नं० ७५८-घ

बृहत्कथा कथासरित्सागरोयं

प्रथमभागः

पत्राणि ३००

नं० ७५८-घ

बृहत्कथाप·६५६

२५०००

हृ॰ का॰
का॰ पी॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ गौरीशंकराभ्यां नमः श्रीमल्लनः ॐ श्रियं दिशतु वः शम्भोः श्या
मः कण्ठो मनोभुवा अंकस्थपार्वतीदृष्टिपाशैरिव विवेष्टितः संध्यानृत्तोत्सवे तारा क
रेणोद्धूय विघ्नजित् शीत्कारशीकरैस्तन्वाः कल्याणनिर्वापनं वः बृहत्कथायाः सारस्य सं
ग्रहं रचयाम्यहं प्रणम्य वाचं निःशेषपदार्थोद्योतदीपिकां आद्यमत्र कथापीठं कथा
मुखमतः परं ससाम्रन्द्धारिकाद्याश्च तनोमदनमंचुका ततो लावाणको नाम तृतीयो लम्ब
को भवेत् नरवाहनदत्तस्य जननं च ततः परम् ततो रत्नप्रभा नाम लम्बकः सप्तमो भ
वेत् सूर्यप्रभाभिधानश्च लम्बकस्त्वष्टमो भवेत् अलंकारवती चाथ ततः शक्तियशा भ
वेत् वेलालम्बकसंज्ञश्च भवेदेकादशस्तथा शशांकवत्यपि तथा ततः स्यान्मदिरा
वती महाभिषेकानुगतस्ततः स्यात्पंचलम्बकः ततः सुरतमञ्जर्यप्यथ पद्मावती भवे
त् ततो विषमशीलाख्यो लम्बकोऽष्टादशो भवेत् यथामूलं तथैवैतन्न मनागप्यतिक्र
मः ग्रन्थविस्तरसंक्षेपमात्रं भाषा च भिद्यते औचित्यान्वयरक्षा च यथाशक्ति विधीयते
कथारसाविघातेन काव्यांशस्य च योजना वैदग्ध्यख्यातिलोभाय ममनैवायमुद्यमः
किंतु नानाकथाजालस्मृतिसौकर्यसिद्धये इत्याह्वानः अस्ति किंनरगन्धर्वविद्याधरनि
षेवितः चक्रवर्ती गिरीन्द्राणां हिमवानिति विश्रुतः माहात्म्यं यस्य तो भूमिमानूर्ध्वयस

भूभृतां पत्युर्वानीमत्ता भावं त्रिजगज्जननी गता ततः सेतस्य शिवं कैलासाख्योम
हागिरिः योजनानां सहस्राणि बाहून्याक्रम्य तिष्ठति मेदैरामस्थितेयज्ञौनद्दथा।
सितमागतः अहरुत्यत्नादिनियोद्धसतीवस्वकांतिभिः चराचरगुरुस्तत्र निवसत्य।
म्बिकासखः गणैर्विद्याधरैः सिद्धैः सेव्यमानो महेश्वरः पिंगोत्तुंगजटाजूटा गणेनाय।
स्यात्मनः संध्याविशेषाशर्वीदिस्पंगमेगतुविशशी येनाथ कालस्य पते रेकस्यापर्यता
हृदि मूलं त्रिजगतां सहस्रद्याखिलत्रस्यहृत्तम् हृष्टामौणिपदपादनखाग्रमतिसां कि
नाः प्रसादमात्मवेद्यार्थी इव भांति महासुराः नेकदा विस्मयुतमविस्त्रम्भाद्रहसि प्रियाः
स्तुतिभिस्तोषयामास भवानीपतिमीश्वरम् तस्याःस्तुतिवचो हृष्टः स्वलामकमलेक्षणा। जा ९
सः किं ते प्रियं करोमीति वभाषे शशिशेखरः ततः प्रोवाच गिरिजा हर्षसंप्रोल्लसद्विभो।
रम्यां कांचित्कथां ब्रूहि देवाद्यममन्त्ततनाम् भूतं भवद्भविष्यद्वा किं तन्त्र जगति प्रिय भ
वतीयमजानीयादिति शर्वोऽप्युवाच तनाम् ततः सा वल्लभानस्या निर्वेधमकरोत्प्रभोः प्रि
यप्रणयहेवाकियतो मानवतीमनः ततस्तत्प्रार्थनादृत्यैव तत्त्वभावनिवेधनाम् तस्याः स्व
ल्पां कथामेव शिवः समन्ववर्णयत् अस्तिमाभौतितेसुर्वेद्भ्रुत्लानारायणास्तथा महीः।
भ्रमेभौद्धिमवत्पादमूलमवापतुः ततो ददृशतस्तत्र ज्वालालिंगमदत्तरः तस्यान्तमीति

हं॰क॰
का॰पी॰
१

तेशाप्याहं कमर्दर्थमथोपरः अलब्धांतोतपोभिर्दांतोवृषाभासनश्चतो आविर्भूयमयापृष्टः
कोवरः कोप्यकांक्षितामिति तच्छ्रुत्वैवाब्रवीदहं लोकश्रेष्ठोभवेयमयानिति अश्रुत्य स्तेनजाता
सावज्ञावीक्षिताहमिति भिन्नः ततोनारायणोदेवः सर्वात्मामयाचिते भूयास्तेनवशुश्रूषापरो
हमभवानिति ततः शरीरभूतोसौममजानन्स्वदात्मना योहिनारायणः सानंतशक्तिः
शक्तिमतोमम किंचमेपूर्वंजायाभिन्नाक्रवतिशोकरे वाथतेपूर्वभार्यादृष्टमितिवक्ति
स्मपावेती मन्युवाचततोभर्गः श्रादत्तभञापतेः देविनेवनथात्वाप्यवद्धाजायत्तकन्या
का यज्ञेकदाविराहूताल्लेनजामातेरारवितः वर्जितस्त्वदहमेवैकस्ततोदक्षस्तमन
या किंनभर्गामममाहूतस्त्वयानानोच्यतामिति कपालमालीभर्गोमेकथमाहूयता
मिति इत्युवाचगिरिशोऽथ नर्कर्णविषमल्लविका पापोयमस्माज्जानेनाकिंदेहेनममाद्य
ना इत्यकोपादथत्यक्तं शरीरंयाभिर्यन्मया सचदत्तमुखसेननमन्त्रनानाशितोमया
ततोज्ञानाद्धिमाद्रेस्तमहेशस्य कलायथा अथमस्मरन्पूर्वाद्दितयोर्थमहमागतः।
पितात्वाचनिशुश्रूषमभ्यश्रश्चायेममानिष्ठः नारकोतकमनन्तत्रभामयप्रहितःस्वैरः
लब्धावकाशोविथन्मातत्रदग्धोमनोभवः ततस्तीव्रेणतपसाक्रीतोहंधीरयावया
तस्मात्तन्त्रस्त्वयायेवमयासोढ्नवाप्रिये इत्थंमपूर्वभार्यानाकिमन्यत्कथ्यतेनव इत्युक्तो

२

विरतेशम्भौदेवीकोपाक्रलाब्रवीत् धूर्त्तस्त्वंनकथांरम्यांकथयस्यर्थितोपिसन् गंगां
वहन्नमन्सन्ध्यांविदितोसिनकिंमम तच्छ्रुत्वाप्रतिपेदेसाविदितानुनयोहरः कथांको
थयितुंदिव्यांततःकोपमभोचसा नेहकश्चित्प्रवेष्टव्यमित्युक्तेनत्वयात्मना निरुद्धेनंदिना
द्वारेहरेवक्तुंप्रचक्रमे एकान्तसुखिनोदेवामनुष्यानित्यदुःखिताः दिव्यमानुषचेष्टान
परभागेनहारिणी विद्याधराणांचरितमतस्तेवर्णयाम्यहं इतिदेव्याहरेयावद्वक्तिताव
उपागमत् प्रसादवित्तकःशम्भोःपुष्पदन्तोगणोत्तमः न्यषेधिचप्रवेशोस्यनन्दिनाद्वारि
तिष्ठता निष्कारणंनिषेधोयममापीतिकुतूहलात् प्रलक्षितोयोगवशादलक्ष्योविवेशसन
त्वरणात् प्रविष्टःश्रुतवान्सर्वंवर्ण्यमानंपिनाकिना विद्याधराणांसप्तानामपूर्वंचरितंता
श्रुत्वाथगत्वाभार्यायैजयायैसोप्यवर्णयत् कोहिवित्तंरहस्यंवाशक्तःस्त्रीषुनिगोपि
तुं सापितद्विस्मयाविष्टगत्वागौरीसमीपतः जगौजयाप्रतीहारीगौर्यास्तद्वाक्यमद्भुतः
ततःप्रकोपागिरिजागिरीशंनाथवर्णितंनत्वया जानातिचजयाप्येतदितिचेर्ष्यासमभ्यधात् प्रणिधा
नादथज्ञात्वानाथोजगादैवमुमापतिः योगीभूत्वाप्रविश्यैषपुष्पदन्तस्तदाशृणोत् जयायैवर्णि
तंतेनकोन्योजानातिहिप्रिये श्रुत्वैतदानाययद्देवीपुष्पदन्तमतिक्रुधा मर्त्योभवाविनीते
तिविह्वलंतंशशापसा माल्यवन्तंचविज्ञप्तिंकुर्वाणंतत्कृतेगणम् निपत्यपादयोस्ताभ्यां

ह॰ का॰
क॰ पी॰
२
3

जयया सप्रबोधिता शापान्तं प्रति शर्वाणी शनैरेवमब्रवीत् विंध्याटव्यां कुवेरस्य शापात्प्रा
प्तः पिशाचतां सुप्रतीकाभिधो यक्षः काणभूत्याख्यया स्थितः तं दृष्ट्वा संस्मरञ्जातिं यदा तस्मै
कथामिमां पुष्पदन्त प्रवक्तासि तदा शापाद्विमोक्ष्यसे काणभूतिः कथां तां च यदा श्रोष्य
ति माल्यवान् काणभूतौ तदा मुक्ते कथां प्रख्याप्य मोक्ष्यते इत्युक्त्वा शैलतनया विरराम च तत
स्तत्क्षणात् विद्युत्पुञ्जाविव गणौ दृष्टनष्टौ बभूवतुः अथ जातु याति काले देवी पप्रच्छ शङ्करम्
यदा देव मया तौ शप्तौ प्रमथौ च वरौ ज्ञ देव भुवि जातौ अवदच्चेन्दुमौलिः कौशाम्बीत्यस्ति या
महानगरी तस्यां स पुष्पदन्तो वररुचिनामाभिधो जातः एवं निवेद्य स विभुः सततानुवृत्तनृ
त्यावसाने विभाव्य मातृतापाम् कैलासशैलतटकल्पितकल्पवल्लीलीलागृहेषु द
यितां रमयन्नुवास अन्यच्च माल्यवानपि नगरवरे सुप्रतिष्ठिताख्ये सः जातो गुणाढ्यनामा
देवि तयोरेष वृत्तान्तः इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथापीठलम्बके
प्रथमस्तरंगः १ ॐ ततः स मर्त्यवपुषा पुष्पदन्तः परिभ्रमन् नाम्ना वररुचिः किंच कात्या
यन इति श्रुतः पारं संप्राप्य विद्यानां कृत्वा नन्दस्य मन्त्रितां खिन्नः समाययौ द्रष्टुं कदाचिद्वि
न्ध्यवासिनीं तपसाराधिता देवी स्वप्नादेशेन सा च तम् प्राहिणोद्विन्ध्यकान्तारे काणभूति
मवेक्षितुं व्याघ्रवानरसंकीर्णे निस्तोयपरुषद्रुमे भ्रमंस्तत्र स च प्रांशुं न्यग्रोधतरुमैक्षत दद ३

शीत्वसमीपेस्यपिशाचातांशनैर्हतं काणभूतंपिशाचंतेवर्ष्मणाज्ञालसंनिभं सकाणभू

तिनाद्दृष्ट्वाकृतनृपादोपसंग्रहः कात्यायनोजगादेतमुपविष्टःक्षणान्तरं सदाचारोभवान्

वकस्मान्नागतिंगतः नक्कत्वाकृतसौहार्दंकाणभूतिस्तमब्रवीत् सतोमेनास्तिविज्ञान

किंत्वशर्वान्मयाश्रुतं उज्जयिन्यांश्मशानेयत्कुण्डेनकथयामितं कपालेश्मशानेषुक

स्मादेवरतिस्तव इतिपृष्टस्तत्सादेव्याभगवानिदमब्रवीत् पुराकल्पक्षयेवृत्तेजातेजलमये तः पु

जगत् मयाततोविभिद्योरुंरक्तविन्दुर्निपातितः जलांतस्तदभूदंडंतस्माद्द्वेधाकृतात्पु

मान् निरगच्छत्ततःसृष्टासर्गायप्रकृतिर्मया तौचप्रजापतीनन्यान्सृष्टवंतौप्रजाश्चते। ६८

अतःपितामहःप्रोक्तःसपुमांजगतिप्रिये एवंचराचरंसृष्ट्वाविश्वंदर्पमगात्ससो पुरुषस्ते

नमूर्धानमथैतस्याहमच्छिदं ततोनुतापेनमयामहाव्रतमगृह्यत अतःकपालपाणित्वं

श्मशानप्रियताचमे किंचैतन्मेकपालात्मजगद्देविकरेस्थितं पूर्वोक्तेण्डकपालेद्वेरोद

सीकीर्तितेयतः इत्युक्तेशम्भुनातत्रश्रोष्यामीतिसकौतुके स्थितेमयिततोभूयःपार्वती

पतिमब्रवीत् सपुष्पदन्तःकियताकालेनास्मानुपैष्यति तदाकर्ण्याब्रवीद्देवीमामुद्दिश्य

महेश्वरः पिशाचोदृष्टपतेयोयमेवंवैश्रवणानुगः यक्षोमित्रमभूत्तस्यरक्षःस्थूलशिरा

इति संगतंतेनपापेननिरीक्ष्यैवाधराजराट् शापावतीर्णोदाकर्णश्चादंतात्कथयामिभो।

बृ·क·
क·पी·
५
लम्ब

इत्युक्तामाल्यवतीं तां च शापात्तामामयमर्थितो तांभ्यांगणाभ्यांसहितः शापमेतेनतरिष्यासि २
नीदृथनेदैना स शापान्तो विहितस्तदा तया च पुष्पदंतस्य सपर्वेतिस्मरधिये पतकृत्वावबो
लस्य सहवीहृस्मिकृतागतः इत्यमेशापदोषाय पुष्पदंतागमावधिः इत्युक्त्वा विरते तस्मि
न्काणभूतौ च तत्क्षणं स्मृत्वा वररुचिर्जातिं सुप्तोत्थित इवावदत् सपर्व पुष्पदंतोऽहं मत्तो
लोचकथा सृणु इत्युक्त्वाऽथ कलत्राणि सप्तसप्तमहाकथाः कोत्यायनेन कथिताः काण
भूतिस्ततोऽब्रवीत् देव रुद्रावतारस्त्वं कोऽन्यो वेत्ति कथामिमां त्वत्प्रसादाद्गतप्रायः स शापो
मे शरीरतः तद्ब्रूहि निजवृत्तान्तं जन्मनः प्रभृति प्रभो मां पवित्रय भूयोऽपि न गोप्यं यदि मा
दृशं ततो वररुचिस्तस्य प्रणतस्यानुरोधतः सर्वमाजन्मवृत्तान्तं विस्तरादिदमब्रवीत् कौ
शाम्ब्यां सोमदत्ताख्यो नाम्नाग्निशिख इत्यपि द्विजोऽभूत्तस्य भार्या च वसुदत्ताभिधाभवत्
मुनिकन्या च सा शापात्सा जाता ववानवत् तस्यां तस्माद्द्विजवरादेष जातोऽस्मि शापतः
ततो मम पिता बाल एव पंचत्वमागतः अतिष्ठद्वर्धयन्ती तु मां माता कृच्छ्रकर्मभिः अथा
भ्यागतौ विप्रौ द्वावेश्माहमेकदा एकरात्रिनिवासार्थं दूराध्वविधूसरौ तिष्ठतोस्तत्र
च तयोरुदभून्मुरजध्वनिः तेन मामब्रवीन्माता भर्तुः स्मरता सगद्गदम् नत्यनेषु पित्रा
मित्रेन वनंदो नटः स्वत्र अदृष्टपूर्वमपवर्दमानदृष्टमेन कृजामरम् तवापि दर्शयिष्यामि सपा

५

हेमर्वैसैवननत एतन्मुहूर्तवनं कृत्वा विप्रैस्तौ विस्मयंगतौ प्रवोचतौ वसुन्नात्मादेशतो नात्रसेश
यः सकृत्कृतमय्यवाल: सर्वैर्वैधारयेहृदि जिज्ञासार्थमेव्याभ्यामे प्रातिशाख्यमपठ्यत न
थैवतन्मयासर्वं पठितं पश्यतोस्तयोः ततस्ताभ्यां समेगत्वा हृष्टानात्यतथैवनत गृहमा
न्यागतोमात्तुःसमग्रं दर्शितंमया एककृत्वधरेतन मो निश्चित्य कथामिमाम् व्रीडिता
मातयोरेकेतमन्मात्तुः व्यवतो ब्रवीत् वेत्तसाक्षिपुरेमातदेवस्वामिकरंवृको मभूतं भ्राता
सैविप्राश्वतिमौतोपरस्परं तयोरेकस्य पुत्रोयमिंद्रदत्तोपरस्य च मद्वद्वीडि:समुत्पन्नो मा
त्पितालेपतस्ततः नक्तोक्वादिं दृदत्तस्य पितायातोमहापथं मस्मज्जननी चैव तदा स्फुटि
तं हृदयंततः तेनानाथौ सतिधनेष्वावाविद्याधिकाविवणो गतौ प्रार्थयितुं स्वामिकुमा
मारं तपसा ततः उपस्थितोचतत्रावां सस्वमेमध्वादिशत् अस्तिपाटलिकंनाम पुरंनृप
स्य भूपतेः तत्रास्ति वेदकोवर्षो प्रख्यो विप्रस्तस्माद्वाप्स्यथ कृत्स्नां विद्याधरस्तत्र गच्छावाम
गम्यतामिति श्रुत्वावानमुरेयांतो हकुतोस्तत्र चावयो: मस्तीहमूर्खोवर्षोख्याविप्र इ
त्यवदज्जनः ततोदोलायितं दूढेनगत्वाविलेननतत्क्षण गृहमावामपश्यावं वर्षस्यवध्यर
स्थितिं मूषकैःकृतवल्मीकभित्तिविश्लेषजर्जरं विकायंच दिशाहीनेजन्मतेत्रा
मिवापदा तत्रध्यानस्थितंवर्षमालोक्याभ्येनवेतदा उपागतौ स्वसलास्ततो विहितातिथ्य

कं·क·
क·पी·
५
5

सत्क्रियाम् धूसरत्वाम्भवश्चैवविपरीतोमलिनोवरं शणवागागतोनस्त्वपिणीमिवदृष्टी
ति शणाम्भस्त्वेभावाध्यानस्तोस्तोघ्यानिवेदितः स्वहत्वानस्यतद्गृहमोक्षवालोचयाख्याता
श्वेतोप्युवाभेकालत्नास्यूयनोकथयामिवाम् इत्युक्तास्तावयोः साध्वीकथ्यामेनामवणिय
त शाकरस्वामिनामात्रनगरेभूद्द्विजोत्तमः सद्गनीचापवर्षेश्वतस्यापुत्राविमाभ्यां श्चे
मोविदोदृश्यविपरीतोस्यचात्वत्रः तेनचाप्यतिप्रकाशूतत्वभयोगरदृढपोषणे कदाचिदा
घसमामाश्राहदृष्यचयोधितः सद्गृहपिहरवितगृहदूपत्नुगुप्सितं हृत्वास्वोयविम
यदत्स्येवकृतोद्दिताः शीतकालेनिद्वाधेवस्वानानोशमलापदू दमेनप्रतिपद्यतेश्या
वाशेहिक्षुत्सितः नदेवरदृदिणामेदमनसेस्तुरत्विंणि तद्धृह्मावायमायातोमयानिभे
त्सितोभूश मत्र्वमावस्तेतेनाबलेत्वनापचतचान ततःस्वामिकुमारस्वपादमूलेगतो
भवत् नपल्युहेनतेनास्यसर्वाविद्याःप्रभाषिताः सकृत्फनयधंविशेषाद्येनास्यप्रकाश
ये इत्यादिष्टःसतेनेवसदृशोयमिदागतः। आगतमेवचहस्तान्तसर्वंस्वहस्त्यवेदयत् नदा
प्रभृतिविरतनयन्त्यापश्चतिष्ठति सकृत्फनथरंकेविदत्विप्रानयतंगुवाम् तेनमवाप्य
सिद्धिर्वोभविष्यतिनिसंशयः फलैनतहस्तपत्नीतन्त्सगीदोर्गत्यदानेघ-दमादेमशानेचा
सेतिर्गतोस्वत्ततः श्रवात् अयावाहपिवीप्रातोनचफलनथर्केकाचित् लब्धवतोततःमा

मौ अस्मां नावद्यत्वद्दं तव पतन्नुततधरः श्यामो वा लोयेतत नयस्तव तदेनैदेहिगाङ्कावो विद्याड्

विण्णसिद्धये इति व्याडिवचः श्रुत्वा मन्माता सादरावदत् सर्वं संगतमेवैतदस्त्यत्र प्रत्ययो

मम तथाहि पूर्वं जातेस्मिन्नेकश्चैव मम स्फुटा गगनादेव मद्भुतदशरीरा सरस्वती एषः।

श्रुतधरो जातो विद्यां वर्षादवाप्स्यति किंच व्याकरणं लोके प्रतिष्ठां प्रापयिष्यति नाम्ना व

ररुचिश्चायं तनदस्मै हि रोचते यद्यद्वरं भवे किंचिदित्युक्त्वा गगनमुपारमत् अत एव विवृद्धेस्मि

न्बालके चिन्तयाम्यहं क्व स वर्षोपाध्यायोस्मेति दिवानिशं अद्य श्रुत्वा त्वत्तो वा कुतोपि

तितोषश्च मे परः तदेनं नयतं तस्य निकटं प्रवयोरेव कालातिः इति मे मातुर्वचनं श्रुत्वा नादवं

निर्भरौ व्याडीन्द्रदत्तौ तां रात्रिमत्युत्सवेनाक्षणमिवानयतां अथोत्सवाय मम्बायाः स्वर्णदत्तानि

जं धने व्याडिर्नृपवायनीतो देवदाहं तं मम कृपया ततोम्बाप्रार्थनानुज्ञातेन कथंचिद्दुर्वाष्प

या मामादाय निजोत्साहकृशमितशोकनष्टयम् मन्यमानो च केमां तु भिश्चितं तदनु व्याडीन्द्र

व्याडीन्द्रदत्तावनुसानगयाः प्रस्थितौ ततः अथ क्रमेण वर्षस्य वयं प्राप्ता गृहं गुरोः स्कन्दस्वा

मीदमायातेम्न्तेसेसोप्यमन्यत ह्यनास्माननुतेत्यङ्करूपविष्टः शुचौ भुवि वर्षोपाध्यायश्चो

कारमकरोद्दिव्यगिरा तदनंतरमेवास्य वेदाः सांगाः उपस्थिताः अध्यापयितुमस्मा

श्च प्रवृत्तोभूद्विजोत्तमः सकृच्छ्रुतं मया तत्र द्विःश्रुतं व्याडिना तथा त्रिःश्रुतं चेन्द्रदत्तेन च

हं॰कं॰
क॰पी॰
६
6

मारत्यानं भ्रतिमप्युत्तमपूर्वैर्दिविमाकरणेपि सद्यःसपदिविलसद्दंतविस्मयोविप्रवर्गः कि
मिदमितिसमेताछमभिषेसवर्षेज्ञातिमुख्वेरमुखश्रीरविनिस्मप्रणामैः किमपितदवलो
कात्विश्चैषमदेवशानुयोनदोषवर्षः अपिविनतमस्होन्नवः समग्रःसमज्ञतिपाटलिपुत्रो
पौरलोकः राजापिनृपतिर्विशस्त्रद्भवरभभावमालोकतस्यपरितोषमपेत्यतेदः वर्षस्यवे
श्मवस्तुभिः सकलाद्दैणान्नकालमेवसमपूरयदनश्रीः इतिमहश्रीसोमदेवविर
चितेकथासरित्सागरेकथापीठलम्बकेवर्षोपाध्यायकथाद्वितीयस्तरंगः २ एवमुक्त्वाव
ररुचिः श्रृण्वत्येकाग्रमानसे काणभूतौवनेतत्रपुनरेवेदमब्रवीत् कदाचिद्यातिका
लेथकृतेस्वाध्यायकर्मणि इतिवर्षोपाध्यायःपृष्टोस्माभिः कृताह्निकः इदमेवंविधंक
स्मान्नगरंदेवतागतं सरस्वत्याश्चलक्ष्म्याश्चतदुपाध्यायकथ्यतां तच्छ्रुत्वासोब्रवीदस्मा
न्शृणुतेतत्कथामिमां तीर्थंकनखलंनामगंगाद्वारेस्तिपावनम् यत्रकांचनपातेनजा
ह्नवीदेवदंतिना उशीनरगिरिप्रस्थाद्भित्वानमवतारिता दाक्षिणात्योद्विजःकश्चित्तप
स्यन्भार्ययासह तत्रासीत्तस्यचात्रैवजायंतेस्मत्रयःसुताः स्थानेराजगृहेनामजग्मुर्विद्या
र्जनेच्छया तत्रचाधीतविद्यास्तेत्रयोप्यनाथदुःखिताः ययुःस्वामिकुमारस्यदक्षिणा
पथम् तत्रतेचिंचिनीनामनगरेम्बुधेस्तटे गत्वाभोजिकसंज्ञस्यविप्रस्यन्यवसन्गृहे सचा

कन्या निजास्तिस्रस्तेभ्यो दत्वा धनानि च तपसेनन्यसंतानो गंगां याति स्म भोजिकः अथ ते
षां निवसतां तत्र श्वशुरवेश्मनि अवग्रहकृतस्तत्र दुर्भिक्षः समजायत तेन भार्याः परित्यज्य
साध्वीस्तास्ते ययुस्त्रयः स्पृशंति न नृशंसानां हृदयं बंधुबुद्धयः ततश्च मध्यमा तासां सगर्भाभू
त्ततश्चताः पितुर्वेश्म यज्ञदत्तस्य पितृमित्रस्य संश्रिताः तत्र तस्थुर्निजान्भर्तॄन्ध्यायंत्यः क्लिष्टवृ
त्तयः आपद्यपि सतीवृत्तं किं मुंचंति कुलस्त्रियः कालेन मध्यमा चात्र तासां पुत्रमसूत सा
अन्योन्यातिशयात्तस्मिन्स्नेहश्चासामवर्धत कदाचिद्व्योममार्गेण विहरंतं महेश्वरम् अं
कस्था स्कंदजननी तत्र दृष्ट्वा दयावती देव पश्य शिशावस्मिन्नेतास्वस्नेहापि योषितः
बद्धास्थास्तदयं ताशामेषोस्मा जीवयादिति तत्तथा कुरु येनायमेता बालोपि जीवयत्
इत्युक्तः प्रियया देवो वरदः स जगाद ताम् अनुगृह्णाम्यमुं पूर्वं सभार्येणामुना यतः आ
राधितोस्मि तेनायं भोगार्थं निर्मितो भुवि पत्नी चास्य च सा जाता पाटली नाम भूपतेः महे
न्द्रवर्मणः पुत्री भार्यास्यैव भविष्यति ततः सुप्तोत्थिते तस्मिन्बालके ताः प्राप्य कांचनं यत्तदन
न्ताः साध्वी बालनिद्राफलितव्रताः अथ तेन सुवर्णेन महत्कोशोपचयेन सः बभूव पुत्रको
राजा तपोधीनादि संपदः कदाचिद्यज्ञदत्तोथ रहः पुत्रकमब्रवीत् राजन्दुर्भिक्षदोषेण
क्वापि ते पितरो गताः तत्सदा देहि विप्रेभ्यो येनायांति निशम्य ते ब्रह्मदत्तकथां चैतां को

दि

हं·क·
कं·पी·
७

यथाभिमतेनस्नात्वा वाराणस्यामथसूर्वेब्रह्मदत्ताभिधेनृप सोपश्यद्धेमपक्षालेप्रयानेग
गनेनिशि विस्फुरत्कनकच्छायोराजहंसयुगेनेहितं विशुद्धेजमिवाकाशात्सिताभ्रपरि
वेष्टितं ततस्तद्दर्शनोत्कण्ठात्तस्यास्वल्पयतततः यथान्तपतिसोत्कण्ठनववैधुर्यतिः
कश्चित् मन्त्रिभिःसहहंसमेत्याभिमतस्याकारयत्सरः सराजातत्रतस्मैकान्तप्राणोनाचाभ
यदसौ ततःकालेनततःप्राप्तोहंसोराज्ञाददर्शसः विश्वस्तोवापिपद्मकहंसैवश्चि
काश्रूणां यत्नायोगेनततस्तांच हंसोराज्ञानम्रवतः प्राजन्मान्तरकाकवावाजातोम
होपुरे वत्सर्थंग्रसमानोबशुगृपश्वलोशिवालये विनिपत्यविपन्नोसत्तत्स्यानदो
त्पाकान्तरे जातोजातिस्मरोवावाहंसोहेममयोततः नक्रान्तोयथाकाममपश्यत्त्वा
ज्ञोनत्तोपसः प्रतोनयाहृशाद्देवपितृन्दानाद्दवाप्यसि इत्युक्तोयज्ञदत्तेनपुत्रकल्प
नयाकरोत् प्राप्ताप्रदानवार्तोनामापयुक्तोहिज्ञानयः परिज्ञाताः परालम्भोपलब्धि
प्रसहबलभित्रे प्राग्वृत्तमपरिमाजोहृष्टनष्टोपदामपि अविवेकोपञ्जहोनोस्वानुभा
वोऽहमात्मना कालेनराज्यकामास्तोपुत्रकेनजितासवः निस्पत्तदर्शनव्याजाद्दि
नोविन्ध्यनिवासिनी दुष्कारस्थापोयत्नाचदेवीगर्भगृहान्तरे नम्रवृःसर्वमकल्प
पश्यद्देवोत्रजान्तरे ततःप्रविष्टोविश्वासात्तस्मद्वाददन्तपुण्यनात् एकस्यान्तत्रकाये। ७

कुकस्मान्निरूपयामामिति पितृभिस्तेन प्रयुक्ताः स्मः स्वर्णं दत्तेति वाब्रुवन् ततस्ता
न्मोहितान्देव्याबुद्धिमान्स्थित्न्यकोऽवदत् दत्तमेतद्दत्तं वैवारत्नालङ्कारणि तज्जे मोम
चनकरोमत्र नोऽङ्गीकृयामि हवतः एवमस्त्विति ततस्माद्रूपद्वीनाद्वयकागतोः दूतः श्च
कञ्चनस्त्वान्त्यन्तरणोऽपरोमन्त्र्या ततः प्रतिनिहतनाम्नैदेनाराज्यार्थिनो द्विजाः मन्त्रिभि
र्हाहिनितुष्या हतत्रानाशिवकृततः प्रज्ञातेसमराजापिशुत्रकः सतसगरः विवेशवि
धकोनारविरक्तः सञ्चवेष्टुश्च भ्रमन्द्दर्शनचासोवाङ्गृहेकतन्सेवो गृहवोहोननः ।
लोसहहवान्कोपगवामिति मयाह्वसहनाबाबातनोयचास्तितोधनम् इहभाजन
मेघाच यष्टिरेनेच पादुके एतानि मिमितगृहेनायावलोमस्तृदेदिति एतनस्तदेवेनकस्ता
हस्तन्योबुधवशकः किं एतेन हतेनत्रसम्भ्रलतलोसमवाबना पादुके पथि यायैतुविचर
त्वमवाप्स्यन यष्टयाऽलिखितेनकिंचिन्तसमपन्नत्नेहितन् भाजनेयष्यप्रादूरावभिलपनेस
मतिष्ठति नक्कुवाशत्रकोवादीकिंगृहेनात्वयेपणः यावन्त्वलापिकोपः स्यात्सप
वेनहूयदिति एवमस्त्विति मोमरुत्रोयाविनोसोपपादुके प्रध्यासत्हृएतव्योमगत्वा
त्वायष्टिभाजनेन प्रयहरत्तणारूनादर्शनगौरीश्रृभां प्राकर्षकांस्यानसाचनमस्ताः
वननाबस्तः वेदतुमवणावेश्यापिद्विजामस्तितनोयथा वीणाजोधनुस्तुगावकस्पगोद

ह॰ क॰
क॰ पी॰
८

वसाम्यहं इति संचिंतयन्नापसराजाविजनेऽटद्रुम जीर्णोतदंतनेवैकांहृद्यांयोस्थितमेवत
न प्रद्यानसर्वेसंतोष्छनांमहाहामाहृतलत्था इवासाल्ललितलत्रपत्रकः शोणीसञ्जनिक
दर्पवित्साध्यसभीताहृद्धांपुत्रकयाप्रवीत् विनाभेष्वयपद्मायांनात्रहृणानवक्षोवित रू
रात्त्तलुननयापाटलीत्वात्तिकन्यका उपवेनः शेमाचवत्वामित्यामिवल्पते पतहृद्धाव
यल्लस्यंदनकर्णेसस्याक्नः विवेशानेनेवपथ्यालवेथाहृदिस्मरः हृष्ट्वासासमृषायो
वकांतेनिहृतनलिम्बपुः लिपाषानभसातनयपाइकाभ्याजगामसः प्रविश्यसाह्रिस्ता
गापूत्नेशवालभयतेननना श्रेनःश्रेददृशोथ्यहमावदृसिपाटली मेध्यमानामविरतवे
इकांतांगलूहृनया जिमाजगादिदं श्रांतांस्त्वंमोशक्तिमनोभवः कथमेवायथास्येता
मितियावद्वितयत् इत्यकस्माद्दृत्लावधामिकः पुरुषोजगौ श्रालिंगमथर
दंहृतिमलसोन्मोधरोदानारदूः कांतायदाधर्पतिहृमोजन्मतिम्रूनानदेवफ
लम् श्रुतनैवतदपोह्यानमगौकनकस्पविस्ताचैः श्रालिलिंगितसनांकांतांमाधुव्यनतन
नम्रसा पप्रपेनालिन्दपनस्पालज्ञाकौतकयोर्द्दशि अभूद्देन्यान्यसंमदोरवपताागता
गते अच्युतापेहृतेहृनगोधवोदाद्कमेणि प्रवर्धनतयोः भीतिदेमपत्योनेनद्रपा
सिनी श्रामस्त्राध्यवधूमन्नानहृतेनेवचेनसा आययोपश्चिमेभागेनहृद्धावेशाद्युत्रकः

इत्थं प्रतिनिशं तत्र कुर्वाणोस्मिन्नागते हेमोरविद्धं पाटिल्यारत्तिभिर्हृतेकथाते
ल्लदावदिनेतस्याः पितुः सोपिनिष्क्रकवान् गच्छमेतः प्रवेतचलितिपिनारीमिवेतिन्नन्
तयावतस्यभामस्यनत्राभिज्ञानाभिहृदये पुत्रकस्यभहृदयस्यन्यस्तवासस्यलक्तकम् मा
तल्लयावविज्ञमोरा ज्ञाचारान्यसमेयन् सोभिज्ञानाश्वनेःभामः पुत्रको जीर्णविशमनः।
भ्रानातोराज्ञनिकटकूपितवीरस्यतेन्दपम् पाडकाभ्यारवशुभमपाटलीमंदिरेविशनो।
विदितोहल्लडनिमृगकाव: पाडकावभ्राण् इत्येके पाटलीकन्याजगामनमसातत:
भ्रष्यगगनतटनिकटेगगनादेवतीयस्तुपिधाभ्रांतो पात्रप्रभावजातेराह्वावेनेदयामा
स भ्रालोक्षित्तप्रभाव: पाटिल्यापुत्रकोपितस्वलनः यष्टालिलेखितचस्तनगारचतु
रंगवलयुक्त तत्रसराजापुत्रानमहाप्रभावप्रमसस्तनोग्रामे नमथिनातेसुपुरं स्थातहघो
मनुहृतो नदिदेदिवनगरमायपूवितेसपोरमतएव नाम्नापाटलिपुत्रंदेवलमोस
हस्यपोः इतिवर्षमुखादिमामसवावयमाकर्ण्यकथामनोविविधाम् चिरकालमसु
मकाणाशृतेविलसहितमयमाटमानूविमाः इति श्रीमद्द सोमदेवविरचिते कथास
रित्सागरेकथापीठलम्बके तृतीयस्तरंगः ३ इत्याख्यायकथामध्येविख्यातः काणभू
तये पुनर्वररुचिर्विलसेप्रकृतार्थमवाणयत एवंव्याडीन्द्रदत्ताभ्यांसहतत्रवसतःक्रमात्

बृ.क.
क.पी
९

प्राप्तोहं सर्वविद्यानां पारमुत्क्रान्तशैशवः इन्द्रोत्सवं कदाचिच्च प्रेक्षितुं निर्गतावयमक
न्यामेकामपश्याम कामस्यास्त्रममोघकम् इन्द्रदत्तो मया पृष्टस्ततः केयमवेदिति उपव
र्षस्तनासेयमुपकोशेति सोब्रवीत् सापि सखीभिर्मा ज्ञात्वा प्रीतिपेशलया दृशा कर्षन्ती मन
नः कष्टाद्गृहमकुञ्जवनेनिजम् पूर्णेन्दुमुखी नीलनीरजोत्पललोचना मृणालनालल
लितभुजापीनस्तनोज्ज्वला कम्बुकण्ठी प्रवालाभरदच्छदप्रशोभिनी स्मरभूपतिसौधा
यमाद्दिवेवेदिकापरा ततः कामशरापातनिर्भिन्नहृदयेन मम निशि तस्यामभून्निद्रा तद्बि
म्बाधरपिपासया कथंचिल्लनिशान्तमपश्यं जनोत्तरे शुक्लाम्बरधरां दिव्यां स्त्रियं सा मा
मभाषत पूर्वभार्योपकोशा ते गुणज्ञा नान्यमीप्सति केचिदिकमन चिन्ता शुभ कार्या त्वना
त्वया अहं सदा शरीरान्तर्वासिनी ते सरस्वती नङ्गः दुःखं नोत्सहे द्रष्टुमित्युक्त्वा तिरोहिताभव
त् ततः प्रहृष्टो जातोस्या गत्वा तिष्ठं सहस्रशनैः दयितामन्दिरासन्नबालचूततरोरधः प्रा
ध्यागत्य समाख्याति तत्सख्या मन्निवेदनम् उद्गाढमुपकोशायानुबानग्रविज्रंभिते
नेमद्रहद्विगुणीभूतस्तापस्तामेवमब्रुवम् प्रदत्ता गुरुभिः सुपकोशा कथ्यामजे वदे
ह्निस्त्वनुकोलिः स्वल्पसखी हृदयेन व गुरुभिर्यदि बुध्येत ततस्तस्याविच्छिन्निवे भवेत् न देत
त्कुरु मदेनेनासखोमाचजीव नकुत्रामागतात्सख्या मातुः सर्वमवेदयत् नयानमे ९

स्थितेभर्त्तुः कृपवर्षस्यतनयां तेनथान्नस्थवर्षस्येनतत्स्यामिनंदितम् विवादेनिर्जि
नेगत्वाव्याडिनानयन्तिस्मतां वर्षाचार्यनिदेशेनकौशाम्ब्याजननीमम अथोपकोशा
विधिवत्पित्रामेप्रतिपादिता ततोमात्रासहदृष्टाहिरण्याचसमेनचावसत्सुखम् अथकालेनव
र्षस्यशिष्यवर्गोमहानभूत् तत्रैकःपाणिनीनामजडबुद्धितरोभवत् सशुश्रूषापरिक्लि
ष्टःप्रेषितोवर्षभार्यया अगात्तपसेखिन्नोविद्याकामोहिमालयम् तत्रतीव्रेणतप
सातोषितादिंदुशेखरात् सर्वविद्यामुखंतेनप्राप्तंव्याकरणंनवम् ततश्चागत्यमामे
ववादायाह्वयतस्मसः प्रवृत्तेचावयोर्वादेप्रयाताःसप्तवासराः अष्टमेह्निमयातस्मि
ञ्जितेतत्समनंतरे नभःस्थेनमहाघोरोहुंकारःशंभुनाकृतः तेनप्रणष्टमैंद्रंतदस्मद्व्या
करणंभुवि जिताःपाणिनिनाःसर्वेमूर्खीभूतावयंपुनः अथसंजातनिर्वेदःस्वगृह
स्थितयेधनं हस्तेहिरण्यगुप्तस्यविधायवणिजोनिजम् उक्त्वातच्चोपकोशायैगतवा
नस्मिशंकरम् तपोभिराराधयितुंनिराहारोहिमालयम् उपकोशापिमच्छ्रेयःकांक्षंती
निजमंदिरे प्रत्यहंस्नातिगंगायांनियताव्रतचारिणी एकदासामधौप्राप्तेक्षामापाण्डुम
नोरमा प्रतिपच्चंद्रलेखेवजनलोचनहारिणी स्नांतीत्रिपथगांयांतीदृष्टाराजपुरोध
सा दंडाधिपतिनाचैवकुमारसचिवेनच तत्क्षणाच्चगताःसर्वेस्मरसायकलक्ष्यताम्सा

ह॰का॰
क॰पी॰
९
10

पितस्मिंदिने स्त्री तीकथमप्यकेयं स्थिरम् आगत्य तीमार्येनां डमाव सा विवोद्भृतान् आ
गृही दृष्ट्वा सा ध्यानमवोचन्मति भावतो अभिमन्तामिदं मह्ययथा तवतथा मम किंत्वहं मा
त्कुलोत्पन्ना अमवामस्थितमर्त्तृका कथमेव प्रवर्तेयं पश्यात्कोपि कदाचन नतत्वं अव
मेश्रयत्त्व पुमस्तहमवेन्मम तस्मान्मयूत्तमवादितिमपारलोके यदहंमम प्राणितव्यं प्रयत्नेन
मदाखमेथमतया इत्युक्ता कृतसंत्यासा तेनत्दिमा लिखेवशान् यावत्किंविकृतातावत्
निकटासा ओतयसा तस्यापितनैव दिनेनद्दृष्टव तथानिशि सकेतकोद्वितीयासिनयदृष्टा
पथकत्यन मुक्ता कथंविनैनापि मया तोकिं विटनेर ट्टाद्विपात्रतोद्विसतत्तीयस्मा
सविकूला अथतस्यापि दिवसे तस्मिन्नेवतथैवसा सेकुत्तकत्रयामायात्तनोयेवकृत्य
यान् द्वावातेनापि निमुक्तासकमयादहमागता कतेदमसमस्तचीर्टीनास्तविदेस्सरमभ्रा
वीत् वर्वपत्नामवासस्यमरणेकृतयाषितः नतदृपारमहोकल्लावनापातपात्रना इ
तिसौचिन्तयंती वसमन्तोमानिनायसा शावेनीसंवक्षःसाधीतिवाह्वावनोनिशा यान
द्धोतलणप्रजार्थयसाजिवणिज्जत्वया वेदो द्विरण्पृगुमसाकिंविन्तागोपितेधनम् आगस
सापितासवमेकोतीवणिग्ब्रवीत् भजस्त्वमातत्तोमत्रेणस्यापितेनेददामहं तत्कृतासा
विरहितमता मत्स्यरञ्जस्यातिं वणिजेपापमालोकस्वदामकरद्यिता तस्मामेवाल्प।

९

संकेते रात्रौ न स्वापि पश्चिमे शोधे पतिव्रता यामे सा करोद् यः स्त्री गामत् ततः सा कारा
यह्रवि चेटीभिः कणदु काष्ठेति कालविकादि सगुलके कज्जलने लसिश्रितम् तलि
मास्वहलखेडा च घनाश्रुविहितस्तया मेनस्वा काविना चाशुनस्तुलास वर्द्धि ठीला प्र
थनु स्मिन्महावेशाव संनोत्सव वासरे प्राग्यो मध्यमे यामे क्रमावस्तविवानि शिप्रल
त्यिते प्रविहत तुपकरे शरदम ब्रवीत् मास्त्वानेन स्पृशामि त्वां तस्त्वाद्द्वि प्रविशानवे प्रो
गीकुर्वेन्सततनस्य च्छमेव टिकाभिः प्रवेशितः प्राप्य तत्र गृहद्वार मध्य कारमयततः गृ
हीत्वा तत्रनुस्योतवस्त्राणामवणानि च वेल्लखण्डेन मेकं च दत्त्वा नवासस्तः कने प्रा
प्तिः पाद मे गडुनाभिस्तमेलक जले प्रभात भेरपापापस्यन्यस्ल चनमपश्यतः प्रा
मिहे मदे पुन्यल त्यसंगे यावदस्मनाः तावद्वितीय प्रहरे समये सा उपायमत् सिद्धेव वट
वेः प्राप्तः किमध्याग्र अरोहितः नदिह प्रविशेत्स्वा वेद्यस्तालेन यावित्यम् क्रमाव
त्तविवेन श्रेम जगुधायासमम्नम निचिचिलि उरयावभुनेगलेन वर्द्धियनाम सापि
स्वान निभा मीन स्लमस्पतः श्वरोहितः नथ्यैव हनवस्त्रादिस्तैलकजलमर्दनैः वीर
खेडयरस्लावबुद्धिकाभिर्विमोहितः यावन्तनीयप्रहरे वेदङ्गापि पतिरागामत् तदाग
मनज्ञा श्वैव श्वेटीभिः सहस्नामयान प्राप्य वल्सोपि निद्रितो मामज्जुधायाशोरोहितः न

हे·क·
क·पी·
११

म्रदक्षालीलेनाभिः स्नानव्याजात्प्रवेशसः हेडायिपोपितैश्चैव तावत्कज्जलमर्दनैः
अन्धवत्किञ्चिल्लज्जाभूच्चीरखण्डैकर्पटः यावत्स पश्चिमे यामे वणिक्स्यागतोऽभवत् तद्द
र्शनभयं दत्त्वा तेिभ्योऽदेडायिपोपथ मञ्जूषायां सचीटीभिर्दत्तेव वहिरर्गलम् तेचत्र
यैथनाभिस्त्ववासामप्याप्तोऽदितात्रव मञ्जूषायामभिधानोऽन्योन्यस्पर्शे लज्ज्यापिनालपन् दत्वा
प्यदीपं गृहे च वणिक्तेन प्रवेशसा उपकोशावदद्देहि न्यस्तं भर्त्रर्पितं धनम् तत्कृत्वा
शून्यमालोक्य गृहं सोप्यवदत्कठः उक्तं मया ददामेव यद्भर्त्रा स्थापितं धनम् उपको
शापि मञ्जूषां श्रावयन्तीं ततोऽब्रवीत् एतद्धिरण्यगुप्तस्य वचः शृणुत देवताः उक्त्वा
चैव निर्वाप्य दीपं सोऽप्यन्यवद्वणिक् लिप्तः स्नानापदेशेन चेटीभिः कज्जलस्थिरम्।
आयुश्क्कगतारात्रिर्लिप्तकः सतिशालवेय अनिक्कनालहस्तेन नाभिर्निर्वासितस्ततः
अथ चीरैकवसनो मसीलिप्तः पदे पदे भक्ष्यमाणः श्वभिः प्रापल्लज्जमानो निजं गृहं नच
दासजनस्यापितोमलालयनोमखी नाशकत्सम्मुखे स्थातुं कष्टो ह्यविनयक्रमः उ
पकोशाप्यथ प्रातश्चेटिकानुगतागताः गुरूणामनिवेद्यैव राज्ञो नन्दस्य मन्दिरम् व
णिग्घिरण्यगुप्तो मे भर्त्रा न्यासीकृतं धनम् जिहीर्षतीति विज्ञप्तस्तत्र राजा तयास्वयम्
तेननत्स्वपरिज्ञातुं तेनैवानाययत्ता वणिक् गृहे न किंचिदस्या देव नास्तीत्यभाषत

११

उपकोशा ततोवादीन्न्यस्तं तिष्ठति मे देव साक्षिणः मंजूषायां गताः क्षिप्ताः भक्षीमेत्रद्दृह देवा
नाः स्ववाचाः प्रपन्नस्तास्तामनेना हृतीयनम् नामानायेयरमंजूषाष्टक्ष्यन्ता देवतास्व
या तच्छ्रुत्वा विस्मया राजा तदानयनमादिशत् ततः क्षणात्स मंजूषाश्चापि नावकुभि
र्जनैः अथोपकोशाह स्मैस्म समं वदत देवताः यदुक्तं वणिजानेन तत्तोया तनिर्जगद
दम् नो चेद्दहाम्यद्य युष्मान् सदस्युद्घाटयामि वा तच्छ्रुत्वा भीतभीतास्ते मंजूषास्था बभा
षिरे सत्यंसमत्तस्माकमनेनांगीकृतं धनम् ततो निरुत्तराः सर्वे वणिक्कृत्वा निपत्यना
उपकोशाग्रयाश्चकाराजान्तिकद्रुतलात् सदस्युद्घाटितास्तत्र मंजूषास्फोटिता ला
निकृष्टस्तेपि पुरुषास्तमः पिण्डा इवत्रयः कक्ष्यास्वमत्सभिज्ञाना मेणिभिः भूधनानथा
पृष्टसत्यंसर्वेषु किमेतदिति कौतुकात् राज्ञा पृष्टा सती सर्वमुपकोशा शशंस तत्
प्रविश्यशीलगुप्तानां चरितं कुलयोषिताम् इतिवागभिनन्द्यैतामुपकोशां सभासदः
ततस्ते हृतसर्वस्वाः परदाराभिलाषिणः राज्ञा निर्वासिता देशाच्छीलेका स्यभूतये
भगिनीमेनमित्युक्त्वा दत्ता भीमाधनेवकृः उपकोशापि भूपेन प्रेषिता गृहमागता व
र्षोपवर्षान्तेवुध्यासाधीतामभ्यनेदनो सर्वे सविस्मयस्मेरः श्रुत्वैतद्याभवज्जनाः अत्रान्तरे
तपसाराद्रो ह्यतानानी वनवर्तनपः आराधितो मया देवो वरदः पार्वतीपतिः देवनन्देन शा

हृ॰का॰
का॰पी॰
१२
12

स्त्रैमेपाणिनीयंप्रकाशितम् तदिकाग्रहाद्देवमयापूर्णीकृतेनैवमभूत् ततोऽहंगृ
हमागत्कृतस्नानाध्वपरिश्रमः निशाकरकलामौलिःप्रसादाज्जननिर्भरः अथमा
तुश्चरणौचकृतेनपादाभिवन्दनः तत्रोपकोशाहूताननमुखोऽश्रमदद्भुतं तेनमेपरमां
भूतिमात्मन्यानंदविस्मयौ नसोवसद्वजस्तैरुवङ्मानाव गङ्कृतो वर्षोपमन्यु
त्वादेशमकृत्वैनव्याकरणेनवम् ततःप्रकाशितेनस्वामिकुमारेणोवनस्पतत् ततोव्याडी
न्द्रदत्ताभ्यांविनतमभिदातिनामिति गुरुर्वर्षोऽब्रवीत्पाणिकोटिर्मेदीयतामिति अङ्गीकृते
गुरोर्वाक्येतौचमामभिनवोचताम् पौर्ह्रितौतः स्वस्वेनदाप्यांचिनगुरुदक्षिणाम् गङ्का
मोनान्यतोऽस्माभिर्विपन्नकाञ्चनमाप्यते नवाधिकायानवतेःकोटीनामर्थिपोऽद्धिसःवा
चातेनोपकोशाचभार्ययेभगिनीकृता अनस्यालःसतेकिंचिनद्गुणोऽस्तदवाप्यते इ
तिनिश्चित्यनेदस्यभूःपतेकटकेवयम् अयोध्यास्थमगङ्काम‍ः त्रयःसब्रह्मचारिणःया
मुमाचेशुवाऽस्मात्स्वसनाजापेचताऽगतः राष्ट्रकोलाद्गुलेजातेविषादेनस्तद्भवनः अवोच
दिन्द्रदत्तोऽथतत्त्वाणयोगसिद्धिमान् गतोऽसौवस्यभूपस्यशरीरेप्रविशाम्यहं अर्थीवररु
चिर्मेऽस्तुदास्याम्यस्मैचकाञ्चनम् व्याडीदेहलभेदहतनः मत्मायामावधि इत्युक्तानंददे
हान्तीन्द्रदत्तःसमाविशत् प्रत्युज्जीवतिभूपेचराष्ट्रेतत्रोत्सवोऽभवत् शून्येदेवलदेहे

मिंद्रदत्तस्य रक्षणाय व्याडौ स्थिते भूवमहेंद्राज्ञ कलेनदा प्रविश्य च सत्तिकां विधाय यश
कृतदक्षिणाम् योगनंदो भयात्तत्र हेमकोटिसमर्पितः ततः स शकटालाख्यं सत्यनंदस्य
मंत्रिणम् स्वर्णकोटिमतस्मैदापयेति समादिशत् मृतस्य जीविते दृष्ट्वा सहस्रधामा
मथिनः स तत्तज्ज्ञातवान्मंत्री किमेतत्तेयदिह धीमताम् दीयदेवतश्शुक्का सा च मे जीव्य वि
नयत् नंदस्य तनयो बालो राज्यं च बहुशत्रुमत् तन्नेभ्य परदासिन स्याद्दे हमीहशा।
निक्षिपेतत्सततत्कालशवान्सर्वानसहयत् वारयेत्विष्णुन्नन्मथेलज्ञादेवगद्दानतः।
व्याडिर्विधूयतद्दयामिंद्रदत्तकलेवरम् अथांतरे च राज्ञा ने हेमकोटिसमर्पणे व्रस्मा
णमथस्मादृश शकटालोविचारयत् उत्स्वावितमविनोदं सर्वैः परिजनस्थितः सा ण
मनीत्तननाम प्रविश्यावदतात्सुहृत्तम अथैन्यपोगनंदस्य व्याडिना कंदितेश्वरः अद्याल
एणमजलौंतजीवोयोगस्थितो द्विजः अनाथ्य शिवइत्यथवलात् दग्धस्तवोदये नकु
नायोगनंदस्य कापिवस्थाभवकुवा देहदाहात्स्थिरेतस्मिं जाते निर्गतमेदेहो स्वर्व
णकोटिसततः शकटालो महामतिः योगनंदोथविज्ञने सपीके व्याडिमब्रवीत् भू
रेभूतास्मि विप्राविकिंश्रियास्थिरयाद्दिम नकुनामामतव्याडिः कालोचितमभावत
जातोसि शाकटालेनतदीयचित्तयाधुना महामंत्रीसृंगसेक्कमोविरातोविनाशयेत् मवे

ह॰ क॰
क॰ पी॰
२३

नेदमनेकार्यांशेष्वदन्नेहिभूमिषे तस्माद्वक्तुं किं मे त्रिभुवनेन कतयेनते एतद्दुःखाभवे
शाज्जास्थिरं दिवाजभावया इत्थं कैवगतेष्वाडीलाहेतो गृहदद्दिणा तदेवतीयदा
नामे योगतेहेनमेत्रिना अथोक्तः समयावानमूआलेण्हारैते राज्यनैवस्थिरं मनेशा
कटालेपदस्थिते तस्मान्माशायग्रुन्मन निमित्तिमेत्रमयोदिते योगेनदोषक्षुपातःशा
कटालेनमत्तिपत किंचभ्रत्रशततनमुनतेवलिभवानसो जीवन्निजोगुनादग्युरोति।
दोषाणुकीर्तेनात एकःशावः सक्तनामकः मत्पादमभसः शाकटालस्यतत्रातःस
भ्रत्र साध्वधीयत सचोवाज्ञततःश्रज्ञानमीभिः सक्तभिः सक्तः एकोपिस्कृत्राह्नेतव
हूनान्तकपोवक्त तस्मात्समत्तुपतेकः मत्पादमसजलानमस्त यःशक्तोयोगुनेदस्यक
तैवैवप्रतिक्रियाम् तमेवशाक्तोश्रदेतनदिनिशुश्रास्तमब्रुवन् याताभ्यापिहियोगुणाभि
याशशुप्रतिक्रिया ततस्तुशाकटालोमत्पादसक्तवातैभिः एकेएवाकशेहिनिकाष्
कृवाजिनोषवः अप्रक्षाविनमयाणविस्तमशभविस्मच तस्तेक्कैच्यवहृतेवमान्नेनो
भूतिमिकृता इतिचाविनयतवशाकटालोधक्कूपगः ततयानात्स्त्वधानानांपशषन्मा
त्रात्मकमव्यथा ततः स्तनशत्नुतमसपयशपतन्तक्षपयात तकर्केहतोजीवःशुतिषस्तव
केवलः योगनदस्मतान्नाजेवह्मलोभवनतः व्याडिरभ्यायधोतेचशत्रवेदनदत्ति

णः अस्मिन्मयैव संवादी क्षिप्रं राज्यं स्थवैल्लने आमंत्रित्वा सिगक्ता मितपलमतमरं क्षकवि
न तत्कृतो योगनन्दस्त्वं वाष्पकण्ठो भभाषत राज्ये मेस्तु त्वं भोगास्त्वमोऽस्तु स्वकामा सगा
इति व्याडिस्तनो वदन्नाजे शरीरं त्राणे स्वे तु एवं मायग्रस्तावेष्यथो रः को नाम मस्तजाति नहि
मोहयत्येश्वर्ये लक्ष्मीमकृत मरीचिका इत्युक्तैव स तत्कालं तपसे निश्चितेप्यथो अगमः द
ध्ययोगनन्दः पाटलिपुत्रे सराजनगरे स्तः भोगाय काणभूते मन्त्रिसहितः सकलसैन्ययुतः
तत्रोपकोशापति वर्धमानाः समस्त हरू मत्रिपुरे तस्य मद्रुजननम्यायक्तभिक्षसाकमासाद्य
लक्ष्मीमवसं विताय वर्द्धते त्र दिने दिने गुसिंधुः कनकगुणसमन्नमगः प्रसन्ना वदन्तिस्म
शरीरिणी च सा तत्रानुग्रहकारिणी सरस्वती मे सदैव इति श्री भट्टसोमदेव विरचिते कथा
सरित्सागरे कथापीठे चतुर्थस्तरङ्गः एवमुक्त्वा वररुचिः श्रुतवेन्नदवर्णयत् कालेन
योगनन्दोऽथ कामादिवशमाययौ गजेन्द्र इव मत्तश्च नापेक्षत स किंचन आकस्मिकरणो मा
पन्ता कं हि लक्ष्मीर्न मोहयेत् अविनयेन तस्माद्राज्ञानावदस्यात्रवलः तत्कार्येविनया
कोनः सम्प्रमेव सीदति तस्मात्तद्वंसहायेन शाकटालस्समुद्धरे क्रियेसचेदिकृत्बे चाकि
सत्कार्यो नाशयिष्यति निश्चित्यैतन्मया ध्यात्वा राजानं बोधकूपतः उद्धृतः शाकटालोऽथ
मद्वचोभिर्द्विजातयः दुर्जेयो योगनन्दोऽयं स्थिते वररुचावहं आश्रयेवेतसीवृत्तिंका

बृ॰क॰
क॰पी॰
१५
15

तेनावन्तीति लिखितं रोन्निस्वैर्वित्तसम्यान्तः शकटालो मदिच्छया अकरोद्राज्यकार्याणि
पुनः सम्प्राप्य मन्त्रिताम् कदाचिद्योगनन्दोऽथ निर्गतो नगराद्बहिः संश्लिष्टपञ्चाङ्गुलिं द्रा
लिं गङ्गामध्ये व्यलोकयत् किमेतदिति पप्रच्छ मामाहूय स तत्क्षणम् अहं च द्वे निजाङ्गु
ल्यौ दिशि तस्यामदर्शयम् तेन तस्मिंस्तिरोभूते हस्ते राजातिविस्मयात् भूयोऽपि तदपृ
च्छन्मां ततश्चाहं तमब्रुवम् पञ्चभिर्मिलितैः किं यज्जगतीह न साध्यते इत्युक्तवान् सौऽह
स्तः स्वाङ्गुलीः परिदर्शयन् ततोऽस्य राजन्नङ्गुल्यावेते द्वे दर्शिते मया एकचित्तैर्द्वयोरेव कि
मसाध्यं भवेदिति इत्युक्ते गूढविज्ञाने मम तुष्यन्नतोऽन्नृपः शकटालो व्यषीदच्च मद्बुद्धिं
वीक्ष्य दुर्जयाम् एकदा योगनन्दश्च ददर्श महिषीं निजां वातायनाग्रात्पृच्छन्तीं ब्राह्मणं
निरीक्ष्य मन्मुखं तन्मात्रादेव कुपितो राजा विप्रस्य तस्य सः आदिशद्वधमीर्ष्या हि विवेक
परिपन्थिनी हन्तुं वध्यभुवं तस्मिन्नीयमाने द्विजे तदा अहसद्धतजीवोऽपि मत्स्यो विपणि
मध्यगः तदैव राजा तद्बुद्ध्वा वधं तस्य न्यवारयत् विप्रस्य मामपृच्छच्च मत्स्यहासस्य कारणं
निरूप्य कथयाम्येतदित्युक्त्वा निर्गतं च माम् चिन्तितोपस्थितैकान्ते सरस्वत्येवमब्रवीत्
अस्य तालतरोः पृष्ठे निविश्य रात्रावलक्षितः अत्र श्रोष्यसि मत्स्यहासहेतुमसंशयम् तच्छ्रु
त्वा निशि तत्राहं गत्वा तालोपरि स्थितः अपश्यं राक्षसीं घोरां बालैः पुत्रैः समागताम् सा भ

१५

देयाचमानोत्सानवादीत्यनिपात्यनो प्रातर्वैविप्रमंसानिदासाय्यसनोहृतः कस्मा
त्सनहृतोयेतिपृष्ठोतेवत्नवीत्वनः तेदिहदृष्टास्तनोयोन्द्रमत्स्योद्धस्पतवानिति इत्सितो
किमुतेनेनिपृष्टाभ्युयःसतेश्वमा य्यबोवश्चासेसीरात्तः सर्वानाय्योभिविस्तताः सर्वेयातः
ग्रेहन्नत्रहीरूपाःश्रुतष्टाःस्थिता हृत्यनेत्रपरायन्तुविप्रश्चमहस्तनिभिः भूनानानापार्थिवा
न्यर्थेनिविवेकनस्नासिनो सर्वोतस्थाशिगासेताभुवस्तुवचविक्रियाः पतेनस्माववःश्रु
तानतोपकोतवानहम् प्रानस्मस्मस्थसस्सहेन्नवाशेनवेदयम् प्राप्यवोनःश्रुवेभस्त्व
त्वोहृपाश्रुतबालनः वद्वन्मुनगनेवावधाद्विमवश्रुन्कवान् इस्माचिवेष्टिनेदृष्टान
स्पराहोविसंस्वलम् गिवेमप्यिकदाचिम्भवश्रागाश्चित्रस्तनवः प्रालिखस्तमहाद्वे।
वैयोगनेटवतश्रुटे मत्तोविभिवनुभिवाकेहृदिनेनभूत नेवविप्रकेराज्ञानश्चे।
विनेपृष्टयत नेवपासटदेहोविप्रश्रुदभिनावकारयत पकदाचमतिहृस्ववातेकेनप्रसा
मम सहृष्णोलत्तगणदवोमतिमानिस्माविचगा नेनलगानेश्नेवधाटश्रूतमतिभावशात्
प्रयाकृषमदनस्यातिलकमेवेत्नापदे संप्राप्तिलक्षणोतेनहृत्केनागतवानहं प्रविष्टो
योगनेहोय्यतिलकंतेपलोकुयन केनायविनोत्रतिसोहृकश्रमद्दनदान नेवनवे
दयलस्मकसोवेतिलकसमा रेपाश्रुमपदेशस्यमिमेनानोमयाविना वेत्तिनज्ञानवान्।

हे·क·
क·पी·
१५
15

नैवमस्मै वररुचिः कथं कथ्यं कृतः कृतोऽमुनानेन मां प्रति नः परविप्लवः दृष्टवानतनपकार्ये।
स्त्रीहृत्पालसतामरान् इति संचिन्त्य नामास योगनन्दः क्रुधा ज्वलन् जायते नैव तन्मस्त्वध्वानो
मेवारम्भोपनाहन्ताः ततः सेस्तसमाहूय शकटालं समादिशत् त्वया वररुचिर्वध्यो दे
वीविश्वसनादिति यथाज्ञापयसीत्युक्त्वा शकटालो गृहमदृहिः अचिन्तयच्च शक्तिः स्या
न्न हन्तुं वररुचिं ने मे दिव्यज्ञो हि प्रभावोऽस्य भावो ह्यत्रादेताव ममापदः विप्रश्च न हन्तुं शक्यस्तत्प्रतिसी
करोमि तम् इति निश्चित्य सोऽभ्येत्य राज्ञः कोपस्य कारणं यथा तत्कथयित्वा मे शक।
टालोऽब्रवीत् ततः अन्यं कंचिन्निहन्म्यहं त्वं च मद्गृहे प्रच्छन्नस्तिष्ठ मा भूस्मा इति त
कोपनान्नृपात् इति तद्वचनात्तस्य शकटालगृहे च स्थितोऽभवं स चान्यं हतवान् कंचिन्मद्वधा
ख्यानतो निशि एवं प्रयुक्तनीते तेन ममावेवमह ततः एकोऽमन्त्री भूत्वान्तु जनं दृष्ट्वा।
मानंकृतेमतिः नहि दृष्टमहं मा कोऽपि गतः स्तोऽपि मामतिमे ध्यानमात्रागतस्ति विप्रश्च सत
तमदृक्या राज्ञा निदेशेन ममारव्यः सचावधानमेहि जः तत्कृत्वा सोऽब्रवीन्मन्त्री नन्दस्ता
दृश्यतामिति नेत्रोद्यानातानन्ते मेरुरस्तो दृसमदर्शयम् नृदर्शनाच्च विप्रलोविस्मिता।
श्चवधूवसः इतस्ततश्चिरं तेन कस्मिं शकटालः समोऽमुतः कथं तेन तत्र स्मो मिन्त्रे सञ्जातमितिप्र
ष्टवान् ततोऽहमवदं सर्वं दृष्ट्वा इत्यन्तगोपमम् राज्ञोऽनायोऽनलयमापदं केऽकोऽनगतायियः त

नक्रनाथोग्रानंदो सा मकरो जगाराधिपम् अमंस्था व पपत न्याहं श्मने नेवाद्य संनिशि सवमाम
अवोहृत्ति विद्यनेन गरे च्चका स्वरूपानी मिन क्रनाविह स्यादूनमश्रुवम् ध्यायस्याभिमता
स्त्रविस्वरूपानृस्सा भवेत् नक्रनेवनयेकेन जितो स्मीत्यवदश्च माम् सुश्रमो लाव हो मीणः
मागुनश्चाश्ववीरसो नृसो स्मीति तह स्मेनेम निग्रासेचते स्वतेः इस्युक्त्वान हिनेतस्मिन् थागृ
तमगानहम् एवमापन्न हावोमेरात्तमो मिचिनागवः इत्युक्त्वान नदृश्यः शाकटालनराथि
नः गंगामद्दशेयतस्नेहस्नौ ध्यानादुपस्थिताम् स्वतिभिर्लोचिताम् साचमयादेवीति सोद
ये वधूवशाकटालश्च सस्त्राः प्राणतो मथि एकदाचसमेत्यो मांशुमस्त्याविमब्रवीत् स
वंशो नापि विवेत्वयाकिमात्मादी यतेत्वया किं न जानासि पत्नीनाम विचारयनाथियः अपिदृश
भवेच्छद्धि स्तथा चात्र कथा स्थाणु आदित्यवर्मना मात्र वधूवन्नृपतिः पुरा शिवशर्माभिधानो
स्यमेयो चाभून्महामतिः राज्ञस्तस्येकदा वैकोराज्ञीगर्भमधारयत् तदृष्ट्वा सनृपो दृष्टः किं
स्मनः शत्रुद्विणः वर्षद्वयं प्रविष्टस्य वर्मनेतः प्रदेशमे तदेषा गर्भसंभूतिः कुतः संप्रति कथ्य
ताम् यथा त्वेवं भवे शत्रुश्रेसानन्यस्यास्तिनो प्रभोः शिववर्मान्नुते मंत्री प्रविशन्नाविवारितः
नक्रनाविनयद्राजामनदूनोद्दीसवमेम अकाशंवदते तस्मिन्नपवादो भवेन्मम इत्यालोच्या
मनेघ्रमाशिववर्माणमीश्वरः सामन्तस्यान्तिके सद्यः प्राहिणो ज्ञातवर्मणः तद्वधं तस्य लो

कृ.का.
क.वी.
१९

तेन से दिशपत दत्तेनतरम् निगतं ढसन्तपल्लस्थलेखदानेवसर्जयेत याने मे त्रिणिसमाद्देशनेभी
त्याप्लाविता सरातीरदिलिलेवाप्तेसाक्षीहृविणासद आसित्यवर्मातहृष्टासात्रतापोभवत
दा किमयानाटयोमयोचानितोकारणादिति अथोनवेसचमापनिकटेभागवर्मणः शिव
वर्मासचोपगालेखमादायसकृतः वाचयित्वावत्तेलेखमेकोनेशिववर्मणे शशेसवधनिर्दे
शभागवर्माविधेर्वशात शिववर्मीध्यवोचनसामन्तमेत्रिसत्तमः नेव्यापादयमेत्वोचविहत्या
त्मानमात्मना तत्क्रुत्वाविस्मयाविष्टाभागवर्माजगादतम् किमेतद्वद्धिमेविप्रशापितोसिनव
विवेक मध्यवर्तिस्मनेमेत्रीहृदयेयग्रभृणे तत्रत्यदमावधाणिदेशोदेवोनवर्षति तत्का
त्वामंत्रिभिःसार्धभागवर्माविचिंतयत् जुहुसराजादेशस्यनाशमस्माकंमिकृति किंहिन
वनस्तस्यवधकारणमागमिनः तस्मान्मेत्रीनवध्योसतत्वः स्थानमवधारयत् इतिसंचित्य
वाचरत्तकान्भागवर्मणा शिववर्मानतोदेशात्येषितोभूततनः त्तगात् एवंभमनायथोज्ञोवस
मेत्रीमस्ययास्तया शुद्धिभ्रामणात्ततोज्ञातामहिधर्मोमयाभवेत इत्थंनवापिशुद्धिःस्यात्तिष्टता
वहदेमम कस्मायनन्तपोछेवसात्ततापोभविष्यति इत्युक्तःशकटोलनकर्माहतस्यवे
श्मनि मनीलमाणोवसत्रेगात्स्वदानात्तवाहयत् तस्यायोगतत्स्यकाणभूतेकदाचन उ
वोहितलग्नमाख्योमयगणोयेनतेभवत् अथवैगात्मियानस्यकथ्येविहस्तमीनतरम् एकाकि

नोऽब्रवीन्नस्य वसरः पर्यदीयत ततश्चतो निशाने तं द्रुममारोहति स्म सः तत्रान्यत्रैव चारोहदृ-
क्षः सिंहेन भीषितः स दृष्ट्वा राजपुत्रं तं भीतं मानुषभाषया मा भैषीर्मम मित्रं त्वमसीत्युक्त्वा निर्भ-
येऽब्रवीत् विश्रम्भात् तद्वाक्येन राजपुत्रोऽथ स समवाप अर्धरात्रे तु जाग्रद्देवासीदृक्षः सिंहोऽथ सोऽब्र-
वीत् ऋक्ष मानुषमेतं मे क्षिप यावद्व्रजाम्यहं क्रमात्सुप्तेऽथ ऋक्षे राजपुत्रे च जाग्रति पुनः सिं-
होऽब्रवीदेनमृक्षं मे क्षिप मानुष ततः कृतान्तभयात्तेन सिंहस्याराधनाय सः क्षिप्तोऽपि नापतदृक्ष-
स्तत्रैव प्रबोधितः मित्रद्रोहिन्भवोन्मत्त इति शापमदादसौ ततः राजसुतस्सोऽपि हृतात्मा वनमावि-
श्यैव स्वगृहस्थानं कृतान्तोऽभून्नृपात्मजः योगनन्दोऽस्य तनयं दृष्ट्वा विषादं सहसागमत् अब्रवीच्चास्मि-
न्काले स जीवेद्वररुचिर्यदि इदं ज्ञातं येन तेन सर्वविन्मतधीपटवम् तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञस्ततः शकटा-
लोऽचिन्तयत् इतः कात्यायनस्यायं लब्धः कालः प्रकाशने न सोऽत्र मानी निःशेषं राजा मयि च
विश्वसेत् इत्यालोच्य स राजानमब्रवीद्याचिताभयः राजन्नलं विषादेन नु जीवन्वररुचिर्विस्थि-
तः योगनन्दस्तदावादीद्द्रुतमानीयतामिति अथाहं शकटालेन योगनन्दान्तिकं द्रुतात् आ-
नीतस्तेन तथाभूतं राजपुत्रं व्यलोकयम् मित्रद्रोहः कृतोऽनेन देवस्येत्युक्त्वा तथैव सः सरस्वतीप्र-
सादेन हृतोऽन्तः कथितो मया तदा मे शापमुक्तेन तु नेसो राजसूनुना त्वया कथमिदं ज्ञा-
तमित्यपृच्छत्स भूःपतिः अथाहमवदं राजन् लक्षणैरनुमानतः प्रतिभातश्च पश्यन्ति सर्वं प्रा-

ह.क.
क.पी.
१७
17

स्नावनोधिपः नयथान्तिलकोत्तानन्तथा सर्वमिदं मम इति तद्वचनात्सोथ राजा लज्जाव
नतायवान् प्रध्यानाहतस्तुकारः परिशुद्धेव लाभवान् सलज्जहृतानवानस्मि शीलेदिविडम्बाथ
ते मामसौ वचनैर्भोजनोवादीत्त्वेतो मम प्रश्नेत्यमो समस्तुन्नातः शुपवर्षोब्रवीत्ततः राजाहृते
निशम्य ताम्रपकोशागिनिसहृद्धुः प्रकोपेवथमात्सलेशुचाहृदयमस्फुटत् नकुलोभिनवोद्
नशोकावेगविचेतनः सद्योहृसपतद्भूमौ वातरुग्णाइवद्रुमः लाभाश्वगानवानस्मि मलपम
इतस्तता पियवेथविनाशोस्य शोकाग्निः कुञ्जतापयेत् प्रासेसागरजगतस्मिमेकानिमालानि
त्यता नदेनामेष्वीमायाकिंत्नाम्यपिवहसि इत्यादिभिस्तपागतन्यवश्यैस्तावचनेराद्द बोधितोथा
पथातत्तत्कर्यो विहुतिमानवान् ततोविरक्तहृदयस्तस्मात्सर्वैनिवेथनम प्रशमेकसत्यपोद्
तपोवनमाशिश्रियम् दिवसेषुगच्छत्सुदिनतपोवनमेकथा प्रयोत्पातस्तुपागकद्विप्रपको
मयिस्थिते समयायोगानंदस्य ताम्रवार्तामपृच्छत प्रत्यभिज्ञायमांसोप्यस शोकमिदमब्रवी
त् स्मागनंदस्य सध्याहं तत्समकाशाङ्गतेवसि लज्जावकाशालयाभुक्तिकजालस्थितेणसः
सर्वं तत्पञ्चयोपायोगानंदस्य शुक्तितः चितितिरेवनतमुद्रात्तोस्माणिक्याख्योहिज्ञपायि किंशा
वेवेनसोम्येतेननविमोघ्यसोब्रवीत् इदमेकम्लशाम्यत्रपादोपतेननमेचितः नकुलासह
तामैत्रीकापनेकूरनिश्चयम् तविमयोगनंदस्यधोपायसमन्यत नामपृष्ट्वाब्रवीत्तत्वदेवल्लि

१

न्दापयामिते अन्वेषयेदृशीमहं रहस्येनैतस्य भूपतेः दक्षिणान्तः स्ववासिसालं तेनैव भविष्यति यो
त्वसेध्यवचाल्याभेहितावहृदम् इत्युक्तःशकटालं चाणिक्यमन्वेषयदृहम् स्थाहोद्दशोपिन
वराजेमत्रमदृशेचनम् ततःसुगत्वाचाणिक्योध्रुविहाद्रुमाविशत् स्वैवपनामा विषमतामेकद्दशमा
नमनः नन्दत्वाशकटालेन विज्ञमोनुद भूपतिः अवादीमापयेयोगः स्वैवधविनिहन्ति भागमेतो
वराजातोशाकटालो भयाततः नमपवायइत्युक्ताचाणिक्यायन्यवेदयत् सोपिकोपाचो नचाणिको
ज्वलन्निवसमंततः निजोत्युत्काशिखानतयप्रतिज्ञामकरोदिमाम् अवश्यं पदुत्तं नन्दाय सप्तभिर्दिवसै
र्मया विनाश्य बंधनीया चनन्तोनिर्मन्युनाशिखा इत्युक्तवं नन्दकृपयेति योगनन्देप्लायितम् शक
टालेन स्वगेहे तं शाकटालन्यवेशयत् तत्रोपकरणं दत्तेन गुप्तेनैव मन्त्रिणा स चाणिक्यो द्विजः का
त्यां कृत्यां समसाधयत् तद्योगान्नन्दोदाहज्वरमवापसः सप्तमे दिवसे प्राप्ते पंचत्वं समु।
पागमत् हित्वा हिरण्यगुप्तं च शकटालेन नन्दसुते सर्वे नन्दस्तु नीले लक्ष्मीश्चन्द्रगुप्ते निवेशिता
मंत्रित्वेनसचाणक्यंचन्द्रहद्रस्यानिसमपयिया चाणिक्यस्थापयित्वा नेस मंत्री कृतकृत्यनो मत्वानो
योगनन्दस्य कृतं नैव प्रतिक्रियः पुत्रशोकेन निर्विण्णः प्रविवेश महद्वनम् इत्यनसमुत्थवाकु।
तावित्रसास्वतगमहम् कारुण्यभूते गतःखेदं सर्वमालोक्य चंचलम् दुःखेदाम्बाद्रिमिमादृशमा
गतो विंध्यवासिनी तत्प्रसादेन दृष्टोत्तानासस्त्वाजातिर्मयाससेव प्राप्तं दिव्यं च विज्ञानमयो सोतिमे

क॰का॰
क॰पी॰
१८
18

द्राकथा । इत्युक्तेनी तेन पापोऽयं यन्न छेदेह सज्जितं । ते च संप्रति निःशेषं यावद्दायान्ति ते तिकं शिष्यद्वयको
गुणाढ्योऽस्य लक्षमाभाषाद्वयो द्विजः । सोऽपि रुद्रमिव क्रोधाद्देव्याशप्तो गणोत्तमः । माल्यवान्नाम म
मत्सपानी मर्त्यत्वमागतः । तस्यैम देवस्वोक्ते घाकथनीयामिद्राकथा । ततस्तेशापनिर्मुक्तिरत्न
मचाप्यभविष्यति । एवं वररुचिस्तत्र काणभूतेनिवेद्यमः । मतस्येंद्रस्मोद्धायपश्रेणेवधरिकाश्र
मे गक्तन्ददयोगेगात्पान्सोथशाकभ्यानभुत्तिं । ततस्तमहंचनत्स्यशिक्षशेनाभूत्करकृतिः । ततोऽसु
तर्थितेनिर्यतेनशाकरसीकृतम् । यदेतकावरपीताषीकौत्तुकानत्तग्रभावतः । तदृष्ट्वा तन्निसिद्धास्मी
त्पगाहर्षमसौभूतिः । ततोवररुचिः किंचेद्दिदद्ससवजगादतम् । जिज्ञासनायकैतेनमयाशाकरे
सीकृतम् । यावन्मायापदंकारः परित्यक्तस्तयाम्रिने । नातमागैरदेकारः परिवोडश्ननिकम्भः
त्तानेविनाचनास्येवमोलीवनयातेयपि । मर्पीलनपुपदलणतपेविमैविलोषयन । नस्मादहा
कृतिः सामाज्ञानेयत्त्वमुनेकुरु । विनीयैवमुनिनेनभणानेनकृतस्तुतिः । नेवदयाप्रमाद्देशशा
नेवरुचियया । अयसनिविडम्भमयानम्रदेवीशरणागतभ्रयगनासैामत्यैआवमुभुलोः प
कटितनिजमूर्तिः । सापिनसैनशशंसस्वयमनललघुसौमात्याधारणां देहसुभुजे । इत्यांशापीप्रमथया
गणायानयानदिव्यागतवररुचिः सनिजाप्रपदे विधानदवीभविंततः सचकाणभूतिरागतोऽत्मी
स्तिगुणाढ्यसमाभमोत्कः । इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथापीठलम्ब

केयं च मृत्युंगताः ५ ततः समस्तविद्याधामात्मवान्विचरन्वने नाम्ना गुणाढ्यः सेवितुं सातवाह-
नं भूपतिं संस्कृतमायात्स्वदेशे च भाषात्रितयं। प्रतिज्ञया त्यक्त्वा विमना द्रष्टुमाययौ विंध्यवासिनीं
तदादेशेन गत्वा च काणभूतिं ददर्श सः ततो जातिं निजां स्मृत्वा प्रबुद्धः सद्य एवाभवत् आश्रित्य भा-
षां पैशाचीं भाषात्रयविलक्षणाम् श्रावयित्वा निजं नाम काणभूतिं च सोऽब्रवीत् पुष्पदंतात्त्वया दि-
व्यां शीघ्रं कथय मे कथां येन शापं तरिष्यावस्त्वं चाहं च समं सखे तच्छ्रुत्वा प्रणतो हृष्टः काण-
भूतिरुवाच तम् कथयामि कथां किंतु कौतुकं मे महत्प्रभो आजन्म चरितं तावद्वक्तसने कवी
नुग्रहम् इति तेनार्थितो वक्तुं गुणाढ्योऽथ प्रचक्रमे प्रतिष्ठानेऽस्ति नगरं सुप्रतिष्ठितसंज्ञकम्
तत्राभूत्सोमशर्माख्यः कोऽपि ब्राह्मणसत्तमः वत्सश्च गुल्मकश्चैव तस्य द्वौ तनयौ सखे जायेते।
स्म तृतीया च श्रुतार्था नाम कन्यका कालेन ब्राह्मणः सोऽथ सभार्यः पंचतां गतः ततस्तौ तनौ स्व-
सारं तां पालयन्तावतिष्ठताम् सा चाकस्मात्सगर्भाभूत् तद्दृष्ट्वा वत्सगुल्मयोः तयोरन्यशंकया भा-
वात्तु कान्योन्यमजायत ततः श्रुतार्था विज्ञाय भ्रातरौ तौ व्यभाषत पापशंकां न कर्तव्यां श्रू-
णुतं कथयामि वाम् कुमारः कीर्तिसेनाख्यो नागराजस्य वासुकेः भ्रातुः पुत्रोऽस्ति तेनाहं दृष्ट्वा
स्नातुं गता सती स ततो मदनाक्रान्तो निवेद्यान्वयनामनी गान्धर्वेण विवाहेन मां भार्यामकरोत्।
सदा विप्रजातेरयं तस्मान्मम गर्भ इति स्फुटः श्रुत्वा कः प्रत्ययोऽत्रेति वत्सगुल्माववोचताम् ततो र

हि॰ का॰
कं॰ पी॰
१९
19

इति सस्मार सा तेन नागाः कुमारकं स्मृतमात्रागतः सोऽथ वत्सगुल्मावभाषत भार्याकृतार्थमेवंशा
पप्रच्छावदाप्तमाः शृणु तत्त्वमाप्नुवानेष शापेनैव च्युतो भुवि श्रुत्वेति निष्पन्ने चात्र पुष्पदन्तस्त्वमेव संश
यम् ततो मत्तः शापनिर्मुक्तिः ध्रुवमेषा भविष्यति इत्युक्त्वान्तर्हितः सोऽभूत् ततः सोऽकेश्ववासवैः क्र
नार्थी यावत्त्वतो जातस्त्वं विजानीहि मां सखे गुणावतारो जातोऽत्र गुणाढ्यो नाम ब्राह्मणः प्रति
तत्कालमत्रभूकन्ततिज्ञानस्मरस्वती ब्राह्मणशापात्तनतेव जननी मात्तलोमम कालेन एव तौ
ग्राम्यात्पात्तस्माद्भ्रमन्थीरता अथ शोकस्य सन्तत्स्यबालो पितृनवानहम् त्वाववृक्षेन विद्यानां
ग्राममेत्य दक्षिणापथम् कालेन तत्र सम्प्राप्य सर्वा विद्याः प्रसिद्धिमान् स्वदेशमागतोऽभूवं दर्शा।
यितुं निजान् गुणान् प्रविशन्नेव तत्र नगरे सप्रतिष्ठिते प्रपश्यं शिष्यसंहितः शोभां कामप्यहं
तदा कश्चित्त्वामानिकदेव गागायन्ति वयथाविधि कचिद्धि वादो विप्राणामभूदेवं विनिश्चये
यशोध्रुतकलावेनितस्सदलगतो निधिः इत्यादि कितकेचु तमस्त्ववान् कितवाक्कवित मुनो
मनिजवालिज्ञकलाकौशलवादिनाम् कोविद्यवर्गाणामध्येवर्गगोकोऽत्रवीदिदम् अर्थोऽस
यमवान्यान्नामातिकिंयदद्भुतम् मयाश्रुतविनैवार्थेल्लमोरनावितातुरा गर्भस्थस्य च मम पू
र्वं पिता पञ्चत्वमागतः मत्सार्तैः स्वनतालोपे गोत्रजैः सकलं हृतम् ततः सा तत्स्यनास्याररक्षितस्तेतो
गर्भमात्मनः तस्योद्भमारदत्तसपितृमित्रसवेश्मनि तत्रैवाप्यासमानोऽत्रसाधुपालमिनिवा

धने ततस्थावर्थयन्मोसाक्षककमीणिर्कवती उपाध्यायमथाभ्यर्थ्य तनया किंचन दीनयाक्ष
मेणशिक्षितस्याहं लिपिं गणितमेवच वणिक्पुत्रोस्मि तत्र वाणिज्यं कर्तुमप्रतम् विशाखा
लाख्यो वेश्मोऽस्मिन् कनिष्ठाश्रिमद्रव्यथन्तुः दरिद्राणां कुलीनानां भाण्डमूल्यं ददाति सः गच्छ याच
स्वतनमूल्यमिति मातावदीन्ममाम ततोहमगमं तस्य सकाशं सोऽपि तत्क्षणं इत्यवोचत्क्रुधा का
विदग्धाणिक्वैविशाखिलः मूषको हृश्यते भूयो गतप्राणोऽत्र भूतले एतेनापि हि दक्षेण नकुर्या
ल्लोधनमर्जयेत् दत्तास्तव पुनः पापदीनारा बहवो मया हृतेतिष्ठन्तु तद्वृद्धिस्तत्पात्रेऽपि नलब्धिता
तच्छ्रुत्वासहसैवाहमवोचंविशाखिलं गृहीतोयं मयात्वत्तो भाण्डमूल्याय मूषकः मार्जार
स्यकृते दत्तः कस्यापि वणिजो मया कृत्वातांश्चनकान्भृष्टान् दत्वा जलकुम्भिकां अतिष्ठ
चत्वरे गत्वा छायायां नगराद्बहिः तत्रश्रान्तागतायाम्भः शीतलं चनकांश्चतान् काष्ठभारिक
सङ्घाय स्वप्रश्रयमदामहम् एकैकः काष्ठिकः प्रीत्या काष्ठे द्वे द्वे ददौ मम विक्रीतवानहं तानि
नीत्वा काष्ठानि चापणे ततस्तोकेन मूल्येन क्रीत्वा तांश्चणकांस्ततः तथैव काष्ठिकेभ्योऽहम
न्येद्युः काष्ठमाहरम् एवं प्रतिदिनं क्रीत्वा प्राप्यमूल्यं क्रमान्मया काष्ठिकेभ्योऽखिलं दारु क्री
तं तेभ्यो दिनत्रयम् अकस्मादथ संजाते काष्ठच्छेदेऽतिवृष्टिभिः मयातद्दारु विक्रीतं पणानां ब
हुभिः शतैः तेनैव विपणिं कृत्वा धनेन निजकौशलात् कुर्वन्वाणिज्यं क्रमशः सम्पन्नोस्मि म

बृ·क·
क·पी·
२१

त्राप्तनुः सौवर्णिमस्तक:कृत्वा मयान्तेस्मिन्समर्पितः विद्यार्थिलाय सोपि स्वांकन्यां मम सुतदा
नतः अतएव च लोकेस्मिन्नुपसिद्धोस्म्यहं काव्यया पर्वं लक्ष्मीरियं आमा निर्धनेन हृता मया तक्कु
नात्मनेभवन्त्यापि ज्ञानास्मविस्मयाः योनेविद्वी यतेकस्मादभिन्नो विप्रकर्मणा कविल्पति त्वया
मकेममाधाष्ठकोद्विजः केदारिकाश्चिदिस्ककाविटस्यायेणकेनवित्त वात्सल्यान्मेजनेनावदसि
नेतत्वयाद्युना लोकयात्रासु बुधेनवेदप्रायद्येयापितानाम कोमोशिलयनीस्मकेनेनश्चयेन
सोब्रवीत् येषाचनरिकानामवेश्यानस्याग्रहेव्रज तत्रकिंकरवाणीतिद्विजेनोक्तोविटोब्रवीत्
स्वर्णंदत्त्वाममेजीयायेज्ञप्नामाकिंचन फलेत्वन्यगकेकेरोगाडुतेचत्वरिकाग्रहम् उपाविश
त्वविश्यस्महातममुत्कृतिस्तया मामयलोकयात्रांनेशिक्षिताम्येनेनसांप्रतम् इतिजल्पन्सतत
सैनस्त्रिमर्पितवान्द्विजः स्वस्तनमनत्त्रयस्योजनेनाकिंविद्विविंतमसः गोकुलिमस्हर्षाकृत्वाकरा
वावहस्मरणि तावस्वान्तुथ्यासामगायतिसजडाशयः यथातुत्रमिलेतिसविटाद्वापरिहृ।
त्तवः तेचावोचनमालायमविहोयकृतोन्यथा तत्कोप्रमयेवस्मगालेस्मिन्गीयतामिति।
मूर्धचेदण्डंमनोशिरके वभयाद्दुतम् शिक्षितालोकयात्रानिगजेन्द्रनिरगाममतः तत्सक्लो
ननायकरेणासौशिक्षितोभवत् हसानन्चावदनस्मैसोपिचेमम्भावत सामसौनेमयोक्तनेवेद
सावसरोचकः किंवायागायिदछिजाग्वेदजडेजन पर्वविदस्मगानाचतेनोक्तसाविवाद्मि। २१

नी द्विपदूस्यपशोरस्यतत्त्ववर्णितगुणेनतत्र दृष्टेत्यावतयात्मकं स्ववर्णं प्राप्य सद्विजः श्रुतगीत
मिवात्मानं मत्वा नोदृष्टमागतः पंचमापाणमदृष्ट्वा यपश्चात्कौतुकानि पदे पदे मामवाप्राज्ञसदनेम
हैहमदनोपमं तनयं तातः प्रविश्योद्दिश्य ग्रे निवेदितः प्राग्स्थानुस्थितमङ्गलं तरजानंतातवाहू
नम् शर्मवर्मप्रभृतिभिर्मंत्रिभिः परिवारितम् रत्नसिंहासनासीनमनवेशविवासवम् विलि
न्त्वलिकायैमामुपविष्टमथासने राज्ञा कृतादरे वेवशर्मविभादयोस्तुवन् अथ देवशर्मावि
त्यातः सर्वविद्याविशारदः गुणाढ्य इति नाम्नास्य सत्यार्थमनतपवाहि इत्यादि तनन्तनिं दृष्ट्वा
मंत्रिभिः सातवाहनः प्रीतः सपदि सत्कृत्य मंत्रित्वे मोऽन्ययोजयत अथाहं राजकार्याणि चिंत
यन्नवसं सुखम् शिष्यानध्यापयंस्तत्र कृतदारपरिग्रहः कदाचित्कौतुकाद्भ्रमन्स्ववेगोद्य
वं तटे देवीकृतिरितिख्यातिमुद्यानेदृष्टवानहम् तत्र्यातिरमामालोक्यतितिस्थिमिव
नंदनम् उद्यानपालः पृष्टोभून्मयातत्रैनदागमम् सचमामित्रवोचत्स्वामिन्स्दृष्टैः श्रूयतेयथा
था पूर्वं मौनीतिनिवाहृतोद्विजः कश्चित्समागधो माद्रिव्यमिदमुद्यानं सदेवभवनं व्यधात् ततो
ब्राह्मणाः सर्वे मिलितिस्मसकौतुका निर्वंधात्तैः स एष पृष्टः स्वं हेतुमवदद्विजः अस्तीह
वकुकल्पाख्यो विषयो नर्मदातटे तस्मिन्नहं समुत्पन्नो विप्रस्तस्य च मे पिता नभिक्षामप्यया
किंचिद्दरिद्रायालमापच अथपाहेसादृदेवंस्मातावि जीविते प्रति श्रांतानीर्थीनार्द्दहू

हृ॰ क॰
क॰ पी॰
२१
२१

मगधेविंध्यवासिनी दृष्टा ततस्तां देवीमिति संविंतितेन मया लोकाःपश्यन्तरोहणमीणाति
वरदामिमां प्रदेत्तान्मानेमेवद्धतनिम त्वधिमितेपश्य निश्चितेति शिरश्छेत्तुं मया शस्त्रमसर।
एत नन्दुणं सामससामोदेवी सामभाषत पुत्रसिद्धोसिमा त्वानेवयोलिङ्गममोतिके इति
देवीवरं लब्ध्वा मयामादिष्यतां मया ततःशून्यनिशायामवधत्तावत्सोसद कदाचिद्देवीमा
ततनं संयमादिशात् गत्वाश्रवणपलिह्यानेरवधोधानयुतमम् इत्थं कालेसेवमीवीजेदिवमादा।
ननेमया इदानमकृतेकान्तमुद्यानेनत्वमभावतः पाल्ममेतसशुभाकमिसुत्कामसतिरोदहे।
इतिनिमिवस्तुयावमिदंदेव्याशुरायमोः इद्यानपालादित्तोवसुदेशोदिव्यवग्रहम आकर्णि
विस्मयाविशेषोरदृष्टायमतवानर एवमुक्तेपुराणाद्धेनकाणभूतिरभाषत सात्वाहनश्चसएको
स्मामामाभवन्ममो नमोद्भवीहुणाद्धोविसोवेनमस्यामिने दीपुक्रोविरितिख्यानोरा
त्ताभूत्याज्ञविक्रमः नसुशाक्तिमतीनामभार्येसापाणिकाभवत् एतानसमासुद्यानेसुपे।
त्वेदात्तत्त्वश्ववाव गत्वायामपणपंवत्वनसातक्रतमानसः अशुत्रोपिसज्जग्राह ब्रह्मचर्यव्रतन्त
पः ततःकदाचिद्राज्यार्द्धेशुयासद्भावशुभ्रैर्वनम इत्यादिदेशतंस्वभभगवानिन्दुशेखरः अद
क्षाद्दलसिद्धामसिन्धुराद्धञ्जमारकम् वेतदीनारद्दंगाङ्केः सतेश्च भविष्यति अथमतुद
त्तेसमेमलराजाजनर्षभेसः कदाचित्स्वप्ने ाणमटवीमन्तगायारमात् ददर्शान्तश्चमध्याद्धेसिद्धा

हृष्टः स भूपतिः बालकं पप्रच्छ सत्त्वीरेन पन्नगेन सम अथ राजा समानन्य सममवनादिन बालकं।
जलाभिलाषिणो सिंहे जयानेकशरेणानम स सिंहस्तद्वलयकाम्ये योभूत्तत्क्षणाकृतिः किंपु
किमेतदुक्तोति राज्ञा पृष्टो जगाद च यनष्टस्तवोयक्षः सातो नामास्मि भूपते सोहं स्नातीं पश्च
न्तीं गंगायां ऋषिकन्यकाम् सापि मां वीक्ष्य संजातमन्मथाभूदहं तया गांधर्वेण विवाहेन ततो भा
र्या कृता मया न च सर्ववहेथ वोत्रुह्यालो च माचाशापक्त्रूया सिंहो भविष्यतः पापो विकामचारी गुहावासि
ति एवं जन्मात्वयितं साशापा नेवभूनयो व्रधः ममूनलक्त राज्ञान पर्यन्तेन नदनेनमम अथावा सिंह
मिथुनं संजातो सापिकान्ततः गर्भिण्य भूतनो जातेनदावकेस्मिन्यपद्यत अथचव विनोतासा।
सिंहीनां पयसा मया अयादं च विवृद्धोस्मि शापापाह्याणादितस्त्वया न कृत्वाणमयाद्देसातवा
हमसुतं च अर्थसप्रोम मादिशस्तैव सुनिभिः उत्ता इत्युक्त्वान्तर्हिते तस्मिन्सातनाम निश्रमके
सराजा तस्मादाययाले यस्मात्पधो गंदम सातेन यस्मादूढोऽभूत्तस्मात्तेसातवाहनम् नाम्नाव
कारकालेन राज्ये चैनं न्यवेशयत ततस्तस्मिनाते वणदीपकणो दिनेनवी सहितः सार्वभौमो
भोभूपतिः सातवाहनः एवमुक्त्वा कथामध्ये काणभूतं पुनर्योगतः गुणाढ्यः पृष्टवान् भूयोमानन्तु
स्तत्राब्रवीत्पुनः ततः कदाचिद्वसन्तसमये तेनै देवीनडयानेसराजा सातवाहनः वि
हर्तुं विनिर्गत्य महेन्द्र इव नन्दने वापीजले वतीर्णोऽभूत्क्रीडितुं कामिनी सखः अभिचमवदयिताः

ले॰ का॰
क॰ पी॰
२२

२२

सहेलं करवारिभिः असिञ्चत सिताभिश्च वशाभिरिव वारणः मुखैर्धौताञ्जनमानास्त्रनेत्रैर्जडजी
लास्तैः अंगैः सक्ताम्बरव्यक्तविभागैश्च तमंगनाः विरलत्यक्ततिलकाश्चक्रे वनमध्यगताः स्तु
नाभरणाशुष्यास्ता लालनावायुर्विवशिधियाः अथैका तस्य महिषी राज्ञः स्तनभरालसा शिरीषसुकु
माराङ्गी क्रीडन्ती क्लममागतम् साजलैरभिषिञ्चन्तं राजानमसहा सती अब्रवीन्मोदकैर्देव परिता
डय मामिति तच्छ्रुत्वा मोदकान् राजा द्रुतमानाययद्बहून् ततो विहस्य सा राज्ञी पुनरेवमभाषत
राजन्नवसरः कोऽत्र मोदकानां जलान्तरे उदकैः सिञ्च मा त्वं मामित्युक्तं मया तव सन्धिमात्र
न जानासि माशब्दोदकशब्दयोः न च प्रकरणं वेत्सि मूर्खस्त्वं कथमीदृशः इत्युक्तः स तया रा
जा शब्दशास्त्रविदा तदा परिवारे हसत्यन्तर्लज्जाक्रान्तो झगित्यभूत् परित्यक्तजलक्रीडो
वीतदर्पश्च तत्क्षणम् जातावमानो निर्लक्ष्यः प्राविशन्निजमन्दिरम् ततश्चिन्तापरो मुह्यन्नाहारा
दिपराङ्मुखः विचार्य इव पृष्टोपि नैव किंचिदभाषत पाण्डित्यं शरणं वा मे मृत्युर्वेति विचिन्तयन्
शयनीये परित्यक्तगात्रः सन्तापवानभूत् अकस्मादथ राजस्तां दृष्ट्वावस्थां तथाविधाम् किमेत
दिति सम्भ्रान्तः सर्वः परिजनोऽभवत् ततोऽहं शर्ववर्मा च ज्ञातवृत्तौ क्रमेण ताम् प्रहरान्तरे सर्व सः
पर्यन्तो यतः वासरः अस्मिन् काले न चास्वस्थो राजेत्यालोच्यते तदा ताम् मावाभ्यां राजहंसाख्यः प्रा
ह्वतो राजचेटकः शरीरवार्तां भूपस्य स च पृष्टो ब्रवीदिदम् नेदृशोऽद्य मेनासर्वं दृष्टो देवः कदाचन

विस्मृतशक्तिरुद्दिश्याचमिथ्याप्रतिज्ञेनयानया विललीकृतस्मादुर्दैवोत्मा: कोप्यनिर्मितमप
ननस्यनुत्वाकृत्वाराजवेदस्यडर्मेनाः शर्मवर्मदिव्यगोरूपसशयादित्याचिंतयम् व्यथितहृदिमेवे
द्यातः प्रविशेरक्षिकिन्त्वात्वा: आदिवाघरितन्नास्यकारणंनोपलभ्यते नात्वेवदिव्यापदत्तास्य
राज्ञोनिरूतनकेतूके प्रत्युत्पन्ना: प्रजाश्चैतानद्राक्षिः परिदृश्यन्ते तत्कस्मादेवखेदःसादीदृशः
सहस्रापभो: एवंविचिंतितेधीमाश्शर्मवर्मेदमब्रवीत् अहंजानाम्यराज्ञोस्यमन्तुमौख्यादुत्पात:
प्रत्येकाद्धमिस्यपाटिहंसस्यदेवाघेचवाक्कति उपलब्धोमयाचेवसर्वमेवतत्संशयः राज्ञावमा
नितस्याघनभिमितमितिश्रुतम् एवमन्योन्यमालोच्यतोसविमतिवाश्च प्रातरावामया
क्वावदामवेदरमरहीपते: नत्रसर्वस्यकर्हेपिप्रवेशोकथमपाहम प्राविशमेवपश्चात्पश्चात्पाम
वर्मोलघुकमम उपविश्यायान्तिकटेबित्तम: समयान्तर: प्रकारान्तेकथंदेववर्ततेसेविभुना
इति तत्क्षणापितथैवासीत्सन्तस्सोसानवारूनः शर्मवर्मातत्रश्चेदमद्भुतंवाक्यमब्रवीत् प्र
तेममुस्यात्क्वापीति प्राग्गमन्देवमोनया तेनाहंकृतवानयसमभमानवके निशि स्वप्नेतत्तोम
याहृहनभूसच्युतमम्बुजम् तस्यहिरेवकेनापिकमरेणविकासितम् ततस्सुनिर्गतेतानस्मा
द्दिव्यस्त्रीविमलावरा नवदेवपुत्रविमाचप्रविष्टासमनेनतम् इयदृष्टायपुत्राहस्मिनदेवस्तव
सवस्ततो देवस्यवदनेस्मात्तात्प्रविष्टानसंशय: एवंनिवेदितस्यमेशर्मवर्मणानन्तरंगममा

क॰ पी॰ २३

मामसौ मौनसाकूतेन भवत्तत्सातवाहनः शिक्ष्यमाणः प्रयत्नेन कालेन कियता पुमान् प्रविशिय
क्तः पोडितमन्मेक ख्यातोनया ततोऽहमवदं राजन्वर्षैर्द्वादशभिः सदा ज्ञायते सर्वविद्यानां
मुखं व्याकरणं नरैः अहं त्वेतां शिक्षयाम्यत्र वर्षषट्केन तत्प्रभोः श्रुत्वैतन्मत्सरात्सोऽथ शर्ववर्मा
किलाब्रवीत् सुखोचितो जनः कष्टं कथं कुर्यादियच्चिरम् तदहं मासषट्केन देव त्वां शिक्ष
यामि तत् श्रुत्वैव तदहं सभाव्यनमवोचमहं रुषा षड्भिर्मासैस्त्वया देवः शिक्षितश्चेत्ततो मया।
संस्कृतं प्राकृतं तद्वद्देशभाषा च सर्वदा भाषात्रयमिदं त्यक्तं यन्मनुष्येषु संभवेत् शर्ववर्मा ततो
ऽवादीन्न चेदेवं करोम्यहम् द्वादशाब्दान्वहाम्येष शिरसा तव पादुके इत्युक्त्वा निर्गते तस्मि
न्नहमप्यगमं गृहम् राजाप्युभयतः सिद्धिं मत्वाश्वस्तो बभूव सः शर्ववर्मा च तेनार्तः प्रतिज्ञा
तोऽसदुस्तरा पश्यन्सानुशयः सर्वं स्वभार्यायै शशंस तत् सापि तं दुःखिता वोचत्संकटेऽस्मि
न्विभो त्वया विना स्वामिकुमारेण गतिरन्या न विद्यते तथेति निश्चयं कृत्वा पश्चिमे प्रहरे नि
शि शर्ववर्मा निराहारस्तथैव प्रास्थितो भवत् तच्च चारमुखाद्बुद्ध्वा मया प्रातर्निवेदितम्।
राज्ञे सोऽपि तदाकर्ण्य किं भवेदिति चिन्तयन् ततस्तं सिंहगुप्ताख्यो राजपुत्रो हितोऽब्रवीत् वाणि
रवैनतदा देव नर्वदोऽस्मि मया स्वानुभूत् ततः श्येनेति मिनते चण्डिकाग्रे निजं शिरः छेत्तुं मयाव्रजा
यानस्मि गतास्मात्मगराद्बहिः। मैवं कृथा त्वपतेकासेऽस्मात्तेवेति वारयत् वाग्गतरिक्ताद्य

२३

सोतन्मनेभिसिद्धिरास्तिते इत्युक्त्वान्तपमासेव्यप्रस्तनं शर्ववर्मणः पश्चिमस्थारद्वयं सोथ सिंहगु
मोविसर्जयत् सोपियातेकमदूतः सन्नकृतमौनः हतिनिश्चयः प्रापस्वामिकुमारस्य शर्ववर्मा
न्तिकं क्रमात् शरीरनिरपेक्षेण तपसा तत्र तोषितः प्रसादमकरोत्तस्य कार्त्तिकेयो यथेप्सितम्
आगत्याथ तेन राज्ञे चाराभ्यामस्मि वेदितः सिद्धगुप्तविस्तीर्णाभ्युदयः शर्ववर्मणः तद्दुःखाम
मराजन्यविषादप्रमदोदयोः अभूतामेकमालोक्य हंसचातकयोरिव आगत्य शर्ववर्मा य कुमा
रवरसिद्धिमान् चिंतितोपस्थिता राज्ञे सर्वा विद्याः प्रदत्तवान् प्रादुरासंश्च तास्तस्य सातवाहनभू
पतेः तत्क्षणे किं न कुर्याद्धि प्रसादः पारमेश्वरः अथ तत्र महीपालविद्यालाभमाकर्ण्य राज्ञः प्रहृष्टा
हितवतिराष्ट्रे तत्र कोप्युत्सवो भूत् अपि पवनविधूताभ्यस्तत्क्षणोल्लासमानः प्रतिवसतिपताका
वद्धन्तनाहुर्वासन् राजाहं स्वतिवपत्स्य शर्ववर्मा ततो नार्चितो गुरुवृत्तिप्रणतेन राज्ञा स्वामीकृ
तश्च विषये मरुकच्छनाम्नि जलोपकंठविनिवेशिनि नर्मदायाः योग्रचार्यस्तेन चाण्येष रचवरः
मोपि समाकर्ण्य यत्नत्वमात्मसमप्रियानप्यति तेसिंहलान मेघ यान राज्ञी नाम विधिविस्मृशाकि
ननयाविद्यागमैकारणं देवीनामपरिसमसहकृतवान्योन्याभिषिच्य स्वयम् इति श्रीसोमदेववि
रचिते कथासरित्सागरे कथापीठलम्बके षष्ठस्तरंगः ६ ततो गते दिने तस्मिन्मौनी नाहं राजानिकमुपा
गमम् तत्र च श्लोकमपठद्द्विजः कश्चित्स्वयं कृतम् नेवाच संस्कृतं राजा समक्षं कृतं तथा गीरान

ह्वा॰क॰
क॰पी॰
२५
25

दालोकाचनत्रस्थोजनः प्रमुदितोभवत् ततः सशर्मवर्माणं राजा सविनयोब्रवीत् स्वयंक
थयदेवेन कथनेत्रगरुः कृतः तत्कुतोत्रगरुराजः शर्मवर्माभ्यभाषत इतोराजन्निराद्रासौ
नौस्योद्गतेरागतः ततोधूलिमताकशेषे जानीते तत्रपाकृशाः स्नातः पतितवान्स्मि निःस
तोभूमितले उक्तिहृष्टग्रसर्वेतेसंपतत्यत इति स्फुट शक्तिद्भूतः उमानेमज्ञाभ्नीमामब्रवीत्तदा
तेनाद्भमेनता मारसेसिक्त इवतनूत्वाणम् यत्रुद्गलितिपानत्यद्दीनः स्वस्थ इवाभवत् प्रथदेवस
निकटं प्राप्य भक्तिभराकुलः स्नात्वागोभिरद्गतत्रप्रविष्टोभूवमन्मनाः ततोनेः प्रष्टुणातेन स्कंदेन
समदर्शनम् दत्तंततः प्रविष्टोमस्तुविमस्तनीसरस्वती यथासौ भगवान्स्मातात्साद्विरानन्पंकजैः
सिद्धोवर्णसमाम्नायरनिस्त्वत्रुदैरयत् तत्कुतेवमनुष्ठातुं स्वलभाष्यापलाद्धतुं उमतेस्तवमभू
त्स्वयमेवमयोदितम् यथाब्रवीत्सदेवोमांनानावदिष्यत्त्वयपदि अभविष्यदिदेवशास्त्रेपाणि
नीयोपमर्दकम् अधुनास्वल्पतेनताकानयाध्यंभविष्यति महादूनकलापसन्नोस्त्वाकाला
पकंतथा इस्वत्वापारवशात्तेतस्यकाशाभिनवेलघु सात्वादेवसमंदेवः पुनरेवमभाषत।
पुष्पदंतः स्वराजापिसर्वज्ञस्मनामहर्षिः भरद्वाजमुनेशिष्यः कुसमंज्ञोमहातपाः तत्वा।
भिलाषामालोकमत्वेकमतिकन्यकायथावकस्मात्पुष्पशरघातरसज्ञतः प्रतः स्वयमोत्त
निभिरवतीर्णइत्याधृना साचातीर्णदेवीवेतसेवप्रतिकन्यका इत्यंतत्त्वावतारोयंतपतिःसा

नवाहनः दृष्टेनयाविलाविद्याः सा स्मानेववनदिकय अक्ले शंलभाग्नुभवन्तनमाथींम
ह्लान्मनाम् जन्मांतरार्जितास्फारसंस्कारालिमसिद्धयः इत्युक्त्वान्तर्हिते देवे निर्गत्य मद्वा
दिः तत्रएइलामेयदमाश्वनतुदेवाय्यनीविभिः ततोऽहमागतोराजेन्नलाएलालेचमेयाशि चिदे
तावेतयवासन्मुज्यमानाहिनेदिने एवमुक्त्वास्वहतानविरतेशर्मवर्मणि उदतिष्ठत्पः स्ना
नेऽयत्पृष्टः स्नातवाहनः ततोऽहं कृतमौनतामवदाय्वहिष्कृतः अनिच्छतेतमामन्यमणा
मेनैव भूपतिं निर्गत्यनगरात्तस्मात्किशष्यद्वयसमन्वितः तपसेनिश्चितो द्रष्टुमागतोविन्ध्यवा
सिनीं स्वप्नादेशेनदेव्याश्चततस्तपश्चितस्ततः विन्ध्याटवीप्रविष्टोद्रष्टुं भीषणामिमां
अल्लिदवाकान्तासाध्यसार्थदेवाक्षथवन दृष्टमास्मेहमद्वातत्पिशाचानहवहूनमत्न अत्ता
न्यालापमेतेषां हत्वा ताकर्ण्य शिक्षिता मयापिशाचभाषेयं मौनमोक्षस्य कारणम् उपा
गम्यततश्चैतांतां श्रुत्वातामुज्जयिनीं गतम् प्रतिपालितवानस्मि यावदभ्यागतो भवान् दृष्ट्वा
त्वागतेनकृत्वाचनत्र्थ्या भूतभाषया मया जातिस्मृते तेस्मद्बृहन्नातोगृहिजन्मनि एवमुक्तेगुणाढ्
येनकाणभूतिरुवाचतम् त्वदागमेमयाज्ञातोयथाद्यनिशितेशृणु राक्षसोऽभूतिवन्धु
र्मोदिव्यहष्टिस्त्रस्वात्रिमे गतवानस्मि वोद्यानम् उज्जयिन्यां तदासदे तत्रासेनिजशापान्ते
प्रतिहृष्टोमयाप्यब्रवीत् दिवानास्तिप्रभावोनास्तिद्वारायोवदामनतः तस्योक्तिवाहनंतप्रस्थः सा

ह॰कं॰
क॰पी॰
५५
25

मायोमिशिवलातो नृमष्टकं मसंगेन भुनानो हर्षकारणम् प्रचाविविंचिसंवादेयडकंशा
करेणतत स्मणवधमीतिमामुक्ताभूतिवमोयुसाब्रवीत दिवानैषांप्रभावोस्तिधस्ताना
मर्कनेजेसा यत्त्वरस्तः पिशाचानोनेननृहच्छन्नमीनिशि नसत्त्वंनेस्तवायमनवविमायथो
चितम् भुञ्जनेविपिनावापिनैवेतेप्रभवन्तिव मगामसमस्तः साधीवायमनमनयोत्समीशु
चीश्वेतामवुद्ध्वाश्वनाक्रामेनिकदाचन इत्युक्ताभीसतत्कालेभूतिवधाब्रवीन्मुनः गंका
गतोगुणाध्यक्षलेशापमोक्षस्यकारणं फलेनतदागुतुष्टासिलेचहृद्गामुपासे कथयामि
भुनानोनेश्वादेनोदितोकथाम किंनेकेकोन्वकमेस्तिकथ्यनोकेनहेतुना सत्वदेन
त्वचापिमाल्यवानितिविश्रुतः कारणश्चनेविनिश्रुताशुणाध्यक्षसमभाषत गंगातीरे
ग्रहारोस्तिनाम्नावहुसुवर्णकः तत्रगोविंददत्ताख्योब्राह्मणोभूद्बहुश्रुतः तस्यभार्या
ग्निदत्ताचबभूवपतिदेवता सकालेनद्विजस्तस्यांपंचपुत्रानजीजनत् तेचमूर्खाःस
रूपाश्चबभूवुःसममानिनः अथगोविंददत्तस्यगृहानतिथिरायसौ विप्रोवैश्वानरोनामवैश्वा
नरइवापरः गोविंददत्तेनकालेदत्तादपिवहिःस्थिते तत्पुत्रान्समुपागत्यसतेनेनाभि
वंदनम् हासमात्रंचतैस्तस्यकृतनेयमस्याभिवादनम् ततः सकोपनिर्गंतुमारेभेतत्क्षणाद्द्विजः
मागतेनाथगोविंदपतेनसतथाविधः क्रुद्धः श्मशानमीतोपिजगदेवहिमानमः सुचामीः ५५

पतिनामत्वा वीसन्त्यं पर्कीऽङ्गवानपि तस्मान्मे दोषं न कृहे प्रायश्चित्तेन मे भवेत् अथ गोविंददा
नन्तमवाचशापथ्यानरम् नस्पशाममपिज्ञातेतान ककृतनयानिति तज्ज्ञायोपि नष्टैवमन्तमुवा
चातिथिप्रिया ततः कश्चिद्विद्यातिथ्यन्तत्रवैश्यानरोग्रहीत् तद्दृष्ट्वादेवदमारव्यत्संसेकतनया
स्तदा अथ शूद्रो विदद मस्यने हृष्टोपनात्तुत्तमपवान् व्यथेजीवितमालोक्यपितृव्यामयदृष्टि
तम सतिवेदः सतनपसेयथा वृद्धरिकायमम ततः सूर्योशानः सर्वं धृतमपश्चापेन्नरम् तुस्थो
विदायतनुपसेतोवयिकुत्रुमापनि दद्दौवरदर्शनं तस्य सम्भुत्तीशत्नपोजितः तस्यैवानुचवानचेम
वेश्ववर्ममीश्वरात् विद्याः सात्रृद्धिभोगांश्च धुवि श्वत्वमत्तनस्तव भविताभिक्षितं सर्वमितिशम्भु
स्तमादिशत् ततः सगतो विद्यार्थी श्रेपाटलिश्चकम् स्थितेवेवेदक्रमाध्यासपाध्यायय
यासिषि तत्र संज्ञेन तत्र उपाध्यायपत्नी जातस्मरातुरा दृष्टाश्रवनसहीनत्वा वेचलाक्षिमहनयः
तेनसंत्य जनते इषपमनेगृह्मत विलवः सैवदनः प्रियेयोपसतिष्ठान्मततङ्गिनः तयहृत्तप
ध्यायेहहृ भार्यासमन्वितं मेत्रस्वामामाव्यमव्यर्थं विद्याः सामगयधीनवान् कृतविद्यवृते
तत्रदत्तशान्त्यपनेः स्तनाः सुशमेत्वमस्य तुमगश्रीनोमगर्भोतिवाचुतम सोपितोहृष्टवान्तुत्वा
स्थितंवानायनोपारि विदंतीतोविमानेन चहस्पेवापितदेवताम् वत्सायवेनयात्नात्मा मारास्त्व
लमाहमा नापसननसमर्थोनोवशृङ्खन्नभावापि मायनसेकयागुत्साननेयैवस्त्राज्ञया अतो

बृ.क.
क.पी.
२९
26

निकटमेत्यैति संज्ञां चक्रेनृपात्मजा ततः समीपं तस्याश्रयथावेत्रः श्वाश्वसः साच विदे
पदेतेन पुष्पमादाय दन्तेष्वति संज्ञामेतामजानानो गृहमागाद्राजसुतो नाहन्नाम सकलेष्वविम
ढः समन्वपाध्यायगृहं ययौ ललौठ तत्र च पुत्रोन किंचिन्ह्मभोधरः तापेन दह्यमानोऽन्तः
स्मरकः मनुष्यितो यथा वितर्काकामसत्त्वस्थिङ्कृपाध्यायेन धीमता पृष्टः प्राह ततः तदे विस्मयया
थाहनेशायासमः नन्तुज्ञातदुपाध्यायो विदग्धो वाक्यमब्रवीत् दन्तेन पुष्पं संवेष्ट्यानेयायास्ता
ज्ञातानव पदेतत्पुष्पदन्ताख्यपुष्पाद्यहर्षमंदिरम् तत्रागन्तुमयतो लेख्यः संपन्नेगम्यतामि
ति पुष्पनेतिज्ञातसंज्ञार्थः सतत्याजशुचं सुखी ततोदेवालये तस्यास्तेन सगतो स्थितोभवत् सा
पृष्ठमीमसुद्धदिशपतन्वराजसुता यये पर्केवदेवं दृष्टुं च गर्भागारमथाविशत् दृष्ट्वा चात्र
पिटस्य पश्चात्तोपाश्रियसत्त्वा स्त्रीभावेनावस्थामसमाकर्षिसकृपानततः विद्वेषियामा
यत्नात्वा सा स च तेन भाविनेनया उपाध्यायेन से ज्ञातानमपेति जगाद सः मुञ्च मामविदग्ध
त्वमित्युक्ता तत्क्षणात्कुधा मेदभुदभयात्साथ राजकन्या ततो ययौ सोऽपि गत्वा विविक्के
तो हृष्टान्तापस्मरत्रियाम देवदत्तो वियोगाग्निविगलज्जीवितोभवत् दृष्ट्वातेनाटपोश
म्भः मोक्तस्ततः किलादिशत् गणं पञ्चशिखं नाम तस्माभोष्टसिद्धये सचागत्यसमा
श्वास्यैवं सगणानमः प्रकारयत्तवर्यं चाप्रहह ब्रालालाप्रपथदन् ततस्तेन समेगत्वा

तेसुशर्ममहीपतिं जनकंसहशस्त्रसाः सजगादगणाग्रणीः प्रत्येमेपितः कापितम
न्वेह ब्रह्मामप्यहम् न मेसत्यंवपनिर्तेष्णा राजन्सर्वनिरत्ननाम् नेकुताशापभीतेनतेनादाप
स्वशमेणा स्वकन्यातः प्रत्येमे होतिमसस्यापितोपुवा ततः पंचशिखेपानेत्वमपातः प्रदेव
मन् हीवेशसहिजस्तस्याविस्मासपयतापयो पकाचान्तकाप्रत्येतेनात्मानेमकाश्य
मा प्रभंगांपवैविपिनापविस्तीतात्मन्दपात्मजा नस्पोचधनगभीर्यालेहिजसगणो नमः स्व
तमाचागतोराज्येतत्तोनेधीदलत्विते ततस्तस्यसमस्तमाधिपुनः हीवेशमाप्तनेम मनः
पंचशिखः सोभूत्सुवेवद्वालमणाक्तिः तेनस्वर्गताचतुर्शर्मन्नपमभ्यधात् आद्यमामो
मयाराजन्त्वत्तदेहिमेत्रवाम ततः सराजानावुहारायोक्तापिपलायितम नेकापभय
संधोतेमांम्रिभ्य इदमब्रवीत् नविभेयमयकोपि इवामत्वचनागतः पवेशायाभवेतीदह
तेनामतनेयतः तथाव सर्वेराजानृतपसीकरुणापरः यातार्थीः शिविर्नामसर्वसत्वा
भयप्रदः तेवच यिन्नमिप्रोप्यक्रत्वाषपनवउः स्वयम् मायाकपोतवपुर्धर्ममन्वपतहुत
म् कपोतस्तभयारूत्वा शिवेरकमशिश्रियत् मनुष्यवाचाश्येनोप्यसतेराजानमब्रवीत्
राजन्मदामिदंमेवकपोतंदाथितस्यम अन्यथामोस्मतेविद्धि कस्तेयमस्त्वेभवेत ततः
शिविरुवाचेनमयमेशरणागतः अनमज्ञस्तरदामप्पनात्मासमेतनस्तमेनव श्येनोजगाद

हं·क
कु·पी·
२७
२७

यद्येवमात्ममांसेमयच्छसे तथेति तन्महृष्टः सन्स राजा प्रतिपद्यत यथ्या यथ्या च मांसं स स्वमुत्कृ
त्यारोपयन्नृपः तथ्या तथ्या तुलायां स कपोतोऽध्यधिकोऽभवत् ततः शरीरं सकलं तुलारा
जापि रोपयत् साधु साधु समं नेहि दिव्या वागुदभूत्ततः इन्द्रधर्मौ ततस्त्यक्त्वा रूपं श्येनकपोत
योः तुष्टावक्षतदेहं तं राजानं चक्रतुः शिबिम् दत्वा चास्मै वरानन्यांस्तावन्तर्धानमीयतुः एव
मामपि केनापि देवो जिज्ञासुरागतः इत्युक्त्वा स विवेकोऽसौ सुशर्मा महीपतिः तमवाच भय
मुद्धो विप्रस्तूपगतोऽमुम अभयं देहि सा येव तस्मात् पाते रात्रिता निशि मायायैव गता कापि
त्वमात्मायामत्रनिशम्य कृपाक्रान्तमदयधेवाथ विप्रकूपोऽमणाब्रवीत् न हि शक्ष्याम्यहं राजन्मे
देहि स्वाननयामिति तच्छ्रुत्वा माप भीते नृपे राजानमैन्निजां सुतां सावमा देवदत्ताय ततः पि
तृशिष्यायधो देवदत्तोऽपि तां भूयः प्रकाशं प्राप्य वल्लभाम् सुखं भेजे भवनमा श्वशुरस्य सश्वसुरस्याधि
भूतिषु कालेन तु सम्राजैव देवो दिव्यमभिषिच्य सः राज्ये महीधरं नाम स्वं सुशर्मा शिश्रिये वनम्
ततो हृष्टमते स्वर्थे कृतार्थः स तपोवनम् राजश्रियानया सार्धं देवदत्तोऽप्यशिश्रियम् तत्रा
राध्यतः शम्भुं त्यक्त्वा मर्त्यकलेवरम् तत्प्रसादेन तत्सैव गणभावमुपागतः प्रियादेनोज्जि
ताख्यातस्नातनतानतवाप्यतः अतः सप्ताचदनाख्यः सपत्नोगणो सत्सदि तज्जायां च पतोद्धारी
देव्या जाता जयाभिधा इत्यसश्चछदेनाख्योऽमधाख्योमधुनाप्यपाद यः प्रगो विदत्ताख्यो

२७

देवदत्तोपि ताहि द्विजः तस्यैव सोमदत्ताख्यः पुत्रोहमभवं ततः तेनैव मत्स्यनागान्त्या तपस्यायं हि हि
मालये प्रकार्थवदभिमाल्यैः शाकरैर्नेदयन्सदा तथैव प्रकटीभूतान्नासमन्नादि दृष्टोखेवान त्वा
त्काल्यभोगलिप्सेन नहूणवेभयाहृतम् यः प्रजितोस्मि भवता त्वयमाह तेन माल्येन दुर्गवन
भूमिसमुद्भवेन तन्माल्यवानिति प्रविख्यातो मे गणान्तामित्युदिशश्च स विश्रुतिरिति ज्ञापतिर्मा
श्रितिभूर्जे हिनाहृतेन प्रसादादर्दिभयाते मम माल्यवानितीदम् सोऽहं गतः पुनर्विद्या प्रमत्तुष्टमावे
शात्वेन शैलदुद्दिनं वेणुकाणभूते तत्मकथा दूरक्षतां कथयाधुना तेनैनां वयामेव विशप
यदशापशान्तिः इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथापीठलम्बके सप्तम
स्तरंगः ७ एवं गुणाढ्यवचसा साथ सप्तकथामयी स्वभाषया कथं दिव्या कथिता काण
भूतिना तथैव च गुणाढ्येन पैशाच्या भाषया तया निबद्धा सप्तभिर्वर्षैर्ग्रन्थलक्षाणि सप्त सा
मैतां विद्याधरा हार्षुरिति तामात्मशोणितैः अटव्यां मषभावाच्च लिलेख स महाकविः तथा
च श्रोतुमायातैः सिद्धविद्याधरादिभिः निरंतरमभूत्तत्र सवितानमिवाम्बरम् गुणाढ्येन
निबद्धां चतां दृष्ट्वैव महाकथा जगाम मुक्तशापः सन्काणभूतिर्निजां गतिं पिशाचा ये पि तत्रा
सन्ये तत्सहचारिणः तेपि प्रापुर्दिवं सर्वे दिव्यामाकर्ण्य तां कथाम् प्रतिष्ठा प्रापणीयैषा पृथि
व्यामे बृहत्कथा अयमर्थोपि मे देव्या शापान्तोक्तावुदीरितः तत्कथं प्रापयाम्येनां कस्मै तावा

ह॰ क॰
क॰ पी॰
२८
28

त्समर्थये इति चाचिंतयमहमत्र गुणाढ्यो महाकविः प्रेष्यकौ गुणदेवाख्यो नन्दिदेवाभिधः परः
तयोश्च तत्कथाख्याय शिष्यावव्रतुगतावुभौ तत्काव्यस्यार्पितौ स्यात नमुकः श्रीसातवाहनः सिकौ
पिबेद्रत्काव्यशुभ्रामोदमिवानिलः एवमस्त्विति तौ शिष्यौ वेतिकतस्य भूपतेः प्राहिणोत्सुत
केहृत्वा गुणाढ्यो गुणशालिनौ स्वयं च गतवाननैव प्रतिष्ठानपराह्नदिः कृतमेकेन तद्ग्रयानौ
सौ देवीविनिर्मिते तत्क्रियाभ्यां च गतावत्सातवाहनभूपतेः गुणाढ्यकृतिरेषेति दर्शि
तकाव्यपुस्तकम् पिशाचभाषांतेष्फुत्वातोच दृष्टान्तलाकृती विद्यामदेनमास्यवे राजेवम
भाषत प्रमाणसमेलत्वाणिपैशाचं नीरसं वचः श्रोणितेनाक्षरन्यासो धिकिंशाचकथामि
मो ततः पुस्तकमादाय गतावताभ्यां यथागतम् शिष्याभ्यां तद्गुणाढ्याय यथावृत्तमवर्णिता
गुणाढ्योपि तदाकर्ण्य सद्यः खेदवशोभवत् तत्त्वेन कृता येन कोन्तमानं ततेपते सशि
ष्यस्ततो गत्वा नातिदूरे शिलोच्चयम् विविक्तरम्यभूभागमग्निकुण्डं व्यधात्पुनः तत्राग्नौ
पत्रमेकैकं शिष्याभ्यां साश्रुवीक्षितः वाचयित्वा स चिक्षेप श्रावयन्मृगपक्षिणः नरवाहनद
त्तस्य चरितं शिष्ययोः कृते ग्रन्थलक्षां कथामेकां वर्जयित्वा तदीप्सिताम् तस्मिंश्च तां कथाप
ठत्यपि दह्यमानापि परित्यक्ततृणाहाराः शृण्वन्तः साश्रुलोचनाः आसन्नभ्यन्तरे तस्य निश्चला
बद्धमण्डलाः निखिलाः खलु सारङ्गावराहमहिषादयः अत्रान्तरे च राजाभूदस्वस्थः सातवा

२८

वाहनः सोऽथ वाप्यां वहुस्त्रैय राशुक्रमासोपभोगजम् अतिमात्रनिमित्तमेव स्वल्पकाल एव बुधा
चिरे अस्माकमीदृशोमासमहहतेलवुकाइति हृष्टास्य लवुकाङ्कुःनीति हृष्टे राजा वितः।
पदिलापवमेकैकंकोप्यभूनोदयपतिर्द्विजः तत्समेत्य निसद्दाराः सप्तेवनिशाणिनोऽखिलाः
नात्मनोयोनिने नैवास्य कर्मासमिदं तथा इति व्यापवत्तः श्रुत्वा कलानान्नेव वायतः स्वय
स्वकौतुकाद्राजा गुणाढ्य स्थानिकयया हृदर्शनेसमाकोणितदाभिर्वेनवासतः प्रशान्ता
शेषशापारिनभूमिकाभिर्दिवाभितः अथैतेप्रत्यभिज्ञायस्वाश्रमगमन्नगम् नमस्कृत्वा
वपञ्चकहमानेतेसमहीपतिः सोपिसंपुष्पदन्तस्य राजेशापाययेवाहितम् ज्ञात्वा कथावता
रेतमाचरव्योऽभूतभाषया ततोगुणाढ्यवत्तान्तेमनापादावनतोन्दपः यथाचेनाकथान्तस्माद्दि।
व्यादहरम्यखोहृतो अथोवाचसतंशिष्यगुणाढ्यः सातवाहनम् राजन्वृद्धश्रेथलुप्ताणामय
दृष्यानिषेकथा लक्षसकमिदंतिलिकथैकासैवगृह्यतां मक्तिष्यान्तववान्तोवाख्या
तारौमविष्यतः इत्युक्त्वान्तपमामन्त्र्यत्यक्त्वा योगेनतांतनुं गुणाढ्यः शापनिर्मुक्तः प्रापदिव
निजंपदं अथतोगुणाढ्यदत्तामादायहृद्कथाम्नाम्ना नृपनिनागानिजनगरंनरवाहनद
त्तचरितमयीगुणदेवनंदिदेवोतत्रतांतकथाकवेः शिष्यौ क्षितिकनकवस्त्रवाहनभव
नथनैः संविभेजेसः ताभ्यांसहचकथातामाश्वास्यसमानवाहनस्तस्याः तद्भाषयावतारैव

बृ॰क॰
क॰पी॰
२५

ंचकैकं कथापीठम् सा च विचित्ररसनिर्भरा कथा विस्मृतामरकथा कुतूहलात् तद्विधाय
नगरे निरन्तरं ख्यातिमत्र भुवनत्रये गता इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे
कथापीठलम्बके अष्टमस्तरंगः ८ समाप्तश्चायं कथापीठलम्बकः १ अतः परं कथामुखं
भविष्यति ॥ ॐ इदं गुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमन्दरान्दोलनात्पुरा किल कथामृतं हरमुखाम्बु
धेरुद्गतम् प्रसह्य सरयन्ति ये विगतविघ्नलब्धर्द्धयो धुरं दधति वैबुधीं भुवि भवप्रसादेन ते ।
श्रीगणेशाय नमः गौरीनवपरिष्वङ्गे विभोः स्वेदाम्बु पातु वः नेत्राग्निभीत्या कामेन वारु
णास्त्रमिवाहितम् कैलासे धूर्जटेर्वक्त्रात्पुष्पदन्ते गणोत्तमे तस्माद्वररुचीभूतात्काणभू
तिं ततो भुवि काणभूतेर्गुणाढ्येन गुणाढ्यात्सातवाहनम् यत्ता समप्राप्तेतद्विद्याधरा
कथाद्भुतं अस्ति वत्स इति ख्यातो देशो दर्पोपशान्तये स्वर्गस्य निर्मितो धात्रा प्रतिमल्ल इवाव
नौ । कौशाम्बी नाम तत्रास्ति मध्यभागे महापुरी लक्ष्मीविलासवसतिर्भूतलस्येव कर्णिका
तस्यां राजा शतानीकः पाण्डवान्वयसम्भवः जनमेजयपौत्रोऽभूत्पौत्रो राज्ञः परीक्षितः अभि
मन्युप्रपौत्रस्य यस्यादिपुरुषोऽर्जुनः विष्णोरिव भुजस्तम्भदृष्टचण्डविक्रमः कलत्रं भूरभू
त्तस्य राज्ञी विष्णुवती तथा एका रत्नानि सूते या न तावदपरा सुतम् एकदा मृगयायासव्याजाश्रमा
त्तस्यापि भूपतेः अभूत्काण्डिल्यमुनिना समं परिचयो वने सोऽपि पुत्रार्थिनो राज्ञः कौशाम्बीमा

त्वमायितम् मेचस्तेचकेराज्ञीप्रापयन्नु निःसममः ततस्स तेनौजसेसहस्रानीकसंज्ञकः
श्रुत्वेमस्तपितायेन विनयेन गुणैर्यथा यौवराज्ये कमात्काम शतानीकोऽथनन्दनम् संभोगे
वराज्याधूयनत्प्रभावविनतैः अथास्तरे समेपुरन्दप्रेमात्रायकेकया हनलसेविमहोभूस्त्र
द्वेशक्रेणमातलिः ततोऽपोद्यघातमुत्यसहस्तलौयुद्धेसमेद्विषः स्वयतोपाभियानसपुत्रस्त्वेमतना
पतेश्च सः समर्पश्चश्रीराज्ये च निवर्तमनस्तुत्राहणे शक्रान्तिकं शतानीकः सहमातलिनायया
यमस्तत्रासुरमवष्ट्वाहीन्वेहृत्सरूपतिवासवे हत्वानन्तैवसंग्रामे प्रापमत्यसभूपतिः मातलानी
तेदेहवेदवीतं नृपमन्वगात् राजलक्ष्मीश्च तत्रैव सहस्रानीकमाश्रयत् चिरेण तस्मिन्स्व।
मातृदेपित्रीसिद्धास्मैनृपे भरेणसर्वेतु राज्ञा शिरांसि नतिमायपुः ततः शक्रः स्वस्तत्रे
विपदाविजयोत्सवे स्वर्गेसहस्रानीकं तन्निनायप्रेष्यमातलि ससत्रेनंदनेदेवान्क्रीडतः।
कामिनीसखान् दृष्ट्वा स्वोचितभार्यार्थी राज्ञाशोकमथाविशत् विज्ञायैनमभिप्रायतम
वाचाथवासवः राजन्मलंविषादेन वाक्किंयतवसेत्स्पति उत्पन्नाहिद्विनैर्भार्यानुल्यातेभू
वि निर्मिता इमेवस्पणस्तमानमवेतेवधायामत्र अत्रापिनामदेहहमगच्छंतत्तुभावस्त्रम्।
विधूमोनाम पश्चात्सममेकोवसुराग्रमत् स्थितेऽत्रतामहलेनैवविश्वंवहत्सममप्सराः। आगतात्
लेवुस्तानामवातविलुप्तसितोत्तरीकाः नोहत्सुवसुकामसग्नावशावस्तरूपागमतं साप्सरापिसा।

हू·क·
क·पी·
२·
30

न्यासीन्नरूपाकृष्टलोचना तदालोकप्रमापण्णन्न्दुरवेक मलसंभवः अभिप्रायं विदित्वास्य
तावदृष्टामवोचत्तथा मर्त्यलोकेवनारोस्तथ्ववयोर्विनीतयोः भविष्यत्यत्रैव शुभाभार्या
पत्नीति च सर्वैस्तस्मिन्नत्र सहस्रानीकभूपतेः शतानीकसुतस्यास्य भूषणं शशिनः कु
ले सापि संप्राप्यायोध्यायां कृतवर्मनृपात्मजा जाता मृगावती नाम सा ते भार्या भविष्यति इतीन्द्र
वाक्यपवनेन हतोद्धृदि भूपतेः स तस्य स्मरगिति प्राज्वलन्मदनानलः ततः संप्रेष्य श
क्रेणाभिषिक्तस्तद्रथेन सः सह मातलिना राजा प्रतस्थे स्वपुरीं प्रति गच्छन्तं चाप्सरा प्रेम्णा तत्र
वाच तिलोत्तमा राजन्वक्ष्यामि ते किंचित्क्षणमत्रागतीति तदश्रुत्वैव दृष्ट्यो सतो ध्याय
न्मृगावती ततः सा लज्जिता कोपान्मेषशशाप तिलोत्तमा राजन्वक्ष्यामि ते किंचित्क्षण
मत्रागतीति तदश्रुत्वैव दृष्ट्यथे यस्याहृतमना राजन्मणोषि वचो मम तस्यास्त्वं दश
समा वियोगस्ते भविष्यति मातलिस्तच्छुश्राव स च राजा प्रियोत्सुकः ययौ रथेन कौशा
म्बीं प्रियो यां मनसा पुनः ततोऽस्य प्रथमा दिव्या मतिर्भो वासवाक्कृते मृगावती गते सर्वशा
शेषोत्तकथायां प्रिया या वित्रेनाम सकमाचतस्त्रिंशः कृतवर्मणः अयोध्याधिराहिणा हते का
लतेयामदानपः कृतवर्मा च तहूना कुमासवशमभ्यगात् हर्षाद्वैकलावत्येतनः सापि
नमब्रवीत् राजन्सहस्रानीकाय देया त्वं मृगावती इमम्पंचमे स्वप्ने ज्ञानेकोपाव दो द्विजः

५

अथरूढोन्मृगावत्यास्तन्मगीनादिकोशलं नृपेवाशनिमंतस्मैहनायादर्शिन्नृपः ददौचतां
मकांतांनीकलानामेकमास्पदं कृतवर्मा सुतांतस्मैराज्ञीम्नतिमिवोढवी परस्परगुणावा
प्तेस्तमतनयोरिव आभून्सहस्रानीकस्य मृगावत्याश्चसंगमः अथतस्याविराज्ञोमृत्यि
णांजलिरेस्रताः जज्ञेयोगंधरस्यापिपुत्रोयौगंधरायणः सुप्रतीकस्यचसुतस्तुमण्वानित्य
जायत योस्यनर्मसुहृन्नसपत्रोजनिवसन्तकः ततस्तस्यापिदिवसैःसहस्रानीकभूपतेःब
भारगर्भमापाण्डुमुखीराज्ञीमृगावती यथाचेसाच भर्तारंदर्पीनामकुलोचनम् सोरूदकौ
पितृप्तिंलोहितवापीनिमज्जनम् सचधर्मस्ययज्ञालालाक्षादिरसनिर्भराम् चकारथा
भिकांराजावापीविक्राहनामिव मग्नांतांतीमृकस्याश्चलुब्धालिमानिपत्यतां गरुडा
न्वयजःपक्षीजहारामिषशंकया पक्षिणाक्वापिनीतानामन्थेभ्यमिवतल्लणात धैर्यंसहस्रा
नीकस्यधैर्यविह्वलचेतसः प्रियानुरक्तेचेतोपिन्यस्तेनतस्यपतानिरिणा जह्रेमयेनतेनिःसंज्ञःपा
पातभुविभूपतिः ज्ञात्वाचतत्रसेन्द्रोस्मित्राद्धिवृद्धामभावृतः प्रबनीयसमागेणनवमान
लिरायये स्वराजातमाश्वस्यसावधिंप्रागप्याख्याति तस्मैतिलोत्तमाशापकथयिन्वात
तोगमनं हाप्रियेस्वर्गकामामासाज्ञानापापातिलोत्तमा इत्यादिस्मशोकार्तोविललापमही
पतिः विज्ञातशापवृत्तान्तोबोधितश्चसमस्तिभिः कथंचिज्ञाविनेदधेपुनःसंगमवाञ्छया

ह.क.
क.पी.
३१
31

नोच राज्ञी स्वपत्नीहः तामानीन्यास्य गावंती जीवंती वीरूप तत्याज देवाड्डरयपर्वती स्यक्का
नस्मिन्नाते चाप्युत्ता शोकभयाकुला ददर्शानाथमात्मानं हठीमातुर्नट स्थिते एकाकि
नीमेकवस्त्रां केदनीमघ्यनावने ग्रासीकेतु महतो भुडस्यापाजगरो महान् निहूत्याजगरं
नेवशुभोद्दर्कानेष्वेवसा हिकानमोचिनाश्रुमाहहतनेनपुनकेनचित् नतोवननधनस्माय्यमानवे
मर्गाणिनी यान्मानमहलिपुत्रसोपि रत्नदयपवना विचेरपङ्कपदोष्वेनोपतिनागमीरो
वे नावधीदप्यवाक्रिहिमभवदीश्वरक्षपा अथपुष्पानाभिस्रुस्सोवालागर्भमभवत्ता स
देनानेचभ्रमनी दैशुभंकरहरूपायमा स्मदेनानेवभ्रमनो नकृत्वा श्रुतिषुचोचतनेकन्यासमा
ययो आगतः फलमूलानि श्रुविस्वमीनोमिव सर्वदृष्ट्वाययाहमासासपवकथेचन
जमदस्थाप्रमेयजीतिनायेनादयत्वधीः नवनन्तेमिवा श्रोतमनमर तिनदवभ्रमा तेजसा
स्थिरवालाकेऊवाणाशुदयावलम् सोपितोपादपतितास्वनिराश्वितवत्सलः राज्ञीवि
योगाद्दुःखार्तोदिव्यहाहिरभावन इहतेवनितानुश्वविश्वचोवश्यपरःपित्रं भविष्यतिवमहा
नेसतगमोमाश्रुवक्रयाः इत्यमाश्वनितासाधीराजयद्दमन्तगावृषी आश्रमेवस्थितिनस्मि
माशांवाभियसतगमे नूनस्त्रदिवसेत्वत्रस्मावनीयमनिंदिता सत्संगतिरिवाचारेश्वरन्तेम
हनसा श्रीमात्रुदयनोनाम्नाराजाजातोमहायशाः भविष्यतिचवश्रोस्यसर्वविद्याधरा

३१

रिपः इदं तन्निलाहृदश्रुत्तस्मिन्वाले सरस्वती आदधा नाम गावत्याश्चिरविस्ततमनस्सवम्
क्रमाद्वृद्धयन्तः सोऽथ बालस्तस्मिन्तपोवने अवर्धत निजैः सार्धं वयस्यैरिव सङ्गुणैः कृत्वा तस्यै
वितानस्वान्तसंस्काराञ्जन्मदानिना विनीयत तस्य विद्यास्तथत्र वेदे चतुर्वीर्यवान् कस्याचकर
न्मातानस्यैनहान्नगायत्री सरस्वानीकनामकावकारकूटककूवे हृतिणीविटकेज्ञा
तु श्राम्यमहयनोयसः शवरेणहतोऽहन्तमटव्यां सर्पमेकत महयः सुदरेतास्मिन्त्सपरेन शव
रेवसः इवाच सुत्यातानेष सर्पो मह्यं वनादिति ततः स शुचरोवादीज्जीविकेयं मम प्रभोः कृ
पणोऽहं हि जीवामि भुजगं वेल यस्मदा विपन्ने भुजगे सर्वं मे चौषधं बलान्मया वहस्व स्वम
यालुश्चाविनेतान महाटवी भ्रमेत्सहयनस्तागोस्मान्मेशावशवतम कटकं ज्ञवनोट
नेसतेनसर्पममोचयत् गृहीत्वा कटकं यानेन शवरेश्वरेनोरुति कृतावासभुजगः श्रीनो जगादोद
यनेनतदा वृहते भिक्षितिनियानोज्जेयैश्चानास्मिवासुके इमावीणागडहागणवमतः सह तिना
वया तेशीनिर्गोष्ठरम्याच श्रुतिमाराविभाजितम् ताहलोश्चसमास्नाय्यमालातिलक
घुम्भिभिः नधुम्भोजन्मदलेननागोन्विभः सचाश्रमम् आगादुदयनो मातृहे शिवधा
निवासनतम अथोनतेरसशवरोपटवीमाप्यपर्यटन्न आसादयोदयनात्मानमेककटकं नहि षेवशा
त् विक्रोणाश्चनमनराजनामीकमापणो वहष्म राजन्दृष्टेतिनेनराजकुलेचसतः कृत्वा

ह·कं·
क·पी·
३२
३४

घेदं कटकं संग्राममिति नियमः राज्ञा सहस्रानीकेन स्वयं सो कादम्बकात अथोदयादीम
पिस्म ग्रहणान्यश्रुतिस्त्वकम् कटकः शान्मिपर्थेन श्रावरः सञ्जगादतम् नद्दूनान्तशवरान्स्वस्था
दर्पितान् वलयेवनत् विचारदोलामारोहन्तसहस्रानीकभूपतिः दीनाः शापतते राजमृदयो
दैवमास्थिता जमदग्न्याश्रमोज्वालालाह्यथ्रप्रातिनस्तगावती इति विज्ञानदावाग्नेनेदयाना
मतेन्दूपं विप्रयोगतिदाघानेवारपावेवुवर्तिणम् अथालक एवदीर्घक थमपि दिनेतस्मिन्नव
लतेनमे शायिस्कन्नावशवरमपरेगुस्सन्नपतिः सहस्रानीकस्तोमेदनसमवामनुप्रियतमाप्त
स्थितन्मैन्ये समभयस्थशैलाश्रमपदवम् इति सीमहसोमेदवाविविनेक थाप्रवेलमनकेश
षमलोगः प्रादितानवमः सहस्रानीककथायां मृगावतीप्रत्युपलम्भः गत्वाथ प्रथम
धानेराजावसतिमग्रहीत् दिनेनुस्मिन्सकस्मिंश्चिदरण्यन्तरेतस्ते शयनीयागतः प्राप्त
लवसेवारसागतम् सायंसंगतकताममजगादकथकोदेहः कथामाकादिमेकाचिद्धि
दयस्यविनोदिनी मृगावतीमुखाम्भोजदर्शनोत्सवकाङ्क्षिणः अप्रसङ्गतकावाहीदेव
किन्तपसेहया आसन्नपर्वदेव्यासेलीलाशापः समागमः संयोगोविप्रयोगाग्रभवेतिव
हृत्वोन्दणा नथा चायकथामेकांकथयामिसगणश्रुमो मालवायज्ञसोमाख्योद्विजः क
श्चिदभूत्पुरा तस्यचद्वौ हनौसाधौ जायेते सज्जनप्रियौ एककस्तयोरश्रुतामाच्याकालेन सि

वितिष्णतः द्वितीयस्यापि विगतभय इत्याख्ययाभवत् पितरि स्वर्गते तौ च भ्रातरौ तौ ततो शुश्रू
षावौ विद्याप्राप्तये प्रययतुः पुरं पाटलिपुत्रकम् तयोश्चोपात्तविद्याभ्यां स्वसुते उपाध्यायो निजे सुते दे
वशर्माददौ तेनाभ्यामन्नैर्विगेइवाशु प्रथायान्त्वीक्ष्य ताभ्यां ख्यानवद्दृस्यानेच्छया श्रियमहो
मैः समाधयामास कालनेमिः कृतव्रतः सा च तुष्टा सती साक्षाद्देवी श्रीः स्वममादिशत् भूरि श्री
प्स्यसि वित्तं च पुत्रश्च पृथिवीपतिः किन्त्वन्ते चौरसदृशो वधस्तव भविष्यति इत्युक्त्वान्तर्हितायां
स्यादमषकलशात्मना इत्युक्त्वान्तर्दधे लक्ष्मीः कालनेमिरपि क्रमात् महाधनोऽभवत्किं
चास्य हि तैः पुत्रोऽजायत श्रीवरात्तव संभवः इति नाम्ना तमात्मजम् श्रीदत्तमकरोत्तस्यापि पि
ता हृष्टमनोरथः क्रमात्स महति संग्रामेः श्रीदत्तो बाल्यतोऽपि सन् अस्त्रेषु बाहुयुद्धेषु च बभूवा
प्रतिमो भुवि कालनेमेरथ भ्राता तीर्थयात्राप्रसङ्गतः भार्यामृते विगतभयो दे
शान्तरं ययौ श्रीदत्तोऽपि गुणज्ञेन राज्ञा वल्लभशक्तिना तस्य विक्रमशक्तेः सुतस्य सक
तः सखा राजपुत्रेणानेन सहसाहवाः साभिमानिना बाल्ये योधितेनैव भीमसेनस्तेन च मि
ना द्वावेव तस्याथ मित्रे द्वे विषयवर्तिनः राज्ञो बाहुशाली च वज्रमुष्टिश्च जग्मतुः
बाहुयुद्धजितास्तेषां ते दाक्षिणात्याः गुणाभिया रूपवरस्तद्दृत्तेन मौष्टिकबालमासाद्य च महा
बलव्याघ्रभटावुपेंद्रबलसंज्ञेन तथा निष्ठुरकोनाम समाहूतेन सखा चाभिरेवं कदाचिद्दथ व

ह·क·
क·पी·
३३
33

धीमत्तविदितेजाह्नवीतटे श्रीदत्तसहजैर्विप्रैराजपुत्रसहायोयोधो स्वभृत्यास्तन्यचैतेवज्रनिर्जेता।
जगत्तेन्द्रपम् श्रीदत्तोपिसततकालेराज्ञाभिषेकंकल्पत तावत्ताजान्तरोषुणारामश्वेणतेन
सः विप्रवीरोरणायजुस्समाह्वतामहुस्पृशा सतेनवाहुश्वेन श्रीदत्तेनाथ्यनिर्जितः चक्रा
रूढ दिवध्यत्तवर्धमानकलेकितः तावाचत्तमभिमायराजपुत्रस्पर्शाकितः श्रीदत्तसहते
मित्रैस्तत्तसोपादपासरत् उपसर्पत्सचाप्यशकुंभमध्येगतानास्त्रियम् द्रियमाणांजलौघेन
सागरस्याभिवश्रियम् ततस्तावततारैतासुद्धर्तुंजलमध्यतः बहवाहुमालिमतुरवास्यापश्रि
त्वान्नटेसरखीत् नोचकेशश्चपिप्रामानिमग्नाहूमभासि अत्रसत्वोस्त्रियसापिवीरस्तत्रैव
मग्नवान् निमज्ज्यचददर्शात्रसश्रीदत्तःत्वरणादिति शैवंदेवकुलेदिव्यनपुन्नर्वादिनास्ति
यम् तदृष्ट्वामद्दृष्टावस्यर्थप्रान्तोतन्नाहवधजनम् उद्यानेहृदरेतत्रनानायथविविभावरेण
तस्वदेवमीशानंसाप्रसूयितमागता ददर्शसेनसूपश्रीर्मसैवस्त्रेगुणान्विता ईश्वरपूजा
यितावसातसोनिजमदिरम् ययावडङ्गश्चैसापिश्रीदत्तोनजगामसत्ताम् ददर्शमेद्विवन
स्थतुसाः स्वरपरोपमम् प्रविवशयसश्रातासावमानेवमानिनी साप्यसुभागेमाणवनसून
वासुवेश्मनि तन्वीन्यषेदत्पर्यंकेशेसदस्यापसेविता श्रीदत्तोपिसतत्रैवनिषसादतदं
तिके मग्याकस्मान्तदनेनयातास्याःपिरोदितम् निपेतुस्तनयोस्तस्याः सोततवाष्पा।

विदवः श्रीदत्तस्य वत्तकाले कालेन हृदयेगते ततः स एवैनां यमककान्तेदुःखं च किंत
व वदस्वं देवि शक्रो हृत त्रिवार्यपितुर्यतः भवदीयसुखो भोज्य मम आदी पितुर्विग्रहः ततः
कथं चित्त्वा वादी हृद्ये दत्तपतेर्वलेः मेवाद शशाते तासा ज्येष्ठा विद्युत्प्रभेत्यरः सततः पिताम
हो नृपो विस्मनादी देवेवधनम् पिताचवाहूगृहेन दत्तस्तेनैव शौरिणा नेहूनातेन च निज
स्त्रानिवासितावयम प्रवेशवोधस्कम स्वसिंहस्य श्यापितोन्तरे आहूतेनतन्यदत्तेन दुःखेन हृ
दयवनः सचयलः कौबेस्य शापान्ति दत्तस्यागतः मतेस्त्राभिभवत्स्ययशापातः कथितः श्रु
त श्रुः प्रवेशोपायो वित्तमो विस्मरादिशात अतः सगत्रुरस्माकं केसरी जीयत्नात्वया तद
र्थमेव चानीतो मया वीरभवानिव स्वगाककाख्ये वह्निचजिनानतस्मादवाप्स्यसि हर्षिवीय
त्वमावेन जिनाराजा भविष्यसि नकुलास्तत्र तत्र श्रीदत्तेन तत्क्षितिः अतो युद्दत्त कन्या।
ताः कुमारेन स्वयंवरा जिनाचवाहूगृहेन तत्रैव सिंहस्य हतम् सोपि शापविमुक्तः सन्न
देवरूपधारी तिः दत्ता चास्मै सवेद्यांसहृः शापात काशितो सरासरागना दुःखभाश्रया
दशनस्पृयो सोप्यसाञ्जनयास्मकं श्रीहस्तो दत्तकन्यया वह्निरातमि वानेते प्रविवेश शङ्कोनम
आत्मलीयविश्वप्रवनस्मै दत्तस्मात् दत्ता ततः सोत्राश्रितस्तस्य स्वसाभिलाषा भव युवा साथ
युक्त्वाजगाद नवाप्या स्थाना मितः ऊरु आदायेन च मज्य स्त्रवेश्मा ग्राहभयापदं नेयतिवा।

बृ.क.
क.पी.
वृध
34

ण्णोमग्नः सं श्रीदत्तो जाह्नवीतटात् तस्मादेव समुत्तस्थौ यस्मात्सर्वैः स वानरत् गंगाजलौघा
के पश्यन्नानालाङ्कस्थितायथो गकु मिहककोऽवच मित्रं मां गेहं दर्शय सतः स चापरयत्पतामा
ध्यनीनैकान्ताचमत्तवम् न पृष्टः स्वजनोऽतैनमेवं निष्ठुरकोऽब्रवीत् गंगानिस्नातदामग्नमत्त्विः
त्वशिरोसि मूर्ख वा कैत्वमभूमवयश्रुघनाः माभैषीः सोऽहं सकाक्षु जीवनेष्वति वः सखा इत्येन
त्तिता दत्वाऽऽप्तलमथो गत्वा वारयेत् तेन स्वस्तिनः पार्श्वमस्माकं धनिगकृतनाम मागोस्तवस्मि
भ्रैतस्य श्रमानेकोऽब्रवीदिदम् नगरेऽस्मिन्नेव हि सुरक्षाभिः चिरं सामतम् यतो वल्लभशक्तिः सवि
पन्नाजमरीपतिः दत्तो विक्रमशक्तिः समराज्ये सुरूपमेत्रिभिः प्राप्तराज्यः स चातेनुः कालने
मेवगतासन्नम् श्रीदत्तः क्रमतेश्चरितिचामर्षेनिर्भरः तमरुकत्सवाप्येननाह्वेवद्योत्सभाव
त प्रकाहितोस्तुनाभ्रतिमेननिस्तृतिनः कालनेमिः सपूलावायाद्याचोरपतिक्रुधा ततः
ह्यानसभायायास्तबहृदयमस्फुटत् पापपातराज्ञेयकृ...कमणाम् तेनवात्विष्ठाते
हृते सोऽपि विक्रमशक्तिना श्रीदत्तस्तु दयस्याश्वश्यंतद्रूपतोमितः इति तेनोदितः प्रसा
शाकालीलेतिजाभुवम् बाहुशाल्यादयः पंच तेऽमेयोऽन्तर्यिनीगताः मकृत्तः स्यापितस्य
हृत्वदर्पमिवैतैः सरव नद्यदिमावहककाव...वहिद्रदतिकम् एवं निष्ठुरकप्रज्ञापित
वाबाणशोचमः निदयपतिकारस्यामिवसरककृदशाभरुः कालेश्रोतमोणोघवीरोतनिष्ठुर

कान्वितः प्रतस्थे नामसखोन्यामं स तामुज्जयिनीपुरी आमज्जनान्तेहृमोतः सत्वलक्ष्मणाहृव
ागृन् श्रीदत्तः स ददर्श कांक्षाग्रान्ताम् अबलापाय अबलाश्रेष्ठमागोद्गमालेवप्रसिथ्येनेतिता
भृवतीदयथास्तोथ्र सहसाख्यापिनीऽप्यधात् तथावधपान्त्राधाख्यास्त्रियानिष्ठुरकान्वितः कस्मि
श्चित्शून्यनगरे दिनेनस्मिन्नुवास तत्राश्रावकसाख्यमुक्त निशाद्ददर्शतोम स्त्रियं निष्ठुरक
दृष्टाहूथानन्तासममनीम् उहतिहृन्तमाकृष्ठसोयत्नमत्वागाकम् मापिहीतालसी
रूपंवाच्यमतिपथ्यन् सचकेशेषु जग्राहनिह्ननुनानिशाचरीम् तत्क्षणादिव्यरूपसेवास्ता
मातत्रुवाचसा मामावधीर्महाभागमेचनुवाम्बिरात्त्वसी अयमेवविधःशापो ममाभूत्कौ
शिकान्मुनेः तपस्यतोहितस्याद्धनाददिपतिनामिना विघ्नायप्रेषितास्मैवनस्पर स्मिको
लितिगः ततः कोपेन तत्पश्यतेस्तोमुधियेनमत्त्वमा लक्षितायासप्येनतमकामेभेरवेवपुः तद्
हाखसत्रिनिः शापसदृश मम यथोदये रात्रसीभवपापेतितिचेतोमान्नुषातिति ततः केशग्रहे
मम शापान्तमस्तवाकरोत् इत्युक्त्वा तत्सीभावमिमं कष्टमुपागमम् मयैव नगरं विजनं कृतम
द्य च मे चिरात् त्वयाहृता सशापोतत्तदृहत्याणाधनावरम् इति तस्या वचः श्रुत्वा श्रीदत्तः स्मा
हतोब्रवीत् किमन्येन वरेणाद्य जीवनेषरात्रोमम एवमस्त्विति सा वाक्स्मिवेदेन्नातितो ददे
प्रहृताग्राः सवोनस्योजीवनिष्ठुरकः पुनः तेनैव सह वग्रामः प्रहृष्टो विस्मितश्च सः ततः प्रत

हे॰क॰
क॰पी॰
३५
35

स्यैष श्रीदत्तः प्राप चोज्जयिनीं क्रमात् तत्र से भावयामास सर्वोत्तमो गौतमबौध्वान्तनातान् दर्शनेनय
श्यामलो नीलकेठालिपान्बुदः क्रमात्तिस्थितिविधिश्यामास्सगदबाङ्कुशालिना नीतो भूक्षोत्थि
नाशेषनिजहसान्तकौतुकः तत्रोपरथ्यमाणः सन्विनत्पोवाङ्कुशालिनः सकुलामसमसिद्धेः
श्रीदत्तः स्वदृदययुग्मा कुड्यावित्सोथ्यमग्रामामध्यमासमन्दोत्सव यायाश्रुपवनेदङ्कुजगामसा
रवैर्भिः सह तत्रवनान्दर्शीकाराज्ञः श्रीविक्रमसुताम् आगतामाकर्निमन्तौसौत्सादिवमध
श्रियम साम्नगाकवतीनामहृदयेनमतन्त्रणा विशेषमृगोबहुधासस्तविकासरणा नसा
श्रपिश्रुङ्ः स्निग्धापध्यमन्वसशोभिनी त्वल्लानेमतिहतीवदृष्टिकेगनागतम् प्रविश्यहृद
गहृतन्तानपश्यमयदृणान् श्रीदत्तः श्रद्धृदयादिशोनदर्शीमः ज्ञानेमयानेहृदयमवे
पापङ्कवक्कुशाः तदेतमेवगङ्कामोपचरान्नस्वनागता स्वयकौघेगीनसोनसहृदावाङ्कुशा
लिना सतत्यतियथोतस्याः सर्निकर्षेसहृन्सुखेः हाकष्टमहीनाद्दष्टाराजपुत्रेभिरुतत्वामन्वा
श्याकेदङ्कदेश्वनन्वश्रीदत्तहृदयज्वरः विवधमेश्वलीयवविद्यावसहृदयमे प्रलीतिगावा
जगदेकवीरोवाङ्कुशालिना प्रवतुन्नणमपत्यकेषुकोवरणात्रतः निकटेराजपुत्रीकृतःश्री
दत्तमनपहृतम् सोपितस्यास्तदेशलातिविहेपाशुलीयकम् प्रत्याजगामश्रीदत्तोभवनवा
ङ्कुशालिनः तमतेसत्सवर्णादिपञ्चीनःप्रादिगाश्च्यः तद्वाङ्कुशालिनःपिवेसमग्रसमपेद

न अथ ततो विंतयन्कांतो सत्यपर्यनपुत यथा किंकार्यमामच्छावयस्मान्नसजत्विरेना
तो भावनिकानाम राजपुत्राः प्रियतमो मातुली यापणव्याजाात संगतिकन्यापाप यो ऽस्माव
वैनेमन्तरव्याल स्यालभ्रमसंयमते नैवायाणस्य सेभ्रमन्नोत्स्त्रकी वैवनिश्चयः इत्युक्ते भावनिक
या श्रीदत्तसुस्सस्तापि च वाहुशाली च तेनैव च ये ये सभ्यपरिकरे इत्यामोनि श्रुतेपुत्रस्या राज्ञश्री
मिमो वृषभनिवासहेतोऽशुभचागकामो सम्पुरामितः इति सेमघितेसम्पकार्यसिद्धिं वभवि
हि श्रीनानुस्यापितायासा यथा भावनिकेनततः अत्रेपुत्रो वाहुशालीच वयस्यचिंतयामास ततः व
निजाश्रयपदेशेन जगाम सपुत्रो यति सगाळकस्याप यामास वाहनानिपदेपदे राजपुत्राभि
मातायापात्तदानि च नवराणि च श्रीदत्तोपि ततः काचिदुद्दिश्यामसाहिनोत्विषम सायंराजवला
वासे पायापि नाम पुन्यवत् ततो यदीपोद्देशेन दवानिवासवेषमनि भक्तेन भावनिकपानि
न्यराजसुतावाद्भूः तत्रस्थो ते च वसमापश्री दत्तः सवद्धिः स्थितः प्राकार्यसितस्य निकटे भाद्विणे
दाज्ञशालिनः दत्तौ मिय हुर्षयत्नाभ्याः पश्चाद्भावनिकानस्पा ततसांदिवेवदस्यायासादीवाहुहे
तयासह लोकलतासर्वोपक्रामेतेदयारूपात्मजा मानसस्पृश्यवेवनतद्भुश्रीदत्तोदहशोजने:
ततो राज्ञो हितो पस्या सदद्वीतसंगीकक: श्रीदत्त: प्रियपोस्ववेशपिताततो प्रियामति तया व
राज्यातिक्रमस्य हरमधानपुत्रकः विष्याद्वीमयामपस्मातः महेरगजे तत्रदायति मिमानि।

ह॰ का॰
क॰ पी॰
३९
36

पश्चात्पार्थिवदर्पितान् सर्वान्नृपानभिरतान्सहभावनिकान्सर्वान् नैव हस्तिनिजमद्दलेषे
ष्ठोतस्थपानतम् सुस्थिताः स्मानिपत्यादिवक्रसारोहसेनया पकेनवाराणसोदेण राजश्री
धयाकुला अस्मासेनद्रवस्य श्रेणीनामसमपिरोपिसा हर्तनयावनीतावतावकृकानयादि
शा अस्माकमेतिकेमास्याः सर्वेषाम्पिकावसा इति तेभाषितो मिनेभेदृपश्चपुनिविहतसः
जवेन राजन्ननगाश्रीदमीनसमावृताम् गत्वा सहस्तेलेभेवतामसारोद्रवारिनो शुवान्
मेकं तन्मध्ये संश्रित्य सददर्श च तेनोपरितत्तृगस्परहीनानान्तपान्मजाम् अपपणस्वयषो
वाम्यद्वचिपनैतिकक्रमात् सोतेन राजश्चीन मञ्चवनेचपादततः आस्वादान्विषपदश
दिश्योत्तमाःसमस्थापयत् तेहत्वाचतमेवास्वमारुह्य निजसाननतान् अन्यानपि वहूक्रा
हानस्वारोहान्यधावितान् हत्वशेषाल्लनमले वतदृष्टानस्यताहृशान् वीरस्थामातृवस्याप
पलायसमभयपुः सचापितरगाहृतात्राजश्च्यातपासद्र मृगाकवेतयाश्रीहतः सपयो
तान्सर्वान्मति स्तोकेगत्वाचतस्याश्वःसग्रामेमृगाणितोभूपम् समायेसावनीत्रिसपपा
नसापपवता तत्कालेत्वासतदेवसामृगाकवनीप्रिया त्रासायासपत्रिश्रान्ताततवामासम
पयत् स्थापयित्वाचतान्नयगमाहरस्मिन्नतः तत्तत्राते तुमागेगाणकोप्यगाकवराधि
पः सचागत्यैवजग्राहहस्तमस्ताकृगाकके नेहस्थापि महतात्राहवतायैवहस्तवावप्रि

प्राप हन्तिमात्यीतं श्रीदत्तः शवराधिपम् हतस्तं गाक्रमयलीजानेसातत्रतेवाना प्रहृंतं वै
वृच्छासिदास्यामीममसंचिते इत्युक्त्वा प्रेषितस्तेन पावकेणस्व चोत्सुकः श्रीदत्तस्तां ययौ प
ल्लीं तदीयैः पुरुषैः सह अमन्तावद्धिसुचेतितयोन्तः पुरुकेयुवतेः मातृपल्लीपतिर्गेहं प्राप्तो नि
श्रीदत्तो ययौ प्रवृद्धस्फुटदर्पोसौ पुल्लोनिगडसंयतो प्रलम्बत रूपेकान्ता मुस्पपायोदसमाविव
प्रथत्तणां दत्तमुखोदराणां नरविमर्थयेतो देवसेवगतितत्रतस्यौ शोचन्सतोऽश्रियाम एकदा त
स्वावेषचेटीमावनिकाभिधा आगतोस्मि मृगाभाग्यजनोऽद्भुतमस्तवैव कार्यसिद्धसहिकापि
प्रयातः शवराधिपः आगतस्य चेटिका यास्मात्पुत्रपदारीकरिष्यति एतदर्थोद्धितेन नमितो विध्या
दवीतटात् प्राणभस्माविसर्ज्येपद्धतोतः सेप्रतिवन्धनम् भगवत्यपहारे तवयत्नपवासिकल्प
तः प्रतपवस्वदावयेभोजनेप्राप्यचवेसे एकस्त्वस्तगृहुपायस्त्वोविद्यते येदिमन्यसे अस्त्यस्य सु
दरीनाम शवराधिपतेस्सुता: प्रस्त्यथ सा च दृष्ट्वा तां जायते मदनातुरा ताम् अज्जसवयस्या सुता
नः स्वेममुवाच्यासि तयेतस्कोविभुरूपेसश्रीदत्तस्तथेतिताम् सोयवेविपिता शुभमार्याप
यितस्त्वंदरी राज्ञीराज्ञीवस्मात्स्वांवयनातिल्यवास्थत अविराधस्तगाभीसा सुन्दरीसमपद्यत त
स्यैवमयतन्माताम्भवामोचनिकागृहवात जाभ्यात्स्वेदृशतोगतासैःश्रीदत्तमदृवीन् प्रया
श्रीचण्डनामासौ कोपनः सुन्दरीपिता ननालमेतन्नम्रश्कविसानत्याननहेदवे इत्युक्ता मो वि

स्·कं
क·पी·
६७
37

नःस्वप्नात्वृद्धांश्रीचण्डदत्तकम् हेदैवविज्ञमावेदयश्रीदत्तःप्रियपोनततः विवेशवाह्यो
तामेवचिन्ताक्रान्तोनिजाटवी मृगाङ्कवत्याःपदवीनस्याजिज्ञासितेश्रुतः निमित्तंवश्रुमे
दृष्ट्वातमेवादेशमागच्छो यत्रास्तुस्थाम्नतःसोद्यपत्रसादारविन्दावृष्टः नत्रैवैकंददर्शबाल
वृक्षसम्मुखागतम् दृष्ट्वाचदृष्ट्वाबालस्यसःमुहुर्नितरांविशीर्णोहृदयः किंश्रीदत्तस्त्वमित्युक्तोल
ब्धकेनवत्तवसः सपर्वमदमाणोहमित्युवाचविनिःश्वसन् ततःसलज्जकोवादीतन्द्विवा
शिमत्तविसमाह दृष्टासानमयाभावकेदूतीलामिततत्तः पृष्टातत्रस्वहतातःमास्वास्थतूक
पाटलम् निजांपल्लीमितोगुणपदौनीतांतान्तुवानदम् तेचचालोक्यतरुणाम्बलिदा
नमयेनस्य मत्पुत्रानिकटंग्रामंनीतानागस्थलमया तत्रचस्यापितागेहस्यविरमाहृत
मनः विश्वदत्ताभिधानस्यत्वांसीकृत्यसतोवम् ततस्त्वाहमिदायातोवृत्तान्तमागतन्त
त्वात् नामन्वेषणतोगाङ्कशीघ्रनुलस्यलधीन इत्युक्तोलब्धकेनाशुसश्रीदत्तस्ततोयथा
तेवनागस्थलमापदप्येषुदिनानैय भवनेविश्वदत्तस्यप्रविश्यचाविलोक्यतम् यथावेदहि
मेभाग्योलब्धकस्यापितामिति तस्कुतोविश्वदत्तस्थश्रीदत्तोनिजगादसः मत्पुत्रायासवृद्ध
मर्पितासानामगृणीनोविषयः उपाध्यायस्यमेगौचपारसेनसमर्पणेः तस्यद्दत्सेनदीयासा
दद्भिर्णीस्यापितामया अपेहिविद्यानोमामेनत्तद्दत्तान्तंसौभवेत ततोऽस्यातेलयमृगाङ्कवस्य

विश्रम्यतामिति इत्युक्तो विसृष्टस्तेन सतीर्णो गंगेवतां ज्ञात्वा प्रातः प्रतस्थे प्राप्य श्रमपुरामप
देदिने दीर्घाध्वमलिनम्लानस्मिन्मार्गे स्ववद्दिवसः स्नातेवचक्रे परिश्रान्तो निमेले दोर्ह्लिकाञ्ज
ले ततप्रवासमध्याध्ववहिचौरनिवेशित प्राप्तवानचलग्रंथिवद्धद्वारमपृष्टाकिते प्रथत
हस्तमादायस्ततेद्रावमलत्यन् प्रियोदितहस्तः श्रीदत्तो विवेशाम पुरांश्चैतो नचनत्तत्स्ताः
भिल्लायवहिर्द्वारमवाप्यच सचौरइत्यवष्टभ्यनूत्यनगविरचितैभिः हर्शितस्त्ररत्याभूतोनग
राधिपतेश्चतेः तेनाप्यावेदितो राज्ञो राजाप्युक्तादिशाह्वधम् ततोवध्यभुवंहत्नूनीयमानेदद्र
शनम् मार्गे गोकुवती हारात्म्यमास्यहततिदिमम सोंबसेनीयतोभद्रोवधायेतिसततभ्रमम
सागताम्निभुत्यैतनमब्रवीयहहेस्थिता निवार्यवधकान्तेन्द्रा थमुत्रीविज्ञप्य भूपतिम
श्रीदत्तेमोचयनातेनधाशानायष्टहृदम कथमेतायपिहृप्तोमेगत्वादेशान्तरेश्रत इहैवा
देवादिगत इत्यप्राक्षीयमेवितानम इतितेनैपृष्टोसौ श्रीदत्तस्तद्ध्वागतः प्रतापिभिल्ला
नृपान्मुक्तास्वस्तापरापतापाद्यगः सोपिनिप्रतापिभिल्लायश्रान्तः शुद्धेसविस्मयः केदेज्ञयाह
त्वैवहृतोनेपरिहृहवान ततूस्तस्मैसतिनिखिलं श्रीदत्तःसपितुवैधात् आरभ्यान्निजाहृ
मोनेपिहृत्याययन्यवेदयत् सोपितुदारस्ववज्रनेश्रान्तःशुत्वेतमभ्यधात् अद्यप्रतिमाक्रूयाः
शुद्धममासिद्धारिपश्चिताः पंचवाजिसहस्राणि हेमकोटीश्चसप्तमा मोदात्मसमश्चाय

ह॰ कं॰
क॰ वि॰
३८
38

ततश्चैवाखिलं धनम् इत्युक्तामपि त्वयक्तो श्रीदत्तापार्श्वयत्रियो श्रीदत्तोप्यात्तविभवस्त
यत्तापरिणीतवान् ततश्चनस्यो तत्रैव सङ्गतः कान्तयान्तया म्लेच्छाकवम्यासालेदाराज्ये
वकुचदाकरः बाहुशाल्यादि विमानतुस्याश्चत्सर्णसंपदः इंदोकलेकलेखेवरुदिमा
लम्पदायिनी एकदासमपि त्वयक्तो गृहः श्रीदत्तमभ्ययात पुत्रवातः स्मातन्सश्रसेनएक
न्यका मयाचावनिहेमस्थाने यादात्तेनदाज्ञया तमेनेवापदेशेनहृत्वातंधदवामिताम्
ततस्तद्वुठेमामेवलेसविवमानके यहाज्ये तश्रियाहंष्ठतन्या प्रासेविनाहिति निश्चि
मेतश्रुत्वाकन्याराद्दोनायायत्तस्ततः श्रीदत्तस्त्विन्त्यश्रमसैन्यस्तपतिग्रहो ततोवध्या
दवीमुत्तोयममायात्तकिंतो चौरसेनातिमहत्तीकृतोयशरवृषिणो महाराज्ञकिंतवद्वा
श्रीदत्तमत्तसे निकाम् निस्मयोरागः स्वपत्नीतेसीहृतासकलंधनम् तेचतेपापाघमाहु
ण्डिकास्तच्चभीषणम् उपहारायचण्डिकानुतादेमस्तुमिवाहृयत तेत्रापश्यस्वसापत्नी
मामलीपरिप्रेक्षा हस्तीदृष्टमायानादेवीबालस्तनान्विता निविड्वमत्तमध्यस्यान्दा
स्तनानेदृशणियो सश्रीदत्तस्तयोस्ताकेनन्मादिरमथाविशत् तदेवपत्नीराज्यतत्याप्यपित्रा
यदर्पितम् मागेदानतदृश्यमहृदयेगुकृतादरवम तेचचौरसमाक्रान्तसपित्व्यपरिक्रा
दम् सकलंचवलमेतानरवद्वाचम्लेच्छाककम् ततश्चैवश्लेसेनसहतेनापरिणीयच श्री

दत्तोपि मदात्रात्तानगरे समपद्यत प्राज्ञश्चायमसहस्तांश्च ततः श्वशुरयोस्तयोः विवेकेन
मतस्यापि शूरसेनस्य भूपतेः तमुपाजग्मुस्तत्रैव सेनामत्रुद्यान्विता नो विज्ञायैव सर्वे ये
तथापुह्दित्रवत्सलो नोपद्रुढ्वाणस्यस्यास्तु द्विगुणावयस्यकाः बाहुशालिप्रभृतयस्त
सुहृदान्तमुपाययुः अथ श्वशुरस्तस्य क्रोधगत्वानेषित्त्वा तिनम् चक्रे निवासशक्तिचवीरः को
धानलाङ्गति ततस्तस्मा त्रिवलयाश्रीदमः प्राप्य सेदिनो तेनेन्दविरहोमीणिः समस्तगाकव
नोत्सवः इत्यनरापतेदीर्घविप्रयोगव्यसनार्णवे नरेतिचलभेतोचकस्लासाधीरवत्तत्तः इति
मेरातकाकुत्राकथोसरथितोत्स्तकः तोनित्रायनिश्चामागेसहस्तास्त्रेके भूपतिः तत्तोम
नोरथाहृढः श्रः प्रहितमानसः मातः सहस्तानोकोस्तोपतस्यस्वामिपाशक्तिः दिनैः क
तिपयैस्तवजमटग्नेतिवापसः मगेरपिपतितास्कचापलशान्तमाश्रमम् ददर्शकालिता
तिच्छ जमदग्निचततचतम् प्रणतः पावनोलोकमाकारतपसामिव सचतस्मैसुतेनरात्रीत
श्रोतानमयपत विराम्बगावती राज्ञीसानेदामिवनिहेति शापात्ततश्चदमशोत्तस्तयो
रस्योत्पदर्शनम् आनन्दवाष्पपूर्णाणां वबर्षवामस्तेहृपिा नतस्वेवदर्शनेश्रुत्रमालिङ्गोदया
नमता प्रभोचवक्रकाक्लपतोरोमाचीनवकेलितम् ततः सोदयनोराज्ञोतामाहायमृगा
वतीम् आनपोवनमस्तोधर्थ्यत्रैपानामस्तगेरपि आमग्धनमजाग्नेनचमतस्यस्लाश्रोपति मा

बृ॰क॰
क॰पी॰
३५
35

शांतातदाश्रमात्तस्मात्सहस्रानीकभूपतिः प्रावन्निवृत्तहृन्नानि मियापार्वणीयंस्स: ततो
रणापताकानाकौशाम्बीमाप्तवान्क्रमात् ससैचपत्नीपुत्राभ्यां प्रविवेशसतांश्रे यौषमा
नाभिवास्यस्त्वराजिभिः पौरैलावनैः प्रभ्यषिञ्चश्चातेतनयपगिरत्दयनेहूतनम् यौक्ष्यसेमदा
रात्रः मेर्यमाणःसतनुःणः सुमेसिपुत्रालस्मसमेषद्तेनोः समर्पयत् वसन्तकरुमण्वतोनो।
घायौगन्धरायणम् पुभिर्मैत्रिवरैरेषकृत्वा प्राप्य तिमेदिनी इतिव्याहृत्य सहितं याश्छह
स्थातमेनतदा ततः सुतस्यस्तिमयः सुराज्याभिषेकोत्सवम् जीवलोकस्य सुखं भेजेमृगावत्या
तया सह अथ वन्त्यस्मैस्मा प्रतिहतीभ्रपयात्म्यै तिनिपत्स्यकर्णीम्सलम् सहसैवविलोक्य
ज्ञातकोपावनहृद्विषयस्यहावभूव ततस्तुक्कल्याणेननयमन्त्रकृशक्तिकविश्य
स्वराज्येवसरुद्रयहृतोकृद्दयनम् सहस्रानीकोसोसविवस्वह्नितः सोश्चयनमामहाप्रस्था
नायहृत्निपतिरगरुकाक्षिशुरागीरि इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेका।
थामुखलम्बके द्वितीयस्तरंगः आदितो दशमः २ ततः श्रीवत्सराज्यच प्राप्य पित्र्या
समृपितम् कोशाम्ब्यवास्थितः सम्यक्प्रशासदयनः प्रजाः यौगन्धरायणाधेषु भारंविन्य
स्यमन्त्रिषु सदाभूवृशानेराज्यासुखैकतानतत्परः मृगयासीमेषवसंगणावीणाश्रोषवती।
वतो दयोवाहार्किनापूर्वेनकोटिनमवादयत् ततस्त्रोकलनिर्द्धादमाहृमंचवशी।

३५

स्कृतान् आसिन्नागवने यस्य सदामात्यान्वितो हियान् सवाधनारीवंके ऽमतिमानेकृतोस्य
राम् मंत्रिणो वसुन्धेवकायां वत्सराजः समेपयौ. ऊलक्ष्मपात्रं रूपोमभार्या कापिनविद्यते
अस्ति चोदयनो नाम विपन्नः स च से सदा तन्न कथं नाम जामाता वशपक्षः समवेन्मम उपाया
लेकमेवास्ति यदट्टव्या भ्रमन्नसौ एकाकी द्विरदान्वधेन्न गणावसनोन्टपः नैत्यकि इ णातेय
स्यावहृष्यानायामर गांधर्वज्ञस्य तस्येनामहताशिष्यकरोमिव ततश्चामामस्य धनस्य वत्स
लिसेदसंशयम् एवं सममजामाता वशपक्षोनियतं भवेत् इति संचिन्त्य नातिसिद्धस्सगनो चेडि
कायद्रूम चंडीमभ्यर्च्यैनं क्षा वव्रके स्या उपयाचितम् एतस्य पत्सयते राज्ञे न विराद्दा चिन्ते
तव इति शुश्राव तु मा सा च म सुरीरा सरस्वती ततस्तुष्टः समागन्तु यथेन मंत्रिणा सह
चण्डमहासेनस्तमेवार्थमचिन्तयत् मानोद्धतो वीतलोभो वत्सभूपो महाबलः असा
ध्योपि समासादयितुं तामानाविभिर्दृष्टपिनो इति समं मन्त्रयन्दूतमेकं समादिशत् गच्छ मद्
वनाद्ब्रूहि वत्सराजमिदं वचः मत्सुतोऽनुवगांधर्वे शिष्यामभवितुमिच्छति तेन रक्ष्ये सा
हि चेन भवता मिदं वस्यशिवालयः इस्तु काम्यपितस्तेन नदो गानापवेदयत् कौशाम्ब्याव
त्सराजाय संदेशं ततश्चैवमः वत्सराजोपि तत्क्रत्वा हनादुवाचिनेववः यौगंधरायणं सह
मेकांतमंत्रिणमब्रवीत् किमेतन्मम संदिष्टं मदर्पेण न भूभुजा एवं संदिशन्नस्य कोभि

बृ·प·
क·पी·
५·
५०

मायोऽङ्गसम्मतः इत्युक्तो वत्सराजेन नन्दयौगन्धरायणः उवाचैवं महामन्त्री स स्वामिहित
निःस्पृहः ध्रुवं प्रसिद्धलिन्ताख्यातिः महसेनेन लेनवधा इदं तस्य महाराज कषायकटुकं
फलम् सद्दिवासरागिणामन्याकन्यारत्नेन लोभयन् नीत्वा चण्डमहासेनो युष्मान्स्वीकर्तु
मिच्छति तन्स्तुच्छव्यसनान्नैनेहलेनाहिपंरैन्नृपाः सोऽदन्तस्तभुगलसितेरव्यातेश्च वत्सनृपाः
इत्युक्तो मन्त्रिणा धीरः प्रतिहतं यमजयत् स वत्सराजस्तं चण्डमहासेनन्नृपं प्रति संदिदेश
शचयधाग्निवाक्कानुमुच्छमनाग्नति वत्सश्चामलन्तदर्दैवेशामवनाधेच्छन्तामिति एवं कृत्वा
वत्सविवान्वेत्सवज्जोत्त्रगाद्दमः याभिचण्डमहासेनाभिहृतत्र्यानपाभितम् नकुनातस
वाचायेमामन्त्री यौगन्धरायणः न चेतत्कृत्वन्ते राजन्कोपि नैव च युज्यते सद्विप्रभावबाह्यराज
लीकृयथतत्त्वमसाः तथा च तन्दृतं ते सर्वं साविदं कथयामि ते अस्तीहोज्जयिनी नाम
नगरी भूषणं भुवः हसन्तीव सुधाधाम्नैः प्रासादैरमरावतीम् यस्यां वसति विशेषो महा
कालवपुः स्वयम् शिथिलीकृतकैलासनिवासव्यसनो हरः तस्यां महीन्द्र इव साख्यो
राजाभूद्भूमिवासवः जयसेनाभिधस्तस्य बभूव सदृशः सुतः जयसेनस्य तस्याथ प्रति
महाबलः सत्रत्नो महासेननामा नृपतिकुञ्जरः सोऽथ राज्यं स्वराज्येन पालयन्समचिन्त
यत् न मे खङ्गो न कोपाशै न च भार्याकुलोद्गता इति संचिन्त्य सन्तपश्चण्डिकागृहमाग

५·

मत् नद्यातिहृष्टिनारायणो देवीमाराधयं चिरम् उत्कृत्याथ स्वमांसानि होमकर्मसवाक
रोत् ततः प्रसन्नातालान्मा देवी चण्डीनभस्यावाच वीनाग्निने रुद्रस्त्रुणा देवं बहूनि मेनम
पत्न्यभावात्क्व नु मन्ये पत्न्य भविष्यसि किं चागारवनी कस्यापि लोकस्य दर्शनं अगारो
कालरत्नानां शीघ्रं भार्यामवाप्स्यसि अतीव चण्डकर्मैरुत्कृत्तैर्वदनैः दिव्यत्वया अतः स्वमांसैर
ह्रासेन इति ख्यातो भविष्यसि इत्युक्त्वा देवीस्त्रामा देवी न स्पष्टतिरोभवत् राज्ञः सकल
मेघानिहृष्टिनिराविरभूत्स्वतः सत्वक्रमनररूपेश्वरन्डागिरिनिति प्रभो हेतस्मात्नेष्ठक्रम
कुलिशस्रावणाविव नृपोः प्रभावान्कालिवितः कदाचिन्नाथपरपतिः अगाश्रमात्समहा
मेनुरिन्द्रगन्धर्वमहाटवीम् अनिमिमानानुचैकं चबाहुरवांचस्मेलन नेशन्तं स इवाकोपादि
वापिडवनागतम् सर्वराट्: शीरमगानी लोणास्त्रम्भ्रान्तनेत्राः पाहुन्नस्पदनेराज्ञःपला
यवित्नमाविशन राजापि रथशत्रुस्रुपनमेवानुसरन्क्रुधा यन्त्राहितौ परस्त्रैवमाविशा
न्तुविलोनरे हेरप्रविशपचापपरपकोनेडरवरेमरक्त सोदिक्षु पोवयाशीडश्वतदत्तहीविका
नेट नृपस्य कन्यकामेकामपश्यन्महीशना चिन्ता संचरन्ती लवस्पेवघनिभौदिनीमि
व सापि प्रभरमा सारवाविणावलम्बाद्गुः स्वपयेनोवराजानेशनके लसुपगमनक
लिह भगकस्मात्प्रविष्टोसीर्हसामनम् इत्युक्तः सनपालाजायध्यानत्वमवर्णयत् या

हे॰ कु॰
क॰ पी॰
५१

छुन्नो नेत्रयुगलान्सगगाद्दृक्सोतितम् इद्दयाह्वी गतो वापि समं कन्याद्भुमो चस्ता का
न गोदिक्षिकस्माच्छुद्धानेनेतिस्पृष्टता मानं मत्यब्रवीदेवं मन्मथाज्ञानवल्लिनी योवना
ह्नः प्रविश्यायमस्तद्गागावकारिभिः यद्दृचेनस्पनन्नुघानान्नागारवतीन्दपः वञ्चस्तासमा
युष्मासो राजपुत्रोः विमाः शानम् प्राक्विपुराज्ञातोद्वेदुभाः पत्रिवाद्ध्यधान्तम् किं चैतुगत
तो भूतः शापशेषान्मन्नाहवः तस्मा प्रमाने श्वायुना प्राप्यापि राजकवानयम् इदानीवा
त्वतावाद्दः रूपोविभ्रमान्निलयन् हेमोत्थितश्चानियन्तवापिपापस्तमाचवेद्दृ इतिमनवक
त्साणामपश्यत्यागलतिभि सनापेक्षयित्ताः प्रणाइबन्नाख्यातुविर्द्दवः रात्रेर्गारवतीवा
केषुक्ष्मावाज्ञाजगादतान यद्यमपल्लितेतेदृल्लाद्दिमदवः ऊहत यत्रुद्दस्पामयगावा
तेकृयोद्दृत्वपिद्दः श्वः ततश्चानियन्तमन्नाहकुइद्दगकारणा त्वाचविप्रपातयेन्कास्थिम
मासेकाग्येतिभवेत् पतइः त्वममेत्येवसवबावल्लतत्त्वया एवक्षुत्वेतिकस्याणता
वापिचमृताप्रेच इच्छुमानेनमाराज्ञातयत्तगोश्चकावतम् नेवक्कमममवस्याप्यसङ्गा
नेपापमार्कितो प्रगादहारकुन्नाक्षायहमस्यानिकपिवः सोपिदत्तमवत्रुयेपारमेसा
वोदितम् किं श्रुतिरोटद्योस्वसचनामब्रवीमनः दृत्यानाकोपिचेतानन्नुदासकागा
तिभवेत् इत्यात्पातमवादीन्मासविदृस्पनताब्रवीत् कोमाव्यापादयेन्नाहिसवोवज्ञम

५१

वामदत्तेस्मि मे किंइडश्वचापेन रत्नपते इत्यमात्यान्स्ययामास तस्मै देव्यलं निज्ञासतो
पतख्वनिश्चितेन राज्ञा कृतेन शुश्रूक्षवे मतुः तण्णादिवो कायहत्नाश्चानेसदानवः क्ष
नेमानः प्रवहतेदेवस्त्रापितेदरम् तत्कालमकृतोभ्युसराजाकृष्टकाष्ठिकः उपत्य
प्रसभैर्वण्णणाप्याहृयतेस्मनृम सोपित्विपककरवामसभौनस्थलस्तमपृपते। प्रतोत्तव
तापितावद्भिः नसज्ञातनेदाकवोते राजापिलत्वहस्तनाकवेनयेवतत्ताण तस्मिन्नसे।
गिनेदेरुषुकेननयानमः प्रवमेदारुनोयोवरावेकृनामदाष्ठवः प्रगारकापनरुमा
निर्धनोवीजयादेव हषितोहृष्टतायेनसमागमोद्धिनेनयोयेन प्रनोदयदिनन्सानशेपश्चः
पेवमृगिणः इत्युक्तापचनमाप्सदेनः सोपितत्कृताम तामेवमारवतीराजाद्दहीनो।
ज्ञयिनीपूर्याः परिणीतवानत्समुनयनोदेत्यकन्यकाम जातौहौ तनयौ चडमहसेनस्य भू
पतेः एकोभूपालकोनाम द्वितीयःपालकस्तथा तयोर्तिइन्तस्वेवोवासोजातनयाक
तेनृपः ततस्तनृपतिसमतेशोवकिस्सवासवः प्रापमितन्रूपसहशीमस्यसादान्स्नुना
मिति ततःकालेन जातास्यराज्ञःकन्याजुतपया प्रसवोमिमिताधावावदसोवापरातनुः
कामदेवावनारेण्याः शचोविद्याधराविपः भविष्यतीतितत्कालमुदभूद्भारतीदिवि दना
मेवासमेतेषानदृनेतिसभूपतिः नाम्नावासवदत्तातांतनयामकरोत्तदा साचत्तस्यापि

बृ·क·
क·पी
५२
५२

तद्वेदिह्यमदेयामेयतिस्थिता योगन्धरायणिर्वत्सकमलाक्षवकोटरे एवंविधश्चावश्यं
महासेनभूपतिः स किल देवताराधनादेव यथालाभादङ्गारकेश्वराः किंच स राजा वाक्
तिर्हाततस्तमसुरंवनेनमाम पार्थयनेन सततेनित्रपदस्मान्महेन्द्रो वेलानी सा चावतीर्णेव
मेवा वासवदत्ता नेयैव परिणेया समर्पितेयं वासवदत्ताह्वाह हृदयेषु वत्सराजाय भूत इति महा
सोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथामुखलम्बके तृतीयस्तरङ्गः आदित एकाद
शः ११ ततोऽनेन समं वत्सेशपतिं हृतसदाब्रवीत् गतायाति वचश्चास्य चण्डमहासेननराधिपः स ततो
सोऽपि चैवं महासेनस्तु क्रुद्धं वश्यं चिन्तयन् सतावदिष्टोनाभाति मानी वत्सेश्वरो भृशं कला
द्वितसत्वशक्याभवेदेवाहिलाच्चवम् तस्मादुपायवतुग्रस्तदानयमानुपायवाम्यहं इति सो
चिन्तयन्स समं गत्वा राजा मन्त्रिभिः सह कारयत्स महाशालं यन्त्रहस्तिनम् तत्रान्तर्वीर
पुरुषैश्छन्नैरधिष्ठितम् विन्ध्याटव्यां च निदधे राजा यन्त्रमयं गजम् तत्र ते चारपुरुषा
पश्यन्ति स्म विदूरतः गजं वेगसमास्कं वत्सराजोपजीविनः ते चागत्य तमाचख्युर्वत्सरा
जाय जिगीषवे दृष्टो गजो मया शीघ्रं विन्ध्यवने भ्रमन् अस्मिन्निश्चियते भूलोके नैवोपा
यत्र दृश्यते वर्ष्मणा व्याप्तगगनो विन्ध्याद्रिरिव जङ्गमः ततः श्रुत्वैव वचः प्रीतो वत्सराजोऽज
हर्षितः तेभ्यः सुवर्णलक्षं च प्रददौ पारितोषिकं नैव नूनं ईप्साम्यति मलं तद्धा।

गैरिः वत्सश्चेदं महासेनो वशो भवति मे ध्रुवम् ततो वासवदत्तां तां स्वयं मे प्रयच्छतिः
इति संचिन्तयन्सोऽथ राजा तामनुधाविशो मन्त्रस्त्रमेत्रिवचनं नृक्त्वा राजा तत्सया श्रु
त्कं सैवं तां स्थानामयो विन्ध्याटवीयति प्रस्थानलग्नस्य फलेकल्प्यालाभः सर्वे यतनम्
यह सुभूमिष्ठ कामलस्य न नैवव्याचारयत् माणविन्ध्याटवीतस्य राजसत्तो भूशोकया।
वत्सराजः सनैन्यान्निहसोद्वयमवारयत् कारमात्रामदाय सत्वीरोण्योवचनीदयत् ।
निजयमस्तनविस्तीर्णान्निविवशमहाटवीम् विन्ध्यसदलित्रिणग्नषिहस्तावेः प्रदर्शितम्
राजस्तत्त्वालभासेनेदं दृशमभूपतिः एकाकीवाहयन्ने नाविन्तयन्वधनाविसः मग्न
रघुनिगायेस्वशनेरुपजज्ञामनतम् गाथर्वदत्तकणितासेप्याध्यानवश्यस्वसः ततावन
गते राज्ञा मां याग जमलत्तयत् सोऽपिहस्तीतत्रुकर्णिनालालीनरसादिव अपरस्योप
सोविवल्लन्तूरमाहक्ष्ववालटपम् ततोकस्मात्सुनिर्गत्य ततो यत्रमयाकृच्यात वत्सपर्वत
सम्नद्धाप्तरुधापयेकारयन् नानृहाल्टपतिः कर्णपारादक्कहृत्दुर्विकाष्ठमः अथयस्यान्यो
यथनमेवेन्नपस्थादटलल्लत संकेतैमिलितैश्चान्वैर्योधालेः सनिकैः सह निस्त्रवत्सस्य
वेष्टमहासैन्यान्निकेवतम् सोऽपिवद्धमहासेनानिर्गत्याशुहस्तनादरः वत्सेशात्ममेवनवि
वेशोजयिनोश्ची मततद्धहरोयोरभवमानकत्वकितः शशीवेलोचनानेशवत्समाः।

ह·क·
क·सु·
५३
53

ऽनुवाच ततः तत्क्षमा गुणागोपालवधमाथैकन्यकाते पौराः संभूय सकलाश्च कुर्माणानि
श्चये तमेवं तस्य स्वीयोवृथ्यः सैयोयमिति तं तनुवन सोऽथ वेडमहास्मीनः पौरान्वादेवा
यत् ततो वासवदत्तानाहितानन्देव भूपतिः वत्सराजाय गांधर्वशिल्पाहृतोः समर्पयत्
उवाच चैनेतां मन्त्रा देवैमेतानृशिल्पयथाभाः ततः प्राप्स्यसि कल्याणं मा विषादं कृथा इ
ति तस्य इष्ट्वा ततो कोता वत्सराजस्य मानसम् तथा हि तेडा कृमभवन्यथा मन्ये मेत
न तस्याश्च चन्द्रमेन सोमस्य तंशतितस्मात् द्विया चन्द्रलिविक्षते मनस्तन कथं वत
ग्रथ वासवदत्तां गायन्त्यक्षतेन तत्क्षणः तत्र गांधर्वशालायां वत्सराजः उवाच सः अके
वोषवतीन तस्यकेडगीतिस्फीतिलक्ष्या ग्रोवासु वदत्ता चनस्यो वतत्तांविनोदितोऽस्य
वयामपूवदतास्यणिविचर्यापपतामभवत् लक्ष्मीविवितदेकान्ताव हृदयामपनपापिनीद्यया
तेव केशापतवत्सराजापुगजेन आहूनेन यथोज्ञाता वेदराष्ट्रयचचलभ उज्जयिन्या
मवहृकेयांदाल्लमेक्कसमनत्तः वत्सेश्वरात्रागाणकृणां मक्षतयलतः तेव चाण्ड
महासेनो बलस्याश्च महाद्रिमः तेचैव वत्सराजस्य शरीरे कुशलेऽभवत् तस्माञ्च
श्लेकावृक्षकदाशुहिमाथामिदश्रुतः श्रुतिमक्षतयः तो भार्थवानततरमणवमा ततोऽत्र
कमालो कनराहूमवाभिवातितत्रुमणवदादीनाहस्मधीरो घोषेयधयायणः इद्वा। ५३

सर्वैर्गूढाभिः स्थानेष्वसमन्ततो ह्नैः रक्षणीयमिदं गूढं काले कार्यश्च विक्रमः वसन्तक
द्वितीयश्च गत्वाहं प्रणयाल्लया वत्सेशो मे चायिवानमेनेष्यामि नृपेशयः जलाङ्कतो वि
शेषेण वेषुताग्रिविध्रुतिः आपि स्फुरन्तिमज्ञायस्यधीरः सपवद्धि माकारमेवचनान्या
गपतलयानिगाद्भेजनान् सदृशानश्च योगाश्च जानन्दन्तुपयोगिनः इत्युक्त्वा प्रहृतीः क्र
ताद्दत्तत्स्वत्ताक्रमागतः यौगन्धरायणः प्रायात्कौशाम्ब्याः सवसन्तकः प्रविवेश चैत
तैव सहविन्ध्यमहाटवी स्वमन्त्रमिव सन्नाध्याहितेनीतिमिवङ्गोमा नत्र वत्सेशमित्रस
विन्ध्यप्राग्भारवासिनः सहद्वृलिदकाख्यस्पृशलिवायिपतेर्गान तेसस्यापयिना
चपद्यातेनागमिष्यतः वत्सराजस्य तत्राथ भूतसेव्यसमाध्विनम गुनावसन्तकसवो
लेन योगन्धरायणः सबकारात्मने स्वयं रूपपरिवर्तनं वश्चविनेनविकृतः कुब्ज
बृद्धस्पृत्तल्वाणाः उन्मत्तवेशः खल्वाटो हासमेजननः परम नयेवश्न्नासन्दासिना
वेरप्पहर्ट वक्रवसन्तकस्यापिदूषितदन्तरं सुबम नतोराजकुलद्वारमाद्येष वसन्त
क विवेशाननियिनीं ताहृताहरपायाधयरायणः नेस्मनाथस्वनेऽमात्रा विष्टाभिः परिवारि
तः हृष्टः सकौतुकैः सर्वैर्यायात्तुराजकुले यति नयरा जावन्तो धाना नन्ताभीक्कत नकौतकः
सन्दाहासवदनायाशनेः श्रवणगाचे सानमानायपामास वौटिकाप्रधयसनवेन गांच

बृ.क.
क.मं.
५५

देशाल्लोनमैकमासादं ह्निनवेवयः सुबुतंत्रागतोवद्धे वत्सराज्ञे ददर्शितम् उन्मयवेशोवि
गलत्साष्पायौगन्धरायणः वकारतस्मेसत्तोचवत्सराजायसोपितम् श्रुत्वाभिज्ञातवाक्या
त्वावेशमकक्रमागतम् ततोवासवदत्ताचतत्रेदीघलचान्तनः मदर्शीतेशुकावलाघ्रया
यौगन्धरायणः राजात्वेकोददर्शीनेताश्वसर्वाः स्वविस्मय वदन्ति सगतोक्रस्नाडत्वमः
काषसाविति नक्रमातेवद्दत्प्रममायोगवलतत्र श्रुत्वावासवदत्तातावत्सराजो
ब्रवीद्दिद गत्वाखस्तीपद्मामादायामकदातिके नक्रमामातपौरश्रुत्वामवषमाबि
नियये यच्छाविततपुपमाच्यदत्तोवत्तसुभयषः यौगन्धरायणस्तस्मैयागाविताडभेज
नात प्रत्यावासवदत्तायावीणातमीलिपाजितात वशोकदाणयोगाश्वराजेस्मस
मर्पयत वजव्रपश्चतराज्ञविदायातावसतिकः द्वाविस्थितोतल्पेणातकुकथा
तिकद्विजम यदावासवदत्तेयमुराविवित्वमभेषाति तदावत्साषयददत्तकुधासिलद्द
साम्पतम् इत्युक्तानिर्ययाशीघ्रततायौगन्धरायणः आगाद्वासवदत्ताचक्षुजामालय
तत्क्षणात सोथतामवदद्राजावद्दिहोपिविस्थितोद्विजः सरस्तत्पचैनेसास्मिन्दादि।
णार्थेसवेशपताम तथेतिद्वारदेशान्तेतचवासवदत्तया विद्वणमाहुतिविश्रदाहुाय
तवसेतकः समानीतस्तमालोकवत्सेशामरुदक्रुचा ततश्चायतिभेदायसराजोमि ५५

जगादतम् हे वत्स ब्रोगोवरूपं सर्वमेतत् दृष्टं तव निवारयामि मा रोदीः क्लिष्टेह वत्स मोति
के महात्म्यसादादेवेतिसचोवाच वसंतकः सोथ तेविक्रमेन दृष्ट्वा राजास्मिन् पुत्रोभव
तु सुमालोकाशयं बुद्धातस्य सोपि वसंतकः दृष्टसनिस्मायिकोद्भूतो विद्रूपाननवेहन्तः ।
तेद्दृष्टतेनतो दृष्ट्वा कौतुकेनैषकसन्निभम् तत्रवासवदत्तापिजन्मास्येव चोषव नत्रमाण
मेनावालात्तेपसकवसंतकम् किंविदितानेविद्यमनास्मिभावलन्क थ्यनामिति कथाः
कथ्यापितेदेविज्ञानामीतिसचावदत् कथ्योकथ्यपत्तरैकामिति सापितमेब्रवीत् तत
त्तेगानततयारंजयन्त्सवसंतकः हास्यैवविचित्रसतामिमामकथयत्कथाम् अस्तीहमथु
रानामपुरीकस्यांविजन्मभूः तस्यां रूपिणिकानामसीत्ख्यातावारविलासिनी तस्यामकर
दंष्ट्राख्यामाताभूद्वृद्धकुट्टिनी तद्गुणाकृष्टमाणानां दृष्टाविषकृतपूजाकालेस्व
रंकोलेखनियोगायदातुमागतात्रूपणिकाहरादेकपुरुषमैक्षत सदृष्ट्वः सभगालसा
विवशाहृदयेतथा यथामात्राहतात्तेस्याउपदेशाविनिर्ययुः चेटिकामथसावादीत्
वामहद्वचनादमुम् पुरुषंब्रूहि मद्गेहे त्वयायाग्यतामिति तथेतिचेटिकासाचगत्वा
तमिदमब्रवीत् ततः सकिंचिद्विमृश्यपुरुषस्तामभाषत लोहजंघाभिधानोस्मिब्राह्म
णोनास्तिमेधनं तदाढ्यजनलभ्येहिकोरूपणिकागृहे तथेनवाचेनेततःस्वामि

बृ.क.
क.स.
४५
45

नोभूदिति तेन तया सलोहजंघस्तद्गृहात्केन तथैतिमिमत्यपश्यत ततश्चेटीमल्लाद्रुद्वानस्ससायदृ
मुत्सुका गत्वा रूपणिकान्तस्यान्तन्मार्गपश्यल्ललोचना दृष्णाश्चलोहजंघोथ तस्याः
मन्दिरमाययौ कृतोपचारिनिरुद्धिर्याहृष्टो मकरदंष्ट्रया सापि रूपणिका हृष्टा स्वयमुत्थाय
यस्सहसा वासवेश्मनान्तरेऽहृष्टा केवलमनानिनाधनम् तत्र सा लोहजंघस्य तस्य सौभा
ग्यसंपदा वशीकृता सती नान्यत्फलं जन्मन्यमन्यत ततस्तया निह्नमानात्यभुक्त वासगया
सह यथासुखमस्थात्सैव तत्रैव तस्योत्तस्मिन्दिने गृहे तद्दृष्ट्वा शिक्षिताशेषवेश्यायोषिज्जनाद्दतो
माता मकरदंष्ट्राख्या रूपणिकां रहः। किमयं निर्धनः पुत्रि सेव्यते पुरुषस्त्वया शवं स्पृ
शन्ति सुजना गणिका न तु निर्धनम् क्वानुरागः क्व वेश्यानामिति तेन विस्मृतं कथं त्वमसि
ध्येव रागिणी वेश्या न चिरं श्रितेदीप्यते नु हीव त्यक्तस्नेहकणिकार्थी यत्प्रदीयते तद
नेनिर्धनं पुत्र मा कृथा नाशमात्मनः। इति मातुर्वचः श्रुत्वा क्रुधा रूपणिकाब्रवीत् मा
मैवं वादीर्ममह्येष प्राणेभ्योऽपि प्रियः प्रियः। धनमस्ति च मे भूरि किमन्येन करोम्यहम् तदम्ब
नैवं वक्तव्याभूयोऽप्येवमहं त्वया तच्छ्रुत्वा लोहजंघस्य निर्वासनविधौ कथा तस्थौ मकरदं
ष्ट्रा सा तस्योपायं विचिन्वती अथ मार्गागमुतं केचित्क्षीणकोशं ददर्श सा राजपुत्रं परिवृतं
पुरुषैः शस्त्रपाणिभिः उपगम्य द्रुतं तेन चानीतं कातेजगाद सा निर्धनेन ममैकेन कामुको

४५

नाहंतेऽर्हम् ततस्मागङ्कतश्चाद्यतथावक्रहृदयेनसः रहस्यान्ममनिर्वेदेनमदीयोवच
नोभङ्ग नधेति राजपुत्रोऽपि सविवेकस्ततऽरूढ ततस्मागङ्कतश्चाद्यतथावक्रहृदयेनसः
तस्मिन्नणेहृपाणिकान्तस्यादेवकलेवरसा लोहजङ्घस्तनकालवर्धः कान्यस्यितो
भवन् तल्लोनरेवनिः शङ्कस्तुवेवसरुणायथो तन्नणरानज्ञश्चस्पनस्य भृत्येः सयाश्च
सः इदं पादस्पदारायेः सर्वेषुरोगुवाध्यन ततस्तोरेववामेश्यस्त्रीतिमः सिवानको
लोहजङ्घवक्रयमपिसपलायितवान्ततः अथागतारूपणिकातदुहाशाकविहुला
साभूद्गीसायमथयोराजपुत्रोऽपिस्माप्त लोहजङ्घोऽपिऋविलासमस्तमविलीन
तः गतश्चवहनोतोर्थमाणोऽन्यकविथोगवान् गङ्कनदयामस्तनसः कुहिलीम
स्वनाह्, दि, नविवशीभूतायेनकायामभिलताभूतः ततमयामवास्सायनेभड
स्तिकलेवरे जयनेनप्रविशणाततः निर्मासजम्बकेहते वर्मावशोषनयानेःपरिपा
तःप्राविशसः लोहजङ्घोयथानिद्राप्रविशस्तानशीतले अथाकस्मात्मगुज्यपदन्
णैवसमंततः मेघः सवहतेतद्धाराभीर्थणावाधितस्म ततनिविवरेसापसकोवह
स्तिवमततन् तणास्थतेनमार्गेणजलौलोधप्रशमायथो तेनापरस्यगगायामूतेप्रिग
जवर्मतत ततलौहेननोनावसपद्यानन्पयेयन तयदृष्टावतस्थेसानिपत्यामिषोक

हं·कं·
कं·मुं·
५९
46

ण॥ हत्वा ह्येणाशुमनयत्सलीगतस्तुं वेशभञ्जः तत्र तुं चाविदार्यैनं हत्वा लंकामिति विलोकयच्च शनैः
स्थमातृवेषपीपलाद्यमतत्रोपयो ततश्च चर्मित्तलस्कान्तुल्लसोभवोधितः ततश्चतुरा।
वितद्वारालोहजेत्वः सन्निवेशो हष्ट्वा समुद्रपारस्थमात्मानं च सोविस्मयः प्रतिहृष्टमभि
वनंसस्मसमथममन्नन अण्डहोगाल्लेसानचग्रोगोभीतोदृदशोसः नोवृपिपादेसोहृष्टा
श्रुकिनोनमपश्चात्ता रामात्मनामिमास्त्रनालेनपोववमातृवम् दृष्ट्वानीणांमवुपिश्चा
पत्तोभयादृदिवक्रतः सेमेञ्चवनयोमेध्यादेकोगनात्पैवनत विभीषणायश्रमवे।
षघ्नाहृष्ट्वावेदयत् हृष्ट्वासमप्रभावःस्तन्मोपितृजाविभीषणः मातृघातोमनो।
स्रीतोगत्वेसेनतमभावन गकमदचनास्तृश्रीतानात्वृद्धिमातृषम आगमनतानहृदो
स्माकंप्रसादः क्रियतामिति तथेत्यागत्य तत्र सस्वभृभः प्राश्यनावेवः वकितोलोहृ
जेत्वाय्रशशसमसवरात्तसः सोथ्योगीकृमयनहिंमोलोहृजेत्वःप्रशान्तधीः तेनैवसहितोय
नसहृलंकातनोगमत् नस्पोचहृष्ट्वसोवणीनसन्यासादविस्मितः प्रविश्यराजभवनेस
ददर्शविभीषणम् विभोह्लोहृजेगारख्योमप्रुराणपाक्रतनास्मिति सोहृदाविह्यसेनमल
ग्रनारायणः प्रतः निराहारः स्थितोनाकथगत्वादेवजलनपः विभीषणात्रिकगकुमा
रकः सादृनेयन्तेदास्मनोन्यादेशात्तमेतनोमाभगवान्हृषिः क्वादृविभीषणःकेति

५९

मयोक्ते सगुनः प्रभुः समादिदेशांगजायैवं नेहस्त सिविभीषणम् इत्युक्तः प्रभुणा सद्यः शनुहो
द्रमिदास्तु येः पार्श्वस्थितमात्मानमपश्यदेव्यतिनापरम् इत्युक्तो लोहजंघेन लंकामालोक
डेमीनाम मन्तोदिव्यमभूवाराममिति निमेने विभीषणः तिहृदास्या मितेविनमि त्वत्कृताल
णाचताम् नानावारत्नसारहृतेन मयेथेल्लृवालितेना तयस्यान्तवणीमूलाख्यो द्विरेः सपष
गत्नसान् प्रानाययताल्लिपानेगरुडान्वयमेभवम् नेवास्मैलोहजंघाय मथुराया गामिष्य
ने तत्कालेमेवप्ररदो वशीकाराय वाहनम् लोहजंघापि लंकायां वाहयनायिरूस्तत
म् कंचित्कालं विशश्राम सविभीषणसत्कृतः पंकदात वृषप्रकरा त्वमेडं सकौतुकः
लंकायां काष्ठमेयं पापकथं सर्वतभूमितिति न कृत्वाहवनहृतं तत्त्ववाचाविभीषणः यदितो
कौतुकेन्त्रसतादिद सुवर्णलंबचाभिन श्राम निहतोपनता मायेनादास भावतः निकृष्टका
मोजननेनौरूढः कश्यपाज्जनः तक्लत्यभूनादेवभाः स्तुयामाहृते मत्स्यतः वलस्यदे
नोभस्थाप्ती सविपितनिकटययौ सवेन पाविनावादेन्मेहातीपज कक्कपो प्रबोक्तश
यतः कश्चित्तत्वशाप च्युतावितति नतः सगरुडोगनामहत्याबोदाय नानुभो मदनः क
लहतम्य शापवाधा समुपाविशत् नावशाल्वो भगान्सद्योभ्रनो च स्नावभ्यनाम श्रा
धः स्थितनतेपो निष्टवालखिल्यानुरोधतः लोकोपमदभीतेन नेनातापिन्तराजया श्रानौ

कृ॰ क॰
क॰ भु॰
८७
४७

ध विज्ञनेन्यका मा शा खेदराकन्मत नस्या: पृष्टेकना लेकाने नका ष्मस्त्रीद भू: पनहि।
भीबणकुनालोहनेगस्त्वतोबम: ननस्लसेमरातोभिरत्नानिखबहुनिच विभीबणो
ददानि सेमघुरागातमिकुले: भक्ताचदवसदरोमघुरावतितः कृतो इत्लेसाङ्गगा।
दाशाङ्केसाखान्दुमसस्यादरो नङ्कदीनाविलतेभिन्विभीषणासमपिने भातरविद
गेलनयोजनानाम्यानाति उसुत्यसोमनागेणलेकायालीपिकाविधि: सरोदनचाम
पुरानलकेशानजगामताम नस्याक्षनविहारेचकोपे मोसाबनीयेम: स्यापयामासा
रत्नोयेनेवदधबयालिताम आपुणरत्नमेकवगत्नाविकोनवासल: अथवर्हानवरागा
दिकोदरान्भोजनेनतथा नहिदरेचनसेवभुक्तादत्ताचपलिता वस्त्रागरागगङ्गारे
ता त्माननेनरभूदयत मलाधावायेनस्यास्तोवेवारुसपसिता ततेदूपणाकाया।
त्ता: शुरवचक्रगदावदन नशोपानेनन: स्थिताध्यानविनवचेशम: शङ्खचका
गम्भीरवदत्तासावयन्सियाम नेवक्रतवेगनियोना: सायपयजनगजिनम पवना
रायणा: कृत्वयोसिविरूपणीकानिशि भरदविविदायातनलरदघोसितिनेनमा उका
मणमावान्कुस्मदयाहवे: कराविति अथावतीयेसयमलोहजेचोविदेगमम विवे
शवासमभवनेसनयाकानयासद नयममानसेभोग: सनिश्कमघतणानदे नथवावि

८३

हगात्रद्रोज्जगाम नभसा ततः देवताविलभार्याहं मर्त्यैर्सदनमंत्रये इति सुपणिका
या मनश्यो मानेविधायसा कुस्मादेवविधो श्चिवद्रमकस्य नतान्येया इत्याह स्वाुनेसा
मास्मा तन्ता मकर रहस्या निर्वेयह्ह्यानेश्व समांमातमानक्कारणा श्रशासवाविहनोनेदा
पयित्वा तनेरपद सानेकुतासमसन्देदासवयन्तु हिनोनिशि हदर्शीविरगाद्रुत्तलोह
जेयेततः लाम नद्धस्थितालोहजेव ह्वेभुक्तातनोयया प्रभानेवपदातश्या
मेसद्रुपणिकारदः मदासकरदश्चामाकहिंतीति यजिजपत देवस्यागुग्रदास्य
त्रिनेदेवीनमिदागना महचतेत्रजनेनीतन्मेदे हि स्वना फले तयनिसाद्रुपणिका
नेमवायेयजिजपत याजविस्तुडनर्नुक्लोहजे वद्गुपागत ततः सदेवदशलो
लोहजेचावद्वीलिप्याम पापातोज्जननीसगे यक्कनेत्वनस्कृत्वपते एकाहमपापुतनःया
नर्होरखहृतानेदिवि नवचयविशानुगवदवःशास्मुवागणाः तस्मयक्तनतदेशा
नमानानोमेवयपते नदसापवसुहवहवःलिमेशिरः क्रकः कणेकारकमाला
च्छपाश्वैवेकस्कज्जलम यन्तास्मि हूबलिमेवकुवस्यावीनवासस्तः एवमेनागणा
काने हूविसगेनयाम्पहम इस्व्कासलनास्थितालोहजेगत्वा तन्तागमन मानुस्वा
साहपणिकायच्यो क्तनदमकारयन वेशमानेरयेयपनस्यासर्गकसपुरवीया

हे॰ का॰
का॰ म॰
५८

यथैवघ्नन्त्यवलोहजंगो निशान्तरे स्वावरूपतिकालोमेमातनं तां समर्पयन् ततः स
विहगाद्गृढ्लामासायेवज्रुहितो नानाविकृतवेशावजवाड्ढ्पतनमः यगतस्थः।
ततश्चैवमाशुद्दैवज्ञलाग्रतः सहद्दृशेखिलालम्भं वैकपोपरिलोक्षितम् नसद्दृहेसा
वकैकसालम्भनान्नवृशायन् ढ्वेलीकृमश्नेनीकारपताकामिवज्जुहिती इद्दतिष्ठता
।यावत्स्मानि ध्यानुग्रहदृष्टिविगतावकोमिमीनस्कावतस्माहशिषप्योदेयी ततस्तचैवद
वाग्रेहष्ट्वाज्ञानारणगतानं राज्ञोयान्तस्वेसमौगगनादेवमब्रवीत् हेलोकाः इहद्दु
ष्माकं श्रुपयेयणनिक्षानि सर्वसत्तारिणीमायौनेदेतशरणोह्वरे प्रकम्बेनागगनस्थाणी
भीताः सर्वोपितयेते माशुनादेवमाश्रिमतस्थः सत्ताः यन्ताहताः सोपिकोमन्त्रोवती
यैवलोहजंघोवलोकुपवतस्यावदृष्टलम्बधैरदेवशेनिवार्यनम् प्रयापिना
गतोदेवोनचह्रग्रमिद्दगता रनिवत्तमस्पदृष्ट्याज्जटितेवमविंतयम् मत्तमेवोप
विष्टानेश्रावयेतीजनानयः स्वाहाहापतितास्मीत्तमाचक्रेदवाविश्वनोतक्षनापा
निकोसैयेमारीनाशेकचाकुलाः देविमामपतेलक्षुलेदेवागतजनाः ततः सवाल
वृद्धैलेश्राधुरात्त्वविभावरी मारीपानभयाकुलाताकष्टमपरावादृयद प्राणसहष्टा
लम्भस्याज्जहिनीनीतद्याविधाम यन्नाभितानवान्सर्वेपोवेलोकः स्माजकः प्रति

क्रोशनभयेभयेजातेहासेविलिलजने ध्याययौ क्रन्दनम्मोनानन्तरूपणिकाय्यस्मा सावदह्ला
सैवलब्धा त्लम्भायाज्जनैनीतिज्ञा नामवातायनस्थं ततस्त्रैस्थ्यश्वजनैः सह नत्रस्थाज्जह्ठि
नीतत्रसर्वैर्लोलेसन्नक्राकूरलैः अथ्रह्वान्नयथ्याह्लनसापितेभ्यः शशंसतत ततः सिह्नाद्दिवौ
नैतत्कुह्वाद्भुतकारकम् मराज्जविभवपाणिर्जोजनानीलवाक्रमत्रुवन् ये नेह विमलत्राह्विवे
वितानेककानुका मर्कटः सोत्तलनः स्पृहपटवथ्याविर्धीयते नकुलोलोहजंघः सतयान्मा
नमद्दर्शीयत ह्ह्ष्वाम्नलतः सर्वेहमोनितमर्वणियत् ह्रद्दोनञ्चावृदेवायशाखवक्रा श्रुपाय
तम विभीषणोनमद्वितेजनविस्मयकारकम् अथतन्मामपार्हैवहासंतल्हामासुरः स
वैह्यार्थीनोरूपणिकाराज्ञाद्देशानतावकुः नेनसतत्रेपियथामनदासमन्दकोशावकृ
रत्नसंचयैः सलोहजंघः प्रतिमकृद्दिनी निकामसुर्विबसयथासुखम् इत्यत्रवह्रपसा
वसेनकस्प्रभुखोत्तमाकर्णिकथामवापि वहत्सावन्सायिपनेः समीपेतीषः श्रावा
सवदत्तयानः इति श्रीसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथामुखे वत्सराजकथा
यां लोहजंघकथायां लोहजंघकथायां लोहजंघकथा चतुर्थस्तरंगः आदितो द्वादश
शः अथवासवदत्तमाशानेवंतेसर्वेऽपि गाढानुवंधभावाभूतिवृन्दमानपराङ्मुखौ ननो
वत्सेशनिकटंजनयौगन्धरायणः विवेशदर्शनेनह्रुवासवीनवाजनान्याति वसेतकसम

हे॰का॰
कां॰२
४९
४९

लेच अत्तिनेनं अन्तिलपत् राजन्वद्दोमवोक्ष्णऽऽस्नुग्नासेनेनमायया स्तनोवदत्तास्मेमायन्त्रामथं मो
कामिच्छति नदसेनोस्वयंस्यनागकामलनेयास्वयम् पवेहस्पमनोकारोहस्य स्पविद्विनोमवेत
मपोरूपवहूनेलोकेमेवमालाचवचनः अस्तिचैतेन दनासासलनयाः करेरुका राज्ञावासवद
मायानाम्नाभद्रवतीन्दप साचानगतेवेगेनशक्यानान्येन दत्तिना सुक्तानडागिरिसोपितो
दृष्टवनयुध्यते नस्याश्चाषाढकोनामहस्त्यारोहोत्र सवदन्ताथने भूरिसौवर्णनस्यापितोमम
या नदाकृष्यकरेणंतांसहवासवदत्तया सायंधनायपयानवनेनंश्कोगमस्तिनस्वाया इदस्यस्म
हामात्राहिदेशितविन्द्य मयेनचीयतोनेयोनेनस्वतयनेयथा पुलिन्दकस्यहस्त्यपालेपा
र्श्वमयञ्चयामहं मार्गरक्षार्थमिस्त्रियं यौगन्धरायणः वत्सराजेनोपितस्सर्वे करिव्या
हृदयमयान मथवासवदत्तायोनस्यानिकमुपाययौ ततस्ताः स विस्रब्धाः कथाः
कर्वस्तया यौगन्धरायणोक्तेनसराजाशमसत्तः साचनत्यतिपस्यैव निश्चित्यागमनेप्रति
प्राह्ययाषाढकमजहस्त्यारोहकारयत् हेवर्षजापदेशेन दत्तामद्यमदान्वितम् सर्वार्यो
रणाम्सेतकमहामात्रेवसोकरोत् ततः प्रदोषेविलसन्मेघशब्दसमाकुले आषाढककरे
णुंसज्जीकृत्यानिनायसः सज्जमानाचसाशब्दचकारेकोरणीकिल नक्षत्रसूचिडनाभिज्ञोम
हामात्रोथसोब्रवीत् त्रिषष्टियोजनान्यद्यया सामीप्यादूहस्तिनी इन्द्रवाचसचोहाममसे

४५

विस्ववलितालरम् विवाहे ध्रुवनस्तस्य ममस्याभूतमानसम् तमश्वहस्तिपकालीवास्तुहाकं
नैवश्रुश्रवः ततश्च वत्सराजोत्र वीणामादायमेतिजाम् यौगन्धरायणान्मन्त्रमेयोगैः स्वैसि
तवेयतः उपनीतप्रहरणः स्वैरं वासवदत्तया करेणुकायामारोहत्तस्यां सवसन्तकः ततो वा
सवदत्तापि सहकाञ्चनमालया सख्या हस्तिन्यापिण्यां तस्यामेवारुरोह सा अथोज्जयिन्यानि
र्गात्स हस्तिपकपंचमः वत्सेशो निशामनेभभिन्नप्राकारवर्त्मना तस्यान रक्षिणौ वीरौ स्ववरौ
सहतवान्नृपः वीरबाहुं तथा तालभटं राजपुत्रैनतदा अतः प्रतस्थे वेगेन स राजा दयितासखः
हृष्टः करेण्वां कारूढो दयिताषाढकेकशम् उज्जयिन्यां च तौ हस्तौ प्राकाररक्षिणौ रौद्र
न्यवेदयतां रात्रौ स्तम्भिताः प्ररक्षिणः सोप्यविच्छिन्नकमात्रेड महासेनः पलायितम् हृतवा
सवदत्तेनैव वत्सराजं सबुध्यत तत्पुत्रः पालकाख्योऽथ जातकोलाहले पुरे प्रत्युधावत्तं वत्सेशा
मभसन्नडागिरि वत्सेशोऽपि तमायान्तं पथि वाणैरयोधयत् नडागिरिः करेणुं तो दृष्ट्वा नप्र
जहार च ततस्तत्पालकं भ्राता पश्चादेव न्यवर्तत गोपालकेन वाक्यज्ञः पितृवाक्यानुरो
धिना वत्सराजोऽपि विस्रब्धो गन्तुं प्रववृते ततः शकुनश्चात्रसतकैर्यामिनी पर्यहीयत ततो विं
ध्याटवीं प्राप्य मध्याह्ने तस्य भूपतेः त्रिषष्टियोजनायातात्तृषिताभूत्करेणुका अवतीर्णे सभा
वेवत्सजिनासिंजलानि सा पीत्वा नद्याः सतः प्राप पंचतामेव तत्क्षणम् विषण्णोऽथ स वत्सेशस्तत्र

हे.कं

कं.सु.

प.

50

त्वा वासवदत्तया गमनादुद्धृतामेतां सखीति स्मरस्वतां अहं मायावती नाम राजन्विद्याधरांगना इ
यं ते कालमभवं शापदोषेणादृश्यत्विनी उपकारं च वत्सेश तेन चाद्य कृतेन वत्सदृशम् कथं शक्यामि वध्
योपि न त्वत्र स्यभविष्यतः यथा वासवदत्ताद्य पत्नीति नैव मानुषी देवी कारणावशाद्ववतीर्णा
स्मिताविति ततः सुहृद्भोगंधरजान्विधमानेवसंतकम् पुलिंदकाय प्रहृद् देवक्षेत्राणामने
तय स्वयं च पादचारी सन्नश्वानेदयितान्वितः तेनैव गच्छन्नध्यायदस्युभिः पर्यवार्यत धनुर्द्वि
तीयो दस्यूनां तेषां पंचोनरघातनम् पुरो वासवदत्तायाः वत्सराजः स चावधीत् ततक्षणे सोस्य
सखो त्र मित्रमागात्पुलिंदकः योगंधरायणसखो वसंतकपुरःसरः स तान्दस्यून्निवार्य नमा
त्वत्सेशं प्रणिपत्य तम् नयति स्म न जोपल्लीं भिल्लराजस्य वल्लभम् तत्र तां रात्रिमावसद्दर्भ
पाटितपादया सवत्सेशो विश्राम सह वासवदत्तया प्रातः सेनापतिश्चास्य रुमण्वानाववाप्र
पदंतिकं यथा विंध्याटवीमाप सामस्तामस्थसज्जनाम् प्रविश्य कटकेनास्मिंल्लस्यामेवाटवी
भुवि नस्थावज्जयिनीं वात्रो ज्ञातं वत्सेश्वरो थम्सः तत्र स्थितमभ्यागादुज्जयिन्याववणिक्सा
दा योगंधरायणसुहृन्स चागत्याब्रवीदिदम् देवचण्डमहासेनप्रीतो जामातरि त्वयि प्रेषि
तस्य मनीदृशश्लेनेह भवदंतिकं सचागच्छत्यितः पश्चाद्दह्य मयतन्प्र वत्तः प्रच्छन्नमन्त्रे
देवविज्ञापयितुमागतः एतच्छ्रुत्वा वत्सेशो जहर्ष च पश्चाच्च सदैव वासवदत्तायाः सा

प.

पितृर्विमगान्गुरम् हतनेवेपुपरित्यागमा विवाह्य विपिसतवा अथवा सवदन्नामा सलज्जावो महा
कातथा ततः स्वात्मविनोदाय निकटस्थं वेतनकम् स जगाद कथा काचिन्मयामेव कथ्यता
मिति सचयुगयुद्दशालस्याभर्तृभक्तिविवर्धिनी वसेतनकस्तदाधीमानिमामृकथयत्कथा
मस्तीह नगरी लोके नाम्ना लिलीतिविश्रुता तस्यां च धनदमाख्यो वणिगासीन्महाधनः
सचापुत्रो बहून् विप्रान् सेवाद्यप्रणतोऽब्रवीत् तथा कुरुत पुत्रो मे यथा स्यादचिरादिति ततस्
मस्तुर्विप्रास्तेनतं किं विदुष्करम् सर्वं हि साध्यते नीहृद्धिजो श्रान्तेन कर्मणा तथा च स्रुवेमम
वश्राजा कश्चिदपुत्रकः पचोनरेश्वनेचायूमस्यानः पुत्रयोषिताम् पुत्रीयेष्ठ चतत्रैकोजेनना
मस्तनोजनिः तत्पत्नीनामशेषाणां तनेदोहदयोहृदि जातश्चभोपयेरतेच बालेजातेपिपी
लिका ऊकदेशदर्शेन सम्भक्तहन्तारकान्तरम् नावतालहलाऊंदोमनः पुत्रमजायत रा
जापिपुत्रस्त्रिपुत्रीतिवकेंदयाहतेनोयथा तणानस्मिन्समाप्तलेवालेयानपिपीलिके ऊःखेके
कारणाराजासम्रितिदेकपुत्रनाम् अलिकश्चिद्रपायामेयेनस्युर्देहवः सुताः इतितनरित्ताये
नपरब्रक्कबालानां स्वस्वः तेतेपत्यपुत्रवज्राजन्मपायेत्रतवालायम् स्वेनेनतन्नैवतेनावद्धोननमोस
हृयतेविलम् तन्मेथाद्याणातः सर्वाः पत्न्यः प्राप्स्यन्तिते सुतान् पतकुताससराजातनन्त्यासा
वमकारयत् स्वपत्नीसमस्याकोपस्वपुत्रान्सम्भवान्स्पः अननस्तवापिद्रामेनसायधामावयेत्

ह.क.
का.मु.
५१
51

तम् इत्युक्तस्ताधनदत्तेन ब्राह्मणाल्लिकिमदक्षिणाम् दृष्टेमेवकृत्ते तस्य वणिजो जातवान्सुतः गु
हसेनाभिधानस्तस्य वा लोवहेधक्रमात् पितास्यथ धनदत्तोऽस्य भार्यामन्विष्यतिस्म सः ततः सत
पितानेन तनयेन समं ययौ द्वीपान्तरं स्नुषार्थेन वणिज्याव्यपदेशतः तत्र देवस्मितां नाम धर्म
गुप्तात्वणिग्वरात् स्नुषार्थं गुहसेनस्य कृते कन्यामयाचत धर्मगुप्तस्तु स्नेहेन ततनमंगीचकारसः
आलोच्यताम्रलिप्तीता हृदाहिंत्ववत्सलः सा तु देवस्मिता दृष्ट्वा गुहसेनं तदैव तम् तद्गुणाकृ
ष्टचित्तत्वाद्धैर्यत्यागे कृतनिश्चिता सखीमुखेन कृत्वा च संकेतं तेन सा प्रियेण पितृश्रुकेन य
यौ द्वीपात्समाययानाम्रलिप्तीमथ प्राप्य तयोः कृतविवाहयोः जायापत्योर्मिथः प्रेमपाशव
द्धमभूत्तयोः अथ स्वर्यातपितरि प्रेरितो बन्धुभिः कटाहद्वीपगमने गुहसेनो यदृच्छ
या तस्यास्तद्गमनं भार्या न ददानांगीचकार सा सेर्ष्या देवस्मिता कामम् अन्यस्त्रीसंगशंकिनी त
तः पत्यामनङ्कृते भर्त्रा यत्नद्वयवधूर्ग कर्तव्यनिश्चलामस्थाद्गुहसेनो वधूं वसः अथ गत्वा ति
ग्रहारस्थके देवकुले व्रतम् उपोषितद्वावामनिर्दिशं निराचिंतयत् सापि देवस्मिता तद्व।
तेन सार्धं व्यधाद्व्रतम् ततोनयोः शिवः स्वप्ने दयमानो दर्शनं ददौ द्वे च रक्ताम्बुजे दत्वा स देवस्ता
वभाषत हस्ते गृह्णीतमेकैकं पद्ममेतदुभावपि दूरस्थे च यद्येकः शीलत्यागं करिष्य
ति तदन्यस्य करे म्लानिं यास्यत्येष्यति नान्यथा एतच्छ्रुत्वा प्रबुद्धौ दम्पती तावपश्यताम् अन्यो

न्यस्यैव हृदये हस्तस्थं रक्तमम्बुजम् ततः स चक्रे प्रस्थानं गुहसेनो धनोद्यतः सा तु देवस्मिता
नस्थौ तच्चिन्तयापि तत्र गुहसेनोपि तं प्राप कटाहद्वीपमाशु सः कर्त्तुं प्रववृते तत्र रत्नानां
क्रयविक्रयौ हस्ते च तस्य तद्दृष्ट्वा सदैवाम्लानमम्बुजम् तत्र केचिद्वणिक्पुत्राश्चत्वारो विस्मयं ययुः
ते युक्त्यानीय तं गेहे नीत्वा पाययित्वा भृशं मधु पप्रच्छुः पद्मवृत्तान्तं सोपि क्षीबः शशंस तम् ततस्ते चि
रनिर्वाह्यं रत्नादिक्रयविक्रयम् विदित्वा गुहसेनस्य चत्वारोपि वणिक्सुताः संमन्त्र्य कौतुका
त्पापास्तद्भार्याशीलविप्लवम् चिकीर्षवो ययुः शीघ्रं ताम्रलिप्तिमलक्षिताः तत्रोपायं विचि
न्वन्तः सुगतायतनस्थिताम् प्रव्राजिकामुपाजग्मुर्नाम्ना योगकरण्डिकाम् प्रीतिपूर्वं च
ताम्प्रोचुर्भगवत्यस्मदीप्सितम् साध्यते चेत्त्वया तत्ते दास्यामोऽर्थान्बहूनिति साप्युवाच ध्रुव
म्नाकाप्यत्री वाञ्छिता स्त्रीह वः नेच्छन्तस्माय यामेवृषधनलिप्सा च नास्ति मे आस्ति सिद्धिकरेना
मशिष्या मे बुद्धिशालिनी तत्प्रसादेन संप्राप्तमसंख्यं हि धनं मया केथं शिष्याप्रसादेन भू
रिप्राप्तं धनं मया इति तैः सा वणिक्पुत्रैः पृष्टा प्रव्राजिकाब्रवीत् कौतुकं यदि तद्वत्साः श्रूयता
मावर्णयामि वः इह कोपि वणिक्पूर्वमाययावुत्तरापथात् तस्येहस्थस्य मच्छिष्या सा गत्वाशि
श्रिये गृहे युक्त्या कर्मकरीभावं कृत्वा तद्रूपविवर्तिना विश्वासं वणिजे तेव तद्वृत्तान्त्वएतेव
ये सर्वं गृहविनाशकं मस्मत्समाश्रित्य निर्ययौ नगरीनिर्गमोद्दिष्टा प्रकाशी तुगतिश्च नाम्न दद

त·क·
क·मु·
५२

गृहस्तैमेवादायडोम्बः कोप्यन्यत्रागादुत्तमम् न्यग्रोधस्यतलेप्रापसाहष्टानसुपागतम् डोम्बसिद्धि
करीधूर्तासैदैन्यैवेदमब्रवीत् भर्त्रासहेर्ष्यकलहेकस्मान्निर्गतास्म्यहमागृहात् मर्तुंतद्भद्रपाशोपात्र
वयामेवध्नामिति पाशेनाप्तुयत्नामेवाकिमेनाद्वन्यद्दस्त्रियम् मत्वेतितत्रहदसेसोडोम्बः
पाशमसृजयत् ततःसिद्धिकरीडोम्बमाम्रग्येवजगादतम् क्रियतेकथमुद्बन्धस्त्वयामेद
र्शयतामिति ततःसडोम्बस्तदत्वान्दगपादयोर्मध्यः इत्थंक्रियतइत्युक्त्वा तकठेपाशमर्प
यत् सापिसिद्धिकरीसद्यस्तस्मिन्दगमचूर्णयत् पादाघातेनडोम्बोप्यसापपाशेप्यपद्यत ता
वत्कालमागतोन्वेषुहृतस्तम्तलेददर्शसः स्थितिनाशेषकोशस्ताहरन्तीसिद्धिकरीवणिक् ।
सापिदृष्टानमायातेहरतेनस्मिन्तलतिनम् आरुह्यतस्याशाखायांपत्रौकेच्छुमविग्रहाः
सवाणिग्वणिग्पावत्सस्तपाशवधनम् डोम्बमेवतनदाप्रातोमनतसिद्धिकरीक्वचिन्
मानामहृतमात्रुप्ळासामवेदितितल्लाणम् पकोमवणिजोभृत्यनडमारोदतिस्मनम्
सहानय्येवमेमीतितिहादृढमस्वमेवच तन्नेदनवेदयतममेदृभजत्तमाम् इत्युक्त्वालि
गन्नतीसाम्यासिद्धिकरीस्वयम् वणिग्मनुष्यस्यदशनेजिह्वामरदयियोक्तेनत सपपातवा
याकोनासवेनकापिरेवसन् हृतादस्मालतलहेलितिकिमप्यपुस्फुटवदन् तदृष्टासवाणिग्भ
तोभूनयमलमवेयतम् सागदैभृत्यमदृतिः पलायैवनतोयये अथावनीर्यहृत्वायाते

दृष्टीनावलापसी आगाद्गृहे समादाय तन्मासिद्धिकरीयतम् एवंविधा सामकिं छावद्भक्ष्यता।
त्षालिनी एवं च तन्मसाद्देन ज्ञाः पापेमयाचनम् इत्थं कामान्तवणिक्पुत्रानथ प्राव्राजिका।
निजाश्रमं तत्कालमागताशिष्यामेतेभ्यस्तामदर्शयत् जगाद चैतांस्त्वत्राः सख्यावदताधुना।
कोप्यिह यं वाक्कथयति मेतामद्दृसाधयामिवः तत्कुलानेवनामत्त दुर्यधाद्देवस्मितामिथ्या गुह्य।
देववनिर्भार्यातेयानः संगमं कुरु श्रुत्वेति प्रतिजज्ञे तत्कार्यं प्रव्राजिकोथसा वणिक्सुता
नोचैतेषां हस्तगृहे स्थितु पेटकसौ रंजयितुमथ तत्रसज्जने भक्ष्यादि ददौ ततः गुह्यकेन गृहे तत्सावि
वेशासहशिष्यया ततो देवास्मितावासगृहद्वारमुपागमत् तोशुनी सं खलावद्धा तरोथाद्र
वेरोपिनी ततो देवस्मिता दृष्टासानाभावेशयत्स्वयम् किमागतासा देशेति विविन्त्य सुष्ठु वे
टिका प्रविष्टा चाशिषं दत्वाकेतनाव्याज दत्वादेवा सानो देवस्मितासाधीपापा प्रव्राजिका
ब्रवीत् सदैवत्वांहि द्रष्टामेभवत्ययत्नमेया स्वप्ने दृष्टासितेनाद्य मत्वागता दृष्टमागता भद्रेवि
ना कान्ता वाचदृष्टेमे दृश्यते मनः प्रियोपभोगवैधुर्ये विफले भूपयौवने इत्यादिभिर्वचोभिस्ता
साध्वीमाशास्यमाविश्य आमेत्र्य वायधोतावद्गृहे प्रव्राजिका निज हितीयेनगृहे वारुवामगि।
वदेवमदनिर्मितम् मांसखण्डं पुनःसातत्पात्रे देवस्मितागृहम् द्वारस्थुन्ये दत्वातस्मै मांसखण्डं चत
तनम् साचतेमरिचवणामासनतदा सम्मरिचं सशुनी ततो मरिचैदोषणातस्या दस्याभवादितम् ग्रहं

ह·क·
क·न्त्र·
५३
43

प्रवहतेनसा: प्रस्रोतिमिस्मचनासिका साधिप्रव्राजिकं तस्मिन्नोदेवस्मितांतिकम् प्रवि
श्यपनत्कृतातिथ्या पार्श्वेभेरोदिति शासा दृष्ट्वा च देवस्मितया मां क्रन्ददेवमब्रवीत् सखिसंप्र
तिपश्यनोवदि: प्ररुदतीं शुनीम् पश्चाद् दृष्ट्वा विज्ञाय धर्मां जन्मांतरसंगतान् प्रहृष्टा रोदितीते
न हृष्यथा हृमसोऽहं नम नकुनावहिता लोकश्च शुनी तां रुदतीमिव किमेतन्नाश्चर्यमिति सा
दृष्ट्वा देवस्मितेनतागम् प्रव्राजिका यसाबादीत्त्वं श्रूश्वेयजन्मनि अहमेषा च भार्ये द्वे विप्र
स्याभूव कस्यचित् सेवावधो: पतिर्नौ देशान्तरमितस्ततः चारंचारं प्रयाति स्म राजादेशेन हस्त
या तत्प्रवासे च कृत्वैतस्या स्वैरेण संगमम् मया भूतेन्द्रियग्रामो नोपभोगैर्वञ्चितश्च न शून्येन्द्रिया
न भिसहायधर्मोद्धि परमो मतः अतो जातिस्मरा युक्ता जाताहमिह जन्मनि एषा त्वशीलना मे
वैकश्शलाना न तत्त्वंदा तेन श्वयोनौ पतिता किंतु जातिस्मरत्वमस्मै इति सविंतृस्तत्पृष्ठा
सा तां देवस्मितावादीत् इयं प्रवरम यथाधर्मो न ज्ञातो भगवत्यथ नत्वेकेनापि कोनेनश्रमा
सेसंगम कुरु ततः प्रव्राजिकेवादीत्क्वचिद्रूपानरोगता: इह तस्या वणिक्पुत्राः सन्ति नाना
नयामिते इत्युक्त्वा सा प्रययौ प्रव्राजिका गृहम् सा च देवस्मिता खेदे स्वचेटीर्निजभाव
न त्वनेन दृष्टेन दर्शनेत्र लोकदृष्टेर्दुर्गमम् दृष्टवनेनयथाहन महिष्या
सायके प्येतेन स्माद्वीपाद्धिरागताः वणिक्पुत्राः शयालेष्वप्रभुमेयं कृतनायसी नदृष्ट्या

५३

कस्येश्वरं मध्यमानायतनत्रुतम् दत्त्वाथ कारयन्तेव शुनःपादमयो मृयम इतिदेववस्मितो कालात
श्रेटिश्वकैरुत्थैव तन् एकाचचेटीनरूंपनहाकादकवौनदा सापिमव्रतजितकृतस्मात्हिलाकृ
त्रवनुष्ठ्यान् अदृष्यश्चमिकादिह्यादादेयकमथ्यायया स्वशिक्षावेशमकृमन्तवदेवस्मिता
गृहे नचेदृसप्रविश्यपवनिर्गमामकटेयया ततोत्रनवलिाकत्रत्रनन्सदृश्यरकेमध चेटीदेव
स्मितावेशासामादिरमपापयपन् नेनुसोविनयेनेवमधुनाहू नचेतनः हृत्वावस्त्रादिचेटीभिः
स्तत्रचकेदिगम्बरः शनःपादनुदत्ताकेललाटे ताभिरेवव नीतामसोशुविसष्टणीतिमाथू
तवानके निशि यामेष्यपश्चिमे सत्तालत्त्वात्मानं ददर्श सः स्वपापेपनतेमभनमवीवाविव
त्वानके ग्रथ्यान्त्यायहृतनस्ताभ्यो ललाटके परामृश्यन् न नरः सन्स वलिाकत्रायायेमघ्वा
जिकागटहम् ममैवकस्यहासोच मतत्वनात् मागङ्कन्त्वाथितोस्मीति सत्वीन
त्वानभाषत जागरणानिपापेनश्चितोसिंश्यपदिश्यच प्रातः सत्तस्यावहेणावेष्टयितोकि
रेशिरः नथैव च शुनः सायाह्नितोयापिवलिाकत्ततः पश्चेवस्मितागोहं खलीकारमवाप्त
वान् सोपमनगनोवकिस्मनगेवाभवणात्वहम् स्थापयितापनिर्घातोस्यवनस्तुरूरवेति
प्रातः सोपिशिरः स्पृष्ट्वापदिश्यचवेहनम् हृत्वाथकादयामासललाटनतसंकिनं प
वेसाषढ्वासर्वैः वलिाकत्रयाक्रमेणाते प्राप्तुः सर्के खलीकारमध्यनाशचनजिनः प्रसा

बृ·क·
कं·मु·
५५
55

अपि भवेनैव मित्तेनेव विलोकितं नस्याः प्रव्राजिकाया लाः मुपकाशनेनाययुः सा च प्रव्रा
जिकान्तेऽङ्गःनेगामसहशिष्यया कृत्वप्रयोजनानामीत्रिहृण्यादेवस्मितागृहे तत्रैदेवस्मि
तामानीत्कुक्कुरीदरममपाययत् मधुदत्त्येरस्मै गुप्तमपरितेनोषधादिवामहतम् तेनमत्तामशिष्या
चाक्षिनःश्रवणनासिका नामधुच्छुविपिकाना लोपयामास सा सती गत्वामैनीवणि
क्रुग्नाःपतिद्रूस्यःकदाचनःइमानुल्लाच सुश्रोत्तहत्वीतान्मवर्णयत् ततःसुभूरवादी
नांशुचि साधुकृतंतेनया किंत्वसुत्रसमैनसकदाविदहितं मत्पुत्रेन नतोदेवस्मितावादीः
यथाशक्तिमतीपति रक्तमनायाएवंमस्त्ववृत्ताम्यहं तथा कथंशक्तिमती भविरवतपा
तिमुच्यनाम् इतिपृष्टातया सुश्राया सा देवस्मिताब्रवीत् अस्मद्देशेपुरेस्यानमाताम्मद्इति
ख्यातः सर्वैः कृतप्रतिष्ठोलिमत्दायत्तःश्रमाविनः नत्सापयाचिनोनृपनतत्रसुत्याःउत्तवने
जनाः तत्रदात्तिनसासिद्धिकृतौलोलेखरूपायनैः यानवःप्राप्येतेतत्रवात्रोसहपवान्त्रियाख्या
प्येतेस्मसुपत्नसुगर्भीगावेतयासमम प्रातलपोवसहीकः सनीलाराजसंसदि प्रकटी
कृतंतःहोमोनिरहतनरेनिःस्थितिः एकदातत्रतत्रवस्मोनःपरजायया वणिक्सुरश्दता
ख्येःश्रामाभूत्समरातिणां तीलाचतेनातिमात्मसपरस्त्रीकपवसः यत्नेदेवगृहेतस्मिन्
इदनातीत्वेवणिक् नत्तारायस्सजस्थासमहाप्रकृतापतिव्रता भार्याशक्तिमतीनामतेह

५५

ोतं मुख्येन साध्वी तामन्वरूपेणानन्यलावण्येनेनिशि इज्जाममादाय साश्वासं सखीजनगृ
नाययौ तत्रैनन्दविला लोभादेनेस्यापवपूजकः इदैवमेवेशानुह्याद्यद्वारस्त्रन्काशरथिपम्
सा च प्रविश्य समस्ताके इह पन्योविलक्ष्येन सर्वशाकारयित्वाता निर्याद्दीत्वा वदन्त्रियम् सा
च निर्गत्य पात्रालीन्तदेशवनेनाययौ तस्योशक्तिमतीतत्रेनेनभर्त्तास्सेमत्तसा यातस्त्वराजा
यिक्तैवेनन्याधावनिरूप्येत तावत्तस्पत्नैवगुतः सर्वैः सहदेशवणिक् तद्वद्धायत्तमवनाक्र
न्तोविश्रुत्वान्नृपः देहूपिनाश्रराध्यहृद्ववणिजं तत्समोचयत् एवं शक्तिमती श्वेवदतमस्ता
यापति अहृनष्टेव भर्त्ता वेगनावरत्नामिपुक्तितः इति देवस्मिता श्वश्रूसदृशं कानपास्विनी
स्वचेटिकाभिः सहिनावणिग्वेशं चकार सा आरुह्य च प्रवहणं वणिज्याव्याजिन ततः
कटाहद्वीपमगमद्यत्र सोस्याः पतिः स्थितः गत्वा तत्र पतिं तत्र वणिग्मध्ये ददर्श सा गुह्यम
ते समाश्वासमिव मूर्त्तिं धैर्यवदिः सोपिताश्रुत्पाकाराहूता दृष्ट्वा पिबन्निव श्रियासमं दृशः
कोयं वणिक्स्यादिति विनयत् साच देवस्मितात्तत्र भूपं प्रणामाज्जिज्ञपत् विज्ञानि मे सन्ति तत्सर्वाः
सेव्यायेता भज्ञाः इति ततः सर्वान्समानीय राजपौरान्सकौतुकः कानि विज्ञानि ते स्तीनि वणि
ग्वेशां स्वावाचनो ततो देवस्मितावादीदिह मध्ये समास्थिताः पलाय्यदासास्सन्ति मे ता
देवः प्रयच्छतु अथ तामवदद्राजा सर्वे पौराः इह स्थिताः तत्सर्वान्मनुप्रभिज्ञाय निजान्दासा

ह.क.
क.प्र.
५५
55

नरद्वाणान्तान् ततस्तया जगदे हि बेसुरदासीगाकुरवलीकृताः वणिक्सुतास्ते चत्वारः शिरःस्नाव
द्वशाटकाः सार्थवाहसुतापते कथेदास्याम्भवतीति इति क्रुद्धाश्च तामस्तु वस्तत्रस्या वणिजस्तदा
ततः सा प्रत्यवादीत्तानान्यत्रतः प्रत्ययोस्ति वः ललाटे प्रेक्षतामेषां शुनः पादाङ्कितं मया नेथेति
तेषामुन्मोच्य चत्वारो शीर्षपट्टकान् सर्वेपि ददृशुस्तत्र शुनः पादं ललाटगम् ततः जितोथ वणि
ग्ग्रामो राजा जातसविस्मयः किमेतदिति पप्रच्छ स्वतो देवस्मितां स्वयम् सा शशंस यथावृत्तं ते सा
वेपि सहृष्टजनाः न्याया एते भवन्ती दास्या इति तां चावदन्नृपः ततोन्ये वणिजस्ते धीचचक्षुणीदास
मुक्तये दण्डं स्वं धनं भूरि सा च दासीदण्डं च भूपतेः आदाय तं धनं च यं च पतिं च वश्वे देवस्मिता सा
कल्पसत्रं नष्टं जितानासा प्राप्य योनिजं श्रीमत्यतामलिमीनास्यां बभूव च पुनः प्रियविप्रयोगः
इति ह्वियो देवमहाकुलोद्भूता विशुद्धशीलरक्षिनि रूपासते सदैव भर्तारमनन्यमानसाः पतिः स
तीनां परमं हि दैवतम् इत्याकर्ण्यवसन्तकस्य वचनादेतां कथामार्गे वासवदत्तया ना
वपापि तत्क्षेपितवेश्मनि नलज्जासदनैविपादविदेव वत्सेश्वरे भर्तरि प्राक्प्रौढप्रणयाववद्ध
मपि नद्यस्पर्कतानेन मनः इति श्रीमहसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथामुखलम्बके
पंचमस्तरंगः आदितस्त्रयोदशः १३ अथ विख्यातेजनेत्र वत्सराजस्य तिष्ठतः पार्श्वे चण्डमहा
सेनप्रतीहारः समाययौ स चागत्य प्रणम्यैनं राजानमिदमब्रवीत् राजा चण्डमहासेनस्त्वामाह

ह्ववानिदन प्रूक्रवासवदत्ताय त्वयमेवनयाद्दृता तदर्थमेवद्रिमयावमानीतविद्याभवः सेय
तस्यचनेवद्रदेवेयातेमयापवम् नेवमस्मात्तनेप्रीतिर्भवेदितिविशोकिना तद्विधानीमवयिता
मसामप्याद्गुहितत्वधेया नवि वाहाभवद्राजसूतीदेव्यात्वयामताक गोपालकोह्नि विरस्त्वैव
प्यातिमत्स्तुतः सवासाःस्वकन्दाद्वेयथाविधिकविध्यति इतीमेवत्सराजायसदेशमवधार्य सः
ततद्वासवदत्तायै प्रतीहारेण न्यवेदयत् ततः सा नदयास्ताकेनयावासवदत्तया हृष्टावत्समुख
रथ्यकेकौशाम्बीगमनेमनः गोपालकस्यागमनेप्रतीद्वेयाप्रुवामिह तेनैवसहरूपथ्याथ्यकौ
शाम्बीमागमिष्यथः इत्युक्तास्थापयामासमत्रैवमहीपतिः श्वाश्वनेत्रप्रतीहारवत्समित्रैवयु
लिदकं ततोत्रुयातेनागेहेः स्ववद्विवेदनिर्जगाम प्रद्युराणागतेविष्यमाणाभावेदिवजगामः त
रंगसेत्यसेयात तुवाचातशशाहृया स्यमानइवाचक्रोतवदिसदर्भयाधवा नभोविलेखिभिः
सेनाराज्ञोप्ताशिभिकद्दनेः सप्तत्भूमण्डलासप्तकाऊर्वशतक्रतोः सभवत्स्यततोदेव्यासह
वासवदत्तया (दृष्ट्वा वासवदत्ताप्रथ्यके कौशाम्बीगमनेमनः गोपालकस्यागमनेप्रतीहेयाप्रुवा
मिह तेनैवसहपथ्याप्यकोशाम्बीमागमिष्यथ इत्युक्तास्थापयामाससमत्रैवमहीपतिः श्वा
श्वनेत्रप्रतीहारेस्वमित्रैवचयुलिदकम्) स्वपुरीमगतिराजेंद्रः प्रातरेवापरेहनि ततस्माद्दिवसैर्द्वि
त्रैर्विश्रयततमवाप्य सः विशश्रामनिशामेकांकमण्वन्मे हिरिल्पः अन्येद्युस्तांचकौशाम्बी

ह·को
क·सु
५९
56

वितन्वन्महोत्सवः मार्गोत्सवोत्सुकजनो प्रविवेश प्रियासखः ततोवन्तीभिराबद्धमंगला
स्नानमण्डना विवाहपगते पमोवभोनारीवसाश्री ददृशुस्तत्र पौरास्ते वत्सराजं वधूसखं प्रशा
न्तशोकाः शिखिनः सविद्युतमिवाम्बुदम् हर्म्याग्रस्थास्तथापि विदधुः पौरनार्योमुखैर्नभः व्योमग
गोतरोत्फुल्लहेमाम्भोरुहविभ्रमैः ततः स्वं राजभवनं वत्सराजो विवेश सः त्रपाश्रियेवापरया सह
वासवदत्तया सेवागतनृपाकीर्णमाभयार्चितमंगले संपूर्णचन्द्रमिव नक्षत्रराजगृहे तदा प्रथा
वासवदत्तायाः भ्राता गोपालकोविशत् मायया मस्तदृकृतवेषभृतो द्वारपुलिंदको हृतनष्टस्तदूमेव
न्ततमानंदमिवापरम् दृष्ट्वा वासवदत्तामाजु हर्षोत्फुल्ललोचना प्रमेथातरमेतस्यापश्यन्त्यामा
मभूत्त्रपा: हृष्टेवत्सराज्ञाकालेकृतवेषाकविलोचने पितृसंदेशवाक्येस्त्वतेनयोन्त्याहितारथसा
मैनेकृतार्थमात्मानेलज्जनेनसमागतम् ततोयथावहत्तेनतस्यावन्त्येश्वरस्य च प्राप्तोगोपाल
कोनेड्रुत्तयोद्वाहमहोत्सवे रतिवल्लीनवोद्भिन्नमिवपल्लवसज्जलम् पाणिं वासवदत्तायाः ।
सोथवत्सेश्वरोग्रहीत् साप्यभिप्रियकरस्पर्शासाद्धानेत्रनिमीलिता सकम्पस्वेदरोमांचाचीगाढ
रोमांचचर्चिता मन्मथमोहनवायव्याशस्त्रनिरन्तरैः विद्धेवपुष्पचापेन तत्क्षणं समलक्ष्यत हु
शिधूमाभिताम्रायातस्य वह्निप्रदक्षिणे मदिरामधुमाधुर्यस्त्वयपानमिवाकरोत् गोपालकोपि
तेवत्सराज्ञा वापायनेस्तथा सर्वाकोशाद्ददौ तस्यावन्त्येशो राजराजताम् निर्वर्तितोविवाहो । ५९

नावादौ लोकस्य वस्तुषि बभूव रौविविशानप्राग्नेसवासवेश्मनि अथ संमानयामास प्रहृष्टा वेधा
हिनाखयम् निर्जन्से व वत्सराजो गोपालकत्रलिरको राज्ञा सम्मानेनार्थे वैपो राज्ञा च यथा
वितम् यौगान्धरायणस्तेन कृमणोस्वन्धयोजयत् ततो ब्रवीत्कुमारावितः सेव यौगन्धरायणः
राज्ञा कृष्टेति शुक्रास्तो लोक विन्नहि इर्हृम स्मृतेतित स्वबालो पि दोषश्च नपादयंडुतम
तथ्या च सूनाविमो वालो बिनिष्टककथा स्तवे बभूव ब्रह्मशर्मा व्योः कश्चनग्रा स्तणाः श्रुण
बभूवलक्ष्तस्य हेरटहितपोग्रहस्याथिनः एकाल्लनेप्रत्स्यैवनसपेंचुनमायया तस्य त्रा
पमातृष्य हृत्तेनेनार्पितोस्य सः सा च किं चिद्दिनेनस्य हृत्तेनस्मारान ददौ सोपितेनाम
वृद्धालो ध्रुसरोगः स्वधृदरः मान्तृहीनस्तस्यायमेकः श्रीशिशुर्वपलितः इति तेनामपरेणा
नौ हृदृशमी यसो भ्यधात् सेवमानो पि दिहिते हृदे हृगीव किमपृतो किं करोमहृमस्याति
सापृवैयतिमब्रवीत् नूनमेवं स्वभावायमितिमेनेव सद्विजः सीणामम्लौकमस्यादिवा
वः को मन्यते न स्पष्टा बाल एवाविनष्टायमितिबालविनष्टकः ततो तं पंचवर्षोपि वयसाव
नबुद्धिमान् अथायगते राजकुलाज्जगाद पितरं बुदः तात हौ मम तातस्तो बद्रस्य विस्पष्टया
गिरा एवं मनु ह्मारस्यबालः सोपि तपिता नासोपिपतिमाशाकभार्यायस्य ईर्ष्या व जे
यत् सोपि दयो वितारोषकस्मान्मक्कुपितः पतिः किं स्विद्बालविनष्टेन स्यानेकिं विद्र

बृ॰क॰ वेदिति सादरं स्वप्नपथिनावदन्मां त्रियं च भोजनं कन्येऽन्तर्गे चपशङ्कुमानेवालविनं।
का॰मु॰ हकम् पुत्र किं दोषित लानो त्वद्दशमे स्वयामपि न कुर्वेवसनं वालो जगादापरमातरं
५७ मत्तोपिकं तेकनास्मिन वदद्यापि श्रामसि स्वपुत्रपोषणीकस्मान्नकान्ति भातिसर्वं
न कुत्वमशणाता तान मभावेशपयोत्तनम् पुनर्नैवकाविद्या मिन त्वमस्य दयमेपतिम् न
तः सवालो वादीमाननशीयानस्य सन्निवृत्तः आदर्शादर्शयन्नेका कवेदीवेयाह्रूपनमता
येन्तमन्नत यवेदीनि पुत्राङ्कुदशमेणः प्रागतस्य लणात्मस्य दर्शयामास दर्पणाम् नवन्त
मैवृतत्कालं प्रतिविम्बस्य दर्शयन् सोयं वितीयस्तानो मेतातेनपादस्य वालकः नकु।
त्वाविगताशोकातामकारणाह्यितनाम् पत्नीप्रतिपन्नसत्रो भृदुदशमीनदेवमः पव
मृत्यादयो हंशवालोपि विक्रान्तिगतः नदृपवेजनीयोनः समकताविकरोविलः इमु
कात्तनमाणवकः सोथ्यगयतायणः सर्वेसमानयामास वत्सराजोन्मवेजनमन्त्रथा
वराजलोकेतीरं जितामासनुयथा सदेकमवणावेनाविनिसर्वोपिमन्यत नोचापि
मृत्यद्रातासचिवोसकनापिनो वसुरागतागाभरेणश्रीमसमवसेनको कन्याद्रा
होत्सवः सोथपुत्रोवत्सेश्वरस्तया मनोरथफलान्येवमनेवासवदत्तया चिरान्तुदि
ते...... यंयमस्यकोभूत्तयोः निशान्तेकिमुवकाह्वरीनिहपारसक्रमः यथ्यायो ५७

घ्यावदन्यतो ग्रामोद्धिं परिचयो ययौ तयोस्तथा तथा प्रेम नवीभावमिवाययौ गोपालको
थवीवाहकाले दुःसन्देशात्तः पितुः प्रद्योतस्य शीघ्रमागते अलिवत्सराजेनयाचितः सोपि वत्सरा
जात्तु चपलस्यैव सेगनाम ग्रामविदविता नाम भेजेततः श्रुचालिकाम् ततोऽत्र सवलितुता
देवीपादलग्नः प्रसादयन् लेभेऽहमग्रसामन्तान्समभिभिज्ञलन्दस्कन्धभिः किंवर्षं पुरस्तात्
नामयज्ञेषु चीश्रुजाजितान् गोपालकेन प्रहितानाकन्यादेआउपानयत् तथा मंजलिकाम्
वनान्तनिनैवगोपितान् अपराभिवलावापज्जलपेरकन्नोप्रियं वसन्तकमादायः सन्त्
श्रीयान्तुलतातटेह गंधर्वविधिना ग्रामसुपर्थमसभूपतिः नस्त्ववासवदत्तास्पदश्रानिप
तस्पितना प्रत्रकोपचत्रुत्रावसानिन्नायवसन्तकम ततः प्रत्राजिकातस्याः सखिभि
तिडलोगतेता समाहत्पायनोनाम शरांशिधियन्तयः सातोग्रासास्यदेवीसाप्रभावव
सन्तके सवागमागतोराज्ञी दृश्यति निजगादतान् वहमन्यापराद्वचकिमयादेवितत्कृते
दुःखेभश्यदृश्यक्तुडाप्रयमद्रोन्मति पत्नेनमुपमानेमेख्यावत्वेतिनिकृत्यदलातन देव्याः
हृत्तियासौयमुनवादवसन्तकः श्रुणाकोपिकन्यामम्तत्निश्चयोयदृक्कृया परिभ्रमन्नदर्शी
कोऽकन्यामङ्गनदर्शनाम विद्याधरान्सप्तन्नामेनकायात्तुत्तोषितेति स्थलकेशानप्ता
निनावर्धिनासानिन्नाश्रमे साचममुद्दत्तनामदत्त्वानस्यकृतोमेनः जन्हास्योथगवाना

हे॰क॰
क॰लं॰
५८
58

स्थूलकेशाद्याचत स्थूलकेशोऽपि तामस्मै प्रतिशुश्राव कन्यकां आसन्ने च विवाहे तामक
स्माद्दष्टवानहिः ततो विषण्णहृदयः शुश्रावैतां गिरं दिवि एतां क्षीणायुषं ब्रह्मन्नायुषोऽर्द्धे
न जीवय तत्कृत्वा स ददौ तस्यै देवादेशान्निजायुषः अर्धमुज्जीवयामास तेन सोऽपि तां परिणीतवान्
अथ क्रुद्धो डुण्डुभान्नित्यं यं यं सर्पं ददर्श सः तं तं जघान भार्यां मे हतवानसि मे भवदिति अथैकं तेन जिघां
सितो मर्त्यवाचा स डुण्डुभः अहिभ्यः कुपितो ब्रह्मन् हंसि मे तत्कथं शम अहिनानुप्रियादृष्टा
विभिन्नोऽहयो डुण्डुभो अहयः सविषाः सर्वे निर्विषा डुण्डुभा इति तच्छ्रुत्वा स भवादीन्रुरुर्विको
त्वं भवानिति तं डुण्डुभोऽवदद्ब्रह्मन्नहं शापच्युतो मुनिः भवत्संवादपर्यन्तः शापोऽयं मम भवत्स
मे इत्युक्त्वान्तर्हिते तस्मिन्रुरुस्त्यक्त...... तदेतदुपमानाय तवेदं विस्मयोदितम् डुण्डुभेभ्य
दत्यक्रुद्धा युयमदृष्टिति एवमभिधाय वचने सति महासेवसेनके विरते वासवदत्ताते मृति
त्वेतो वत्स पार्श्वे स्थिता पत्नुः इति मधुमधुराणि वत्सराजस्य वचनागतः कुपिता तु नाथ्य नानि
सतनमध्यघनस्य कारे देव्या विविधवसनकौशलानि कामी रसनाः मदिरारसकसक्त
कलवीणारविरागिण्यः फलिश्च दयिताः स्वनिश्चलाश्च दृष्टिः सा विनुत्तस्मरस्तु तावशूव
राजः इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे कथामुखलम्बके वत्सराजकथा
यां वासवदत्ताविवाहो नाम षष्ठस्तरङ्गः आदितश्चतुर्दशः १४ समाप्तश्चायं कथामुखल

स्वकः २ अतः परं लावानकोम विख्याति ॐ इं देवकृ गौरीपुत्र जगत्प्रणायमे दशोदोलनान्दरा
किलकथास्तेद्रा सुखलोभ्दुदेवकृतम मस्त्वसमर्पयति ये विगतविघ्नलब्धेयोङ्कुरं दयात्व
वैत्रुधीधृविभवप्रसादेनते निर्विघ्नविश्वनिर्माणसिद्धयोयदत्त्रग्रहम् मत्यसर्वत्रधानापि
नस्मे विघ्नजिते नमः आस्थिप्रमाणः स्मियपाशकेरोपिपदाज्ञया उक्तंपतेमश्रुवनेनुपत्य
समस्तापकः एवं सराजावत्सेश्वः क्रमेण ह्रतराम सून् ग्रामवासवदनतलन्दुवोसमेकेक
मानसः योगन्नारायणाख्याममहासेन्नीदिवानिशे सेनापतीकृमणोंख्पराज्यमावसहहृत्तेः
सकदाविश्वविनावानानीयराज्ञेनोऽटहम् निजगारकमाणंवितेमन्नीयोगनारायणः पा
एवान्वयजातीयंवत्सेशोसचेसदिनी कुलकमागतांकृत्वा ऽवचगाज्ञसाकृयम् ना
त्सवेमजिगीषेणामक्रमेनेनभूमन्ता उहैवचास्मसेजानेराज्यमेकत्रमाएले स्त्रीमध्यमा
गयासक्तोनिश्चयेन्द्रावतिष्ठति अस्माह्राराज्यं विनावसर्वानेनसमर्पिता नदस्माभिःस्व
बुद्धैवनथाकार्ययथैवमनत समग्रपृथिवीराज्यप्राप्ते वक्रमागानम् एवंकृतेहिम
त्रिश्चमेविनावह्रतना भवेत सर्ववसाधनेत्रुद्यानथाचैना कृता स्पणा आसीकश्चिन
सामनइतिनाव्याग्रणल्पः सचान्येनाभियुक्तोभूद्गनसानिवलीयसा ततःसमेभ्यसो
विवेसकार्ये भसारः तेभिः दापितः सममहासेनोदाऽज्ञसे किलाहिषे दत्तराजश्वराजा

ह॰क॰
क॰स्त्रं॰
५८
56

सोमानी भृशमतप्यत किं मया विहितः शत्रोः प्रणाम इति चिंतयन् तेनैव चास्य गुल्मो
तः शोकेन हृदयघ्न गुल्माक्रांतश्च शोकेन समममृत्युमभून्नृपः तस्य देवी यथा सार्धं मते
कामति सा निष्क्रम्य तेनात्मनैव देवीति मिथ्याव क्लिश्यमानन्नृपम् तत्कृत्वा सहसा भूमौ
पततस्तस्य भूपतेः शोकावेगेन बलिना सा गुल्माः स्वयमस्फुटत् ततो गौरी लिम्बिरे दध्या
नयेव वचसेद्रूपिताम् भोगान्सर्व श्रेयोराजाज्ञगायचरि समुनः तद्दुत्यान्तभिषक्तुत्राव
कै राजहितनया वेधराजहिते क्रमैः साधयामास मीहिनीम् परिपथी वन्सुकः सो
यनेमनगधे स्वः पालिग्राह्यः सहिमहाय स्थाकोपकरोत्किं: ततस्तत्कन्यकारत्नम
क्लिपद्मावतीति यत् ततस्तवन्मराजस्मकतेयाचामहे वयम् कन्याबासवदत्ता वस्या
पयित्वा चत्रुहितः दत्ताग्निबाह्यकेवदेह वीद दग्धेति सवेनः नान्यध्यानाहृतावाज्ञेद
यातिमगधाधिपः पत्नदर्थे सहि मया याञ्चितः सर्वस्मुत्कवान् नाद्येक दाविहस्तेसशाक्ता
मामपात्रमाथिका हृताम् नस्वाबासवदत्ता या हि स्वदेहसमहानिति सम्मोदेव्यावृवहे
शोनेवान्यापुरिणोद्यानि देवी दग्धेति जानातीयो वृम्यातिः स्ववन्मेसात्मतीति पद्मावत्याञ्च
लज्जायांसंबधी मगधाधिपः पद्मावत्यापेनक्रत्नेस्मद्दर्थोनवगच्छति ततः स्ववीदिशा
मान् गच्छामो नायाद्धनक्त मातृ इत्येवन्मेस्वस्पेना सा धयामा स्वितलामन् कृतेनौघा

श्रुत्वा स्वामिहृ पृथ्वीमेव भूपतिः ग्रामयादेवपूर्वैद्दिदिक्षावागेवमब्रवीत् क्ष्णेनिमेषि
भ्रवनाह्वेयोगंधरायणान् सादृसैवेनदाशेकाह्न मण्वोल्लमभ्राषन ब्रजपश्चावनीदेनेः
क्रियमाणकदाचन दोषाया स्माकमेवस्मा नष्यालब्रकेथा सणव्ज्ञल्लि माकार्मिकाना
मनगरीजाह्नवीनदी नस्यांमीनवनः कश्चिदभीम्त्रजनकः श्रुगेसवभिवाणनानेकः
पतिश्रोदृपरिवारितः श्रान्तदेवकुलस्मेनमेपिकायांकनास्थितिः ग्रविह्याजानभिन्ताथेमे
कस्यवनिजोगृदेहे सदर्शेशुभांकन्याभिन्ता मालायनिगेना हह्ना वाढ्ठतद्रूपातामकां
मवाश्रगःपटः ह्राहाकष्टमितिस्माहृवणिजनत्स्पाणवनतः गृहीतनमिवस्यतनोनूगा
मनिलयेनिजेवननेलेसवणिग्मृत्वावदः पश्चकुविस्मयान् किमयेवमकस्माहृमेनो
न्मकोह्नवानिति नक्रवावणिजेनेवपरिश्लोडेवमब्रवीत् इलेत्नाएयकन्यानेविवा
होस्यायदाब्रवीत नदीसमुनदावसत्तयःस्याह्नवनिक्ष्य्यात् नदीनावीक्ष्यजानेमेहः
वभक्तोहिमेभवाह्न नेनेवमुक्तवानस्मिन्मनकामोनेभवल्कने नदेवाकन्यकानक्रम
न्नषायानिवेशिता उपरिन्सल्लदीपायांगगाथालिप्तानोनया नष्येतिमन्तिपयेतेन
कृनासोष्यवनिस्मयात् नक्रवदेनेष्यामसैनिविमृशीह्निमीरवः मत्राजकोपिनन्का
लेमीवाचात्रवत्रामिजान् गंगागच्छत्पत्तयातः वहन्तीयावत्पूष्काप्य पृष्पयष्टीपाम

त्रे॰ कं॰
कं॰ त्र
६॥
60

रक्षोऽत्र मम मानयेनेन्दतो उद्घाटनीयावदसा क्षतेनेपेनर्थनाविति तथेति विद्यागतनायावङ्को
गोनप्राप्तवतीति राजपुत्रः किमप्येकनावत्न सामवानवत सो ऽयतेनवणिजाद्विमामङ्ग
घोवीस्वहीपुत्तः भूपेवरानुयसदृसाकोऽनुकाकुदृक्षाटयनदृदृशी वानसेलाकन्याहृदया
ल्लाद्दकारिणी उपधेमुवगाथर्वविधिर्येनातेवतन्तणं मेजन्यो नावगेगायान्तश्रेष्ठधस्यदी
पिको क्षत्वानन्तमाजनिन्दित्वप्योरवानसमेनतेर गतेथ्यनृक्षिस्तेयामेकन्यावत्वेन्दपान्मेते
ग्रायगुलक्ष्यविन्त्वेतः शिष्यायश्राजकमिते दृदृगुल्लोवमेजन्यामद्दृहीवानस्ववातिकम
निम्नः प्रजकसेनालोथदृहेजगमदत्नान पर्वतेन्दसायुयेमेत्रमाद्दृथैनामित्रेपो श्रथर
लीवपुष्पाभिः शायितयामिमानिशान् रम्यकानासमेजत्तयामारोपणमपिकोपरिसपरि
वादिहनवान्वनिकृत्यामिलाषकः ततस्तनस्यानिर्गत्यवानरोभीषणाहृतिः ततम्पया
वत्वक्षतोमन्निमानिवङ्नेपः सतस्यदृशनेनामानवैः कृतौ वतन्तणम् विक्रेदपाप
स्यकपितिग्रहन्तरवक्रुधा नथाभूतोथ्यसृततः परिश्राडवनीणिवान् यत्वलस्मितद्दासा
प्रविशिशुलेदृदृशुलक्ष्या मानवेद्दावनत्सवेजहासमकलेजनः ननुदसावणिक्सावन
न्दनायामसुराति पवेवथामहासवेगनः प्रवाजकस्तथा ग्राजयथोगसासिद्दोवयग
क्षामजातविन वङ्दोषादिविरस्त्रसोवासवदत्तया पवमत्सराणवेनोक्तः समाद्दयोगो ६.

धारणाः नान्यथा योगसिद्धिः स्यादनुयोगे च निश्चिते राजन्नियमसन्निबन्धेन मेपेदपि यथा
स्थिते तत्रापि मे विना ख्यातिरस्माकं चान्यथा भवेत् स्वामिसेभावनायाश्च भवेम स्थिमि चा
विनाः स्वायत्तसिद्धेः राज्ञो हि मन्त्रोपकरणे मता सचिवः कोऽभवेनेषा हि नेवाप्यसतेपि वा
सचिवायत्तसिद्धेस्तु ननु मन्त्रे वार्थसाधनम् नपण्वें वेनिरन्तसादृशः क्षिप्येदमोजनलाजालिः श्र
यदेवी पितृश्वशुरमहासेनाहि शोकेसे समस्तश्च श्वदेवी च ववत्रः कृतनपव्वमे ह्यभव्वेवेनेपि
नाणां श्चयेयोगात्पायनम् प्रसाध्यशोके हृदयाममणामृत्तनवृध्वीन अभीष्टसौविचोगा
न्यौसविवेकोऽपि वाध्यते किं पुनर्वन्मराजोपम वैनाकथा श्रुता उ श्राभूदेवसेनाख्योरा
जामतिमनोवहः श्रावस्तीति पुरीतस्य राजधानी बभूव य नस्यां चेश्यामभवद्वनिगेका
महाधनः तस्योटपद्यनानन्यसदृशी कन्यका किल उन्मादिनीति नाम्ना च कन्यका
सापि परिणये उन्मादयेति यनस्तस्याः रूपदृष्ट्वाखिलोजनः ततयेयमनावेदिराज्ञेदेयाङ्क
विमेम सहिक्षेणोदिति पिनातस्यासौ विनयदुर्गोक ततश्च गानाराजानं देवसेनयजिज्ञ
पत् देवास्ति रत्नं कन्यामेदुहितामयदोयपचेन तच्छ्रुत्वा महत्तजन्मा यद्राजा प्रमयतोहि
जाव गत्वाहसुलक्षणासाबानवेतालोऽयनोऽमिति न चोत्मितेहि जातगतानाना दृष्टुववणिकत
नाम उन्मादिनीयत्नः तोऽभमसाः सेजानमन्मथा राजासापरिणीतायामनेदेकमय्याः

ह॰क॰
क॰मु॰
६१
61

त्यजेत राजकार्याणि निःशेषं सर्वं तस्मात्किमेनया इति तेनोक्ते तं प्रामाह द्विजाः संसंश्रुतो।
गताः ऊर्ध्वलताशाकोशोकेति मिथ्या राजानमब्रुवन् ततो राजा पतितमूर्च्छासत्तामन्मादिनीव
शोकं ततो सेनापतेर्यशोदत्तेन विमानेनो भर्त्तुर्वेश्मनि दृष्ट्वा स्मसाथ ज्ञात्वा तमागतं नमो
राज्ञा तेन मार्गेणानुज्ञा तन्मानमदर्शयत दृष्ट्वैव च सता राज्ञा जगत्तस्मा रूनो विधि प्रयुक्ता
मिव कामे न ज्ञातो नमादश्चाभवत् गतामपि मनुजेज्ञा ना नो च पूर्वोवत्थीति नाम ततः सत्वरं
सेनापतिर्व्रीडागाढमवाप सः सा दासीन परस्त्रीति नरहना यदि वा क्षम स्वज्ञा सितारदेवकौ
लेशीकृतो ननु ततः प्रभुः इति तेन वचनं ऊचोक्षसेनापतिना ततः प्रभ्रष्टो मानोयतेन जगादे
वमथ भूपतिः नाहं परस्त्री सा दास्येनैवाप्य तासितायदि ततो नं हन्ति तेयथमोरापदोमेवभवि
ष्यसि तद्धु नामे चिराण्येव तलक्ष्मीमासन्न चकशातु स्मरज्वरेणाते नैव तल्पपः पंचतामाययौ
एवं स राजा नष्टो भूद्धीरो मादिनो विना विनावासवदत्तो त्ववमराजः कथं भवेत पतत्उमा
एवं तः श्रुत्वा उत्तमयौगंधरायणः उवाच सत्यते न लोको राजभिः कार्यदर्शिभिः रावणोक्षि
तथैवैकृत्वा शंकितविधाजितैः सीता देव्या नक्ति रामोपि विपत्ते विरहव्यथा पतन्कृत्वा व भूप
पिरूमरावानमुपभाषते नहि रामादयो देवास्ते षामर्वेसदृमनः अमसहन्तनमत्पूर्णोनथाव
श्रूयतां कथा अस्तीह वत्सराज्ञा प्याममपुरीति महापुरी तस्यामभूद्धाराक्रतः कोपि नाम्ना

६।

इलकः तस्य चाभूत्प्रिया भार्या नेत्रकवह्नमानसा तया सह वसन्सोऽथ कदाचित्कार्यगौरवा
त् द्वीपान्तरं वणिक्पुत्रो गन्तुमुद्युक्तोऽभवत् तद्भार्यापि च तेनैव सह गन्तुमियेष सा ह्यो
णामभावात्तु रक्तेऽपि विरहासहनमनः ततः स च वणिक्पुत्रः प्रतस्थे कृतमङ्गलः न च तेनात्म
नि जग्राह भार्यां स्वामपुण्यसादनाम् साध्वीं तस्मिन्प्रस्थिते पश्चात्तस्य पत्नी सा साश्रुलोचना प्रतिशून्या
गनद्वारकवाटान्तविलम्बिनी गते दृष्टिपथात्तस्मिन्सा वियोगासहा ततः निर्याते माश
शङ्कया थामाणास्तस्या विनिर्ययुः तद्दृष्ट्वा च वणिक्पुत्रः प्रत्यागत्य च तत्क्षणम् ददर्श विह्व
लाङ्कान्तां मृतां भूत्क्कान्तजीवितनाम् हृदग्णपाङ्करक्षाणां विलोलालककलाकनाम् भुवि
वाहमसीं लक्ष्मीं दिवः सममुतामिव अङ्के कृत्वा च तां सद्यः केहृते तस्य निर्ययुः शोका
ग्निज्वलिताद्देहादुत्तेजोतामुवासवः एवमत्यन्तविरक्ता दम्पती तौ विनेशतुः अतो म
हाजोऽहं गास्वरन्तां मान्यवियोगिना स्वल्पकालविलम्बेन तस्मिन्वह्नाशकं कमप्यधिनिजगाम स्थ
धैर्ज्जलयिष्यमाणो गन्तव्यो यामः प्रभुर्न मिथ्रैर्न सर्वे कार्याणि वसदीर्घनाम् अवेक्षणे वि
धान्येव तथा चावेक्षणाया सत्यः उज्ञोपिच्छया गप्रत्युत्तरेणैव मेनाभिमोन्तव्या सज्जान्तवविना
शेन राज्ञा गतमाभ्युपगन्तव्यं प्रयुक्तं विमिणोधीरा नमसे विरोधिनां दूतप्रतन मिथ्या राजा मदनश
त्रिमवादं सर्वतोऽयुः मङ्कनस्यापि पयोमाम पमा पुनरपि वनी प्रणिके कृद्धिरयात्तस्य

बृ॰क॰
का॰वा॰
६२
62

राज्ञार्हं विधिनायायम् अपराजकानामधुनाभवद्राज्ञां तमेव नः इति हृतस्त्वेनायन्तमतिं
सगाङ्कश्चैते नैथ्यन्नक्रवर्तीन स्परिपोस्मद्भृत्येते ततः मिलित्वा सैन्यसहिताः कटके भिवि
ष्टुः क्रमात्त भित्रैश्च सैन्यराजानं शुश्रूषते न प्रकाशितम् तेसाम अभिलाषं ज्ञात्वा तेन निजमन्त्रिः सा
मन्त्रिणः ईदृशः राजकार्यागामिभवगुल्लतिदेवयम् देवीदाहप्रवादेन कार्यपार्यण क्रमेद
हस्येते निश्चितमेतत्कृत्वा यौगन्धरायणात् रुमण्वानब्रवीद्देवतद्धि ययैव निश्चयः तस्याप
लकमानीय देव्याः प्रातः समाहूतम् संमन्त्र्य च समन्तेन सम्यक् देवि विधीयताम् एवमस्त्विति निव
क्तिस्मतैते यौगन्धरायणः तन्मन्त्र्याद्रुमण्वांश्च वसन्तकमेवाने प्रणयम् प्रद्योतपुत्रमित्रिगुरुख्यो
नोहृते विश्वस्तान्तो निजम् गोपालकं तत्र मातेन शुल्कदायपदेशेन कार्यहेतोरित्पूर्वेन
हृतवचनाश्च सः आगाद्गोपालकुलं तस्य यन्ते इष्यान्मवः आगतन्तदहः क्ष्येनेसर्वयौग
न्धरायणः लिनायमुद्युक्ते गृहे गोपालके निशि तत्र वासेन तु तस्मादृशेशसर्वविकोऽभि
तम् यत्स्वैर्मन्त्रितं तेन सर्वं सह रुमण्वता उवाच लावाविनाशेश्वकार्यो यौगन्धरायणः ना
स्त्यत्र चिन्तायद्राजपुत्री गोपालकस्य सा कनीयसी स्वसा देवीयाणास्मोपिपितृकार्यसिद्धाप
तस्य चात्मनालोके शोकं वमेस्य सत्त्वलता जीवेकस्यापि हृदी मनाथैर्यमवाप्स्यति अपिचा
नमस्तेनार्यशीघ्रचपरितोषयेत पद्मावती नवेतोदेवीदर्शिनेचाविरादिति एवमेतद्धिनि

क्षिप्तवन्तो यौगन्धरायणः नास्त्यत्र विनाय राजपुत्री गोपालकस्य सा कनीयसे स्वस्रे देवी मा।
त्वधोपिपिकाखिया पनश्चात्मसालोका शोकं वत्सेश्वरस्तदा जीवेकृदाविद्देवीमनाधेयं
मवाप्स्यति यौगन्धरायणस्तेनोपशोकं च परिणीयते पद्मावती ततो देवी दर्शिने चापि राहितिएव
मतद्विनिश्चित्य गोपालकोत्क्रमशान्वाश्वशनसंत्रमिवव्यधुः गुह्यं लावाणकेयामः सद्दे।
व्यान्तेयणञ्च पर्यन्तो मगधाना महीपतेः विषयो सम्यः प्रभगाखेटभूमिना ग्रामास्तन्नासन्निधा
नहात नजातःप्रमादोऽप्य क्रियतेनघादेविनितदेवीवस्यापनेनीमाप्रमायाप्पश्चाद्वनीयट
हे क्विंमस्थिता याचनामाः सवस्याकौलमालिनी पवंराज्ञेमिथः कृत्वा मन्त्रं सर्वेप
ते हृति यौगन्धरायणप्रायाल्लेशाविशत्राजसद्रिम ततचैवमथाविज्ञमोवत्सराजोक्रमागेवता।
देव लावाणके स्माकं गतानानावसनेऽशिवम् सहाश्मिस्सोविधूपत्न्र्याखेटभूमयः शोभनाः
नाःसन्तीति राजमन्त्र्याम्नमाश्वस्त्ययद्राः वाधतेते चूनेक व्यान्सर्वसगायश्वरः ननत्तरस्ताद्दूतो।
स्वविनोदाय च गमनम् पनक्रुताचवत्सेशः समवासवदत्तया क्रीडकलालसस्वक्रगतो।
लावाणकेमतिम् निश्चिनेगमनेनेपदुर्लभ्नचपरिकल्पते अकस्मानात्रदमनिः कानिद्योति
नदिनुतेः अवतीर्यनभीमसध्यान्मदननुयनोत्सवः शशीव सद्वृत्तलक्ष्मीमातःवत्सेश्वरमभ्यगा
त् रद्दोवाति थ्यसत्कारः पारिजातनमस्योत्कजम् मीतः स्वचमाणास्ति सदोमद्धाय भूतेवि

क्षे·क·
क·वा·
६३
63

प्राप्रयधरेस्तुत्रं कामदेवांशमाप्स्यसि इति वासवदत्ता च सोऽप्यनेदत्कृतनादरौ ततस्तौ वावाध्ववत्सेशौ
स्थितेऽथ पैतृगुप्रधरायणे राजन्वासवदत्तानेदृष्टाहून स्मरनेमया प्रतिविहितादयोभूवस्तुतानेप्रपितापि
ह्वा: पंचाशतैर्योपदीनेषामेकापत्नीवभूवच सूचवासवदत्तेवहृपेणाग्रीतिमाभवत् ततस्तद्दोष
माशंक्यतानेवमदन्मथ्यथाम् ह्रीविरचनाणीयवस्तहिवीजमिदप्यपदाम् तथाच समाप्तेतैतोव
कथाव: कथयामदम् सेनोपसुदत्तमातेयानतोक्षीवभूवतु: अस्तवीविक्रमाक्रान्तलोक
चिन्तयद्भूपो तयोविनाशकामुग्रदत्ताद्तोविस्थकर्मण: अत्यनिर्मापयामासदिव्यनारी
तिलोत्तमां रूपमालोकिनेयस्याचतुर्दिक्कमवत्प्रभो: वभूवकिलशर्वोपिक्रवोणायाः प्रद
तिलाम् सापश्यन्नेरदेशान्माद्धृदेरस्मदयो: प्रलोभनायसुन्दरीकेलासे यानुवर्ति
नौ: तोचापहरतोजगदूहतनस्ताटहूवातिकामगताम् उभावप्युभयोवीरहूा: सुदरीकाममाहिरि
तौ परस्परविरोधेनहूतौनाचतनत्तामाम् प्रहस्तनसेपकृरनाद्धावपत्तपमीयत: पर्वस्त्रीना
मविषयोनियतेकस्यनापदाम् प्रमाकेस्रपदीवेकावहूनामिदबलभा ततनिमित्त: स
हार्ध: सेनहस्तोभवतोकिल तहाक्यादयमेतस्या: समयसख्यानुसवेदा ज्योतिकगतामाता
मेतस्यैपकनीयसा ज्येष्ठेनेतुशाजेयाकनिष्ठेतिकवर्तिनी इसन्तन्मदवोराजेस्तवतेप्रपि
नामरुदा: नथ्यानिममपद्येनकल्याणमतिवुद्धय: तेचमेहरूदाभूवस्तनमीनाचाहमाग

तः सोऽदृष्टमिह वत्सेशानदिदृक्षरेव क्षिते नैवेनत्सेकान्ते वा कं कर्णीलले मे त्रिगोनत्थाय
विरोणव कालेन महती महिमा मामामि किंचित्कालेव दुःखेने भविष्यति न चन्नयो नत्राति
मोदः कर्मभ्यः सर्वत्राते भविताहितेन सम्भोगव समभियायतं ल्लाणेवत्सराजमुदयस्य भाविनः
(कसालावानकं यात्रणवत्सेशावसति तिज्ञाम सविवेश समनवद्य) ति सच्चनविधेविशार
दोनावदोसुनिरदर्शनेययौ सर्वैवनस्यवत्सास्तु निश्रगवसयौगन्धरायण हृत्वाः सवि
वासन्तको संभाष्य सिद्धरदयमानं विकीर्णितसर्वस्वपाटनाय हन्तराजन्य दुःप्रयत्नम इ
ति महाभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे लावानके वत्सराजकथायां वासवदत्ता
दाहभेदो नाम प्रथमस्तरङ्गः॥ आदितः पंचदशः १५ ततः पूर्वोक्तया युक्त्या वत्सरा
जस्य वल्लभम् यौगन्धरायणश्चाले निन्ये लावानकं प्रति सराज्ञा प्रापिते देशे सैन्यघोषाणा
न्त कैता ग्रभिवाक्तिं न समिद्धिर्वैरं तापिव भवितो नच याम विदित्वा त्वु वत्सेश सपति कूट
यव स्कंदम पाशंकी वक्तुमेव मगधेश्वरः यौगन्धरायणो प्राप्तेन सद्बुद्धिर्विससर्जेव महन्तसे
पितन्मेपीकार्ये स्रोपि तनन्दनम वत्सेश्वरोऽपि निवसन्नास्मिं देशे दवीयसीम आखेटकार्थ
मटवीमटति स्माटितेऽह्नि एकस्मिन् दिवसे तस्मिन् राजन्या खेटकं गते कर्तव्यमविदन्तना
गोपालकसमन्वितः यौगन्धरायणो धीमान्सरुमण्वद्वसन्तकः देव्या वासवदत्ताया विज

हे०क०
क०वा
१४
64

नैमित्तिकदैवयैयो नयतो राजकार्यैत्रसादाथैतत्तदुक्तिभिः मह्ग्रामभर्तृथ्यामामृत्रानाश्रुवं
प्रबोधितानाम् सा तु सेनेव विरहक्लेशशूदापितदात्मनः किंनामनसदृष्टेहि मूर्त्तमक्लकु
लोगाना ततस्तां ब्राह्मणीरूपां देवीं योगन्धरायणः सवकार्यैकतो कन्या योगेन्द्ररूपविवर्ते
नम् वसन्तकं च कृत्वान्काणवटुकरूपिणम् प्राप्तवानाथ तत्थ्यामूर्त्तस्थ विप्रब्राह्मणाकृ
तिः तथा नृपास्तदीना यत्नादेवीं समहामतिः वसन्तकसुवः स्वैरमग्नस्य मगधाधिपतेस्ता
मुवासवदत्ता मुनास्थग्रहान्निर्गताः सती प्रष्ठाम्निभिने तत्र भवनैर्पत्थाने वसुधाप्तनः तत्काट्टिः
नथ्याहेज्यदृष्टमेकमणवेना हाहावसन्तकयुता देवी दृष्ट्वा यत्नं बोधितन तथा व दहनाङ्क्रदे
मसेनचादनिष्टनाम् शनैः शनैः मदहनान पुनः कौदिनध्वनिः योगन्धरायणः सार्थसदृ
वासवदत्तया वसन्तकेन च प्राप मगधाधिपतेः पुरम् तयोर्द्यानगतो हदृष्टा समेतां प्रभाग्रया
यथा पद्मावती राजसुता नाम पमाणो मन्त्रिभिः पद्मावत्याश्च दृष्टेव ब्राह्मणीरूपधारिणीम्
देवी वासवदत्ता तां हृष्टाभून्निरञ्जायत सा च स्त्रिणा निशिधे वनतो योगन्धरायणम् ब्रा
ह्मणरूपधरं राजकन्या ब्राह्मणाकृतिं सौतिकम् पप्रच्छ च महाथ स्तन्या नैवाललभवत्सो किं
मथ्यमाग्नेऽस्मिन्निक्षेपितो मनभाष्वत् इयमावन्तिका नाम राजपुत्रि सुतामम प्रसा स्वम
तो व्यसनीत्यत्के मा ऽत्र विहृता तदेनास्थाप्यपाम्यहं तनवदृष्टेयशाहिति यावत्तमानया १४

यस्यान्तमन्विष्य पाविशत्यालिं ध्यानाकान्तु वदद्यार्थे मियमस्य समीपस्था तिष्ठते काकिनी पा
वद्धः स्वयं धनं नयात्यसौ इत्युक्त्वा राजानं तं याम्भेगी कर्णस्य वचात्सल्या नाम्ना मेऽसमन्मे श्रीडुं तेला
वाडुकं यथा तेनो वासवदन्तो नास्थ्यना वतिका त्येषा वसेनकं वाडुगतं तेक्मलावटद्वा पिताम
सद्यादाय कृतेदास संकाराक्ते दृशालिनी पद्मावती सभवने विवेशा वद्धकोनके तत्र वा
सवदना वप्रविष्टा चित्रभित्तिषु पश्यन्ती नामवृत्तिं सता सेह निजवयस्याम् श्रीकन्या तोऽक्रमा
येण प्राय नामतन्तोऽष्ठवेः शरीरसौरभी एणापि नालोनलहगपिना नाश्रुतमावितिष्ठन्सम
हाहैः रात्मनः समैः पद्मावतीतथा कामस्थप चारेरूपचवन् अविनय स्वकार्य्य शाक मान्तना
मवस्थिता गतद्वा कि हे पतीनाम हि रात्वव वृत्ता विति अथवासवदन्ता स्वाप्तके अक्षगतः
अन्त्यानमालातिलकी वस्त्वान् वेश्या शितो तदू चित्ता चहस्या ता मानापद्मावती हृदः पद्म
कमालातिलकोकेन मालितिमिना विति उच पद्मावती वेनाम यमन्मा दिशे स्थिता कोविदा
वतिकानामनथा हन्तमिदं मम तक्रुन्या सार्थ भावेनो मातापित्रि नतीहि सा मातुर्थो कापि
देवेस्थापयस्वाति ज्ञानमीदृशम् देवता येन याश्रुत्वा वचनार्थे सत्वरद्द निष्ठती वतथा वैताम
यम मेंदिरे स्थिता कोविदावतिकानामनथा हन्तमिदं मम इति कथ्या स एरः वभाव किंत
भोजरत्या राजानं स्थाप्य वेश्मनि आगमानस्याद्वे सा वचनेकरतोऽगुतिः सतनस्पविचया।

हे·क·
ला·न·
६५
65

र्थे राजा कुंती निजं ज्येष्ठनाम् आदिदेश मनिं साधयितुं तेनोपचचार तम् एकदा स मुनिः कुंतीं जि
तात्मः सान्त्वभावेन परमात्मोपदेशितं द्वेष्टा नायावद्रूपो महत्तम् इत्युक्त्वाददितस्या नास च विधि
कामाय यो कुंती तद्दृष्टा सुगोचवतम्मे पात्रीमवेक्षयत् अतिनेन नु चामेन ज्वलंतीमिव तां मुनिः
मन्त्राहृत्य गृहीत्वा योगपा कुंता एहि इहशादसी सापि हि तेन तां पात्रीं दृष्ट्वा लज्जाशयायाः मुनेः ततः सु
ग्रुते सत्वके कुंती शुष्ठ्न दस्रुन दग्गमाना पि सगा छ्वयमस्याव विकारिणी नेन तस्य हृ निस्त्रो
कादरोन सा लतो वरम् इत्याशीत्स मुनिस्तत्र नदेषाव निकायित नहुदे वाश्विनाकापितम
माययेति माम् इति मानपुरुषं कु नापयावत् न हृपिणीम् नच वासवदत्तो ता स्तनरोवह मवा
न सापि वासवदत्ताचनि जनाथविनाकृता न स्प्युविध्यविकसचानिषा स्थस्थवपायिता वम
नकविकाशुश्चनत्रवालो विनाश्यद्भुः श्रुत्वेन सा विघ्नागिन्याः स्मितं सावसरेदर्डुः प्रयां तरेति
हराम्योनारवटकभूमिछु बनस्तु राजश्चिरादागान्साधलावानके श्रुनः भसो हृतन त्रुपशुपा
श्वनयोतः प्रमरिनिना देवी वदरयाश्च श्वावसत्रिध्यः स्वदेन कामम् क्षमेवचापनज्ञमोमोदे
नदहतवनतुः नद्धुः रवोनमवस्के या मम पक देमिवे कृता तयाणा श्लेलक्ष्येतः सुजन्यालहदे
य श्रुवा आविष्ट इव नुय श्यः देवी हादे पणा निना विलग्रयद्धः रवोमेदेह यागे कस्त्र श्रुखः
नाणोनैसत्यपतिः सस्मेमे न दचितयन् विघाय नाथियः अदेवा लसा भविष्यामि पतन्भो।

नारदमुनिर्विक्रिस्मनेवनन्दखा केविकालेवड्डः त्वंमेतेनेतन्मनिनोदितम गोपालक
स्यवेनस्यशेभकः स्वल्पइवेस्यते योगंधरायणादीनांनवैषामन्तिकंस्थितः इविनाः हश्यतेनूना
ज्ञानेस्माद्देवीजीवेत्कथंचन इत्यकिमपिनोनिश्चलमशृक्तामत्रिभिर्भवेत् यतोममभवेज्ञा
नभूपोदेव्यासमागमः नमश्शपामित्रपर्यंतमित्याले च्यसभूःपतिः निरस्यैहरु देयर्षेर्ववा
प्यमानस्यमंत्रिभिः गोपालकस्यसंदिशपनयथावसन्तनन्दनं सर्गान्यायततस्मावधूति
हैनोवलेस्तिन पवेगनेस्वहस्तानेलावानकग्रामेस्वरा गत्वामगधराजायचावेदः सर्वंनिवे
दितम स्वतडुद्देवकालज्ञोवत्सराजायनास्वनाम लानेपद्मावतीमेकन्यस्ववेतन्मत्रि
मार्गिनाम ततोहनत्स्वेवैनेनमत्स्यवत्सेश्वरायणः योगंधरायणायाप्युपरिसंदिदेशयथेप्सि
तम् योगंधरायणोसावववत्सेयोगीवकारतमस्कारादिनः तदर्थंस्याहदेवीजातितावित
यत् तनोलानविनिश्चित्यनूढ योगन्धरायणः नस्मैमगधराजायप्रतिहृतस्यमस्यजेयतन्व
विक्रांगीकृतास्माभिः लादिनःसममेदिने पद्मावतीविवाहाययवत्सेशायगामिषानि
शीघ्रंवासवदत्तातायेनायविस्मरिष्यति इतिचास्मैमहामंत्रीसंदिदेशसभूतेन प्रतिहू
तःस्वनावानचथ्यासंदिदेशमस्यथात ततोसमगधराजायसुवाप्यनत्सम्यनेदयत् ततःसद्युः
दिनस्तेस्तेरतेनिनेक्कोविभवोचितम विवाहात्सवसंभारंचकारमगधेश्वरः नेवाभोहवं

ह·क·
ला·न·
६६
66

स्फुरन्नाम्नेदं पद्मावतीयं यौ माधवास्सवदनावंतहार्मीकर्णिनाकुवम् सात्वर्मीकर्णिमागा।
त्यनस्यावैवर्णिदायिनी मकुमवास्सैवहृष्यमाद्राप्यकमिवाकवोत् इत्यं मेघी हन्तेः शत्रु
नैवभर्तीन्यथात्वयि वसन्तकोक्लिरिनस्यासदीवविदयेध्वनिम् अथास्मन्विवाहाथाः।
पद्मावत्यामनन्तिविनो अम्लानमालातिलकोद्दिय्याभूयस्वकारामा ननौवत्सेश्वरलत्रा।
सम्याम: सममेहन्ति समैनमेविभिः साकं परिणीते किलायया मनसापितड्योगाविर
हेसकथेस्पृशेत् देवीलेभयनामेवमित्राशानमेवयदि प्रस्थदियोवतसधः सानेदोम
गधेश्वरः मजानेयोत्सेवचडुमदयस्यमिवाङ्गभिः विवेशाथसवत्सेशोमगधापतेः शुभमा।
हुमेतालोरलोकस्यमानसवमहोत्सवः विवाहलामिवशुभमनः समोरूहादायिनम् देहे
शुलतमनार्धतारतिरुद्दीनमिवस्मरम् प्रविश्य मगधेशस्य वत्सेशोप्यथमन्दिरम् सनाथ्यप
तिवत्नीभिः कौतुकमगात्रुमायया तत्रपद्मावतीमेनहेदर्शत्ततकोतुको नसाश्चमाला
तिलकोद्दियावालोकनौनिजौ पनोकनौस्याइमेवविममशीसभूःपतिः ननः सवेश्या
माकृहातस्याजशाहयकरम् नदेवारम्भतामापनसुस्पृह्याकरतेरू प्रियवासवदत्तापमि
देशकोनिर्नलितेइनोवेवैशेषमुस्यवाष्णापिरदेहमो अरिनिमदतिर्णाद्यनदापा।
द्यावतीशुचम् विज्ञातमदेहिमायकोपाङ्गलमिवावभो शुभोचहृक्तनोदाहः कर्ता। ६६

हर्म्येषु स्थितो वृद्धं नत्वा वासवदत्तां तां तन्मात्रज हृदयान्तराणां ननत्तख्यादेशेन सेरत्नानि मगा
येश्वरः निर्गुणतत्त्वं तिमिवपृथिवीतुषेयथा मालीहृत्स्यवतत्कालमपि तद्यौगन्धरायणः
प्रद्योतस्य धरात्मजामगधेशमकायुत प्रदत्तवत्सम्भरणः प्रगीतवचारणः प्रदत्तवचना
लोकः प्रसत्त्वातु महात्मवः उदयापितौ णीपञ्चः हिमवालवित्तुस्थिता ततो वासवदत्ताभू
र्विवाकान्तिर्विदेवी अतः शरत्पुपायाने राज्ञिवत्सेश्वरेततः देवी संदर्शना कान्ता हानेयौ
गन्धरायणः मत्र भ्रूदमयादेवं मगधेश्वरमध्यातत् प्रेद्यवनाथ्यवत्सेशः प्रयातिनरूरा दि
ति तंसनेर्गीहृत्तेनेनूतमवार्थितदेवसः व्यजित्तपदत्तस्याज्ञे सापितस्तु रूपेनत्या प्रथो।
ष्ववालवत्सेशोभ्रुपापितपोक्रूरः मेत्रिभिः सममात्रायवधूपयावतोततः पद्मावत्यादि
हृष्ट्वा हत्वमाकृत्यवाहनम् तत्थेवसमादिहृत्तमहान्तरंगैः सह प्रागाद्वासवदत्तापि
शमेसेनूसपहतः हातरूपाविहाति तशरस्तु त्यवसतनकम कमालावानकेप्राप्यवत्सा।
शोवसातिनिजाम प्रविवेशसमेवहादेवीचिन्तनकेवलः पत्नी वासवदत्तापि सा गोपालक
मन्दिरम् विवेशाथो निशीथे च परिस्याप्य महत्तरान् तत्र गोपालकं दृष्ट्वा थानवदर्शितादर
रम् केतेजयाहृत दत्तो वाष्पव्याकुललोचनम् तत्त्वत्सोस्थितमेवविश्वतत्र यौगन्धरायणः
प्रायेयात्समएवत्सकालत्यादेव्या हृतनादरः सोऽमाः सोत्माहृविस्मेषडः एवंयावद्यपोदृति।

बृ.क.
लं.न
९७

नावत्पद्मावती पार्श्वे प्रयश्चले मदूत्नगा प्रागतावन्तिका देवि किमत्रास्मान्विहायतः श्रवि
ष्टा राजसुतस्य सद्गोपालक सत्सुता इति पद्मावती सानैर्विज्ञप्ता स्वममद्गतोवैः वत्समश्वराज
स्ता शोकात्तानेव पश्यन्मावत्त गच्छ मावंतिकां चूर्थान्ति तेऽप्यस्त्वंद्दिमेत्स्थिता नद्य च किं न यत्रा
दूतरवागम्यतामिति नच्छु न्तानेडयातेषु राजा पद्मावतीरदः यमच्छ मालाति लुकोः
केन नीते हृतावितित्ति स्ववासदत्र्थमत्कृद्धस्यलाविश्रेणाकेन चित् आवंतिका मिथ्याधेया।
नसाः श्रोत्राभिरंमदृत् नच्छु मैव वस्त्रे शोगोपालदृष्टमापद्या ततेन वासवदत्ता सा भव
द्येति विंतयन् प्राविवेशवधगान्ततद्भुभ्यस्थिरमरुनरम यतः स्थ देवी गोपाल मन्येह यवा
सेनकस्म न त्र वासवदत्ता मोदर्शे प्राषितागतात्म् उपलब्ध विनिश्चेक्ता स्त्री वा इमसी
मिव पश्यन्तायमह्री हहमशोक विशाविहलः कर्षो वासवदत्ता या हृदये सृष्टप यत तेनः
साप्यपत्रहमीमायैविरुहपादुंरैः विललापि वनिर्देशेनीनदा चिन्तमात्मनः अथत्वोदय
नीशोकद्दीनाकृतदत्ताला स्या योगंधरायणोऽस्मासी दाक्ष्येन तत्र हौवोयथ्था नथ्याविघ्न
नच्छु ना लोककोलाहलेन दा पद्मावत्योपत्नेवमा कुलाननुपायो ऋ माद्यगता।
योवराजवासवदत्तयोः तुल्यावस्थावसाय्याभीतिनिरयशुद्धयाद्दिमत्निह्विपः किंजीवि
तेन कार्यमन्ते दुःखेमदापिना इतिवासवदत्तावजगादरुदन्तीसुदुःखमातृपश्चाद्धा। ९७

नालाभानवसायाज्यकोल्लिणा हन्नेमेतन्मधुदेवदेव्यादेशेषानकश्चन इयंतस्याः स
पत्नीवप्रवासशीलस्याल्लिणि इत्यवाचाथवन्सशर्थोशेयोगंधरायणः अद्यमत्रविशा
मग्नोवस्याः शुद्धिप्रकाशने इतिपद्मावनीतत्रजगादामन्सराशया अद्यमेवापराध्यामि
यत्कृतेऽहमद्दाहनयम् साक्षाद्देव्यापिदृष्टेकेश इत्यराजाप्यभावेन अग्निः प्रवेशात्कार्यो
मेराज्ञो हृदयशुद्धये इतिवासवदत्तावचभावेवहनिश्चया ततः सुहृत्तिनेपथ्ये धीमा
नौगन्धरायणः आचष्टयान्स्तुवः शुद्धइतिवाचमुदैरयत यद्यदृष्टतहृष्टाज्ञदेवीशुद्धि
मतोश्रुतिः हतभोलोकपालास्तिमवदेहन्यज्ञान्यदम इत्युक्ताविरतेतस्मिन्दिव्यावाशुद
भूद्दिवं धन्यस्त्वंयत्पतेयस्मात्रीयौगन्धरायणः यस्यवासवदत्तावपत्नीप्राग्जन्मदेवता
नातेषः कश्चिदेतस्या इत्युक्त्वावागपारमत् आकर्ण्यतनुत्रैवहितनाशिवलोहिदिविभागमाम
इत्तंतनवत्सनाशुन जितनिध्रिंडकथय .... हविविरत्नाभिनापाः सर्वे पितेस्फुटवि
कम्पितनीलकण्ठः गोपालकमद्वितोपिचराज्ञायौगन्धरायणाचरितम् तोतिस्मव
त्सराजोमेनेपृथ्वीवद्दलगतामथ सपदिपत्युपलिः सनृत्तिमञ्जोतिकटगानेइतितिहितेऽ
वोभे अत्रदिनसत्तवासलाउरागोनिजदयितेनपरमात्मवच्चकार इतिश्रीभट्टसोमदेवविर
चितेकथासरित्सागरेलावानकेद्वितीयस्तरंगः आदितः षोडशः १६ ततोवत्सेश्वा

ह्रं॰ कं॰
ला॰ न॰
६८
68

रोम्णेडः सहवासवद्रमया पद्मावत्यां वसंस्तक्रूपानलीलोवितिविक्रमः सगोपालकमा
नीयसहस्रमणवहस्तेनकम् योगेश्वराचार्येणाभ्यस्ताः चक्रीवगाम्भिनेकथाः तत्रस्थः विरहो
ह्यानमस्तगच्छमहीपतिः सर्वदेवस्य एवतेषु श्रुत्वन्त्वकथामनेनामवर्णयत् आसीन्म हूरा
वानामराजापरमवेस्मवः प्रभुर्बुधोवनाकेपियस्यामहतागतिः श्रमेतेनदेवेजानेनर
दर्शीकिलाप्सराः उर्वशीनामकामसंस्ताहुनाह्यमिवापितम् हृष्टमात्रेणतेनापूत्स्नान
थाहृतमानसाः यथासमयपूर्वभादिसर्वी वेमास्यकम्पयत् सोपितेनावीरस्यलावण्यसा
निर्केशिणीन्द्रपः यन्मृणपविश्वगान्स्वाक्रान्तोमन्मर्केनन् इत्यादिशोपसर्वस्त्वाहृतिः ली
नानुपिस्थितः देवर्षीन्दनोद्यानकन्दीराजापुरूरवाः उर्वशीहृतनुचितः सास्थितोवि
रहोनिःसहः तद्रूपामममवाक्येनबोधयितिनाशानक्रतम् शापयन्तीतेनस्मेवाक्षीमापुवे
पीतुनीम इत्यादिह्यः सहतिाानथेन्याग्रामनारदः प्रबोधयितिनतथाभूतेपुरूरवसमब्र
वीत् उर्वशीहवत्कृतेराजन्माहितोस्मीदविलम्बना सहृनिर्व्याजमभ्यानानेवापदर्मुपेत
ते इत्युक्त्वास्वामितेनाथसपुरूरवसामह गणमदेवराजस्यानिकटंनारदोमुनिः हरेनि
देशमित्युपनिवेद्यप्रणतात्मने उर्वशीशापयामासपुरूरवसेततः उर्वर्दभूर्ववंशी
दानेनिर्जीवकरोदिवः उर्वश्यालुनदेवासीमत्तस्तजीवनात्मनम् यथाजगामभू॥

लोकेनामाराय श्च पुरूरवाः स्वबाहुदर्शिताश्चर्यमपि यन्मे स्यवहलधां ततोनपायिनीनौह्वावा
वेशीचन्द्रपश्चमः यतोन्यहृहिपाशेनलिवद्धाविवनस्थतः एकदाद्दानवैः सार्धे माम
गृहेनवन्दिनाणा सादायकार्थसाहृतोयथोनाकश्चपुरूरवाः नचतस्मिन्हृतेमायाधुवनान्य
हृतलिपे यन्नन्तस्वबधूः सार्थेः शक्रस्याभवडुत्सवः ततस्वरम्भान्वतेनेमाचार्येनतुरोस्य
ने वलिनाभिनयोरदृष्ट्वानुहासस्तत्र पुरूरवाः जानेदिव्यमिदंन्तृत्तं किंतु जानासि मानुषः इ
तिरम्भाषितशक्रान्ते सामर्ष्यततमभाषत मानीरूमवेशीसेगायायथोद्दिष्टतत्वतः प्रसाद
तस्पीनेनाथवावाचपुरूरवाः नकुलानन्तुरुः कोपान्मेस्येशापमथ्यादिशत् उर्वश्या
नेविधोगःस्यादाकृत्स्याराधनादिति श्रुत्वातस्याप्रयोगानेवतेनुर्वश्यपि पुरूरवाः अकालाश
शनिपातोपमं स्वह्नमातेन्यवेदयत् ततो कुस्त्वात्रिपोसेवनिनेनक्षणपहृतप्रता अहष्टत्य
पस्यगंधवैन्दैर्वेशीकिल अवनेपुज्ञापदोषेक्षसाप्यगतावपुरूरवाः हृद्वेगाघनेचकेतना
वदतिकामस्य उर्वशीतद्वियोगार्गान्गंधर्वविषयस्थिताः आसीन्मृतेवसुप्तेवलिखितेव
विचेतना आश्चर्यंयन्नसाप्राणैः शापान्ताशावलम्बिनी चक्रवाकीविरहदीनादुःखकेवल
शालिका पुरूरवास्तुनपसानेनाच्युतमतोषयत् तत्प्रसादेनगंधर्वामुक्तउत्सर्पवाचोर्वशीशा
पान्तलब्धायापुनः पुनररस्मैवसानया दिव्यानस्यवाजानुभुञ्जेभोगान्महुतलब्धोर्वशीपि इत्युक्त्वा

ह.क.
ला.न.
६५
69

विदितेरात्तिफलेनार्थेभूपस्तुगाययौ अपिसोढ्वावियोगश्चाद्वीडावामसवदनया नोदृष्टा
पुस्तकपालबोराज्ञादेवीविलस्यतो प्रथाध्यायपितेभूपमाह्योगान्यगायणः नक्षत्रा
पहितत्राजनकश्चेयभूपनान्वया अस्तीहतिमिरानामनगरीमंदिरंश्रियः तस्यांविद्वि
तृसेनाख्यः ख्यातिमानभवन्नृपः तस्यतेजोवतीनामासीज्ञार्यालितनितलाषराः तस्याः
कदाचिद्देकायः सराजास्पर्शलोलुभः तस्येहकेतुकेनापिपित्तिप्रमाकुरीतेवपुः कदा
चित्तस्यराजस्यजातेजीर्णेमयज्वरः वैद्यानिवारयामासुस्तत्पादेवास्यसंगमम् देवीसंप
र्कहीनस्यहृद्रयेनस्यसूक्ष्मतः गंभबोपक्रमासाध्यो व्याधिः सवृद्धयेधतः मयाकोका
भियात्मत्वात्वतोरोगः कदाचन स्फुटदयमितिस्माड्भिषग्नामेत्रिणोवदः पः शुवाद्
हृपतिर्तेननतथासममहासेगो नातः शृयसिवितृहृष्यपवानेकेवचत्रभे तस्यासमसतेजोयता
मयेसनवतः कुथम इतिसंचिन्त्यसमेमयनेदस्यासदमेत्रिणः नोपहक्काहितनस्तत्वसमन्तो
नादेयतिभूपतिम् तेनशोकातिभारेणमध्यमानस्यनस्यसः पुस्फोटविरहव्याधिविद्रा
हलस्यमहोभृतः अमीणीरोगविपद्दत्तस्यराज्ञोथमेत्रिभिः अपिनासामहादेवीतत्वेम
पादेवापरा बहुमेनेचसोध्यनाभार्याप्राणप्रदायिनीम् शुनेमतिमानसैवकोधयक्ता
यितात्मने हितैः विनादृत्यापस्तुःसादेवीनस्यकारणाम् प्रियकारिवमायेणदेवीजा

ह्यानलमभ्येत्ये सा ममेविनाविपद्राज्यकार्ययोरेकचिंतनम् विनानवर्तनेयत्तदुपजीवका

लक्षणम् अतो मगधराजेन सम्बन्धे प्रतिपन्थिना हष्टो विजयहेतो लोयन्त्यो स्वामिवध

कृतः नेन देवभवद्भक्तिसुखाभासहृद् वियोगगया देव्या नैवापराद्धं नेह्यणी हृपपतिः कृताः

पतकृत्वाव वत्सराय स्थास्यथ्रुमखमचिराः मेनेपराद्धमान्यानिव वत्सराजस्तनोव उवा

वचैतन्यानेहू देव्या गुप्तस्य प्रकथा आकार्य वत्सानीनो व ममचरैनेव मेदिनी किंनु निशम्य

यौदनमथोक्तमसमंजसे अत्तुरागांधमनसा विचारसहता कुतः इत्यादिभिः समाली

पैवत्सराजस्तदिनम् लज्जोपरागोद्रेव्याक्षस्तममोवापनीतवान् अन्येद्युमगधेशेनप्री

षितो ज्ञातवत्तुना हृतो वत्सेशमभ्येत्यनुबाकेनदूत्यज्जितपत्र मेविज्ञातेबधेनावहो

चितालनया ···· जगीशोकमयोपेनजीवलोकोभवेवमनः पत्नीकृत्वा यदस्मामान्य

वत्सेशः प्रतिजिगायनम् हृतेपद्मावती पाणिप्रतिमस्ते शलब्धेय सापि देविसवद्दनेक नत्वा

नन्मत्रिधौ रदत्तो हृतस्यादर्शनेनतस्याविनयादिरसतीवनम् व्याजेन प्रतिनेनाथमन्यासा

त्कत्तत्रहृषपतिः इतिशोकान्मयालब्धकन्याजन्मैकनाफलम् इत्थंकृपितमस्तदेशहतेप

द्मावतीनदा जगाद मधुविज्ञाप्यताता स्वाचागिवाममम किशोकेनासुपुत्र्याहिपरममद्यो

मापि देवीवासवदत्ताचमतत्र भागिनीवमम ततानेनार्थपुत्रस्य भाव्यतेवाविकारिणा न

[illegible]

दृष्टैवास्मिस्मरवशवयस्यसुतेनसः ततोस्य गुहसेनस्य कृते पिता स्वैरेणयाचितम् तां कन्यां
धर्मगुप्तस्य वणिजो भुवनेयशो नत्वैतत्कृतनयादृष्टगुहसेनेन तु सार्थिनम् कन्याकृतोमेरु
ढनिधर्मगुप्तोतिरोकरोन् निष्ठुरानेनकन्यातांममनागनागरदेहहनम् दष्टासमृणराको
नेगुहसेनोप्यविनयन् राजानेसंरवयामन्त्रसंहितंमध्येहसेविनः दापयन्नापि जायासाक
न्यातांगुरुस्यैव इतिनिश्चित्यगजावदन्तामैवलसुनमम न्दपविज्ञापयामासमवणि
क्सोभिलाषीणां न्दपोपिशीतिमानस्यसाहाय्येनगराधिपम् ददौतेनसमंचासौधर्मगु
मस्यहृदयोकृताथवमरूहनस्यधर्मगुप्तस्यनेहलैः ग्रहमिः कन्यादेशाचमत्वेनाशवि
शाकिनः ततः सोमप्रभासुतानेधर्मगुप्तस्यभावनं देहिमानुनामप्रसूनेसनिमित्तगुपदृवं
आरोपणीयाशायायानाद्भयोकरोवन इत्यसौवाचानियमेयापः सैवेयंतेनानया
इत्युक्तः सेनयाष्टुमाः दानेनाथस्थापयन धर्मगुप्तस्तदाभार्याम्स्याप्यात्मानारोपणामवक्तनम गु
हसेनत्रसेनेवसाञ्जलोसस्त्रधीनितवन् विवाहोममत्रसस्यनावदाक्षितिविनयन् यथाशा
यक्तोशास्त्रोतोसमसोमप्रभावधूम् गुहसेनस्मतः प्रापाहृदवेदोनिजंमदृष्म सार्धवैनापि
नाद्वितीत्रचपान्याभिमोवधूं आरोपयितंस्मभार्याधिकस्मी ...... भविष्यति तत्कृतानाथ
गुहनसावधूः सोमप्रभाक्रुधा विलोकयन्मयामासयमाजातमिवनजोवा नोद्दृष्ट्वा।

ह॰क॰
ला॰वा॰
७९
७।

लिंगस्याद्वाधायास्य स्वातन्त्र्यात् वनिजः प्रथयो प्राणा प्रसंगेनांप्रथयो भगम् गुरुवंद्यो।
तिसमामेनस्मिन्नितरि पंचनाम मारी समस्तद्भाधाप्रविष्टतिश्चविनयत् ततस्मान
पश्चज्ञानाभायानां हृदबलिनी स्त्रियं च गुरुवंद्यसा वाभिधास्ति मिवखनम् तद्वःखहस
मानेनान विरक्तो भोगसंपदि ब्राह्मणा नोज यामास प्रत्यहस्म कृतनवाणः तेङ्गार्थीपिवा
ताने भ्रमा द्विजमयो गौरवाधिकम् शुक्तवस्त्राद्दत्तोनित्यं दक्षिणादि व्यपूर्वपूत एकदा
ब्राह्मणो वृद्धतामका भोजनागतः दृष्ट्वा शंगराज्ञार्थ जननी स्वपत्ये पत्र मकोन्व।
कोद्विजो ह्यालीडदृष्टपद्महलवा कानं भवति वालयुवयामूक ध्यानामिति निवे
पष्टवः सोप्यसेन गुरुवंद्यो द्विजन्मने प्राशासनं कृतं सर्व वृत्तानोरिवमुमानसः तङ्का
सतत्तलस्स्यस्तात्रकस्यो द्विजानमः प्रणोनाशय नमस्वदत्तवापिनतस्मिन्नीच तेनमत्वा
गानस्यापञ्जपवहासि कृतेनः उद्धृत्वहृषंदस्यकृषावद्विमुखनः सवात्मिनद्विजा
स्यौनेगराद वराणाननम् प्रयाहतनं हृद्भासपवासोस्यास्यामितन्मवरुशाथिमानतं
नेसापत्पिशामिवातिकनम् इग्नकात्र्यहवंदसवालणात्तहृद यथो नच्चान्याविमवन्द्रा।
कागुरुवंद्यानिकचमः स्त्रिभवशयनरागोयामूमानेमनहितः तावश्वपंसहमजनात्स
नस्मानसप्रमदिवान् निर्ययागुरुवंद्यस्य भार्यास्तामप्रभानिशि तन्कालब्राह्मणाः सा

७

त्र गुरुश्चेद्रमवोधयत् पद्मिस्वभार्याहृतां तं प्रपश्येत्येनमुवाच सः योगेन भेदं गृहं पंच कृत्वा त
स्यात्मनस्तथा निर्गत्याहूर्शीघ्रं स स्वभार्यां तां ददर्श निर्गतां म् सा जगाम स गुरुश्चवेश्वर्यानग
ताहृद्धिः गुरुश्चवेशस्तया साकं वहिर्जगाम्यु तत्र गामननाम् नगस्तये महाभोगस्कन्धे कंधनेद
रम् गुरुश्च दृशौ सोविकेन्नग्रोधस्पादपम् तस्याधस्ताच्छुभ्रावर्वीणावेणुरवान्वितम्
उल्लसत्कीर्तमधे दिव्यैसंगीतकध्वनिं स्कन्ददेशे वनस्पकोस्वभार्यासहशाकृति प्रपश्य
त्तत्पकोदिवो मुप विष्टां महासने निजकान्तिजितनक्षेत्रां स्तुत्रां शुक्लचामरवीजितां म् इ
द्रोलीवाणसवे स्वकैः शामवाथि देवतां म् अथैवाकुस्यहृत्स्वनस्याद्यदासनेतदा उपवि
ष्टां स्वभार्यां तां गुरुश्च वेद्रो ददर्श सः तत्कालेन स्वकान्तां ते सङ्गतेदिव्यकन्यके प्रपश्यनात्स्व
स्वभार्यानिस्मसानि वेद्वयामिनी ततः सकौतुकाविष्टः क्षणमेवमचिन्तयत् किं स्वप्नमे
तः भ्रान्तिर्योगेनदृश्यवान्मयम् यासन्मार्गतवीरयाविहत्सङ्गतिमजेरी अमसौरशुभाद्धन्निस्त
स्याममासाविन्नफलोन्नस्खी इति विनयतिसत्तस्मिन्नेव दिव्यकन्यके भक्तानिजास्येतेभो
जद्विप्रपद्मनरामस्वम् अभ्यागतो महातेजा द्विजः को पि रहे श्वनः तस्मात् त्वं निवेती भ
शक्तितन्तत्र जाम्यहं म इत्युक्तातामथ्यामभ्यहिती याद्दिव्यकन्यकाम् गुरुश्चवेश्वस्तनृन्ता
लरहितागहमायप्याभागत्यालित्ताचैव प्रविवेशस्वमन्दिरम् ततः सम्भ्रान्तगाः स्वैर

ह·क·
ला·वा·
७२
72

गुहचंद्रस्य भाषितम् हृष्टस्तथाय चक्रेऽसौ तेन भार्या दिव्यान्नमन्वभूत् दिव्या स्त्री च मन्त्रप्रभावात्कथ
मिक्षुन्नसमागमः द्वितीयासापि चैतस्याः दृष्ट्वा यशमितीनया विद्याधरस्त्वमेवैतेशापोऽस्या
न्नेवमोक्षदृशी तद्दत्तनिष्क्रयमेयदत्तावोलेख्यदत्तामिते तस्यापदद्वितीया वायांशुक्रचेय
द्वितीयाम्यद् प्रशुद्धोपिज्ञलसारितैवान्यायागतनृकाकथा इत्युक्त्वा गुहचन्द्राय ददत्तां मन्त्रवाहि
जोतमः उपदिश्य वनांशुक्तिं प्रभातेतनिर्गदय गुहचंद्रोपि भार्यायां गदस्थाय भ्यालिखि
तम मंत्रशुन्नश्चकारैवसायपश्चिक्तिं प्रवायिनी गताः सनस्याः पशुपत्याः कपापिवरथाचि
ना सदस्वकेसमालापं विनोदयमणद्नः नदहूनस्तत्त्र्या यमंत्रोन्मुद्दिन यागिना पश्चा
कास्तीति पश्चक्षुसा सेव्यादिव्यकन्यका प्रसावरोगनावद्धभावामत्पदमरयच पनद्भा
देव्रजामो निप्रत्यवाचत्सतामखा ततःसाचीकृतदृशानुखेनवलितकृणा दृष्टानि
वार्थवामनकुमारे नन्तुवाचसा ज्ञेतातमतद्वोधे वैशालत्रचमासगाः किं नपामा
मपदि वमहद्भितवगोद्दितो इत्युक्तः प्रलकोक्यसत्तो भाकुलयातया प्राविशद्ये
वनन्मत्र हृतदुवहरूयापिसः प्रविश्यवासकेसद्यस्तपैवसममन्वभूत मत्रोपिपिहितांस्
भोगनमसन्तुहृमनोरथैः इत्युक्तोपाप्यसभेमो मंत्रसिद्धिप्रसादिपिनामन्यक दिव्यस्त्रियोति
तस्यो गुहचंद्रायथाद्दवं पंचयागप्रदानादिकृतैः शुभकर्मणाम दिव्याः शापचा

नानार्थिक्लिष्टेतिगरद्विजोपदे देवद्विजसपर्याचकामधेनुर्मतासतो किंस्त्विन्नृपाण्येतेत
स्याः अन्याः स्वामादिवर्णोनोः दुःकृतेनपिदिव्यानामन्तस्थापरजन्मनो प्रवानमिवशुण्या
णाः मधःपानेककारणं इत्युक्ताराजशुश्याः मशुनरादिवसनकः किंचाप्ययदहत्यायाः
हतेनक्षयतामिदम् श्रीभूत्वानमोनामत्रिकालज्ञोमहामुनिः यद्दत्वानिचतस्यासी
ज्ञार्योनृपजितामराः पकलाहृपलब्रस्लाशक्रः प्रार्थितवानृदः प्रभूणाद्विविभ्रस्यधा
धावनाविक्षेयमतिः स्वानुमेनेचतस्य ज्वहस्स्वैश्वोपति नस्वप्रभावेनोज्ञानया
सीज्ञानमोमुनिः मार्जोरहूपं चके चभयादिंद्रोपनत्वणा कः स्थितोचेतिसोऽक्कदा
हत्वामथृगोतमः पतोपिठो वेमाज्ञाा र्श्नापथहेवक्रुथा गिरा सत्मानुरोपित्वा सानप
तिद्ववीसति सतेवज्ञार इत्युक्त्वा विहसन्स्ततनामुनिः मार्जोरहूपं चके चभयादिद्रोपित
त्वणा कः स्थितोचेतिसोऽक्क सत्यानुरोपिकतहमानशापतस्यामपातयत पापशी
लेषुलाभावेविवक्कालमवाप्नुहि यावन्नतनसंवारित्रा यवालोकनादिति भगगाला
वस्यागीतेतनस्तदत्तंभविष्यति दिव्याह्नोविश्वकर्मीयानिर्मास्यति तुलानमा नोविला
कनदेवाक्रुणा सहस्रंभविताचते इतीहमपिनक्कालं शापतिस्मसकौतकः इतनशा
पायथाकामनपतेस्समानियौ यहल्यापिशिलाभावदारुणंप्रपद्यत: इत्थंप्याह

बृ॰क॰ हतसर्वाङ्गो वत्साङ्गोऽभवत्तदा । अशीलेनामकस्यस्मात्सुवलीकारकारणम् । एवं कृतकर्म
ला॰क॰ सर्वस्य फलं स्यात्कं निमित्तं वेत्ति यो यद्दापि तिवीज्जहि मंतसैव फलेल्लभेत । तस्मात्तु वरविरुद्धेषु
७३ नात्मसङ्गतेमहाशयाः । एतद्ध्युत्तमसत्ता नाविधिप्सिहिंहि समस्यवतेम् । श्रुत्वा सर्वे भगिन्याश्च वदन्त्योऽशा
73 पश्रुतेऽभे तद्दत्तान्यहितकृति निर्देहे हि समस्ववहितम् । एतदसमनकाकुत्वा मिथ्या वास
वदत्तया पद्मावत्या च कृतनमीश्रीले शाण्यमुच्यत देवी वासवदत्ता वक्ता तासा यथा गणप
ति आत्मनो विमिय चक्रे पद्मावत्या हितानन्तसवी नसाममहात्रुभावत्ततमाहत्तमगयं सखः
कुठापद्मावतीमस्तहते भोपिततोऽथ सः । अमुद्भराय वत्सेशा मन्त्रिणो यौगन्धरायणः । उपेत्य स
निधौ देव्याः स्थितेष्वन्येषु भाषत । उद्योगायाधुना देव कौशाम्बी किं न गम्यते । नाशङ्का मगधे
शाच्च विद्यते किंचिनाद्यपि । कन्यासंबन्धनाम्ना हि स्रान्ताः सम्यक्स्वबान्धितः । विरुद्धं चकु
यं नतराज्ञी विनाद्यं कोऽस्ति नाथ । सत्येन तस्यानुपालनं तत्र याचेत न वाचितः । मया स्वयं कृत
सत्येन वञ्चनस्य तस्यावद्भूम । वाचेस्यऽथ समयाज्ञानेन यस्याविकृन्तेन सः । तदर्थमेव चास्माभिः
स्थितं च दिवसानस्मत । एवं वदति निर्व्यूढकार्ये यौगन्धरायणे । मगधेश्वरसत्वं यो हतोऽत्र वस
न्तपागतः । तत्त्ववामविशान्तः प्रतीहारनिवेदितः । प्रणाममानतं नमीनु वत्सराजं अजिज्ञप
त देवी पद्मावती दत्तसन्देशपत्त्रिको विद्या । स्वायेशेन निदिष्टामिदं देवस्य संप्रति वक्ता ।

नाकिं मयासर्व्वं स्नातं भीतोस्मि च त्वयि न यद् दर्शीयमारब्धं त्वत्कृते मणिना वयम् एतेह
न वचः स्वक्ष्कं वत्सेशोभिनन्दस्य यौगन्धरायणीयस्य श्चैव नयनिवीरव तन्मः पद्मावतीना
ज्ञासमानाथ्सुसमेनतया नेदत्तमाप्रभृतेहतेससमान्यद्वासजेयत् अथ चण्डमहासेनदतोभ्य
मन्यायौ प्रविश्य प्रणम्य वत्सराजानं मणिनाब्रवीत् देव चण्डमहासेनभूपतिः कार्यतत्त्व
वित् न वविज्ञातन्हसन्नतो रुःस्तुः संदिष्टवानिदम् प्राशस्त्यमवतत्स्वावदियनेवाघरातिनम्
यौगन्धरायणादृते मेनीकित्सुथिका किंभिः धन्या वासवदत्तातु नवद्यसु वा विकृतयथाये
नास्माभिः सतां मुख्ये विरुद्धन्नमितेषिप्रायः न च वासवदत्तातोभिन्ना पद्मावती मम तयो
के दिहृदयतुक्ष्मोञ्कृतोद्यमम् एतानि जुञ्च श्वशुरवचनं निशम्य वत्सेश्वरः सह देवयत्नप
हिप्रमोदः देव्या च कोपि वहूय मणाय यथक शीश्यास्यमविहघभमणायात्रुवधः ततस्ते दे
वीभ्यां समं सचिवत्सत्कारविधिना कृतानि श्यह्नतेसभसमनाः प्रेष्य स्वदिनम् विधायासने
यौगन्धरायणसमन्वितसमयमाविविः सच कौशाम्बी प्रति गमनबुद्धिर्नरपतिः इति श्रीभट्ट
सोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे लावाणकलम्बके तृतीयस्तरङ्गः आदितः सप्तदशः
१२ ततो लावानकात्तस्माद्देव्युः सविवेः सह वत्सराजः स कौशाम्बीमत्स्यदयिता
न्वितः प्रसत्ते च लसन्नाटैस्त्यप्यापूरितभूतलैः वलैः समयाद्देलजलराशिजलैरिव उपमा

ह·क·
ला·का·
७५
75

न्टपेनेव समागज्ञे द्रष्टुमागच्छतः। सेवघुदिरिविर्यागाद्भ मनेसेवयावलः समितेनानपञ्चेणाक्ष
तच्छायो वसन्तयः स्मितार्कतेजः प्रीतेन सेव्यमान इवेन्दुना तेजस्विनः स्वकस्याभिलेस
वौपरिवर्जनेन्मम सामेनापतिनाग्रेसु र्कवेगटद्रुगणाइव प्रभ्यान्त्कैवागकाहृटदेवोहृता
स्पदेमनः श्रीश्वववज्रागोणमात्तादत्तगतेइव तेगात्तवगसंघातत्वरायाकनस्वन्नना
पाथिनस्याभवद्भूमिरुपम्रत्केवभूपुनः एवं वत्सेश्वरो गच्छन्स्तूयमानः सर्वपार्थिवैः दिनैः।
कतिपयैः प्राप कौशाम्बीं विहितोत्सवां ध्वजवर्कोशुकच्छन्नां गवाक्षोन्मुखलोचनाः
मवातरदर्शिनोऽनुगच्छन्निकुम्भजवहया जनकोलाहलानेदक्षोहालापासार्थहासिनी सा
प्रवासगतेपन्योऽनकालेष्पुभ्रमेष्ठरी देवीद्वयानुयानश्वसवाजायविवेशानाम पौरस्त्रीणा
वकौणाप्ती नयनैनतदृशी नान्नवः अपूर्विद्वाविद्रुमपस्थरामाननयाते नभः देवीद्वः स्वेति
नस्यादेोः सैन्यैः सेवागतानृपैः वानायनेगतञ्चायाः पञ्चपत्नीनिमिषेक्षणाः चक्रुः सको
तुकायानविमानस्यान्स्वराभ्रमम कार्श्चिद्दवालजालाग्रलवनपक्ष्मलेलोचनाः अस्तुज
लिवनाराचवेञ्जनागणिमनोभवः एकस्यासोन्मुकाः दृष्टिः न्टपालोकविकस्वरा स्फनैःपा
षमूपशपमालदाव्योन्नमिवायषा द्धनाः गतीयाः कस्याश्चिन्मुद्धनश्वसितो लनौ काकु
कादवनिगतमषवत्सलादिहृदया मन्यस्यामसभ्रमसुक्तिनः हारमुक्ताकणावबुः गलनो।

हृदयस्यैव हर्षवाष्पांबुशीकराः अथास्यात्माचैवेत्यापमरिनिर्लीवानकेतनः प्रकाशा
कोप्यसावेवं नमोज्जगतिपातेयत्र इति वासवदत्ता वहद्गास्स्वरवाचनतथा हाहृस्वाहूसो
क्वटाश्वकाश्विदभाषिरे दिष्यानललज्जितादेवीसपत्न्यास्सख्यांतवलया इति प्रभावनीवी
त्यवयस्याज्जगदेनया न्यनेदच्छुत्रारिम्यांनहदृहूपमनवेषाः किमन्यथाभजेनतातावहू‥
‥ममाश्रिया इत्युक्तवत्युरासाहदृह्यादेव्यापरस्परम् किमेतत्पुरप्रदोत्कलेलाचनेदीवर
त्वजः ततोवत्सेश्वरः कृत्वेजमतानयैत्रोत्सवम् स्वमंदिरेमदेवेकः प्राविशत्कृतमंगलः प्रवा
नेयाकृमवसयावैतिनूहयेनया नत्कालेनस्मृताकापिशाभाभूद्राजवेश्मनः तत्ताताप्ररि
सामंतमंगलोपायनेश्वतत् स्वसूयद्भिविवाशोववूपालोपायनागमाम् समान्यराजलोके
ववत्सराजः कुतीत्सवः विनेसर्वजनस्यैवविवशांतः श्रेष्ठनः देवोमध्यस्थितस्तत्रवनीतिथी
नोतिविस्मरः पानादिलीलया राज्ञा दिनशेषं निनायसः अपरेद्युश्चनस्यैवनृपसास्याज्ञवर्मि
नः मतिप्राप्तस्तियाविप्रोद्यायिवकृद्दकश्चन अथवालगणवद्यास्मपापेगोपालकं विभो उ
वसचरणोकेदोविकृतिः कारणाविना तत्कुमानन्तलोणिहृयानस्पृश्यानाथ्यभूपतिः गोपा
लकास्यपश्कत्ननत्तिव्वमगुवन देवगोपालकाभूत्वा कोप्यसौविजनेत्रवयम् तंप्रेकोदेव
सेनाद्यौमध्येगोपालकोत्तिनः पकरशावसोटव्या स्रणविष्टः पिलामने राजाप्रष्माका।

हृ·का·
ला·वा·
७५
75

मस्मीतिविक्रमस्यावतुशास्तिव अस्मिन्मध्येवेकेनापितस्याज्ञानविलंघ्यते एवंगोपालकोरा
ल्पेराज्यमकरुतेमभ्म अथचेतस्याविमृष्यतेनयत्नेनवत्मना गछन्गोपालराजस्यप्रणामेन
स्नाकरोत् मागास्त्वमप्रणाम्यतिराजादेशेनजल्पतः अस्मान्विधूयसोयासीक्रामितोपि
हृसन्नृटः नेनत्वस्याविनीतस्यपादछेदननिग्रहः कर्तुंगोपालराजेनवयमाज्ञाःपितामह
भा न्नैनैनिधानादिग्रहेनतस्यानयस्यभावतः गोपालकोपिप्रभवस्तुवतमत्रगामृतामग्रहके
मोत्रिणाराजाहत्वागोपालकान्तरः यथातदृष्टवीध्यात्वेमयः समयपरिछेदः परीक्ष्यभूमिंच
वक्ष्यावेनयनेनत्रकर्मिभिः अथतत्रास्तुवदुतस्याथतः शेलमथाकृतिः सानवीक्ष्यमयाराजाखनि
देयद्वित्ताविरम पितामहैनिखानतेनिधानस्त्रीकृरुषतेन इतिवन्मेशगुरुकावचनमुत्रो
प्रतिग्रहस्यव यत्तास्तिरोभूतवानेवमहानाविरभून्निधिः अलभ्यतमहोदेवस्याभिषिक्तःसन्नततः
भवन्नदयकालेपिसंकल्पामापरमाताः ततःकोन्तु गुदादायतिनिधानसत्वतोयवः नाथा
ज्ञास्यवगोपालान्वेमयः स्वर्गदयथो नचाहणामणिग्रामुक्तिरणाश्रयः मभो अपात्नाक्रमा
णादिन्नुभविष्यदिव्यदशायन रोप्यांकमुत्रवमीतयुक्ताःसततिदेनुग्रम् शुद्धहासमिवालो
क्यतसंभ्रमतिविस्मयम् दहशुस्तास्त्यानीतदेवसिंहासनेजनाः ननेदृष्टहतानेदंडेतथि
धानद्विदम् मंत्रिणाप्युक्तमेवचज्ञेयंनिश्चितमभूपतेः यात्राव्यापानिकल्याणकार्यसिद्धि

हृष्यंति ततः पताकाविद्युद्विराकीर्णे गगनांतरे ववर्ष राजन्जलधः कनकं सोनजी।
विष्णु उत्सवेन वर्तीतास्मिंदिने योगनारायणः विनिर्जित्य हरन्निर्गुणं वेन्नस्य रणभाषत प
तन्कालकमायानेमहासिंहासनेनया यस्मात्तन्तमाकृष्य देवालेक्रियतामिति विजि
त्य मध्यमे माहूयतां यचनेमयितामहाः नयानि नादिशः सर्वाः कममनमाकृह्य ततः भथ्या इस्वि
वामरपृतिः नाकृत्वा हृष्टसस्याति सभवतामभिज्ञानामभिमानोपलक्ष्यिमः ततः प्रीतस्ममा
हूस्मन्तपयोगनारायणः साधुदेवकृतस्याख्यानान्हृष्टुवैजयोपयमभवं तक्कुलेवमस्तु गांगेरा
ज्ञापयक्कमेविराः स्थितानावृत्तराद्याद्यामाक्यावीर्यातिकेन्नपाः पतक्कवाजगादनेश्व
नेयोगनारायणः कोतापिराजन्कोवीर्येवलक्कमसर्गीयहिता प्रकांक्ष्युत्त्वमयेहेनाप
छिमापिनसम्पते आसप्तरात्समाद्दष्टुद्विणाप्यतिकाञ्चितः प्राच्यमुद्वेति स्थलभा
वीर्मेष्टायिनिष्टेन जाह्नवीयातिवशावीतेनमावीयशयनते देशोप्युपिचविख्याइद्दिमा
मन्मथवत्तिष्ठ जाह्नवीजलपूतोयः सप्तशस्यतमोमतः तस्मात्प्रावीर्युयानापादो राजानो
मेगलेषिणः निवसंति चदेशेपि स्वर्गसिध समाश्रिते हवैसेरपिद्दिपाचो प्रकमेणाजिता
दिशः गंगायकेदेवासम्भविद्दितोहस्तिनापुरे. शतानीकस्तु कोशाम्बीमुम्यभावेनशि
श्रिये साम्राज्यपोतसाधीनेपद्मपन्देशामकारणं इत्यकाविरेननत्वनस्मिन्योगंथरायणः

ह.क.
ला.बा.
७६
76

राजाश्रुत्वकौतुकवद्धमानादभाषत स्वयंनेदेशनिग्रहः सामन्तात्मपसेहकारणं सेयत्सा
द्विष्टुसन्नानामेकेहेतुः स्वपौरुषम् एकोप्याश्रयदृढौनोहि लक्ष्मीमाप्नोतिसत्त्ववान् श्रू
नाकिंनात्रयुष्माभिः श्रुतः सत्त्ववतः कथा एवमुक्ताः सर्वतन्मेशः सचिवाभ्यर्चितः शुभं
विविधोसमिथोदृष्टोविमामकथयन्सखाम् अस्तिभूतलविख्याता येयमुज्जयिनीपुरी
तस्यामादित्यसेनाख्यः सर्वभासीन्महीपतिः आदित्यस्येवयस्येहनवस्खालिकिलक्वा
चित् प्रतापनिलयस्यैकचक्रवर्तितयारथः हासस्पष्टकीर्त्यव्योमयन्यैपाण्डुरतिति
खर्वनेतातकुल्याणिरत्नान्युपगतोधारणम् समस्तभूतलाभोगमेसवानावसूवहः आ
जनेसर्वरत्नानामम्बुराशिमिवाश्रमम् सकदाचनकस्यापिहेतोर्हेतोयगतोन्ट
पः ससैन्योजाह्नवीकूलमासमाद्यावस्थितोऽभवत् तत्रैतस्यागतोवर्माख्यः कोप्याढ्यल
त्यदेशजः प्रणयोपायमादायकन्यारत्नमुपायनम् रत्नेदिक्षुवेनख्याताकन्यारत्नागट
हेमम नान्यत्रहाततुशाक्यावदेवोहिप्रभुरीहशः इत्यावेद्यमुनीहारस्तवेनाथप्रविश्य
सः ग्रावर्माविजानतस्मैराजेकन्यामदर्शयत् सतांतेजस्वतीनामदीप्तिद्योतितमंदिरा
मनेगमेगलावासरत्नदीपशिखामिव पश्यन्नेवसमुद्योराजाभिहतःक्षितिनजसा
कामाविननेवसन्तमःस्त्रिमोविगलतिस्मसः स्वीकृत्येतानवन्कालमहादेवीपदावि

नाम चकारगुणवर्मा तां परिनिष्ठात्मनः समम् ततस्तां परिणीयैव प्रियां तेजस्वतीं नृपः
कृतार्थमानी स तया साकमुज्जयिनीं ययौ तत्र तन्मुखसंसक्तदृष्टी राजा स भूनदा ददः
शावाज्जकन्यायोगिनयथा हमसदानापि तेजस्वती कलालापकौशलेनाव किलक्षतिः नृपः
````वमयजांके दत्तसाकमशकान्तविस्मयविह्वलो निरगान्नेवसोन्तःपुरान्नृपः निरगाद्बहि
र्वर्गस्य हृदयान्तःकृत्स्नावभ्रः कालेन तत्स्तनया जज्ञे सर्वाभिनन्दिता कृत्यातेजस्वतीदे
व्यां वृद्धौ च विजिगीषता नाम परमाद्भुतरूपा सा तेल्णीकृततन्तेगात्रयम् दृष्ट्वैनस्सा कलौ किया
मता पवजिगीषुता (परमाद्भुतरूपा सा तल्णीकृततन्नेगात्रयम्) अथाभिमियोल्कशुल्मिन्कसाम
न्तर्गुविक्रमः आदित्यसेनः सयथोज्जयिन्यां स भूःपतिः तावेन जगतां तीनामसमाहृत
केरणकम् सद्रूपयोग्यवेनीय वकेसत्तस्ये वायि देवताम् आकृतोद्दवरास्व च दर्पोग्रहमनि
कृतम् नेगमाद्दिनिश्चेतगोमस्त्रीह्वत्तसमवलम् अहद्कोत्थितपादामोमसमस्तनमिवा
वरे गतिगकन्मनोहदृष्टावेगसबलवालिणः जवेसममपयामा किं ज्ञस्यादितिमेहिनीम
कलयेतमिवानस्यकन्यवाधीसयादृशा किं विस्मृतापमसेयाप्यस्तमासभूमिसभूःपतिः स
ममनेनयामास्त्वनेनसत्वनृपः सदृशोधन सोम्भत्तन्याखंडधानेनयंत्रेणावोविनः शरः जगा
मक्लण्पानिजवादलन्नलालाकलोवनैः नदृष्टोविह्वलेसेनन्दृपावोद्रोः सदृस्तथा मन्वया
````

हं·क·
ला·बा·
७७
77

वृतवमाशुक्तमशापद्यंतंन्टपम तनस्थानिह्नमाशंकासमैसन्यामेत्रिणोमयात् आलापदे
वीकंरंनैतनिह्नमाज्ञायिनीयशुः तथैनपिनद्वारहृतनमाकारशमथः राज्ञः प्रहतिविन्व
तः लश्रुगस्थामितेप्रजाः अथानेरसराजामिनीनाभूमेनवाजिनाः समोदमिहसेवारांद्र
गेविख्याटवीलणात् तथैदेवास्थितेतस्मिनशमसहसान्टपः आसीन्महाटवीदमेदं
मोहाविक्कलाकुलः गतिमन्यामपश्यन्समावनीयमणमव तन्नगाढाम्बजातिज्ञोराजा
वयतेरगम देवस्तेनप्रभुद्वाहनाटशः कतमदति तन्मनमेवशरणंशिवेननयमाणद्या
नकुनासायंतापः ससोथोजातिस्मरलदा तनथमयहोद्भवोदेवतेदिहयानमः तनो
गतिममारुढमघनस्थतेरगमः स्विकगीतावृत्तसमागोगणाश्रुमकिंदा मायेवम
पयामामसयोजनश्रतात्मम उज्जयिन्याः समीपतराजानवाजिमनमः उहीगविजतम
त्वोत्समसापिनिजयाजिनः अलाद्विकन्यागलीनेलजपवांशुमालिति नमस्तेप्रल
तेशाययश्रयिन्याविलोकसः विहितानिषमयानेववहिस्तकालभीषणम् तिना
यैनैविवासायभूपतिबुद्धिमान्दृयः वाषिकानास्थितेतनयशुमविप .... निषा निशाति
वाहयोगेसतेमहश्लामहन्टपः आदिमसनः मायेभयवेहश्रानवाहनः स्कुशलस्यवि
प्रायमवेशेतनिवासिनः क्षिप्रावपालेश्रीवाकोपस्ताविनिवादिनः निर्धयमेवम

सत्कलत्रालोललिप्सवाः भूयकार्कश्यलोभानां मदैर्हि क्रोधसा द्विजाः ····· रटस
नैवैको निर्जगाम ततो मैत्रात् विहृश काव्यो गुणवान्धर्यः स नवनीतो द्विजः यः शुद्धावड्डशी
लीवतपसा त्यक्तपापकर्म मात्यखड्ढानमतस्मात्ज्ञानमज्ञोपगामिनम् सदृष्टानुनिशिम
मवीवेभव्याह्नतिनिल्पम सक्कत्नः कोपिदेवायमितिरथोविहृषकः विभूयविसाश्चात्वा
त्वान्त्रमिवोत्रुवितोः शयाः त्वयमवेशयामास मदातः प्रश्रयानतः विश्रान्त एव तस्मीभि
भूतमधुजनसः तत्राणात् मातारैकत्वयमास राजतत्स्पानिजोचितम् तवाप्नीनपर्याणा
तदीयमत्नरगाम यवमादिप्रदानेन वकाविगत श्रमम् रत्ताम्यदेशवीवेतेनत्स्ववि ह
पिहिश्रमाः इत्युवाचवचनं श्रीतमात्नीणिश्रयनल्पम हेमवतस्मिन्नन्नास्था जाय राम
सप्तद्विजः चिन्तितोपस्थितावेनयवेद्राश्विरनिशा ततश्चतस्य न्टपनः प्रत्बुद्धस्यवसरवयम
प्रत्बत्पवतरगामजीवकसहषकाः राजापि सनमामेय समाफसवैवाजितम विवेशा
जयिनीहराटशाहृधीजलजैनः प्रविष्टमभिज्ञस्त्रस्तेसर्वाः प्रकृतयः तोणात् नदस्या
मनजानेदलसकलकलायवाः शुयङ्गः राजाभवनेसराज्ञासविवाक्विनः ययोनेजसनी
देव्याहदयाश्चसमहाज्चवः वातारहतान्सवाद्भिप्रपताकाश्चकपार्थिभिः उन्मीलिताइवापू
वमयपल्लवत्वाणि ततः प्रकारावादिनोत्तवदवीनावन्महानवस यावन्नगरलोकोभूमौ

हे॰क॰ कस्मिंश्चिदपि कालेऽथ प्रेतेषु सतनमादित्यसेनो राजा विदूषकम् मदादानाययामासतस्मा
ला॰वा॰ न्सवैद्विजैस्सह पुण्यामग्रहारतिलकामेतदराजसेवनन्दनाम् विदूषकाय ग्रामाणां सहस्वयु
७८ पकारिणे पौरोहित्ये स प्रवकेन ग्रहरक्कबवाहनम् विप्रस्ततस्तत्पतिः कौतुककालौकि
78 तेजनैः एवं तद्वस्तुमानेनतत्तुल्यः सोऽभूद्विदूषकः सोऽयाद्दिनामजायेतमहन्तस्पक्षातिः
कृतः योऽस्य प्रापद्यपाकुशास्त्रान्तर्सर्वान्महाशयः नन्मनश्च यमितिविप्रः सहस्रायाऽरण्या
वयरथन तस्योवेमेवमानस्तुराजानमतदाश्रितः पुञ्जानश्चनथ्यावैसेत्वबालातेस्त्रीमुख
वयम कालेगच्छति चास्येन सर्वं प्राप्यानामसिद्धवः नेवनेगणघामास्तद्विजादत्तुमन्दो
हता विभिनेःसमसंख्यकैरेकस्यानाश्रयामिथः सेयथानैरवाध्येनन्नामामाटकुष्ठैद्
विव उद्धृत्वलीषुतेषामीडदासोनोविटषकः अल्पसनेष्ठुपीतराणामवस्तेवद्दिशो ।
अत एकदा कल्लदासस्मान्नृक्षातानभप्यायायो कश्चिद्भक्तथरोनामविप्रः शक्तीति
हृदः शरार्थ्यमायबाटेषु कार्येषु ल्लानवज्ञानः कृज्ञापिवाविसृष्टा सहा विप्रस्तानित्यभा
षत यामाभिस्त्वावरेभृत्वाशूष्माभिः प्रीतियशादाः नत्वाश्रयणा किं ग्रामानन्योन्यमस्त ।
द्विसवः विदूषकस्य दोषाय पुनर्यूयमुपस्थिताः नदमन्दिरस्य ह्यविवान्तुनभिन्ताश्च
मिथ्यः एवं द्विरदवायनेकमहाप्यानमनायकम् नतविलुलनसर्वार्थसिद्धिनव कृता

षकम (नत्वविस्मृतसर्वार्थं) नवेकं नायकं धीरं क्रूरधं वचसामम स्थित्यायायदिक्षु नवोषु
पंरत्ननयाश्रिया तन्नु नानायकनेनुसर्वेष्वेक्क स्तदात्मनः नदाविविनिमन्लज्ज्ञां स्तात्मन
म्र कथयेवावीन सेयानिशालिनोनान्हि समयवेददामद्दम इनःश्मशानः स्थूलायोवपु
ष्मावानिस्रहिनाः नामालघामिहक्कि नायः समसनरहानेयेन सग्रहमाकेमयानेस्माही
नेदस्साम्रमहेति इनिवाक्तयेशानानान्विश्रीस्तानेनकेस्थितः क्रूरधमेतन्नोदोषरः
स्ववाचविदूषकः ततस्तेस्वावदन्निश्रनेतन्नकनेहेमावयम यावाश्रमक्रः सक्रुतासमय
ववयस्थिताः ततोविदूषकोवादीदहमेतन्नवामिमाः मोनपामिनिशिक्कि नानामा
त्ते घास्मशानतः ततस्तडः काऽमनासोपिमञ्जलमनुवन् एवंक्तनेनमस्माकं स्वामी
नियमपथनः इत्येवेसाप्यसमयसामायाग्रनेनोवनान् ग्रामे ग्रविमाश्रययोश्मशानम
विदूषकः प्रविवेशचतद्दोरानिजकमेवभोखणाम् विनितोपस्थितानात्नेय क्रूपाणिकपः
विग्रहः शाकिनानामसेहृष्टघटङ्गुवायमवाशिने उल्कामुखवेमुखोल्कादिनिविस्यादि
नविनाकुले ददर्शनत्रमप्रेवसनोस्थूलायिरोपिनान प्रनष्टमाप्तसिकोक्क दम्भियावाधी
क्तानाननान् यावस्मनिकटनेघासापिनावचयापिने वनालायिहिनालस्मित्यद्भवनिम
तृष्टिभिः निष्कमपवरवेक्ष्नमोपिमतिजयानानान् नेशास्तिनः मपत्नोक्षिपीनागानेव

हे॰का॰
ला॰वा॰
७५
७९

तस्याभिया तेनापगतेन वेतालविकारं समं सिनासिकाः तेषां वकर्णे बुद्धा हृत्वीजग्राहवास
स्त आगच्छेश्च दृष्टे केशवस्योपरि संस्थिति प्रव्राजके शमशाने यज्ञपनस्त विदूषकः तस्य
हुलोकनक्रीडाकौतुककाडपुरामनस्य प्रच्छन्नः सुहृत स्नस्यानस्याप्रव्राजकस्य सः ताणा
त्प्रव्राजकस्यानत्पूत्कारं पुत्रभावाघावः निरगाश्च गुरवानस्य त्वा लातार्भिस्वसर्षपाः गृही
तासर्षपास्ताश्च सपदि प्रव्राजकस्ततः उत्थाय ताडयामास शवपाणितलेन तम् उदतिष्ठत्
चोनालवेतालायि हितः शिवः आरोद्रवन्तस्य वस्कन्दे प्रव्राजकोथ सः तदारूढश्च स
सागन्नप्रवहन्ततः विदूषकोपि तत्ससीमत्वगच्छदलित्ततः नातिदूरमतिक्रम्यमस्त
शैविदूषकः शून्यकाम्यायनीस्ततिसनाथदेवतागृहम् तत्रावतीर्य वेतालस्कन्धात्प्रव्रा
जकस्ततः विवेशगर्भभवनं वेतालोप्यपतद्भुवि विदूषकश्च तत्रासीत् गुप्तापश्यन् ला
ति तः प्रव्राजकोपि संपूज्य तस्य देव्या व्याजितपर तद्धात्मियदिनुदे विदद्धिववमीस्थितम्
अस्य थात्मा प्रहारेण श्रीणामिभवती महत् इत्यकवतनेतीग्रमत्यसाधनगर्वितम् प्रव्रा
जकेजगादेववाणीगर्भेगद्दोरूना आदिनस्मैतन्नृपतीहितामानयकन्यकाम् उपहारे
ऊरुष्य द्रनतः प्राप्त्यसि वाञ्छितम् पतच्छुत्वाश्र निर्गत्य करेणाद्द नानेश्वतः प्रव्राजउत्था
पयामास वेतालेमकरुक्तति तमच्च स्कन्दे मारुतनिर्यद्दक्षानलाविषः आनेतुराजउत्ता

नाम्नुत्पन्नभस्मायेयो विहङ्गकोपि तन्मंदिरहान्तर्व्याचिंतयत् कथं राजसुतानेनदृष्टानेम
यिज्जीवति इदृवनावसिष्ठामियावदायान्तसौधेदः इत्यालोच्यसततैवबलस्थोकंठोविहङ्गकः
प्रत्याज्ञकश्चगतेवबानायनपथेनप्रः प्रविश्यातः पुरंप्राप्यहर्म्यानिशितन्यपात्मजा आया
यावदृहेतातांगगनेनतमोमयः कौतिप्रकाशितदिशराजः शशिकलामिवः ह्लानातेह्ला
तितिबेताकेहेनौकन्यकावहन् नैचवदेवीभवनेस्रातरिक्लादवानरंतु प्रविवेशचुनक्का
लेवैतालेशविज्ञव्यसः कन्यान्तेनतदादायदेवीगर्भगृहद्वानरम् नचतावसिद्दिनतातराजपु
त्रीमियषसः तावदसौहृषहर्षरूपत्रप्रविवेशविहङ्गकः आः प्राप्यमोलुनोग्रच्छमज्ञनाहहम्मी
रूस यदस्मामहतोशहव्यापारयितमिच्छसि इत्युक्त्वाहृष्ट्केशेष्वपिरल्लस्यविवहृलतः प्रा
ग्राजकस्यविक्कंदरवज्जूनसविहङ्गकः गत्वाचगगनेनागुप्ततामितः पुरेततम् प्रावेशयत्प्रा
जहितामवाप्यस्नात्रुद्धावव नमभूविष्यतिपातगतिश्चाश्विततत्प्रमासम् प्रवेशयंतितिनि
यौतनत्स्सेपूत्यैवयाम्यहम् इतितेनदितावालाविभ्रतीराजगादनम् गतेनवियमम्पणाह्वा
साकोतामयातिमे तन्मदाभागमागतेदेहमेजीवितंपुनः प्रतिपमार्थनिधायः सहजोदित
तौवनम् तेक्रुद्धाचिंतयामासप्रत्सनोविहङ्गकः यदस्यसेनुगक्षामिश्रवेत्पाणान्भयादिय
ततश्चरूपेन [illegible]ः कामयाविहितावेषेन इत्यालोच्यसततैवनस्यावतः पुरेनिशि आया

ह्रे.क.
ला.वा.
८
८०

सत्तागरश्चौ नीतो ययौ निद्रां शनैश्च सः राजपुत्री न निद्रां वा भीता तामनयन्निशां विप्राममन्त्र
णेनावदिति भैमा ईमानसा स्तमेवेत्याययामास मामभानेपिनेव तम् ततः प्रविश्याद्दृश्य
लमेतः प्राचारिकाः समस्त्रमाश्वगतैव राज्ञानुतेव्यजिज्ञपन् राज्ञाप्येवल्लितितनेपतौ
ह्वारेव्यसर्वेयत मतीहाश्वगत्वा तत्त्वापप्पहितविदूषकम् शुश्रावचयथाहेतसतदाजसु
तामुवात् नृपैवगतमाराज्ञेवसमस्तमेयत्नवेदयत् विदूषकस्य तन्नखलक्षनासमहीपतिः
किमेतत्त्वसादितिलिप्तमस्तुज्ञानद्वाभवत् आनायपश्च दितमेदिरानेविदूषकम् दत्ता
श्रेयास्त्रमनस्मानस्याप्त्वेस्त्रवपीतिना पप्रच्छतु यथातेनसराजानमुपागतम् अस्त्रलतस्या
मोप्यस्मेविप्रोवृत्तातमब्रवीत् प्रदर्शय स्वचहारातनिबद्धाश्वारनासिकाः श्रुत्वाद्र सर्वेप्यन्तलौ
स्वसर्वेपान्स्मितिभहिनः ततः सभाव्यस्ततेनत्त्वानाथमदहिनान् सर्वोस्वकंप्रेतापीन
त्वकृतान्कूलकारणाम् स्वयं श्मशाने च गत्वा वदृष्ट्वा ताश्छिन्ननासिकान् शुष्का हव
निलैनकारालमत्रान्नेकायमम् उत्तमप्रतापोराजामलजोषमदाशयः विदूषकायकृति
नेहतामाणपत्रायिने ददौतस्मैवतोमवनंदेवनततयोनिजाम् किमदेयमुदाराणामुपकारि
षुतुष्यताम् श्रीकृत्वासामनुज्ञप्तेमानुद्वेराजसुतकारे गृहीतपाणिस्त्वेनासालेभेलक्ष्मी
विदूषकः ततो राजोपचारेण सन्यकोतयासह आदित्यसेनजपतेसमासाञ्चयशाऽट

दे॥ अथ यातेषु दिवसेष्वेकदैववोदिता तमुवाच निशायां सा राजसुता विदूषकम्। नाथ स्म-
रसि यत्तत्र तत्र देवगृहे निशि मांसैस्तेनमिहागत्य के विन्द्यके दिव्यवागिरा नच चायगतो मा-
सो भवतस्तस्य विस्मृतम्। इत्युक्तः प्रियया स्मृत्वा सजहर्ष विदूषकः। साधु स्मृतं मया नाद्य वि-
स्मृतं तन्मया पुनः। इत्युक्त्वालिंगनेनाशेषं ददौ पारितोषिकं। समाधाय च ततस्तस्यां निर्गत्या-
तः पुनर्निशि प्रादाय वेश्मावेश्यः सेलद्देवीभवने ययौ मामो विदूषकोद्दमोरितिनत्रवट-
त्वेद्धिः प्रविश्य सस्पर्शाख्याक्रमेतः कौनापदीवितम्। प्रविश्य प्रचान्तं सोऽत्र दिव्यमावासमैक्ष-
त। ददृशे तु दिव्यरूपाय कन्यां दिव्यपरिच्छदाम्। स्वप्रभाभिर्यतो मितो रजनीज्वलितामिव दृ-
ष्टकोपानिनोदरस्मरसंजीवनौषधिम्। किमेतदिति साश्चर्यः स तया दृष्टयास्वगम सते-
हृबहुमानेन स्वागतेनाभ्यनन्दित उपविष्टश्च संजातविस्रम्भप्रेमदर्शनात्। ततस्तद्रूपविज्ञान
सोत्सुकस्तानमब्रवीत्। अहं विद्याधरकन्या भद्रा नाम महान्वया। इह कामचरा स्नातुमप-
श्यमद्भुत त्वदा तद्गुणाकृष्टचित्ता च तत्कालमहमवता। अहं शपदीयोमिमहजनपुनरागमनाय
ते अथ विद्या प्रयागा स्वसेमात्प्रेरिता मया सा वे राजसुते वास्मिन्कार्ये स्मृतिमजीजनत् त-
द्धेवस्थितास्मीह तत्तत्र भासेदमर्पितम्। शरीरं हृदयं मया कृष्णाणौदं हमम इत्युक्ते भद्रया
भक्तो विद्याधर्या विदूषकः। तथेति परिणिन्ये तां गान्धर्वविधिना ततः। अतिष्ठत्तत्र चैव दिव्यभो-

से॰क॰
ला॰वा॰
८९
९१

गमवाप्यसः स्वपोहषफलैर्दृष्ट्वा प्रियया सेगगनत्वया अथान्ते मेघडुहासा राजपुत्री निशान्ते वे
भर्त्तीवेन मपश्यन्ती विषादमहसागमत् इत्याय वो निकेमातः पस्वलद्भिः पदैर्ययौ विह
लासेगलद्वाष्पनेत्रोगिना विलोचना सपतिमे गतः क्वापि राज्ञो विनिवमानरमे आत्मप
गायस्समयासा नतापावसम्प्रयात ततस्तन्मानसे वेहान्सश्रान्ता याक्रमेणततः वुद्धावा
जापितमेतपस्माक्रलत्वमगात् जानशमशानवासिनेगतसोदेवनाटरुम इत्युक्ते राज
हितया राजा नचस्वययौ तच विद्याधरी विद्याप्रभावेणाति रोभवत् विविस्मापिनले भेत
वलितीर्घो विहषकम ननारात्रि परोहने निराशान्तान्दधात्मजाम् देहत्यागाय स्वीन्सप्
जानीकामव्रवीदि नारिहृष्ट्रा कर्णेव्यासदृष्टिवषेनैपतिः ग्रुक्षोदियन भगेननाश्रपक्ष
लिवाविनात तक्षुना राजपुत्री माथावयामास जीवितम् दृष्ट्वा विहषाकृष्टुत तन्यसागमवा
क्ष्या विहषकस्यापन नास्ति हृतस्वयोनापि याम महायोगेश्वरी नाम सखी का विद्या
ययौ उपेत्य सा वद्रस्वनाभिदेस त्वामथाव्रवीत् सखिमात्र विमसृगाल्याहा वियाधराज्ञ
यि पापं वतेचिकीर्षति न दिता गमसेनानया अस्ति पूर्वाम्बुधेः पारेपरेकाकाकोटकाभिधा
नदतिक्रम्य च नदी शीतोदा नाम पावनी नीना नाम सदयाख्य स्त्रिमित्रस्थानमहागिरिः वि
द्याधरेणाक्रमत्तयं नगाङ्क साम्प्रतं प्रियसमानुषस्या स्नानेन विनात्ब मे क्वस्याः पनद्धि

८९

सर्वमेतत्समकथयित्वा मामिच्छसि इत्युक्ता सा न यामवत्यामुद्राभयवशीकृता विदूषका
त्यक्त्वापि मतिपेदेतत्तथेति तत उक्त्वा वतस्तत्कक्ष्यादत्वा स्वाङ्गुलीयकम् विदूषकस्ता ।
मेतत्समपसारितवान्ये विदूषकस्तु पूर्वस्मिन्पूर्वे देवगृहे स्थिते तत्पादपद्मदात्मानेन भ
द्रीन चकमे दिवम् स्त्रीत्विद्याधरी चेतसा स्वाङ्गुलीयकम् विषादत्रिसमयावेशः वशः सु
भूद्विदूषकः अवितथमूनस्ताथवचः स्वप्नमिवास्मरन् गन्तातावतिविवृद्धवसाममोदयपव
तम् तन्मृगाण्यपुनर्देवगृहं वनेद्वामथ नवच्चलोकहृद्दे मातृस्थानात्मपरिवृत्तेत तस्माच्छ
क्विद्धेनमोहकार्यमुद्यतिमप्यथा इति संवित्य मतिमान्नृपः मन्त्यस्माशिशिरे जीविता
स्तत्रैतालिमात्रतादेवीगृहस्थानतः निरगाद्गृहाद्भद्राभेदृहामेदइति संश्रुत्य तत्क्षणं चावि
लोकेनत्वनतस्त्रिहृष्टावासिनः सोऽपि विदूषकः प्राप्तः इति कौतुकाद्रुलवधुः शुद्धा वेला
नितगरमयहृष्टुतव्यावियः उन्मत्तवद्भावक्षप्पसनीनाप्तस्वमन्दिरं तयस्त्रेकुजलेपयडा
क्तभूत्स्तवार्थवैः तच्चतवचदाभद्र इति मन्त्रित्वेदत्ती वेदोपादिहृषकः गोः रम्यक्तापि सततन्त
णि श्रीगाश्रूदलयानामसर्वभिणाभूस्त्रेयणुता स्तेकेनृपात्रेश्रुत्वा चसहसाभ्यासुपाहृतः आ
हृावस्तेनसहसापादेनाहृतनविहितपयवसततयकनिविद्दिनानृस्याश्रुनिः स्पृहः पापय
निजवस्त्राणिकृतानामाविदूषकः अशाक्यमतिकारायनत्किमर्थं कदप्यतेन नवजक

ह॰क॰
ला॰वा॰
८१
81

तावन्मन्त्राण्युल्लाद्धमाभवेत्ततः स्वकर्कटवाटिकास्यकालेनकुशलंभवेत् इत्यालोच्य
सवादित्यसेनोराजानुमोचते ततःस्वकर्कटवाटीसमन्वोशुःसोनुलीयकः वीरोमहाप्रतिम
रंसमनस्थविहङ्गकः गच्छन्महद्वद्गुःखाव्यादिशःपापसर्वक्रमात् मध्येमार्गवशाद्यानेनरा
रेणोद्धवधनम् मानयन्नवसामन्तकाराविभिन्नमिथायसः आलक्ष्णालयङ्कस्याप्यद्वृहदायाः
प्राविशाद्वृहम् भूतिपनाश्रयासावकृतातिथ्यालक्ष्मणान्तरे आलक्ष्मीसस्तपंसवंसोनरईःखा
जगादतम् त्वस्मरवमयादतेश्रमसर्वमिदंरवद्वृहम् तुक्रद्वाणयतोनास्तिजीवितममप्राप्य
ने कस्माद्देवव्रवीषीतितेनोक्ताविस्मितेनसा भूपतीकथयामासतद्दिच्छन्काश्रुनेत्रवीचत् ।
अस्तीहदेवसेनाख्योनगरेश्रुत्रभूपतिः तस्यचैकाससुतनमाकन्याभूतलभूषणम् मयाडुः
खेनलब्धेयमितिताडुःखलब्धिकानाम्नाचकारसैवतुपत्नन्यामतिविमलः कालेनयौव
नारूढामानीतायस्वबश्मनि राजेककश्वनाथायताप्रादात्स्वभूपतिः (तस्यचेकासमुतम
माकन्याभूतलभूषणम् मयाडुःखेनलब्धेयमितिताडुःखलब्धिकाम) स्वकक्ष्येस्वर
त्नशावधावासयरहनिशि प्रविह्रपवसथमेतन्कालेपचतायथो ततोविमनसाराजाभू
योप्येनात्रसाहतना दत्तान्यस्मैनदपायाभूसापितदृस्नपयत् तस्याध्ययदानेपितेनवा
केतितेवतम् तदासेनापतिराजानिजमेवसमादिशत् इत्ोदेशानयेकेकःक्रमादेको

८१

कतोऽयमागत श्रमान्मनसाहमानीयोऽत्रासनाः तद्वियोऽथवा सपानीयमेवैपोऽत्र याशोऽस्तु
त्रिकाहकेने विद्यामोत्रविपद्यते किंयतोऽत्रकियच्छिरम् उनद्विष्यति यथात्रसोसाभतोभवि
ष्यति गतिः शकापतिक्षेलनस्रहतविधयविधेः इतिसेनापतीराज्ञा समादिष्टोदिनेदिने वार
क्रमेणगोदेक्ष्मानयनेववराण्यह एवंवनत्रयातानिनत्तयेनरक्षणनान्यपि मुमच्चक्रतत्रएण
याः श्रवकेत्रववृतेन तस्यावारोयसंग्रामस्ततयगांत्रविपनये नरक्षाविमयाकार्यमातरयिनुश
वैशानम तस्त्रीवनीस्वदूलेननभोगणवतीरहम दासामिसर्वयेनसानश्वनङ्कःरवभागि
नो एवंश्रुत्वावतोवीरस्त्वामवोचाहिंसकः यद्येवमसन्तद्दिने मामसविक्रवनाह्य थाः।
अहन्तत्रायगङ्का मिजोवनेक स्तनस्तव किमेनेत्रानयामीति क्रयातेमयियमाजभूत स्तिष्ठो
योगाह्नितास्लेवभयेतत्रागतस्यमे एवंविहस्रकेनोक्त्वा ब्राह्मणो साजगादतां तद्दिश्रुणेम
मायातः कोपिदेवमवानिह तन्मागणान्देहिमश्रजशालवेनदात्मनि एवंतयासोनुगतः
सायराजस्तुतारदहम सेनापतिनिर्गुणेन किंकरेणसमयमे तन्मायप्रपन्नदः पमुत्तानायोववन
मदोहनो लेनामतंदेनस्फोतश्वभार्यात्रनामिव ततोनिशायांशयनेराजश्वानयानिमि
ष्यातोपनत्नमानेनपतिविधनकवेणसः वासवेश्मनितत्रासोजागदेविहरकः पत्रपति
तावत्कोऽहरतनरानवेतिचिंतयन् मध्येवजनेकुमारुपाहतेकवाटकम स्तद्वारेस्मादा।

स्र·क·
ला·वा·
८३
83

ध्यानेनोपगतस्तस्मै ततः सवह्न्यागस्थितस्तत्र स्तत्र तस्मै वासकान्तेरे धृतेनरशनाकोड्यमदंष्ट्रे
नोवशायत विदूषकस्य विक्रेदखावितानतस्यनेकया एकाविद्याभद्रोरगावाङ्कसपदिरत्नसः
क्तिमवाङ्कः पलाय्याग्जनगामस्तनिशाचरः भूयानागमनायैवनन्सनवर्भोनिनः भवन्ना
वीत्यपतितेरत्वावाङ्कन्तपास्तजा भीतावजानन्त्वावविस्मितावबभूवसा प्रातस्त्वदृशे
गन्तादेवसेननतयमः स्वसतोनशरहारिस्थितक्किनच्यतोत्रजः इतःप्रभृतितेनदानैस्प्रवेश
स्वनेतीति दत्तोविदूषकेनवसदैर्योपरियोगेनः ततोदिव्यप्रभावायतनस्सैप्रीतःस्यया
स्थिवः विदूषकायतनयोत्मैदस्यौविभवानरे नूनस्तत्यासम्पेतनकोतुपमविदूषकः।
नस्थ्यादिनानिकतिविदूपवनेवसपदा एकस्मिंश्चदिनेतस्माराजपुत्रीविद्यायतनाम्स
नतःप्रययौराघोनाभद्राप्रतिस्तवरः राजपुत्रीचसाघामस्तददर्शनक्कःरिवताः प्रासीद
घासितातुवानत्यमावनेनाशया सोपिगाक्कनरदृवरूः कमात्यापविदूषकः सूर्वोत्र
यारहस्थ्यानगरीनामलिमिकिम तत्रचकेसकेनापिवनितामहूसगानि स्कंददास
भियानेनपारमवैश्यियास्तना तेनैवसहूवानल्पनदीयतत्रसश्रुतम यानपात्रेसमारुह्य
मतस्थ्यस्तुयिवत्मना ततःसमुद्रमध्येनयानपात्रस्पागतम अकस्मादभवड्डुवासकं
मिवकेनचित्त अर्चितेनाणिवेरत्नैर्यदानविवचालतत ततःसवणिगाणैःसन्कंददासो

८३

ब्रवीदिदम् यो मां वयनिमं कड्ढमिंश्च भक्ष्येन्मम नैष्मि ति जयनार्थं च वनमस्तें वदेदाम्यहम् ने
क्ष्णैव जगादैवं यो रचिता विहङ्गकः अहमन्नावतीर्थोत विचिनोम्यम्बुधेर्जलैः तेनाप्युक्तो व
यामेतद्दुर्ङ्ग्य भवद्रूणा न व शुद्धं चाप्यवलम्बधेवद्वा मोपपाशरज्जुभिः विमृद्धैव भवद्रूणा न तद्रूणावा
तिमध्यतः उद्धते यो मा लिम्पुष्याभिरवलम्बतरज्जुभिः नृ यतितेन न वनिज्जानतद्वच स्वभिनेदितेन व
वेधः कालीयाराक्षेत्रजवेथनकस्यपयोः तदुद्यावततारैवं वारिधौ मध्ये विहङ्गकः तत्रामवस्मे
प्राप्ते मतनके न न वसीदति ध्यात्वोपाक्ष्यितमानेन यं विश्लं कृत्वा चनेकवीरः प्रवणस्यायोमा
ध्येवाति विविशमः तत्रैकं महाकायं महसंभुक्तं भवेत तत्र जैत्रायां तत्रास्तह्वं वयान पात्रं व्मलो
कयन् विक्रेदत्तो मनेन्द्यो वनस्यखे ऊनतन्ना व चालनं च भवद्रूणा गोयं मुक्तेन यवनत्वे ते
दुष्टं ववणीकाय पक्षैकदयामास तनस्यस्तः विहङ्गकस्य बन्धलाः प्रतिपन्नार्थे लोभतः मुक्तेनतेन
बलेन तुन्नतेन भवद्रूणा नमः सलीम भ्यवमहतः पारम्बुनिधेर्ययौ विहङ्गकोऽपि सङ्कम
म्बुमध्यगः उन्मज्ज्य सलिलत्थात् दृष्ट्वा धीरः तेन मचिन्तयत् किमिदं व निज्जातेन तत्कृते
किमर्थं वोच्यते कृतं न्यायधनलोभादानापकारो वैतथैत्तमाः न देशकालः स्थितरामवेक्ष
व्यस्य सम्मतम् न हि मनावसादेन सफलायपद्दिलकृत्येन इति सिंशा विमृशतकाले जयेता
मारुतोद्दमः यामान्तर्जलमध्यस्थं मत्स्यान् कल्पयेन न यानं न नागं न नौविबद्धन्तर्लव्यस्मासुनैव

ह॰क॰
ला॰वा॰
८४
८५

यि देवम वहिमिमहाद्धं कृतेसतत्र शालिनाम् तेम्भो हृतिमिवाम्भोधिपारं समाश्रिता
गतम् बलवंतमुवाचैव मेतनिशान्तरस्तौ साधुसाधु त्वया बोलिको यत्त्वमो विहृष
क श्रेनैन नतद्वृयं यत्र ह्यानाक्षितहिंदं स्मरण श्रामोस्मि नगन विषयमिमे सम्प्रस्नेनापि वको
कोटकाख्येन नागेंद्रिनेः प्राप्यास्मि समभिः तेनोलब्धपूनि निगता शोकेषाप्यास्मि वृषितम् अ
द्द्वाराय्यितः सर्वे भवता मध्यहि विश्वक महत्वाश्च तत्वेदानीत्त्व मस्याचनिवर्तसाति तकी
क्रमिद्धि विदस्त्व भित्ता काविरुगमवाक विदृषक श्रुत क्रुत्ता प्रतापमाहिनमहाश्रितः प्रव
स्यत्समभेवाह्निमापका कोटकपुरम् तत्रचप्रविवेशकेमहमार्यपर्यहितम् नाना
देशाद्भवैलैले हिजेःरभ्यागतनमिष्येः श्रीमता निर्मितैर्याज्ञानचैतेनावववत्मना रुद्दे
समधुसौवर्णहस्य देवकुलान्वितम् तत्र सर्वैः कृता निष्पकेक क्लेशा लक्षणानिर्धि
त्तानेनभोजनेनैवहत्तैर्नीता गट्टमुपाचरत् सायचतन्मठःस्थः सत्वरेणश्रावनत्र सः वि
दूषकः सपद्ददेवोक्षमानमिदेववः श्रालणः चर्च्चिषो वापि पौराणो नष्टपानमन्नामा
मातविक्रुतियः तेवराज्ञौवसतमुद्दके तक्रुतासतनिर्मितैचनदाशेकपवनन्ताणा गतं
शज्जनस्त्वतावासद्दमियमश्रियसादसः कृत्तुलमट विमालिकाल न्नासा हस्तकप्याः तत्र
जन्हृतनामसयतन्न्कत्तो विहृतंभवेम् याहि नत्रप्रविशाति तपा यानमजीवति गताः स्त

वदत्स्वेवमत्र मादृशिकाः त्वयम् इत्युक्तो स्तैर्विप्रैरनंगीकृतनस्पृहः विदूषको राजगृह
के ययौ न किं कैः सह नत्वाधिपमिना राज्ञा स्वयं दृष्ट्वाभिनन्दितः विवेश तद्रूद्वा वासनक्र
मर्क इवानलम् ददर्श राजकन्यां च तां माकृतानुरागिणीं नैराश्यपङ्कः स्वविश्रुतां पश्यन्ती
मामत्र यादृशी आसीत्त्वं जाग्रद्देवानुस्मरायावलोकयन् करे कृपाणमादाय विनितोपा
स्थितन्दशो अकस्माच्च महाघोरं ददर्श द्वारि राक्षसं क्षिमदर्शितैणवाहुनात्यस्मातिनिश
जोनरम् दृष्ट्वा विचिन्तयामास हन्त सोऽयं निशाचरः यस्य वाहुर्मया छिन्नो नगरे पोएव
धेन तद्दृष्ट्वा नष्टं तद्वाक्येन्यरू रिष्यामि सोऽद्यैम पलायमूर्ध्वं वक्रं क्रमत्सान्साधु निहन्मदे
इत्यालोच्य यथा सैव केशेष्वाकृष्य तत्स्थितः राक्षसस्य शिरश्छेत्तुं समारेभे विदूषकः न
त्वागाभीतभीतस्तमवाच स राक्षसः यमदृष्टाभिधानस्य मम माभूर्तो हतेश्मे अवीरश्रुता
घामसद्यादृत्वाणीये त्वपात्मजे इयमेकानत्यामाचपोएद्वधेनवनितिनी शकयाज्ञायप्रसादात्
ममाभूदुद्यमीदृशः न चाद्यैवाङ्गे केणाक्षिप्रोमयोएद्ववधिनी न याचाद्य जितोऽस्मीहतनस
मामभिदमम नक्तुनामविहृस्यैनेयंत्वेवाच विदूषकः मयैव तदुर्जस्तत्रत्यूनतन्त्वीपौतुव
धेन रात्रसाण्वदन्हिदेवाशल्लनमानुषः मत्वानरश्येमवाभूक्तुवोज्ञानयद्रूः समसोद
दानेद्वद्रूमेनेयदामाचमाशिष्यामि नदादृसमिपाष्येनेमिद्धयम्कटेषापि एवंसमाचामा

हं·का
लं·बा·
८५
85

मेघावरयित्वा विदूषकम् तेनाभिनन्दितवचा यमदंष्ट्रस्तिरोदधे विदूषकोप्यस्मानेदम
भिनन्दितविक्रमः राजश्चानयात्तत्र हृष्टस्तामनयत्प्रियाम् भ्रातश्चत्तानहेमानतुष्टस्तस्मैददौ
नृपः विभवैः सह शौर्यैकपताकामिवतां स्त्रियाम् सतयासह तत्रासौ सानौ काञ्चिद्विदूषकः
पत्रान्तरमप्युवसल्लक्ष्मीवगुणाकृया पकृलावनिर्गिरिसिरेन्नतः प्रायात्प्रियान्वकः लब्धदि
व्यसमासादः कोहिग्रेस्मद्भ्रमान्ते नगरस्यविनिर्गतस्ततमस्मावरात्समम स्वनेमात्रमानेन्ते
वेत्रगादवविक्रमतीति वाढ्नेनवशाभाव्यप्रदयाद्दिमेमसाव भद्राविद्याधरीनामस्थितात्व
तत्रम्नवय नेश्यञ्चक्रवतुल्लससकृदमाकृत्तलक्ष्मः यथावसतयातात्याद्रगेमामाशद्दियाजानी
भ्रातश्चतीनवंपीतेनोटामलख्यामातुष्वनेतीम इदयाद्दरथभावत्समानिकर्षमयत्ततः ग्रयत
घदेतः श्रीमातुदयाव्येः श्रवलव प्रश्नापतिवनास्लेवमिद्दियात्विगतिमम इत्युक्तारावम
तस्मिन्यामान्त्रेतिनिबद्दिते दोर्धिकोसस्टशकोरश्यानच विदूषकः वदेनाः साृगवमिवश्रमद्ड
मरुगजितेः तस्मात्सावेत्पश्चीदृश्यफलपद्मान्तनश्रियाः लीलामिवामुवापश्रवस्तपस्थिताव
विलसाम यंयमिया गमसागसूनिवतिज्ञवतीमिव प्रलेख्यायगिरेर्मितेमलदिहेवववरलाए
स्थितोभवामिपश्वामिकस्पैयपश्यहतिः इतिचिन्तयतस्तस्यतत्रैनायाथ्रुमायशुः दृष्टी
नकोवनवटाभव्याः सवदवः स्त्रियः वारिघ्रातनक्तस्माम्बनाःसपथस्कयोषितः कस्येदनी

यतोतोयमिति ...... पेशलम् अस्ति विद्याधरी भद्रभद्रानामात्र पर्वते इह स्नातोऽद्य को
तस्मा इति ताश्च तम् अब्रुवन् विद्ययोतेवयोराणां सारत्नोयतकर्मणाम् पतिर्नैवसामयी
युष्टयन्त्यपर्याप्तिनी अथैका मरुसैव ह्योत्रासामथाइवावनाम् महाभागमनस्कं येऽस्मि उडा
न्तिष्यतामिति तथेति तवचेतनस्याः कुयोन्तिसमसृष्टहिमान् निश्चयभद्रयाशुवेदनेऽत्ता
गुलीयकम् उपाविशश्च नसैव सूक्ष्मदीर्घिकातटे ताश्चतञ्जलमासाय स्रगु भद्रायटहृग्वि
यः तस्यताभिश्च भद्राया यावत्स्नाता भ्रूदीयते तावत्स्यात्लइत्स्नेहात्तिप्पतात् गुलीयकम्
तेहस्वामस्याभिस्तायभद्राः पश्यत्कुत्ता स्वकेः हृष्टः किंकोविग्राभिभिरिद्राश्रुवेश्मनिति हृ
हृपकोऽग्रवास्माभिर्मोत्रद्रोवापिवातटे तेतोन्तिमोऽहटस्थायमिन्पयत्नाद्भवस्थनाः तेतो
भद्राब्रवीत्कुग्रेयत्सु मस्त्वानमस्ले इस्रानयत्नगलातसौहि भूतो समागतः इसकेमद
यागताय पश्चावल्लानिवघच स्नातस्यतहृयस्याभिस्त्यनिस्याविहशाकः शामशृस्तटदा
शास्रभद्रामागोसुकंवि विशान निजस्सततेः सातास्य कामिवफलक्षियं सापिहस्ता
तपुत्यायहृष्टवाद्यास्य शोकवेः इत्याश्चैवववेधामक्काटभुजलनात्वस्नेम पासताले
गितयातयाः स्वइक्कलात्वत्र अंतिपोहननत्वेह्वः मस्येसंविमसृष्टनः प्रयोपविशावन्ता
यमविलसौ विलोकने उभोशनउणीभूताम् इवात्कम्भसुहृहलनः यागतोऽसि कथ्येत्

क॰का॰
ला॰बा॰
८९
86

मिमिमामिनिवभद्रया परिष्वक्तः स तत्कालं शुश्रावेदं विदूषकः समाकर्णय भवन्त्येव दशमा
रुह्यशाणामेशयान् सवह्नागतोस्मीदृक् किमन्यद्विभिद्यते नकुर्वानसोहृष्टानामन
पेलितजीवितामयीतिकथागतस्तेदासाभद्रा तमभाषत आर्यपुत्रत्नमेकार्यसुखीमि
नेवसिद्धिभिः तेनेमाणगुणाक्रीतादासीवाद्भुतवश्वभोः विदूषकस्तूनोवाचीनयोगाङ्क
मयासह शुक्तादिव्यमिमभोगवस्तुभुञ्जायिनोपि यं तथेतिप्रतिपेदेस्याभद्रापमपुदित
स्यातत नेतेकलपरिश्वशाविद्याश्रुतणावज्ञेदी ततस्तयासमंतत्र सविश्रामायतात्ति
शान् रुमोपचारसत्समस्थायोगेश्वयौविदूषकः प्रातस्वभद्रयासाकमवनीर्योदयादितः
समस्मारयमदेशस्तुरा तमसस्तूनः क्रो स्रतमायागतोसौकाप्रातयाश्रकमतिजम
तेस्याहरहस्केस्थभद्राभावाप्यतश्वरः सापिसहतदभ्थरात्नसासाचिरादृणामपवु
गतपरायमाऊवतेकिलयाचिनः गत्वापिदृष्ट्वावतनः सम्पनस्थसिपायस्वः विदूषकः
गृनःप्रापतस्थकाकोटकंपुरम् गत्वादर्शनसयासतनुवालोकितजनः दृष्टापितमन्
पतिसमार्यामागतिस्समः दत्तातेनस्हीताचुतन्नतातोभुजाजितम् तथैवगतसादु
ढाः सप्रतस्थपुरात्ततः गत्वापुण्ड्रवर्धनंप्राप नैवनिजवसः यनवातिनियोस्यैवक्किना
निसमरजवः यनापदात्मेवासवर्यमेनेचपापमतः कदर्थीणापरंमाणाः प्रायेणसहा ८९

[illegible]

कथा॰
लावा॰
८७
87

द्दीभूता नामान्तर्निजराज्यार्थे महत्त्वे कार्यवेदिना । तत्त्वेनाश्च महाराजाभूद्धि मे स्वतां हि ह
षकः समभक्तिनमितक्रुद्धो विधृतोऽभयवामरः । तस्य च मङ्गलानोद्यवादनिह्नादनिभ
गः सहर्षेश्रुकृतनादेवराजो जयिनी शुभी । इत्याससराज्यविभवः क्रमशः सकृत्स्नोऽपि विल
मद्दोभाविलयज्जकसूजितोऽग्निः तास्मिः समेविगतमत्सरनिह्नताभिर्मिधस्नान्धवेऽश्रुमरे
त्वनिञ्जप्रियाभिः इत्युक्तलेदवेशजनितिनिञ्जप्रियाभिः सततमवधीराणाम् ततोऽरम
ताकहेणासिद्धमद्वामाहमेतन्नतम इत्युक्त्वा वत्सराजस्य वक्राश्विर्यामेनामद्भुताथा
कथान्ते याज्ञसेनीनामविणालस्य सर्वदेव्यश्चापि प्रीतिशुश्रूषामवाप्तुः इति महाकविसोम
देवविरचिते कथासरित्सागरे लावाणकलम्बके वत्सराजकथायां चतुर्थस्तरंगः मु
दितोऽप्याद्यः १८ ततो वत्सेश्वरः प्राह्लतयौगंधरायणः । राजन्दैवानुकूलस्य विद्यते पौरुष
वते नीतिमार्गे च वयमत्र किंचित्कृतश्रमाः तदयथावितितेऽशीघ्रं कुरुष्व विजयश्रियं
इत्युक्ते मन्त्रिमुख्येन राजा वत्सेश्वरोऽब्रवीत् अस्त्येतद्बहुविघ्ना तु सदा कल्याणसिद्धयः अ
तस्तदर्थं तपसा शंभुमाराधयाम्यहम् विना हि तत्प्रसादेन कुतो वाञ्छितसिद्धयः तच्छ्रुत्वा
मविवेश्वरतपः स्थितम् विरात्रोपोषितेन भूपः शर्वेः स्वप्ने समादिशत् तुष्टोऽस्मि तेन तदुत्तिष्ठ तिा

विघ्नजयमाप्स्यसि सर्वविद्याधराधीशं शुंभं चैवाविराद्धिति ततः सम्रुधेराज्ञातन्यसादा
हृतश्रमः चक्रेशुश्रुवितात्प्यायः प्रतिपञ्चदमाश्व आनेदयश्चश्च विवात्मानः स्वमेन नैतेनमः
व्रतोपवासस्नानेचदेवोद्दिष्टकमले ततस्समवर्णनेनैवश्रुश्रुषणेनयत्नस्ययोः तयाश्च
विभवायवज्ञातोत्साहो षधक्रमः लेभेसराज्ञातपताप्रभावे स्वेंजसमम् पुण्यापलि
वृत्तानांचतत्स्यतस्मौकीर्तिमापतुः उत्स्वमभूमयपोरेवविहितेव्रतपारणे योगधायणेन
शुः चितिराज्ञानमब्रवीत धनसंख्यसमेचैवस्यप्रसन्नोभगवान्हरः तदिदानीतिमुक्तिनाम
जलक्ष्मीभूज्ञाजिता साहिस्वधर्मसम्भूताभूस्तनामनयस्थिता त्रिजयमाप्तिनानाहिवि
नाशानालस्यसपता तथाचविरभूमिष्टानिधिः पूर्वचसंस्थनः प्रणष्टाभवतामसः किंचा
त्रैलोक्यस्मरण बभूवदेवयासात्क्षेः शुचिपाटलिपुत्रके श्रुताकोपिवणिक्तस्यामहाधनक
लोहृतः प्रभवनस्यभार्याचनगरात्पोतेवधनात परिणीतास्मस्वस्यकस्यापिवणिजः सु
ताः गतेपितरियुवंतक्रमेणव्यसनान्वितः सदेवदासोहृतेनसर्वधनमद्रावयत ततश्च
तस्यभार्यापातुः स्वदारिद्र्यदुःस्थिता पत्नीनातिजगाद स्वपित्रापितुवधनम शनैःसो
पिविपत्तिवलः स्यात्तुः भिक्षुकस्यकर्मणि मल्पार्थीदेवदासस्तन्श्वशुरयोषितयथो ग्रामस्य
संध्यासमयेतस्यैरेपाण्डुवधनम रजोहृत्तंविवस्त्रवैवोस्त्वातमानमविनयत उदसः प्रविशा

दे॰क॰
ला॰वा॰
९८
६४

मीदृक्कथं श्वशुरवेश्मनि वत्स्ये ह्रीमानिनोऽम्लानिर्दैन्ये स्वजनाश्रितः इत्यालोच्यापणा-
गत्वा सक्तूनपि विपणेर्बहिः नक्तं संकुचितो न स्थानकाले क्रमलोपतः तण्णुश्वतस्मि-
त्विपणौ प्रविश्यत्नेन लोकयन् श्वशुरावनिजं विडम्बाढिनगवाटकम् तत्रान्तरेव
नैवैवतिः शाहुपरमार्गतनाम इत्नमन्तः प्रविष्टा बस्त्रियेमकाद्दृशासः ज्वलन्मदीपया
वस्मृदशेहहष्टिं नदत्तुवे मत्स्यभ्रस्तानवासतावहा निजामेव गेहिनी ततः सोऽगिलितहारा
भार्यतामन्यगामिनी दृष्ट्वा दुःखोऽशुनिरूनो देवदासोऽचिन्तयत् धनहीनेन दीर्हेऽपि
ह्रीयते स्त्रीशुकाकथा निःसर्गानियतनापासा विद्युतामिव चापलम् नेदियसाविपन्नः
सोऽवसन्नोऽपि वृयाविनो गतिः स्वायत्तत्त्वं न चायाः स्त्रियाः पितृगृहस्थितिः इति सचिन्तया
त्तसाः सभार्यो यावद्बहिः स्थितः इतोऽनुविस्तम्भजषः कथालापमिवासमाप्तान उपनव
ददोक्ष्मि स्वकर्णे बापिनन्वामे इतिबबोड पपतिपापातेब निजैरदः सत्ताविदेक ममा।
मपयशस्सानुरागिणी मनन्येवी बवत्ताख्येः श्वशुरगृहे पितामदः स्वगृहे समागते तेन
वनाः स्वर्णाभृतिनाः कुम्भाश्चत्वारो निगत्वा स्थापिता भुवि नेदेकसाः सभार्या
याः सचक्रे विदितं तेन तु ज्ञायभोगान्कालेन तत्समावृणायेन देवोचत सापि त्वविधाय मञ्क्ष
श्रैमश्चसुरवेश्मनि इत्यमन्यतिजले स्वस्वविक्रमागमः स्वमन्त्रस्सनमयावदित्ता

हका
ला·वा·
८५
८५

सर्वैरित्युक्तेथतेनः राज्ञा तत्समनन्तरं येन महत्त्वं गृह्यते तेऽर्थनम् तस्माद्यथावत्सामान्तं सिद्धये मे।
त्रिमएतलम् कृत्वा दिग्विजयं चैव बलं पौरमौलबलाश्रियम् सेतुशूरहयचवन्धुनो यमस्तन्त्रान्तुपसंक्रितः
विकृवैतेनवद्धवा राजानस्तमिलेतिव यत्नेवश्रलद्रमाख्या वाराणस्यां महीपतिः निन्यवेदी
सतीतस्माद्द्विजयमन्तमथतः नास्मिंजितेजयः प्राचीप्रक्रमेणाखिलादिशः उत्सैः क्रमुद्य
वैपादिदशश्चक्रमुदोनवलम् इत्युक्तिमति विधुत्येनतथेतिविजयायतः वत्सराजः प्रक्र
तिभ्रमयाणादेभमादिशत् ददौवेदेहवशी चराज्येगोपालकायसः सन्नद्धवद्वेतो नृपतिः।
स्वाभ्युदयायउगक्कृत किंचपद्मावतीस्रावे प्रायद्धिंनिखद्धवमेण संमान्यवेदिविद्वद्यसर्वेः
समसतुपेपेश्व प्रानायमस्तविभुः विलरानेशल्लिदकम् मिश्रवलेख्यामदिशप्राहकालमि
वाम्बुदेः प्रभूनयायाससर्वश्चाराद्वतत्समद्वापभाः प्राकृलनवतशरूणाहृदिविश्रिमज्ञा
यत यौगन्धरायणस्याथ वाराणस्यांगामसौ गति प्राङ्गिणाइद्वलदत्तसराज्ञो ज्ञातविचेष्टितम्
नृतः श्वेष्टहृतिनीतो निमित्तेजयशालिभिः व्रतसदनशते पाच्यामूर्वेवनेस्वशोयया प्राकृत्य
क्रिनकृश्मतिगगजकेजम् निर्विघ्नक्षेहेकानतक्रमपौइद्वदवद्धमेदः प्रामायास्मिहिद्वनीवबा
स्वात्नस्तमदः दर्शायन्नातिहृगमनमार्गेषुवत्सापनिर्गमम् प्रययन्वकुनादाभिवादिनीभिप
वत्तलम् कर्णवनकाणिनिर्मित्रवर्षासमयमंप्रमम् तदाचसेन्यनिर्व्योषप्रशहाकलीकृताः

८५

परस्परमिवाचख्युः स्फुटतारामसमयं दिशः वेल्लद्धरेमसमासन्नवेदभृताकिंप्रभाद्रयाः नभसी
राजनम्रीतपावकानुगतादव विरेजुर्वीरणाश्वासस्मितनश्रवणचामराः विगलद्गुणऽ
सिंहरशोणाद्वारलताः पथि शारसाणेऽपपयोदोकाम्बुयानुदनिर्फलाः यात्रानुप्रेषितो
भीतैरानम्रनाइवभूधरैः नैवेष्ठनामहृतेपरेषामसहृनमद्रुः इतीव नष्टमदैरणैरकैने
जलिनेदथे पदानन्दरवक्षेदेश्योमार्गेत्तुमनन्तगमनः नृपेनयगुणाक्रष्टे इव कीर्तिजा
यश्रियो नमनाय्यपलायधमिनृचैवविद्विषामिव पवनालिप्तविलिप्तैस्त्वस्पसेनाधा
नाश्वकैः पदवयोसहिरभागान्वश्यप्नकूहलस्मितोद्भूजान मत्तीमन्द्रमयोद्भूतशेषात्ता
मफणानिव भ्रूयांतरेचतेचारारधूतकापालिकव्रताः योगेश्वरायणाद्विष्टाः शाश्ववारो
णामोऽश्रीम नैषाचवम्रूहृकाभिजानाधिनाविनप्रवरदेशेयन शिखियेगुरुतानासकः शेषाला
क्लिष्टताय्युः श्राचाचीयत्रिकालज्ञ इतिधृतजगुरुवने शिखाकालयोणयामासृभिला
शानमितत्वलतः यदुवाचावानिदादाशुमहानीभाविप्रक्रमकान नक्लिष्टालसथागुम
वज्रलेनसप्रशे रजितेन्दुदसिद्धावरजितेन्दपवल्लभा सौवके सकमप्पकेराजश्व
श्रुपासकम् नन्द्रवैनैवरानृष्टश्वलदनसप्रकृतः सोभृनवरदृसन्नः आभेवन्नेसशविश
हे श्रय्यासवेलदनसमश्रीयोगकरणकः चकारवत्सराजसख्याजानागक्रुतःपथिश्र

ह॰क॰
ला॰वा॰
९॰
९१

हृष्टयन्नतिरश्चेविभ्रमादिद्भ्रमुक्तिभिः हृतान्तहृमवल्लीश्रेणोयानिवरणानिव वि
दधेविषकन्यास्तनयुग्मणविलासिनीः माद्रिणोन्नतरुमाश्चैवनिशानस्तकुम्भयानिनः
तस्माविज्ञयसेनानिलिपिस्थानेनवेलयनयुगन्धरायणायाग्रसेमहायपुत्रवेलना।
यौगन्धरायणाप्यतत्पुष्टायनिपदेयस्य हृष्टितरणोत्योदिमतियोगन्धराश्योयन् अस्य
वेह्रीसमायातुकटककृतिशिरोपव ब्रवयोहृयकल्याणस्यलग्नास्तरूपमणवेना नेहुहा
यत्लभावःसमस्तनमस्तविनादिस्वव वत्सखावल्लभस्तमासनेहमेयमेवतत् समभ्युदलाहूत
वक्षिरोविरविनाञ्जलिः ततःसनिकटेश्रुतवत्सेशास्वयमेभ्यागात् वत्सराजोपितस्यामा
गस्त्सापायनेनरूपम् श्रीनाःसेमानयासस्रवाद्रिमणानिधियाः इत्यंततस्मिञ्जितेमावी
शामयुगमयन्नःहूत उन्नालयक्ष्मकुटिनान्दपान्वाग्रविवद्धमान् मापवत्रमवलस्मान्या
वलक्षीविविद्युर्गानितम गगावजयविष्टासवेपमाननिवाम्बुधिं नसंवेलातदोपानेतु
यत्लमभवकारसः पातालाभयपावाप्यनागराजमिवोद्धृतम् प्रवनस्यकरेदेकलि
गैसगैत्तुथ्या आकर्षाहमहःसाहियशुलस्यमुश्रितः महीशामिभवाङ्गीनेविध्यह्
टैविवाहतैः गजैर्जितानटवीभाजोसमयपारंतिणादिशाम् तयत्रकैश्रुतिः सारणाउर
नपराजितानपर्वताश्चपितःश्रातूमेघकालइवाम्बुधान् उल्लेख्यमाणकोवीरेतेनसमेद

कालिता बोलके ष्वरकीर्निश्च कालखंयचतः समम नपरं सरला नोसमेदे स्वर्थमतो
नति केरवाहतमानेषु यावत्कांता अवेषपि यत्तस्य समया भिन्नेपुरगौराविषयः मातंगा
लन्मदय्या जानसमदेवा मुचनिव प्रथ्यानीयसव त्समशोरेवाम जयिनीयथौ प्रविविशचेतोयत्रो
महासेनश्चरकुन्तः समालसथरसिलशोमाहेगुणशालिनी मालवहीकटाक्षाणा
यथाचात्रैव वलरतां तुष्याचनिहतनत्वचनथाश्च श्रमत्लोतः विस्मसारयथाभीष्टानपिभा
गान्स्वदेशगतान प्रासीडासवदनाचपितुः पार्श्वविवर्तिनी स्मरेनी बालभाव स्मेसोच्येपिवि
मनाइव राजाचोऽप्महासेनस्तयानन यथायथा तथैवप्याव त्वापि नेदति स्मसमागतः
विश्रम्यचनिशाकोष्ठिन्यौनोवत्सेश्वरस्ततः प्रान्वितः शाश्वरसे मेः प्रयपोपश्विमादिशं
तस्यावेङ्कालतान्न नधनापानलब्धमिकावृश्च केलास्ना वीणामुदकाकलयाटशा प्रा
सोमथितसम्बोधिमामामाश्वनस्तलयिष्याति इत्तोवनञ्जाहनवनोवपनुमेदरः सतमकोपि
तोजसीभास्वराटिविलत्वाणः प्रतीच्यामुदयप्राप्त महस्पृशमपियत्तर्पा नूनः जवीरतिलका
मलकाप्तेगशंसिनी केलासहासस्तभग माशामभिसत्वारसः सिध्रराजवशीकत्यहति
मेनैवतुदुनः तपथामाम सवन्लक्काग्राचवोगात्तसाविव तत्पक्षनवरगञ्चानाः शुद्धस्याद्विवा
भयः तत्त्रजेदयचटावेलावनेषदेलशायपुः रटह्नोनाविकरः श्रीमान्नापरस्य श्रुत्वानमः राज्ञो

क·सा·
ला·का·
५८

रिव विक्षेदपास्मेकपर्तेः शिरः हृतन्हानिः कृतलस्पशवेरीकृतदिंमुखाः कीर्तिर्दिंतीयागे
गेव विवचारद्विमाचले नदंती स्वस्येनाहुमयस्त्रिमितविद्विषः यतीपः शुभ्रकेवेनारः शैल
इंग्रेषु केवलम् यपक्षच्छेदेनाशिरसा कामरूपेश्वरोर्पितम् नमस्त्रिक्रायतामेजेयनवधननदडु
ते उन्मनेरक्षितानागैः समन्ताद्विवहूतनयस्तः प्राद्विभिः संगतैः शैलैः करीकृत्यापितेरिव एवं
विजित्य वत्सेशो वसुधामपरिच्छदः पद्मावतीपितुः प्राप शैत्रमागधभूभृतः मगधेशश्च देव
ष्योमहितोस्मि युष्यते सोत्सवोभवदिभ्यान्त्वाविनिबद्ध इव स्मरः अविज्ञात स्थितामेदा
शुभस्य भूगतनाम मेनवामनवत्साजवसायिकप्रश्रयान्मुद तन्नमगधभूभृतः समगतेणा
तेनाविनेः सममय जनेन मानुसंरक्षुगतोगरागागैः निगीर्णेवस्यान्तलावलम्भेणवलभेर
णलावानके जयाम विशयत्रिजसकिः लवत्सराजो जयी इति श्री महद्वसोमदेव विरचित
कथासरित्सागरे लावाणके पञ्चमस्तरंगः आदितएकोनविंशः १९ ततः समेत्यनाविश्रो
नैतत्र लावाणके स्थितः रहस्युवाच वत्सेशो राजा यौगंधरायणम् त्वद्बुद्ध्या निर्जिताः सर्वे
पृथिव्यां भूभृतो मया उपायस्वीकृता लोकः नैव व्यभिचरन्ति मे वाराणस्यां पतिस्त्वेव ब्रह्म
दत्तो दुराशयः नानोत्यभिचरेत्कार्यं विश्वासः कुटिलेषु कः इति वत्सेश्वरेणोक्ते आह यौ
गंधरायणः नराजन्तस्यदन्तलेशमयावाभिचरिष्यति अक्रान्तोपनतस्त्वयं भूयो सम्मानितः

तत्त्वया शुभाचारस्य कः कुर्याच्छुभं च सचेतनः कुर्वीत वा यत्नस्सैव तद्धात्मनश्शु
भं भवेत् तथा च श्रूयतामत्र कथां ते वर्णयाम्यहम् बभूव पश्चिमविषये श्रीकोपि द्वि
जोत्तमः ज्योतिर्मानेति विख्यातस्तस्यापत्यानजायन्त प्रथमः सोमदत्ताख्यो द्विजेन्द्रस्या
स्याधीमतः द्वितीयश्चाभवेद्दत्तो नरदत्ताख्यया हितः प्राज्ञस्तयोरनुजस्सर्वैः स्वाहकनिष्ठ
विनीतकः अपरश्चाभवद्विद्याविनीतोऽप्ययतः प्रियः कृतदारास्तु भ्रातरो वपितृयोगतस्ततः
तेदायभागाद्धारादर्धमर्थं विभेजतुः तन्मध्यात्म कनीयाञ्श्रराज्ञा सम्मानितो भवत् अ
ग्रजस्सोमदत्तोसूश्चपलः तत्रैकमेकतः एकदा बहुगोष्ठीकशूद्रैः सह विलोकितम् सो
मदत्तोपि तद्दृष्ट्वा द्विजः कोपादेवमब्रवीत अपितं दृष्ट्वा भूताशूद्रैवन्सर्वैवेष्टिमेति जमो
वानुजेद्दृष्ट्वा राजपुत्रेनलज्जसे तत्कुतोऽकपितः सोथ सोमदत्तः प्रथानृतम् विप्रपादा
ग्रहारेण जघानाग्रकुत्तगौरवः ततो विप्रः सशूद्रान्यान्साक्षिणस्तत्त्वाणि द्विजान् गत्वा
पादाहतः क्रुद्धो राज्ञा तेनेत्र्यज्ञपयत् राजापि सोमदत्तस्य वधाय माहिणोत्कूटानेवति
न्यतन्निर्यत्नेनिवेशहरपात्तिभिः ततो वलेश्रेष्ठाव्रष्टस्यास्य शपथैः कौप्यथः सोम
दत्तस्य शूलारोपणमादिशत् आरोप्यमाणः शूलायामथाकस्माद्दिवा द्विजः अतिम
इव केनापि निपातनततः द्विजो रक्षितो भाविकल्याणभागपात्यवयतो यत्ते अतीतावपू

ह्र·क·
ला·बा·
९२
९२

गुर्थ्यपकाः पुनराज्ञूपणोद्यताः ततस्तां क्रमतो हत्वा ततस्तद्धो राज्ञा कनीयसा भ्रात्रा
स्पकृतविज्ञप्तिर्विधायाधेनमेश्रमो वयत ततो मत्रणा निस्तीर्णो सोमदत्तो गत्वा धैः सह गोत्रेर
जावमानेन दृष्टस्तेन प्रियवत्सः यदा च तेनैक नामेन समं मैना तस्य वाथवृः तस्करा ज्ञा
गृह्णाराधोशतिपटेनु दासस्थिते ततो हस्सनरा भावा चेन्नेस्थुवेकं मेहकाखि नयोगाच
भवा हष्टे शुभे फलन्यटवीययौ तत्र लेभे शुभं भूमिसम्भावफुलसंपदं तत्र मध्ये च महाभोग
मश्वत्थेन वमेतत तेकल्याणाय तन्कायाह्नं मस्तपोशशीतलं प्राह काल मदवालोकाक्षु
घतीनोशमापसः योपिष्ठानामधनस्पव भक्त्यासीनोभिधायच कृत्यं दर्शिताश्वत्थहस्तेन
शरणनामसः संघोद्योपात्थवलीवदेशुगाखिनमंगलः कृतावलितस्यतरोरीमेक्रूविम
मसः तस्यैतस्थवचाथतात्क्वमस्यस्य दिवाविश्रभाजनं तत्र सचाति सेनस्थैव दृह्निणीसा
दा कालेन च वपैकं पुनस्य समोरुशोकितम सा भूमिः शुगराशिमास्तैवाद्यस्यविलपेन:
ततः परबलेनेह्यैमस्यापिचमस्तवबान् आस्थास्य हदनी भार्याकिं चिद्भुक्तनदा ददौ प्राय
कृतबलितस्यान्ये वाश्वत्थ तबेरयः निःसर्गः सद्धियोगतातायदा पद्यो थिक स्ट्रढः अथ विना
विनिहूस्थास्थितसोकाकिं तो निशि तस्याश्वत्थ तरोस्तस्माद्भुवाच सरस्वती भोः सोमद
त्तब्राह्मितवनकृत्कं भूपतेः आदित्यप्रभसंज्ञस्य राज्ञः श्रीकण्ठदेशगामे तत्र गत्वा तत्र

तेंद्धारदेशेमहीपतेः वयःपठितासंख्यातिदोत्रमेत्रानिदेववचः फलश्रुतिरुद्दुता।
म्नाविधःश्रूयताविचक्षणैन भट्टकृत्याम्रयाद्दश्मम भट्टचाण्यभट्टकृतन पवंवदश्वतचेवमद
तोमट्टमाप्यामि संख्यातिनिद्रोत्रमेत्राक्षमनपवंपठाधनो भट्टवेयतलश्रुकालस्वश्रभावेण
नन्दुणम नमध्याप्यवतन्मेत्रान्वटेवाणीतिनिरोरधे प्रातःसस्तोमदत्तश्चयतस्थभायपा
सद्ध फलश्रुतिरितिप्राप्यनामयत्नकृतेकृती यतिकृस्पाटवीलालाविषमाःपरिव
र्तिनीः इरेश्वराइवसंप्राप्य श्रीकुट्टविषयचमः तत्रसंख्यातिकायादिपठिताङ्गादिभूपतेः
यथावन्नामसंप्राप्यफलश्रुतिरितिस्वकम सोवाटीकट्टकृद्दद मभट्टचाण्यभट्टकृतन प्रा
प्यादितिलोकस्यकौतुकोत्पाटकंवचः श्रुत्वास्थतत्तद्दत्ततेतत्रादित्यप्रभोन्तपः बुद्धा
प्रवेशयामासफलश्रुतिरुद्दूली सोपिप्रविष्यतत्स्याग्रेतत्देवश्रुद्धंरवबीत् जनहासते
नसन्तृपजनस्यापार्श्वस्थितेःसद्ध संसामतस्ववस्त्राणिदत्तावाभरणानि सः यामाश्राजाद
दौतस्मैतनौयाषामद्ध तोमद्धयाम एवंवनन्तुणांप्राप्यगुरुकाम्त्रयदृणामसः फलश्रुतिः कृशा
भूत्वाविभूतिभूमद्दपितामसनातेवववदद्वौक्रेप्रापभूपतेः वालमप्मोस्वराणांदि
विनोदरसिकमनः कमाद्राजमद्दवास्मिवाहूषनःपुरेश्रुव राजप्रियइतिश्रीतिवहम
नामवाप्यसः कदाचिदथसोटव्याः कृतावेटकमागतः आदित्यप्रभभूपालःसरसी

ह.कं
ला.बा.
९३
93

नः शुश्रुवे यथो. हास्यः सम्भ्रमसाशंकः प्रविश्य ददर्श सः देवीं देवार्चनव्यग्रां नाम्ना
कुवलयावलीं दिगम्बरामूर्ध्वकेशीं निमीलितविलोचनां स्थूलसिन्दूरतिलकां जप
प्रसक्तां विनायकाम् विचित्रवर्णविन्यस्तमहामण्डलमध्यगां प्रसह्य कर्मसमदामासुकां
लितां च बलिक्रियाम् सापि प्रविष्टं तं सोऽथ माकलिताशंको नेनेष्टादिनादेवम
वोचद्याविता मया नवैवाद्य लाभार्थं कृतं वशीकरणम् मन्त्राराधनं सिद्धि
वस्तत्व मन्त्रमाश्रुत्याह पितृवेश्म स्याकन्या मध्यमहोत्सवं पवमुक्त्वा वयस्याभिः सम
साऽनुवर्तिनी अन्तोऽहमप्रमत्ता स्याने नहमण्डलमध्यगाः हृष्ट्वा भावो बुद्धो देवदेवो विना
यकः न मुपागतानम्नस्नानम् सुजयमाध्वितनं पदम यन निर्विघ्नमेवाशु सिद्धिं नयति मा
सि नक्तं नापथ्यं कृतम् सा त्वमनामोऽस्याने मया कन्यालब्धेनेन भर्ता विकिं विनायक
जया श्रुत्वा ताः प्रसन्ना वाचन्मा किमेनावनयोऽस्याने नन्विमम् पूजितेनास्ति सिद्धिः काप्यहि
कस्याचित् तथा चैतन्मभावनेन वार्तिया मा वयस्यात्र इत्युक्त्वा च वयस्यामेकथामकथ
यत्तिमाम श्रुतात्रते सा तनय मनाना साम्राज्यमिक्षुजिता वरकापद्मने शक्रे इत्यकृत्तमाच
ये कर्थं वेनु समसत्वश्रद्दीवेन पसिन्स्यन्ति गार्हिकृतननपाः साध्यसाध्यवत्सान्बकेपा
ति श्रावकात्म्हतनयामिमदनसवजीवन नचसमस्मास्मसिद्ध्यर्थं ताविन्नसम्पूजनम्।

अभीष्टमर्थितैर्नीतोऽवकोलाभिन्नवदङ्क्रिवः ध्रियेयमज्ञापतेः सर्वैमानसादजातिसंरःके
दर्पयामीतिमदान्नानमायोजगादव तेनकेदर्पनामानतेवकारवतुश्चुवः अतिनेमासि
वेतुत्रतसिनेत्रसलेवनम् पकस्यवेतस्नानामस्नेतस्मादवाप्यसि इत्थमेवेदसकोपि
सेतोभादागतःश्रादः मयादृयोननसाम्लिसदेदृसोऽस्ववःश्वनः भवन्याम्तुखशके
वश्चत्रन्नदयामयम् नहिममदनोन्साद्दृहन्तकालोकवन्त्रज्ञा पवेवदत्तएवासपा
वैतीहषलक्ष्मणः आविर्भूवश्वतोऽत्र लाशानश्चखोन्वितः तेनरुक्षनासविचेमस्तोर
काहृदशानय अगीवक्रोधावः स्वहृदेवामात्मजमादसे अनुमेनवक्नमस्पजन्मवत
मिदक्विना सर्गविक्रैदवत्नाध्यमन्तेनेसावतक्रिया दृदोचनिजविनेपिसोवकाशम
न्वभुवः तेननक्षेयुयोयात्मसुदेमापवपर्वती ननोयातेश्चलिवसेषकसार दृसिस्थितः
सिषवेस्वन्तकोडाश्रमयुमसहशकरः यदानाभृहतानोस्यगतेषस्वशानषपि नदात्तड
पमर्दनवकमप्युवनत्रय ननोजगामाशभयाइतिविज्ञायशूलिनः वह्निमिंतिसमहृ
नः पितामहस्तिदेशनः सोप्यविनः सूतमात्रःसनभूमभदज्ञानुकम मनायलायदेवमः
मविवेषाजलानरम् तेनेजोदृस्मानश्वतत्रभीकार्दिवाकसा विविन्वनाशशत्तृस्तम
विनमंतजैलस्थिति ननस्नाननभिव्यक्षवचःशापनतत्वाणाम् भीकात्वनानिरोभूय

हे॰क॰
ला॰बा॰
९४
९५

सुधारिनिर्मोहि रेयथै। नयतन्कोटसेनसंयं देवाः शम्भुकरपिणम्। मार्गोजनककाख्याते
सर्वेषां दर्शनं ददौ कृत्वा जद्गाविपर्यासं शापेन शुक्रदन्तिनो प्रतिपेदे व देवानां सका
येनैकान्तस्तुतिः गत्वा च सा ब्रह्मणो सा यैनिर्निर्वार्थ हस्ता। किंवम् शापभीत्या प्रणसा।
मैदेवकार्यमर्थ्यवदयत् शार्वीयं स्कन्दवेगगतेनान् स्मिन्वीर्यं समादधे। तद्दिनादियनेश
नैवह्निर्वीर्यम्बिकापि वा नमयाननयक्तः मामस्त्वमिधायिनो खेदकोपाकुला
देवी मिन्छवाचनतो दृष्टः विज्ञोब्रनवजातोय विना विद्धे शापजननान् नदवैयनेयनाशु
व द्विषोनोजनिताहृतः इत्युक्ता शम्भुनादेवी चक्रे विद्ध्रस्यावेतम् अनलोपि सगर्भोमू
तेन वीर्यणापूजैदी। ततेजशाम्भवं बिभ्रन्सन्ददाह दिवसेष्वपि अतः प्रविष्टितिमासुश
तिवसमाविनवमी। इत्युवाम च गंगायं तेतेजसा धृतुर्थयम्। गंगेन सम्यज्जेमरावविनक
एदुद्वराज्ञया नयमसरद्युमाणाश्वसगर्भेः शाम्भवेगणैः निःसृत्या ब्रुसमदूर्वेणाक्रमोश
भूत्वघ्रानननुः ततो गौरी लिशुमानानाकृनिकानापयोधरान् षः षाण्मुखिं दुर्खवेः पीना
खलैः सवहृयत्विनैः श्रुयान्तेदेववाजस्लावकाबृरनिर्जितः शिशिर्ये मरुसंगाणोडगो
णपन्किंमस्मगर्भः देवाश्च मातृकरुपाश्विमेः षण्मुखेश रणाय शुः षण्मुखोपि हावानुवतना
मीतैः परिवारितः तदुद्धाहारिनमनाराजमिश्रापि त्रुत्दमे याययामासगन्वाचक्रमाः

वसमन्तरः नदत्त्वाभिहृतसांगात्वएम्खवस्योवभूवतः पुत्रौ शाखो विशाखो ख्योह्नाव
पत्तल्पितेजसौ सपुत्रेचुतसुत्कानशनक्रेनुपराक्रमम ऽपेतृपतन्नयशर्वः स्वयपुत्रादवार
यत् आनोसिकावकेहतुराज्येचेद्सप्रवतिलम नक्तृहृष्टीनजकार्येमितिचेनशुशाससः
ततः प्रणम्यश्रीतेननन्तुणाहमेवतिणा सेनापताभिषिकास्कुमारस्योपवक्रमेहृदयस्त्र
त्तिमकलमाः स्नुपराङ्गः रभूयदा नुत्ताशक्राःसुचमगादथेनमवदक्किवः नभूत्तिनोग
जस्तुरवः सेनान्येवाचतानया नेनैववित्राजानेस्तनक्रहृषतदवेनम नक्कृतातनेथा।
क्तात्वाभुक्तवाङ्गः शचीपतिः अभिषिकासवसम्प्रकसेनान्पेनिरवर्तयत् ततोजयानन्तुवि
ग्नात्सेनानीस्तारकासुरम ततेङः सिध्यकार्याश्चदेवाः गौरीवशुचिणि ततेववेदेवि देवानामु
पविनितेनसिध्ययः हे रम्भेनवितेनस्मात्नजयेनेवपार्थिनी इदं त्वमाहे व यस्माभिरुद्यानेका
नवर्तिनम् भार्येशुभशगगत्वा विघ्नराजशपूजयम् पूजावसानेचापश्यमके स्मात्गतोग
ने ऽनरुविहरतोस्लाः स्नसखीनिजासिद्धितः ततदृष्ट्वाकौतुकाद्यामनुः समाहृपावनायचा
मयास्तिहिस्वरूपेनाः हृष्टाः सद्योद्भवमिदम् इमानन्माममाश्रुज्ञामाङ्काक्निनीमत्रीसिद्धपःका
लवास्त्रिमिनिख्याताग्राललिताशुकरइतः पवेसखीभिरुक्तादहखेचरीसिद्धिलोलुभात्वमा।
माश्रुनभीतामाशानमोमेशशुसमा अथतन्मिद्धिलब्ध्वादेवाचेताः सखीवदम्म उपदेशा

ह्र·क
ला·वा·
१५
९५

ममाप्येषगृध्राभिर्दीयतामिति ततोमहमर्थेनयागबालतल्लाणमेवताः आलिनंमः कृ।
लरात्रिनां तथैवविकटाननाम भिलङ्कुं वैवकालालोनश्मश्रिपटनासिकां स्थूलगण्डीं
करालोष्ठीं दन्तुरांदीर्घकेशां लम्बस्तनीं तुन्दरिणीं विदीर्णाङ्घ्रिपादकाम् यात्रावेदू
ष्पानिर्मांणावेदग्धीदर्शीनामिव सांमांपापैरा नन्तत्वां नाहृत नविज्ञीसर्वावेनाम् विवसाम
त्रुलभीमामेवंवाचामकारयत् अभिशिष्य च सा मत्तानास्त्वा नंमानिजादृदे मत्तणायन्
मांसंच देवार्चनवलीकृतम् आत्मनश्चगणाःशुक्रमेहामांसावनतल्लाणं निरस्य देवाल
यितासमस्तीकाद्दमस्वर कृतश्रीडावतीयोथागगना कुर्वन्तु तया गता भूवमहद्देवा।
कन्यकानः श्रेनिजम् पर्वबालेपि ज्ञाता दृडाकिनी वक्रवर्तिनी भक्तिनातन्नवासाभिः
समेत्यवद्दवानरा: अस्मिन्कथान्तरे वेतालो महाराजकथां शृणु विशालायामीत्प्रभूतस्याका
लराख्याःपतिर्द्विजः सचतस्मिन्नपाध्यायदेशानानादिग्गागतोभ्ये शिष्यानध्यापयामासवे
दविद्याविशारदैः शिष्यमध्येचतस्यैकोनाम्नाहृदरकोऽभवत् वशुवशिष्यःशीलेनविना
तिनवश्रुणाः तस्योपाध्यायपत्नीसाकालरात्रिःकदाचन वक्त्रेहसिकामालोप्याका
पर्वदिगीते न्दनेविरूपैरथिकृतासनैःक्रीडतिस्मरः यत्सानवीत्पसहपवकुद्दरक
स्पृहाम् सतस्सवीत्मनानेच्छदृश्यमानापिविलवम हिचायेयथावत्सहतानिकंपत्तहा।

१५

तोमनः ततः सा पुनस्तेन तस्मिन्कालरात्रिललिताकृथा स्वमंगं पाटयामास स्वयं देत
नावलतैः विकीर्णविस्तकेशोनाकृदतीनावदाश्रुच स्तने यावद्रुपाध्यायो विस्रवा
मोविवेशासः सविहीनमवादी स्वपरुपसुंदरकेणामे अवस्याविद्धिनूत्नामिवलाकारा
भिलाषिणा नक्कृतासद्रुपाध्यायः क्रुद्धो ज्वालेनतत्तणम् सत्यस्त्वोशुश्रुसातिविम
शेविद्धिषामपि सौयंवनसुंदरकस्सहमासंप्रवेश्यमः सशिष्योसुशिभिःपादैःलगुडैस्ता
पताडयत् किंचमहाराजनिःस्वहस्त्रिशिष्यानादिश्यतेवद्भिः स्याजयामासवध्याचानिरपत्त्रत
यानिशि ततः शनैःसुंदरकः सनिशानिलजोवितः तथाभिभूतमात्मानमद्यचिंतयेवम
चिंतयत् अहो स्त्रीभिर्विनानामरजसालेविनात्मना शुसावानेवसरत्नामाशयत्नोभा
कारिणी येनाविचार्यहृष्टोपिविद्वानपिचनतथा अभिक्रुद्धउपाध्यायो विरुद्धमकरो
नाथि अथवा देवमस्मितिष्ठावाद्दृहशविद्धिषामपि कामक्रोधादिविप्राणामानुदृष्टावाधी
लावभौ तथाहि किंनमुनयः स्वदारपरिम्लेक्लिनः देवदारुवनेस्थैवमपिशवीयश्रुा
कथः तवैनेविविद्ध देवक्कृतं चपणकाक्कृति उमायादर्शनविस्यांतमस्वीणामपिस्मात
नाम् दत्तशापाश्चतेसद्यस्त्रिजगत्क्षोभकारणे ब्रह्मानेदेवमीशानेनमेवशारणं ययुः त
देवकामुकैःपापैः विप्रुश्च हृगंवेचिताः मुनयोपि विमुसंति स्त्रीभिर्विपक्षकथैवका इति

हृ·का·
ला·वा·
९६
९८

हृदरकस्तत्रध्यायेदस्युबलान्निशि आकृष्य शून्यगोवाटहर्म्येऽन्तस्थेसमीपगे तेनैकदे
शयावैवचसणोतिहृत्मलद्विनः नावन्तेवहर्म्येसा कालरात्रिकृपायया आकृष्टवीवल्ल
रिकास्रुक्स्रक्सृक्काभीषणा नयनानननेवान्तोल्का डाकिनीचक्रसंगता तेनेहृष्टानाहृ
शीतत्रकालरात्रिमुपागताम सुस्मावभयात्रेनोष्मान्वीतः हृदरकोत्रसः तन्मन्त्रेमोहि
नाचाथतेदृष्टशीतदानसा भयसंपीडितेनैंगेरक्तातेनिष्टतस्थितेनम ग्रथ्यामततनमेचेसा
पहिनाहृहृवीजना कालरात्रिसगोवाटहर्म्ये वृदपतेनभः नेचमेचसजगृहक्रन्ता
हृदरकस्तदा सहमोसापितुभसाहिशृमज्जायितोययो नचावतार्यहर्म्येसामञ्चतःशा
कवाटके गत्वाश्मशानेविजन्नेडाकिनीचक्रमध्यगो तन्त्वाणवत्तुथाक्रान्तःशाकवा
टीवतीर्यसः तत्रहृदरकस्थेकेहृत्तमुन्नवानमलेकः कृतनृत्यतिच्चातेसम यावृक्षो
वाटमाश्रितं यस्मायैकालरात्रीवात्रिमध्येनिकेतनम ततोपितद्धगोवाटान्सवेन
त्मचसिद्धिनः आकाशपनसरिथासाक्षिनिशिस्वदहृमायुंशे स्थापयित्वाययथास्थान
तस्यगोवाटवाहनम विहस्तायाडुचरालाम्बशय्यावेश्मविवशासा सापिहृदरकोन्नी
तानानिशोविचचित्रविस्मितः यभातेनम गोवाटोनिकटेहर्म्यस्थाययो नचाख्यानसवृत्ता
नोविदेशगमनेनाम्रवः नेःसमासासिनोमिवैलन्मध्येस्थितिमयज्ञीत उपाध्यायगेहृ

९६

तक्काशं जानः सर्वसत्वानि उवास तत्र विहृत्य स्वकं देशः सार्थिभिः सह प्रकरानि निर्गता । केते
गतो पकरणानि मा ददर्शात्ते सुंदरकं कालरात्रिः किलापर्णे उपेत्य वजगादैतेश्च नेश्वा
स्मरात्वरा भज सुंदरकाद्याः पिमान्नु दायत जीविनाम् एवमुक्ते सा पुनर्प्सा थ साधु सुंदरकोव
दीत् मैववादीः मधर्मो यमान्नाम गुरुपत्न्यसि तत्ता ब्रवी कालरात्रि येमेव इस्ति देहितेन मा
णोन्मे प्राणदानाद्धि धर्मः कारयिको भवेत् अथ सुंदरको वादीन्मातुर्मे बहु कथा रुदि
गुरुत्तत्राभिगमने कथं धर्मो भविष्यति एवं तिरस्कृते तेन तत्जयंती वनरूपा पादयिन्वा
स्वहस्तेन स्वोत्तरीयम् गाढं दृढम् पश्चात्सुंदरकेनैदं यथाविनापादितं मम इत्युवाच पतितेन
दर्शयित्वोत्तरीयकम् सवनस्याः पतिः क्रोधान्दुद्राव वध्यमुद्दीर्य च सर्वे सुंदरकस्या श्रुत्वा
रयाम्नास भोजनम् ततः सुंदरकः खेदान्निर्ह्रत्य स्मरक्षयतः जानन्मरणमेवाभि निमेष
गोवाटशिलितम् ततोवशो देष्यपर्येशालितेक्षितिविस्मरतम् तेन च मूलगोवाटहम्
तिशिषु नूर्ययौ तत्र तस्मिन्नाते प्रायश्च कालरात्रि कृपा समा तच्च वोताति हरीर्स्या वाकौ
वा ज्योतिर्नीत्ययौ तत्रावनार्यमेवेणमो वाटशाक बाटके जगाम रात्रि वर्याये श्रुनः सापि
त्वकानन तेन सुंदरको मेव भूयः प्रक्नापि नाय हीत विनाद्धि गुवोदेशेन संपूर्णाः सि
द्धयः कृतः तत्र च प्रकाकर्तिविन्मल कानपराणि च तेनप्रविश्य गोवाटीन चनस्था

हं·क·
ला·वा·
५७
९७

सप्तविंवन् प्रथेन्या नृजगो वालसागता नभसा निशि विवेशाकालरात्रिसंभव स्थापितवा
हनम् सोपि स्तंदरकः प्रातर्गोवाटान्निर्गतस्ततः यथोभोजनमल्पार्थी विपणीमानस
लकः विक्रीणानस्तस्याः तत्र मल्लकं राजसेवकाः मालवेयाविनाम्लल्यशङ्कटे हा सदे
शजम् ततः सकलहृक्षवत्त्वज्ञानहृदत्तुतः पाषाणघातदायीतिराजा येनैव नीयते मा
लवाकथमानीयकान्नकुञ्जेत्रमल्लकम् विक्रीणीशीमदे नाव शृष्टो स्वामिनैर्जल्पति हे।
तिमस्तन पाषाणैरिति त्वङ्क सेशेवेन्दपः ततमहुत मशालीनन लन्त हृदो त्रुवन् प्रस्ताभिः
सहृयचेष्टमप्रासादमथितो यते नदेत मैतुतकं देवका ल्वेजल्पति नान्यथा तथ्यमारोपिता
राज्ञा समप्रसादं स्वापशपनः उन्यपातसमने त्रणस्थाः स्तंदरको नमः समित्रे स्तनगनावृथा
याग मप्यवक्रमात् थातः कमपि राज्ञानं स्नानेन तत्र दृष्टशिमः संस्तभयिना प्रासादं गगा
योगालिपात्यच विस्मयोहीति सर्वेषां सराज्ञा समभ्यधात् कस्त्वं किं भवती गोसिग
गनादिति शंसनः राज्ञा प्रष्टेग इष्टः स्तंभे स्तंदरको ब्रवीत् अहं स्तंभको नाम गणोदेव
सधूर्जटेः सोमोमानुषभोगार्थी नत्स काशं नरा त्वया नक्रो नासेन मायाकम स्वाभ्यां
तस्थिति सत्रीकेसोपक्रोदद्दीतस्मैश्रुत्वा नृपः प्रविश्य पार्श्वे स्त्रेतत्स्मित्रगुत्रत्न दिविभाज
गः विरहं दरकः स्तङ्कं निर्दैन्याविचचार सः शयानोऽहमपर्यंके वीज्यमानश्च चामरैः स

भ्रमानोवराहीभिरिंदहत्सुखमवापसः प्रथैकदाददौतस्मैमंत्रं योमावरोद्धृणे सिद्धःकोपि
किलाकाशचारीसंजातस्तल्लवः भामावनारभत्रः सत्वान्तोसंदरकस्ततः कान्यकुब्जेनिजे
देशेव्याममार्गादवातरत सगुरुसुर्णिलक्ष्मी क्रमवतीर्णेन भक्तलात् तुष्टानतत्रसूर्यराजाको
लकालमुपाययौ परिज्ञातस्वस्वस्वस्वराजात्रसोयकालवित् कालरात्रिकृतेसर्वस्वस्वलात
त्यवेदयत ततस्तानाश्छुपमक्रकालरात्रिमहीपतिः निर्भयासाप्यविनयस्त्सर्वमस्तपयत
ज्ञपितेचंदपतस्याकर्णौचक्षेत्तग्रहीते सागत्नीनापिपश्यन्तसर्वेषवतिरोदधे ततःस्वग
ह्रीवासोस्मात्ततराज्ञादाविथ्यत तत्पूजितःसुंदरकःशिष्येपुवनभःश्वनः इत्युक्तानत्र
भत्नीवमादित्यप्रभुभूपति अभाषततश्चनश्चेनराज्ञीकुवलयावली भवेत्संवविद्यादेवडाणि
नीयोगसिद्धयः एतच्छ्रमतिस्त्वदेशाखंतेविखवेविक्रमते कालरात्रेश्चशिष्याहमितःसदोवा
सीतिमया पतिव्रतानाम्तिहितस्तनतोप्यस्यिकाममभवनामायहस्ताद्भेयाय्यतेहस
तावेना ऽपहत्तारायश्च कृषमश्रेयाणाक्तस्वमुयता तदस्मदीयेन्तनयेनमपिप्रविशाधुनासि
द्धियागजितानाचराज्ञामल्ह्मिपरकृत तक्नाकंमहामासमूजनेडाकिनीनयः क्वचरा
जवनिस्थकामसुराजानिविधियततन् प्राणात्रोगोग्यतायाहराज्ञानत्मस्तपयत विषयाकृ
ष्टमाणांक्ञितिष्टितिमपदेकथम मानततस्तेश्चैवथैयवमेडलेस्वेष्टजिते प्रद्दीनस्तमथमेतत

हं॰क॰
ला॰वा॰
५८

राजानमिदमब्रवीत् यत्पक्वफलभृत्याख्यः स्थितो विश्रब्धवान्तिके समयात्रोपहारार्थी
मन्त्रुष्टमपि किल्बिनः अक्रुर्धेणाव मायासेन कश्चित्तस्य पक्वद्रवम् येनाश्यापि नायके
स्वयंहृतिपचन्त्यपि न कार्यो वह्नेर्याय स्मान्नमासवलिमद्धर्तात् समापिते चैनेष्टाणीभि
द्विस्याङ्गनमोहितः इत्युक्तः श्रियया राजा पापभीतोपि नस्तु नः अगीत्वकारुपिगदाकश्चाही
श्वत्तेपिता अनाथस्वरूपकार्येव ननः साहसिकाभिधम् विश्वास्यदीतितं कृत्वा नस्यतो
नेमहेवतुः राजन्देवो हितीयोपभोग्यतेनत्वराजक आह्नवसेतिभेमनवोच्चयानतिपा
तय तन्मासेश्वरहः कपोग्रातनैः स्वादु भोजनम् इतिस्वरूपकदादिष्टस्तत्रोत्कोगदहय
यो आतस्वफलभृतिनमामराजाजगादसः गच्छ साहसिकं च हितस्वरूपकोमहानसे गो
मादेवोहितीयोपभोग्यते स्वादु भोजनम् अतस्त्वमितिनमाहारमेतमसाधयेरिति नृपति
निरितेनेव फलभृतिवद्भिसदा एतच्चदृष्ट्वाभ्रौनामराज्ञः श्वाप्रब्रवीदिदम् अनेनशीघ्रहृ
त्वामकार्यायैवक्रुधलू याहृशमवताहूतमायितात तस्यकार्येति इत्युक्तो राजश्रेष्ठगाफ
लभृतिस्तदेवसः कृतात्रेवोधःप्रहितायथोक्तदण्डलयोः कृते राजश्रेष्ठमगाहवेरकस्थि
नफलभृतिना राजादेशाग्रहीनातमकाकावमहानसम् तयोक्त राजादेशेनास्थितनसावि
त्स्वरूपकेन राजश्रेष्ठत्वरिकयामसराः साहसिकोब्रवीत् तन्मासैः साधितेनेनभोजनेवक्तु

५८

नार्वनौ अभ्रंशीनामजातेनौतनेराज्ञीन्तपत्न्या नीलावसात्तुतापस्तोरात्रिंराजादद
र्शनः प्रातः कृत्वा लहृत्तेन फलश्रुतिमुपागतो विश्रान्तः कृत्वा लोद्देशानेवमश्रकृतो
त्वणम् तेनात्र्योतु ह्रूमानः पपानवभवत्त्वले हाश्वेतिचवकेंदतेंदत्सायोमहात्मा
ना एहृश्रमविवेसवेयथानतमवर्णायत उवाचैवैनत्रुकेतनत्सूत्पह्रफलश्रुतिना भद्र
कृत्सामुपाद्वद्रसभद्रवाणभद्रकृत कैदकेभिनिनिलिमद्रवप्रतिफलन्तुनः प्रापतम्
त्मनः प्रापोलोकात्मप्रविकीर्णिनः पापाचारैर्यदास्माभिश्चलिहृत्सोविकीर्णेभिः स्वश्व
यातिनैक्लान्तामसतन्मासभद्राणाम् इत्युक्त्वा बोधयित्वाचमेचित्तः सात्रुपोसुखोत् त
मेवफलश्रुतिचविजेराज्येभिषेचसः राजापदनदानः सनत्ररः पापशुद्धये सभार्यः प्रवि
वेशाग्निं दय्योषत्रुशापाग्निना फलश्रुतिप्रतनह्राज्यमापणश्रीश्रीशासमः एवमद्रसभद्र
वाकृतमात्मनि कल्पते इतिवृत्तं श्रवस्याग्रेकथयाग्रेकथामिमा योगधर्मायतामभूयाभू
पतितमभाषत तस्मात्तवसराज्ये ह्रजिनाप्नाचुपरतः बलदेनाविकुर्वीतयदिहन्ता
त्वमेवतम् इत्युक्त्वा मेचित्तुरवेन तह्राकामभिनुपमः उत्थायदिनकरेश्ववत्सेशानिराव
नेयत् यन्नेत्रुश्वसुसमानः सर्वदिग्विजयः कृत्वी लावानकृतउदवलकेशाम्भीसश्वरी
प्रति क्रमेणात्वरीप्राप्यदिनीशः सपरिक्रेदः उत्सताकाभुजलतान्दस्येतेसुतस्तवा

ह·क·
ला·क·
५५
GG

द्दिव विवशैश्चैनं पौरस्त्रीनयनोत्पलकानने वितन्वानः प्रतिपदं प्रवातांभोजविभ्रमम्
चारणोद्गीयमानश्च स्तूयमानश्च वंदिभिः नृपैः प्रणम्यमानश्च राजा मन्दिरमाययौ ते
नोविनम्रपृथिवीशेण शासने स वत्सराजोऽखिलदेशराजसु पूर्वविधानान्वगतेऽजलावि
तेप्रसृतसिंहासनमारुरोह ततन तत्कालमण्डलसमाहतनानार्थीरदृष्याररवप्रतिवेश्म
नभः पुपूरे तन्मेहिमुखोपवितोपिताखिललोकपालतृप्तैविवप्रविदिशो च मसाधुवादैः वि वि
युमद्यविनोदिषोवीनलोभोऽवकश्चवृत्तयाविजयार्जितद्विजेभ्यः अहताहतनमहोत्सवैः कृता
र्थेलितिनिपतिमण्डलमात्मप्रेत्तिणाश्च वैतिवर्धितदानगुणानरेन्द्रनन्दनहनस्फुटदा
गतिनाहिनायो सेभ्रमाम्बभावबहुधानाफलहिजोपिनसंपिविप्रतिग्रहदिविदितोप्सवादृ
त एवं विजित्य जगतीं सकृतोकृमाहव्योगन्धरायणनिवेशितराज्यभारः तस्थाययो
गेन्द्र मन्दवासवदत्तयाथपद्मावतीसहितयासहवत्सराजः कीर्तिश्रियोरिवतयोःमध्ये
स्वैरंबोपाथमिथ्यापि तः सवचारणगीयमानः वेदादयानिजयशोधवलेषुवेश्मसुप्रता
पमिवशीधुपपौसशाश्वत् इति श्रीमद्दसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेलावाणकेष
ष्ठस्तरंगः आदितोविंशः २० समाप्तश्चायंलावाणकोनामलम्बकः ३ अतः परंन
वाहनदत्तजननंभविष्यति इदंगुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमन्दरान्दोलनात्पुराकिलकथा

ध्यात्वैतं हृत्सरोजे स्थितमथ नमत प्रसन्नं समयेतनियतविज्ञानविमलं ऊर्द्ध्वयोध्वे देवतिवै
कुर्येधुन्विभावमासादेनेने कर्णोत्तालभिलापाननमोमलिनं कलाबलः पंथानमिव
सिद्धीनां दिशाजयतितिविकल्पैः ॐ नमः शिवाय ननु त्वन्मे ध्यायेन तज्जा समकोशा
स्थाप्य मं वर्षिणतः पत्कानपत्रा प्रथेनेत्रिनाथमुदयनोमहो निधायमत्कमलबन्धेभा
दंष्ट्रोग धनायतं विद्युत्कर सत्याभुद्भासनत कमलवेः हलौ हंयमत्वादयन्त्यौ गादवा
वामवदनया प्रभावन्यावसहितः संगीतकमसेवत देवी कोकिलगोमुखतः
लालितत्वपच प्रभेदवादनागुह्य कुम्भाभूद्देहत्यवकः सप्ताथेनिजकोशेवत्सा
त्वयाथवेलेनम्रः धाराविगालितस्रोधपणामधमिवद्दिशा आतङ्कः स्वर्णकलशोः
लसद्वारोगनाशहः स्मरराज्ञाभिषेककास्म स्वर्णाज्वलेमधु आँ कं सेवस्तक
मेतः स्फुरितनन्मुख ३पतिनेहृद्यामेध्यमत्स्वविनमिवासवम् ईशा कृत्वामभावेधा
भेगुरः त्रुटितारागिणि नमुखेननयोरज्योनहृष्टिलक्ष्मिमायधौ सत्रधुस्फाटिकानेक
वर्षकान्तरूपानभूः वभौवालातपारक्तसितपद्मेवपद्मिनी ब्रेनरावमिलखाथः पला
शाशगुमक्रचकः सरस्वाणामनो मेजस्वापमेरगकाननम जगाममंकलघावबाह
निवद्दशारैः तिमिरोद्यानविलोकरेविवमरीविमान रत्नेकाहणाचास्यमहीमहि

ह॰क॰
नरवा॰
९
100

सद्यातिनः सेवागनेवतत्कुंगयातशुक्लावनाञ्जिनी यातवकपनत्वामस्रोनेषपिस
गारिषु सोनगर्जितनिष्क्रान्तजीविनेषनतोबसः ष्यानःशुश्रावनीनस्मिल्लस्य
केवलं सस्ताडुहेकुसिद्धाशुन्यकियासगपाससे पवंसुलोयमोगेशुवंसमातेनमेक
ता राजानमास्थानगतनारदोमनिरभ्यगात् निजेदृष्टभावप्रमाणलोमणनादिवः।
कृतावताररतेजलिजातिश्रीलाशुमानिव सतेनरवितातिष्ठामद्धः सद्धेनपूजिता।
प्रीतःज्ञात्वाधिवस्थितानाराजानेतमभाषत सणुसत्विमसेनतेवत्सेषवकामदृम्
वधूवपाडुरितितेनावारवेपिमामरः नवेवतसेदपवसुबोभार्यवधूवल्लः पकाको
नोहितीयावमाशीनाममसोजनसः सूपाडुपृथिवीमेतामितोजनसपिमेखलाम्।
हलोकदाविस्मयरोहरगयायसनोवन नवाविदमना मानेससुनिसुसलसोयकेः
जयानमगरेणानभार्यसुरतस्थिते ससुनिसेगरूप गतस्ताकेवृविवगीभिः सा
णैः शिष्यापतेपांडुविषः णेसुतकाशुके केरस्मानिविममाणैः हतोयायनयमानतः
भार्यासेभोगकालेतेमदत्तस्तुधविष्यति इत्यामसापवलंडीनात्यकभोगसङ्गेरोयमः
पत्नीभ्यामन्वितः पाण्डुस्त्रस्याशापेनपावने तत्रस्थोपिसशापेनसेवितलेनचैकदा
प्रकसास्त्रकसमाद्रीप्रियाप्रापपपचताम् नदेवस्गयानामसमसान्दपसूतामव

९

पिता हि न यान्ये पितृपात्रे ते नेमृगाक्षि व योऽरनादासि षे का गाहत्वा भूमर्ध्वतूर्ध्व जा कं
नदेता कथं कुर्यं ज्ञात्वा सीवर्हि सा शुभे तस्मादिह फलमायाते जन्हीमे मृगयारसम् व
न्यवाहन हं हं णो समानः प्राणसंचयः मेचनमूर्वजशीला मिषः कल्याणपात्रमे ७
यश्च तव कामो शोयं या भावी नूया सत्य शुवानेगागतं भूसे रम्या स्तु निर्मिरविंनः त
ह्योरहसि सते ये मिदनस्याः शिवा भयपान् अवतीर्य निजा शेन भूमावाराध्य सा स्वयं
गौरी श्वा धिनी कामं जन विपन्नसा विति अनघ हे महासेन सुताद वीन वे इस्मा
ज्ञाना वासव दने ये स्य मा महिषी वने नदेपाशम्भ मोताश्च कामां शु सोपने हुते
तं च वि द्या धरा णाय श्च कवर्ती भविष्यति इत्युक्ता नाहतवचा राज्ञा ह ष्ट्यो न दपिता
मनुमेत स्मै स्वयं यौ ना रह शिरह शिनम् तस्मि नाने वन्म राजः सतहा स वर मया जा
तश्च वेवया ताकेनि नेनतो ष्ठित यातिनम् अन्योयु श्च सवत्से शनमेन्या स्यानवनिनम्
नित्योदिता रवेः अवरः मनो ह्रारो वाजित्तपत् शिशुक ह्य स शक्ता या लि णी का पि
उगेना ह्यादि स्थिता महाराजदेवदर्शन कांक्षिणी नक्कु नैवा भ्यनुज्ञाते न न्य वेशम
ह्यी भूता ब्राह्मणी सा विवेशाथ कृशपांडुर धूसरा मानुनेव विशीर्णेन वासमा विषु
री स्तना दुःखे दैन्य निभाव के विभ्रती बालिका द्वभी कृताचिन मणामाच सा राजान

हे॰का॰
नरवा॰
१०२
101

खनित्वपत्र ब्राह्मणीकलत्रावाहमीहंसीडुसीतिं गता: देवासुरगणैरेतोवक्तातौ हो
ननयोमम नेहैवनास्तिमेस्तनमेनयोभोजनंविना नेनेहकपणानाथशरणा
गतवत्सलम् मामा स्मिदेवशरणंप्रमाणमधुनाप्रभुः नकुलास्वयोराजासुमती
हारमादिशत् इयवासवदत्तायैदेवनीलार्णमितिति ततस्वकर्मणासेनप्रभेनेवा
श्रयायिना नीलाम्बुनिकटदेव्या: मतीहारेणतेनसा राजाविरक्ष्याउद्यानामतो
हारादुपागताम् देवीवासवदत्तासाब्राह्मणीशुद्धदेनेरा धुमापनावपश्यतीदी
नामेतामविनयेन ग्रहवामेकहतिनेकिमप्येतत्तत्रजा:पते: अहोवत्सविमानस्
यमहोभक्तिरवस्लेन नायाप्यकोपमेज्ञातोनानैतस्याभिमोवमो पवसवित
यतीसादेवीचस्लानकारिणी ब्राह्मणश्चेटिकास्तस्या: स्नपनाहासमादिशत्
स्नपितादनवस्त्रावताभि: साडुचभोजिता ब्राह्मणीमामुसिके चनमाप्स: समुद्र
मुत्पन्न ममासुस्लावसाउस्माकथालापपरीतिनि सापेनरेणजग्नगदेव्यावासव
दत्तया भोब्राह्मणीकथाकाविनयान:कथनामिति नकुलासानथेदस्मकाक
थावत्कंमवकमे श्रुताभूजयदत्ताख्य: सामान्त:कोपभूपति: देवदत्ताभिधानस्या
श्चत्रलसोटपयत: यौवनस्यस्तनसायविवाहितनयस्मत: वियानगामिकक्रनरपति:

१०१

मतिमानितम्बविंबुधत् वेश्येवव्वलवड्रोगपाराजश्रीरतिवंवला वणिजोनजला।
होवस्थियुरालक्ष्मीरनन्यगा तस्माद्दिवाहेश्चस्यकरोमिवनिज्ञाम्वट्टाम् राज्ञेसाव
ञ्जेयायादेयनुनामङ्गविष्यति इतिनिश्चित्यश्वसूक्तनेवत्रेसमभूःपतिः वणिजोवह
दत्तस्यकन्यायाहलिश्वत्रकान् वहदत्तोपिसहदत्तोस्याश्चसंवधवाक्कया हवदेशान्तरे
तस्मैराजश्वश्रयतांसहताम् स्वयामासचनस्थारत्नैजोमानरस्तनम् मगलहड्डमाता
स्यायस्थान्मपिरहवेश्मैव प्रवोमाध्यवणिकश्रीसहितेनाथतेनसः तेनयेनसमंतस्यो
जयदत्तस्तथःसवरव पकदानश्चवागतस्सोन्मःसर्वान्विसयति सविजयवहदत्तस्ता
विनायमसगटहेसनम् ततोकस्मान्तसन्दपतिः जयदत्तोदिवयौ तद्धृयोमद्र गेल्त
स्ततस्वराज्यमथिविहितम् तद्दीनालस्तत्नयोजनन्यानिजपानिशि देवदत्तस्तनी
तोभूत्स्वदेशमलत्तिनः तश्वसाराजश्वत्तमातातः खिन्नमानसा देवालिवकेव
लीनःश्वसुःस्वर्वदिगीश्वरः तन्याश्चव्रजराजेनेस्यायाविष्यनिवन्तसः इन्द्रकःसत
दामायाराजश्वोजगादतो तवमानिष्यविकरेगतेकोवङ्मन्यते तक्कुनाश्वनुष्य
वेसामान्तानमभाषत शुश्वरसगट्टानाज्ञावेत्रियाफ्तनतोयतनम् हत्वापरिक
रेगङ्कनिकटेचक्रवर्तिनः इतिसप्रीतोमात्रासलज्जोपिन्दपात्मजः कमाव्यत

ह·क
नरवा·
१०२
102

स्येसायंच प्रापतत्काष्ठं तद्दृम् पितृत्वीनो विनष्टश्रीवाष्पपाताभिशंकया प्रा
कालेनाशाकस्यात्र सर्वैर्वृष्टं लज्जयानिविष्टा निकटे समवासे स्थिता स्थितः सच्चरस्मे दिश
त् तत्कं तत्त्वावरौ हेतीमेकस्मान्नियमे ततः तत्राश्वभार्यास्तामेवनौ रत्नयुग्म
निभाश्चरो उल्कामिवाथ पतितनोपदि ज्ञायायाभ्यतष्येत सा तत्तेन भूसरत्नामद्दृष्ट्वापि
परिजानती कोसीत्यहकं तत्कृतापापाद्धमिति साब्रवीत् ततः सामेत्रशालातः
प्रविवेशवनिक्तता श्वगृहाज्जप्रोपि सतोगुप्तमवेदितं सा चाप्यरूप वक्त्रविष्ठा
पागात्स्वरूपोपितां तेन विनिगता तासीतिपादस्यानेरताडयत् ततः साहितगुणीभूत
रायापापापमसाधनम् गुरूपेतनससद्भिन्नानत्कानत्स्यापहकक्कयाते दृष्ट्वास्य चसप्रस्तीदाजुग्र
वाव्यचिंतयत् कोपस्थायेनकालो मे सा धमनत्वाद्धिवर्तते कथं च समसरते तत्कस्या
रूपणयाहृया: शुद्धयोगे स्त्रियामस्यामस्मिन्नपश्यामम किमेतन्न्याकृष्ट वधीवाक्
न्यमहिडविये: महेय्योलोकनक्रीडानुपणक: स्ववस्थिता: अतलकलसवथ: सेघा
किंचापरामाख्याति मुक्ताबलिभुजेकाकोकोकिलेरसनेकथम् श्मालाक्षसत्ताभार्या
गुणेतनसकामुका सतोगरुजिगीषादि चेतसिसंत्रोत्रणाकियते तत्कालेवरनावेश
वशान्तस्थाकिलापतत् बालाकतनाया: प्रवणात्मुनमुक्ताप्येविभूषणं तत्रस्तान

हृदर्शीवं सन्तं तां नेव समनयत् ययौ यथायथं तं गेहमाहस्केभ्य पपात ततः तस्मिन्नपि गते क्वा
पि तु वेश्यकन्यकाम्बुके स राजपुत्रो हृष्टान्तः कन्याभरणमाग्रहीत् स्फारस्तन शिखा बाले
याचामोहनमोदं कलशीपमिव सा मे भ्रमणं पुष्पी गावे यो महार्घे च नदा लोकान् राजपुत्रः
मनन्तरण निर्गतासिद्धकार्यः सन्कालेन क्रमेण नतो ययौ नृपं वधाय दत्तावान्तस्मिन्ने लदेया
भूषणम् कीनाहत्सप्तमगामत्सपार्श्वं चक्रवर्तिनः तद्दत्तेश्च बलैः साकमेत्य हत्वा ती
भूमिजात् प्रापत मेत्रकं राज्यं हत्वा ती माचाभिनन्दितः तस्यैव यां हि निर्मुच्य भूषणं स्वसु
रीतिकम् प्राहिणोत्स कदा कन्ये रहस्सा नदर्शकिने सापि तत्क्षणे बोद्दृष्ट्वा स्वसहेना
कर्णभूषणम् नत्संपापागतान्ते सस्त्रां ते समदर्शयत् सापि दृष्ट्वेव यो अहृष्टा तिरमिव
वोढ्यतत्र वेद्वाविभर्य्याप्रहितेष्या ऊर्लेवसमस्सवत् इदमपतितं तस्याः राज्ञी मम गदद्दा
नेवे यस्मात्तच्चाप्स्थितो हृष्टः सकोपि शुकृषोमया तत्र नैमाय भर्त्तामे शीलजितास्य या
ययौ मयात्तस्मनविज्ञान तत्त्वेनेदं माणिभूषणम् इत्येवं वितयन्नाप्य उन्नृपद्यम्मत्तविला
वम् वणिक्कन्याया: रूदयनस्याकान्तरमस्फुटन् नत्तलस्या: रहस्यचो टष्ट्वा वदोष
युक्तितः तस्मिन्नात्मवनिगृह्यातुनेत्रा जनक्कुवे राजपुत्रोऽथ समाभमराज्ये लज्जागुणा
जितामम् तस्य कवर्त्तिनतया भार्याभिजनवाप्प्रियम् इत्यसमाहृत्सह्याणामाहृदयवज्ञा

हं·क
नरवा·
१०३
103

कर्कशे नेदृशं साधुसाधो वेगाविक्लवं शुष्यपल्लवम नात्तकाश्च नमरदेशजातोत्तकाल।
ताश्च याः सहनाकृइदयायातिभूषणानाभुवि इतितीव वराजश्रीरेवविलाविनी
सदा धर्मपाशानुवद्धवनामेवं जानन्तु बुधाः तस्मादापद्यपि त्याज्यं न सत्त्वं सत्पदस्थिभिः
प्रथममेवात्र कृतानीतासमात्रवनिदर्शने यत्नयाविधुरयास्मि स्थापितैदेवरक्षितम् शुभ
दर्शनकल्याणप्रात्सामानफलितं हि मे इति तस्याः श्रुत्वा कृत्वा श्रालगणेशलन्त्गणकथा
देवीवासवदत्तासा स्मादरा समवितियत् श्रालगणिकलवसेभाङ्कवमस्याहृदारन्ताभगि
त्वशीलापत्तमेवच: सोऽपि स्मश्रांसति राजसमस्तवेशास्यावोऽपमतपवव इतिसंवि
त्यदेवीनाश्चालगणीरनव्रवीत भार्यातिकष्टकोवावानसमानः केश्चितेनवया तत्कृत्वा
श्रालगणीभूयः सायवक्रापूवकमे मालवेदविकोण्यासीदग्निदत्त इति द्विजः निलयः
श्रीसरस्वत्या स्वयमात्तपनार्थिभिः तस्यवस्वातुरूपाद्वाउत्पन्नौ तनयौ क्रमात ज्येष्ठः श्र
कस्दत्ताख्योताम्नाशान्तिकरः परः तयोः शान्तिः करोकस्मात्विद्यार्थी स्वपितुर्गृहात
स्वालएवनिर्गत्य गतः क्वापि यशोस्विति द्वितीयस्य सतः भ्राता ज्येष्ठो मायविल्लीतवान्।
तवयायस्त्रदत्तस्य यज्ञार्थस्य तस्य पदः कालेन तस्य महद्धिः सोऽग्निदत्ताभिधः पिता वृद्धो
लोकान्तरयातो भार्यया सगतः स्वया तीर्थ्यादेवाश्रमस्रतोऽथनगमभीविप्रच्यसा गतावह

१०३

रस्नेहेनैव शोकेनाथो जज्ञातं तत्तं भूमौ नैकस्थिते वास्मिन्नेवं तनत्तस्य दयार्पितिः ख
जने भ्योमयालब्धेनानुगतेन मृगभेया ततो मयाहं शोकार्त्ताया मकस्मादेन्यत्र स्थितैः
अस्मिन्निवासस्थलकलोपायगृहाणे वल्लभितः नूनं त्वत्तो नित्रहस्थितैः सार्धं बालैर्णी भिव
हननतः शीलभ्रंशभयादान स्वल्प वत्स्वापलायिता देवि भेगाद्विहायैव गतवादेश
तदस्त्विनः मासमात्रे स्थिता पूर्वकर्मककर्मोपजीविने क्रमाच्चानाथशरणालो
काहतमेवपरेतनः सद्बालणीकाशीलेकपाथ्योयाहृमिक्षागता आगत्य वुधस्त
तास्मिन्नुगपवनयाद्रमो स्थिता शुचास्मृतिहस्वश्चालणी बस्वलेखापि शोकावि
देशाद्वाविंशद्विगुणः प्रसवोपाय अहो अपाहृतेन्द्रारेमापदेवेनमममह नुदन्तयो
गतिनीस्तिबालयोर्वर्धनायमे इमालोच्यपरितन्त्रलज्जायायाविहिभूषणामया
प्रविश्यवनेत्तशोकाज्जामरसियाविनः कः शक्तः सोढुमापन्नः बालापत्यमिदंशा
ने नृदादेशान्तव भामेमयानस्वशरणागतिके विपदश्चानिहमामेद्वारात्मनाहृतावव
इत्यर्थसमाहृतौ तो नाम्नापिङ्गलकामपद्धृत मावालानिनक्रियाधूमेर्थन्मपिङ्गलिने
हृष्टा सतशानिकशोडैविदेवरामेविहशागः क्रचतिष्ठन्ति देशमादिनिनाद्यापिश्रुप्य
ते पवस्त्रकः स्वहृतानाञ्जलीनेत्यवयायिताम् श्रीमानानाञ्चाललणी देवीसाविनकैवा

हं·का
न·रवा·
१·५
105

सब्रवीत् इह शान्तिकरो नाम स्थितोस्माकं श्रेष्ठी हितः वैदेशिकः स जानन्तु देव
रत्नेश्व विख्याति इम्न्क्ता ब्राह्मणी सुन्दरी नीनाराधित देवता देवी शान्तिकर मातृ
दानाय पुत्र कदन्वयम् उक्तो तुष्टा यतस्मै च सा समाजा तस्मिन्नित्यश्रया इति तेऽपि तु जाय
ति ब्राह्मणीनाम दर्शयेत जाता या च परित्यक्ता जानन्तु वधू तस्या स्थिता ब्राह्मणी श्रा
न्तजाया तातो नित्यं शान्तिकरो गृहम् न जानु शोच्या पितरो भ्रातरश्च यथा चित्तं स श्वा
श्वा सया मातृ सुता बालकोऽहितया त्विता देवी वासवदत्तापि तु सा सौ बालको हि
तो श्रेष्ठिना स्वपुत्रस्य भावितः परिकल्पयत् ज्येष्ठस्तया शान्तिसोमो नाम्ना वै
श्वानरो परः कृतनस्तथैव देवा च विनीतो वृद्धः सं पदा भूयस्य वासुलोकस्य फल
भूः मित्रकर्मभिः श्रेष्ठी तेनीयमानस्पृहस्ते मातृस्वपरो रूप य देहलब्धविभवास्त
त्रुस्तवैपि सङ्गताः बालकौ तौ तयोस्तौ च माता तो शान्तिकरश्च सः ततो गच्छन्त्यादि
वर्षेषु कदापि च भिः सुतेः स हागता मपाहाय शरावान्तं मकान्तिकाम् दृष्ट्वा हि
मदिरेकाविद्ध्या वासवदत्तया सा ब्राह्मणी पिङ्गलिका ज्ञगादे पापे स्ववलिनी पंचे
तस्याः सुताः सन्ति नैकोऽमस्य विदृश्यन्ताम् भगिनाम्नी हृश्यपात्रमीदृशपापि तु मातृ
श्री ततः पिङ्गलिका वादी देवि दुःखो यज्ञायते प्रज्ञेयपापभूयिष्ठा दरिद्रेषु विवा य

१·५

मी युष्मादृशेषु ज्जायेत यः स कोपनमो भवेत् नदलेनरथाभाष्यस्पविनायविं
हितम् इति पिंगालिकोक्त्वा सोल्लुकाहितजन्मनि गृहासवदमोसानंस्थिनाको
नमानेसा गिरिशाराधन सापद्धे नेनारेहाभयान् नदे विवरदेवशपमाराध्यः स
शिवोचितः इत्युक्त्वा वत्सराजेन उक्ताल चागनेनेसा देवीलब्धाशयेनाग्रबुका
रवनतिस्वयम् तस्मामानसुनाथान्तु सत्राजापिसमेत्रिकः सराहुस्यापिविदर्थेश्रा
कसायनव्रतं त्रिराम्रपाषितोतोवदस्मतो सविभुल्लतः पसादस्यकदोषूतः स्व
युष्मभूसमादिशान उत्तिष्ठतेनतुवयाः कामी सोजनिताहितः नाच्याविद्याय
रीणायामविताम तत्समादतः इतिवचनमदीर्थवेइमो लोसपदितिशुद्धितनाग
तेषुउञ्च अधिगतवरमाशुदस्मतो तोषुमदमकोविमापन्नैः हूनायौ उत्या
यचोषमितततः भकटोविधायतत्त्वमको मेनत्वधावसपितालो देवीचसानरथ
तिष्ठभूमसवपुर्वेद्योन्मवोविदथन्तुर्वेतपारणानि कतिपयदिवसापगमेता
सा: सभजनाथरः उदयः कोप्यदेव्यावासवदत्तायाः फलमुपेत्यददो ततः स
विनिवेदितस्फुटनथ्याविष्य लभयासहमज्वलितत्वयासमभिनंदितामंत्रिभिः वि
विनशाशिमौलिनाफलानिभेनदत्तेहितेमनोरथविहङ्गगण इतिसवत्सभवः

क॰ क॰
नरवाहन॰
१०५
105

इति महसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे नरवाहनदत्तजननेनी प्रथमस्तरंगः
ष्यादितएकविंशः ॥ २१ ॥ अथ वासवदत्ताया वत्सेश्वरदृशोत्सवः । संवभूवाविग्र
ह्मैः कामाशावतरोज्ज्वलः । मुखलोलेन नेत्राणां स्वेनापाण्डुकान्तिना पशांके
नेवाभिस्पृक्ता मभूमापगामिना । आसीनायाः पतिस्तस्य दृइति श्रीने इवागते
रेजतत्तः प्रतिमन्नस्था मणीयर्थकपाश्रयः । भाविविद्याधराधीशभाविस्तूर्वदाथसमै
धा मन्त्रमौविद्याइवायाता स्वयं स्तायपृष्ठाय मत्नः । विनीलपल्लवश्यामस्त्रवो सा
श्वपयोधरो । तुलनागभोभिवकावथवभाव कलशाविव । स्वच्छस्फूरितमच्छायम
णिजृडुिमशोभिना । गुञ्जेशय्यागतानामध्ये मन्दिस्म वराजसा । भावितनवधाको
तिशकांक्षिणवरिभिः । मन्वमाप्नसमचद्रमाथकेइकथाहव । वभूवसा दोहृदि
नेभसे गोपनतान्हव न स्याविमानमध्यस्यावतोत्त्या प्रतिमावभौ । विद्याधरश्री वै
भस्ताभणामार्थ मिवागता । स स्मारुह्य सगीता विद्याधरवरांगना स्वभावामस्कोत्स
गमारूढ्वाञ्छपनस्थिरे । प्रवुद्धा स विस्मिताना देवाभिलाषसा पतङ्गीहाविल
सितन्वीलनभूतलकौतुके । पंचदोहृदसेतस्या देव्या योगन्धरायणः । मन्त्रप्रयुक्ताला
दिप्रयोगैःसमपूरयत् । विजहार चसा तेस्तैः प्रयोगैर्गगनस्थिताः । पौरनारीजनोत्य

न्मलोचनार्थिसार्थितैर्भिः एकदा वासकस्थायास्तस्याश्च समजायत इदं विद्याधरोदा
रकथाश्रवणकौतुके नृत्तलयायितैरेवानन्दयौगंधरायणः तस्याः सर्वेषु सायन्तनेति
जगादैकथामिमाम् अस्त्यत्रिकाजननयितानगेन्द्रो हिमवानिति न केवलं गिरीणां यो गुरुर्गौ
रीपतेरपि विद्याधरनिवासे तत्र तस्मिन्विद्याधराधिपः उवास राजा जीमूतकेतुर्नाम महा
बले तस्याभूत्कल्पवृक्षाश्च गेहे पितृक्रमागतः नाम्नान्वर्थेन विख्यातो यो मनोरथदायकः
कदाचिच्च स जीमूतकेतू राजाभ्युपेत्य तम् उद्यानदेवतात्मानं कल्पद्रुममयाचत सर्वदा प्राप्य
ते स्माभिस्त्वत्तः सर्वमभीप्सितम् तदपुत्राय मे देहि देव पुत्रं गुणान्वितम् ततः कल्पद्रुमो वा
दीद्राजन्नुत्पत्स्यते तव जातिस्मरो दानवीरः सर्वभूतहिते रतः तच्छ्रुत्वा स प्रहृष्टस्तं क
ल्पवृक्षं प्रणम्य तम् गत्वा निवेदयन्राज्ञां निजां देवीमनन्दयत् अथ तस्याचिरादेव राज्ञः
स्तनुजोऽजायत जीमूतवाहनो नाम्ना स विदर्यपिता ततः स सहजया साकं सर्वभूतानुकम्प
या जगाम स महासत्त्वो वृद्धिं जीमूतवाहनः क्रमाच्च यौवराज्यस्थः परिचर्याप्रसादितम्
लोकानुकम्पी पितरं व्यजिज्ञपत् जानामि तात यद्भावा भवेऽस्मिन्क्षणभंगिनः स्थि
रं त्वमहतामेकं नाकल्पमनश्वरं यशः परोपकृतिसंभूतं तेन देव यदीदृशं ततः किमस्मात्सो
उदाराणां धनं प्राणायके श्रियम् तेऽपस्त्वाविघ्नादेव सालोकलोचनेदक्षते लोचाकाणि

हा॰क॰
ना॰क॰
१०६
106

लब्धं याति स्म पापरानुपकारिणी तदेष कल्पविटपी कामदो योऽस्ति नः सदैव तेन परार्थं विनियु-
ज्यते तन्न दाऽस्मात्तत्फलं भवेत् तथा ह्येकरोमीदं यथैतेन समस्तमर्थिभिः अदरिद्रीभवेद्येषा पृ-
थिवी दुर्गता यथा इति विचिन्त्य पितुस्तेन दनुज्ञामवाप्य सः जीमूतवाहनो गत्वा तं कल्प-
द्रुममब्रवीत् देव त्वं शश्वदस्माकमभीष्टफलदायकः तदेकमिदमद्य त्वं मम पूरय वाञ्छि-
तं अदरिद्रां कुरुष्वेतां पृथिवीमखिलामपि सखे स्वस्त्यस्तु ते प्रदत्तोऽसि लोकायेष्टार्थिने ।
इत्युक्ते तेन तत्रैव कल्पवृक्षो ववर्ष सः कनकं भूतले भूरि ननन्दुश्चाखिलाः प्रजाः द-
यालुर्बोधिसत्त्वांशः कोऽन्यो जीमूतवाहनात् शक्नुयादर्थिसात्कर्तुमपि कल्पद्रुमं ह्यतो ।
इति जातानुरागासु ततो दिक्षु विदिक्ष्वपि जीमूतवाहनस्योच्चैः पप्रथे विशदं यशः ततः पु-
त्रप्रथाबद्धमूलं राज्यं समत्सराः जीमूतकेतोस्तद्गोत्रजा विजिगीषवः दानोपयुक्तकल्प-
द्रुमहृतं तच्छूरास्पदं च तन्न मत्वा निःश्रीभावतां जेतुं शक्यमभवत ततः संभूय युद्धायोपक्रान्ते
द्विषु तेषु च पितरं तनुवाचेवं धीरो जीमूतवाहनः यथा शरीरमेवेदं जलबुद्बुदसन्निभम्
प्रवातदीपचपलास्तथा कस्मै हन्तानेश्रियः नाश्यमन्योपमर्देन मनस्वी योऽभिवाञ्छति तस्मा-
न्मया नैव योद्धव्यं गोत्रजैः सह राज्यमुत्सृज्य गन्तव्यमितः क्वापि तपोवनम् आसतां कृ-
पणा एते मा भून्मत्कुलसंक्षयः इत्युक्तवन्तं जीमूतवाहनं स पिता ततः जीमूतकेतुरप्यव

जगद्धितकृतनिश्चयः मयापि श्रुतमेतं कापि हिहि सिमेस्पृष्टा राजेन्द्रणाइ वन्द्यके पूना

पिकृषयामया एवमुक्तवनास्ताके सभायेणतच्छ्रेतिमे: पित्रा जगाम जीमूतवाहनो मल

यावलम् नत्रापि वासे सिद्धानां चेदनिष्कमतिके रे मतङ्गस्याश्रमपदे: पदेवयोपर: पित:

प्रथ्यसिद्धाधिराजस्य पुत्रो विश्वावसोः सुतः मित्रावसुर्नाम तस्या सख्यमपद्यत तत्स्वा

सार्धं तत्रापश्यदेकान्ते ज्ञात्वा कन्यकाम् जन्मान्तरप्रियतमां जातो जीमूतवाहनः तत्का

ले च तयोरन्योन्यदर्शनम् प्रभून्मनोमृगाम्बंधावागुराबंधमतिमे ततो कस्मा

त्सम भोजिनविजगत्सुवयामकथा जीमूतवाहनं प्रीतिः समित्रावसुरमायात कन्यामलो

वतीं नाम स्वसां ममास्ति कनीयसे तां मह्यं तेभ्य ददामिमृदिकामानयथाहन्योः तत्कुत्रैव

मजीमूतवाहनोपि जगाद तत् युवराजन्मम्भूस्वात्मा भार्योसह पूर्वेपि जन्मनि त्वं च तत्रैव मे ज्ञा

तो द्वितीयहृदयम् हन्त जातिस्मराद्यहं पूर्वे पूर्वजन्मस्मरामि ननु इत्युक्ते वचने नेन्कालं

मित्रावसुरवाचनम जन्मान्तरकथत्तत्रवद्भुतीत्तौकातत्रकौतूहिम एतन्मित्रावसोः प्रष्यानात्

सौ जीमूतवाहनः स्वकृतीकथयामासस्पूर्वजन्मकथामिमां ...... पूर्वमहं व्योमचारी वि

द्याधरोभवम् हिमवच्छृङ्गमार्गेण यातो भूयेकदाचनः ततस्थाधःस्थितस्तत्र क्रीडन्यो ध्यास

मेदुरः शशापोलेघि नेकृशोमस्योपत्यनोपतेति मम सापविद्याधरो मायौ नियाज्यमवरेहं

ह्.क.
नरवा.
१०७
107

नम पुनर्विहायार्थं रोयोनि स्मनजातिः प्रपन्नसे पवंविविच्छ्राशापांतनमुक्तासुर्वेतिरोहि
ते प्रविवेणोवज्ञातोहं भूतलेवनिजोकुले नृगयोवल्लभीनाम्नामहाधनवणीक्सुतः
वस्तुदत्ताभिधानः सन्तुष्टिचगतवानहं कालेनयौवनस्यस्थपिताक्तनपरिच्छेदः धीवा
नंगतानुबवणास्योपनहा हेया प्रागक्लेनुनंतोटयानस्तुत्वाविनिपत्यमाम हं नसम
नयन्त्रहास्वपल्लीवाणिकागरहं विलोलदीर्घयाघोररक्ताशुकपताकया त्रिचुलतः
पशुप्राणान्हकनोनं सेवविरुद्धपा नयाहं सपन्हारोपथुपनीतोनिजमनः प्रभोः शुलिदना
घस्रदेवीकृतयतोतिके स्हत्तुवाईसदयः शबरपणभवन्मपि वक्षिजन्मांतरथीतिमन
स्विरुद्धदकारणे ततोमांमाचायितेव वधान्मशबरोधिपः पक्कुहन्मोपहारेणकालेपु
नासमाहंनम मेवंकृध्याः प्रसन्नामितवयाचस्वमावरम इत्युक्तोहिव्यपावाचाप्रहं ए
भ्रजनगारसः तेप्रसन्नावृः कोनामलदाणनावदथेय जन्मान्तरेपिसुमेत्युमनेनवनिजा
क्तिति एवमस्त्वितिशतायावाविमोशवितेणमः प्रहन्नमविपोशार्थेप्रजिचायानिजारट
हम् मत्तोधुवोत्मवास्ताश्चततः प्रत्यागतेमपि प्रकरोज्जातहमानपिताममहोत्सवम्
कालेनतत्रचापश्यमहंसत्यावलंबनात वहुभ्यानायितेराज्ञानमेवशबरोधिपमत
लणोपिनराबध्यविजरणञ्चमहीपति मोचितःसत्यलेतात्समयावधनिग्रहात माणे

दानोपकारैस्वैहकैवं बन्धुपक्रियाम् आनीयच गरुडंश्रीमान्मूर्ध्नितेमानितंस्थिरम् सत्कृ-
त्यैवं स्थितस्त्वाथ्य दर्पेणमपेशलम् निधायमयिपत्नीस्तामायान्तु शवरीथियः नत्वरसस्तुप
कारेस्तविनयस्याधूनेमम स्वल्पसमीनेस्वाधीनस्त्वकाकुस्त्वविकायपि ननःस्वातिशयं
मामनुक्त्वास्वारेसमन्त्वने पद्महितोयःप्रयथोगजान्हेत्वद्धिमाचलम् प्रमेशतत्रतोर
स्यदेवागारमहन्त्सरः सापत्नलोः हननश्रीनिस्तदङ्गेमिश्रवागोभिः नयशकान्तुपाता
येमागमवनाद्दर्शितनाम् कर्मः सनस्यावेकान्तेस्ववापल्लज्जितात्मया हासाद्देतकिम
नान्यादृतिलोलवनाफलम् प्रथालवाम्हतरसासागान्वरोद्दवेवरात् नाहंसःप्रव
हेतभोक्तनाम्निपनस्तनःपुनः नरापानेवपातालेयासनिर्जीव .... सप्रश्नगामि
लोगममपूत्वपलिपमगाम् नेहष्ट्वावान्वदहनयवासकिर्भुजगेश्वरः हन्त्वमेकपदे
नहूनागलोकममन्यत ततोऽङ्गवीर्यबीयस्यसंपत्यस्वविविस्मसः समूयमाथेनापूर्वब
कोवेगतन्सनः एकमेकप्रतिदिननागंचभेधयामहम् आहाहनोनापलीह्रपयापि
उलिनेवले पातालेन्वप्रवेशयनन्वयामदेकातिणा नागलोकत्तयान्वाश्चलवेविहिवि
नश्यति हनिवारूकिनाभ्योमस्लयत्तिगरुडोन्वह नन्येक्षेनमिहकेकनागेभोक्तप्रवा
सम मेनकममणवासयोकातानोत्रत्तयपयुः श्रेद्दवशखस्तडाख्योनागावासमा

ह.क.
नरवा.
१०८
108

यव अथतो हृत्वा नागाहाराद्वैनतेयो वध्यशिलातलमिमं मां तत्र शंखचूडोऽभ्युतं प्राप्तो नागराजनिदेश
तः इति तमवचः श्रुत्वा शंखचूडस्तु दुःखितः मातः स्वेहञ्जीमूतवाहनस्तमभाषत
मद्वा किमेपितिः स्वजनानवन्वाञ्छकः यत्त्वन्नहतलेन नीयते रिपोरामिषतामज्ञः कि
तमप्रथममात्मैव नैनं द्रेमाराकल्पने स्त्रीवृत्ताभ्यर्थिता केयं एतत्कुलतयसालिता ऽस्यत्र
कश्यपात्यायेना सौपिञ्जरते किंयत् देहमात्रकृते मोहः को हि शोभमदनामपि तद
हत्वा वदेहे केरद्यामि नागरक्तमतः स्वशरीरप्रदानेन मद्विषादेहकृथाः सखे न कु
त्वा शंखचूडोऽपि धैर्याद्यतेऽड्वावनम् शान्तमेन नम्रस्त्वमत्वमामेव भाषथाः शनैः तका
वसन्कृते जातु शुक्ता शुक्तामणीह्रातुः नचापि हृत्वामिद्यामिकयोऽजलकलङ्कितो
रत्नाकरनिर्विधे वृसाधु जीमूतवाहन सनागरुडवेलांचमत्तापानरगामिनी श्रावे
चूडोयमेतत्तवाभिर्योक्तोऽवनिनम् अनकालेनमस्कृतेगोकर्णो ख्येस्मापतिं गते
तस्मिन्नकारुण्यनिधिर्जीमूतवाहनः तत्प्राणायात्मदानेन बुबुधेलबमेनरम् तत
स्तहिस्तन इवाद्रिवेध कृत्वात्मवशक्तिभिः कार्यो पदेशाद्ध्वहज्ञानि मिज्ञावस्थाद्देहमा
नेत्राणि चसमासमस्तानास्पपतानि लाहनः तत्मनदसूनाथ्यायोत्तिवस्माभूरचूर्णानि ते
नाहितिश्माया तेस्त्ता तीजीमूतवाहनः शुशनकसीतावध्यशिलामध्यारुरोहसः

नागाणां श्रावयित्वैव महासमं समहारवं । प्रागात्पगरुडः शङ्खा सकृपायाङ्कादितांबरः पति
त्ववत्सगयाः रञ्चोत्तनवानशिखामणिं । नीताभवत्पितेनैव नमारेभेशिलाखेतिरेः नकाल
गुरुखमहाहिश्रा निपपात न मत्तलात् । न दृष्टौ नाश्च किं त्वेनं दृष्टिनिन्दाहेपाविविसिस्मिये तावल्ल
शाखेन्दूवेऽत्र नवागोकर्णामागतः । ददर्श रुधिरासारसिक्तं वध्यशिलातलम् । हा प्रियमद्ध्य
नेनात्मा दत्तोऽत्र नेन महात्मना । न कृचनीतस्त्वामेणा तवास्मिन्नभविष्यति श्रुत्वेति विख्यामिः
नुभावकस्य चिन्तमवाप्नुयात् । इति साश्रुमनस्कः पथा गमनसत्वरः । प्रययौ तेन वेगेन ददृशे
जीमूतवाहनम् । गरुडो भक्षणेषु क्षामविस्मयमचिन्तयत् । कोऽप्यहमनुपवायमहत्वामा
णोच्छ्वामया विपर्ययेननन पर्याधीरः । मत्तुतहृष्यति । इत्यविरतरवेनेचनाहीताद्विधा
पिमः । निजगाद निजाभीष्टसिद्धे जीमूतवाहनः । पक्षराजममा मेवशरीरेमांसशोणितं
नदक्षमातदनमोपि किं न त्वहमासमक्षणात् । न क्रुद्धनाम्न्यथ वशगास्तमपश्रंशक्वचादिनाद
नागः सायी न भावनाद्भिन्नकौ भवानिति । नागपवालिमेऽत्वेनयथावत्त्रसमापव ध्यो
रव्याहितस्मापमेव किं वीरेत्त्या ज्यते क्रिया । इति यावत् जीमूतवाहनः प्रतिवक्ति तम् । तावत्
त्सशोव्वेह्नोऽत्र माम्मोहरादभाषत । मामा गरुत्मन्नैवैष नागो नागोऽहमत्र नचहनेस्त्वका
येनजानोकारेत्वनप्रमः । न क्रुन्नानीव विश्रान्तो बभूव सविगेश्वरः । वाक्किनासिहिलेद

सं.क
ना.बा.
१०५
109

चैव जीमूतवाहनः ततो न्योन्य समालापं कृत्वा विद्याधराधिपम् वन्दाते भक्तितं मो
हात्कृतत्मानुभापयत: अहो वनन्तशमस्य पापमापतितेनमम किंवा सलभपानादिभि
वेशुन्मार्गीवर्तितः साधुसत्त्वमहात्मकः परार्थप्राणदायकः समूर्तिमोदकवशाय
न विसमर्थः कृते इतितविंतयन्तेचगरुडपापसङ्कये वह्निविवर्तते जीमूतवाहनोष्ठज
गादसः पत्नी इकिंविवस्त्राणि सितापापाहि भेश्चिवत् नहिदलानीतत्भूयलभवलिगुणा भु
जंगमाः कार्यश्चान शापसत्त्वमूर्तिवैश्वकेशुभोतिश पश्चायूर्हिमतोहारोद्धथान्याश्चितिनत
वः इत्युक्तेन सप्रीतस्तारोप्यभृताउकम्पिना नयेति प्रीतपेदनत्वाकीनसगुरोरिवय
यौवाम्लनमानेत्वनाका जीवयितुजवान् ततोनागंतत्वंनेवात्मानश्चिशेषानहतोनिपि
ततश्चसात्ताराग्नादृष्ट्वासिक्तोमृतेनसः जीमूतवाहनोगोर्यानह्रापोभक्तितुष्टयाते
नाधिकनरोद्रतकानीत्यगानिर्जीवे नसस्तानदगीवीणहर्षाभिधनिभिःसह स्वस्था
स्थितेनतनत्सुस्मिमानीयगरुडेपितन् कृत्वेवलानदेयत्रवर्वधम्लनममवात् तेनसर्वे
सत्वसम्पुजीवनेनत्वपन्नगाः शुभोतस्वनरोभूरिभुजगाकुलसंकुलम् नष्टतत्त्वविमा
नोवापिद्दिनाकोधकारितम् वेलावनविनिर्मुक्तवेवनतयमयेततः पातालभिन्नजीमूतना
वाहनालोकनाचनम् ततोतयेनदेहनयश्चमतावविराजितम् बुद्यामभ्नेरदनवयुजना

१०५

जीमूतवाहनम् तेनेंद्रदत्तसमार्गोवसन्नातिपितरौनयो कोनप्रहृष्टोऽङ्गःखेनसुखेनप

रिवर्त्तिना विस्मयेलेनवयोराशखर्मूडरमानलम् स्वकुटुंबमविसृष्टवलोकाहीनपित

यशः ततःश्रीतिमहासरौनिकरमागान्मगरुडग्रामतुलविद्याधरतिलकमभ्यन्तमभयाः

सुराद्याथाः सर्वेहिमगोरिःसुतान्तयरुवशान्ममतेगारख्यालायहविरमभजनम्पाविहृत।

त्ति नैवचाख्यमानःसुकृतीजीमूतवाहनःसततः मलयाचलादगाङ्क निजंतिलयंत

द्दिनशैलतटे नत्रपिहबंधमसहितोमित्रावसुनामलयवमाचयौरक्षिरापतभुजैविद्या

धरचक्रवर्तिपदम् पवसकलजगत्त्रयचमत्कारकारिचरितानां स्वयमनुभावनि सदा

कल्याणपरम्परानुपदर्वाम इत्याकर्ण्यकथांकिलदेवीयोगंधरायणस्यमुखान् मम

देवीवहदनागर्भेमेरोरहोदहितौनदत्तनुदत्तसगग्रामयाभीतिभाजामनुवर्ततिनिद

शामेवयादेवनानो निजपतिनिकटस्थाभाविविद्याधरेंद्रस्वतनयकथयानवासरस्या।

तिनाय इति श्रीमहसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेनरवाहनदत्तजननीद्वितीय

यलेवगः आदितोद्वाविंशः २२ ततोवासवदत्तावत्सराजसमीपगा विजनेसचिवेयु

केमनसेशुद्धिमब्रवीत् यतःप्रभृतिगर्भोयमार्यपुत्रधृतोमया ततःप्रभृतिनिद्रान्तीस्त्रा

माहृदिवाधत्ते आयतेश्चितगवाहस्तमानिषिकथंवन जानीहसवतीकविमसमयुः

कृ·क·
नरवा·
१९
110

ममागतम् अस्मांगतागासितयाशीत्वरीकृतवेश्या पिशंगाजटयासत्र्मी शोभितेसूल
हस्तया सचमामभ्यपैसैवमातुकम्पइवाब्रवत् प्रविशाभेहतेचिंतानकार्याकावनतवा
अहंतवैवस्त्रामिदेनोसेघमयवने किंवान्यत्कोगुवचम्येवत्सयत्पकारणाम् स्वका
पिनारौविवत्नमिहेनाघ्यमाउपेष्यति अवस्थैवसोहंपमाकर्षनीतिनिजंपतिम् तेचानुपौ
उमिहेकुतीसर्वैमिथ्याब्रवीतितत् तेचायशुचिवत्सेशस्वैरितापयस्तथा तस्याःसकाशा
त्सपथ्यासायमुंच्चनजित्वियाः इत्यादिश्यगतेतस्मिन्नंतर्धानंमहात्मनि ममुद्भासहसैहा
हंविभ्रांतावविभावरे एवमुक्तेनयादेव्याशार्वोनुग्रहवादिनः तत्रासन्विस्मिताःसर्वेमा
वाहापेतमानसा तस्मिन्नेवाखिलेचात्रप्रविश्याभोउकस्मिन्ने वत्सराजेप्रतीहारसागौ
कस्मात्प्रजितप्रपत् आगतादेवविवृत्तमेकाप्यद्वीवयवेहेना पवयुवानदृष्टीनासुमाहिण
विवशापतिम् तच्छुत्वान्टपतिर्देवीसुमसंवादविस्मितः प्रवेश्यतामिहैवेतिप्रतीहारंवत
सादिशत् स्वमसंपात्तसंजातमनुप्रमामिनिश्चया देवीवासवदत्तापिसासभापयरोस्तुदम्
अथद्वारेकृतैः सर्वैरीक्ष्यमाणामकौतुकैः प्रतीहारार्पयायोपिहस्तेस्वकाविवेशसाप्र
विश्याश्रितदेव्याचयथाक्रममकृतानतिः अथसमुदिराजानमदेवीकथ्याजितपत् अथै
निश्चतायायामममनीभवनपि तप्रयच्छत्वनाथ्याभूमौजनाच्छादनादिकम् इत्युक्त्वा

त्यां तस्यां च सनङ्गमो ब्रह्मजिज्ञपत देवमिथ्यावदन्नेषामवेद्युमेत्तुर्थे श्विणी आवेन्मयोनेसर्वं
ह्रिदत्तमस्यामयाग्रतः पतद्दर्थपूर्वाह्नेतदस्यामिवमालिप्तः पूर्वे विज्ञापितस्तेनराजा ह्व
यमभाषत देवीत्वमेष्कृतेमात्वंदेवनैवायशूलिना नकिंसालिमिदेवघातितिटला ह्वीस
वाधुवाः इति राज्ञो दिनेवादोद्दीमान्यौगयरायणः नथ्यापिमालिवचनान्कार्यदेवयथ्योविन
लोकोयेनदज्ञानामयुक्तायापवदत्कथम् नक्कुनामालिप्तारज्ञानित्यंतमत्यापनद्दत्पाणम्
हृष्ठाः पाशांहस्तेचावचनामिथ्यावादिनेश्रियम् तेनः प्रत्योतमहृदेहो ह्रामेनामवाथवा मथु
त्रावमवन्नेशः स्वदेशान्निवासयत् विसृज्ञेचवतेमाधुंतदङ्गमोदयाद्वुधीः विवाहान्तरप
योमेविनीर्यविद्युलेवद्दः प्रमासमाकुलक्तूगपतिनेत्दईशावेट जीवन्तमवक्रमसातिकाको
वहिकृङ्गद्दखिनी त्रिगथाकुलीनामद्दनीयदहिणीनापन्नाद्विशाणी नडक्कायेवमागेस्या ।
उत्पेकस्यापिजायते इतिवेनन्मसंगनवदतेतमहीपति वसन्तकः स्थितः पार्श्वेकथाप्र
दरेवावत किंचिद्देवविदोदेवास्तिहोवाणीहृदेहिनाम् प्राग्जन्मवासनाभ्यासवशान्याप
राजायते तथाचश्रूयतामत्रकथ्येयंवृपिनेमया आसीद्विक्रमचण्डाख्योवाराणस्यांमही
हीपतिः तस्याभूद्दयितोभृत्योनाम्नासिंहपराक्रमः योरणेष्विवसर्वेषुहतेष्वग्रसरोजये
तस्याभवच्चविक्रान्तावस्तुष्वेवाशयेष्वलम् ख्यातानाकलहकारीतिनाम्नान्वर्थेन्वगेहिनी

ह·क·
नरवा·
१११

॥१

मनस्याः स्वनेते भूरि राजतोषुतत्तस्मा प्राप्य प्राप्य धनं धीरः सर्वमेव समर्पयत् मातृनेस्त्रै
स्वसुखमश्रुत्य च यद्युताशया तथापि तन्माम येक्ष कृतं न स्योकलहं विना वहिः पितृसिन्धु
ल्लवचैनेव किंचिद्ददासितः इत्यार्तेनी सुस्नुता सातेनिस्तुतोषयत् प्रसाद्य मानाप्याहा
पानवेलिरहनिशा दुरेनाभोगतस्येव भूषातज्ज्वालतस्य सा ततः क्रमेण तन्मनुः स्विन्नस्य
केवतह्रह्म सविध्यवासिनी हृष्टमागाच्चित्सिंहपराक्रमः स्वातं स्वयमेति गाढारे स्पृणतेदेवी सम
दिष्यात् इति कृष्णुत्रं तामेव गाङ्कुवीणाणमाशुषी तत्र सर्वमहालीकोयोस्मि न्यग्रोधपादपः तन्म
लातव न मानांन्तरेरतिम्रिमवाप्स्यसि तन्मध्यालप्प्यसेवेकनभःखण्डइवच्युतम् पात्रेग
हदमाणिक्यमयं तिग्मिहितं निर्मलम् तत्रापितेत्वणोद्रक्ष्यस्यतः प्रतिबिम्बितामिव सर्वस्वजा
तोमाग्रजातियासाजिताम्भिलातव नैनेव बुद्ध्वा भार्यायाः पूर्वजातिं तथात्मनः अत्रागमायथिः
हत्वैतत्त्वगत्वे दातिवक्ष्यामि एव सुतनुस्थैरेव्याससत्र ब्रह्मराक्षतेन पारणः वाराणसीमति
प्रायात्प्रातः सिंहपराक्रमः गत्वा च तां पुरीं प्राप्य तस्मान्न्यग्रोधमूलतः लेभे निधानं तत्र
प्यात्मावममणिमयं समहृत अपश्यच्चात्र जिज्ञासुः पात्रे पूर्वे स्वजन्मनि योगं सत्रीस्वभार्ययोता
मात्मानेव च स्वगाविपम सर्वजातिमहावैरशातनावित्रिसलततः बुद्ध्वा नद्यात्मनाहं ते
कमोहोप्रसोवसः अप्स्वद्वीपरिज्ञाता तत्र पात्रप्रभावतः प्राग्जन्मभिन्नजातोयाष्यै

१११

ह्नस्यैव कन्यकाः तस्यां जज्ञातेऽसिंहीपरिणीतेऽविविक्रमः भार्यो द्वितीयो सिंहश्रीना
म्नो सिंहपराक्रमः प्रीतस्य बंधुरोशाप्यतस्मा यस्योथ स्तलतः कलाकलहकारी चताः
सथामेकश्मतिनो निधानमाभिहु रविनत्तस्यानववधसरवः इत्यंदारादयोपोह भवति
भवनेन्दणा शाकेसत्कारवशाशयानवशेत्र ह्रान्मद्रीपते इत्याकर्णिकथाविज्ञावत्सराजा
वसन्तकात भृशानन्दनो वसहितो देव्यावासवदत्तया पर्वदिनेषु गाङ्कुत्स्वगानलस्पादिवा
निशो ग्रन्थमस्फलसङ्क्षेदेवीवक्षंडरमेव मंत्रिणाम्पुत्रपंयेतसर्वेषांशुभलक्षणाः कु
माराननयास्तत्रभाविकल्याणास्तवकाः प्रथममंत्रिमुख्यस्य जायतेस्मकिलात्मजः
यौगन्धरायणास्येवमरुभूतिरितिश्रुतः ततोरुमण्वतोजस्त हरिशिखाभिधः।
वसन्तकस्यापुत्रोदेनेनयोभ्यतपन्तकः ततोनित्योदितोख्यस्यप्रतीहाराधिकारिणः इत्य
कापरसंज्ञस्यशैजायतगोमुखः वत्सराजसुतस्याहभाविनश्चक्रवर्तिनः मंत्रिणोमम
विष्णुतिग्ररवशावर्तिनः इतितेषुवद्धेषु वनेमानेमहोत्सव नराशरीराणभस्मानि:स
सारसरस्वती दिवसेषुयातेषुवत्सराजस्यतस्यसा देवीवासवदत्ताभूदासवसमवार्ह
या मुख्यास्तस्यापिचतन्त्रिमंत्रिणीभिःपरिष्कृते जातवासगृहमार्कशमोगुमगवातक
रत्नदीपप्रभासंगमंगलैर्विविधायुधैः गर्भरत्नात्मनेजोज्वलयद्विरिवाहतनम मलिरः

ह·क·
नरवा·
११२
112

भिल्ले श्रितानीकमंत्रननवादिरिल्लितं आतेमात्रगणासोवङ्गेर्डितिनडर्जयम् नजास्तनव
साकालेकमारेक्वोन्तदर्शनम् यौविंडमिवनिर्गेङ्कदङ्कान्तनमयद्युतिं येनजातेननूपं
मदिवेतत्मकाशितम् यावहृदयमुष्णमामात्तनिः शोकतनासमम् ततः प्रमोदप्रसरं
यातः प्रवासितनाम् वत्सेशः ह्रतजन्मेतकुर्मावाभ्यंतवाद्यनुनान् नस्मेसराज्यमपियवीनः
प्रियनिवेदिने नदरौतदनोचितमयेननन्तुतस्मया पत्नचातः श्रुसघोवघोन्तकाय त
वेनसा चिरात्फलितमकलः सदटशेहतेनृपः रक्तापुत्ताथरदलवलोनाचातकेसरं
मुखेदयानमामाज्ञानलक्ष्मीलीलावुजोपलम् प्रागेवास्तनपश्रीभिर्भानेवनिजलाचनैः
उज्जितेनकितनाद्यदृशः पदयाकमवामरैः ततोरुद्धमुदाष्टदपीडनोकुलयाहदशा सावि
यात्तवतीवास्मिन्स्तनेसेहाद्भुतदीपतो नेदसवपिवयोगलयापणाटिषुमवियु गगनाद्
श्ववाद्देवंकालेनस्मिन्सरस्वती कामदेवावतारोयंराजन्जातस्तवात्मजः नरवाहनदत्ते
वजानीहेनमिहाख्यया अनेनभवत्यचलविद्यकल्पमितिणा सर्वविद्याधरेन्द्राणामवि
राज्यचक्रवर्तिना इत्युक्ताविरतेवाचान्तसताकमसात् उपदवर्षेनिपातितेन प्रतस्तृत्दुदु
भिः स्वनः ततस्तस्मिन्महान्जनितानन्दपथिकारम् ववृधुस्तत्र पयुतिलानभस्तत्स्मादि
रोकृताः विद्याधरेभ्यः सर्वेभ्यो राजजन्मेवशासितनम सोपायश्रुतिलाहूनाः शोणरागा

११२

सकोतिभिः पताकाग्रपिंसिंधुरमनोलमकिरणैव भूविसांगास्मरोत्पन्निनोमादिव्हसंगनाः
समागताः प्रतिपदं ननृतुर्वारयोषितः अहश्यपतवसर्वा सा समानविमवाघरो राजीवह्नोत्प
वात्माभिवेनवस्त्रविभूषणैः नदासयात्मपनस्मिन्नत्युत्सवेजीविष्टु कोशाहतेननत्रमाद
यौकस्यनरिक्तता मंगलस्मृवाः स्वाचारदाक्षिण्याननितिनापराः सम्भाभृतोनगराते लैः स्वरादि
भिरथिष्ठिता महन्तानोदिनिकोदाः सान्ताहिशपद्ववारिभ्लाः समेनाहाययस्याचसामेताः
श्रेणागताः वृष्टान्तनमपीनतन्तूणिपात्रमयवचः अवक्रारोमहाताः गमयत्स्वयमपार्थिनि
वीनविहमयालोकस्यायोकमयीवभूः आनंदमयोस्त्रवृस्यामभिन्नसामभूत्तदि पवम
होत्सवेत्सवभूत्त्विवासरवर्थितः निवर्तितेस्मिन्समसस्पृणैः पौरमनोरथैः सोपिवत्सेश्वरः
दिवसेष्वथराजश्चराहहिशिशुः प्रतिपदिंदुर्विवाजगाम पिवायथाविधिनिवेदितदिवा
णोनिदिहपूर्वनरवाहनदत्तनाम्ना यानिस्कर्स्मस्तणिनुरपनवेमभाणिहिगाणियानि
वत्सेवदशनोक्रवाणि तानिसर्वाणि नित्यधतोवधनश्वतस्पृहाणिशाम्यवचपदाविपितान्मनोभव
प्रथतस्मैमंत्रिवराः हममनानानीतराजश्रयाय शिशवेशिशून् मेदीपतिहृदयानुताप्समरूपशो
स्वः यौगंधरायणोमरूभूतिहरिशिखाः कृमुणणास्य गोमुखमितिकनामानपतकान्येव स
तकस्यसुतेन शान्तिकरोपिशाताप्यात्सम्रुतेशान्तिसोमसमपरंच वैश्वानरमर्पितवान्स्य।

हे·क·
नरवा
१२३

113

लिकाप्रभृतिकैरपमज्जो नाम्नित्वोणवन्नमश्मोविपपानंदिष्यानंदी निनादन्नभगगनमुहुस्थाह
ष्टिः राज्ञानन्तेदत्तं नरवाहनदत्तं हि पीसमेतः सत्कृत्य वत्सेश्वरः पितात्मजमेवं लेलतत्र वालेपितैरभिम
तैरयमेवविश्वेः सद्भिर्लसदेकनिरतस्मयस्माजेश्वरः शुक्तः सदेवनरवाहनदत्तमाश्लीष्टेक्तात्सुतो
विहमहोदयहेतवशूतैः नेचकी राकलितलललितमघमहनेदाभिलाष योनेगीतिप्रवताम
नस्मामेकमेकेन्दुपाणा शुचेस्मरानन्नस्तामिजेपशुपतः पशुपतत्रलवद्धानेदाकिमपिदिवस
वत्सराजस्य जग्मुः इति श्रीमहासोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे नरवाहनदत्तज
ननोलम्बके तृतीयस्तरङ्गः आदितो विंशः २० समाप्तश्चायं नरवाहनदत्तजननलम्बकः
४ अतः परं चतुर्दारिकालम्बको भविष्यति इदं गुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमन्दरान्दोलनात्
पुरा किल कथामृतं हरमुखाम्बुधेरुद्गतम् प्रसह्य सरयन्ति ये विगतविघ्नलब्धर्द्धयो धुरं दधति
वैबुधीं भुवि भवप्रसादेन ते मदस्तूर्णितवक्त्रोत्थैः सिन्दूरच्छुरयन्महीम् हेरम्बः पातु वो वि
घ्नान् स्वतेजोभिरिव ज्वलन् एवं स वत्सेश्वरदेवी महिनस्य वत्सेश्वरस्तदा नरवाहनदत्तेन मेक
पुत्रं विवर्धयन् तद्दत्ताकान्तेन नेत्रदृष्टा राज्ञा नमेकदा योगन्धरायणो मन्त्री विजनस्थितम
ब्रवीत् राजन्राजपुत्रमाकृते चिन्ताधुना नतया नरवाहनदत्तस्य विधातव्या कदाचन अस्तो
भगवता भावी भर्गेण हिमवत्सुहृत् सर्वविद्याधराधीशचक्रवर्ती विनिर्मितः विद्याप्रभावा

११३

इतस्मञ्जुक्त्वा विद्याधराधिपाः गताः पापेक्षकवं स्तो भेरुः इयैरमहिमवः नहि हिनावदेवे
नरन्वाङ्युः शशिमौलिना पत्तस्त्व त्त्मकोनामगणेशः स्याप्तितो निजः सवतिहूत्स्वलदः
सत्रत्वमेतद्वनेनव पतदालिघमभेत्त्वनारहामनवेदयन इतितन्त्रिन्वद्दमवमदैशाः
यामम्नुयतः किरीटीकुण्डली दिव्यः खड्गी चावावतरत्तमान प्रणतेकलिनातिष्ठ्यत्वा
णा हन्तस्मरोद्यतम कस्त्वं किमिहत्वकार्यमिनपृच्छन्सकौतुकम् सोपिवादीवद्
मनीभूत्वा विद्याधराधिपः संपन्नः शक्तिवेगाख्यः प्रभूतास्मममारये सोहंप्रभावाद्धि
ज्ञायभाव्यः सम्राट्चक्रवर्तिनम् नेत्रेचेत्सदैवसेवार्थसंप्रतिदृष्टुमागतः इत्युक्तवं तंतदृष्ट
भव्यघ्यसमूक्रवर्तिनम् भीतवत्सेश्वरोहृष्टः पुनःपप्रच्छ विस्मयात् विद्याधरत्वंसंप्रा
प्तेनक थंकं हरविधं च तत् तथाववत्कथ्यताम् मेतत्कथयतः सदे तच्छ्रुत्वा चवनेश्व
राः सतशाविनयानतः विद्याधरशक्तिवेगस्तमेवं प्रत्यवोचत राजन्निहैवसर्वेवाजन्म
न्यारापितशंकरम् विद्याधरपदंधीरा लभन्तेमदनुग्रहात् तथ्यानेकविधं विद्याधरो
ऽभूमावत्पिसाधनम् तथावत्तद्यथामानेकथयामितथाश्रृणु एवमुक्त्वात्र सत्रवंहा
शक्तिवेगः समासीनो देव्याः वासवदत्तायाः कथामाख्यातवानिमाम् अस्ति वर्धमा
नाख्यंपुरंभूतलभूषणम् नाम्ना परोपकारीति श्रीराजा परंतपः तस्यासीनतिमतिस्याभू

ह॰ क॰
नरवा॰
११४
११८

न्महिषी कनकप्रभा विद्युद्दामधरामेवस्मान्निर्गुणचापला तस्मात्तस्य च कालेन दे-
व्यामजनि कन्यका रूपदर्पोपशोभिता लक्ष्म्या धात्रैव निर्मिता अवर्धत शनैः सा च लो-
कलोचनचन्द्रिका पित्रा कनकरेखेति मातुर्नाम्ना नाम्ना कृपात्मजा एकदा यौवनस्थायां
तस्यां राज्ञा सततं चिन्तिता विज्ञेनोपगतं तु देवी जगाद कनकप्रभा वर्धमानामिहैवेन्न समा-
नोद्वाहं विनया एषा कनकरेखा महद्दयं देवि बाधते स्थानभ्रष्टा विहीना हि गीतं
वन्धकलकन्यका उद्धृजिनी परस्यापि श्रूयमाणेव कर्णयोः यशसे न न धर्मोपज्ञायते ता-
नुशायायत न तस्मै दीयते सामयात्मैपनेपहन्ता कोस्याः समस्यारेति मे देवि चिन्ता ग-
रीयसी तच्छ्रुत्वा सा विहस्येव वमाधिकनकप्रभा त्वमेव वार्यकन्यानु नेच्छत्युद्वाहमे-
वस्या अद्यैव नर्मणा सा हि कतनकुसुमपत्रिका वत्से करो विवाहं नेच्छामीत्युदिता
मया सा तच्छ्रुत्वैव सा तत्प्रमिव मामन्ववोचत मामेवमम्ब वदात्र आनेककस्मै विदय्यहं
मद्वियोगेनेवादिष्टः कन्यैवास्मि त्वम्भामभना अन्यथा मामन्तो विद्धि किंचिदत्र
कारणं एवं तयोक्ता तन्या एवमान .... हमागता तन्निषाद विवाहायाः कावसे
विचारणा इति राज्ञी श्रुत्वा तद्वाक्यं नामघञ्जानः सभूपतिः कन्यकोनः श्रवगतामवादी-
नवाप्तनाम् मार्थयेवेविनयपक्षायत्वाहा कन्यकाः भर्तृलाभः कथवत्तेसमा ११४

त्रिहः किल त्वया प्रतिपन्नवचः श्रुत्वा भूतलन्यस्तलोचना तदा कनकरेखा मातरि
जगाद त्वत्पुत्रजा जाननैव भिन्नास्तावद्विवाहो मम तातमते नन्वानस्यापि किं तेन कार्यं
कस्माद्वनोऽग्रहः इत्युक्तः सतया राजा दुहितुर्धीमतो वचः परोपकारी पश्चात्तु नरथ्यैवं तामभ
भाषत कन्यादानाद्धते गुरुविकिं स्यात्किल्विषशान्तये न च बन्धुपराधीना कन्या सा तु स्वम
र्हति जानेव द्विपुरुषस्यार्थे कन्यका नापि रक्षते बाल्याद्धते विनाभर्त्रा कीदृक्स्यापि
जन्मेह म अस्तु मे मां हि कन्या पावाधवायोगान्यथोगति हृबली सावश्यास्यास्य बली प्रति
क्ष्यते इति तेनोदिता पित्रा राज उल्ली मनोगता वाचं कनकरेखा सातु न्वत्वर्णसत्वदे
यत यदेवं तातनद्येन विप्रेण क्षत्रियेण वा दृष्टा कनकपुर्याख्या नगरी हृतिन्नि कि
ल तस्मै त्वया हि दातव्यास्मि मे भर्ता भविष्यति नान्यथा तात मिथ्येव कन्येत्थं वामे कदर्थना
पवंन्तया के स्तुन या स्वराजा समचिन्तयत् दिष्ट्या दानुमपनमावत्मसयोगीकृतोनया
त्ते न वक्तारणोऽन्यमादेवीयंकापि सङ्कटे इयत्कथं विजानाति बाला भूत्वान्यथा सुसो
हत्तशिवन्न तत्कालेन यं स्मावृतास्तुतो अस्यायदि न कन्येयं सत्त्वकारमदोषतिः ।
अतो मे युक्ता स्यान्नृणतो जगाद सत्त्वपार्श्वगान् दृष्टा कनकपुर्याख्या पौरेषु भासते केन चित्
येन दृष्टा वसानस्मै विप्राय क्षत्रियाय वा मयाकन कनकरेखा चेयाव राज्यं च दीयते श्रुत्वा

वृ.क.
चतुर्दश
११५
115

यिरेव मामामभिदर्शिनेदेवकाकथा इति निवेदयत्सर्वे ये मन्योन्यानन्तदर्शिनः ततो राजा
मनोहारमानीयादिशत्तिस्मसः गच्छ भ्रमय मत्कृते लेखं चैतत्पटद्वयं तोषयेत् ज्ञानीद्विजद्यो
केनापि दृष्टामानगरी न वा इत्यादिष्टः मनोहारः सततं यति विनिर्ययौ निर्गत्य च समा
दिशपत्तनं त्वाणुरजं सकृत्मात् भ्रमयामास पटद्वयं ह्लातश्रवणकौतुकम् विमत्तश्च पुवा
वाकनकपुरी याचद्दृष्टवा नगरी वदत्वसतनस्मिन् राजा ददाति तनुर्धां चयौवराज्यं च इ
ति चैतत्कृतनस्तचनगरविदुनविस्मय नदद्योष्यत सर्वत्र पटद्वयं नेतदेवदः केयं पुरी कस्मिन्क
नकपुरी नाम मया चोष्यते याम्बहापि नास्मामिर्दृष्टा जातु न च श्रुता इत्येवं वदन्तो
ऽगः श्रुत्वा तात वयोषणां न श्रुतः कश्चिदेकोपि मया दृष्टेत्यभाषत तावन्मतनिवासि
कः शक्तिदेव इति द्विजः वलदेवतनुजन्ता मम मरणोत्सवयोघोषणाम् न श्रुतः कश्चिदे
कोपि मया दृष्टेत्यभाषत तावन्मतनिवासकः शक्तिदेव इति द्विजः वलदेवतनुजो
ऽता मसमरणोत्सवयोघोषणां सद्यो वा व्यसनेन सद्यो याते न विसृजेन हतः श्रवितनुर्ययद्राजसुता
मयानुकणिनोत्मनाः द्यूतहारित निःशेषवित्तस्य समनुनाधुना प्रवेशाति पितुर्गृहे ना
पि पत्रागतेनाहंन्हे तस्मादगनिकस्तावदहरं मिथ्याब्रवीम्यहं मयामानगरी दृष्टेत्येवं पट
दुयोषकार कोमापमन्यत ज्ञानेकेन दृष्टा कदाचिद्धिमा मारेवव चकतदविन्मरराजपुत्रा

समागमः इतिसोगान्निर्विन्नातान्मसराजपुत्रकृपांलब्ध्वा शक्तिदेवोमयादृष्टासापुरीतव
वक्तृषा दिष्टान्तरंप्रतीहारैः पार्श्वमेत्यैतितत्क्षणे उक्तवद्भिश्चतैः साकंसप्रतीहार
मध्यगात् तस्मिन्नथैववाणोसनन्तुपीदृशोतेस्थ्वा तेनापिसत्कृत्यनतोराजानिकमनीय
तराजाशेष्यविकल्पःसेत्यथैवसतमब्रवीत् यूनत्तस्यासकिंनामकिंतवसाहिडुःक
रेराजापितृस्वयंज्ञातोब्राह्मणेनविरूपवान् तस्याःकनकरेखायाहृदिहिन्तुनिकटस्तदा
तयावसप्रतीहारमुखोज्ञातोनिकागतः कश्चित्त्वयासाकनकपुरीदृष्टेनयष्टक्षातवा
ढमयासानगरीदृष्टाविद्याधिनामता भ्रमताभुवमित्येवसापितामतभाषत केनमा
र्गेणतन्त्रतद्गतवान्कीदृशीचसा इतिपृष्टस्तस्यपृष्टः सविप्रोप्येवमब्रवीत् इतोरूपवा
रेनामनगरंगतवानहम् ततोपिप्राप्तवानस्मिश्रेणीवाराणसींक्रमात् वाराणस्याश्च
दिवसैर्नगरंपौण्ड्रवर्धनम् तस्मात्कनकपुर्याख्यानगरीनाठतोमवम् दृष्टामयावसा
भोगभूमिःसुकृतकर्मणाम् अनिमेषलणणासायशोभाशक्रपुरीयथा तथायगत
विद्यस्थकालेनाहमिहागमम् इतितेनाख्यातेनवान्ययासापिपुरीदृशी एवंविप्रवि
तोक्तेसखेदमेनस्मिन्द्विजन्मनि शक्तिदेवसहासमसावाजहाररत्नपात्मजा अहोसत्यं
महाव्रतन्त्वयामानगरीत्वया वृद्धिवृद्धिपुनस्ताककेनासियतवान्यथा तकूनास

मा॰क॰
चतुर्दशो॰
११६
116

यथार्थमेवं शक्तिदेवोऽब्रवीत्ततः तदा तेन राजपुत्री सा चेटीभिर्निरवासयत् निर्वासिता
यशोवाभिमानिनः पार्श्वेन देवस्य किं मम मा स्म विश्रम्भा वितीर्णपित्रा प्रेष्यकृत्यं न तत्र
मा राजपुत्रं नाजानत् के निजगादते नातराज्ञापि भूतानम् अविचार्यैव चेष्टितम् किं न जानासि
भूतो सिद्धेश्वरयेनीजननान्तरजन्म महिमशिष्यो विश्रामो मन्त्रयित्वा सूते न हन्नेताने
दृष्टा मालीकवाटिका पूर्वं नेकवारा क्रियते पुरा विवेचनः शिवमाधवस्तेनाते तथा
पिशाचवञ्चिते इत्युक्त्वा सा तत्पश्यन्ती आजन्हार्क याभिमा अभिरत्नपत्रनामयथा
यथेन तेनातेन शिवमाधवस्तेजोवभूतौ तत्र भूवत्तः परिवारोहृतनाते कपुंतो तावत्कृत
यन्तन् मया मयोगतिः शोभाद्युषिवायुजनपश्म एकदा तौ वृद्धो वयमभे वैदेयपुत्रमि
यः इत्येनगामावाभ्यांकृतं त्वेनावबिलानितम् अतः स प्रतिगाद्धावोवस्तु पुत्रीय
नीश्वरी न वत्स यतेराज्ञः शूरोधाः सम्यग्धनः शोकरस्वामिनामा चतस्य पुत्राह
नेयनैः मालवस्त्री विलासानायासामायत्वकृताम् आसक्तौ देहलिणधर्मसृतपुष्प
देशप्रत्यकः समरभ्योनिपाला हि कौ नाधोगायनेद्विज कन्यारत्नं चतस्या लिविभूप
कमितिस्फुटे नरपतिनमस्तु गनभवनस्मादवाप्यते इति सविनयकृताचमिथः कता
यमेविदम् शिवमाधवपूर्णेन्दुश्चराजमायत्नातनः शनैः श्रीजायिनी प्राप्य माधवः स

११६

परिच्छदः राजपुत्रस्सावेशेनतस्यौ ग्राममेकं विद्वद्भिः शिवस्तविकलेक्षणावर्णि विशेषवि
वेशनाम नगरीमेकमेवाश्वरूढः मायाविचक्षणाः तत्रापुरवासस्मिन्नाया मूढिकानीरसीमाणि
द्रष्टाश्चर्याणि तत्र दृश्यमिलाभाण्डरस्रगाजिनः सर्वश्मान्तकालेश्च ततयोगमस्त्रलिपत आवी
विकटेमालपल्लयपानमिवाचरन् सुरिता वेच सचिरेनिमज्जासीद्विवानुसरः कुक भेज्ञा
मिवाक्षमसन्भविद्योतीमधोगति स्नानान्यितौ कामिनुरवेमस्याववर्थे विचरवेसः मूलाथिरा
पणेो चित्तमात्मनोदृशयन्निव ततो देवाग्रतेष्वावाक्ष्मपहस्तेकतोजपत् आत्मपद्मा
सनासीनः सुहृत्सवन्नवाननः ओनराहं द्दयाभ्वसाधुना कैनवेनसः स्वच्छान्याहृततंउ
भाणिशुराविपर्यसृजयत् हातत्प्रजन्मस्पृशोपिमिथ्याजपरोभवत् दत्तावधानः कृस्ति
स्थितध्यानेनतत्तारमः अपराह्णेचभित्वार्थीकृत्सभारात्जिनाम्बरः शिवनंदृचनामायाक
हात्कृश्वसेवसन् आदायजिनगद्गन्धामामीमिलाच्यततः सदंडाजिनकस्पकृत्रिमसत्य
मिवरवेड्वराः भागेत्हेसकाकेभ्यो भागगमध्यागतायच भागतन्दम्मवीजेनज्ञातिभयहा
मस्पृयन् पुनः समस्तपापानि निजानि गनुयन्निव जयमावमेयामास्तविमिथ्यात्मा
लिका राजन्यमहितीयश्चतस्यासमाद्विकानेरे अपि सहस्त्राणि लोकसन्तर्केस्यानाति
विनयन एवं मतिरिवनिकृत्वेनकर्षेव्याजमयतपः सतत्राववर्जयामासःनगरीवासिनामनः

ह.क.
चन्द्रहा.
११७
117

अथैतत्पत्नी शांतो यमिति विख्यातिस्म सर्वतः इदमप्यत्र तत्रास्य भक्तिनम्रो विलेजने नाव
श्रिहितो घोस्मसखो वारमुखेन तन्न् विज्ञाय माधवेष्वेतन्मगृहे मविवेशने ना गृहीनावश्रा
तिवात्र हरे देवकुलान्ते समाजगुरुकक्ष्यामन्त्रान्ते सिद्धानन्दयथौ स्नानायमात्रवरो हृष्टा
देवाग्रे जपतत्परम् तेशिवपरमत्र हो निपपात सपादयोः जगाद चतुर्जनस्यार्थ नाम्नी हर्का
पतत्परः श्रमकृद्धिमपादहस्ती श्यामेषघ्नमिति शिवस्तत्र विलोक्यापि दम्भं लिप्सि
केदवः तं श्यैवासीन्नतः सोपि माधवो वसति यथो राज्ञा मिलित्वा चेकत्र भक्तोपि नावता
त्रभो मन्त्रयामासतुः शोभकर्मेव यदतः पर यामेच पुष्ट्यिमसेरमागास्म मद्विकासि
वः माधवोपि प्रभाते स्वेषुमेकसमाविशत् एतस्ता नागच्छतेवत्सशुगममपायनम्
शोकस्यालिनः पार्श्वमिह राजगुरोर्यमः राजगुरुः शुश्रूषितो माधवो नाम सगोत्रजैः पितुर्व
कृतदृष्टीनाथ मातृतोदित्तिणायथ्यात् समेः कतिपयेरेव राजगुरवे बन्धुजनः सवेद्हगुरुकाटी
यमस्यात्तः सेवाकरिष्यति ननवदर्शनाय बहुसेषितो यशसा नियेः इति तया मा सविनयं सव
वाच्यः श्रीहितः एवमस्मा माधवेनोक्त्वा पृष्टेः समश्रिन तत्र जगाम सोपि पुनर्ककरोत्संहनस्पृ
हायतः उपत्य वसन्ते दत्वा प्राप्य नेविजने च तत्र तस्मिन्माधवस्य देशसमतिस्मयाश्चादितम्
सोऽप्युपायनतोभावात् हृदयकल्पितनायतिः उपसृत्यानेलिप्सनामेके स्याकवेतो विद्यम्

ततः प्रयाते तस्मिन्मूर्तैर्वेष्टुः समाधव लब्धावकाशालमगात्स्वयं हृष्टरोदितम् प
तकार्पटिकाकारैः राजपुत्राय पेशलाभिः ह्रतैः पार्श्ववैरालमकाशशवरतुकैलाकैनैः पु
रोगावेदितश्चैनमभ्यगात्सपुत्रोदितम् तेनाप्यभ्युत्थानेनसत्कारेणाभ्युनेद्यत ततस्तेनस
हस्थितवाकथालापैः तणवस्तुः प्राययोनतद्गृजातोमाधवोवसतिनिजां द्वितीयेद्वि
पुनः प्रयमाप्तवत्स पुत्रगाम सूर्योपितपुपागाक्रम्यरोहितमुवाचव पुरिवासत्पुरोयेना
किलसर्वाथिनोवयम् ततनमाश्रितोस्माभिर्युष्मानानिलितनः पुनः तत्कृत्वापाप्रसमा
शंक्यतस्मात्सोप्युष्पेरितः प्रतिपुष्पावनतंसमाधवायसमोहितम् त्वणास्वरा
तारानातमनरथेवाजितपत् तहोरवेणराजेपितमथाप्रतिपद्यत अपरेद्युर्वनी
ताते माधवेसपरिकृतम् तपोपादशीयतेसमुपुरोयाः हृगोरवम् तपोपिमाथवेद
ह्मराजपुत्रोपमाकृति याद्देशगान्तुजग्राहहस्तिवासप्रविष्ट्वाने ततोयमेवमानस्तेन
पतस्योसमाधवः राधाराजोवमर्त्यायशिवेनसमागक्षत इहैवववस्तुमर्हेत्युक्तेनतपुरो
धसा सोऽपिततस्याप्रवल्लो भाडप्रवाराप जीविता ततः सह्ववैरः सार्धतस्सवाशिशिप्रयद्ग
हम् विनाशाहतवीनायमहत्कृधनरोहिव कृतनाकृश्रिममाणिकामयपराभूषणेभूंत
भांडेवस्थापयामासततोऽयकोशवेश्मतिं ययताचनदुक्षायानेतस्याजावदराेतः त

क.क.
चन्द्रौ.
११८
118

ह्राराभ्यन्तरस्य पार्श्वे विवर्णोर्भेनः विश्वस्ते च न तल्लास्मिन्सुरोऽयसि वकारसः माल्य
मल्पतगाद्वारे कृषी कूलतनन्तुमर्थेषा यातेकलिपयाहः च ते शाग्रा पातवर्त्मनि नम् प्रोहिते
सर्वक्लिष्टस्य धर्मराजोत्पयायीगा ममता वक्षुरे रेस्मिन्वर्तते विष्णमादश्या नाद्दि प्रवरके
विते श्रावणोत्तमसमानय यस्मेदास्याभि सर्वेवाभिद्वाक्षुत्रयचशामेत्तो अस्थिरे जीवितेला
स्याकाथने घमनुस्विनः इत्युक्तः सपरोधा श्वेतेन दानापजीवकः पवकरोमीमाहस्म
सोपतश्चारूपाटयोः ततः सत्यालक्ष्मणयमानिनायत्तरोहितः विशेषक्कानिमान्तेत श्र
द्धयतसमाथवः तद्दृष्टा तस्य पार्श्वेस्याक्षुल्लपको ब्रवीतिदं ततावृ देस्य सामान्याविग्रः
मार्येणेश चेते तयपश्चशिवानामृषिमातोरेमद्भातपाः स्थिता सवतिभान्यस्य तवले
तमिदृष्ट्वा तक्कुनामामाथवावादी कृतानिलक्ष्रोहितम हेतः समीदानयत्ते विमोना
त्याहिताहशः इत्युक्तेतेन चयथोसशिवस्यान्तिकं ततः शुरो यासत्समपश्यपुष्परचितो
ध्यानिमिले उपाविश्यप्तनस्याग्रेततः कृताग्रहलिराम तन्त्रणोसोपिपर्णो भूक्षणे
त्सुमीलितेक्षणः ततः प्रणम्य तु प्रहृष्ट उवाच प्रोहितः न चेक्कोपि स्मिन किं विस्मया
विज्ञापयाम्यहम् इह स्थितो दातिणोत्पोराजश्रोमहाधनः माधवाख्यः सचाश्वस्यः
सर्वस्वदानमुद्यतः मनोमे यदि मत्र भ्रंमसर्वं तम्म यति नानानद्येमहाराज मयालका

११९

णोज्वलम् तक्रुत्वा च शनैर्मुक्तमौनः किल शिवोऽब्रवीत् अलम्भिक्षाशनस्यार्थे कोऽर्थो
मे ब्रह्मचारिणः ततः श्रुत्वोदितं नाथेन सस्तेशुनरभाषत मेवं वादीन्महाब्रह्मन् किं न वेत्स्याश्रम
क्रमम् कृतदारपरिग्रहाः कुर्वन्ति बहुमितानितिष्ठि क्रियाः यत्नेन हि ब्रह्मचारिणो मोतिगरिष्ठेहाश्रमि
णां वरः ततः सोऽपि शिवो वादीत्कृतो महार्घसंग्रहः ततस्तु पतिर्गोत्राभिक्षु कृता याद्दशा ताद्द
शात् तत्कृत्वा सर्वभोग्यं च मन्यात स्वतः यावत्तम् समायाववसरो लब्धः श्रुत्वा यात्ससमभाषत
अस्ति तत्र हि सुता कन्या विनयस्वामिनेन तिमि अतिरूपवती सा च तत्र वन्धं ददात्मद्भुतम् यश्च
प्रति गृहृद्यनेनसान्या मोपि मायवान् ब्रह्मन्नाहूलवार्यचेनत्कतो मिवचत्स्तवदेमत्वा
त्वद्रूपसदृशं यपवास्मि तापसः तद्वा चैवमवलम्ब्य यथावेत्सि तथा कुरु पतन्ति च वदः
श्रुत्वा परित्यज्य सत्येनेति ततः सत्त्वो निनाय गोहस्वनं स्वं च सश्रुतो ह्वितः सन्निवेश्य च तत्त्रेनेशि
वाश्चेमशिवेतनः यथाकृतेशशैभेतन्नाथवायाभिनंदने नयेवच्चरदानमत्तु तस्के शा
विवर्धिनाम् निजोशितायसेपानिमिवमन्त्रजलद्भाग्निना कृतो हाद्भुत्तनीयेहि परिग्रहकृ
ते चनम् निनाय व्याजमेदसमायवस्तनेति कं श्रुतं कृतनमवेके नामित्या वित्तयेव वद
मायवो वपनमस्य शिवस्योन्यायपारयः इहोचनस्मि विश्वकोशायाराज्ञदाहतम् भू
वि तत्रिमसमालोक मया भरणाभोडकम् शिवोपि प्रतिगृहीतेनतस्य सहतलश्रेयमः ताद्द

हृ.क
पत्रहो
११५
119

वेधिनमेवैतहेत्सैसस्त्रकामसमर्पयत् अंगीकृतमिदं सर्वं मया विनातत्वात्रकाः इत्युक्ता त
श्रुत्वा यादृगतल्लंणासभोरोहितः कृताशिष्यततेयानेस्ववधूवासकेशिवे नीत्वाचस्याप
यामास्तत्रनिजेकोशवेश्मनि माधवोपितदेवेषुमान्स्पर्धाजयानेस्वजन् रोगोपशान्ति
वर्त्किसमहादानप्रभावतः नयायमेसद्धायेनसमुनीणोमहापदः इति चोक्तिकमायातो
सशोभसुरोहितम् एतस्यभावादेतन्मेशरीरमितिकीर्तयन् प्रकाशमेवववकेचशिवेना
महिमविचिताम् शिवोपियातेशुदिनेधवारोनेभरोहितम् एवमेवभवद्देहेमोदपतचकि
यत्नया नकिंनेमेवमल्लेन रहणामाभरणात्कृत महाधर्ममिति चेत्कल्पयथासंभवदे
हिमे नकुर्वानदनर्थंचमत्वा न निष्क्रियदेहो नयेति नमेसर्वस्वशिवाय सभोरोहितः इत्था
मासीत्स्वयंवैसापि शिवोभजेरहस्यिति ततस्ससशिवः सोपि माधवः सेगानावुभौ भरोहि
तार्थोत्सुज्ञानैयथेष्टंकृतवृतस्यतः गतेकालेचमत्पार्थौः शुभांयामताकेलापुणे ततोले
करणादेकंविक्रेतुंकटकयंपा तत्रैतदत्ततत्वज्ञपरीक्ष्यवणिजोब्रुवन् श्रूहाकस्मादि
विज्ञानेयैनैतत्कृत्रिमेकृतनम् काचस्फटिकखंडादिनानारागोपरंजितः इति ब्रुवाश्च
नैतेमणयोयत्रनकाचनम् तत्कृत्वाविह्वलोगत्वाह्वपरोदातेदैवनत आनीयाभरणंकृतंत्व
तेषामदर्शयत् तेदृष्ट्वानहृदंवीक्ष्यसर्वंकृत्रिममेवतत् भ्रोधाश्चसतत्कृत्वावन्माहृतेरवाभ

११५

वत् ततस्तु गत्वा तत्काले समुद्धः शिवमभ्यधात् यत्कारी त्वयात्र तेकारो लम्बोदेहि निर्ज्ञ
धनम् ततो मम नायापि धनं ततः शोभेगेहे मया कालेन भुक्तमिति तेन शिवो ऽपि प्रसन्नमानस तेना
विवदमानौ तो पार्श्वावस्थितं माधवम् शुश्रोधास्तु शिवश्चाभोराजा नमुपजगमतुः कावस्फा
टिकयो विवादः शितिवृद्धः स्वर्जिते रविते देवतवैष्यौ जालेकरणमहतः शिवेन मम सर्वस
मर्पणं नामस्य भक्तितः इति विज्ञापयामास तत्पतिसंशुद्धोद्भूतः ततः शिवो ब्रवीद्राजमावा
त्मानमापनोमत्र अनेनैव तत्वस्य स्याशाद्धितोऽहं प्रतिगृह्म तेदेवाप्साधितं वासमुत्थेनापि स
तामया रत्नादिषु तन्मित्रं समर्पणं मेभवानिति प्रहास्यितं तत्वाचेति प्रतिपद्यते देवतत प्र
तिष्ठस्व च तत्सर्वं हस्ते प्रत्यर्पितम् ततो नेन तद्गृहीतं तेन तत्र क्षेमेनमे प्रभा वियते वाव
योस्तत्र स्वदत्तलिखितेमिथः इत्यैवैव माहात्म्यं परं जानाम्यतः प्रभुः एवं शिवे समासीना
तु वाच संशुद्धोहितः मैवमादिश्यमानो तत्र सुपरायम माचकः तयदृष्टं मयाकिंचिद्धनं वा
शिवस्यवा पैत्रकं धनमनत्र विरल्यासीकृतं स्थितम् तदानदेवचानीतं मयादत्तं हिजन्मनो
तस्मयदि ततस्तेन च रत्नानि तानि तत्त विक्रितिस्फटिककाचानां प्रत्तानां तत्त्वमेफलम् ति
धाजमहद्वयतेन तदाने च मन्यामम इदं प्रवावनी तो ऽस्मि यदि ज्ञातमति द्वस्तवम् इत्यभिमनुवो
क्रापवृत्तकवन्यथमायवे जहास मंशिसहितो राजा तस्मेतनोक्त नैव मन्यायतः किंचिन्मा

हे॰का॰ चतुर्दशी १२० 120

एवमस्तु शिवसवा इति तत्र सभामद्भिः सोंऽतर्हीमनुदीरिते श्रुतो ह्यितः सोऽथ पयोदस्याविनार्थोवि
लज्जितः कामोहितापदोद्दत्तरतिलोभोदवुद्धिना नोचधूतोततस्तत्रतस्यतुः शिवमाधवी
पविनुहन्पावामभस्मादोहरविनोविरम एवंस्तत्रशनैस्तेस्नेजिह्वाज्वालानितत्वनु ज्वाला
पजीविनोभूतीयाराधाधीरेवाद्व तस्मात्तमिथ्याकनकश्रीहृष्टामिवसुवन् एवोपिवचरित्र
तानाविप्रोमन्याहेसिक्कति अतः समतिमाभूतमहिवाहृकतैनरा स्थितासितावक्तव्या
वपश्यामोमयातत्रकिं इतमुक्तः सूनयाजातयाकनकरेखया श्रुतोपकारीमनदानामवेश
त्वभाषत योवनेकन्यकाभावस्थितेश्रुतिनुत्रजते मिथ्यावदतिदोषेहिन्डुजेनातुणमत्सराः
नतमस्याविप्रुषेणकलंकोस्मादकोजनः हरस्वामिकथामत्रस्मरणेवतोकथयामिते गंगो
पकंठेकुसुमपुरंनामास्तियत्पुरम् हरस्वामीतिकोप्यासीत्तीर्थार्थीतत्रतापसः सभिक्ष
हारीविप्रोत्रगंगातीरकृतोटजः तपःप्रकर्षाल्लोकस्यगौरवास्पदतांययौ कदाचित्तत्र
तं दृष्ट्वा भिक्षार्थं विनिर्गतं जनमध्ये जगादैकस्तद्गुणामहतः खलः अपि जानीथ जा
तोयंकीदृक्कपटतापसः अनेनैवार्भकाः सर्वेनगरेस्मिन्हिभक्षिताः तच्छ्रुत्वात्र द्वितीयोप्य
ब्रवीत्तादृशः सत्यंश्रुतंमयाप्येतदुच्यमानंजनैरिति एवमेतदितिस्माहतृतीयोपि
समर्थयन् बध्नात्यार्यपरीवादश्रृंखलासंवादशृंखलां तेनैवचक्रमेणैवततः कर्णपरम्परा

प्रवादो वक्रीभावे सर्वैर्वानुगृह्यते यथौ पौराश्च सर्वे गेहेभ्यो बालान्नालामन्त्रयज्जः हरस्वामी
शिशून्नीत्वा भक्षयत्यविलानिति ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे संमन्त्र्य तत्र भीरवः संभूय मंत्रयामासु
र्ग्रामान्निस्सवाहनम् यस्तेन केऽपि नः सोऽस्मान्निर्निसालात्यानन्ते यदानस्याशकन्वक्तोहन्ता
त्विंस्तु स्तजलस्तदा तेच गत्वा न दाहतास्हरादेवनमब्रुवन् नगरान्निर्गम्यतामस्मात्त्वयाद्यैवादिना
नयः किं निमित्तमिति निर्गच्छामि विस्मितेनाथ तेनते पुनस्तद्ववचस्तु द्विजाः सिवालं दृशि शिशून्निते
न कुत्रापि हरस्वामी ल्लुय प्रत्यायनक्षत्रा विप्रा गां निकटं तेषां भीतानुपजगाम यथौ विप्रा
श्चैते हरस्वामीस्त एव तदेव मद्दोषानि प्रवादमोहिताः प्रायो न विचारक्षमो जनः अथ द्विजा
न्हरस्वामी तानेकैकमधः स्थितः नामशो हस्तमाहूय सज्जगादोपरि स्थितान् कोऽयं मोहो यु
वां विमानाव त्वद्भ्यपरस्परम् किं ये नो वालका कुत्र मन्यात कस्य च भक्षिताः तल्लूतयावदस्मा
त्सुविप्राः पौरस्त्वेकतिते तावत्त्वेवि सर्वेषां जीवन्तो वालकाः स्थिताः कृत्वामिथः पुत्रवास्यान्ते
र्विप्रा रास्यानत्येव प्रतिपद्य न सर्वे विप्रा विवन्वरगणितेनाब्रुवन् यदो विमूढैः अस्माभिः साधु
मिथ्यैव हवितः जीवन्ति वालाः सर्वेषां तत्कस्मात्तेन भक्षिताः इत्युक्तवन्तः सर्वे तु हरस्वामीन
इवसः सत्यनश्चुत्विनेग्रहात्तेषवहसतनिततः उक्तो नात्यादिनाव यथविरक्तहृत्तवेनसः श्वविवा
किं नितुर्देशरतिः कादिमनस्विनः न नैव नारिभवि प्रेम प्राणिन तच्चवसनात्तुतः कथंचि

क॰क॰
चतुर्दा॰
१२१
121

त्महं स्वामीनचवक्तुममन्यत इत्थ्यस्य संवृतिं तावल्लोकनलसद्विशेषवाचालिता मिथ्याह
मेणामिथ्याहमेणामेवमेवदधतिप्रायः सन्तोऽद्य जनाः किंचित्किंचिन्नवामुवेतियदित्तनयो
वकाशेमनाहंवृत्तत्वलितेननृपतिनः प्रज्ञापन्यथालिक्तवः तस्मादिहशालायांतस्मिन्मोये
हितंवत्सातउन्नीषतिन्नतनपोवनेस्मिन् नसेक्कमहेसिविबवल्लकन्यकानमासेविवत्त
त्तलभङ्गजनेनडःप्रवादः इत्युक्त्वापित्रा मारातापायेणकनककेद्रखोच विजगादवाजतयात
मवास्थितनिस्पायादृयः दृष्टाकनकपुरीसाविप्रेणानूत्रियेनवायन तद्दितमापुरागवेषयता
मेवेदिमा भाविनेहिमया नकुर्वाविहट्भैनिस्ववाविगणाम्पजातिस्मरात्तासुता नास्या
स्यान्यमभीष्टमत्रेत्यदनेपञ्चएवमुपायकस्तु देशनवननमप्रभूमत्तरितेन्दुहनवागतकान्
भूयोः भूमिपतिः प्रतिपटहंग्रामेप्वामेणामादिशत् योविप्रःक्षत्रियोवाननकनक
पुरीदृष्टवान्स्माभिधत्ता तस्मैराजाकिलस्वाविनदुहितरं यौवराज्येनसाकम सर्वेश्रावा
यतेवमुनरपिपटहोमेनतेनचाचशस्पनैकः कोपितावत्कनकनकपुरीदर्शनोलभ्यत
स्म इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेचतुर्दारिकालम्बकेप्रथमस्तरङ्गः
आदितश्चतुर्विंशः २४ अत्रान्तरेद्विजयुवाशक्तिदेवःसदुर्मनाः अचिन्तयदभिप्रेतराज
कन्यावमानितः मयेहमिथ्याकनकपुरीदर्शनवादिना विमाननापरंप्राप्तानत्वसौराज

१२१

कन्यका नदेहेनत्सामयेनावृन्मणीयामद्रीमया यावत्तानगरीहृत्वा प्राणैर्वीपिगते
मम नोदितदृष्टाश्रीमत्सुतनमणीपाणिजितेनचेत् लभेयराजतनयाम्भ्रनो किंजीवितेनतनो
एवंकृतप्रतिज्ञः सन्दृश्यमानश्चरान्नतः दक्षिणांदिशमालम्ब्य सप्रतस्थेद्विजस्तदा क्रमे
णागत्य सम्प्राप सोथ विन्ध्यमहाटवीं विवशा चनिजांवोक्रामिवतांगदनायतां तस्यांवसा
न्तामूर्तमस्तुपादपपल्लवैः वीजयन्तामिवामुनां तममर्ककरोत्करैः भूरिचौरपराभूति
दुःखादिवाहवातिशम् क्रोशन्तीं सिंहादिहन्यमानमृगारवैः स्वकुदोष्कलडद्दाम
महामरुमरीचिभिः जिगीषन्तीमिवान्यत्रान्यपितेजांसि भास्वतः मूलसेवाविहीनाया
मध्यदेशस्खलभावपरि मन्तोलेख्यमानायामपिदूरीभवत्सुवि दिवसेष्वेषमध्वानमतिक्रा
म्यदद्दर्शसः एकान्तेशीतलस्वच्छसलिलंसमहत्सरः अरुणरीकोसितनक्कयोशुलंद्द
सवामरे ऊर्वीणामिवसर्वेषांसरसामधिराजतां तस्मात्स्नात्वा तृतीयकत्वाचनत्यार्श्वेउत
तनेरे अपश्यदाश्रमपदम्सफलस्त्रिग्धपादपम् तचास्वथ्यनरोम्तैलविःषः णेनापसेद्दु
ते सत्त्वधनपत्तेनामस्यविरघुनिभिस्तत स्वपयोत्रशान्तरपृसेह्मयेवाल्तमालया जराय
वलकणोयसश्वविणाविराजितम् प्रणामपूर्वकंतंचमुनिमभ्याजगामसः तेनाप्यति
थिसत्कारैर्मुनिनासोभ्यनन्द्यत अश्वक्कात्तचतेनेवमेभिभज्यफलातिभिः कृतः सामासिवा

ह॰ क॰
व॰त॰ही॰
१२२
122

नास्तिकत्वभङ्गोच्चतामिति वर्धमानश्चस्मावज्ञगावत्तदमागतः गतं भहत्तकनकश्रीम
स्मिपतितया न जानेऽहमेवं तस्मात्तु भगवान्वक्तुमेवेति चेत् इति तं शक्तिदेवोऽपि समपृच्छत्
तिमभ्यधात् वत्साष्टवर्षशतान्यष्टौ ममाश्रमपदे स्थितः यतिक्रान्तानि न च सा श्रुतापि नग
री मया इति तेनापि मुनिना गदितः स विषादवान् पुनरेवाब्रवीत् हि मरन्तोऽस्मि त्वमाश्रा
मनिरत ततः क्रमेण जानाथः स तत्रात्मभावतः यदि तेनिश्चयत्वादिदृश्यदन्तव वसिन्तक का
अस्ति काम्पिल्लविषये पाजनानाशानेश्वितः विष्णुदत्तनामराज्ञो श्रीतिलकापि वा श्रुतः ।
न याथ्यस्तिसमश्यानां श्रेष्ठो दीर्घतपा इति नत्वा स्वेऽपञ्जटानीयान्स हृष्टोज्जानन्नेताश्रमं प
नकृष्ठानान शृङ्खको नाता नाथेस तभूनो निशा नीतश्च भनस्य समाप्ताः शक्तिदेवोऽनुततः क्र
शान्तिका नकाना ताराणां नष्कास्पदेने विरात काम्पिल्लविषयेन स्मिन्नारुरोहाननेकशिरोना
येत दीर्घतपसस्तु तिमाश्रमवसितनम् दृष्ट्वा मुनिमपचः प्रीतः ज्ञानाति ष्यमुपायुयो त्वस्मिन्न
पश्चकनकपुरी राजह नीमितान मन्स्थितो हन्त जानामि भगवन्काष्ठिमावपुरी स्मावमेवा
श्रपयेत न यानानन स्तम्ब पलब्धये अविज्ञाणान् दृष्टेन पराशेषविनोस्मि न वाति के इत्युक्तवतेन श
क्तिदेव तोऽपि च वीश्वेनिः इयताव पत्ताश्च श्रीश्यागयमपाकृता देशान्तरगतेः कैः कैश्च
तः परिचया न मे न च ता श्रुतवानस्मि हन्त दूरेशनेश्चनः जानाम्यह चानियतं देवीयमि

हे·क·
वत्तद्वो·
१२३
123

क्तिदेवपनेनेत्युक्तेनेव्याजमुखकेवरः अथ विस्मितः सर्वोऽपि महामत्स्यो निगीर्णो विवान् सत्यव्रतस्यो
त्सिमध्येन तत्काले स्वेच्छया चरन् उत्स्थलद्वीपनिकटे जगाम विधियोगतः तत्र तस्यैव
कैवर्तपतेः सत्यव्रतस्य सः शफरग्राहिभिर्भृत्यैर्मत्स्यो दैवाददृश्यत तेचैनं स्वमहाकाय
निन्युराकृष्य कौतुकात् तेऽपि बुधीवरास्तस्यानिजस्य स्वामिनो नीतं कम् सोऽपि तेनाहशोदृश
तैरेव सञ्जहृहलः पाटीनं पाटयामास भृत्यैः सत्यव्रतो निजैः पाटिते तस्योदराज्जीवशक्ति
देवोद्यतस्समः अनुभूतापराश्चर्यो गर्भवासो विनिर्ययौ निर्यातं च तं तत्र स्वस्तिकारं तन्व स
विस्मयः धीवराधिपदर्त्वपरके दाशः सत्यव्रतस्ततः कस्त्वं कथं कृतश्चैषो शफरोदरशा
यितो ब्रह्मंस्त्वया मः कोऽयं ते वृत्तान्तोऽयमद्भुतः तच्छ्रुत्वा शक्तिदेवस्तं ब्राह्मणं प्रत्यभा
षत ब्राह्मणः शक्तिदेवाख्यो वर्धमानपुरादहम् अवश्यगम्या कनकपुरी च नगरी मया
अज्ञानान्निश्चितो हरो भ्रान्तो नाप्रियविरं चिरं भुवम् ततो दीर्घतपोवाक्यात्सम्भाव्य द्वीपगां च ताम्
तज्ज्ञप्रेप्सया राशापनकृतः उत्स्थलद्वीपवासिनः पार्श्वे सत्यव्रतस्याहं गच्छन्वहनभङ्गतः मग्नो
ऽम्बुधौ निगीर्णोऽहं मत्स्येन प्राप्तोऽस्म्यधुना इत्युक्तवन्तं तं शक्तिदेवं सत्यव्रतोऽब्रवीत् सत्यव्रतो
ऽहमेव तद्द्वीपनाथश्चायं स एव नो किन्तु दृष्टा बहुद्वीपा दृष्टा नापि न सा पुरी नगरेत्यद्भुतमेतानि द्वी
पान्तेषु श्रुता मया इत्युक्त्वा शक्तिदेवं च विषण्णं वीक्ष्य तं तदा पुनरभ्यागतप्रीत्या नैव

सत्यव्रतोब्रवीत् वत्स मा गा विषादं त्वमिहाद्य निशां वस प्रातः केनचिदुपायेन वि
धास्यामीष्टसिद्धये इत्याश्वास्य स तेनैव दाशेन प्रहितस्ततः स्वहस्तानिष्ठितमन्का
वेहिजे विप्रमठे ययौ तत्रत्रासितो केन कृताहारो द्विजन्मना विष्णुदत्ताभिधानेन
सह चक्रे कथाक्रमम् तत्संगास्य तेनैव पृष्टस्तस्मात्समासतः निजदेशकुले ह्य
त्तं वृत्तान्तं च शशंस सः तच्छ्रुत्वा परिरभ्यैनं विष्णुदत्तः स तत्क्षणात् बभाषे बत वा
ध्यां वयस्य मातुलजो मम दिष्ट्या मातुलत्वमेकदेशश्च वश्च मे अहं च बाल एवा
गां स्वदेशादिहागतः तदिहैवास्त्व न चिरान्नाथयिष्यत्य चाकृते इहद्वीपान्तरा
गतक्षणिक्कणिपरम्परा इत्युक्त्वा तत्समावेद्य विष्णुदत्तो यथोचितैः तेषां शक्तिदेव
तत्कालमुपचारैरुपाचरत् शक्तिदेवोपि संप्राप्य विस्मृताध्वक्लमो मुदम् विदेशबं
धुलाभोदिष्टराध्यीमस्तननिजैरः अंसस्तु च निजाभीष्टसिद्धिसंप्राप्तिवर्तिनी अंतरा

वृ.क.
वतंही.
१२४
124

पात्तिद्विश्रयः कार्यसंपत्तिसूचकम् ततो राजावनिद्रस्तशयनीये निषण्णः अभि
वोङ्क्तिनसे मामिमतविनस्पनस्पसः शान्तिदेवस्य पार्श्वस्थो विस्मृदनः समर्थनम् ।
विनोदपूर्वकं कुर्वन्कथां कथितवानिमां अवाभूत्सुमुनिर्विप्रो गोविन्दस्वामि
संज्ञकः महाग्रहारे कालिंद्याश्च कंठनिवेशिनि जायेतेस्मचतस्य द्वौ सदृशौ गु
णशालिनः अशोकदत्तो विजयदत्तौ सुतावुभौ क्रमात् कालेन तत्र वसतां ते
षामुज्जनिदारुणम् दुर्भिक्षं तेन गोविन्दस्वामी भार्यामुवाच सः अयं दुर्भिक्षदो
षेण देशस्तावद्विनाशितः न च शक्नोम्यहं द्रष्टुं सुहृद्बान्धवदुर्गतिं दीयते किया
न्वा एतस्माद्दत्तं यदस्ति नः तद्दत्त्वामित्रबंधुभ्यो व्रजामो विषयादितः वाराणसी
वासाय सकुटुम्बा श्रयामहे इत्युक्त्वा सोऽनुमतो भार्यया महदानिजान् सदा
रहुतस्तस्मात्तदेशात्प्रययौ ततः उत्सहेतेन द्विष्टं सुमहामासजनापदम् राक्षं

श्मशाने जटिलं भस्मपाण्डुं कपालिनम् सार्धं वेद्दग्मिवेशाने महाव्रतिनमैक्षत उपे
त्यक्तानि नाते च नन्ता क्लिद्देनश्चर्यघोः शुभाशुभसमप्रेक्षी स योगी जगाद तम् अत्र
नेभाविकल्याणं किं नैतीन कनीयसा भ्रातृविजयदत्तेन वियोगस्ते भविष्यति तेनो
स्याशोकदत्तस्य हिमीयस्य प्रभावतः एतेन सह युष्माकं भूयो भावी समागमः इत्युक्त
स्तेन गोविदस्तामीयस्तानि नातनतो स्थितवद्भः स्वोद्भुताकांतन्नमामेध्यतनोययो प्रा
प्य वाराणसीं तो च नष्टास्य वेडिकास्टहे दिनं तत्र तिचक्रामदेवीपूजादिकर्मणा
साध्य वतत्रैवव्यादिः सकुटुंबस्तोस्तले मम्माव समक्कापतिकैः सोन्यदेशागतैः सहराध्या
चनत्रस्त्रमध्रुसर्वैश्चापिगतानिद्र्दः श्रातेश्चालीणीपणीदिपाथ्यशरण्यानिश्चादिश्र नर्दायस्याचि
त्रुक्षस्तनस्मान्कस्मान्कनेयसः स्तनो विजयदत्तस्य महाशीतज्वरो जाते सतेन सहसा भावि
वंधविमिघदत्तेना भयेनेव ज्वरेणाभ्युद्धयोमासवेपथुः शीतार्तः प्रविवेशैवपितरं स्वमा
वाचनम् बाधतेनात्तेनेश्रीमामितिस्पृशीतज्वरोधुना तन्मसत्सिद्धमानीयशीतघ्नं ज्वलयान
लम् नान्यथा मम शान्तिः स्यान्मेयं यत्नवयामिनी तत्कुर्वाणे सर्गाविदस्तामीतदेयनाज्वलः
तावत्कातोधुनावह्निः वैत्सनिसम्समभूयात् तत्त्वयं निकटेतत्र वदृश्यतेग्निर्ज्वलन्नितः भूय
हुग्रेवनकृत्वाकिंनोनगृत्तापयामहम् तस्मात्मकम्पहस्तमाग्रहीतावाप्यपयद्गुतम् इत्युक्तस्तेन

उद्वेगात्पुनर्विप्रोपि सोऽब्रवीत् श्मशानमेतद्देशाच चिताज्वलन्ति तत्कथं गम्यते च पिशाचाद्य
भीषणेऽत्रेह्हि बालकः पतच्छ्रुत्वापि तद्वाक्यं वत्सलस्याविहस्य सः वीरो विजयदत्तस्तं सावष्ट
म्भमभाषत किं पिशाचादिभिस्तात वराकैः क्रियते मम किमप्यल्पसत्त्वकोऽस्मि तद्दर्शके
नयामुत्र माम् इत्याग्रहाद्वदन्तं तं स पिता तत्र नीतवान् सोऽपि गत्वा पश्यन्बालश्चिता उपसर्पणा
ज्वलन्तीमनलज्वालाधूमव्याकुलमूर्धजा न्मांसग्राहिणीमाना दिवरात्रोपि देवतां ता
णानत्र समाश्वस्य सोऽर्भकः पितरं च तं चितानले दृश्यते हेम किमेतदिति पृष्टवान् कपालो
मानुषस्यैतच्चितायां दह्यते इत्यन्तेऽभ्यवादीत्स सोऽपि पार्श्वस्थितः पिता: ततः स साह
सेनैव वीरो मात्रेणाति हत्य तत् कपालं स्फोटयामास काष्ठेनैकेन सोऽर्भकः ततोऽस्यः प्रसृता
स्मान्नस्त्वैतस्यापतद्वसा श्मशानवह्निनानङ्के वरीसिद्धिर्दिवापिता तद्वसास्वादेन बालस्य
सम्पन्नो भूतसत्त्वाससः ऊर्ध्वकेशास्थि नासाग्रात् खड्गो दंष्ट्राविशालकटः आकृष्य च कपालेन
वसां पीत्वालिलेह सः अस्थिलग्नोज्ज्वलज्ज्वालालोलया निजजिह्वया ततस्त्यक्त्वा कपा
लः स पितरं निजमेवतम् गोविन्दस्वामिनं हन्तुमुद्यताभिरियेषसः कपालस्फोट मा देवा
नहन्तव्यः पितातव यन्नपहीति तत्कालं श्मशानादुदभूद्वचः तच्छ्रुत्वा नाम लब्ध्वा च कपाल
स्फोट इत्यदः स वहुपितरं हुङ्कारवेताभूत्तिरोदधे तातेनासोपि गोविन्दस्वामी हापुत्रहा

गणिन् हाहाविजयदत्तेति मुक्ताक्रंदस्तनोययौ पतवंडीरलहूहनस्त्रयातः पत्नीसुताश्च ।
जायते शोकदत्नाय यथाहंनयांसमः ततस्ताभ्यांसहानथविशुद्धापानदारूणं नथ्याशोका
तलवेशमाजगामस्वतापतः यथावाराणसीवासीदेवासदर्शनागतः नत्रोपेत्यंजनोपश्योय
यौनन्मसंतु१एवंतो नावश्येदेवीस्जाथमागतेकोमहावणिक अपयपदत्तगोविंदस्वामिनेनं
तथाविधस्स समुद्भदनतामासाद्भुपत्न्यास्वामृतेहिजम् नृदेवस्वयद्भसाधुनिनायसपरिक्कदम्
लानानिनोपचारेणतत्रचैतमुपाचरत् विसर्गोहिसमद्भतायसोपमातुकृत्स्नं सोपिजयाद्गो
विंदस्वामीपत्न्यासमेधृतिम् महावलिवचः क्रमनानानाथैः हृतसंगम ततः प्रभृतिचैता
स्पावाराणस्यामुवासस्तः अश्यास्थितोमहाप्रत्यस्पतत्सववनिजोगृहे नत्रवाधीतविद्यस्सुत
स्ततः प्रायमयौवनोः हितीयेशाकदत्ताख्योवाहुयुद्धमशिक्षत ततः क्रमेणवयसोनयशकस्थम
तथाश्या नाज्ञीपतसकेनापिप्रतिमल्लेनभूतले एकदादेवयात्रायांतत्रमल्लसमागमे श्रा
गादेकोमहामल्लः ख्यातिमाददिशापथ्यात् तेनाद्यनिखिलामल्लाराज्ञोवाराणसीपतेः ।
पुनायमुद्धदाखिसप्तशस्तोत्रपराजिताः ततः सराजामल्लस्ययुद्धंतस्समादिशत् आनाय्या
शाकदत्तंतंक्रमतनस्माद्गताभिववान् सापिमल्लोभुजेहिनाहे तेनारभताहवम् मल्लेनाशाक
दत्तस्तुभुजेहिनाततपातयत् ततस्तत्रमहामल्लनिपातात्स्थितशाहदया युद्धभूमावपिसत्रुष्णा

हं.क.
चतुर्थी.
१२९
126

साधुवादस्तवादिते सराजाशोकदत्तंतंतद्दृष्टावत्तैरस्मरायत् चकारचात्मनः पार्श्ववर्त्तिनंहृष्टवि
क्रमम् सोपिराज्ञः प्रियोभूत्वाहितैःप्राप्यपरांश्रियम् शौर्यवृत्तिःश्रुत्वेध्यस्यविशेषवतोविशांप
तिः सोथजातनयधाराजाचतुर्दश्यांमहाशौरे सन्निविष्टोपितत्रेहेदेवमर्चयितुंशिवम् कृत्वा
चैनंततोनक्तेश्मशानान्तिकेनसः मार्गाच्छुश्रावोदितांतन्मध्यादित्यतांगिरं अहंदण्डाधि
पेणाह्निमिथ्याचौर्यानुकीर्तनात् हेतोर्विद्धःशूलायांतस्यतृतीयदिवसःप्रभो अद्यापिचननिर्या
तिप्राणामेपापकर्मणः तद्वतंवितोतस्थमह्यंदापयमेजलम् तच्छ्रुत्वाकृपयाराजासपार्श्व
स्थमुवाचतम् अशोकदत्तमम्भःपाययैनंभवानिति कोत्रयामेवव्रजेदेवतत्क्षणंस्वयमा
त्मना इत्युक्त्वाशोकदत्तःसरात्रौतामप्रस्थितोयपूर्णो याचैववह्निशैत्याग्निसर्वाङ्गारदहनातरम्
महाघोरंतमसामहतान्तराधिष्ठितम् शिवावक्त्रोल्कापिशितप्रचयस्थामहावलिः कृतविक्रो
विज्ञितातीनिहीप्रदीपप्रकाशितम् लसत्कपालवेतालवाद्यविवेशाततं श्मशानंकृष्णरज
नीनिवासभुवनोपमम् केनाभ्यापितंभूपादित्त्वैत्तत्रसञ्जुवन् मयायायाचितमित्येवमा
स्पणोह्वावेमकन्तः गत्वातदन्तर्सावेणनिकटस्थचितानलम् ददर्शतन्नृशूलाग्रविद्धंकवि
त्महस्तम् अथपश्यन्नसकृदतोसरलंकारभूषिता अदृष्टपूर्वांसर्वाङ्गहृद्यांस्त्रियमेतत्रका
लपन्तपरेतेणगतेस्तांरजनीपतो चिताशेदायतनदृशिमरसोवाविमिवागतताम् कानमस्वक

येवेदृक्तदन्यैवमवस्थिता इति पृष्टा च सा तेन योषिदेवं तमब्रवीत् अस्मादृङ्मूलविद्धस्य भार्या ।
विगतलक्षणा निक्षिप्ता शाखास्थितास्मीद्दविता रोहे सहामुना किं विक्कालेषु नीलेव माणानाम्
सातिक्रम त्वतीयेद्धि गते प्ययद्यात्मा तत्स्पृहिनास्तवः यावित्तव मुक्तल्लेप माली तेव सद्दीहृत ते किं
नेहृता मुक्ते मूलेमा मोस्मसुत्वंव सत्व इति तेन स्ताववः श्रुत्वास्त्री तेषु सुवाचता इदमस्तत्रपेणापिहृ
लेमं माधिते जलम् तेन्नमष्टहुपदं दत्वादि लितसैनदानेने नपरस्त शमांग्रदिदृष्टी णामापि दिहृ वणम्
पतक्कुवातत्थ्यानेजलाद्यापदहृयम मूलमत्तावनमु सहृष्टत सा करोदृस्मा त्तणान्तुविसृष्ट
हुवरत्क विड्डप्पशाकितम् पतम्मस्तुत्वमनस्य सर्वो यावदत्तते नावान्नियुमपश्यन्माक्किता ।
त्वविकयाग्गुङ्ः स्वोदैतीनमस्मास्तानिश्चसः मूलाग्रवर्त्तिनः ततलोविक्रमतिमत्वा कोपादाक
घमत्तितो आस्फोटयित्वा जगाह पादे राणितत्वश्रेम साधिते ततरसापादमातिष्येवस्तमापया ।
त्विग्गगनमुक्तत्ततजगाम कामन्दर्शनम् तत्स्वाशाकदत्तसत्ततमादानमणीनन्दश्रयम् सविस्मयः
साभिलाषः सदृद्ध्येवमूलवत्सः ततः सत्यशतानन्तत्स्मात्तजगान्मानन्दपुरः निजगेहृप्रभाते
चत्वानोराजकत्त्येपयो किंतस्पमूलविद्वस्पदं तेवादीत्तिपृच्छ्युते राज्ञे च सतत्पेन्द्रकानन्दपुरे
श्रुपानयत्त् पतत्तुतेइतिसैवं पृष्टलेनसमुभूपता तस्मैसता विहृत्तांते पशेसाङ्गुतभीषणम् तत
श्चानत्तसामान्यमत्ततस्तावद्यार्यसः तष्टायानपुणोत्कर्षातनोपहृततवोन्नपः सदत्तीनान्तश्च

हे·कं·
चतर्द्दी·
१२७

रेतं च यानादेव्यैवदत्तोमयं हृष्टत्न्यामिहस्मीनेतत्सैच समवणियत तानद्दृष्ट्वा वदृष्टावनेदिवसम॥
णीन्दृष्टम् अशोकदत्तस्तत्रैकत मुमुदे च ततो जगाद तं राजा देवि विज्ञातमेव विधया॥
सतमेन वचचेण्णामहृतामप्रपमहान् अशोकदत्तोमत्यायामतो वहुहितयदि भवेत्मदन
रेखोयास्त ज्ञ हृष्मितिममतिः वृतस्यासीज्गणामेवस्यानलत्मीः तत्णमेगिनीः ततदत्तस्मैप्रवी
तायदत्तोमेतोस्तु नामदृम् इतिभर्तुर्वचः श्रुत्वा देवी सा सादरावदत् युक्तमेतत्सोपि॥
सा ज्ञवामतोनुरूपकः मावेनमप्यानुरूपेन हृष्टमानसा श्रुत्वाशायादिने ष्वध्वतस्मो
तिनपश्यति तत्सखीनुश्वनद्बुद्धामविनात्हनिशाद्दये सुमाजानेतिया हेमक् यापुक्कामि
द्विपया वत्सेमदनरेखयदेयान्यस्मैनकस्यका यथाहअशोकदत्तस्यभार्याजन्मातयाजिताः
तत्खण्डनाभवृत्रेवमता सामतस्थापवच लयतत्सेनया हस्तेनासमापापत्नवमदम् ततानी॥
चाथवृत्तेणस्वयमेवसमोरिनम् तस्मात्समत्वनेनामाहत्तेणवानवीलया इत्युक्तः प्रिया॥
यामीनः सराजात्वचितोन्मवः आहूयाशोकदत्ताय तस्मैताते नयादत्तो नयोस्त सा भूद्वात्ते
दृश्रीविमेष्टयेनयोः संगमोन्योन्यशोभायैलत्मीन नयोयेविव ततः कदाचिद्भ्रातेनदेवी
वहतिस्मसा अशोकदत्ताने नातद्दुहिष्मपमणान्द्वयम् अथेश्रायमेकाकीनृपेनेविरा
जते अनुरूपलोरेतस्य द्वितीयः पारिकल्पताम् तच्छ्रुत्वा हेमकारादीनादिदेशमभूपतिः त॥

१२७

परमात्मसदृशो द्वितीयः क्रियतामिति ततो नियुज्य जगाद्धनेन दृष्टो देवशर्मकृते अपरैः कर्म
मतद्विर्तिये शिल्पिनमानुषे रत्नानि दृष्टिभूयोस्ति न भवेन्मेव भूतले तस्मादेष यतः पामलो
वैवान्यागवेषणताम् एतत्कृत्वा सदेवी केविषण्णाबालितनल्लाणं अशोकदत्तस्तत्र स्थितो दृष्ट्वा
सहसाब्रवीत् अहमेवानयाम्यस्य द्वितीयं तत्कटकं इति एवं कृत्वा प्रतिज्ञां स राज्ञा सह दृष्टशोकि
ना ह्निहानिवार्यमाणोपि निश्चयान्न चचाल सः गृहीत्वान्तकटकं पमशाने स्वयं निशि
कालचतुर्दश्यां सवैवनमहाश्मशानं प्रविश्य तत्र च भाजचिताधूममलीमसैः पाशोपवेष्टि
तगलस्कंधैर्लम्बितमानुषैः अन्तर्गतोल्काजनभक्षज्वलत्कोटरानैः पादपैर्विवर
द्वाभिसकीर्णपितृकानने अपश्यत् सर्वदृष्ट्वानालिंगततत्कटकामथ उपायमेकं बुद्धवान्
महामांसविक्रयम् ततः पाशाद्गृहीत्वाथ शवमश्रावयत् सः विक्रीणानो महामांसमग्
ह्यतामिति घोषयन् महामांसं गृहीतेन तेन दीयतां मया सह इति तस्याश्रुजगदे सदसा
देकयाह्निया तत्कृत्वा सतयैवैतानुरूपेणानमनुद्विग्नं आगतां तन्मूले द्विव्यरूपा योषिन्मे
देन स्त्रीभिर्हतामामनस्यां रत्नाभरणभूषिता अस्ते भार्या स्थिता तत्र सा च मोजनीमि
व ह्नियातयापनीतस्मात्मामुपगत्य नश्यात्यग्नौ नेमांसमस्मि विक्रीणाग्रहणतामिमवाचसः
भोमहासतवनलेनकैनतद्दीयतेनत्वया इति सा पितरहस्मि द्विव्यरूपा किलागता ततः स

बृ·क·
वेतालो·
१२८
128

वीरो हत्वा स्थितेनमेकं प्रतीक्षस्व श्रमम् । सेहश्य यक्तं दृष्ट्वा स्थितेन कायो जगाद तम् । योहं दासत्वमसहृ
शक्तिं तीर्थे न्यवेशयमे । मा स्तेन स्पृष्टा मे न तदस्य सोयदि रक्षितो । नक्लत्वा सापि वादीन मम स्पर्शो
नमद्दोरामम अस्तो मदीयपवेको नष्टदोह दृक्तत्वया से वादृश्य वृष्ट्वा मूल विद्रुमपाशुतः
कृत्वा नत्र्या भवनाय विज्ञाता स्मि नाधुना नक्तिमां सेन यदृश्य विनिततत्कुरा श्रिचेत नहितीये
हदामस्य सन्ते लोन्तमे सन्तृश्रमम् इत्युक्तः सन्तयावीरः प्रतिपद्यतमब्रवीत् पत्नवद सितत्सर्वेकरो
म्भुवनलपादिति ननन्तत्वमे जगादेवमास्वत्वात्मामनीषितम् प्रत्तिपद्यजिनगणोत्थेहिमवक्षि
वेशब्दम् नचासीत्सत्वविद्धारव्यः मवीरोगालनाथिपः मस्यविशुद्धिखानामभार्याहृकाम
रूपिणी सचैनस्ता हन्तो यो मेमानो यादेव नरपतिः मभोः कपालस्फोटस्य श्रुत्वा निहतो रणे
ननोतिज्वरतन्त्रमधुना तेनत्वस्यता प्रदमेनेनवस्त्रवेश्वित्वात्मिसन्तन्नाधुना सावशुद्धि
नेदानीमारूढानवयौवनम् नन्यवीरवरप्राप्ति विनाच मम मानसे अतत्त्वदासमराज्ञाया
नेतामममनापद्या दृष्टानमेचतदेश्यामिहरूस्पादम्भविनय अयमद्यैवशृंगवावीरोपरोगणमेड
क्रित्वः पतिः नहेतत्वामये केचिद्रुपाय किन्नकल्पय इति संकल्पया विनाशलविद्रुवचो
निधान ननु मध्ये श्मशाने तमानीतो भूत्वयायास्या मायादर्शिनरूपोरि अपवालौकवादिनी
विप्रलब्धवनीचासि ननन्त्वा तलामात्रकेम स्वकधेणायधूर्यलेश्ववावकेकेस्वनन्दश्रमम् से

१२८

त्यक्षं स्वं वेलापाशमिवायातां ततोप्यहम् अपृच्छं त्वं मया मामो भवांस्त्वं हृदमेयितः भज्ञन्मे
हृतां किं च गते हारणमृश्वरन्तश्रम् ततोहं वेदविश्रान्तमर्कविम्बमिवाचलेम् ततो पि पश्चितां तत्रो
नाम्ना विद्युत्प्रभा सुता स्वसाहं मम महामासि हि मिवन्तो नाम वासवान् तया च सह तत्रैव किं चिन्का
लमुषितास्ततः अशोकदत्तः प्रियया पृष्ट्वा वि भवति हृतः ततो जगाद तां पश्यमहेयन्तदेहिनृत्य
यतः संप्रति गतेन व्याप्रश्री वाराणसी मया ततः स्वतः तत्र ति ता ने स्वयं नरपतेः ७२ एकं वन्तपरस्मायि
हृतीयानयने मया दृष्ट्वा तेन सा सशृहितीयते स्वनरश्रम् ततो दत्ताश्रुतस्ये कं स्ववर्णिक मा
लेहदे यामो जन्तश्रयन्तस्मात्संप्रति निर्ययौ तनः अशोकदत्तो व वसान्ति य मार्गमनेचुनः तया
स्वश्रेव चाकाशपथेन पुत्ररेवं तत्र श्मशाने प्रापितः सोमन्ता निज सिद्धिप्रभावतः तरुमूलो
वतत्रैव स्थिता सा तं ततो ब्रवीत् सदा हम्मसवच्चन्द्रस्पाभिहत्य श्राद्धपमहम् तस्मान्निशि च भूया
पितमेष्यामि सुदायदा तदा तदावदत् सोत्सलान्याप्यसि मामिनः एतत्कृत्वा ततो सकांता मा
मेष्यति निशाचरी अशोकदत्तः स ततो ययौ ता वस्मित्रोटहमे कनीयः सन विस्मयकः स्ववृतं
एवदायिता नादृशा तत्र वासं तत्पितरौ तत्रच्चुः खिन्नो अतः किं ता गतो यावद्दानेदयतितत्ववर्ण
तावत्तस्तुतां स्वश्रुरस्तत्र वासं स्वयोन्तपः स तेन साहसिकः सर्वभीतेति वसकटकेः अंगीमणतमा
लिंगपशुपतिश्रिरम् ततस्तेन समेराजा विवेशान्तपं मंदिरम् अशोकदत्तः सततरा धमा

हे॰क॰
चत्वरी॰
१२५
129

देहएवानिव दद्दौचराज्ञेसंप्रहृष्टं तद्दिव्यंतत्प्रहृष्टं जंबूनामिवमहीर्यस्तुतिं जनकनार
वैः अर्पयामासतस्यासैकांतेकनकपंकजम् ददृःकोशाभिषेदलालीलालब्धजमिवाहृ
तम् दृष्ट्वाथकौतुकान्मेनराज्ञादेवीप्रेतानसः अवतीर्यस्यहृत्स्वकर्णेनेदधायिनत् वि
विधाश्चवितोलेखवमत्काविनबेननम् प्राप्यत्कियशःप्रभ्रमनेशीकृत्यसादृशम् एवंवद
त्तनलेनजामात्राकृतकल्पना मेनेसराजादेवीचग्रामनृपश्रेणिगमका उत्सवानोदितिन्दु
दिनदाराजन्स्ट्हृचतनत् अशोकदत्तस्यगुणानुरूपायदिवनिर्मितो यन्येत्रुश्वसराजानत्वकृ
नेहृत्समयति हेमांजस्थापयामासमृहेएककलशोपरि उभौकलशपद्मौचशुभानेस्तिला
कृती यशः भ्राताविवनौभूपालाशोकदत्तयोः ताहशौचविलोक्यैतौ सहृष्टात्मकलशोव
नः राजामहेरुसेभक्तिरसावेशादभावत अहोविभातिभूपेनतयोयकलशोबना भू
तिःस्वप्रकपदैवःजृटाजृटेनवभ्रूणा अभविष्याद्द्वितीयवेदीहशोकनकांबुजम् अस्या
पयिष्यतामस्मिन्द्वितीयकलशोपितत् इतिराजवचःश्रुत्वाःशोकदत्तस्ततोब्रवीत् आ
नेष्यामहमम्भोजंद्वितीयमपिदेवते तच्छ्रुत्वानममाल्पेनपकंजेनप्रयोजनम् अलतेसा
दृसेनेतिराजाचपत्न्यवाचतम् दिवसेषुयातेषुहेमाम्बुरुहाणिचिता अशोकदत्तसाभूया
यागात्कृस्यचत्वरेशी तसोचास्यहवणोऽम्बुवाक्योत्रुद्दामयादिव प्रसराःकृणीकमलेषा

तैलशिखिरेरवो सेथ्यारुणाग्रविशिलश्माश्मगाथीदिवलणान नमोरत्नखथावन्मा।
धूमधूम्रविवस्वतः स्फुरद्दीपावलीदन्तमालाभासुरभीषणे जटम्भमाणमहारौद्री
निशानक्तंचरेश्वरे महश्मराजश्रीकान्त्येवत्रिगोत्रमेहिरात अशोककदलः सपर्या।
श्मशानेश्रुत्वेवततन तचनस्मिन्वटतरोस्तलेनागतनरागता ददर्शेशवतत्रसौसश्रुविद्
तस्यागतादेवा तयाचमनरूपस्यलन्दागमननिकेतने सपवाहिमवत्कृगमागोन्मा।
स्ववधूजनम् केचित्कालमभवत्तत्रस्थितावुवोश्मतो सश्रूयादूहितीयमेतहिश्व
कनकापुजे तक्रुतासाप्यवादीतेकृतोनयपकजेमम एतत्कपालस्फोटस्य विषयेस्म
त्वभीः .... निजायत्नहेमाज्ञानिसमनततः तस्मातदेकमञ्जवेयोत्या।
पयसदृशवान एवंतयोक्तो सोवादीत्वहितन्मासरोवरम् तयपावत्स्वयेनावदादा।
सकनकापुजम् तशक्रमेतइत्वाभिदीरुणेल्लहिवत्वाने एवंनिषिद्धोपितयाति
वैधनहतेजद्दो ततकथविनीतश्मतपासश्रूदर्शनम् हरान्मसरोवरंदिवम्लेगमद्दि
कटकाश्रितम् कृतंनिरोतवाञ्जाणदीमदमसौकेहूः सततोन्मुखवतापीतसंक्रातांके
प्रभेरिव गतैवततयावश्मपश्यान्यवविनोत्समः तावमहत्तिणोद्योवारुतथस्ततिशा
वताः समासह्वःसोवथीश्मनानन्याननेपलायवगतांकपालस्फोटायसामित्यनति

बृ॰क॰
चतुर्दा॰
१३॰
१३१
130/131

वेदयन् सतत्त्वं देवकपितत्स्त्वत्रवत्तः पतिः स्वयम् आगत्याशोकदत्तेन तमपश्यत्पले
हितो व्रजे कथं भ्राता ममाशोकदत्तः सोयमिहागतः इत्यपभृत्यज्जानुस्मृततत्त्वाग्र
नैसविस्मयः ततः शाङ्खमश्रुतस्त्वपदमेवाथात्मनैवतेनः श्रावितावापादयोः सप्रयः प्र
तिता च जेन गाढतम् अहं विजयदत्ताख्योः सोदर्यः सतु वाग्वनः श्रावाहिजवरः सो
मोसोविंदत्तामितः हृतो इयत्भिरवस्थातो हृदेवादीहनिशाचरः विनाकपालद
लेनाक्कपालस्फोटनामकः तद्दर्शनादिदानी वश्चालणप तन्मातेनमया गतेवरा
त्तसतेममा ताङ्क्षादितवनेन एवं विजयदत्तेनसदत्तैः परिरम्भसः यावत्ताला
यते वा गगनात्सोभावहवितम् अशोकदत्तोवाष्पाम्भस्तावदवानतोनात् प्रत्त
सिकेशलोनाम विद्याधरगुरुर्दिवः सतोत्राववपुपसेवश्रान्तेशोगुरुरब्रवीत् एवं
विद्याधराः सर्वे शापादेतादशागता अधुनावसन्नशापावः सर्वेषां शान्तिमागतः ।
तद्गृह्णीत निजा विद्या वैश्वसाथा सणिमाः ब्रजत व निजधाम सत्यौकृतस्वजनौ
इवा इत्युक्त्वादत्तविद्यास्तेन्यायीसुद्धयोगुरुः तो च विद्याधरीभूतौ सद्वावाजगम
तुस्ततः श्रोनाताहिमवच्छृंगरदहीतकनकाब्जौ तच्चाशोकदत्तस्ता रत्नाः पा
तितेनाप्रियाम् उपागान्माप्य सन्तोषपापाविद्याधरीनदा नयाचसाकसदृशा

१३॰
१३१

प्राप्तेनैवोत्तमभावत्वि वासागत्वीश्वरपुत्रः त्वत्तात्रगानवामितो नत्रचोपिन्नपितनैवोवि
श्वेयागात्पितिनापितो विश्वापयनामत्योदर्शितात्मनवधितो ग्रहेदृष्टभेदेण्याकोन ।
वित्रजन्मानेनोचनेन्नपेमाबेवलोकसुपुत्तसवायवस्तुवत्तः चिताहिजयदत्तस्वगा।
छमाभिशितः पितुः भुजमत्थमिवात्मयमनोरथमस्पर्शयत् ततस्तचैवतदुहृदाश्चाप
गुरुदेपत्तः अशोकदत्तश्चश्रोतुजातेहष्टाद्वपापयोततस्तत्ततश्चतदाजयानीसौक
स्थितः प्रियो अशोकदत्तः द्विजनैः सार्थवस्त्रोत्सवानयात् ददौचकन्यकांज्ञानि।
गातेनत्स्मैवद्दूतिसः अग्रस्थितापिकन्याभिहृष्टः सोऽभवन्नृपः ततोविजयदत्त
नेसर्वेषुवस्थितेपुत्रः पितापयत्नसंगाविद्वसोभीत्साश्वर्यकेनकः ततोश्मशानो।
यामित्रापातसत्तगानस्पते अभवत्कोहशाववनसहतानोचपिशतामिति तुनोविज
यदत्तस्सर्वेषुवस्थितेपुत्र ७ वभाषतापवापत्नान् मस्फाटितविनाशेमकपा
लोहविथवंशान् गुरवेमविष्टपातसखलुहसांकुटयानदा रत्नोभूतत्सयानावह
छामायाविमोहितः कपालस्फोटइत्येव नामकृत्वाहितासैः ततोत्सेव हमाहूत
लत्सत्थमितिलीभवम नेत्वनीतानिजस्वालिपापीरतः पनेक्रमात् सोपिहृद्व
मामीतः सततायसेत्रयोजयत् ततः कदाचिद्दर्पवीताभियोक्कसरे नसः गतोरतः

हे॰क॰
चन्द्रो॰
१३२

132

पतिस्तत्सुतंयामे निहतो रिपुभिः नैवमुत्तिपन्नेच तत्रैव मे मम शासने न नो हृदन्तस्तोग
ज्यमकार्षीन्नत्रैवस्थितः नत्वाकस्मात्स्वहृत्मात्स्रहृतोः प्राप्तमस्यदर्शनात् ग्रायस्याशो
कदन्तस्यशान्तास्तादृशाममम अतेनवयथामाभिः शापमोत्तवशालिन्याः विद्याध
रामात्तथायेवः हान्तनमावेदयिष्यति पवेविजयदत्तेनतेनतत्रैनिवेदिते प्रशो
कहृतः स्वनवातनदान्तस्पादवणियन् धराविद्याधरोसतो गगनात्कुलवान्धम ध्या
वान्तान्तीरपशणवगगायास्रलिकन्यकाः नत्वाभिलाषात्तस्याश्चकावतोसहृसा
दृष्टः स्त्रुव्यानदेशभिः क्रोधात्क्रमात्सादिव्यदृष्टिभिः पापात्तवराग्रजायुक्ष्मेत्य
योनाच्चमावपि नचापिविमयागच्छविविधोवाभविष्यति मात्तुश्चागोवदरस्त्राविः
मत्तस्त्रुष्यपागाते पकेदसुत्रहितायोवायदाश्रमात्तेमाप्स्यति तदाविद्याधरत्रुरो
विद्याधाप्यभविष्यथ पुनर्विद्याधरोत्रुतो शापमुक्तोस्तवश्रुभिः पवनेशुलिभिः।
शमोजानावाज्ञामभाविह विद्यागोश्चयथाश्रुतनस्त्रैविहितनचवः इदानीमपम
हैतोश्रश्चश्चासिद्धिशुभावतः स्वतः पनेः शुगतवाप्राभाविवानुजामया नेत्रेः ववश्रुताः
माप्यविद्याः प्रात्तासिकेश्राकाल सद्योविद्याधरोभूयः वयाहिप्रभिहागताः स्व
त्वापिनचोचनोश्रियन्तमानोवान्तजाभूपतेः सयः शापनमोविमोत्तश्रुदिताः।

१३२

विद्याविशेषैर्निजैः तैः तैः स विभजद्विद्विषं वरैः सोऽशोकदत्तस्तस्यै येनैनेन सप्रहित
बोधमनसो जायत विद्याधरः तेन त्वं सामे यत्र रूपं समाकं भ्रातापि त्वमोदयिन्नाहयेन
ऽस्मम धर्मो निजवक्त्रवल्लिया मुद्यमार्गेणाज्जवीजगाम तत्रालोक्य तमात्तामाण्डवा
तस्मादशोकवेग इति नाविस्तोऽयं वनं सा नातिविजयवेग इति विद्याधरवनहूणो
त्वज्जनतान्नमत्ताभूमानिजनिवास गोविंदकूटसेत्तत्कम चलवरोऽथानत्रायथन्तः माष्या
स्पृष्टवशः प्रतापमुकुलो वाराणसी भूपतिः स्मिसिद्धेवकुलहितीयकलश न्यलोक
हेमाम्बुजः नुच्चैस्तरपदैः हृत्वा तांकमलेभ्य अवित्त यक्कलत्तेवेधमहमयापमुदि
तेमैनकृतार्थक्रूलम् एवं विद्याकारणानावनीणीं जायते स्मिन्ननवीजीवलोके
सकलात्माहो स्वोविलीनेरथानाः ३ः प्राणामपमर्थसिद्धिलक्षेत नत्सनसागरमवा
नपिकोऽपि जानेद्देवाशपवभविनावयथेष्टसिद्धिः प्रायः क्रियासमहतामपि ३ः
करोतुः सोऽन्तरहनाकथ्यवति मकृतेविशेषम सापिवदीप्तिनानन्तुहिण्याराजा
त्मजावकनकरेखा वालान्यवामवाक्कनिकनकपुरीदर्शिनकथ्यदिपतिम श
तू रदस्यतिशमविलयमात्मा र कथामकरमशक्किरेवः हृदि कनकपुरीविलो
कनैषोथतेमया लब्धानि नाथपत्रविद्यामा इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरि

हृ॰क॰ स्मागरे चतुर्दारिकालम्बके द्वितीयस्तरंगः समाप्तिः पंचपंचविंशः २५ ततस्त
चतुर्द्वी॰ स्मिन्नुत्स्थलद्वीपमभ्यागतेन मठस्थितम् शक्तिदेवं सदा शोच्यः सत्यव्रत उपाययौ स च
१३३ भाव्यतिस्मनः सत्यव्रत एवमभाषतः खलनदिह सिद्ध्यर्थमुपायश्चिन्तितो मृण अ
133 स्ति द्वीपवरमध्ये रत्नकूटाख्यमम्बुधेः हेनप्रतिष्ठितश्चाश्रमो भगवान्द्वीपखेना
आषाढशुक्लद्वादश्यां तत्र यात्रोत्सवे सदा आयान्ति सर्वद्वीपेभ्यः प्रजायेयत्नतो
जनाः तत्र ज्ञायेत कनकपुरीमार्गावधिश्री तदेहि तत्र गच्छावः सत्वरं सन्नि
सानिधिः इत्युक्तः सत्यव्रतेनोक्तिः शक्तिदेवस्तथेतिसः जगाम हृष्टः पाथेयविस्त
रेनोपकल्पितं ततो वाहनमारुह्य सत्यव्रतवैकोत्कितुम् तेनैव साकं तेनारितः प्राप
द्वीपेदितिवित्तेना गच्छन्नन्तरसंद्वीपमभिमतकंठुतुल्येषु सत्यव्रतेनप्रपृच्छ्यकामा
धारत्नयाश्चितं इतो हेतासमद्राभोगे किमेतत् दृश्यते दूयो यद्दृष्टं प्रोत्तनो दृश्यस
पर्वतागिरिविश्रमम ततः सत्यव्रतोवादीत् एसो दृश्यो वटद्रुमः अस्याद्धः सम्मुदाविमेन
वलादवडवामुखम् एतच्च पतितो नैव महेशानिद्रागमते प्रयाचनेगतानादूनेम
वः न्यागमःश्रुतः इति सत्यव्रतेनास्मिन्वदत्येवाश्च येगतः तत्राभवपवहन्नेगानो
नदरहनेनिशि नादह्र शक्तिदेवसभ्रुनः सत्यव्रतोऽब्रवीत् अस्माद्विनाशकालो।

येष्ठवमस्माकमागतः यदकस्मान्मवद्गुणोपुरुषार्थेवमयाम्पदः शक्यतेनैव
रोद्धेचकश्चमनुष्यग्रनामपा नहावनेगमीवेत्रवयमस्मोविवाननेल्लिमापुत्रान्नु।
नाकृष्यकर्मेणावलीप्रसापनह्वनेवमेड्ः त्वंशरीरेकस्मात्हि स्थिरे ड्ः त्वंद्वयम
सिद्धस्नेहकार्कणोपिमनोरथः नद्यावद्धारयाम्यन्तरहस्यवृद्दणमनाक नावद।
स्मावलम्बथ्याः शाखोवटनेराङ्गनम कदाचिज्जीवितापायोभवेद्गृह्याकनेत्वव।
विश्वविलासानेत्रमनरेगान्कोहिनकेर्येत् इत्युक्त्वावनुस्मास्माथोरमनसप्तजेत्वा
नः वव्रववनिकेतनस्मनुरोः मवहृणानतः नत्वणमलानोस्फालः शाक्तिदेवोवि
साधनः इत्युक्तामगरहोक्राखानस्मात्रिवटशाखिनः स्नुमवनस्नेवहृतादेहो
नवहृतेनच परार्थकलिनननान्नविवशावटवानुरव शाक्तिरेवश्चशाखाभिः स्ति
न्मशासनस्मनः आम्रिनापुनरोः शाखानिराशः समविनयन् ननावन्तावका।
नकश्चरोरहस्यामयाश्री अपवदनस्पतायावदाशङ्ङोप्यवनाशितः यदिवासनन
न्यत्नपरार्थसेवमन्ये नि कामंभगवतीकेनभज्यतेभवानव्यता इत्यवस्याचि
तेनस्मननन्निनयनत्नता विप्रयुक्तत्नरस्कंधेरिनेनतप्यैहीयन स्मायंचमवेनत्न
स्मिन्महाविरगान्भवेन वटस्थैमविशानः शाखाद्यनिनादिकृतान अपश्यन्स्यु

कृ.क.
चतुर्थ
१३४
134

नस्तत्वानवधूतानिवोर्मिभिः राजीपरिचयाश्रीमत्काननमञ्जरूमानिव ततः प्रा
श्चोविलीनानात्मतेषां पल्लिताणोमिषः मृत्युच्छवावाचामलापेयद्भोयकादितोस्तूणा
त् कश्चिद्दीपान्तरेकश्चित्क्विकाश्चिदितिनवृ तूदतूर्ष्णरणास्यात्तूमेकेकः समवर्णयत्
एकश्च्छवृहद्विहगालेषामध्यादमाषत्त अहं विहङ्गैकनेकपुरीमध्यगतोभवम् प्रा
तःश्रुतश्च नत्तेवगानास्मि चरितेश्रुत्वेम् अस्माविहङ्गनकोत्थीमृद्विहागमनेनदृ इत्येका
कृत्यामात्र मृहशेनात्मपक्षिणः ववस्राशान्ततापः सशक्तिदेवोव्यचिन्तयत् दिष्ट्या
मात्रोवनगरीतन्माप्यथायमेवमे उपायः समन्त्राकोयाविहगोवाहनीकृतः इत्या
लोच्यशनैर्विभिः नूरसहृमस्मपक्षिणाः सुष्टप्तानेतेमे व्ये शक्तिदेवोव्यलीयतः प्रा
तश्च तस्तस्तेनुगतेश्चत्नपक्षिषु सपक्षी दक्षिणाश्चर्यपतत्पातोविघिपयथास्य
स्कंदेवहङ्गस्पृष्टे शक्तिदेवमलक्षितम् तत्पादग्रकनकपुरीतोचवितेश्च तः नचा
यातोन्तरेकेनस्मिन्नूपविष्टेविहङ्गमे सशक्तिदेवोनिभृतंनतस्पृष्टादवातरत् अपश्यत्
वनमार्गोयावप्राप्तानितत्रसः द्वेश्रुष्याववयस्यावृत्तावेवेलितयोचिनैः उपगम्यस्पृशने
लेवनतल्लिहिलोकनविस्मिते साप्टङ्कङ्कः श्रेस्त्राकेदेवमहेश्रुतामिति इयंकनकपु
रीख्याश्रुरीविद्याधरास्पदम् चैन्द्रप्रभीतिचैतस्यामास्तेविद्याधरेश्वरे तस्योद्यानवापि

ह्योद्याने ज्ञानेह याम्रपालिके । उच्छोऽस्य यत्नदर्शी यमिति ते वचनमब्रवीत् ततः सोऽप्यवदद्धि
ग्रोग्य बोऽस्मि कुरु नेनत्यथा । यथाहमपि पश्यामि तां गुप्तं स्वामिनीमिद एतच्छ्रुत्वा तथेत्युक्त्वा
नीतवत्यास्यावक्षूबन्तः स्त्रियो वेतनगणाप्त्ये यद्यानेराजमंदिरम् सोऽपि प्राप्य तदद्राक्षीन्मणि
क्यस्तंभभास्वरम् सौवर्णभित्तिसंकेतनं केतनं संपदामिव तच्चागतं च दृष्ट्वा ते सर्वेः परिजनो
ब्रवीत् गत्वा चंद्रप्रभायास्तन्मानुषागमनाद्भुतम् साप्यादिश्य प्रतीहारीमवलम्बितमेव
नं प्रवेशयत स्वनिकटं विशेषावेशयत्ततः प्रविष्टः सोऽप्यपश्यत्तां तत्र नेत्रोत्सवप्रदाम् धातुर
द्भुतनिर्माणः पर्याप्तिमिव रूपिणीं सा च तत्तल्पपर्यंकादाहरादुत्थायेन स्वयम् स्वागतेनाह
नवतीत दर्शनवशीकृता उपविष्टं सदृष्ट्वा तं कल्याणकृत्स्वमीदृशः कथं च मानुषागम्या
मिमां प्राप्तो भवानिव इत्युक्तः सन्तया चंद्रप्रभायामुक्तकुतूहलम् शक्तिदेवो निजं देशं जा
तिं चाव च नामं च तत्पुरीदर्शनपणात्यामतनोद्राजकन्यका यथा कनकरेखाना मागता
नद्धवर्णयत् तदुद्धा किमपि ध्यानात्ताद्दीघैनिःश्वस्य सा ततः चंद्रप्रभा ते विजने शक्तिदेवम
भाषत श्रूयतां वच्मि ते किंचिदिदं सुभग संप्रति अस्त्यस्मोऽपि शिखण्डाख्यो विद्याधरपति
र्भुवि वयं तस्य च तनयास्तत्र जाताश्चतस्रः क्रमात् ज्येष्ठा चंद्रप्रभा तेऽस्मि चंद्ररेखेति चापरा शा
शिरेखा तृतीया च चतुर्थी च शशिप्रभा तावयं क्रमशः स्माभा हृत्वा हिमवद्गिरिपितुर्गेहे एक

बृ॰क॰
वत्सही॰
१३५
135

हावधानिन्योमेस्तोकेनिस्तेपितुर्गृहे ताः सर्मे मयिकन्याव्रतस्थायोगमुर्मेदाकिनीत
दे नयागत्यातपसेनामसुनिर्धोवनदर्पितः तोयैर्जलस्थमसिवमारवुजलकेलयः अतिनि
वेपिनातान्सुनिः क्रुद्धमाशापमः क्रकलकाः मृज्ञापथेमर्त्यलोकाखिलाइति नदुद्दा
मोक्षदीयतापियागानामुमादितः एवकायचक्शापातमुक्तानांसायथायच जातिस्म
रतादिव्येनविज्ञानेनोपहृहितामम मर्त्यभावनसवात्नामादिदेशमहामुनिः ततस्ताहतन्
त्यक्तामर्त्यलोकंगतास्मः सकामेनवगीमेतापितारवेदाकृतोवनम अथेहनिवसंती
मांदेवीसमेकिलाम्बिका मानुषःशुचितेभर्त्ता भवितेतिसमादिशत तेनविद्याधरांलो
लोवरांउदैश्यताबहूव पितृविधारणांकान्ता कन्यैवाधायाप्यदृस्थिता इदानीचामना
स्वर्गमयनागमनेनते वत्सावशीकृतेनममेवाद्दमपिता नदृजामिचवत्सदेशपामागा
निष्ठनिवत्सरम देवदत्तसजीवितदिव्याविद्याधरोनमाः तातनलतैववायीतितदनुत्ता
मवाप्यच इत्यागाक्षमपहतूणीततः परिणयःहमोम उनिष्ठतावदिनतक्कासाजेविद्या
धरोचिते चेइप्रभाशक्तिदेवतेत्समीवेरूपावरत तस्याभूतथेत्प्रवतिहनत्तमदाद
त यदवानलनमस्पहृपाहृदतिमजने यामायाचवत्सदेशपासातचेदप्रभाब्रवीत यथा

गच्छामि विज्ञप्तेनानातस्तां हं भवत्कृते सर्वः परिजनस्त्वायं मयैव समद्यास्यति तथा चैका
किनाडः स्वनभाग्यं दिवसद्वयम् एतस्य पुनरेकस्मिन्मे दिवसे चैव निष्क्रान्ता मध्यमा भवनाद्भू
मिनीरोद्धव्या इत्युक्त्वा सा गुवानेतेन सह चिन्तानन्द इति के न दोषविचिताविनाम्नि गतानायथा च
कृत्प्रभाततः सोप्युक्तांकी स्थिता स्तत्र ततस्तेनो विनोदयन स्थानस्थानेषु वस्त्रामशक्ति
देवी मन्दिरेषु किञ्चिद्दच निषिद्धमेतयात्पेक्षितरोहणम् विद्याधरेड्वित्री निजानत्कौ
तुकूलोपमः नसैव मध्यमां भूमिमें हिरण्यारुरोह तना प्रायो वा निवामादिप्रह्वति मनसा
त्वया आरुह्य तत्र चापश्यत् कुमाही रत्नमणिसोपान् एकंचोन्नाटितद्वारं तन्मध्यान्मविवे
शामः प्रविश्य चानस्ररत्नपर्यंके न्यस्ततुलिके पटावागुण्ठितेन तु शयानेकं चिददर्श त
वीक्ष्य तेथावदुत्क्षिप्तपटं तावन्महेनतेन या परोपकारा स्वत्पतेस्त न याव रकन्यका हृष्टा ता
चिन्तयन्त्सा तथा किमिदं महद्भुतं किमत्र बोधपत्तमूर्यं किं वा प्रान्तर वाथिका यस्मात्कुतेप्रिया।
सोयं मम सैवेद्दृनिश्चयिं असावपगतप्राणानत्वदेशश्च जीवति अन्तानकान्तिरस्या स्वतः।
हि थाचाममफलम् दैवेनैव कारणेनेद मिन्द्रजालविततं इति संचिन्त्य निर्गत्य तावद्योम
इयः क्रमात् प्रविश्याततः सददर्शत हृदन्यचकन्यके ततोपि निर्गत्य तस्मात्स्वयोम
दिरस्य सः उपविष्टः स्थितो यश पद्मापांमनस्व ममामयः ततोवरत्नपर्यंकादर्शकं च वाजिन

बृ·क·
चतुर्दश·
१३९
136

तेनावतीर्य वननस्तत्प्रमार्थं कौतुकाद्ययौ इयं पुत्रवनमतोऽद्भुतं स्वर्णं दृष्ट्वा सतेनैव प्रश्नेनाह
त्यपादेन तस्या वापानि विविधानि तविमग्नः स च दिगम्बरमानः उत्तान्निजात् उद्यानदी
र्घिकामध्यादन्तमेत्य समुद्भ्रमः ददर्श जन्मभूमौ च सद्यो वापीजले स्थितम् आत्मानं कु
मुदे स्वतन्तं दीनं चेष्टमानं विना वर्धमानः शुभे कौतुके सा वेश्या परीक्षिता अहो किमेतदाश्च
र्यमायाहमस्मि कुतस्मिन्ते कष्टे किमपि केनापि मदमात्यो स्मि वञ्चितः यदि वा कोऽत्र जा
नाति कीदृशी भवन्त्येवाना इत्यादि चिन्तयन्सो ऽथ वापीमध्यात्समुत्थितः समुत्थितः शा
क्तिदेवः पितृगृहमगान्निजम् तत्रापि दृष्टपदं दृष्ट्वा भ्रमणाकृतं केतवः पितृभिर्न वित
लक्ष्योऽसौ सर्वैः स्वजनैः सह द्वितीयेऽह्नि बहिर्गत्वा निर्गतश्च सा सणान्तेनाज्ञायमाणा
स पटह इत्येतस्मिन्निदं वचः विप्रक्षत्रियमध्यात्केन कश्चिदृष्टो येन तन्मतो दृष्ट्वा वक्ता स तस्मै
तनयां सयौवराज्यं ददाति नृपः तच्छ्रुत्वैव गत्वा तान्पटहोद्घोषकानाह कुते मया दृष्ट्वा पुरी
सेन्य शक्तिदेवो ब्रवीत्ततः तु विनेतृपतेरग्रे समनीता भूपेन पापिनम् आख्यक्ष्मेन परिज्ञाय ।
पुनर्वितथवादिनम् मिथ्याचेद्दृष्टिनं मया दृष्टा सा नगरी यदि तद्दिदानीं शरीरसन्नि
यहत्तापणामम अध्यसौ राजपुत्री भूमौ पृच्छति वित्तादिनिमित्तः गत्वा चानुचरे राजा तत्र वा
नाययत्तेन सा दृष्टा दृष्टपूर्वेति विप्रराजानमभ्यधात् नानामिथ्योपवर्ण्यापि किं वा

इत्युक्तिस्सा विविक्ते शक्तिदेवस्तेनोवादीदहं सत्यं मन्ये एवं वा वर्धिराजसुते नैतं तवैवं सम
नक्षैतके मया कनकपुर्यां नैपर्यङ्के गतजो विना दृष्टा वेदृचपश्यामि जीवन्तीं भवती
कथं इत्युक्ता शक्तिदेवेन साभिज्ञानं नृपात्मजा सद्यः कनकरेखा राजगादेव पितुः पु
नः तात दृष्टा पुनः नास्तेन नगरी सा महात्मना अचिराद्वैव भर्तासौ मे तव स्याद्यथा भविष्यति
मम मत्पुगिने स्थान्या लिखितायं परिणेष्यति विद्याधरादिराजं च तत्सा शुरिकरिष्यति मया
नुष्यमवेदृ व्याहता नन्स श्रवीचता मुनेः शापादहं सत्र जाता भुवं भवद्गृहे यदा कनक
पुर्यां ते दृष्टा मा लोकमानुषः मत्स्य भाव च्युत लक्ष्य तु तेन प्रतिभेदं करिष्यति तदा तेन शापमु
क्तिश्च भुवत्सा मानुषः पतिः इति मे च स शापो नेशुनेवादद्भ्मुनिः जातिस्मरा च मा
नुष्यध्वस्तान बतीनुथ्या तदहं जामि पुनाम्नि त्रैनिजं वैद्यायपरम् इत्युक्त्वा राजसुती
सा तथेव लक्का नितिरेदद तस्मुलक्ष्मीदभुतरिमनान्ते शराजमन्दिरे शक्तिदेवाशुभया
तोथ्रुष्ठलोने मेहलवैः क्लेशैः प्राप्यापि न प्राप्ते ध्यायं स्ते आपि सिये निरद्विन्नोपि चात्मा
नमसे सक्षीमनोरथः निर्गत्यराजभवनात्त्रि सा हृदयमचिन्तयत् अभीहितमाविमेतनाव
पुंके कनकरेखया तत्किमर्थं विषीदामि सस्वनाधीनाभिसिद्धयः पश्चात्तु नैव कनक
पुर्यां गन्तुकामिना प्रतः भूयोप्यवश्यंदेव मनसोपायकरिष्यति इत्यालोच्यैव स मया।

ग्रं.का
वल्ली.
१३७
137

शक्तिदेवः शृण्वन्ततः अस्ति स्वार्थाभिनिर्वर्णनेन तद्दिवीराज्ञकृतो यमाः गाङ्के विराग्रसमप
जलधेरिममवस्थिते तद्दिदं कथं नामनगरी दृष्टा नवेत्यसः नत्रापश्यञ्च वणिजं तेसमुद्रे
मुपागमत् येनस्माकं गतं सा ज्ञापोतं मारुद्धमप्यनेन स्मायेसमुद्रद्दनस्मात्क्षयं च पति
तोद्वुधौ उत्तीर्णो येन ब्राविच्छमहमेवनिरीक्षितम् इत्यालोच्यमयाघुलमभ्येति वणिजे
हिज्ञः तावन्मतनपतिज्ञायहृद्दः कं देशं प्रहीवणिक अनेनाम्बतिन्नगोद्दक्कलानि थ्यस्यष्ट
शृत्वान पोतमार्गः त्वमस्माथे कथममीर्गीवानिति शक्तिदेवोऽपि हतातेतत्यातेहृ।
त्वमब्रवीत् यथ्यामतस्यः नीर्णाः प्रागुतस्कूलदीपमायमः अनेनरेचतमपिप्रयस्य
कृत्वागारमे कथेतत्तत्वमाज्ञिमनीर्णो वणिपेतामिति अथ्याब्रवीत्सोऽपि वणिक्
दाहृपतितोद्वुधौ दिनत्रयं भ्रमन्नासमकपलहृक्वचित्तः नत्तलिनपश्चात्कस्मादेक
वहनमागतम् तत्रस्थैश्चाहृमाक्रन्दहृष्टाचा चाधिरोपितः आकृतस्मात्रपितेरेस्वमप
प्रयामहंतत्र मत्ताक्षीपोतत्रस्थैर्विरात्कालमागतम् समाहृष्ट्वापरिज्ञायकृतनको
उग्रहः पिता हृतनष्टक्कहूतातमहूवेवतमज्ञुवम् चिरकालमयातोऽपि तातत्वयनुपा
गते स्वधर्मश्रुतिवाणिज्यस्यार्थमस्मिन्व्यहृतवान् ततोद्वीपोतरंगुक्कनहृद्वहृनमा
गतः अथाद्भुयोनिमग्नः सनमुक्ताभिस्ततः एवंमयात्कल्पातोमास्मोपालम्मणु।

(१३७)

भाषत योऽहमस्मि किं मर्त्यैन मीदृशा प्राप्यता मे प्रयात् यन मुक्ताहि मे गुत्रस्थितस्याहं तद्द्र
ते पश्यतानीनेम यीदतेवहने के मम् दिनम् इत्यन्को शास्तेनैव वदनेन निजगदे हम् विटे
कश्चमानीतस्यातेनेदमहेतत् इत्येतद्गिरा जल्पन्तस्मा कक्षि देवो निशम्य सः विश्रम्य वा
त्रयामासानामन्ते पुत्तमभाषत गतवान् स्तत्रस्थले द्वीपस्थानं चादृश्य नमया नकथनत्र गन्तु कामि
स्मा मतेक थ्यतामिति गतेम सत्यवादिमरीचा वध्व व्रताविप्राः नयान्तु पात्रमहिसत्रयात
मुहूर्तैर्भवान् इत्युक्तेन वणिग्ना सत्येतत्रद्य वद्वाविमि: सा कंतद्दुत्स्थलदीपस्तन्का
ल...... विप्रणोमध्यमार्गेण गतैर्भावनैतहिमः नावस्थितब्रह्मैवान्तु दृष्टादाशपतेः
सुताः सन्तव्रतस्यतस्यान्परिज्ञाय वमब्रुवन् नानेन साकं कनकपुरीचिन्नितनसा
दा यत्नन्तु गास्त्वमेकत्वकथमभ्यागतोभवान् शक्तिदेवस्ततोवादीदस्त्वदाशोस्तवः पि
ताः पतितोऽभिर दृष्ट्वहतनोवदृवामुत्वे नक्रूरस्तादाशगत्रालेक दृष्टिटुस्तानवमाविद
वभीतेतेडपाल्मानेदहतोनूनसत्तः पिता अन्यथा कथमेकास्मिन्सतिप्रवहणे द्वयोः वड
वानेनापतेदेको द्वितीयस्यानतेवानन्तः नदैवचादि काद्व्याः शरस्ताप्तित्यातकाः ग्रस्ता
भिरुएदसैत्यःसः अभानेपश्यतानः इत्युक्तोदाशपुत्राले तैतन्तु देवनन्तरा शक्तिदेव
तेनानिन्द्यमेयक्षतंस्त्वदिकाशहृ शम्मकवलितानेकजीवमूर्तिततोदरम् कचप्ततावा

शं·क·
चतुर्द्दी·
१३८
138

लीदंतमालंसमस्तोभिवानन्ते नचवद्धस्थितोरात्रौमंशयाणान: स्वजीविते सशक्तिदेवी
देवीत्यावादीमवन्धनिस्तपन् वालार्कविंवनिभयाभगवन्समस्योनयापरित्राते नि
मग्नोनप्रविस्ततकष्टयावचकेदृष्टिपिविवजयाते नन्मांसततंप्रणतेनिष्कारणाविश्र
वणेकस्तणने रत्नसवस्यद्वारागतमिक्ष्यमन्नप्राप्तिरस्तुयावदे इतिदेवी सविज्ञप्यप्राप्य
निद्राकष्टवन अपश्यद्याभिनेसभेनंद्रुमपर्यंद्गनिषणा सादिव्याकृतिरप्सरसम दृष्ट्येवज्ञा
तदतम भो: शक्तिदेवमामेषीनूनंनिष्पन्नविषमति अस्त्यपवादं दाशराजत्राणानान्नावु
द्रुमनीस्वस्या सामानवीस्वकन्यानामप्रत्यंत्वयाधुर्ययिष्यति नचाप्यनेप्रतिपद्येष्या: सैवधा
मावयिष्यति नचसाधीवैसाद्वि दिव्यास्त्रीशापतच्युता एतच्छ्रुत्वाप्रबुद्धस्यततःप्रा
प्राप्तनच्छुटा प्रभातेदाशकन्यामानदेवीप्रदृष्टमाप्य वभाषेवैतमभ्येत्यनिवेद्या
त्मानमनुज्ञका इत्यायमावयामानीनकतथासमेप्सिते शान्तातस्मन्मयाहितेनप्रमात्वा
नावचामया त्वयिदृष्टेतद्भ्राति: सम्यातानन्तंजयमा इत्युक्त: सतयाविद्मवादा
शेन्द्रकन्यया शक्तिदेव: समन्त्वमहह्यन्यतिपपात तयेवमाविनलावण्यस्य
परिणीनवान् सकमलवासिकादशार्थाभिविदितेष्विनां नस्त्योचयत्रसिद्धबनत्र
श्रीपकलत्रया द्रुपानतीयमनयासतयासदाद्दिव्यया एकदादृष्टेपृष्ठस्योप्रत्नमा

सभारके मार्गिणे वचंडालेह्येतामब्रवीत्प्रियां वेद्याह्विजगतोऽथैनां यः कृशोदरि ये
नव: नात्मेपिथितनमश्चालिपश्चाद्यपापेऽकृकथं तत्कुर्नाणुवादीनेपनिविडमतीनदा अ
विन्मार्थेऽचेतन्मापमचकिमव्येने अहदगवाममावेदनस्वल्पाद्यपरायतः जानादाशूर
लेमुख्यिमन्कार्यतस्याः तुनि कृतिः एवमुक्तवतीमेवशक्तिर्वाजगादना चित्तवृद्धिमिथ
कानदाशूरजन्मकथंचते अतिनिर्वेयतश्चेवमुक्ते तेनमुवाचसा वादानृणाध्यमपिनेवच
नेमेकरोविवेक वाद्धर्मयकरोमीतिनेनोक्तमथपद्येनरम सातदैनजगादेवमादौनावम
मीहितम अस्मिन्हीपहितीयाश्चिमार्योनेमदनताधुना साचार्येश्वरन विवाहेतनगमीमति
ध्याते अहमेगाम मामेचपाटयितोऽहं देनया नश्याःसगर्भः कृशव्योनैवकार्यो ह्यूणो यवः
एवमुक्तवतीनतिमिन्किमेतदितिविस्मितः तमकृणोवभूयः साद्यशरहतत्वा प्रवीत इव
ननवकन्नेव्ये नो: कस्यापिमद्वचः अथेदस्मार्यां याचाहं दाशूरमयथाचमे अद्यजन्मा
नेवभूवंकापिविद्याधरीश्वरा मर्त्यलोकेचशापेन पतिष्टाश्मिसावृते विद्याधरेनवयदा
स्थितादेनेयाजयम वीणास्तुतेनस्त्रीनेदृज्ञानाहं दाशूरेवमेतन्नदेवेवडेनस्वहेतु के
नम्नाकुनागवाम इहैशपतोगतिः कानवामानन्मासमस्ताः इत्येवकेथयत्यां वनचर
सामसमनम सकोपुयस्तनडुानाशक्तिरेवमभाषत: उक्तिःहृत्तमदानेधुजनार्णुस्या

हं॰ क॰
वत्सही॰
१३५
139

घस्मरः हतानेकजनो दर्पाद्धतो ऽभिमुखमागतः तं कुन्तेनैव वीर्येण शक्तिदेवः स्वा
हस्तेन तः आरुह्य शक्तिदेवेषु मधावत्सकरे मनि मज्जो रवदृष्टवतः सन्नीडो भियावा
नि पलायमानो ततः सोपि वराहः प्राविशद् बिलम् शक्तिदेवोऽपि तेनैव तदन्वेषणप्रवृत्तः प्रसः
लगादुपवनं प्राप वसुधा नगराद्दूने मरुते तत्र चासौ ददर्श कांचित् कन्यामत्यद्भुताकृतिं समा
श्रममनुपायाता प्रेम्णा वनदेवता नाम स्वकुलप्रकल्याणिका तां किं समस्य मसवे तं कुन्तमा
पि स्तुवीतमेव मत्तभाषितं प्रतिदिनं हि यन्तास्थान्त पतिस्तु विक्रमः तस्मात् विदू
रोवोच्यताम् सुभगाकन्यका इत्युक्त्वा स पापा मादेवा ज्वलनेन लाघवः अपहृत्य कुल
नाद्यपि त्वेतानि नीतवान्त द्धान्त सचाभिमाधीवाराद्रूपं क्रमेणाविष्टीततः तथानेनैव शक्ता
वीरेणाकेनचित् विदूषकप्रविशेष दृश्यतामागतप्रसः तदहं पितृको मातापलायाद्
वनिगेना तं कुन्तेन शक्तिदेवस्तामवेकस्तं हि मम्भमः मुग्ध वसुवरादाहितः शक्त्या
नपात्मजे तं तं सापि वदने हि कूर्द्धिमेको भवामीति विमोहम् शक्तिदेवाद्येहमत्यप्रवी
प्रसः तद्दिनमेव मम मनोदितः सततयाततः तथ्यमादायतं वीतो विलम्बद्वारेणा निर्ययौ ट
हगत्वा समार्यायै दिक्षुमत्तो निवेदयत् तद्वत्तं कुमारीतां विदूषकोऽवामहृष्टवान् ततस्त
स्यै हि भार्याय सा शक्तिदेवस्य तिष्ठतः तत्रैवाविदूषकोऽवोसा भार्यागर्भं मथावयत् अहमेनाम्

सासेवनस्यास्यैव स्तुपेन्यनतम् आद्या विंदुमती भार्या शक्तिदेवमवाचसा वीरतनस्य रयन्म
त्वं प्रतिश्रुतमभूत्तया सोयं द्वितीयभार्यायां गर्भमासाद्य मल्लव तस्मात्गमनमेनस्याः वि
पाद्योदयमाहर अनतिक्रमणीयं द्विनिजसत्यवचनम् एवमुक्त्वा शक्तिदेवः स्व
हस्तपाशकृतः प्रतिज्ञापयत्तत्र स्वदारामासीदनुतरं जाता मेगडक निर्गत्य विंदुरेखोति
कंयथो स्तापि खिन्नपुपायानेनेविलोक्येवमब्रवीत् आर्यपुत्र विषःणोसि किमर्थं तन्नु
वेश्मिदं विंदुमत्या निपुणं त्वं गर्भेस्यामापादने मम तच्चान्तेवश्य कर्तव्यं कार्यं किं विद्धि वि
यते त्वं शस्मस्तावनासन्न काविनन्या हृगाणहकथाः तथा द्विसप्ताना श्याव्रदेवदत्तक्यः
यामिमां शृणु भूह्यदिनाख्यः कश्चकाद्धमश्रेद्विजः तस्यच श्रीमतः शत्रुः कुलविद्या
पिशोशैव देवदत्ताभिधानोभूत्रु कव सतोपुवा पूर्णत्याद्विनवत्यादिगंत्वेनालेपिन्न
शृणुम् एकदा विवशोकेसत्पश्येद्कन्याशृणुम् तत्र चापश्यदेकाकी सा पितानेकवाम
ने जयंतजालपालाख्यमहाव्रतिनमेककम् वेकाचवशाते स्तुप्रमाणामनपरागमतः ते
नापुपाल्लमोनेन स्वागतेनाभ्यर्नेयत स्थितः तेषामध्वनेनेवत्पश्याविभ्रंयकारणं शशा
सास्य स्वविपर्देव्यसनं तीर्णाविनिज्ञा तन्तत्तस्तज्जगादेवदेवदत्तमहाव्रतो नाल्पविना
निनावन्सश्रविपर्ययामयैथनम् इच्छाचविपर्दद्यानुपदिनेकुसुमप्रच्छः विद्याधरत्वमान

ह॰ च॰
चतुर्दशी
१५
150

यत्कृतः परिकरो मया तत्साध्यतमश्येतन्मया महत्सलक्षणः मत्कासने तु पालयेते
नसुपूतविपदस्तव इत्युक्तो व्रतिना तेन प्रतिश्रुत्य तथेति तत् स देवदत्तस्तत्रार्थेन दैवा।
स्थितिमशुद्धीने अभेद्यस्वप्नश्मशाने नाले गत्वा वटतरोरधः विधाय रजनौ पूजां परमां मन्त्रेति
वेद्यां च बलीं दिक्षु वनितिष्वसम्पाद्य तत्तदर्चनः तत्राश्च वनिर्नेविप्रमुवाच स महाव
ती एवमेव तया कार्यमिह प्रत्यहमर्चनम् विघ्नन्त्यभेरुण्डाणो मां प्रजामितामुपायिना
श्रुतः परेच नानेद्रसिद्धिश्चैव भवावधेः इत्युक्त्वा स ययौ नेतु तमसखिलतयेवती सोपि
त्रिनेत्रनरोल्लसमल्लेगत्वा तथैव तत् देवदत्तो व्रतेन चक्रे तथा तद्विधिनानतः अकस्मा
ताश्च पतत्सपदिव्यानानारीविलिपियो पश्यन्नित्वामिनेभ्य ह्यवक्लिन्ना मित्रवादिनी सा
तेन वेशयामास तत्क्षेत्रवाभयं नरेन्द्रः सर्वविषयदेदृशी चांदिष्ट्या मामयं गृहदम पथे
कवलिनीमकान्तमचोनव वालिनियम दृष्टिणी सिद्धिरस्याः कामियसादितितणाने या
तुश्रायत्नेनावन्साकनानि ध्यावरांगना गतानामस्तोरगोविहीनस्तागनैनेविव इत्याय
निजपर्यङ्के नरूपावेशयत्स्वयं जगाद च महाभाग हृतनायरूपनेरहम् कन्यादित्व
धर्मव्याख्यानाविद्युत्ता भास्वच्या आराधयस्व मामेष जालपादो मदोत्से तस्याश्चैव सिद्धि
दैवास्मि नम्माणो व्रपिमपञ्चः तस्मादृष्टा त्वरागिणा कृतपाणिग्रहं मम इत्युक्तः सतो

याचके देवदत्तस्य तेन तत् । स्थिता कथं विक्रमे सगर्भभावेन याधृते जगाद स्वनृपाङ्ग
ने ते महाव्रतिनि भर्त्ति धाशोसतथया हन्तेन तस्मै समर्पयन्नतः सोप्येवमात्मसिद्ध्यर्थी ज्ञ
गादैवं महाव्रतः भद्रसाधुकान्ते किं त्वगतास्यायदन्यया पितः विपादेयादरमाकृष्य शी
घ्रं गर्भेन मानयः इत्युक्तास्मा वयितात्तु दूतिनाप्येवं सुतगवम् प्रेषवत्तेन चर्पयत्ता देवद
त्तोपि गान्धिया सा तत्र तिष्ठन्तियावस्वतहि भावतडमेना तावद्दिग्धुत्पुभासानयन्ती त्व
यमभावन स्वापेऽत्र विश्वः तोतिमितिं किमर्थं विदित्ते मया स्वादिष्ट जालपादेन तवमङ्गभी
पाटेन तङ्गर्भेण समाकर्षयाट यितामहसाद्रम् नचेत्तस्य यकृतोमतत्कार्यं सत्पर्वकि
वन पवेतयाक्तः स यदाकन्तनेमाभिकहिजः तदा कष्टवतीं गर्भसास्त्वय पाटितोदा
रा नैव कष्टश्च नस्यस्मादेवदत्ततनूभ्यथान भोक्तविद्याधरत्वमस्य कोऽपि गट सतामय
मंदेवशापाय तीतेजानाविद्याधरीमतो अथमङ्क शापांतो ममजाति स्मरतात्तु इ
दानी यामि यामस्वे सगमस्यावयाः श्वनः नश्वेवतपभिधायैषा कापि विद्युत्प्रभाययौ दे
वदत्तोपि वैगर्भरदहीताखिन्नमानसः जगाम जालपादस्य सत्तस्य वृत्तनीतिकेऽपा
नयस्वनगर्भेनस्मासिद्धिप्रदायिने भजम्याविक्रतेहिडतुभिपनसाधवः सोपितस्याच
यिते वगर्भमासमहाव्रती यत्तज्जदेवदत्तेन भरवाचीक्रनेदवी तत्तोदत्तव लियावदेत

ह॰क॰
वेतु॰ठी॰
१५१
१५१

पश्यति स्म द्विजः तावन्मांसमशेषं तद्भूमिनाऽतेन भक्षितं । कथं सर्वं न यावद्भक्षितमिति च
त्रासजल्पतः । जिह्वा विद्याधरीभूता नाना जालपादं स्व मृगयो व्योमगामसतुतिं हिंशद्व
मेकं भूतवाञ्छेते तस्मिन्नुत्पतिते सोऽथ देवदत्तोऽपि विनयतः कष्टे को दग्धेनेताद्दृग्विचिन्तः पा
पबुद्धिना यदिवान्यतमस्तन्नावकूपं परिभूतये नदेनस्यापकारस्य कथ्यमद्य प्रति
क्रियाम् । कथं विद्याधरीभूतमभ्यन्तमात्रधाकथम तेनाल्पपापो वेतालं समादत्तादप
रोक्ष्म इति निश्चित्य त्यजयोराशो पितृवनेऽनन्तः । तत्राहूय तं रात्रौ लेवेतालं तदकलेवरो
पञ्जम्पिनाकरोत्स्नानं मांसबलिं तप्यं । अत्र पिते च वेतालेन मन्त्रायन्त्रसहस्र तथा
पिथे स्वमांसानि च्छिन्नमारभते स्म सः । तत्क्षणं ते स वेतालो महासत्त्वम भाषत सत्त्वे
नानेन तुष्टोऽस्मि तव सांसारं ते स कथ्याः । तेनूद्दिक्किमभिप्रेतं तेन वदयत्साधयामिते इत्युक्त
वेन वेताले सवीरः प्रत्यवाचतम् । विमृश्य तद्याते कोऽयं जालपादो व्रतो स्थितः विद्याय
तिवासत्वं न यत्तानि यद्धा यमाम् । तच्छ्रुत्वा वदतानेन वेतालेन सतत्क्षणात् कथयित्वा
यनमस्तानि तौ वेगाधरेपदम् । तत्राप्रज्ञप्रश्नतेनाजलपादं प्रासाद वासिनम् । स विद्याधपुरा
जतदमवत्वा मनस्यितनम् । मनाऽयनन्ता मवलब्धविद्याधरीपदान् । विद्याधरीमनिकृती
भाषानतनतडामिभिः । दृष्ट्वैव च स वेतालोऽपि भयावतस्तत्रैवाहू । सहितहि यत्र मानत्रयचको

१५१

[illegible]

ह·क·
वनुहौ·
१५२
152

लम्बकस्तया: प्राकृष्ट: सनत: स्थितै: केशपाशश्चापत: ततो विद्याधर: स्त्रियाम:
त्रिय: समजायत विद्युत्प्रभोचनत्कालमदर्शनमियावसा ततदृष्टाचसगैवेवदाशापु
मेत्वावेदयत विद्युत्प्रभमत्सेहिनीयसेपत्नेमसवेनथाविध: सातमादृश्यतादद्यविद्या
धरपते: सुता: तिस्रो भगिन्य: कनकपुरीत: शापत: च्युता: एका कनकरेखा
च वर्धमानेपुरेत्वया यस्मादृष्ट: सपापात: सावनतांसांशुरीगता: शापान्तोद्दीहशाल्मा
विविद्याविधियोगज: अद्यमेवन्तोयावशापानस्याधुनेवम विद्याविज्ञानवत्पश्च
मातुश्चपितिरविलावर्य मयाचाधेवगतव्यानगुरौसातुज्ञामिय विद्याधरज्ञारीरमणितैः
वाम्माकमामते वेदप्रभावमरीनीन्यापतीहि स्थितावने: तदायाहि त्वमप्याशु
त्वेकाभिहिप्रभावत: तुचतस्माश्वतस्तोपिभार्या: समाप्यचाधिका: वनस्थला
पिता: पित्राशुतिराज्यप्रतिरह्यति इतिनिजपरमार्थशुत्वात्समसमनयाभुनखेवि
कुमत्या अथकनकपुरीसशक्तिदेवोगगनपथेनुतस्थतिनोजगाम तस्मीचयाति
याविवक्षित्विपयेकवलीनि निर्जीवितान्यपश्यत्सवेदिबुमत्पेपडदिशानिनोनिया
यावत्तावत्तमभिरक्षुशविष्टा: सकनकरेखाद्या: प्रातुभूय: प्राणात्प्रज्ञाजीमातिज्ञा
मियास्तिस्व: तोचववनरश्चीमततत्तज्ञपश्चारविनमेशालतत्व वेदप्रभापिवनीविरहेपी

नसोकृयारक्षा हृत्वनियोगव्यासूनपरीजनवनितामिनेदिनायमनः वामस्यद्दोतः
मामस्पृक्ष्मभयुानृयाजगदे यानवकतकेषवोराजस्तनावधमानश्चे हृष्टाभवता
त्रैयभगिनीमेवइवेवोरव्या याटाशायिपञ्चीविडमतीशथमञ्जस्मूलङ्घीपेपरा
णीनाभूस्वनायाशिवेवोमनस्तासेय यानदत्तविडुवेवोराजस्तनोनयदानवानी
नो भार्यानेवनदामूर्छितामभामेयमञ्जनोम नदिदानेमौहिकनेयस्मतिन्नेवतिकम
हास्वाभिः नेनञ्चदमाश्चेनाङ्गनमरविलाः परिताय्यस्वास्मान् इतिक्रममनशुगत्ता
मयगलंभवनसोतरितञ्चदितवमामयचेदयभायां अपिगत तामिस्ताकमता
त्रितस्तानिकटमञ्जवनानेशक्तिदेवोजगाम सचवणानुताभिस्ताभिराबोदिना
योङहिनलभिः रविलाभिदिव्याकेशविनश्च युगपदथदोनाः शक्तिदेवायनसे
श्रदनमतिरशोभालयविद्याधरेद्रः नदत्तकनकञ्चयोमहम्मसाखवराजपणदेसो
विततावस्ताश्चविद्याः समलाः अपिवहातिनमेनेशक्तिदेवस्तनान्तायोतमञ्
वितेनस्तेङ्कविद्याधरेश्च अनानिजपश्चानिमवनमनियभावाइनेस्वयान्नुनवेहेश्चति
वक्रवर्तीश्रुभाद्युयोयनुरवाहननामाभावीविभुः हितवनस्तनतिविदथा इस्वविं
वाश्चविमतजेमहानमभावोविद्याधरायिपतिरानहतपोवनान्ते सकलमसवियनमा

हे॰ क॰
वत्सरा॰
१५३
143

निजराजधानीं तां मानवैस्सशिक्षाखंडपदाभिधानः अथ सोऽपि शक्तिदेवो राजा भू-
त्वा विवेश कनकपुरीं स्ववधूभिः सह गत्वा विद्याधरैश्वर्यं तेजीमान् तस्यां तिष्ठ-
न्कनककमलवनाविस्फुरन्मोदितायामसौ नन्दादिव पट्टपत्तनस्थितिस्ताकैः प्रभाया वा
मात्ताभिश्चतसृभिः सोपानवापीहर्म्योद्यानेषु ललमततरातिनिर्हतिमीपसृभिः
इति कथयित्वा चरितं निजमेव विविच्य तत्काले निजगाद शक्तिदेवो वाग्मी वत्से-
श्वरसूनुः तं मां शक्तिदेवं जानीहि प्राप्तमिमं खलु वत्सराज
ऽत्यमधावि विनिजन्तनतनवबक्तवलिपुत्रमत्स्यनाभिपुरदर्शनसाभिलाषे इत्यमया
वमनुजेन सताविलशाविद्याधराधिपतिना उरजिमसाराणां गतकामिवात्म मधु
नान्तपतेत्रयामहर्षः प्रभुर्भवतमहमभेश्येवः इत्युक्त्वा विनोजलोववदतिशामा
भत्रतेनततलाम्मिपुत्रातिनेशगाक मदृसिद्धा शक्तिवेगवदणात् देवीभृत्सहितः
सवालननयोवत्सेश्वरोः मेचिमिः साकं कामपितवसममदमपीभज्जेलतदानो दशा
इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे चतुर्दारिकालम्बके तृतीयस्त-
रंगः आदितः षट्विंशः २६ समाप्तश्चायं चतुर्दारिकालम्बकः ५ अतः परं मद-
नमञ्चुकालम्बको भविष्यति शुभम् ॐ इदं गुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमन्दरान्दोलना

नास्माकं किल कथा स्मृतेरेव प्रत्युक्तोऽपि येन कृतं अमतत्वसत्यैनिपेयविवरत्नविद्युल्लतं ईशो
धुरंधयन्निवेष्टयो भुविभव्यमस्यादेननेनतज्जयन्निव विघ्नौघान्मितो निमितेन नृपः सुङ्
विमानितशिरस्त्रामपायाद्ध्रोगजाननः नमः कामाय यस्य बाणपाने विवर्तितेन वे पाणि
केव किनेशामात्ररम्यमालिङ्गितवस्तुः इत्यादिदिव्य चरितेनेह नात्मा नैकिलान्यवन्
मात्मविघायरस्थयोर्यदा मत्लान्त्वयजेहो नरवाहनदत्तोऽत्र सपत्नीके मित्रविभिः सह
मत्तगजकन्यापिनदिरसणतायुना अथ मत्तवत्सेश्वरो नात्र पिता वत्सेश्वरेण सः नरवाहन
दत्तोऽभूत् क्रमाक्रान्ताष्टमवत्सरः विनीयमानो विद्यासु क्रीडन्नुपवनेषु च सहमन्त्रिसु
तैरासीत् राजपुत्रस्तदा च सः देवी वासवदत्ता च राज्ञी पद्मावती तथा आस्तामेकान्त
मेवत्सानेरकाग्रदिवानिशम् आरोहत्तु गानत्रैणराजपतिश्शजन्मना शनैश्शुश्रूषमा
णानवक्षुषायत्तनुषाचसः पिता वत्सेश्वरश्चास्य विवाहादिमनोरथैः आसन्नफलसम्प
त्तिःकोऽनेकालेन नायतम् आसीत्तक्षशिला नाम वितस्तापुलिने पुरी तदम्भ
सि वभौ यस्याः प्रतिमा सौधसम्पदा पातालनगरीवाधस्तल्लोकनागता त
स्यां कलिङ्गदत्ताख्यो राजा परमसौगतः अभूत्ताराव रस्फीतजिनभक्ताखिलप्रजः
राजत्साहरीयस्य द्भेसरन्तैर्निरन्तरैः मण्डलानामनागाणि मदसङ्गोदिवोदिनैः म

हे॰क॰
मदनमेव
१५५
155

ज्ञानं वर्णं चक्रेयः पितेवानुपालने यावदुक्तस्त्रिज्ञानमपि स्वयमपादिशत् न
ध्यावेनस्याः कोप्यु कौश्यगयो सौ गतेवणिक धनी विनस्तं रमाख्यो भिक्षुर्नैक
नरवरः रत्नदत्ताभिधानस्तस्याभूत्तनयाशुवा सचतेपिनवशाखस्तापश्वस्तगु।
पश्चात् श्रुतिदत्तिकस्मान्मार्मिनिशुश्रावितेन सः इष्टुमाणां वणिक्पुत्रः सामा
त्यमभाषत तातनन्त्वं यो धर्मत्वमथ धर्मनिष्ठवसे यद्द्वालिणां पवित्रस्त्रमणां
शाशदेवैस्तृ तानाद्वियणांस्ताना: सकालापानलोलुपा श्रपा स्तमसिखोश्च
षकोशाकोपीनकष्टिना विद्वास्त्वदला भायस्तवैपृथमज्ञानयः युष्मा श्रेयति
किनेनसोगेतेननयतेते नकुलास्तवणिक्याहर्न धर्मस्य करुणता श्रन्त्यालोको।
नरः श्च धर्मानः स्तावलौकिकः श्वालणमपि नस्याद् द्यगादिविवर्जनमस
मदयाच शूते श्रुनस्याजातिविग्रह। किंच दर्शनेमतन्न सेवेमनाभयमस्म श्रायः
श्रुरुपश्लोषणानन्दस्वायिन्नमर्हसि उपकारस्य धर्मेनैवविवारोनात्यकस्यावित भूतेष
मयत्तानेनानामन्याचोपक्रतिभिम नरहिंसाधरानेस्मि धस्तमोत्तमसायिति दर्शाने
तितिक्षिलेनरधर्मी ममात्रकः इतितेनादितः पिश्रावणिक्पुत्रः प्रसन्नः सतः न
तथ्याश्रतिपेदेनतितिधार्म्मिकश्रुतः ततः स तत्पिताखेदाकृत्वाधर्मोपश्यासितः

ततः कलिंगराजस्य सुतः सर्वमब्रवीत् सोपि राजा तमास्थाने श्रुत्वा नाथ्य वणिक्सु
त स्वां विनकोपः सम्बेव तनारमादिशत् अनेन मया वणिक्सुतः पापीयमतिकः क्वेत
निर्विचारतं दृष्टो यदस्ता नो देपाह ध्रकः इत्युक्त्वा ततः पित्रा हतेन विज्ञापनः किल नृप
तिर्थमं च यात्रा द्विजानां सोवयन्ति ग्रहं संविधायतं दत्ते च भुनवानयनाय सः नसौ वनत्यक्त दूरं त
नवलवालं वणिक्सुतं सोपि ग्राममदृ तीतो वणिक्सुत्रोऽमया कुलः किं मयापकृतं राज्ञो म
वेदितिभ विनयन प्रकारेण हिमामानेन मरणभाविमावयन् अति ज्ञापविता ह्रार लो
नरुल्लाट दिवानिशं नृतोमासद्वयेयाते राजा थेक्रशाप्राप्तुवेः पुनः सपित्रानेनासौ वणि
क्सुत उपसेयन राजानेचवनया भूर्जवीत्यापनमम माघतः किमीदृक्त्व ह्रकधीभूतं किं
हितमयाशनम् नक्तुनामवणिक्सुतो राजानेनतथा जितशत्रु यानमापिविस्तलोभीसा
ममकामशनेकथा गुरुपादादिहेनिपतन सुवर्णाभूति प्रभुः सन्तामायानमायानमन्व
इच्छितयाम्यहम् इत्युक्त्वा तेन राजा सवणिक्सुतमब्रवीत् वाधितोसि मया वत्स शुक्रा
माणभयेयतः इत्योवह्निसर्वेसजेनोऽन्यभयभवेत् नइत्तुणोपकारस्य धर्मः कोप्य
भिकोवद नहेतनवधर्मायमस्ताय अदर्शितम् सन्तुभीतोऽद्वियतनोनरोमोत्ताय
उद्विमाव प्रनोतुरोर्दूणीयाय मेतस्मापिनावया इतिराजवचः श्रुत्वाप्रह्वोवादीह

ह.का.
मरनमच
१८५
165

णिक्लन: धर्मोपदेशाद्देवेन क्तनीनावदद्दूक्तान: मोत्त्वायक्काभ्रयानामेन मगुपदिशः
श्रमोः तक्कुलानेवणिक्वत्रे मामेनवगुरोन्नवे नेलस्वर्वक्तनेपात्रेदत्नारानाजगादस्मः
इदं पात्रेदद्दीनानमेहृिश्नात्रौगीसिमाम् नेलविडनिपातश्वरत्तणीयत्नवपाहृतः
निपत्यच्छतियद्येकस्त्रेलविडवितल्पव सद्यानिपातुर्यिच्छतित्नामेनेशुरुषालनः एव
किलाम्कानविस्रजनमेश्रमायवणिक्तने उत्तवायरवक्काभुरुषानन्दनापश्चात्सशूःपतिः।
वणिक्वनोपिसभयाद्दत्तलेलभवच्युति शेषोनामपिनोभनोहाक्कादागान्स्पतिक
न्यपापिगलिनानीननेलेहृक्षानमध्यथात् कुचिन्त्रप्रथमेपव्यहृक्षानश्रमतानपानकु
नामवणिक्वत्रः माबावविनाजलिः यन्मन्ननमपाहृवहृहे किंवननक्तनेश्रदे है
कावथानेननेलले शापरिच्युति गच्छापातमयाद्दनालत्दानीमूश्रमेश्री एवंवणिक
स्तेनेनामरसराजानिजगादने हहूनेनालाकविनेननवपाकिंचिदीक्तितनम नत्नेनवावथा
नेनपरात्रुध्यानमाचर एकाथोहिवहिहुलिनिस्नमलनमाम्नात हहूतेमश्वनगुनः।
कमेजालेनवध्यत पश्चमोत्तापदेशालेमतेपाकथितामया इत्युक्त्वा मुद्दिनोराजा
पतिनानसमपारयोः क्तनार्थःसवणिक्वनारूपः पितरहहृययो एवंकलिंगदत्तसुम
जात्मसपाकृशामनः नारायनाभिधानाभूद्राज्ञोराज्ञः कलोविता ययामराज्ञाशुभुभेः

रीतिमत्यास्वतनया नानाहं स्थितवमिको भावत्यास्वकविर्यया याभकाशशुणास्ता
च्या स्यान्तेवत्राशलत्मणाः तस्यामत्तमयस्याभूदवमिनेवभूपतेः तयादेव्यासमेतत्रा
सरवितलतनिष्टतः नपस्यास्तुदिवसाः शाच्चेवदिविवस्मिणाः अथोतेरकिलेतस्मि
न्वाष्यासधोशातक्रतोः ऊतापट्तोन्हिदिववतेतेस्ममहान्मवः तयाप्यत्रस्वसर्वाह
नोतितमिलितोस्वपि पकास्तरभिदनाव्यानाहशुपतवतप्सराः मणिपानालतः शक्र
लोरूदश्रोरहः स्थिता विद्याधरणकेनापि सद्धितानन्दनातरे नरमुञ्जातकोपोनः सह
भूरिचवितत्यत्त अहापताडनाचारोमदनोधायुभावपि पकायदाचेरत्नववविस्त्नास्ता
स्वतेत्रवत्त कोपात्नविनयेचान्येदेवभूमोमविषपयत्त अथबालावराकस्यदाभूविद्या
धरस्यकः आक्रष्टुहिवशाक्रन्नरूपतायमिस्नानया कोतयानः किलास्मात्तगत्त
नततानया लावण्णुनवेगिनाहतस्यादान्नतः अधुः उत्तमेकिंतशावोपिपयहष्ट्वा
तिलोत्तमा धाचात्रहानारविनामुनमेथत्तिलेतिलत्म नपश्चमेनकाहष्ट्वा विद्याम
यानकिंजहो शापिशाहूपलोभामयथातितोमवाजरा अतोविद्याधरशुवीनेवायमप
राध्यति त्रिजगत्तामयाक्रेनरूपणास्यरस्ताहतः इथेन्नस्वब्रह्मपोपाहोनाअकापशायिनो
प्रवेशपतः सुतान्हितायधायामिरूतदन इत्यालोच्याविमुच्यातविद्याधरकुमारकम अह

हे॰ का॰
मदनमेव
१५९
146

त्वा कामुकः सो मे शापमनस्य स्तेहदो । पापिष्ठ गृहि मातृश्च मा पप्र चायो निज्ञो सुतं ते दि
व्यहृतानाच कर्त्तव्यमेवास्ति यामि मामिमिति अथातं ते च स्तानस्य राज्ञस्तस्य शिलाशृते राज्ञी
कलिंगदत्तस्य नागादत्तायथावने नस्याः स्वर्गमिदमासा शाङ्क शापच्युताप्सरा: सर्वभू
षादेवे देव्यादे हसा दर्शनादिनी सर्वाच नभसो भ्रष्टा ज्वालादेवी दहशासा तारादमा
किल सर्वमे प्रविश्य तां निजां दृशी मातम्यावर्ण यत्तु सम येन सामविस्मृया राज्ञ कलि
गदत्ताय सापि श्रीनागजगादत्ता देवद्वित्या: परितस्तु वशापान्मानुषयोनिष्ठु नज्ञाने दे
वजातुर्यः कोपि राम न तु वापितः विचित्र स्तदसत्क मेनिबद्धाः सत्त्वेनि हि । जनव स्त्रिज
गत्यसि शुभाशुभ फलामय इत्युक्त्वा भूमस्ताराज्ञी सा प्रसतगाडु वावने सर्वेकमेव वल
वङ्गोगदायि शुभाशुभ तथा च वृद्धमितराज्ञान श्रुत्वा नव च्यचनने स्यत्र अभ्य वहमे स्माख्याः
कमलाथिपति र्नृप नागश्रीति विनतस्य सीराज्ञेया पति देवता भूमावकं थनीख्याता
स्तथत्वापि सती पुरम कालेन कति नस्या वेदव्यानस्य च भूपते: अहमेषा सकुन्नमाडु हि
ताहि नमस्त्वन ननोमयाति वाला या देवसा जननी मम अकस्मात्स्वजाति स्वा स्मृत्वा
स्वपतिमब्रवीत राजन्म काड पवा यस्सर्व जन्मस्मृते न मया अश्री मैनत दना ख्यान मा ख्याते
स्तनेय च मे अथो किन स्मृता जाति: सादाख्याने वमस्तावे इति हा ऊ रनो देव मथ्य देवावा

घादिना इत्युक्तः सततु याचत्या राजा जानो श्वस्य भावन श्रियैमया गिराज्ञान्मनते यैवमस्तु मास्य
ते तन्नमाव स्वेनावलैकथयिष्याम्यदेवते यदल्लु कोन्यथा कर्तुं शक्तो हि भवनत्रये नास्ति
इति स्तो भवितातेन मया राज्ञोज्ञमाद्रते निर्वेधो यदि तेराज्ञे स्यात्तु न हि वक्तव्यमहम् इह वदेश
वि समस्मा यवाज्ञेसकस्य वित् गृहे हम भवं दासी स्वस्तनाम्ना पूर्वजन्मनि देवदासाभिधानो
स्य पतिश्च मम मा भवत् कस्याप्येकस्य वणिजः साधुः कर्मकरो गृहे तावावामवसावा वायुक्ता
ता गेहे नित्या चितेन स्वस्वामिगृहानीत पक्वान्नभक्तनवेन नौ वारिधानीवसा मस्य मार्ज
नीमैव कसत्यापि गृहे चमस्तति स्थिति शुश्रूषितयमवनौ अकालेष्वस्मिन्येहेत्तताव सृष्टि
नो भूत् देव दानिस्थिम लेशे भक्तितमस्तुतो तौ एकैकतो स्थितिकाकिंचिद्यदा स्क्वादनमभू
भूत् महदुर्गतिय कर्मोचितत ता वामाम दीयत अथावरभवतु व्रीडभित्तस्तेन चावयोः भ
त्तवमन्वरस्मा प्यस्वल्पमल्पशुपानुमत् ततः स्वन्तामवशेषा शनेनावस्तीदृतोः कदा
चिदागादाहारके लेकानोतिथिद्विजः तस्मै निशावमावाभ्यां हाभ्यां मपितिजाया ते
भाग संशयकाले पिहतयावस्वयमतत् भुक्तानस्मिन्नानेमाणाभर्मोरेमेतमूसजेन्
अस्थिनस्मारोनामा विनिमन्द्रवशादिव ततस्वाहे सत्मायायपतेस्तताङ्गितावितान्
याहूपावावेहे मविपदारोसमात्मनः अथराजगृहेजाताजानाहमाहूवानवाम

वितं ह्यफलं सूते मया सूहृत्न पादया। गुक्तः स तथा राज्ञ्या धर्मदत्तो नृपोब्रवीत् प
ह्यि प्रियमप्रवाह्ण पूर्वजन्मप तिस्तव वणिक्कामेकरोभूवं देवुडामादमेवसुः एनदेवा
मयाप्य यथा कानजन्मद्दिस्मरते इत्युक्त्वा सा न्वभिज्ञाना न्यथीयस्तनयामसह देव्याविवः
णे ह ह्युक्त्वा राज्ञा स यो दिवगतः एवं तयोस्र मति योलीकान्तरं प्युपशुखोः मानः सुखस्ता
वर्धयित्वमा स नेषी तिज्ञोगटहम कन्याधोमयिवा भ्यागादेकस्तत्र्यातिथि ऋतिः मात्य
लसाचमातम्भगश्च घायेसमादिशत् सचकोत्पवत्तुवास्तायुत्तेनाथितामया नहुराम्भम
यामासाधार्मिकस्तत्पतिः प्रभोः एवमेव तिमह्ााणिधर्मादेवयदाधवान्त् पिन्भ्यास्तदस
माप्यराज्ञेप्युत्त्तिरस्कृता एतत्तुतारादत्तायद्देव्याम्कनावबोत्पदयः कलिंगदत्तो धुर्म
कमादरानिजंशादेता सतेसम्मकृतालापिधर्माश्रुरिफलाभवेत् तथाचमाकृतीर
विसम्भविजकयासणाकृहिनाद्येधरेसुवभूप्राप्यास्येसकसविन ब्रासणस्यामवत्थि
ष्णुः सम ब्रासणश्च त्रकाः सतोशिष्याजुपायुायाधनेऽभिनदोग्नः गोमनःपजुवादे
काया वित्तमाद्दिणाननः तेचगतान्पदशास्यऽभिन्तनामकृत्तियः तेनक्रियानत्क
मृतान्किम्यागायुयाविरेसोपिहतिकरेमेकायेनुनेभ्यः समर्पयत् कृपणः त्वयित
योपिनन्तेभ्योशनेददौ ततस्तेतोऽनदहीमाता मायातोऽथपथेतया उन्नाधपीडिताः

ल्लोनानिपतर्थवणीतले उपाध्यायगृहे हं हि देवापह्नतावयं इत्ति मे सर्वतस्त्रातेना
न्यागौगतमेवनः पववयेनुवेष्वघानिल्लोयवनमातुषे अवरोपल्मिलिन्विपत्नेवुवघो।
लापिकृत्तनः नटस्थापिशिनेःश्राणान्तेथायोभुगुरुतपि समावशामल्लकेषेरापन्का
लोहिवमेते इतिसहसापिसमेचजगृः सुबलवारिणः शास्त्रोक्तविधिनाथेनुतापसूक
सतयते इष्टादेवान्पितृन्तुक्तानन्मातविधिवश्चतेत् जगमुरादायतक्के सुमपाध्यायस
चोतिके नृसंयमणप्रसर्वनेशशेहत्त्वयथाकाले सतेभः सापराधेभ्यापन्नवत्समभा।
घणान् दिनेः समापितृभिस्त्रदोषानेवावियदिरे जातिस्मरा प्रसूयापितेनसत्येनजाति
रे इस्येफलतिश्रुद्देनस्तिकेसकलवारिणा श्राणवीजमपिस्वलश्रुसाहकापहातामि
व नृदवहशिनुदेविद्धसकलुपायसा फलतानिहमपेदंवुकम्यदपितकृपाग
गायात्कलपकालोप्तानपस्यनशनेजनौ पकाविशाहितीयश्ववकोललस्यन्तः श्रोत
योविमः हृथाकोमनिषादान्योद्यनुगान् मत्स्यानादायधेन्जानानेवम्रदोषवि
तयुक् अहोदाशपाहताएनेथन्याजगानिधीवराः येयथाकाममम्प्रतिमन्यहृदशाफल
मिष द्विनीयस्नमुवेशलोहस्थानानेवधीवरान् अविंतयेपिगतलताक्याघान्याण
यातिनः तन्किमेवास्थितसहरहश्रेषामुखेमम इतिसंमोल्यनेतेसनवासोत्वानमति।

हृ.क.
मदनमंच
१५८
148

स्थितः क्रमाध्यानशशेनेतोभौ विपमौ नोद्धिनात्मजौ द्विजस्तत्र सुभिर्भिक्षुकः शीर्णोजनैः
त्मजः तेनोक्ततात्माकैवमेकं कलएवात्रसद्विजः अभूज्जायमानोनीर्थस्य ग्रामजातिस्म
रस्तुभूत वेडालोपिसनचैव गानातीरेमहीभुजः इह जातिस्मरो जज्ञे धीरोनुपहतात्मा
कः जातयोस्तयोरेवमाजन्मस्मृतोर्द्वयोः एकोऽत्र नेपद्दाशः सम्राजाम्मनुमदपरः शा
न्तिधर्म्मेननेवामूलमएद्भद्गयस्समानस श्रुद्दवयस्ततद्दएफलनस्यनमसंशयः इस्मन्तद्दक्तादे
वीतानारादस्मात भूःपतिः कलिंगदत्तः श्रनरस्त्रुवाचेनाथसंगवः किंचसत्तायिकेक
मदेवीयम्नामयाद्दृष्टा फलायनद्दियत्स्तवमत्रुथ्येवतिसंपदः तस्याचकथयाम्यत्र ए
एष विद्याकथामिमां अस्तीहभुवनख्यातावन्तिषूज्जयिनी पुरी राजते हतसिततुहर्म्मेषी
महाकालनिवासभूः तन्मोवारसंग्रामकेलासशिखरैरिव सभ्यस्कन्धैविपानीयसमवि
शहादितीशनः यदाभोगापिगम्भीरः सपलत्मोमन्दराश्रयः तस्यां विक्रमसिंहाख्यो
बभूवान्वर्थनामया राजाविरिम्नगायस्य नैवासन्संमुखाः क्वचित् सवलिष्वातिपत्त
नाटलब्धसमरोत्सवः भुजेद्द्भवाक्वीर्येवसा वज्रोनरवनष्यन्त श्रयसोमरत्रमेननृहमिमा
येविना कथ्यानतोयमंतोनमतिरणाजगरेनन्दपः देवुहादैददर्पणाज्ञापविद्यामदेनव
आशेसनामपिरिपुत्राजादोषानद्दलीभः तस्याचपूर्वजानेनगुद्द्योगमरिद्रः दर्पो

१५८

ऽत्र सरस्तस्य तनावदातोत्थयावितः यावन्त्या मन एवाभून्न हृदः समस्ता विण्णा हेवनेवे
निणासे ल्लेल नवाङ्कवनः कृतः तस्माद्यथाशु कर्मेध्यानमेतो घोषुचेविना कोऽलनी
यानेचालिङ्गिताविपत्तोपि कदाचन शोद्दशिला हवीर्यवेदशनीयन वेदूवेन यागणा
भूमावदृश्यातन्मृगयावाचदर्शाय राज्ञो वाखेटकमपि ख्यायामादिकृते मने यज्ञाद
निनिशमनेराज्ञानोपकृतश्रमाः प्राणपाश्रमरगाडुहाः सूनामिक्कृति मेदिनीते
नतेन्तपनेवेध्याश्च स्तप्पाखेटमिष्यते नवात्तेनेनिपिधेनेनतेसेवाव्यसनेनदि गतः नृप
नृपः सर्वमपि पाडादयः लयम् इत्युक्तो मरत्र मन मेविणा हमेथसा राजाविक्रो
मसिद्धो नूनत्ये तितदमवत अमेन्यपाम्पपापादानसारमयमयो ध्रुव विविधवाग्रो
कायमयी मम कुलादिशः महर्षिमृगयाप्राप्तनिनादिमयममवम ऊर्वन्तमगयापी
हन्तोः नगयानिपेयान्तपः निगकृताजपूष्ट्याबाप्तमूनेह्वरालूयपुकृतषोदावप
श्यश्वविजनेसदृतोस्थिता स्वेमचयमाणो चमिथः किमपिताउभौ हयात्मतर्कपा
ज्ञाताजगाममृगयावने, नचसान्त्वान्तरवेदुगृहदुष्याप्तेषुवद्धषान नाक्षमसिद्धा
नादपुचभूभागेषुत्रगेषुच नासविक्रमसवीजाभूमहीनलारमाकिकेः स्विद्यानाह
स्पटन्तरणानिदत्तानाविखुनेः निस्यामन्तिपगावास्पतनेकमतान्मगाः लवृति

क.क.
मदनमंच.
१८५
165

श्रिय कृतोवेदस्मृतिविरोराज्ञासोऽयंनैमवकः आगताःक्किंचिल्लितेऽप
नवापनोज्ञायिनीशुनः नस्योदेवकुलेतस्मिंनावन्तालेनथेवतो स्थिनोददशीघ्रह
षोनिर्गक्रमोवहृष्टवान् कावेतामेवयनेवकिंस्विदेवमयाश्विरे त्वनेवावाविमोदी
धेयहृस्यालापसविना इस्यालाच्यमनोह्रामालोक्यानायपन्हतो शुहषोह्यावव
हृष्यराज्ञावहृोवकाव च द्वितीयहृत्तिवस्यानेनावानायतस्हृष्टवान् कोशवाविवि
वेकश्वमेवस्ताबान्नवामिति ततस्तयोः स्वयराज्ञानवपर्यन्तशुक्तयोः यावितामा
यावेकोशवावक्तेमवकम स्थयतावुत्ययामेनयथावत्पुनामभाः अथतन्कावकोना
मविप्रस्यामवकःपौर नस्यप्रवीरशुवक्राकृतागस्यारायपतेश्वः अहमपुमृहाराः
मवेवविद्याविटः ततः तस्मिंश्वभार्यानुगतेपिनिर्विद्यानेशिशुः अथानेगृह्णात्मा
तथाः त्वमागत्यकृत्वान्तर मल्लनस्था भवेत्वनशास्त्रविद्यास्वसविन्त कस्मनोकुवे
लेवाल्यगुरुशासनवर्जिते तेनकुमेणाचितीयिशशवेज्ञानदेमेदः अटवीमेकथा
वाणानेहत्वमृगानाभवम् तावत्तेनपथावेकानगरपौनिर्गतावधूः आगाक्कोवा
थारूढाजनयेवेहृ मिरन्विता अकस्माश्वतदेवात्र करीघोटितस्तवेलः ऽतोण्या
नतामेववधूमभ्यापतन्महान् तद्भयेनचसर्वेपिन्नकानामवपायिनः तद्रत्नेपिस

द्धक्कीवाः पलायेत सेनोगताः न दृष्ट्वा स दृसैवाहं समं सभ्रममनुचिन्तये हा कथं कानने
दे भिल्लपल्लौ कथं न पश्चिनी न दृष्टा वारणास्मृत्या दृष्टा स्मरणाश्चमिमा आपन्नप्राणा विक-
लेः किं मार्गेण पौरुषेण वा इमं दृष्टुं कम्पेन गतो दृष्टा नैव मतिः यावदिनः गजोऽपि नाशि[illegible]
स्तमामवाप्य मण्डूकवत् नैतो दृष्टभीतयाना शीवोस्यमाणस्तथा नदृष्टं पलायमानां श्रृगाणां।
नेहम्मपि कृष्टवान् कमात्य यवनाभ[illegible]नाप्स्यारवामद्दाम्भोः आत्मानं वनयाङ्काय
नेकुमध्यमगामदृम् नयोयेस्यापयनातो शाखो निपकटलाघवान् पुलायमे दृ दृस्तीव
स्तम्भशाखामसूनिपतन् नेतोदृष्टयोषितन्तस्याः समीपमगमद्गुते शरीरजलशवनामदृ
क्कपदृभीषितामम् सापि मावोस्युद्धः स्वामोदृषोवावदन्तदा किमकुशलमतस्मेद
माकाश्रुदृषायया ईदृशमकटयोमात्यक्का क्कापि गतः प्रभोः पतत्कुशलपत्रमा।
त्ततः अनवीच्चिन्त नत्वेसकतमोभर्मा नमितिदानीपतिमम येनात्मतिरूपतेणदृता
मरुत्रगुरुवोदृष्ट सचेपृदृश्यपते प्रेतः सद्गगङ्क नातिमम येनात्मनिरूपतेणदृतामरु
गुरुवादृम अतः स्वेनमस्माकं पश्चात्ताग्गङ्कमाम्यैते लज्जनेवादृ मिलितायास्या।
मायवकुमविन पवनेयाकलदहनस्थेतिप्रतिपन्नवान स्वरूपाविपिताम्मापिपरस्त्रीयु
किमनया इति धैर्यसमागमेननाहि पसम्मानः तणादृनयवत्साभर्यवावासमाविने

हु॰ का॰
मदनमं
१५।
150

मती नेनसाकं मम धेनगंगे आवर्त्ततः क्रमात् अहं च गमनं तदत्त पाथेयः परवर्त्मना :
पश्चात् दलित्रितूलसमहसमध्यानमभ्यगां सावहूलिभयभूहभेगांगजनितात्कजनम पा
र्थिमिथ्यावदंती नपतिस्यशेष्वजेयत् कस्यकोन्कवेगाढ दृढ्ढातविघृषद्वः सहा
लिहदनुपक्रमस्ती भुजगीवविकातिता कमाश्च लोहूनगरेभ्यामाः स्मृत्तेश्चवयम व
निन्दाजीवनोपचभवे स्मणाः गृहस्त्रियाः स्थिताः स्मृत्तदहृचात्र सर्ववास्तहितालये
नचैसमिलितश्चेबृहिनीपाश्चाल्लगाः स्ववो नवेष्णदर्शनेन्मान्यमाप्यासः समस्वत्वेनो।
विनेजानातिजेस्तनाशेभजन्मातवार्जितम् ततो बहुसमानातीयं सर्वमस्मेमयोदितम् तद्
हैवतदासे मामेवमयमब्रवीत् त्वंसी भवाणुपार्थेत्रयक्रूतेनेवमिहागतः पतस्याभर्त्
भगिनीविपनेश्रवणिकिन्तुयाः गृहीनाथामयासाकमितः स्वागतमुपगता तत्कविछ्
नदीयेनसाहाय्येनतवभित्रु इत्युक्तामामयंविमोगनान् स्पात्तदावरूः वनिरुवधूनतेश्चा
लयपयावत्तन्नवेदयत् अन्यद्युः हतनसविश्रमानेनदासमेत्यतो आवेशयजानृजायात
चेदेवादेहानेते तथातस्थितयानीव मध्यादितंतदेवमा मिचमेभ्रातृजायायाने स्वावेशमा
कारयत् हतनवेशमे नचगृहीनानगरानरे श्वाशासहावयाजैहृत्वानःकार्यसविदे
अहं च निगन्ततन्तस्त्याश्चरुमवेशया वणिग्वधासमेयामः क्रमेणोज्जयिनीमिमां ततने

दाधुमारायोनदह्रः सोत्सवाननः ममत्वमनुनाहे रादनेनतस्तह्र निर्गमा ततस्त्वायंरदह्री
नात्रा विप्रक्षकेमेमयाणाकेः आगातोनगरीमेतामथ्या कामिलिताविक्र इत्याबाधात्र
मेभार्यशामेप्रमत्तयौवने ततेहभ्यान्तजायेनेत्वात्रुरागासमर्पिते अतोनिवासेसुवत्रदेवा।
शकामहेवद्य क्रस्याशमिनवेनाहिविहिनत्वैरसाहसम तदवस्थानहेतोश्च विमार्गेर
हश्चि। आवामत्रप्रमाणोसाहृहाहेवनहवनः दृष्ट्वानाथचसंयमस्यापितोवारशोक
या अघप्रष्ठोचहृमातस्तवैषकेथितोमया देवःप्रभवतेदानीमित्यनेनोदितेनतदा राजा
विक्रमसिंहत्वोविप्राह्वावप्पुभाषत तच्छोस्मिवाभयेसाधुदिहैवत्रुरैनिहतम अहमो
वबस्यामिपर्योमयुवयोार्थेन इत्युक्त्वासदत्तोराज्ञायथेष्टमीवनेनतयोः तौचभार्या
न्वितोनसानिकेटतस्यतः स्त्रुत इत्यंक्रियामतिवसत्सपियाद्विनाहुश्मा क्रियायवल
सत्ववदिक्षुतानाहु एवंवसाहसधनेधपिञ्जहिमत्तुसत्वमुदाराभिरेताः लितिणाभवति
इसेहिकेनचपुगविहिनेनापिस्वनेवकर्मविभवेनशुभाशुभेन ज्ञाप्रकृवेनदत्तरूपवि।
चित्रभोगाः सर्वांहिनामसहशसहपवसर्गः ततत्वमहमलिभुतोनभस्तस्वनाय ज्वाला
नयोनरुधिरैविप्रांतीहृदृष्ट्वा सोकापिदेवसहरजातिरुसंशयेनेगभेक्रतोपिवेलकर्म
वशान्नपमा इतिनिजभर्त्तृवदनात्क्रुतान्तपितेः कलिंगदत्तस्य देवीनारादत्ता प्राप्त

ह०क०
मदनमंच०
१५१
151

गर्भे परं प्रपदे ॥ इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते बृहत्कथासारे मदनमंचुकालम्बके
प्रथमस्तरंगः ॥ आदितः सप्तविंशः ॥ २७ ॥ ततः कलिंगदत्तस्य राज्ञो गर्भमलसा गा
त्री तत्तशिलायां सा नाम्नावदमाशने बभूत् ॥ उदेष्यच्चंद्रलेखां च प्राचीमंत्रवकाशमा
प्रसन्न प्रसूतवापाङ्गुष्ठीनवललनारका ॥ गतेचवनस्साश्चविवादनतस्सदृशी हता वेदा
सः सर्वेप्योदर्धसुर्गवणिकसंनिभा ॥ इहकन्या न किं जाता न इति वक्त्रे दृशालिनः ॥ रत्नाप्र
दीपान्तकान्तिर्जिताविस्फारयन्तायशः ॥ पिना कलिंगदत्तस्य जातानानादृशी सपि ह
ष्टान्तरूपदत्ताशावेफलस्वविमनाश्रभूत् ॥ दिव्यांतामपसंभावश्रहत्त्वेपकुरदीयत श्रो
ककंदः जकन्याहिकातद्दःकायवान्हतः ॥ ततश्चेतोविनोदाय जनैर्निर्गत्य मंदि
रात् ॥ यथोनानाजिनाकार्यविहारसमहीपतिः ॥ तत्रैकदेशे श्रावयमेपाठकाभि
लापा जनमध्योपविष्टेन कथ्यमानामिदं वचः ॥ अर्थप्रदानमेवाहुः संसारेष्ठ महत्त
मे अर्थदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणाहार्थेन कीलिताः ॥ बुद्धेन परस्यार्थे करुणाकुल
वेतसा आत्मापि तृणवद्दत्तः का वराके धने कथा ॥ तादृशेन च धीरेण तपस्तप्त्वा सगात
ह्यदः ॥ संप्राप्ता दिव्यविज्ञाना तेनैवाद्भुतमानः ॥ आशरीर ततः सर्वे विषयेष्वास्तनिवृत्ते
नोत् ॥ प्राज्ञः सन्नविहिते ज्ञयीन्समा कस्मवाथ लब्धये ॥ तथा च सर्वकस्यापि कतन्नाम्नाम

द्वीपतिः प्रजायेनातिरक्षणाः कमात्मसक्तमातिकाः वालापवचनास्यन्नावैराग्येण
पितर्शह श्मशाने शिश्रियः सहाजनगङ्खपरिकदम अमुत्रविश्रमेवेननत्रापीहशरीर
क नत्रापिभीहसंयोगसुखादिसमविभ्रमः एकंपरोहितनत्रसंसारेमातमुच्यते नदेन
नापिदेहतत्क्रमेःसन्नहितेवपुन लिपामोजीवदेवेतकशरीरपितकानेन कथ्याकुणापृ
योग्यकानेनापिसनेनाकि नथाचराजभ्रात्रविरक्तः कोप्यभूततरा सञ्चापिसको
नोपिपतिवज्रामिशिश्रियत सजातभिदः कस्यापिप्रविष्टावणिजोगृहम् दृष्टता
रूपनमत्यायभ्रश्चायतेजनाः सानलोचनलावण्यहृतविस्मृतमब्रवीत कथमात्
मिदंकहममीहशेनत्वयास्ते साधनाहीनवानेनचक्षुषापानिरीक्ष्यते इत्युक्तः स
नयाभिक्षुश्चक्षुरेकमपाटयत उवेचहस्तेतुकृत्वातन्मातःपश्यदमीदृशं जुगुप्सित
मस्रमांसगलज्जलनोयदिरोचते ईदृशंगृहाणत्वंचवदस्मेकिमेनयोः इत्युक्ताकेनन दृष्टा
हृषीदन्मावणिग्वधूः उवाचचहहापापमयाकृतममभवाम यदहंहेतुनानाभगालो
चनोन्मादनेनव नक्कुवाभिक्षुवचवन्माभूत्वनवव्यथा ममत्वयाह्यपकृतंयतः स
एवनिदर्शनम् श्रामीत्कोपिपराकानेकथाप्यपवनीपतिः अनुजेह्रविवेराग्यनिःशो
भनिकचक्रया नयस्तनश्चकोप्यत्रराजानेचेवचेकतः विहन्तुमागतः साकृतवेवायव

बृ. क.
मदनमंच
१५२
152

श्रमैः विहृत्य पानस्तम्भस्य पार्श्वादस्यायतस्य च नृपस्य चापलाद्राज्ञा स्त्रयानीकि।
लाश्रमम् तत्राहं वृक्षकदम्बो च नैः समाधिस्थितं मुनिं अनिच्छन्पर्यवाययैनां किमेनं ददितिकौतु
कात् विरस्थिताना स्वतास्तत्र मब्रूहुः सोथ भूपतिः अपश्यन्दयितापार्श्वे तत्र च श्राम सत्वतः
ददर्श चूतवृक्षाग्रे लग्नाः परिहृत्य स्तनितस्थिताः ऊर्ध्वं तत्र चाध्यायानस्मिन्नवक्रेन माहूरन्मुनौ
पश्यन्ती स्वीयां नेत्राणि पत्नी वने निर्विवेकता पके के किं नयत्क यीतपश्चात्तानिव तत्काक
या ततो गते नृपे तस्मिन्कन्याऽगमपि तं मुनिं अकूदं प्रकटीभूय काष्ठवाचाव देवता।
महात्मन्नेपन पापेन कोपेनैतत्कृतं नैव ते स्वशक्त्या तमर्हदहन्मम न्यपतेयदितद्भवान्।
तत्कृत्वास्तु गादर्शि हैवि मास्मेव मालिख्याः मन्त्रिधर्मेमहायो मेन विप्रियकरः अतः
तत्प्रसादान्न मा धर्मे भगवन्माभवानरूः कस्य त्वमेयं कदेविनेवं वेन्त समाचरेन्न कः
कोपान्स्वः स्वास्य देहस्यापि मनास्विनः प्रियाप्रियेषु हि साम्येन तत्त्मादिव्या लक्षणः पद
इत्युक्त मुनिना सा श्रुत्वा प्रसानस्यनो षिता अगात्निदेवता हन्तालिङ्गणानि निर्वेदये
न व्यथा सोपि तस्मादेवं रूपकारी मत्तो नृपः नेत्रे तत्र वनं न दृष्टवा तनपो हृद्याने च यास
मे इत्युक्त्वा स वशी भित्त्वा विनिर्मानाना वाणी वधू कानपि वशी विवक्षिता नाम्स्यः सि
द्धयः यया तस्मात् मापि रेमण्यकाकायगाने ग्रहः सतेपकार्यतेन तस्मादेक माहेस्य

प्राप्ते नरसिंहावर्यं मेनकासिन्निर्गीहत्तखसद्मनि पश्यन्ते आगिनामूर्ध्वे विन्यस्तामः शरीर
के इत्युक्त्वा परिवारेणाः समस्तराजकुमारिकाः नैषेवचकुः प्राप्तश्च सिसिद्धिं परमानन्दः प
वेशरीरेणिजेण्यस्पन्नेनास्तथीमता किंशुनः हृतदारादिपरिग्रहृत्तेणाक्तवे इत्यादिस
न्नृपः श्रुत्वा विस्तारेयमेपारदकान् कलिंगदेशोलीलाचारतनूप्रायान्त्स्वमन्दिरम् तत्राप्त
बाध्यमानस्य कन्या जन्मश्रुत्वा शुनः सर्वज्ञाग्रहस्वभेनकेनापि चेदि जन्मेनाः राजन्किंक
रुक्मान्तजन्मतापरितप्यते शृङ्खलापुत्रमाः कन्याः शिवाश्चेन्नृपाद्यच राज्यलक्षणका
नेशुभ्रीश्चस्याम्महीभुजा येभक्तियतिज्ञनकेवनमर्केदकाइव नृपास्तहतिभाजाया
केस्यादिततयाग्रताः नीरणि तुः मरुद्वीमः प्रभृतिभ्यः परामव फलेयस्यश्रुतारानाक्रु
नःश्रद्धाः श्रद्धवते स्तलोचनाकथाश्रुत्वकिंवदविशन्ता आसीद्राजा ह्यश्रेणाल्ये
श्विविक्रूटराज्ञे लेखवा कामोत्पत्रवधेयात्रानिमित्तद्वीवकेष्यया सचकेदिवमासमस्तः
लेनसमहागिरेः स्वरागणानेत्रोद्यानवासमेवरमदार्पितं नन्नेश्चेचचकारवेकोबापीत्त
नफलपंकजो लक्ष्मीलीलारविंधुनोनवाकरमहीमिव तस्यास्तस्यो समस्तइतत्तसोपा
नायास्तटेसदा पत्नीनांस्नात्रदृपाणामवधूसतः एकदाने नमार्गेणनभसाससुरस्त
री रम्भाजन्माविभवनाराजगामयदृच्छया स्नानेदृशराज्ञानेनचोद्यानेविरहारिणा।

बृ॰ क॰
मदनमंच॰
१५३
153

सास्नात्मगुमिवोत्कलहलस्तुष्यवननमध्यगं वापिकापद्मपतितो दिवोत्तुपविनः श्रिये
चेद्रः किमेषवैनेन दाश्रीरमसत्तुपायिनी न्त्वनेशच्छेश्रुकृधानेशच्छेभ्यः स्रोयमायानः।
किंत्तमारतिरेनस्फकगनासद्रूचारिणी इत्यौन्नमस्फकनोहेस्वासावतीयेनमोंनता
ते रम्भामात्रस्वरूपेण राजानेन समुपागमत् उपेतां तां च सद्रूपां दृष्ट्वा राजास विस्मयः
अचिंतयद्दहो केयमसमेभामवश्भवेन् ननावन्माउसीयेनुपादेनोस्याराजः सुश्रो
नयत्तः सतिमेषवानस्मा हि व्यवकाप्पसौ छष्टुमात्रमयानेयपलायेनाहिजातोवि
ते मतिभेदाः सद्राप्रायोहि व्याः कारणमागताः इति ध्यायन्स न्टपतिः हृनमभा
बणानया उत्कमेणैवनन्कालेनत्केटोमेषनामवान् विक्रोडचविरसोत्रसाकमा
मरसानया दिववापिनस्मारम्भायमनजन्मभूः नन्मखोयत्तिणोहवरोश्रिव
णिराशिभिः सामन्भूमेनरेंद्रस्योमहृशिखवैरिव कालेन चास्यराज्ञः सा हृषेणास्य
वशपमगाः मृत्तनानत्मसहृष्टीम्लनगभीसतीसना मलतमात्रैवचसाजगादेतमहे
पतिं राजेशापोयमेदं मेत्रीणाज्ञातः सचाधुना अहं हिरम्भानाकहीनयिदृष्टपुरा
किणी ज्ञानेवगमेउत्कानेगच्छामलत्तणवयं समयाद्दीदृशास्माकनदृत्तः कन्य
कामिमो पत दिवाह्मानाकेनोभूयो भावी समागमः पवमुक्त्वा समारम्भाविवचास्मा

तिरोहृये नष्टः स्वाम्यमराज्ञाभून्नरामाणां व्ययोद्यतः निरुद्धेनापि किंतस्के विषयास्मियेण
जीविते मेनकायो यस्तुनायायमस्त्येव शकुन्तला इत्यादिस्मविवेकस्कोज्ञातार्थः सत्यपो धृति
शनैरात्मकन्याच उन्नः संगमकारणं नोचवालोन्तदेकाग्रः विनासवेगमृद्धदेवी सोनिला
वनसौन्दर्यमामन्त्राचकेसलोवनो कालेनयो वनप्रामामुघातनस्यात् दर्शनाम् श्रुवायद्द
क्षयाश्राम्यत्वनत्स्वाः काश्यपोमुनिः सतपोराशिरूपोपिदृष्टुवैनानृपात्मजा प्रत्युत्
गरसज्ञोभूदितिचात्रवचिंतयत् अरेरूपंकिमपरस्याः कन्यायाः प इमाद्दनेनेमाप्रामा।
स्मिवेद्वायां किमन्यत्तपसः फलं इतिध्यायन्मुनिगृहवासमहलोवनयातया प्रदर्शितप्रन्व
लैनुज्ञाविधूम इव पावकः सेवीस्वमापिमेघेमासासानस्वच्छकमण्डलुं शोनस्त्रककमनीयश्च
केशपाशादिनिचिंतयत् वरुणायेववीपरनयोमहामालिकां त्रिपनीतस्यावशुच्विशणामम
मकरोन्मुनेः पतिस्मामुद्दीप्याशीलसामलेनाभरीयत स्वामृष्टवरहलक्ष्यममन्यथान्तात्व
शात्मना नेत्रसामान्यतद्रूपलोभलेहितलज्जया तयापचेमविमनदृष्टयाप्युनिश्रा
वः पष्णायद्दीक्षाभवनो नेत्रीलापानचेहृये नदेवदातान्नृपतिः पितुमेयाच्यतामिति
श्रुत्वा त्वयपरिजनान्मुनिं तस्यानिशम्यसः गत्वान्नृपतत्पितरं हृष्टेणानामृथाचत सो
पितेवीस्यतपसावशुभाचानिभूमिगाम् उवाचवचितानिध्यो राजासुनिजमारकं जा

ह॰क॰
मदनमं
१५४
154

नाप्सरसि रम्भायुं कस्मैचिद्भगवन्मम यस्याविवाहान्नाकेमेनयाभावी समागमःप
वंतयावज्रेन्मायायारम्भेयवममोदितम् एतत्कथमहाभागमवेदितिनिरूप्यता नक्कु
त्वामुनिश्चोसोतणामेवमविनयन् किंश्यामेन कोऽहूतास्पेदृष्ट्वायमवदा ददाव
बोधैर्मुनिनानभार्याकेहूणाकृता त्रिशङ्कु किंननीतोयाविश्वामित्रेणलब्धकः न
दिदस्तनपोमागम्यया किंनुकरोम्यहम् इत्यालोच्यनभार्यायमिन्दुक्तासोऽब्रवीद्वौ
तिः इदैवनास्तपोशोनमहीयतेषभूपतिः सशरीरोदिवयातुरम्भासेभोगसिद्धये इ
त्युक्तेतेनमुनिनासाउेनणराजसंसदि एवमस्त्वितिमघवक्तादिव्यावाग्दश्रूयत ततः
सुलोचनातस्मैमनयेकाश्यपायताम् वत्सायदत्तातनयासराजादिवमद्ययो नुत्रैदि
यवस्तासायस्तूयाशाकृतिवृत्तथा तासेरम्भयासाकंदृष्टयादिज्ञाउभावधा इत्यक
ताश्चितोदेवृहवणःशापकन्यका कन्याशुभाहशागेहेषदृष्टोवनवेलिदि तदेवा
कापिदिव्यातेमानोशापच्युतात्रवे कन्यालनमृतोः मागाः शुचेतंजन्मनाविमोः इति
श्रुत्वाकथांराजायदृहृष्टाद्विजन्मनः कलिंगसेनान्टपतिर्जेहोविनानेनाषव नास्ति
वक्केनिमूहतानयनानेदर्शायिनी नाम्नाकलिंगसेनेतिबालामिकलोपमा सोपि
तस्यापिनगौदेवाजश्रीततःक्रमात् कलिंगसेनावद्धेवयस्यामध्यवर्तिनी विजहार

वहर्म्येष्वमायगृहोपवनेषु च क्रीडासु समयस्यैव लद्दवीशैशवोचितैः कदाचिदथहर्म्यस्थां के
लिसक्तां ददर्श तां मयासुरसुतायान्ती व्योम्ना सोमप्रभाभिधा सा तामालोक्य रूपेण मुनिमा
नसमोहिनी सोमप्रभा नभःस्थैव जातप्रीतिरचिन्तयत् केयं किमैन्दवी मूर्तिः कान्तिस्सा दिवा
कुतः रतिर्वा यदि तत्काले कस्मात्कामदेवसंगहृ अत्र राजगृहे कापि दिव्या शापच्युता भवेत् जा
ने जन्मान्तरे चाभूत्स्नेहसख्यमस्मै तया पुनर्हि मे वदन्त्यस्या मनिस्नेहाकुलं मनः तद्युक्तं कर्तुमे
तामेव स्वयंवरसखीं पुनः इत्यसौ चिन्तयित्वा लाघवात्तस्यास्त्रासमस्तशंकया सोमप्रभा सा गगनादन्ति
तमवातरत् मनुष्यकन्यकाभावमाश्रित्याश्वासकारणं तस्याः कलिंगसेनायाः शनैः रूप
सखी च दिष्ट्या राजसुता कापि स्वयमस्यद्भुताकृतिः अस्यैः समागता पार्श्वमिति चिन्तयन्त्सखी म
म इति तद्दर्शनादेव विश्रिणोन्याय्यवादरात् कलिंगसेनाप्यालिंगत्सनी सोमप्रभां तदा
उपवेश्य च पप्रच्छ तत्क्षणाद्वंशनामनी वक्ष्यामि सर्वं तिष्ठेति तां च सोमप्रभाब्रवीत् ततः क
थाक्रमेणैव वाचा सख्यमवध्नतां ताभ्यामुभाभ्यामन्योन्यं हस्तलग्नद्वयश्वरःस्तर अथ सोमप्रभा
वादीत्सख्येनैव राजकन्यका राजपुत्रैः समं सख्यं कष्टं यदति वाड्यनेः अल्पेनाप्यपराधेन ते
द्विकुप्यन्ति मात्रया राजपुत्रवणिक्पुत्रकथाश्राव्यत्रवच्मि ते नागर्यां पुष्करावत्यां गूढ
सेनाभिधोऽनृपः। आसीत्तस्य च जातोभूदेक एव किलात्मजः स राजपुत्रो दृप्तः सन्नेकपुत्रतया

ह॰क॰
मदनमंच॰
१५५
135

शुभे अशुभे वापि यस्मिन्के पितातस्याभवद्विहृतन् आम्रनोपवनेजातं दृष्ट्वैनैव शत्रुकः वा
तिजोबलदत्तस्य स्वतुल्याविभवाकृतिः दृष्ट्वाचमत्यः सोनेनस्वयंवरस्तुहृत्कृतः तदेवैवेक
रूपौतोजातौताराजवणिक्सुतो स्यातेनशोकेतुः स्निग्धनावमोन्यमदर्शने आशुवध्यातिहि
मप्याराजन्मोनवसेत्स्वः नोपभुंक्ते स्मतेभोगौ राजपुत्रः कदाचन वणिक्पुत्रस्यायत्तस्सनाद्वाव
वोपकल्पितः एकदाहरू दस्तस्यनिश्चितोद्वाहमादितः अहिच्छत्रेविवाहायसमगात्स्याः
नृपात्मजः मित्रेणानेनसाकं च गजारूढः ससैनिकः गच्छन्नित्तुमतीतीरं प्राप्यसायंसमा
वसत् तत्रचंद्रोदयेपानमासेव्यशयनंश्रितः अर्थितोनिजयाधात्र्याकथां वक्तुं प्रचक्रमे उ
पक्रान्तकथोजह्रे श्रान्तोमन्त्रनिद्रया धात्रीचतद्वन्मात्रासीन्द्रेसूताजाग्रद्वणिक्सुतः ता
नः स्वप्नमेवचान्योन्यं स्त्रीणामिवमिथः कथाः गगनेशुश्राववेनेन वणिक्पुत्रेण जाग्रता अना
ख्यापककथामहमपापोयेनश्रपाम्यहं पतिद्रव्यंतत्पंचहारं भानत्ससहृदृष्टिविति कंठलग्नेनतेने
घतन्तृणं मृत्युमाप्स्यति इत्युक्त्वाविरतामेकाद्वितीयावदताब्रवीत् अतोयद्ययमुत्तीर्णस्त
हस्तान्वेपादकं भोत्स्यतेवेत्फलानास्सनततः प्राणोवियोत्स्यते इत्युक्त्वाविरमत्सापितृतीया
भिदयततः यद्यतदपितीर्णायेनहिवाहेकनगरहम् प्रविष्टश्चनवेवासहस्तुदृष्टिपतिष्ठति ।
केतिवरमन्तापि चतुर्थीचाब्रवीत्ततः अतोपियदितिस्त्रीर्णोलनन्तकंवासवेश्मानं प्रविष्टः

शतक्रतोऽयं तत्ते सम्यक् करिष्यति शतक्रतोऽप्ययं यस्य जीवेति न वदिष्यति कश्चिद्वतनत
श्चेयमन्यो वृषाम् उपेष्यति येन चेदं कृतं सोऽस्य तत्त्वार्थं यद्यवबुध्यति तस्यापि भविता मत्तः सिद्धि
न्मा सत्त्वमवनेत वणिक्सुतस्तत्सर्वं कृत्वा निर्जीतदारुणं सततं स राजपुत्रस्य तद्दातृहिंस्रोऽय
वितथत उपक्रान्तो वनाख्यानाथिक्या थाय दिललितं देवताः श्रीन्नमाः यानाः शापेन्
क ऊहहलात् न देवतास्मिन्न तेन राजसुतो काष्ठो मम मास्त्विमिः अतो येन तत्त्वं गोपयिष्यामि
माणतमः हहन हतानेन वाक्यस्य मा भूद्दोषो मम मा प्यतः इत्यालोच्य निशान्ते स सहा
क्रेण वणिक्सुतेनः राजपुत्रोऽपि सम्मानितः स्यन्दनस्थः सखेः पथि ददर्श पुरतो द्वारेण मादाय
मियेषु च ततोऽब्रवीद्वणिक्पुत्रो हा रे मास्म गृह्णीः सर्वं मायेयमन्यथा नेतव्यं पशुपुंगः सैनिकाः
कथम् तत्कृतान्नेन परित्यज्य गाकनैश्च ददर्श सः आम्रवृक्षं फलान्यस्य भोक्ष्ये कृष्णपान
तः वणिक्पुत्रेण च मार्गवननेऽपि स निवारितः सोऽनः खेदः शनैः ठक्कुरस्य पश्यन् वेशमनन्त
न्तेन हाहाकृतेन वेशमान्वि सन्द्वाराणि निवर्तितः तेनैव सख्या यावत्स्मृता वस्मतिर्नेहह ततः का
ष्ठं विद्धि तीक्ष्णः किंचित्सभन्नयोनिशि निवासकृद्विवेश सोऽपि राजपुत्रो वधूसखेः तत्र तस्मिन्व
णिक्पुत्रे प्रविश्याल सतनस्थिते शतक्रतुः तत्र वक्रपायनीयाग्नितोऽयतः शतक्रतोऽपि तस्मा
त्रेतो वर्जीवन्दोषः कृतकार्यो वणिक्पुत्रो हृष्टः सर्वं वद्धियो नियान्तेन मपश्यं राज

कथा॰ स॰
मदनमंच॰
१५६
156

पुत्रो वध्यस्तवः ईर्ष्याविष्टेन तेनेत्थमुक्तो द्वाःस्थानवाचव पापात्मा येरहः स्थस प्रविष्टो नः
पुत्रे मम न द्रष्टास्यापयातो यावन्मयाने सो निगृह्यते न द्रष्टा बद्धि मिर्वद्धो निष्पातिमवणिक्सुतः
प्रातर्वध्यभुवं तेन आनीयमानोऽब्रवीन्मतान् आदौ नयत मानावहाजपुत्रातिकं पतः वक्ष्यामि
कार्यं किंचित्ततः ऊचुस्ते वध्ये इत्युक्तेनैततगेत्याविज्ञप्तः सत्रृपात्मजः सविवेवीयितस्या
दैयत्स्यानयतमादिशत आनीतः सोऽब्रवीत्स्नेहं तातेराजसूनवे मत्पयाजूरूपा तो यथा स्मेनेस
त्यवेसायितत् ततस्तुष्टः सत्ससत्यो वधमुक्तेनतेनमः आपयौ राजतनयः हृतदारो निजाश्रुरी
तत्र सोपि हृदनस्यकृतदारो वणिक्सुतः स्तूयमानगुणैः सर्वैर्जनैरासीद्यथासुखम् एवमा
कवेलाधूर्तस्वतिर्यत्त्रसमाश्रितः राजपुत्रानमन्यते हितमनागजाइव वेतालेनास्य कामं
गीयेविद्हसहतंमसत्तन् नत्राजपुत्रसख्येमेमास्मृताभिवरः सदा इति श्रुत्वा कथां मन्त्रोहरि
शिखो मयभामुत्स्वात् कलिंगसेनासहिते हृनोसखी मतमाधवन एते पिशाचानन्येन राजपुत्रा
मताः सखि पिशाचवृत्ते रहकथामिह्माख्यामि तत्क्षणं यक्षस्थलाख्ये कोप्यासीदग्रहारे
परा द्विजः सजातु उगतः काष्ठान्याहर्तुमटवीं यथौ तत्र काष्ठकुठारेण पाद्यमाने विधिवे
शात् आपपत सज्जेघायोभितातः प्रविवेशनतत् ततः सप्रस्रवद्रक्तो दृष्टाकेनापिन्नः किंतः
उल्लिप्यानीयनरदहे सोऽप्रत्यभिजानतो तत्र विह्वलया पत्म्यानत्यप्रताल्मप्राणितम् आ

१५६

शाम्यत स्नांगे त्यागो निबद्धो ब्राह्मणपट्टकः ततश्च किन्नमान्नः सत्वगणलस्य दिवे दिने न
षेन कृतौ हैव यावन्नाडीन्नमापयो ततो नाडीव्रणान्निर्विण्णो दरिद्रो मरणोद्यतः अभ्येत्य मरवि
विप्रेण केनापि जगदे रहः सखा मे यजुद्दत्ताख्यो विप्र भूतानि डौनः पिशाचसाधनं सत्ता
धने प्राप्य स्वैरं स्थितः तस्मात्त्वं साधनं तेन मन्त्रमप्यतः पिशाचं साधय स सवे सत्ता
नोपयतां ब्राह्मणम् इत्युक्त्वा मोक्षमन्त्रं सासाद्बुवाचास किं यामि मो उत्थाय पश्चिमे यामे मुक्त
केशो दिगम्बरः अनाचान्तश्च गृहीत्वा तण्डुलानां यथाक्रमम् द्वाभ्यामादाय हस्ताभ्यां अञ्जलि
पत्रांके चतुष्पथे नत्वा तेन तण्डुलगृहीतो स्थापयित्वा ततः सत्वरं मौनेनैव स्वमागच्छेमा वीक्षि
ष्वाश्च पश्चात्ततः एवं कुरु सदा यावत्पिशाचो व्यक्तो गतः अहं हि हन्मि ने व्याधिमिमं त्वाव
दृष्टितः स्वयं तेनाभिनन्दितः सोऽथ तव रोगं हरिष्यति इत्युक्तस्तेन मित्रेण सद्द्विजस्तथा
करोत् ततः सिद्धः पिशाचः ततस्तानुसस्मरश्चरथे: हिमाचले ... औषधानीयुरोपयामास तं
व्रणं जगाद च शुहृ हे तेन सोऽथ लगनथ हि जम् देहि व्रणहितीय मे यावन्नरोपयाम्यहं
न चेत्त्वज्जासनस्थेनेशारीरं संहरामि ते इत्युक्तः स द्विजो भीतः सद्यो वातं समभ्याधात् ब्र
णहितीयं दास्यामि समभिलिते दिने विति ततस्तेनोऽत्यक्तः सोऽभूनिराशोजीवितेद्विजः
इत्युक्त्वा विरतामथ प्रादत्सोऽलाच्च्योनलज्जया कलिङ्गसेना भूयः सा वासवदत्ताममभाषिते

हे॰क॰
मदनमंच॰
१५७
157

ततोब्राह्मणोनगलाभाद्यामर्द्धेविप्रस्यवाचनम् इत्युपेत्यावदत्द्विजाविदग्धामहनमर्त्यकावे
वेधहपिशाचेतेनाक्रान्तेनहृद्विजेशुनः नाडीब्राह्मणोमेडहिन्द्रभवनाद्रोपणतामिति तच्छ्रुत्वाश्रु
द्विजोगत्वानथ्येवोक्त्वाचस्तद्विजः अन्येद्युर्द्विजस्तस्याः पिशाचेननेननोनिके स्थाचनस्य
पिशाचस्यवनेगत्वमदेशायुत् रोपयेमब्राह्मणभद्रममेतिब्रुवतोरहः सचमृकः पिशाचो
स्याः वेरोगोसननेहदो पिडीलेपादिनवासीन्मतोपयितचूत्तमः दिनश्चविनस्तस्यानस्तक
वाजेवतिज्ञासयोः किंश्विमरोहनीत्येवतदहरागत्यलोकयत् ग्रावहितीयुतस्याधःसा
पाङ्गब्राह्मणमेतत नष्टदेवचसंज्ञानः सपिशाचोव्यचिन्तयत् एकान्तरोपितोयावद्वन्या
तोयद्वेनापरः मह्यः सवादोयाच्छिद्वेषनप्योपातिभूविता इत्यालोच्यविरुद्धाथमित्रा
वधनशंकय्य सपिशाचस्तेनोमर्त्यैः पलायादर्शनेययो एवंचवंचयित्वातेपिशाचमो
विनस्तया इद्दिजाइद्विजस्तस्यारोगोनीरोगयथासवे इत्यपिशाचस्तान्तस्यावाला
राजस्वनाश्वये नेसिद्धाश्रयणनध्यायसाविरस्यास्तुव्राह्मिभिः राजयक्ष्मकुलीनास्त
मैनाटश्यः स्फनाः कचित् अतोन्यथान्यभाव्येनेसत्यमन्तस्तेगतेप्रति एवंकलिंग
से

नायास्तुवोक्तुत्वाकथाक्रमे महासंविभ्रमधुरंतोषंसोमप्रभाययौ . ततोमेघष्टियोजन्मांशटर्हेया।
न्तिचवासरः चिरास्थितास्मिततन्निर्यामीत्येताशुवाचच ततोस्तगिरिशिखरेब्रजतिवासरेशशने:
सर्वोषुनरूपायामन्यएगायिनीसमाष्टब्धता तएांजनितविस्मयागगनमार्गेणस्साजगामवसतिं
निजाश्रमभमेवसोमप्रभा विलोक्यचतदृष्ट्वैबहुवितर्कमभ्यंतरेप्रविश्यसमचिंतयत्किलका।
लिंगसेनाचसा नवेद्मिकिमसावहोममसखीचसिद्धांगनाभवेत्किमथवाप्सराःकिमथवापिवि
द्याधरी दिव्यातावदियंभवत्यवितथ्यैवामायसंचारिणीदिव्यायोनिचमानुषीभिरसमस्नेहहृता
संगतिम् भेजेकिन्नृपतेःदृष्यौस्तनयुवासख्येनसार्द्धंयतीतस्मीम्याहपुराविनायस्तदारभिस्वर्गाद्व्रजा।
किंभूतले तत्सीराश्चानतोनकिंपुनरेषामेश्वष्टापियानादिवंसंभूताश्चततःप्रभाविकलागावानाकि
भूतले तद्धन्यास्मियन्मेदयाउपनतादिव्यासखीयममशांतस्यासन्ययनामनीसद्विगुणंप्रस्थामि।
तामागता इत्यादिराजतनयाहृदिचिंतयंतीतांयामिनीमनयदत्रकलिंगसेना सोमप्रभाचनि।
जवेश्मनिभूयप्रवतद्दर्शनोत्सुकमनारजनींनिनाय ॥ इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचितेकथासरि
त्सागरेमदनमंचुकालंबकेद्वितीयस्तरंगः ॥ आदितोष्टाविंशः ॥ २८ ॥ ततःसोमप्रभाप्रा
तस्तद्दिनेदापपारनी स्यस्तदारुमयानेकमायासद्दल्गुत्रिकां करंडिकांसमादायसानभस्त
लचारिणी तस्याःकलिंगसेनायानिकटंपुनराययौ कलिंगसेनाप्यालोक्यतामानन्दाश्रुनिभे

बृ॰क॰ ता उत्थाप्याङ्के जग्राह पार्श्वासीनामुवाच च । त्वदीयमुखपूर्णेन्दुदर्शनेन विना सखि तमोमयीव
म॰मं॰ यामाद्य शतयामत्वमागता । तज्जन्मान्तरसम्बन्धः कीदृशः स्यात्त्वया मम । यस्यायं परिणामोऽद्य त्वं दे
१५८ वी वेत्सि चेद्वद । तच्छ्रुत्वा राजपुत्रीं तामेवं सोमप्रभाब्रवीत् । ईदृशं नास्ति विज्ञानं नहि जातिस्मरा
158 म्यहं । न चात्र मुनयोऽप्यन्ये केचित्परिजानते । यैः कृतं तादृशं सर्वं परतत्त्वविदश्च ये । एवमुक्तवतीं
भूयः प्रेमविस्रम्भपेशलं । कलिङ्गसेनापप्रच्छ विजने तां सकौतुका । ब्रूहि मे सखि कस्य त्वं देवजातेः ।
पितस्त्वया । जन्मनालंकृतो वंशः शुभः कथयैव सत्त्वनया । जगत्कर्णामृतं किं च तव नाम सुलक्षणे । करे
डिका किमर्थेयमस्ति च वस्तु किं । एवं कलिङ्गसेनायाः श्रुत्वा सप्रणयं वचः । सोमप्रभा सा सर्वं तत्क
माद्वक्तुं प्रचक्रमे । अस्ति त्रिजगति ख्यातो मयो नाम महासुरः । आसुरं भावमुत्सृज्य शौरिं स श
रणं श्रितः । तेन दत्ताभयश्चक्रे स च वज्रभृतः सभां । दैत्याश्च देवपक्षोऽयमिति तं प्रति चुक्रुधुः । तद्भया
त्तेन विन्ध्याद्रौ मायाविवरमन्दिरं । अगम्यमसुरेन्द्राणां बह्वाश्चर्यमयं कृतं । तस्य नौ द्वे दुहितरौ मय।
स्य ब्रह्मचारिणी ज्येष्ठा स्वयंप्रभा नाम कुमारी तत्र हि स्थिता । अहं सोमप्रभा नाम कनिष्ठा सा त्वहं
सखि । दत्ता नलकूबरसंज्ञाय धनदसूनवे । पित्रा चाशिक्षिता स्माहं मायायन्त्राण्यनेकधा । त्वत्प्रीत्यै
चेयमानीता स्वर्णनवकरण्डिका । इत्युक्त्वादर्शयत्तस्याः प्रोद्घाट्य बहुकौतुका । सोमप्रभा काष्ठमयीः
स्वमायायन्त्रपुत्रिकाः । कीलिकाहतिमात्रेण काश्चिद्गत्वा विहायसा । तदाज्ञया पुष्पमालामादा।

यदुतमायययो काचित्तथैव पानीयमानिनाय यद्दृष्ट्वा काचिच्चनर्तं काचिच्च कथालापमथाकरोत्
इत्यादिभिर्महाश्चर्यैः किंचित्कालं विनोद्यतां सा रक्षितां स्थापयित्वा तां च यंत्रकरंडिकां कलिंगसेनामा
मंत्र्य सोत्कां सोमप्रभा ततः ययौ भर्तृपरायत्ता नभसा निजमंदिरं कलिंगसेनाप्याश्चर्यदर्शिध्वस्तपानात्त्व
या प्रहृष्टा नदहस्तस्याः सर्वाहारपराङ्मुखी तद्दृष्ट्वा च ततस्तस्या जननी रोगशंकिनी आनन्दाख्येन
भिषजा निरूप्याविकलोदिता कृतोपि हेतोर्हर्षेणान्नष्टाः स्याः न त्वन्नरोगतः उत्फुल्लनेत्रं वक्त्रं तदस्या हस
दिवानिशं इत्युक्ता तेभिषजा हर्षहेतुं ततो जननी च सा पृष्ट्वा तां यथावृत्तं सापि तस्यै तदब्रवीत् ततः श्ला
घ्य सखीसंगहृष्टां मत्वा भिन्नं यच आहारं कारयामास जननी तां यथोचितं अथ्यान्येद्युरुपागत्य विदि।
तार्थाक्रमेण सा कलिंगसेनां तामेव रहः सोमप्रभाभ्यधात् मया वत्सस्त्वमावेद्य तत्र ताप्यागमनेत्वह
मनुज्ञाता निनो भर्त्रा गृहे हीता विदितार्थिनः तस्मात्त्वमप्यनुज्ञाता पितृभ्यां मम सांप्रतं येन स्वैरं मया सा
केनिःशंका विहरिष्यसि एवमुक्तवतीं हस्ते त्वां गृहीत्वैव तत्क्षणं कलिंगसेना स्वपितृमातृनिकटं
ययौ तत्र नाम्ना वयाख्यानं पूर्वं चैतामदर्शयत् तां च दृष्ट्वा यथाख्यानमेनामभिननन्दतुः कृतवस्था।
कृतिशीलादम्पती तौ उभौ ततः सत्कृत्य दुहितृस्नेहात् तां सुरसुन्दरी वत्से कलिंगसेनेयं हस्ते तव सम
पिता नदिदानीं यथाकाममुभे विहरतं युवां एतत्तयोर्वचो हृत्वाप्यभिनन्द्य निरीयतुः समं कलिंगसे
ना च सा च सोमप्रभा तथा जग्मतुश्च विहाराय विहारं राजनिर्मितं अनिन्त्वतत्पतात्र मायायंत्रकरण्ड

ह्व॰क॰ कौ ततोयंत्रमयंयक्षं तं गृहीत्वा प्राहिणोत्तदा सोमप्रभा स्वप्रयोगान्तुद्वाचीनयनायसा स्वयन्तोनभ
स॰ मं॰ सागत्वाहरमधानमायेदौ आदाय तु कामदत्त्वेहेमांबुकहंसचयम ततोभिक्षुज्वस्वागता स्मामयामास
२७४ तेतस्सा सोमप्रभासनिलयान्स्वांस्वयमदायिनः तद्दृष्ट्वागतस्तदृष्ट्वाचविस्मितोमहिषीसखः राजाक
159 लिंगदत्तस्तामहत्त्वायंत्रचेष्टितं ततःसोमप्रभावादीद्राजन्नेतान्यनेकधा मायायंत्रादिशिल्पानि पि
त्रासृष्टानिमेपुरा यथाचेदंजगद्यंत्रंपंचभूतात्मकंतथा यंत्राण्येतानिसर्वाणिशृणुतानिपृथक्पृथक्
पृथ्वीप्रधानंयंत्रंयद्द्वारादिपिदधातियत् पिहितंतेनशक्नोतिनचोद्घाटयितुंपरः आकारस्तोययंत्रो
त्थःसजीवइवदृश्यते तेजोमयंतुयद्यंत्रंतज्ज्वालाःपरिमुंचति वातयंत्रंचकुरुतेचेष्टागत्यागमादिकाः
व्यक्तीकरोतिचालापंयंत्रमाकाशसंभवं मयाचैतान्यवाप्तानितातात्किंत्वमृतरक्षयत् चक्रंच
क्रयंत्रंतत्ततोजानातिनापरः इतितस्यावदंत्यास्तद्वचःप्रदधतामिव मध्याह्नेप्रघमाणानांशंखा
नामुदभूद्ध्वनिः ततःसोचितमाहारंदातुंविज्ञप्यतंनृपं प्राप्यानुज्ञांविमानेनोसातुगगनयंत्रनिर्मिते क
लिंगसेनामादायप्रतस्थेगगनेनसा सोमप्रभापितुर्गेहंस्वेच्छयासखेद्धरंतिकं क्षणाच्चप्राप्यविंध्या
द्रिवर्त्तितत्पितृमंदिरं तस्याःस्वयंप्रभायाश्चपार्श्वंतामनयत्सखीं तत्रापश्यज्जटाजूटमालितांस्व
यंप्रभां कलिंगसेनालंबाक्षमालांसब्रह्मचारिणीं सुसितांबरसंवीतांहसंतीमिवपार्वतीं कामभो
गमहाभोगगृहीतात्मतपःक्रिया सापिसोमप्रभाख्यातांप्रणतांतांनृपात्मजां स्वयंप्रभाकृतातिथ्या

संविभेजे फलाशनैः साविभुक्तैःफलैस्तैस्तैर्जरातेनभविष्यति विनाशान्नसरूपस्यपद्मस्येवहिमाहति
एतदर्थमिहस्नेहादानीताभवतीमया इतिसोमप्रभाचैतांराजपुत्रीमभाषत ततःकलिंगसेनाचता
न्यभक्षत्फलानिसा सद्योमृतरसासारसिक्ताङ्गेवबभूवच ददर्शचपुरोद्यानंभ्रमंतीतत्रकौतुकात्
सस्वर्णाब्जवापीकंसदास्वादुफलद्रुमम् हेमचित्रखगाकीर्णंसन्मणिस्तंभवेश्मकम् भित्तिबुद्धिक
रंशून्येभित्तौशुद्धिप्रतीतिदं जलेस्थलधियंकुर्वत्स्थलेचजलबुद्धिकृत् लोकान्तरमिवापूर्वंमयमा
याविनिर्मितं प्रविष्टपूर्वंसर्वैःपुरासीतागवेषिभिः स्वयंप्रभाप्रसादेनचिरान्तश्रान्तनिर्गमैः त
तत्तदद्भुतपुरप्रकामालोकविस्मिता अजरामरजनीभूतांतांमाहृष्टस्वयंप्रभा कलिंगसेनामारोप्य
यंत्रेपुंस्याविहायसा सोमप्रभातदाशिलामानिनायस्वमंदिरे तत्रसातद्यथावस्त्वपित्रोःसर्वमवर्ण
यत् कलिंगसेनानौवाप्यपरंसंतोषमीयतुः इष्यंतयोर्दयोःसख्योर्गतस्तद्दिवसेऽथच ऊचेकलि
गसेनांतामेवंसोमप्रभैकदा यावन्नपरिणीतात्वंतावत्सख्यंममत्वया तदूर्ध्वंभवनेपश्चात्तवमेस्या
दागमःकुतः नदृश्यैवहिसख्याभर्त्रानारीकार्यःकथंचन अत्रेहकेतुगाथाश्च श्रूयतांमांसानिवेदात्
तथाचशृणुवक्ष्यामितांकीर्तिसेनाकथांनव पुरेपाटलिपुत्राख्येपुर्योधनवतांवणिक् नाम्नायथा
र्थेनधनपालितइत्यभूत् कीर्तिसेनाभिधानाचतस्याजायतकन्यका रूपेणानन्यसदृशीप्राणे
भ्योप्यधिकप्रिया साचतेनसमानायमगधेषुमहर्द्धये देवसेनाभिधानायदत्ताभूद्वणिजेसता ते

दे॰ क॰
म॰ मे॰
२६॰
160

स्यचातिसहृत्तस्यदेवसेनस्यऽजैनी विपन्नजनकस्यासीज्जननीस्वामिनीगृहे साऽस्नुषांकीर्त्तिसे
नांरव्यातांपश्यंतीपतिसंमतां क्रुधाज्ज्वलंतीपुत्रस्यपरोक्षंममकदर्थयत् कीर्त्तिसेनापिसापत्युर्वक्तुं
नैवशशाकतत् कष्टाहिकुटिलश्वश्रूपरतंत्रवधूस्थितिः एकदासपतिस्तस्यादेवसेनोवणिज्यया
गंतुंप्रववृतेबृंद्धप्रेरितोवलभीपुरी ततःसाकीर्त्तिसेनातंपतिमेवमभाषत इयच्चिरंमयानैतदा
र्यपुत्रतवोदितं कदर्थयतिमामेषातातवांबात्वय्यपिस्थिते त्वय्यितस्तुप्रस्थितेकिंमेकुर्यादितिवेद्म्यहं
तच्छ्रुत्वाससंभ्रांतस्तत्स्नेहात्सभयःशनैः देवसेनस्तदागत्वामातरंप्रणतोब्रवीत् कीर्त्तिसेनाधु
नाहस्तेनवांबशरणंस्थितसमे नस्वानिःस्नेहतांकार्याकुलीनतनयाह्यसौ तच्छ्रुत्वाकीर्त्तिसेनांतामा
हूयोहतिनैषमा तं देवसेनंमातासातत्कालंसमभाषत कृतंमयाकिमेषाचेतामेवंत्वांप्रेरयत्यसौ
गृहभेदकरीपुत्रममतुल्यौयुवांसमौ श्रुत्वेतत्स्वांतचित्तोभूत्सतेनसवणिग्वरः प्राज्ञसप्रणयेवा
कैजननयाकोनवेध्यते कीर्त्तिसेनातुसातत्रसीमासीद्वेगसंमिता देवसेनस्तुसोन्येद्युःप्रतस्थेवल
भीवणिक् ततस्तांहिरहस्येश्वश्रूस्तस्याःक्रमेणसा तन्माताकीर्त्तिसेनांदासीःपार्श्वान्निवारय
त् कृत्वावस्त्रहरवाविणांस्ववेश्मसहसांविदं प्रानीयाभ्यंतरंगुप्तंतोविवस्त्रांचकारसा पापेहरामि
मेपुत्रमित्युक्त्वासकचग्रहं पादैर्दंतैर्नखैश्चैतांसश्चेट्यासममपाटयत् चिक्षेपचैनांभूगेहेसपिधाने।
दृढार्गले तत्रचास्तृहताशेषरवंजातांश्यसंचेय नयाचतत्रतस्यांतःप्रसहंसादिनात्येय पापाता

दृगवस्थायामभक्तस्यार्थश्रावकं अचिंतयच्चहृदस्येयमत्यावेवं स्रताऽस्वयं इमांबुस्थायायातेतिव।
स्वामिदिवसैरिति इत्यंभूमिगृहेऽतिमासप्रमाणायकृतातया सखोहोकृदतीतत्रकीर्तिसेनाव्यचिंत
यत् आयुष्यपतिकुलेनन्मसौभाग्यसाधुकृतता तस्यहोममस्वप्रसादादीदृशीविपत् एतद
र्थंवनिंदतिकन्यानाजन्मबाधया: सुखतनेदसंसारमसौभाग्यवादिहूषितं इतिशोचंत्याकुलात्म
कीर्तिसेनाव्वतिरकं लेभेस्वाङ्गुमृहाद्वाद्रामनःशल्यमिवोद्धृतं अयोमयेन तेनात्रस्वरुग्णातिच
खोऽनसा तावद्यावत्तयोनस्यदे वात्साद्वासवेश्मन: इदशाच प्रदीपेनशाकनेनाघत्तद्दृष्ट सु
दीर्णेनकृतालोकाथमेणोवनिजेनसा आदायतस्ववस्त्राणिस्वस्वर्णचानिशाद्वये निर्गत्यवनतो
गुप्तंजगामनगराद्बहि: एवंविधायागंतेमेनपुष्ठं पितृवेश्मनि किंवदेतत्रलोकस्यसम्येष्याति
अतःस्वयुन्यागंतेमेपत्युरेवांतिकंमया इहायुक्तंवसाध्वीपतिरेकागतिर्यतः इत्यालोच्यचका
राच्चतदाकांक्षुकृतसेवा राजपुत्रस्यवेशंसाकीर्तिसेनासहोहितं ततोगत्वापणेदत्वाकिंचिन्र
त्नंचकांचनं कस्यापिवणिजोगेहेदिनतस्मिन्नुवासमा अन्येद्युस्तत्रचकेचवलभीगंतामिच्छता
समुद्रसेननाम्नाऽसौवणिजासहसंस्तवं तेनसाकंसमस्तैस्तस्यशाकैशाकास्यिंतिपानं सङ्गजा
पुत्रवेशासायप्रतस्थेवलभींप्रति जगादतंचवणिजंगोत्रजैरस्मिवाधितः तत्वयासहगच्छामि।
वलभीस्वजनांतिकं तच्छुत्वासवणिक्तस्मैमार्गपथ्येचरत्वता राजपुत्रोभुवंभव्य:कान्यसावेति

वृ॰ क॰ गौरवात् ययौ स च वणिक्सार्थैः पुरस्कृत्याटवीपथं बद्धशुल्कभयात्सक्ता मार्गेण तरजनाश्रिते
मं॰ मे॰ दिनैः प्राप्याटवीद्वारं स्थायं सार्थकृताश्रितो वह्ने ` ` ` ` ` ` हूतीव शाहूभयकरेण तदभिज्ञे
१६१ वणिग्लोके चौरास्यानानशंकिनि हस्तिगृहीतशस्त्रेषु सर्वतो निपुणरक्षिषु ध्वान्ते धावति दस्युदला
161 मथ्यापि बलोपमे कीर्तिसेना प्रवेशास्यायवितयत् अहो उत्कृति नो कर्मसंतानेनैव वर्धते प
श्य पश्य श्वश्रूकृता व्यापदिहापि फलिता मम प्रथमं मस्त्वेरेवाह श्वश्रूकोपेन भक्षिता प्रविष्टा भुग्रह
हे पश्चाद्भवाम्यसिवारपरं देवात्ततोऽपि निष्क्रान्ता जाते वपुनरप्यदः इत्याद्यागमसंग्रामात् भूयो जीवि
तसंशये चौरैर्यदि हतास्मीति तत्क्षणममवणिग्णी अन्यास्वकागतोपायेन्याभयात्स्वनिमपातिम
सीति स्वाता स्मीति केनापि हतवसांतरायादि ततो मल्लघुर्ममध्येपात्र पुनः शीलविप्लवः तेनवात्मै
व मे रक्ष्यो नापेक्ष्यो यस्य हृद्गतः सतीधर्मो हि सत्स्त्रीणां चिन्तनं सुहृदादयः इति निश्चित्य सा प्राप वि
वर्तितक्रम्य भक्त्यंग गतेगरहाक्वापि दुर्गेकूपपथेवानरेभुवा तत्र प्रविश्य पश्चात् ज्ञात्वा यत्नणपर्णादिभिश्छ
न्ने तस्यां सेधा यमाणा सा भर्तृसंगमवांछया ततो निशीथे सहसा निपत्यैव प्रघातपुष्या चौरसे
नास्ह महती सार्थं वेष्टयति स्मते निनदद्भस्त्रकालाग्रे शस्त्रज्वालाविरश्रमे ततः सहाधिवासारते।
शाभूयकहतुदिनं हत्वा समस्तं सैन्येच सारन् गतेवणिक्जाति बालेयायधरवड्जा गृहीतयनसंवयाः
तराचकीर्तिसेना सोथुतकोलाहलाबलात् यत्रस्थका स्वभिस्सग्रकारणेकेवलो विधिः तेनात्रि।

शगयोयातायांमदितेतिग्मतेजसि निर्जने मामसातस्माहृतोद्दिष्टपमथ्यतः कामंभर्त्रैकभक्ता।
नामविस्खलितेजसा रेवताप्यवसाध्वीनोत्राणमापद्धिकवेते यत्नत्रनिर्जनेरण्येसिंहोत्कृष्टापिता
जहो नगरेयावदभ्येत्यकृतघ्निकोपितापसः इष्टोदतत्नमाध्यास्यजलपानेकमण्डलोः दत्वापदि।
रूपणेध्यानेनसाःकापितिरोदधे ततस्सरमामंतेनेवहृत्यिपासाविनाकृता तापसोकेनमार्गेणप्र
तस्थसापतिव्रता अथास्तंशिखराद्रुढंप्रसारितकररवि रात्रिमेकांतमस्वेतिवदन्निवदीत्यसा
महतोरण्येहृत्तस्यद्रहाभंमूलकोटरे विवशापिरेयवास्यवारमन्येनदारुणा प्रदोषवदद्दशोग्रहा
रक्रिडानेरणसा राक्षसीमागतांघोरांबालकेरन्वितांस्ततेः तीर्णान्यविपदयाहमनयाभक्षितेति।
सा चस्ताया[?]यावमरीतावदाहूळातत्रराक्षसी अन्वाहूतास्थतमत्रास्तत्रतांकिलराक्षसी श्रवुवन्नन्व
नःकिंवद्रूसदेहीतितताल[?]णे ततःसाराक्षसीबालांस्तानुवाचायपुत्रकाः महाश्मशानंगत्वाप्रेम
स्तेनासादितेमया याचितोडाकिनीसंघोप्यत्रभागमदान्नमे ततस्वदस्थविन्नाध्याचितोभैरवोमं।
या सवनामान्वयोरेष्टादेवोमामेवमादिशत् भयंकरीकुलीनात्वंखरदूषणवंशजा ताडकोनाति
दूरस्थवस्तुदमर्षाक्ष[?] तत्रास्तिवसुदत्ताख्योराजाधर्मपरोभवत् यत्कृत्वामटवीमेतांपर्यन्त।
स्याभिरक्षति स्वयंदहातिशुल्कवनिदहातिचतस्कराम् तस्मादग्राममार्गयायाअमयमसधु
पनेः प्रतानैवप्रविष्टानेः कणोशानपदीलघु साचकालेनबजे[?]शःप्रस्तुतास्पशिरोन्तरे तेराजेरणाः

हे॰ हे॰ जासौ त्वा पृष्ठो चायं वर्त्तते तस्य मांसानि र्धुनीथ्या विपन्नस्य त्वमायया भक्षितैस्तैर्हि षण्मासान्तु
म॰ म॰ रितस्मा भविष्यसि इत्युक्ते मे भैरवेणापि मे विभागः स संशयः कालवाद्याय विहितस्तत्रत्राः कि
१६२ करोम्यहं एवं तयोक्ताराल स्याः पुत्रास्ते तामथाब्रुवन् तातापनीते रोगेऽस्मिन्किं स राजा सञ्जीवति
162 कथं च ताह शो रोगा वदत्तस्यापनीयते एवमुक्तवतस्तान्सा तनयान्राज्ञी सा जगौ तातापनीते रो
गेऽस्मिन्जीवत्येव भूपतिः श्रूयतां च यथा सोऽस्य महारोगोऽपनीयते शिरः स्फुटं यथाभ्यक्तं तस्य तस्य
णिणाथ सा कन्यामथ्याहृकादिते स्थापितस्यातपे चिरम् निवेश्य कर्णिकं कृत्वा हैमाधिरोविशानाडिको
शीताम्बु च टटे टस्य शरावविहिताम्भसि तेन स्वेदेन तप्तानि निर्गत्यास्य शिरोऽन्तरात् कर्णरन्ध्रेण
तेनैव वंशनाडीं प्रविशन्ति वरशीताभिलाषिण्यः शतपद्यः पतन्ति ताः एवं स नृपतिस्तस्मान्म
हारोगाद्विमुच्यते इत्युक्त्वा राज्ञी पुत्रान्स्वांस्तस्याविरराम सा कीर्तिसेना च तत्सर्वं मठ्ठ शुश्राव कोट
रस्थिता श्रुत्वा च चिन्तयामास निस्तीर्णास्मि ह्ययतः तदद्यैवैतया युक्त्या जीवयाम्यमितं नृपं ए
तामेवाटवीं सोऽल्पयुक्तः प्रान्तस्थितो बहिः तत्कोऽकरोत्स्वयं राज्ञः सर्वं यात्यनुगतापदा एतत्सङ्कट
सेनोऽपि स्वर्गामी सार्व्वजीर्वाणिक्कु तदेतेनेव मार्गेण समेमभर्त्तामलिप्स्यति अतो गत्वाटवीं शान्तेव सा
रम्पुरं तन्त्वं रोगादुत्तारयति त्वस्याः प्रतीक्षेमं भर्त्तारागते एवं विचिन्त्य तत्रैसा कुब्जामामनयाऽन्विशा प्रात
नर्ष्टपरत्वः स्वनिरगात्ततः क्रमादागताटवीमध्ये यातीव्रूपवेशमध्ये जनमपराह्णे गोपालमेकं सा

पुंदर्शीसा तन्नोक्तमार्यश्वश्राधदशनाद्वीकृतेवयत् पप्रच्छोपेत्य सा कोयं प्रदेशः कथ्यतामि
ति सोपि गोपालको वादीद्वसुदत्तस्य भूपतेः वसुदत्तपुरं नाम पुरमेतत्पुरःस्थितं राजापिस।
महात्मात्र स्तुन्नपुंश्चापितः स्थितः तच्छ्रुत्वा कीर्तिसेना तं गोपालकमभाषत यदि मां नयसि तत्क
श्चिद्दासस्तस्यान्तिकं ततः अहं तत्र तस्य जानामि निवारयितुमामयं तच्छ्रुत्वैवावदद्गोपः पुरेत्रैव
व्रजाम्यहं तदायाहि मया साकं यावद्यत्नं करोमि ते तथेत्युक्त्वानीता च कीर्तिसेना तेन दैवसः व
सुदत्तपुरं गोपः प्रवेशानयति स्म तां तत्र तत्र यथावस्थानिवेद्यानीय तत्क्षणं प्रतीहाराय कल्या
णलक्षणां तां समर्पयत् प्रतीहारोपि राजानं विज्ञाप्यैव तदाज्ञया प्रवेशयामास तां तस्यान्ति।
कमनिन्दितां राजा च सोत्र रोगार्तः स्तां दृष्ट्वैवाद्भुताकृतिं श्रवणेत्तावसुदत्तोभूद्देव्यात्मवाहितां हिते
ऽवाच वैद्यप्रवेशा यदीमां ममनेष्यसि रुजमेतत्सदा स्वामि राज्यार्थं ते स्थलक्षणा जानेऽहमारष्टष्टा
मे स्वप्ने स्रीष्टकं बलं तन्निश्चितममेरोगं हरिष्यसि भवान्मम तच्छ्रुत्वा कीर्तिसेना तं जगाद राय
दिने गते देव पश्येत्पनेष्यामि रोगं मा स्म भूदिति कृपया इत्युक्त्वा भूमि राज्ञो स्वगात्रे हूतमदापयत्
तेन मस्तायशीतिद्रायपि सा चातिविदना भिषक्पूर्णाद्वेत्यप्रुणेष्णेः कोष्णुपादितः इति तत्रैव तो स
वै कीर्तिसेनो तेतास्तवत् महादेवीति ते स्तुताशुपचारैरुपचारैरुपाचरत् नक्तं वेश्मसरश्यकासदा
सोकमकल्पयत् अथापरेद्युः मध्याह्नेम निष्ठतः पुरेषु च पश्यत्स्तत्तस्य भूपस्य कीर्तिसेना वकर्ष।

ह० कु०
म० मे
१६३
163

सा शिरसः कर्णमार्गेण सार्धं शतपदीशतं राज्ञस्समुदितयाहर्वेवं युक्त्यात्यद्भुतयातया स्थाप-
यित्वा च घटके सा ताः शतपदीस्ततः हुतदीवाद्विभैकेन तेन नृपसमतर्पयत् क्रमात्तस्मिन्समा-
श्वस्ते रोगमुक्ते महीपतौ घटे तान्प्राणिनो दृष्ट्वा को न तत्र विस्मये राजा स च विलोक्यै तान्क्रू-
रान्सर्पाविर्गतान् तत्रासदुःख्योस्मुष्टमेने जन्मातिजपुनः कृतोत्सवं च स स्नातः कीर्तिसेना-
मपूजयत् तामनादृतराज्यार्थी ग्राममहस्य च कोवितैः देवस्वमंत्रिणश्चैताहस्त्याश्वैरष्टरयत्
प्रभुः प्राणप्रदोस्माकं देव्याभिषगसाविति सा च तस्यैव रात्रेस्तान्हस्तेपरान्स्त्रप्रतिश्रयात् के-
विकालेवतस्याहमित्थकाभर्तृपेद्विणी ततः सामन्यमानात्र स स्वैकान्यव्यहारिसा यावत्प्र-
घवेशेनकीर्तिसेनावतिष्ठते तावत्कुल्यावलोकान्तेवलभीतः समागते साथवाहप्रयातेनदेव
देवतिर्जपति श्रुतिततायतसार्थग्रामं बुद्धेवसाभ्यगात् भर्त्तारंतमपश्यच्च महश्रीवनवाञ्छ विन-
नैववियोगस्त्वक्ससंतापश्रविलापयिना दृष्ट्वाकान्तस्ववाष्पेन पादयोस्तस्यचापतत् सोपिप्रत्यभिज्ञा।
तामप्रवेशात्क्वचान्निद्रूप्यता भर्त्तीभास्वस्वकरालत्पादिवामूर्तिमिवेद्देवीं तस्य तद्द्वदनेरुचेचेडकोत-
स्य पश्यतः देवसेन स हृदयं विज्ञेन गलतिस्मयत् अथास्मांकीर्तिसेनायामेवं प्रकटितात्मनि।
किमेतदितिसाश्चर्ये स्थितेतस्मिंश्च तत्पतो विस्मिते च वणिक्पुत्रे मत द्रष्टैव साविस्मयः सराज्ञाव-
त्स्तोत्रस्व यमेवाकिलायतौ तेन दृष्टा च सा कीर्तिसेनापमः पुरीविल प्रश्नपूर्वस्वगितोनस्यं स्व

हृतांतमवर्णयत् देवसेनश्च तच्छ्रुत्वा तद्भर्तासस्वमातरि पराङ्मुखोभवत्कोपलज्जाविस्मयहृ
द्भवान् भर्तृभक्तिरथाद्भुता: शीलसन्नाहरक्षिता: धर्मसारथय: साध्व्यो जयंति मतिहेतय: इ
ति तत्र स्थितेनादीदाकर्ण्यैव तदद्भुत चरितं कीर्तिसेनाया: सानन्द: सकलो जन: राजाप्युवा
च पत्यर्थमाश्रितक्लेशयानया सीतादेव्यपि रामस्य परिक्लेशावहा जिता तदेषा धर्मभगिनी
मम प्राणप्रदायिनी इत्युक्तवंतं तं भूपं कीर्तिसेनाथ साब्रवीत् देव वल्लभीतिदायो यत्स वहस्तसम।
स्थित: ग्रामहस्त्यश्वयानादि: समेमभर्त्रे समर्प्यतां एवमुक्तस्तया राजा दत्वा ग्रामादितस्ततत् तद्
र्त्रे देवसेनस्य प्रीत: पट्टबंधमस: अथ नरपतिदत्तैस्तैर्वाणिज्यार्जितैश्च प्रसभमभवितकोशो देवसेनो।
यतौघै: परिहृतजननीक: संस्थवकीर्तिसेनां कृतवसतिरमुष्मिन्नेव तस्याप्पुरेस: सुखमुपगत
पापबंधुं कीर्तिसेनां कृतवसतिप्यसमचरितलब्ध्यातितासायतत्र तस्व मदाविलभाग्यर्यभाग
तिकस्या सुकृततफलसमृद्धिदेवबद्देवभर्त्रे: एवंविधह्याविधुरस्यविधेयतियोगमापत्स्वरक्षित
चरित्रयतानाहि साध्व्य: गुप्ता: स्वसत्त्वविभवेनमहत्तमेन कल्याणमाददति पत्युरात्मनश्च इत्थं चपा।
र्थिवकन्यकाभिभवंतिदोषा: श्वश्रूननंटविहिताबहवोवधूनां तदस्त्वेवं समतवताहशामर्थ्ययेहं श्वश्रू
नेयत्र नव शासनंवा इतीदमानन्दिकथाद्भुतेसा श्रुत्वाविशब्माम्यस्वरराजपुत्र्या सोभग्रभायामन्त्र
जेह्यश्रीकलिंगसेनापरित्यस्यतिस्म ततोविचित्रार्थकथावसानंटेष्ठुवगतेमिहिरेप्रहृते सोत्कास

कृ॰ क॰
म॰ मं
२६४
164

मालिंग्य कलिंगसेनां सोमप्रभा स्वं भवनं जगाम ॥ इति श्रीसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे म-
दनमञ्चुकालंबके तृतीयस्तरंगः ॥ ३ ॥ आदितएकोनविंशः ॥ ॥ ततः स्वसद्मयातायाः प-
श्चात्कालमवेक्षिते सोमप्रभायाः स्नेहेन मार्गे हर्म्याग्रमास्थितां कलिंगसेनामारान्तां ददर्श गगना-
गतः दैवान्मदनवेगाख्यो युवा विद्याधराधिपः स तां दृष्ट्वैव रूपेण जगत्त्रितयमोहनीं क्षोभं जगाम
कामैन्द्रजालिकस्येवापि क्लिलां अलं विद्याधरस्त्रीभिः का कथाप्सरसामपि यत्रेदृगेतदेतस्या मानु-
ष्या रूपमद्भुतं तदेषा यदि मे न स्याद्भार्या किं जीवितेन तत् कथं च मानुषीसंगं कुर्यामेक खेचरः इत्या-
लोच्य स दध्यौ च विद्यां प्रज्ञप्तिसंज्ञिकां सा चाविर्भूय साकारा तमेवमवदत्तदा न त्वेतो मानुषी नैषा
शापच्युताप्सराः जाता कलिंगदत्तस्य गेहे सुभगा भूपतेः इत्युक्ते विद्यया सोऽथ हृष्टो गत्वा स्वधाम तत्
विद्याधरोऽस्याविशद्वैः कामार्तः समचिन्तयत् हठाद्यदि हराम्येतां तदेतन्मे न युज्यते स्त्रीणां हठोपभो-
गो हि मम शापोक्तिमृत्युदः तदेतत्प्राप्तये शंभुराराध्यस्तपसा मया तपोधीना हि श्रेयांसि स ह्युपायोऽन्यो
न विद्यते इति निश्चित्य चान्येद्युर्गत्वा ऋषभपर्वतं एकपादस्थितस्तेपे निराहारस्तपांसि सः अथ त-
ष्टाविरासीद्वै तस्य तपोभिर्दत्तदर्शनः एवं मदनवेगं तमादिदेशाम्बिकापतिः एषा कलिंगसेनाख्या
ताद्रूपेण भूतले कन्या नास्याश्च भर्तापि सदृशो रूपसंपदा एकस्तु वत्सराजोऽस्ति स चैतामभिवाञ्छति
किं तु वासवदत्ताया भीत्या नार्थयते स्फुटं एषापि रूपलब्धा तं श्रुत्वा सोमप्रभामुखात् स्वयंवराय वत्से-

शेराजपुत्रमभियास्यति तत्रयावद्विवाहोस्यानभवेत्तावदेवता कृत्वाकालसहंसैवरूपंवत्सेश्वरस्यत
त् गत्वागांधर्वविधिनाभार्यांकुर्याद्वानिमां एवंकलिंगसेनासौनवत्सेशस्यातिसंददः इत्यादिष्टःसा
शर्वेणप्रणिपत्याथतंययौ गृहंमदनवेगस्तंकालंदृष्टगिरेवस्ततः अत्रांतरेप्रतिनिशागत्वात्वानिज
मंदिरं प्रतिप्रभातमायात्यायंत्रेणव्योमगामिना तयातत्राशिलापुर्यांसासोमप्रभयासह कलिंग
सेनाक्रीडंतीतोजगादैकदारहः सखिविवाह्येनकस्यापित्वयायत्नेब्रवीम्यहं विवाहोममसंजातइतिजा
नेयतःशृणु रहमायाविवाहहताः प्रोषिताबहुभिन्टपैः तेचतातेनसंहत्यतथैवप्रोषितास्ततः यस्त्वप्रसे
नजिन्नामश्रावस्त्यामस्तिभूपतिः तदीयःकेवलंहृतःसादरंतेनसत्कृतः मंत्रितेवोन्नयात्वेतनतन्मध्ये
स्येमहदेशोन्टपः सत्तातस्यतथाबाधः कुलीनइतिसंमतः सहितत्रकुलेजातोयत्रावोबालिकादिका
पितामह्यःकद्रुणावपोडवानांचजज्ञिरे तत्रस्थुनजितेनस्मिसाखिदत्तास्मिसांप्रतं तातेनराज्ञेश्राव
स्त्यांनगर्यामितिनिश्चयः एतत्कलिंगसेनातःश्रुत्वासोमप्रभाशुचा रजतीवापरंहारंसद्योधाराश्रु
णारुदत् जगादचैतांपृष्टवंतीवयस्यामस्तुकारणं दृष्टांतःशेषभूलोकासामयासर्वपुत्रिका वयोरू
पकुलेशीलेवित्तेवेतिवरस्ययत् मृग्यतेसखितत्रायंवयोवशादिकंततः प्रसेनजित्प्रवयाःसदृशो
न्टपतिर्मया जातीपुष्पस्यजातस्यजीर्णस्यास्यकुलेनकिं हिमस्पृशेणतेनत्वंहेमंतेनेवपद्मिनी परि
म्लानांवुजंपुलिंदमुक्ताशोच्याभविष्यसि अतोजातोविषादोमेप्रहर्षस्तुभवेन्मम यदिस्याद्वत्सराजस्ते

हृ० क०
म० मं
२६७
165

कल्याण्युदयनः पतिः तस्य नास्ति हि रूपेण लावण्येन कुलेन च शौर्येण विभूत्या च तुल्यो ऽस्यो ऽनुरूपः पतिर्भु
वि तेन चेद्युज्यसे भद्रे सदृशेन कृशोदरि धातुः फलति लावण्यनिर्माणं तदिदं त्वयि इति सोमप्रभा
लापैरेवाकर्ण्य शैरिवारित यथा कलिंगसेनायां मनो वत्सेश्वरे स्थितं ततस्तु सा तां पप्रच्छ राजकन्या म·
··· कथं स वत्सराजाख्यः सखि किं वंशसंभवः कथं चोदयनो नाम त्वया मे कथ्यतामिति सा च सो
मप्रभावादीत् शृणु तत्सखि वच्मि ते वत्स इत्यस्ति विख्यातो देशो भूमेर्विभूषणं पुरी तत्रास्ति कौशांबी
द्वितीयेवामरावती तस्यां स कुरुते राज्यं वत्सो वत्सेश्वरस्ततः वंशं च तस्य कल्याणि कीर्त्यमानं म
या शृणु पाण्डवस्यार्जुनस्यासीदभिमन्युरिहात्मजः चक्रव्यूहभिदा येन नीता कुरुचमूर्लयं तस्मात्प
रिक्षिदभवद्राजा भरत(वंश)भृत् सर्पसत्रप्रणेताभूत्ततो ऽपि जनमेजयः ततो ऽभवच्छतानीकः कौशांबी
मध्युवास यः यश्च देवासुररणे दैत्यान्हत्वा विपन्नवान् तस्माद्राजा जगन्नम्यः सहस्रानीक उद्बभूत् य
श्चप्रेषितरथो दिवि चक्रे गतागते तस्य देव्यां मृगावत्यामसावुदयनो ऽजनि भूषणं शशिनो वंशे जगन्ने
त्रोत्सवो ऽनुपः नाम्नातिमिममप्यस्य शृणु सा हि मृगावती अन्तर्वत्नी सती राज्ञो जनकस्य स्वजन्मनः उ
त्पन्नदोहदस्नाने रुधिरापापभीरुणा भर्त्रा रविनलाक्षादिरसवापी कृताप्लवा पक्षिणा तार्क्ष्यवंश्येन
निपत्यामिषशंकया नीत्वा विधिवशात्क्वापि जीवन्त्येवोदयाचले तत्र चाश्वासिता भूयो भर्तृसंगमवा
दिना जमदग्न्यृषिणा दृष्टाश्वसिता सौ तत्र चाश्रमे अवसाजनि तेस्यां याः के विकालेहि तादृशाः ।

शापक्लिलोत्तमातोऽभूत्तद्वर्तिस्त्वद्वियोगदः दिवसैःसाचतत्रैवजमदग्न्याश्रमेसुतं उदयाद्रेःप्रसू
तेस्मद्यौरिवनूतनं अस्मादुदयनोजातःसार्वभौमोमहीपतिः जनिष्यतेपुत्रोऽस्यसर्वविद्याधराधि
पः इत्युच्चार्याथवाग्वाणीमशरीरातदाकृति नामोदयनइत्यस्यदेवरुदयजन्मतः सोऽपिशापात
वद्धाशःकालंमातलिबोधितः हृच्छ्रान्त्यसहस्रानीकस्तांविनानैषीन्मृगावतीं शान्तेशापावसा।
नेतुशबराद्दिव्ययोगतः उपादेरुपायातात्साप्यभिज्ञानमात्मनः आवेदितार्थस्तत्कालंगगनोद्ग
तयागिरा शबरंतंपुरस्कृत्यजगामैवोदयाचलं तत्रवांछितसंसिद्धिमिवसाममृगावतीं भार्या
मुदयनंतंचमनोराज्यमिवापरं तौगृहीत्वाचकौशाम्बीमागात्सैवाभिषिक्तवा यौवराज्येतनूजंतत
गुणोत्कर्षतोषितः यौगंधरायणादींश्चतस्मैमंत्रिसुतान्ददौ तेनाप्तभारोभुजेभोगान्भार्ययास
हचिरं कालेनारोप्यराज्येचतमेवोदयनंसुतं वृद्धःसभार्योसचिवोययौराजामहापथं एवंसोऽपि
तराज्यंतत्प्राप्यजितारातिरखिलो यौगंधरायणसखःप्रशास्त्युदयनोमहीं इत्यास्तुकथयित्वासा
कथांसोमप्रभारहः सखींकलिंगसेनांतांपुनरेवमभाषत एवंवत्सेशराजत्वाद्वत्सराजःसगा।
त्रिसः पांडवान्वयसंभूत्यासोमवंशोद्भवस्तथा नाम्नाप्युदयःश्राक्तोदेवरुदयजन्मना रूपेणचात्र
संसारेकंदर्पोऽपिननादृशः सप्रकर्ष्मवतल्योऽस्तिपतिस्त्रैलोक्यसुंदरि सर्ववांछितलावण्येलब्ध
स्त्वांप्रार्थयितोध्रुवं किंत्वचंडमहासेनमहीपतिनंदना अस्तिवासवदत्ताख्यातस्याग्र्यामहिषी

बृ·क·
म·मं·
१६६
166

सखि नयास्सवहनस्त्वन्का बान्धवानतिरस्कया उषाशकुंतलादीनां कन्यानां कुलजन्मया नरवा
हनदत्ताख्यस्तस्याजातोस्य चात्मजः आदिष्टः किल दैवेयो भावी विद्याधराधिपः अतस्तस्याः सव
त्सेशो विश्रब्धो न हि याचते सा च दृष्टा मया नन्वोस्पर्धते रूपसंपदा एवमुक्तवतीं तां च सखीं सोमप्र।
भां तदा कलिंगसेना वत्सेशो सोत्सुका निजगाद सा जानेहमेतद्वश्या याः पित्रोः शक्तस्तु किं मम
सर्वस्तासप्रभावावतस्त्वमेवात्र मे गतिः दैवायत्तमिदं कार्यं तथा चात्र कथां शृणु इति सोमप्रभा सु।
का श्राशंसास्य कथामिमां राजा विक्रमसेनाख्य उज्जयिन्यामभूत्पुरा तस्य तेजस्वतीत्यासीत्सुता रूपेणा
प्रतिमामता तस्याश्चाभिमतः कश्चिन्नायो नाभूद्वरो नृपः एकदा च ददर्शैकं पुरुषं सा स्वहर्म्यगा
तेन स्वाकृतिना दैवात्संगतिं वाञ्छति स्म सा स्वाभिप्रायं च संदिश्य तस्मै स्वामरज्जनत्सखीं सा या।
त्वा तत्सखी तस्य पुंसः साहसशंकिनः अनिच्छतोपि साध्यं वै यत्नात्संकेतकं व्यधात् एतद्देवकुले
भद्रविविक्तं पश्यसी हयत् अत्र रात्रौ प्रतीक्षेथा राजपुत्र्या स्त्वमागमं इत्युक्त्वा सा तमामंत्र्य गत्वा
तस्मै तदभ्यगात् तेजस्वत्यै तथा स्थापितस्थ्यात्सूर्यावलोकिनी पुमांश्च सोऽभमत्यामिभयात्क्वाप्य
गतो ययौ न भीकः को कन्वादिनी किं जल्का स्वादकोविदः अत्रांतरे च कोप्यत्र राजपुत्रः कुलोद्गतः
मृते पितरि स्वे राजानं दृष्टुमाययौ सा चात्र सायं संप्राप्तः सोमदत्ताभिधो युवा दायादहृतराज्या
दिरेकाकी कांतदर्शनः विवेश दैवात्मैव तत्के देवकुले निशा राजपुत्र्याः सखी यत्र पुंसः संकेत

मादिशत् तेनतत्रस्थितमभ्येत्यराजपुत्रीविभाव्यसा निशायामनुरागाद्यास्वयंवरपतिंप्ययात्
सोप्यभ्यनंदत्संतीनोज्ञातोविधिसमर्पितो मेसूचयंतीभाविस्मात्तद्राजकुलस्यासमागते ततः।
त्तण्णाज्ञाजसुतासाविलोक्यैवमेवतत् कमनीयतमंमेनेधात्रात्मानमवंचितं अनंतरंकथांकृत्वा
यथास्वंसंविरतेयाः एकास्वमंदिरमगादन्यस्तत्रानयन्निशां प्रातर्गत्वाप्रतीहारमुखेनावेदयत
ब्रसः राजपुत्रःपरित्रातोराज्ञःप्राविशदंतिकं तथोक्तराज्ञाहावादिदुःखस्यसत्कृतादरः अंगीच
केसहायत्वंराज्ञातस्यायमिदेवे मतिविवेकैश्चतानस्मैदातेप्राविदल्पिताद्धनाम् मंत्रिभिःस्तुतेदेवे।
तमभिप्रायंप्रशशंससः अथैतस्मैवरातैतंसुतांहत्वातंसमयात देवीस्वाबोधितार्ववंतथैवाव
सर्वोमुखेः असिद्धानिप्रसिद्धेन्द्रकाकतालीयविस्मिते ततस्तंतत्रराजानमेकोमंत्रीतदाब्रवीत्
विधिर्वहिजागर्तिभव्यानामर्थसिद्धिषु असंचेतयमानानांसद्भृत्यःस्वामिनामिव तथाचकथ
याम्यत्रराजन्नत्रकथांशृणु बभूवहरिशर्माख्यःकोपिग्रामेक्वचिद्द्विजः सदरिद्रश्चमूर्खश्चवृत्त्यभा
भावेनदुःस्थितः पूर्वदुःकृतभोगायजातोतिबहुबालकः सकुटुंबोभ्रमन्भिक्षांप्राप्यैकंनगरंक्र
मात् शिश्रियेस्थूलदत्ताख्यंगृहस्थंसमहाधनं गवादिरक्षकान्पुत्रान्भार्यांकर्मकरींनिजां त
स्यकृत्वागृहाभ्यर्णेपर्यंतेध्यवासस: एकदास्थूलदत्तस्यसुतापरिणयोत्सवः तस्याभूदागताने
कजन्ययात्राकुलः ततश्चहरिशर्माचतद्गेहेसकुटुंबकः आकंठघृतमांसादिभोजनस्याववेय

ह· क· सः नवेत्तोवीक्षमाणोऽप्यस्य ततः केनापिनात्रसः ततोनाहारनिर्विण्णो भार्यामित्यब्रवीद्विशि दा
म· मं रिद्र्यादिहमौर्ख्याच्चममेहधामगौरवं तदद्यमिसंप्रयुक्त्याविज्ञानंप्रयुञ्जाम्यहं येनास्यस्थूलदत्तस्य
१६७ येनाभवयंगौरवास्पदं तेप्राप्तेवसरेचास्मि ज्ञानिनंमानिवेदय इत्युक्त्वातोविविचिन्त्याशयियास्यमे ·
167 · · · · · स्थूलदत्तगृहात्तेनजंहृतामात्वारूढः दूरेप्रच्छन्नमेतेनस्थापितेप्रातरञ्चते इतस्त
तोविचिन्वतोऽप्यश्वंजन्मानलेभिरे अथासंगमविस्वस्तहयचौरगवेषिणं हरिशर्मवधूरेत्यस्थू
लदत्तमुवाचसा भर्त्तामदीयोविज्ञानीज्योतिर्विद्यादिकोविदः अश्वंवोलम्भयत्येनकिमर्थंसनेह
क्ष्यते तच्छ्रुत्वास्थूलदत्तस्तंहरिशर्माणमानयत् होविस्मृतेहृतेश्वेतस्मृतोस्म्यद्येतिवादिनं
विस्मृतेनः त्वमस्येतिप्रार्थितंब्राह्मणंचसः पप्रच्छकेनापहृतोहयोनः कथ्यतामिति हरिशर्मा
ततोमिथ्यारेखाःकुर्वन्नुवाचसः इतोदक्षिणसीमान्तेचौरैःसंस्थापितोहयः प्रच्छन्नःस्थापितो
तेचहरं यावन्नानीयते तावदानीयतांगत्वावदितिवचरंगमः तच्छ्रुत्वाधावितःप्राप्यक्षणात्सबहु
भिर्नरैः आनिन्येश्वःप्रशंसद्भिर्विज्ञानंहरिशर्मणः ततोज्ञानीतिसर्वेणपूज्यमानोजनेनसः उ
वासहरिशर्मात्रस्थूलदत्तार्चितःसुखं अथगच्छत्सुदिवसेष्वत्रराजगृहान्तरात् हेमरत्नादिचौ
रेणभूरिकेनाप्यनीयत नाज्ञायतयदाचौरस्तदाज्ञानिप्रसिद्धितः आनाययामासनृपोहरिश
र्माणमाशुतं सचानीतःक्षिपन्कालंवदत्यप्रातर्वेतिब्रुवन् वासकेस्थापितोज्ञानविन्नोराज्ञा

स्थितः तत्रराजकुलेचासीज्जिह्वेतिचेटिका तयाभ्रात्रासमंतच्चनीतमभ्यंतराद्धनं सा।
गत्वानिशितत्रास्यवासकेहरिशर्मणः जिज्ञासयाददौद्वारिकर्णंतज्ज्ञानशंकिता हरिशर्माचतत्।
कालमेककोभ्यन्तरेस्थितः निजांजिह्वांनिनिंदैवंमृषाविज्ञानवादिनीं भोगलंपटयाजिह्वेकिमि
दंविहितंत्वया दुराचारेसहस्वत्वमिदानीमिहनिग्रहं तच्छ्रुत्वाज्ञानिनानेनज्ञातास्मीतिभयेनसा जि
ह्वाख्याचेटिकाद्रुतंसाप्रविवेशतदंतिकं पतित्वापादयोस्तस्यज्ञानिव्यंजनमब्रवीत् ब्रह्मन्नियंसा
जिह्वाहंत्वयाज्ञाताऽर्थहारिणी नीतंतच्चमयास्यमंदिरस्येहपृष्ठतः उद्यानेदाडिमस्याधोनिखा
तंभूतलेधनं तद्रक्षमांगृहाणेदंकिंचिन्मेहस्तगं एतच्छ्रुत्वासगर्वंचहरिशर्माजगादतां ग
च्छजानाम्यहंसर्वंभूतंभव्यंभवत्तथा त्वांतुनोद्घाटयिष्यामिकृपणांशरणागतां यच्चहस्तगतंते
ऽस्तितद्दास्यसिपुनर्मम इत्युक्तातेनसाचेटीतथेत्याशुततोथसौ हरिशर्माचसततोविस्मयादित्य
चिंतयत् असाध्यंसाधयत्यर्थंहेलयाभिमुखोविधिः यदिहापास्थितेनर्थेसिद्धोर्थःशंकितोमम
स्वजिह्वांनिंदतोजिह्वाचौरीमेपतितापुरः शंकयैवप्रकाशंतेतच्छन्नपातकाः इत्यायाकलयन्सो
त्रहृष्टोरात्रिंनिनाययत्नात् प्रातश्चालीकविज्ञानयुक्त्यानीत्वासतंनृपं तत्रोद्यानेनिखातस्थंप्रापयामास
तद्धनं चौरंचाप्यपनीतांशंशशंससप्रपलायितं ततस्तुष्टोनृपस्तस्मैग्रामान्दातुंचक्रमे कर्णेस्यामात्य
सागमंज्ञानंशास्त्रंविनेदृशं तन्नूनंचौरसंकेतकृतेयंपृच्छतोजीविका तस्मादेषान्यययायुक्त्यावारमे।

ह्रे॰ क॰
म॰ मे॰
१६८
168

कंपरीक्ष्यतां देवस्तानीति कर्णे तं मंत्री राजानमभ्यधात् बहुलस्यंदस्मिन्न्हृदके स्थिते ज्ञानासितय
दि तदद्यैतत्करिष्यामि एव ज्ञास्य महतीमहं तच्छ्रुत्वा नाशकालं तं मत्वा स्मृत्वा नतोनिजं पितुः क्रीड
कृतं वाल्ये मंडूक इति नाम सः विधात्रेव विताः सर्वैस्तेनात्र परिदेवने ब्राह्मणो हरिशर्मात्र सहसैवा
वमब्रवीत् सोऽयं तेन वमंडूक वताकोऽप्येव दैवेनाधुना अवशस्य विनाशाय संजातो हरिरादिह तच्छ्रु।
त्वाहो महात्मा नीमीकोपि विदितोऽधुना इति जल्पन्तनारात्र प्रशस्तनाधातयाजनः ततस्तु ज्ञातिमुक्ता
नेहत्वाशु हरिशर्मणे तथेति राजा ददौ ग्रामान्सहेमच्छत्रवाहनान् तुष्ट्या हरिशर्मा भजज्ञे सामंत
सन्निभः इत्थं दैवेन साध्यंते सदर्थाः शुभकर्मणां ततो मदनसंदेशं दैवेनैवाभिसारिता निवार्य सा।
दशी राजात्मजा जवतेजस्वती सता इति मे त्रिप्रबोकुत्वा तस्मै राजसुतानायतो राजा विक्रमसेनाय ददौ ल
क्ष्मीमिवात्मजां ततः स्वशुरसैन्येन गवाजिनाविह्वसः सोमदत्तः स्वराज्यस्थस्तस्या भार्यया सु।
खेः स्थाव एवं विधे भवति सर्वमिदं विशेषात्मामोहशी घटयितुं क इहक्षमेत वत्सेश्वरेण सहशेत वि
नैव दैवं ऊर्यामहे सखि किमत्र कलिंगसेना तत्साक्षिनी शिथिल मयत्रपा सावत्सेश संगमा।
स उत्कमनाबभूव इत्थं कथां रहसि राजसुता निशम्य सोमप्रभावदनतोऽत्र कलिंगसेना श्रद्धास्य
उपयास्यति त्रिभुवनैकदीपे वत्सेश्वरे प्रभात समयावैगमावधिकथं विरामयता सखीमभिमतोद्य।
भास्यति मति त्वमार्गेणास्मयासहसुताययौ निजमहाय सोमप्रभा ॥ इति महासोमदेवविरचिते

कथासरित्सागरे मदनमंचुकालंबके चतुर्थस्तरंगः ॥ ४ ॥ आदितस्त्रिंशः ॥ ततोऽन्येद्यु
रुपेतां तां शान्तः सोमप्रभां सखीं कलिंगसेना विस्रंभात्कथां कुर्वत्युवाच सा सोप्रसेनजिते रा
ज्ञे तातेनो दास्यति निश्चिते एतच्छ्रुत्वा मया स्वामी सो दृष्टो वृद्धः स च त्वया वत्सेशस्तु यथारूपस्त्वयैवक
थितस्तथा श्रुतिमार्गप्रविष्टेन हृतं तेन यथा मनः तत्प्रसेनजितं वृद्धं प्रदर्श्य नय तत्र मां आस्ते व
त्सेश्वरो यत्र किं तातेन किमम्बया एवमुक्तवतीं तां च सोत्कां सोमप्रभाब्रवीत् गन्तव्यं यदि तद्या
मो यन्त्रेण व्योमगामिना किंतु सर्वं गृहाण त्वं निजं प्रतिकरं यतः दृष्ट्वा वत्सेश्वरं भूयो नागन्तास्मिह श
त्यसि न च त्वं द्रक्ष्यसि पुनः पितरौ न स्मरिष्यसि इहस्था प्राप्तदयिता न स्मरिष्यसि मामपि तच्छ्रुत्वा
राजकन्या सा रुदती तामभाषत तर्हि वत्सेश्वरं त्वमिहैवानय मे सखि नोत्सहे तत्र हि स्थातुं क्षण
मेकं त्वया विना नानीतो वानिरुद्धः किं पुरा सख्या चित्रलेखया जानत्यपि तथा चैतां मम त्वं तां सखि क
थां शृणु बाणासुरस्यासीत्तनया बभूवोषेति विश्रुता तस्याश्चाराधिता गौरीपतिप्राप्त्यै वरं ददौ स्व
प्ने प्राप्स्यसि यत्संगं स ते भर्ता भविष्यति ततो देवकुमाराभं कंचित्स्वप्ने ददर्श सा गान्धर्वविधिना तेन प
रिणीता तथैव च प्राप्ततत्संगमभोगा प्राबुध्यत निशात्यये अदृष्ट्वा तं पतिं दृष्टसंभोगलक्षणा
स्मृत्वा गौरीवरं साभूत्सातंकभयविस्मया तां पृच्छन्तीं च ततः सा तत्स्वप्ने दृष्टप्रियं विना पृष्टा तस्यै चित्रले
खायै सख्यै स्वं शशंस तत् सापि नामाद्यभिज्ञानं न किंचित्तस्य जानती योगेश्वरी चित्रलेखा तामसु

ह॰ क॰
म॰ मं
२६५
169

तामेवमब्रवीत् मा विदेवदरस्यायं प्रभावोत्र किमुच्यते किं त्वभिसक्तान शुभ्यकेसौ वेष्टव्यः प्रियः क
थं परिज्ञानामि वक्तं ते सस्त्रदासुरमानुषं जगत् लिखामि तन्मध्ये तं मे दर्शय नेत्रस्य आनीयते मयेत्य
क्कासा तथेत्युदिते मया चित्रलेखाक्रमादिव्यमलिखद्दगणान् निभिः ततो यासौ यमित्यस्याः दृष्टेगुल्प
मकम्पया द्वारवत्यां यदुकुलादनिरुद्धमदर्शयत् चित्रलेखा ततो वादीत्सा वियन्याभिप्रियस्त्वया भ
तानिरुद्धः प्राप्तोयं पौत्रो भगवतो हरेः पौत्रेणानेन सहसि सुभ्रु रमस्व सतिमाचिरं तच्छ्रुत्वा साधिकोत्क
ण्ठावशान्तामब्रवीदुषा नाद्य चेत्सा विनत स्यां गत्वा प्रियेण विदूषितले तदस्य त्यानकामाकिनिदेश्या
विद्धि मामरतो श्रुत्वैतच्चित्रलेखा सा तां माया सुप्रियं सखी ददर्श च दृष्ट्वा ह्येनं गेहं द्वारवत्या मध्यगा।
रुक्मवतीतः पुनः दिव्यमन्यादिशि वरभवने तस्मात्समागसि प्राप्य सानिरुद्धं विबोध्य च उषानुरागं त
तस्य प्राशंस सत्यमुद्दर्शनात् आदाय वा मनहूयस्त्वमेवेतारमेवते सोत्कर्षि दिव्यभावेणात्तेणेनवाय।
योततः प्रसवावेत्य मायोयाक्तस्याः ``` दिवस्पना प्रावेशयदुषायास्तगृहं मतः पुरादिव्य सा
दृष्ट्वैवानिरुद्धं तमुषा सा तादृशा सागतं अस्मरं तां शुभिकां बोधि वेलां तोगेष्ट वर्तेत ततस्तेन समं तस्या
सखीरतेन तत्र सा जीविते नैव सूतेन वल्लभेन यथा सुखे ततत्पितरं बाणस्याः क्रुद्धे बाणे जिगायसः
अनिरुद्धः स्ववीर्येण पितामहबलेन च ततो द्वारवतीं गत्वा तावभिव्रतशुभौ उषानिरुद्धौ जज्ञाते गि
विजाशंकराविव रम्भायाः प्रियोह्येवमेलितश्चित्रलेखया तं सप्रभावाप्यधिकान्ततो मसाखेमम

ना तन्मानयवत्सेशमिहमास्मचिरंकथाः एवंकलिंगसेनातः श्रुत्वासोमप्रभाब्रवीत्
चित्रलेखास्मत्सखीसासम्प्रत्यिष्यानयत्सुरे मादृशीकिंविदध्यान्नपरस्पर्शाद्यकर्वती ततोनयामि
तत्रैवयत्रवत्सेश्वरःसएव प्रसेनजितंतेनदर्शयित्वातदर्थिने इतिसोमप्रभोक्तासातथेत्यु
क्तातयासह कलिंगसेना `` मायायंत्रविमानकं तदैवारुह्यनभसासाकोशाम्बसपरिच्छदा
हृतशास्यानिकात्पित्रोरविदिताततः तदिपश्यपतिंतगंवसुधेवासीजनोग्रतः स्थिरेणनीतःप
रमोपायंवाजीवसादिना श्रावस्तीप्राप्यपूर्वंचैतशुणोप्रसेनजितंनृपं मृगयानिर्गतंहराजपाण्डुरद
दर्शसा हृद्याद्दूजास्मादितितांहूरादिवनिषेधता तद्भूयमानेनमुक्तस्थामरेणोपलक्षितं सोयप्र
सेनजिन्नामपित्रावास्यैप्रदित्सिता पश्येतिसोमप्रभयादर्शितंसातयासह कलिंगसेनाकौतुकेव।
कौशांबीनगरीयियो तत्रोद्यानगतेसातेवत्सेशंसदुद्दीवितं ददर्शदूरात्सालंकारोगेवकोरीवामृत।
त्विषं सानङ्गकुलयादृष्यातनुसौन्दनवपाणिना प्रविष्टोयंप्रत्याननेनमामवेत्यब्रवीदेव सखिस
गमयैवैववत्सराजेनमामिव पुनर्विलंबकाहिस्थातुंनशक्तात्क्षणमप्यहं इतिचोक्तवतीतांसा।
सखीसोमप्रभाब्रवीत् अद्याश्रुतंमयाकिंचिन्निमित्तमुपलक्षितं तदिदंदिवसंतत्सीमुत्थानेस्थि॥
लक्षितं अपितिष्ठस्वमाकार्षीःसाविहृरंगतागतं प्रातरभ्यागमिष्यामि वा तवाशयोपसंगमे अद्य।
नागंतमिच्छामिभर्त्तुश्चिन्तयहेहटसे इत्युक्तातमवस्थाप्ययौसोमप्रभाततः वत्सराजोपिसोप्यया।

ह० क० नान्तर्मंदिरमथाविशत् ततः कलिंगसेना सा तत्रस्था स्वमहत्तरं यथातथं स्वसंदेशं दत्वा वत्सेश
म० मे रंप्रति प्राहिणोत्साङ्कि विद्यापि स्वसख्यो शङ्कनन्तया स्वतेजोभिनवानुद्धोसुवेत्यानामबोचुर्बः भवः
१७० सचगत्वा प्रतीहारमुखेनावेद्य तत्क्षणं महत्तरः प्रविश्यैवं वत्सराजमभाषत राजन्कलिंगदत्त
170 स्यराज्ञस्तक्षशिलापतेः सुताकलिंगसेनाख्या श्रुत्वा त्वां रूपवत्तरं स्वयंवरार्थमिहते संप्राप्तात्य
क्त्वाथवा मायायंत्रविमानेन सानुगा व्योमगामिना आनीता ग्रहचारिण्या सख्या सोमप्रभाख्ये
या मयासह सात्मजया नलकूबरभार्यया तयाविसृष्टा पात्राया हं प्रेषितः स्वीकुरुष्व तां युवयोरस्तु
योगोयं कौमुदीचन्द्रयोरिव एवं महत्तरात्श्रुत्वा तत्तथेत्यभिनन्द्य च प्रहृष्टो हेमवस्त्राद्यैर्वराजोभ्यपू
जयत् आहूय चाब्रवीन्मंत्रिमुख्यं यौगन्धरायणं राज्ञः कलिंगदत्तस्य सुता ख्यातरूपा हितैः श्रुता।
स्वयं कलिंगसेनाख्या वरणाय समागता तद्ब्रूहि शीघ्रमस्याः कदा परिणयामि ताम् इत्युक्तो वत्सरा
जेन मंत्री यौगन्धरायणः श्रेयः सन्निहितापेक्षी तत्क्षणमेवमचिंतयत् कलिंगसेना नाम वत्सा ख्यातरू
पा जगत्त्रये नास्त्यन्या तादृशी तस्याः स्पृहयन्ति सुरा अपि तां लब्ध्वा वत्सराजश्च सर्वमन्यत्परित्यजेत्
देवी वासवदत्ता च ततः प्राणान्विमुञ्चेत नरवाहनदत्तोपि नश्येद्राजसुतस्ततः पद्मावत्यपि तत्स्नेहा
द्देवी जीवति दुष्करं ततश्चण्डमहासेनप्रद्योतावपि तद्द्वयोः देव्योर्विमुञ्चतः प्राणान्विकृतिं वा प्रयुञ्जतः
एवं च सर्वनाशः स्यान्न च युक्तं निषेधनं राज्ञो व्यसने यस्माद्वारितस्याधिको भवेत् तस्मात्कार्यप्रवेश

सासिद्ध्यैकालहरणमिदं इत्यालोच्य स वत्सेशं प्राह यौगंधरायणः देवधन्योसियस्यैषास्वयंयेतेगृहमा
गता कलिंगसेनात्त्वं च प्राप्तश्चितत्पितान्नृपः तत्त्वयागणकान्पृष्ट्वासल्लग्नेसायथाविधि कार्यःपा
णिग्रहोराज्ञोहृहतोदुहिताह्यसौ अयासादीयतानावयोग्यैवास्मद्गृहेस्वयंकृ दासीदासाविहस्त्यंतोव
स्त्राणाभरणानिच इत्युक्तोमंत्रिमुख्येनवत्सराजस्तथेतितत् प्रहृष्टहृदयःसर्वंसविशेषंचकारसः
कलिंगसेनाचततःप्रविश्यावासवेश्मतत् स्वमनोरथसंप्राप्तंमत्वाप्रापपरांमुदं यौगंधरायणःसोपि
तत्क्षणाद्राजकुलान्ततःनिर्गत्यस्वगृहंगत्वाधीमानेवमचिंतयत् प्रायोशुभस्यकार्यस्यकालहारःप्रति।
क्रिया तथाचहृष्ट्वाशक्रोसौबलहत्यापलायिते देवराज्यमवाप्तेननहुषेणाभिवांछिता रक्षितादेवगु
रुणाशरणमाश्रिता अयथातनयाविति वामिस्तुकाकालहारतः यावत्सनष्टोनहुषोहुंकाराद्गुलशा
पतः प्रापचस्वंवज्रकःसपुनर्देवराजतां एवंकालिंगसेनार्थेकालःक्षेप्योमयाश्रमैः इतिसंचिंत्यस
र्वेषांगणकानांससंविदं ह्रस्वलग्नप्रदानायमंत्रीगुप्तंव्यधात्तदा अथाविज्ञायवृत्तांतंदेवीवासवदत्त
या आहूयसममहामंत्रीस्वमंदिरमनीयत तत्रप्रविष्टःप्रणतःसदतीसाजगादतम् आर्यपुत्रेणयोक्त
मेवयथाक्षर्वंमयिस्थितेति पद्मावत्याकृतेनान्यासपत्नीतेभवेदिति कलिंगसेनाप्येषाप्येपहपरिणी
यते साचरूपवतीतस्मात्मार्यपुत्रस्यरज्यति अतोवितथवादीत्वंजातोहंचमृताधुना तत्कुरुष्वात्म
वोवत्समंत्रीयौगंधरायण धीराभवकथंह्येतद्देविसान्ममजीवनः त्वयात्मनात्रकमवाधीसाम्प्रति

ह॰ क॰ कृतघ्ना नातरः श्वनिकृतलोकैर्विशेषो वै यस्य वर्तते वर्त्तते न तु कृतलोकैः साम्येनाचरतः क्रियां प्रतीपं कुर्व
म॰ मं॰ माणो हि नो नरेन्द्र नरेश्वरः बाध्यमानो ऽनुकूलनं तेनो योगन्धरायणः ततः अतः समीपमायातं राजानेव
२०१ मविक्रिया उपचारैरुपचारैः सह त्याकारमात्मनः कलिंगसेना स्वीकारं प्रद्युम्नस्य साधने सुहृ
१२) द्भुवाणो राज्यस्य सहाय इत्यपि तर्ह्यपि एवं कृतेन माहात्म्यगुणं दृष्ट्वा परं तव प्रवृद्धेन हृदा लिप्सोरा
जासौ भवति त्वयि मत्वा कलिंगसेना च नोत्सुकी भवेत् बाध्यमानस्य वांक्षा हि विघ्नेषु अभिवर्धते देवी
पद्मावती च तद्वित्तणीयात्त्वया नैव एवं स राजा कार्येऽपि कालक्षेपं सहेत नः अतः परं च जाने ऽहं पश्ये
युक्तिबलं मम संकटे हि परीक्ष्यते प्राज्ञः शूराश्च संगरे न देवि मा विषमाम्भू इति देवीं प्रबुध्यतो तथा
हलोक्तिः स यथैतत्ततो योगन्धरायणः वत्सेश्वरश्चान्तर हन्ते दिवानरात्रौ देव्याद्याः सवाप्तमन्ये हि निनाय
ता ह वत्सयंवरसापनमकलिंगसेनासमानन्तर्वं संगमनोत्कचेताः रात्रिं च दुर्लभ रसोत्सुकतातिगाढ।
चिता महोत्सवतानन्तरेण निश्चल्य समयं दृष्ट्वा दृष्ट्वा गोवरेवीवत्सेश्वरानन्यस्ताविवसत्ये कलिंगसेनाः ॥
इति महाकविसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे मदनमंचुकालंबके पंचमस्तरंगः ॥ ५ ॥ आदितः प्रका
विंशः ॥२९॥ ततः प्रतीक्ष्यमाणेन वत्सराजस्य पेत्युषः योगन्धरायणेनाह ततः आत्ममैत्रीव्रजितपत् लग्न
कलिंगसेनाया देवस्य च शुभावहः विवाहमंगलायेह किंनाद्यैव विलम्ब्यते तच्छ्रुत्वा सोऽब्रवीद्रा
जाम माप्यवहस्तिस्यते तो विनापि सुहृन्मे मे स्यात् नसहते मनः इत्यैकैवमतत्कालप्रतीहारो गुरः स्थि

तं आदिष्टानाययामास गणकान्सरलाशयः तेन पृष्टाश्च महामंत्रिपृष्ठस्थापितसंविदः ऊचुर्लग्नोऽत्र।
कुलोऽस्ति राज्ञो मासेषु षट्स्वितः ततश्चैवं मृषाकोपं कृत्वा यौगंधरायणः अत्ता इमेयि किमुक्ता राजा।
नैतिपृष्टोऽब्रवीत् योऽसौ ज्ञानीति देव न स्पृष्टो गणकः पुरा सुनागतो यतेह स्थाय यथायुक्तं विधीयतां प
तन्मंत्रिवचः श्रुत्वा वत्सेशो गणकं तदा समध्यानाययामास दोलादुःस्थेन चेतसा सोऽप्यस्य कालहराय दे
स्थितसंवित्तथैवतं लग्नं पृष्टोऽब्रवीद्याता षण्मासांतेऽत्र वास्थितं ततो राजा नतु द्विग्न इव यौगंधराय
णः जगाद देव कर्तव्यं किमस्मादिष्टतामिति राजा पृष्टः सलज्जैषी स्वविमृश्य ततोऽभ्ययात् कलिंगसे
नाप्रष्टव्या साकिमाहेत्यवेत्य तो प्राप्ये मां व्यसनाद्राजा सर्वे राज्यं त्यजेदिति उवाच चैना सुदाह लग्नं ते ग।
णकैः सह निश्चितमागतोऽस्य तज्जन्म दैवज्ञाविदिथतो तच्छ्रुत्वा जन्मनक्षत्रं तस्याः परिजनोदितें ग।
णकोऽस्तैः मृषाकृत्वा विचारं मंत्रिसंविदा लग्नं तमेव तत्रापि मासमध्ये कोऽप्यनुवृत्तिने नावागतः पुरोऽस्तीति वद
तः पुनरभ्यधुः श्रुत्वाह रत्नरतं वल लग्नमाविग्नचेतसि ततः कलिंगसेनायान्तमहत्तरकोऽभ्ययात् प्रेस
लग्नोत्तु ह्लः प्रार्थ्यतस्मा रेतयाः शुभं यावत्कालोह हरपत्योः किं चिरेणाविरेणवा एतन्महत्तरवा।
चः श्रुत्वा सर्वेपितत्क्षणं सयुक्तमेवमेवैतदिति नवच भाषिरे यौगंधरायणोऽप्याह ह्राजलमेकलेव
नः कलिंगदत्तः संबंधी राजा विरेच्छेजेदिति ततः कलिंगसेनापि सर्वोत्सानवशा सती यथाभवंतो।
जानंतीत्युक्त्वा तस्थौ वत्सेशवशा सा तदेव वत्सस्याकृष्टीत्वामेद्यतां ततः यौगंधरायणो राज्ञः पार्श्वस्थगण

ह· क·
म· मं·
१७२
174

कोयमेयो नव्रतस्मैनदावेयवत्सेशायनथैवसः पुत्त्रावतमवस्थाप्यसजगामनिजंमन्दिरं सिद्धका
लातिपातसुकार्यशेषायनत्त्रसः योगेश्वराख्यंस्तहृदंसस्माद्ब्रह्मराक्षसं सहृद्वशतिपन्नस्सिवरंपं
नसुपस्थितः राक्षसोमंत्रिणेनत्वाकिमन्तोस्मीत्युवाचत ततःसमंत्रीतस्मैतत्क्रुत्वांव्यसनंप्रभोः
कालिंगसेनाहृतातसुत्कात्पूर्योजगादतं कालोमयाहृतोमित्रतन्मध्येनत्वयुक्तिः हृत्तंकलिंगसेना
याःप्रच्छन्नोस्यास्तिरूपयेः विद्याधराद्यस्तोहिकाव्वंवांच्छतिनिश्चितं यतोन्यातादृशीनास्तिरूपेणा
स्मिन्जगत्त्रये अतःकेनापिसिद्धेनसंगविद्याधरेणवा गच्छेत्स्मायदितत्वंपश्येस्तद्रूपकंभवेत् अ
मद्रूपायनश्चात्रलतत्स्तिद्विव्यकामुकः स्वापकालेयतोदिव्याःस्वप्राःस्वेरूपआसते पूर्वंत्वहृष्टितस्त
स्यारात्रिस्ताभिर्विलोक्यते तस्याराजाविरम्भेत्वतत्कालानिवेदेवनः इत्युक्तोमंत्रिणातेनसोब्रवीद्ब्र
ह्मराक्षसः पुत्त्राहमेवकिंनेतांद्रक्ष्यामितिहत्मिवा तत्कृत्वेवमहामंत्रीतंसयोगन्धरायणः उवा
चैनंतत्कमेव्यसनयमाहिमहात्नभवेत् एवंचयमेमवाधित्वात्त्वनसंस्मरतेपथ्या तस्योपयातिसाहाय्यमस्
पवाभीष्टमस्विद्विषु ततस्याःस्वान्त्यितोदास्यःपेत्तणीयस्त्वयामवे येनास्मा · · · राजकार्यंकृतं
भवेत् एवंचयममवाधित्वात्त्वनसंस्मरतेपथ्या इतिमंत्रिवरादिष्टःसगत्वाब्रह्मराक्षसः गत्वेहकालिंग
सेनायायोगवच्छ्मः प्रविष्टवान् अथांतरेसखीतस्याःसमयात्सुरप्रपञ्चिका अगात्कालिंगसेनायाःपार्श्वे
सोमप्रभाततः साप्टष्टाराशिवातांतामम्कंदर्पंमयात्मजा राज्ञप्रबोभवाचैवंतस्मिंश्छ्रएवेतिराक्षसे

अथ स्ववाहनप्रवाहं विचिन्त्य तामिहागता । कन्या त्वं तिष्ठ नन्द्यार्थे दृष्टा योगंधरायणं श्रुत सुबुध्दाल

पः सर्वं चावगतं मया न किंचया । प्रवेन दारकं संतिष्ठिद्वया श्रवणोद्दानिमित्तं हि कार्यं यत्क्रियते स

खि तदनिष्टाय कल्पते तत्र याचेमां कथां शृणु अन्तर्वेद्यामभूत् स्व वसुदत्त इति द्विजः विष्णुदत्ताभिधा

नस्य पुत्रस्तस्यादपद्यत विष्णुदत्तो वयसा षोडशवत्सरः गन्तुं प्रववृते विद्याप्राप्त्यै वलभीं पुरीं ।

मिलन्ति स्म च तत्रान्ये तत्र विप्रसुताः समाः सप्ताप्ति ते पुनर्मूर्खाः स विद्वान्सत्कुलोद्भवः कृत्वा सोऽन्योन्यपरि

त्यागशपथं तैः समं ततः विष्णुदत्तः प्रतस्थे तः पितुरविदितो निशि प्रस्थितश्चाप्यतो कस्मादनिमि

मित्तमुपस्थिते दृष्ट्वा सोऽत्र वयस्यांस्तानास्ते स्म यस्मात् यितो मध्यान अनिमित्तमिदं हे त्वत्र क्षमयानि वर्तितुं

पुनरेव प्रयास्यामः सिद्धये शकुनाविताः न कुर्वन्ति संख्यायत्र मूर्खाः समाविवाब्रुवन् मद्याखाजीग

णाः शकुनहतो वादिभिर्मा वयं त्वं च बिभेषि तत्यागा वयं यामो ध्रुवं वन प्रातर्विदित इत्येतन्नस्मात्स्व

ति बांधवाः इत्युक्त्वा द्विरक्तैस्तैः साकं शपथयन्त्रितः विष्णुदत्तो ययावेव संस्मृत्याघहरं हरिं गच्छतेवि।

लोकास्यदनिमित्तं पुनर्वेदन् मूर्खैस्तैः साविभिः सर्वैः स एवं निरभर्त्स्यत एतदेवानिमित्तं नः किम

न्येनाद्यभीलक यत्रमस्माभिरातीनः काकशंकी पदे पदे इत्यादि भर्त्स्यमानोऽहं त्यागकाङ्क्षिभिस्तैः समं वलः प

को बहूनां हि मूर्खाणां मध्ये निपतितो वयः पथ्यः पाथस्तरङ्गाणामिव विप्लवते ध्रुवं तुष्यामेषां तवक्तव्यं मया

स्वयोर्हिताहिते तूष्णीमेव प्रयातव्यं विधिः श्रेयो विधास्यति इत्यालोक्य कलयन्नर्थं वैः अपि कमतैः समं पथि

बृ॰ क॰ विष्णुदत्तोऽटन्स प्रान्ते शबरग्राममाप सः तत्र श्रान्तो निशि प्राप्य गृहमेकाधिष्ठितं स्त्रिया गृहमेकं ययाचे।
म॰ मं॰ वसतिवासं सोऽथ तां स्त्रियं तया दत्तेऽपवरके सहान्यैश्चाविवेश सः सोऽविभिक्षेव संप्राप्य तत्र निद्रां न लेभे य
१७३ युः स एको जागरेवासीद् मनुष्यगृहाश्रयात् तावत्तत्र पुरुषः कोऽप्येको निभृतो युवा प्रच्छन्नं गृ
173 हे तस्याः प्रविवेशान्तिकं स्त्रियाः तेन साकं च सा रेमे विरमाभिभाषिणी रतिश्रान्तौ च तौ दैवान्निद्रां ता
वपि जग्मतुः तत्र दीपप्रकाशेन सर्वं द्वारान्तरेण सः विष्णुदत्तो विलोक्यैवं सनिर्वेदमचिन्तयत् कष्टं क
थं प्रविष्टोऽस्मि दुश्चारिण्याः स्त्रिया गृहे ध्रुवं जारोऽयमेतस्या नैकोमारः पतिः स्थितः नान्यथा हि भवेत्स
वासशंकनिभृतागतिः मया च पथि विघ्नेयमाराचैव चलचित्ता अस्मालाभान्न विष्टाः स्मः किं वदान्या
न्यसाहित्याः इत्येवं चिन्तयत्येव जनानां सुष्टुणेन द्वारि दस्युः ददर्श प्रविशन्तं च स शून्यस्थानास्थितानगं युवा
नमभिपश्यन्तं मत्वा गृहपतिः स तं भीतः पान्थः स्थिरस्तस्माद् विष्णुदत्तः स चावलिप्य सचामिः शबरोऽट्टहास
भार्यां तां तथास्थितां विष्णुदत्तस्य पश्यतः जारस्यासिना शिरः भार्यां तु निगृहीतानने तेन सा ताडिता
यिता भुवि न्यस्तासिनान्यं पर्यंकेऽन्यस्तमेव च तद्दृष्ट्वा स प्रदीपेन विष्णुदत्तोऽप्यचिन्तयत् युक्तं सीता
नयुञ्जार्या हतद्वारहरो हतः किं तु कृत्वेदृशं कर्मैतदनेनाप्यनुष्ठितं विस्मये तद्दृष्टोऽचिन्त्य दीपप्रदिके च
ते सा इत्येवं चिन्तयत्येव विष्णुदत्ते प्रबुद्ध्य सा उत्थाय दृष्ट्वा जारं स्वं हतं स्वं च प्रसुप्तं पतिम् उत्थाय च गृहाद्
तावत्तत्कालगां जारकबन्धकं हस्ते तेनैकेन चालयत शिरः सा च निर्ययौ गत्वा बहिः श्मशानिर्विष्णमस्मकु

दोतेरेडुते कबंधंमशिरस्कंतमायद्योनिभृतंततः विस्तदत्तश्चनिर्गत्यसर्वंदूराद्विलोकयत् ।
मध्येसर्वानोस्वभार्यांप्रविश्यपासीन्तथैवसः साचागत्यप्रविश्यतःपत्युःस्वमस्पृशज्जैनी तेनैव।
तत्कृपाणेनपत्युर्मूर्धानमच्छिनत् निर्गत्यश्चावयंतीचपरोशाहूंचकारसा हाहताऽस्मिहतोभ
र्तामेमेभिःपथिकैरिति ततःपरिजनाःश्रुत्वाप्रधाव्यालोकयंतप्रभुं हतंतान्विस्तदत्तादीनप्य।
धावन्नुदायुधाः तेनवाहन्यमानेषुतेषुतत्रान्तिकेस्थितेष्वप श्वत्येष्वनत्सहायेषुविस्तदत्तोब्रवीदिदं ।
अलंवोब्रह्महत्याभिर्नैवास्माकमिदंकृतं एतयेवकृतंतेनकस्त्रियान्यप्रसक्तया मयाचापद्
न्द्वारमार्गेणमलमीक्षितं निर्गत्यचबहिर्दृष्ट्वमभ्युपरिवच्छिनत् इत्युक्त्वातान्सशवरान्वि।
स्तदत्तोनिवार्यच तेभ्यानिःशेषमाहूलाहूतोततमवयत् नीत्वाचादर्शयत्तेषांकबंधंतंशिरोवि
ते मयोहतेतयात्तिर्मांसंस्त्रियातस्मिन्नवस्करे ततःस्वनविवर्णेनमुखेनागीकृतेनया कुलजोत
प्रस्तरूप्यसर्वंतच्चैवमब्रुवन् स्वराकृष्टा ` ` ` ` यासहामममशिक्षता सापरस्त्रीकृताकृसा।
कृपाणीवनहंतिकं इत्युक्त्वाविस्तदत्तादीन्सर्वांस्तेप्रत्युक्तततः विस्तदत्तंचसमान्येसहायास्तेषथत
पुः इत्यावलप्रदीपस्वजातोनःस्वपतोनिशि नवप्रसादेनतीर्णाःस्मोमरस्त्वमयानिर्मितजे स
वैवंविस्तदत्तेतेशामयित्वाचकुर्वचः प्रणानास्तेययुःप्रातःस्वकार्यैनसुताः इत्येकलिंगसेनायाः
कथयित्वाकथांमिथः सोमप्रभोसाकौशाम्ब्यांसर्वीषनरुवाचतां एवंकार्यशतानामनिर्मितस्वप

हे॰ क॰
म॰ मे॰
२७४
174

स्थितं विलंबायप्रतिहतं सख्येति हृष्टं प्रणनाम तं ततश्चात्रावतरणेते शक्रवाक्यावमानितुः श्रुवते
मानावमसापयेतेमदवुद्धयः अंशेन भूमौ निमित्तेहोवत्सशेषं प्रतियत्नया आत्मग्रहाय शरहिता हृतोग्र
क्रेन तत्कृतं न दाविन्नविवाहं च विदथात विधिस्तव कुलरत्नेनागतागेहादिवाहस्तेन हरतः देवा
अपि च लभ्यंति नयिरस्मिदंतनः चित्तसुनीतिनिपुणोमंत्री योगंधरायणः राजन्यसनेशकीस
स्मात्रविघ्नं समाचरेत् विहितेपि विवाहेसोदोषस्तस्माद्देयेमव धार्मिकः सत्वकं यादादोषं न दापते स
एव सपत्नी स च दाचिन्त्याकथां वक्ष्यन्त्रते शृणु अस्तीह वृमतीनाम पुरी तस्यां श्रपापर्तः नदीत
दंभथानेवविश्वामित्रकृतेऽभे तत्समीपमहस्थाक्लिवनं तत्र कृताश्रमः ऊर्ध्वपादस्तपस्यन्के मुनिर्म
कणकाभिधः तपस्यता च तेनात्र गगनेनागतापरः अदर्शि मेनकानाम वातेन चलितांवरा त
तोलव्यावकाशेन कामेन क्षोभितात्मनः रतं तेन कदलीगर्भे यस्मात्तस्मात्कावकारंता नाम्ना सकद
लीगर्भे पितामंकणको मुनिः तस्याश्रमेसा वहृधे`` `गौतमीयथा द्रोणभार्यांपुरारंभाद्द।
धार्म्युतवीर्यजा एकदा चाविवेशात्माश्रमं मृगयारसात् दृढवर्माह्वनो येन मध्यदेशमहोन्नपः
सतां ददर्शाकदलीगर्भा धाहृतवल्कलां मुनिकन्योचितेनात्र वेशेनात्यन्तशोभितां सा च दृष्ट्वा च न्र
पतेः स्वीचक्रे हृदयं तया यथावकाशेन हृतेतश्चांतःपुरयोषितो अपीमंग्रामग्रभार्याकस्यापीह
सतास्मरेषः उपरतश्च वकावस्मनुनेः कन्यां शक्रांतमेलो इति संचिंतयन्नेव संगृहीतसमित्कुशः सोत्रा

पश्यन्समायांतं मुनिमेकं कणकं नृपः ववंदे चैतमभ्येत्य पादयोर्मृगवाहनः इत्थमात्मानमेतस्मै सु
न्वये सम्यवेदयत् ततः स कदलीगर्भां सुविराजदिशांतिरंगता वत्सेराज्ञोतिथेरस्य वराय कल्पतामि
ति तथेति कल्पितां तां तिथ्यां तया राजा समनरया ईदृक्कृतस्तकर्मेयमिति पश्यन्तं मुनिं मुनिसुता।
ततस्तस्यास्तां मुनिर्नाम च अनर्थकदलीगर्भेत्यस्मै राज्ञे न्यवेदयत् ततस्तां स मुनेः कन्यामेन
कामभवनीं इवा मत्वा परमतस्को राजा तस्मादयाचत सोप्यतां कदलीगर्भां दत्तानस्मै सुतां महर्षिः
दिव्यानुभावदृष्ट्वैषा मविचार्य हि चेष्टितं तच्चतत्प्रभावेणात्राभ्येत्य सुरांगना मेनकाशीतित
तस्या सुताऽहमेव च दत्ता च सर्षपान्तस्मै कन्या तामवेषता यदि भर्त्रा हता वत्स कदाचि।
त्वमिहेष्यसि तदा तैरेभिर्मार्गोन्नीर्पर्यायांतं विवेत्स्यसि इत्युक्ता तामिवारोप्य हृतोद्वाहं स्वराज्ञेवि स
राजा कदलीगर्भां हृदय कर्णपये ततः प्राप्यान्वागतसैन्याय वर्षस्या सर्षपान्याथे वपातयामरहस्य
परां जगाम सः तत्रास्य पत्नीविभवैः कदलीगर्भयातया समं चतस्या वाक्यांत तत्रहानातः
स्वर्गमं त्रिषु ततस्तमहादेवी तदीयमंत्रिणो रहः स्मारयित्वा पकारान्स्वाजगादात्म तदुःखिता रा
ज्ञान् तन्न भार्यैकसम्मोहनाय मत्स्युश्रुता तत्तथा कुरु तैनेषाम पत्नीमे निवर्तते ताहृशानोऽप्रमाः प
त्याविना शीघ्र वियोजनं पप्रच्छ जिकसीणां विषयः कुहकादिषु प्रयोगेष्वभियुक्तानां सदा।
तानीतथाविधे ताहि केतवतापसः प्रविश्य वानिवा विनाः गृहे प्रमायाकुशलः कर्म किं किं न क

हृ· क·
म·मं
१७७
175

वेते इत्युक्ता तेन सा देवी विनुतेवानतोह्रिया अलं तर्हि समानेन गर्हितेन सतामिह तदेवो हृदि हु
वानते विस्रम्भवमेत्रिणां काचित्प्रव्राजिका चेटीमुखेनानयति स्म सा तस्याः शशंस वाहुलानन्यं वै
स्वमनीषितं अगीवकारदानेव सिद्धकार्येथनमहत् साप्यर्थलोभादानीता मित्युवाच के तापसी
देव किं नाम वैस्वनरहते सूयया मम्हे: नानाविधान्हि जानामि श्रयोगानस्मबहून् रहे एवमाश्वास्य
तां देवीं साथ प्रव्राजिका ययौ मविकाशाप्यच निजो भीते वेस्यमविनयत् अहोऽस्रतीवभोगाशा
कं नाम न विडंबयेत् तन्मया सह सा देव्याः प्रतिज्ञा पुरतः कृता वित्तानमाशुमतं मम सम्पक्रौवि
प्रविधेते अस्येत्रवचनव्याजेकर्तेराजगृहे हतमे ज्ञात्वा जाताहि कवीरच्छिद्रहेप्रभविस्रवः एक
स्तत्राभ्युपायः स्याद्यस्मिन्हन्मेऽस्ति नापितः ईदृग्विज्ञानकुशलः स चेत्कार्योदिहो यम इत्यालोच्य
वतस्यव नापितस्यान्तिकं ययौ तस्मै मनीषितं सर्वं तत्क्षणसार्थमिहोदिदे ततः स नापितो हृदो ध्युते
सैव मविनयत् उपस्थितमिदं दिष्ट्या लाभस्यानेन मम धुना तत्रावाध्यानवभाजव धृरत्वास्ता
यतः हिश्चदृष्टिःपितानस्याः सर्वेशाख्यापयतीदं विज्ञाप्येतां चन्द्रपतिर्देवीमेष प्रतिभुज्यते कुतह
स्य सह्यैहिस्त्रैतेम्ह स्यातिविधुः संश्लेषकाले राज्ञैव वाक्यमेतन्न यामया यथास्यादुपजीव्याश्च
सराजा चार्षिकस्यका एवं चनाति पाप स्याद्वेरीनोच जीविका इत्यालोच्य सतो शाह नापितः कृप
तापसं अत्रं स सर्वं करोम्येतत्किं तु योगबलेनैव वत् पश्चात्तेन वा भार्याहन्यतेतन्म युज्यते तद्धा

कदाचिद्राजाहिसर्वान्स्मान्विनाशयेत् स्त्रीहत्यापातकंचस्यात्तत्पिताचमुनिःशपेत् तस्मा
द्बुद्धिबलेनैवराज्ञोविश्रंभयतेपरं येदेवीसर्वेविनिष्टदर्थशास्त्रमिमेवचनः पतत्वमोकियत्किंहिनवु
व्यासायययाम्यहं प्रत्तानेमामकीनेचश्रूयतांवर्णयामिते अभूदस्यापितोराज्ञोऽङ्गःशीलोदृष्टधव
मेणः अहंचदासस्तस्यहरात्तःसोचितंकर्मकृतं सकदाचिद्दहेयाम्यत्नाभार्यामैत्ततमामकी त
स्यातस्यस्वरूपायौवनकारुण्याचमनोयोयो नाभितसौतिचाबाधिदृष्टापरिजनेसतो किंनापितःकु
रोतीतिप्रविशेषेवसमेगृहे उपभुज्यवतांस्वच्छमज्ञायोऽकल्पायया अहंचतद्दृहदेवाद्गृहाद्दास
बहिःकचित् अन्येद्युरप्रविष्टेनदृष्टामामानाहशीमया दृष्टाभार्यायया हन्तस्वामिमानेव।
मभ्यधात् तत्कर्मणैवतांभार्यामशाकस्यानिवेशयने नित्यमेवापभुञ्जानःसममनदृष्टवान्रूपः कु
तोगम्यमगम्यकुशीलोन्मादितःप्रभोः वातोहृतस्यद्रावामेःकितृणंकिंचकानने ततोयावद्व
तिमेस्तिनकाचिन्नविवारणा तावत्त्वस्याशनदानेमामायथ्याजमाशीघ्रिये नाहशास्त्रगतोभुवे
रात्तस्तस्यांतर्मंतिकं स्वव्यापारोपसेवार्थिनिःश्वसन्कृशपांडुरः तत्रमेदमिवालोकस्वामि।
श्रायःसमोन्तपः पप्रच्छेरेकिमीदृकं संजातःकथ्यतामिति निर्वेदयदृष्टस्तंचाहंविजयेयावि
ताभयः प्रत्यवोचेन्नृपेदेवभार्यास्तिममडाकिनी साचहृमस्यमेन्नाणिगृदेनाहृष्यहृवाति त
श्चैवातःक्षिपातितेनाहृतामतागतः पोषणायचनित्यंहरणंभोजनंकृतः इत्युक्तःसमयारा।

ह॰ क॰
मृ॰ मं॰
२०६
176

राज्ञा तां शङ्कोऽप्यचिन्तयत् किं सत्यं डाकिनी सा स्यान्नेनाहं किं हतस्त्वया किंस्विदाहारपृष्टस्सह
वेदज्ञाममापि सा नदृष्यतोमहृष्टुमुक्ताजितामिसिद्धि स्वयं निशि इति संचिन्त्य राजा मेसोत्राहारमदाप
यत् ततो गत्वा गृहं तस्या भार्यायाः सन्निधावहं अस्तु पृष्टेऽञ्चन्त्रष्टशूलयानामेवमब्रुवं स्थिये
नवाच्यं कस्यापि त्वया त्वृष्णवदामिते अस्मदासो गुदे जाता दृताश्वन्या स्त्रिसन्निभाः तच्चभक्तोपजा
तोपित्त्वरोमकमेकं बतः एवंचात्र ममेदानीं दुःसहं दैन्यदं पदे तच्चवेत्तवमानेच्छे कृतानि सममहत्त्व
रे अतोरोदिमिनष्टा हि जीविके यं गृहे मम इत्युक्ता सा मया भार्या मतिमाथाडुपेष्यतः राज्ञो रा
तो स्वस्वमस्य गृहदन्तादुर्तेत्ताणा आसस्तारमहं दृष्टत दमस्न न बबोधिमा विदग्धाश्चापि वेच्यते वि
ववर्णेन या हि यः अथ तस्तो निशि शिवे रमञ्जायामुपशुज्य सः राजा प्रमादिवालीकममवात्मव
वः स्मरन् मञ्जायां प्यनतेस्वमे मत्वा तस्य शनैः शनैः मञ्जायां ष्ठप्यतं स्वमेमनात स्पशनैः हस्तस्प
र्शयामास गुदे दृते तापलब्ध्वा अथ गुदप्राप्ते चतस्याण्णां वुस्याय सहसैवसः डाकिनी डाकिनीत्युक्त्वा च।
तो राजा ततो ययौ ततः प्रभृति सा त्यक्ता भार्या भीत्यान्तरेणमे ततो गृहीतसंतोषाम देका यत्र।
तागता एवं दृष्टं नरपाद्यागर्हिणी मोचिता मया इति तां तापसीमुक्त्वा नापितः सोऽब्रवीत्पुनः त
देतस्य त्वयाकार्यमार्ये शुश्रुष्यमनीषितं यथा च क्रियते मातस्तादिदं वक्ष्मि ते शृणु कार्यन्तः पुरगृहो
परली कार्ये योऽब्रवीत्पुनः नदेतस्य त्वयाकार्यमार्ये शुश्रुष्यमनीषिते जायते कदलीगर्भा डाकिनीति।

नृपेरहः आरण्यकायान्यस्याः कश्चित्सविजनः स्वकः सर्वः परोभेदस्नेहोलोभात्कवीतकिंनयत्
ततोस्मिन्ग्रान्तिसातेकेसावनान्निशिघुक्षिता: हस्तपादादिकदलीगर्भायास्त्रिनिधीयते तत्सभा
तेविलोक्यैवराजासम्भ्रमवेसनतत् हृद्धोक्तः कदलीगर्भा ताचन्यत्यातिसस्मरम् एवंसपत्नीविरहा
देवीस्वप्नमवाप्नुयात् तांसाचबद्ध्मन्येतन्नाभः काश्चिद्देवबते इत्युक्तातापसीतेनतापितेनतत्र्थ।
तिस्रा गत्वाराजमहादेव्यै यथावस्तुन्यवेदयत् देवीचतन्मध्याचक्रे सातत्प्रत्यक्षंतत्कोपिता प्रत्यदां।
वीत्यकदलीगर्भादुष्टेतितोजहो नष्ट्याचततोदेव्यातयापुमम्दापयत् प्रव्राजिकाप्रतन्त्रप्र
जेसायथेष्टसनापितं स्वकाचकदलीगर्भा सातेनदृढवर्मणा राज्ञाभिशापसंतप्तानिर्ययौराजमं
दिरात् येनाजगामतेनैवप्रययौपितुराश्रमं दृष्ट्वाकस्मात्सिद्धाश्रमाभिस्तातेनेतुमापप्रच्छ तत्कृत्वा।
मतोदृष्टासोकस्मात्त्याजितामुनिः तस्माद्दुश्चरिताशंकीतस्योमंकणकः क्षणं प्राणिधानाद्बर्तनं
त्वातद्वृत्तान्तमेवम्स: आश्वासयंस्तांस्वयंस्नेहात्तामादायययौततः प्रत्तस्मिन्दाचद्वास्थवेद्य
हायभूभ्यत्ने देव्याःसपत्नीदोषेणकृतैकपटनाटकं तत्कालेस्वयमभ्येत्यराज्ञेतस्मैसनापितः य
थाहंतेनदावष्टप्रुनरेवप्रवावाच्य इत्थंविज्ञेयकदलीगर्भाराज्ञीमयासमे अभिवारवशात्प्रकृत्या
देवीसंतोष्यरतिता तत्कृत्वानिश्चयंदृष्टाप्तुनीन्द्रवचनस्पृशः जग्राहकदलीगर्भांसंजातप्रत्ययो।
नृपः प्रववत्जप्रतिनिते चसविभेजेसनापिते भक्तायमयामित्यथैधृतैभो· वतेश्वरा: ततस्ता।

हु॰ क॰
म॰ मं॰
२२२
177

यासमेतस्यैाकदलीगर्भयैवसः राज्ञा स देवीविमुखोदरुवर्मा स्तुतिर्हतः एवंविधान्विरचयतेस्तबहू
न्सपत्न्यो दोषान्स्वधाय्यनवमासिकलिंगसेने नैकस्य काचचिरभाविविवाहलग्नावीक्षमन्यगतयमु
स्वराश्रुपिबा तत्सर्वतः सांप्रतमात्मनात्वमात्मानमेकं जगदेकरत्न वत्सेश्वरैकार्पितमत्वरस्वदैवे
नवार्यहिनिजः प्रकर्षः अहं हि नेच्छामि समाखिलवदंतिकस्थितः धुनाव्यपतिमिंदियेयतः सखोपनेःस
म्यनयाति सन्त्रियः स्वगात्रिभर्ग्गोर्य्यनिवारितापिच नचागमनमिहागमः त्वमीमेव दामिस्वेह वशान्त
दिव्यदृष्टिः तद्दैवतिहिसत्यतिः कथंचिन्नमनुज्ञाप्य किलागतात्वमय इहचास्य धुनाहिमाम
कीनेसखिकार्यंतवयामितत्स्वहाय यदिमामनुमंस्यतेच ममाता दिहेच्छामि पुनर्विलंब्यलज्जा इत्थं
स वाच्यमभिधाय कलिंगसेनांतामस्तुयातवदनांमनुजेंद्रपुत्री आश्वास्य वाहिविगलत्स्वहेदुश्री
सामप्रभास्वभवनं नभसाजगाम ॥ ॥ इति सोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे मदनमंचकालंब
के षष्ठस्तरंगः ॥ ६ ॥ आदितोद्वात्रिंशः ॥ ३२ ॥ ततः सोमप्रभायातोस्मरंती तांप्रियां सखीं क
लिंगसेनासत्यक्तनिजदेशा स्वबांधवा सा विलेविनवत्सेशप्राणागयहमहोत्सवा नरेंद्रकन्या कौ
शांब्यां स्वगीवासी हरनचुता कलिंगसेनावीवाहविलंबनविचक्षणान् गणकान्प्रति सा स्वहवृत्त
वत्सेश्वरोपिच उत्कृत्वाविमनातस्मिन्दिनेवनोविनोदयन् देव्या वासवदत्तायानिवासभवनंययौ
तत्र सांतपतिनिर्विकारा विशेषतः उपाचरत्स्वोपचारैः प्राशंसाविवशोशादिता कलिंगसेनावृत्तांत

ख्यातेष्वविकृताकथं देवीयमितिसध्यात्वाराजाजितात्मारहस्तां कश्चिद्देविनयात्वातंस्वयंवरा
कृतेमम कलिंगसेनानाम्नीहाराजपुत्रीयदागता तच्छ्रुत्वैवावभिन्नेनमुखरागेणसाब्रवीत् ज्ञा
तंमयाहिहर्षोमेलक्ष्मीःसाक्षादागतेहनः वशगेहिमहाराजेतत्वाप्यातात्पितयपि कलिंगदत्तेष्टयी
तेस्वतनयांवत्सराजेवशे अहंचतदिभ्यस्येवसावितानन्तवेनच आर्यपुत्रतदेतत्त्वविदितंप्रागपिस्थि
ते तन्नयुष्मासुकिंयस्याममभर्तात्वमीदृशः यंराजकन्यावाञ्छंतिवाञ्छमानान्यपार्थिवैः एवंवत्से
श्वरःशोकोदेव्यावासवदत्तया यौगंधरायणप्रमुखांश्चिन्तयांतस्तुतोषसः तथैवचमहामात्रैबलात्तेन
दासकेलिशि तस्मात्कथायमध्येचप्रबुद्धःसमचिंतयत् किंचिन्महानुभावेयंदेवीमामनुवर्तते
कलिंगसेनामपियत्समपत्नीमनुमन्यते कथंवाशक्नुयादेतांसोढुमेषाततपस्विनी पद्मावतीविवाहे
पियादेव्यात्रजहावसुन् तदस्याश्चेष्टितंदृनिष्टस्यात्स्वैनास्त्येतामवेम् पत्तदालेखनाःपत्रप्रपृयष्ट
श्रुराष्ट्रमे पद्मावतीचराज्यंचकिमन्यदधिकमुच्यते अतःकलिंगसेनेयंपरिणेयाकथंमया एवमा
लोचयवत्सेशोनिशायांनिर्गतस्ततः अपराह्णेययौदेव्याःपद्मावत्याःसमंदिरं सापिचागतंदत्तशि
ताश्वासवदत्तया तथैवापाचरत्तदन्तत्स्वबावाचतथैवच ततोन्ययुस्ततयोर्देव्योरेकचित्तंवचस्तदा
यौगंधरायणाय्यासीसाशशांसुविसज्ञपः सोपितेवीत्सराजानंविवाहपतितशनैः कालवेदीजगादे
वंमंत्रीयौगंधरायणः जानेहमेतदेनावदभिप्रायोत्रराहमाः देवीभ्यामेवितत्पागदाप्योजमैरहितत्त

ह॰ ह॰
म॰ मं॰
२३८
178

था अस्मास्वेकगतेचयास्तियोमरणानिश्चिताः भवंतोदैवगंभीराःसाधवःसर्वत्रनिःस्पृहाः अस
त्विहपुरंश्रीणाश्रमतोगाढस्यवेश्मे तथाचराजेकैतत्श्रुतसेनकथांशृणु अभूद्दक्षिणभूमौश
गोकर्णाख्येपुरेनृपः श्रुतसेनइतिख्यातःकुलभूषाश्रुतान्वितः तस्यैकाभवद्विनितात्तःसुश्रुणी।
संपदः नृपान्नरूपभार्यायत्नसनतावदवाभवाव् एकदावन्नृपःकुर्वेश्चितानकथांतरे अग्निश
र्माभिधानेनजगादेसायमजन्मना आश्चर्यंदेमयादृष्टेनेराजन्वर्णायेशृणु तीर्थयात्रागतःपंचती
र्थीतामहमामवामवान् यस्यामपरस्सःपंचग्राहृत्नमृषिशापतः आमाःसतीकृदहरतीर्थयात्रा।
गतोत्स्वनः तत्रतीर्थेवेस्त्राब्धापंचराश्रोपवासिनो नारायणानुवर्तता ` ` ` निस्नायिनोन्टणा
यावद्दृज्ञामितावद्वलागतोहिहिविनावनिं गायंतंकेचिद्दशाले काविकेत्त्रमध्यगं सदृष्टःकाषि
कोमार्गेमार्गायातेनकेनचित् प्रव्राजकेनतदाकंनाशृणोश्च्रोतत्परः ततःसततेसिद्धकोधपूरि
ताद्दृश्यंयुवं सोपिगीतेविश्रुत्यायकार्षिकस्तमभाषत अहोप्रव्राजकोसित्वंधर्मस्यांशेनवेत्स
सि मूर्खेनापिमयाज्ञातं सारंधर्मस्ययत्त्वनः तच्छुत्वाकिंनयाज्ञातंमितितेनचकौतुकात् प्रव्राज
केनपृष्टःसन्कार्षिकःसजादरं रहोपविश्यदृष्टक यच्छृणुयावद्वदामिते अस्मिन्देशेविप्रेतेबाल
णाश्चानवात्रियः बलदत्तःसोमदत्तोविष्णुदत्तश्चपुण्यहत् तेषांज्येष्ठैभ्रातरौदारवंतौकनिष्ठस्त्व
परिग्रहः सततयोर्ज्येष्ठयोरात्ताकुर्वकमकरोयथा मयासहासीवक्तृत्यन्नहंतेषांहिकार्षिकः सोच

ज्येष्ठायबुध्येतोमरुं तं बुद्धिवर्जितं साधुसत्यक्रमसन्मार्गमृग्यजुःसामवर्जितं एकदा भ्रातृजा।
याभ्यां सकामाभ्यां रहोऽर्थितः कनिष्ठो विप्रदम्भोयमान्त्वनेति नाकरोत् ततस्तौ द्विजयोर्भेत्रौक
भोगत्वाम्रैषाचतुः वाक्यमस्मान्न हस्तस्य कनीयान्नवयाविति तेन तच्छ्रुतितो ज्येष्ठो सोनतः कोपाव
भूवतुः सदसद्वानविदतः क्रुद्धो वचनमोहितो भ्रष्टौ तौ भ्रातरौ जातौ विप्रदन्तेन मूढवतुः गच्छे
तैत्र मध्यस्थवल्मीके तं समीऊरु तथैव्यागत्य वल्मीककठराले नाखनत्सते मामेव कुलस।
पोत्र वसतो स्तुटितो मया तक्रत्वापि सवल्मीकमुद्धृतं यद्भवत्विति पोपविष्टो ण्यादेश ज्येष्ठभ्रा
श्रोरलेख्यत् खनमानान्ततः प्राप कलशं हेमपूरितं तत्कलसमप्येथमोहितस्वाहितस्य कुहतेसदा
तं वनीवं स कलशं भ्रातृभ्यां सर्वमर्पयत् निवार्यमाणोपि मया ज्येष्ठाभ्यां दृष्टभक्तितः तौ च
नस्तत्तत्र वाग्रां दत्वा प्रेर्य बवातकान् तस्याच्छेदयतां पाणिपादस्थनजिह्वोवेया तथापि नसत्त्वको
पितिमेत्स्वोतरौ प्रति तेन सत्येन तस्यात्र हस्तपादमजायत तदा प्रभृतिते हृष्टात्मकः कोपोवि
तो मया तयात्मनापसेनापि क्रोधो याचापि न सुच्यते अक्रोधेन जितः सर्वः पश्यैतदद्भुतं वभोः इत्थ।
कैवतत्तुल्यकाकार्षिकः स दिवं गतः इत्याश्चर्यमपारहर्षे हितोव्यष्ठाणभ्रूपते इत्युक्त्वा श्रुतसेना।
सत्यविप्रोब्रवीत्तुवः तत्तोपितीर्थयात्रार्थंपर्यटन्नुद्धृतस्त्यट अहवमत्तसेनस्य राज्ञराष्ट्रवाव् त
त्रमोहेकगोविष्टमोराजमसेश्च वद्द्विजाः वलत्यपायस्तुनामामार्गाः स्थिताह्यत्रत्यपात्मजा विद्युद्यो।

ह॰ क॰
म॰ मे
१२५
179

तामित्थानीतां पश्येद्यदि भूतिर्यदि सकामशरनिर्भिन्नः प्राणैर्नाद्य नजीवति ततोहं प्रत्यवोचं नास्तेतद्वि
त्रेसदाख्ये पशुपाम्यपरकेदर्पं श्रुतसेनमहीपतिः यात्रादौ निर्गते यस्मिन्न दिव्याभिर्दृष्टिगोचरात् उत्थाय
नेमस्तोऽहमभंगभीत्याकुलागताः इत्युक्त्वैव तविस्ताय भावकं भोजनायमां नृपांतिकं नीतवेतो मंत्रापि
पद्मरोहितो तत्र सा राजतनया विद्युद्द्योता मयेक्षिता कामस्य हजगन्मोहमंत्रविद्याशरीरिणी वि
रामदर्शनलोभेनियम्याहमचिंतयत् अस्मन्नृपभोक्तुं द्वाययं भवेद्राज्यसविस्मयं तथापि कथनीया
यमदत्तः स्वामिनेमया उन्मादिनी देवसेनवृत्तांतोऽन्यथा भवेत् देवसेनस्य नृपतेः पुरा राष्ट्रवणि
क्सुता उन्मादिनीत्यभूत्कन्या जगदुन्मादकारिणी आवेदिता यदा सा पित्रा नतेनात्मा महीभुजः विप्रैः
कुलक्षणा सुकात स्यव्यसनलक्षिभिः परिणीतानतदायेन मंत्रिमुख्येन सा ततः वातायनाप्यादात्मा
नं राज्ञे सेन्द्रजालवद्दर्शयत् तथा भुजंगपा राजेन्द्रो हृत्वा द्रुहृष्टिविषाहतः मुहुर्मूर्छन्न रतिं लेभे नाहारं
नाहरत् प्राप्तोऽपि च तत्त्वं तत्स्वपुरः सोऽथ मन्त्रिभिः धार्मिकस्तां नजग्राह ततस्स कामज्वरहावतत्त्व
तदीदृशीं प्रसारेत्रहृते द्रोहः कृतो भवेत् इत्यालोच्य मयैकं तेन चित्रमेत्यतलतोगतन् श्रुत्वैवं तद्वि
नात्स्वामिदनात्तानिभवचः विद्युद्योताहृतमनाः श्रुतसेननृपोभवत् तल्लक्षणैवविद्युत्सैवतत्र।
विशतमेवसः तथाकरोत्यथानीतां यशीघ्रं तां परिणीतवान् ततः सा नृपतेस्तस्य सा विद्युद्योतात्मनृपा
त्मजा शरीरात्मनिर्विकासीद्रास्कस्य यशमायया अथ स्वयंवरायागतेन नृपेन्द्रपणाविता कन्या।

कामात्तदत्ताख्या महाधनवणिक्सुता अथ सैषाभीता राजन्नाहूतस्तराजा तां वणिक्सुतां विसृष्टाता
यतद्रुष्ट्वालसैस्फोटेनवापयत राजाप्यागस्ततोकोतोपशपन्नेवगतागतो अकेकृत्वासविपन्न
यः श्रोणिविमुञ्चत ततो वणिक्सुता वह्निमात्तदत्ताविवेशसा इत्यं प्रणष्टे सर्वे तदपि राष्ट्रे सप
जकं अरोराजन्नविहस्यभग्नः प्रेमगः सृजः सहः विशेषेण मनस्विन्या देवीवासवदत्तया त
स्मात्कलिंगसेनैषा परिणीता यदि त्वया देवीवासवदत्ता तत्प्राणांजह्यात्तत्संशयः देवीपद्मा
वती तदनयोरेकं हि जीवितं नरवाहनदत्तस्य युवराजस्य कथं ततः न च देवस्य हृदयं सोढुं
जाने न शक्नुयात् एवमेकपदे सर्वमिदं नश्येन्महीपते देव्या यच्छोके किं गो भीयन देव कथ
यत्पतं हृदयं जीवितत्यागगाढनिश्चितनिःस्पृहे तत्त्वार्थारक्षणीयस्तेतिर्यञ्चोपिहिजाय
ते स्वरक्तां कि पुनर्देवबुद्धिमंतो भवादृशाः इति मंत्रिवराकृत्वा स्वैरं यौगंधरायणात् सम्यग्विवे
कपदवी प्राप्य वत्सेश्वरोब्रवीत् एवमेतन्नसन्देहो नश्येत्सर्वमिदं मम तत्त्वार्थारक्षणीय स्तेतिर्यञ्चो
पिहि जानते स्वरक्तां किं पुनर्देवबुद्धिमंतो भवादृशाः इति मंत्रवराकृत्वा स्वैरं यौगंधरायणात् स
म्यग्विवेकपदवी प्राप्य वत्सेश्वरोब्रवीत् एवमेतन्नसंदेहो नश्येत्सर्वमिदं मम तस्मात्कलिंगसेनाया
कोर्थः परिणयेन मे उक्तोलग्नस्त्वहंदैवज्ञेनमयुक्तंकरणेकाहन्त स्वयंवरागतत्यागाद्यधर्मो वा किया नवि
त इत्युक्तो वत्सराजेन हृष्टो यौगंधरायणः राजापि रचितातिथ्य शून्याकाराद्यपेत्य सः देवीवासवद

बृ॰ क॰ नोतां सांत्वयन्नेवमब्रवीत् किमर्थं वत्स जानामि त्वमेवं हरिणाक्षि यत् वारि वारिरुहस्येव त्वन्मे म
म॰ मं॰ मम जीवितं नामापि हि किमन्यस्याशृहीत्वमहमुत्सहे कलिंगसेना त्वं हठादुपयाता गृहे मम प्रसि
१८० द्धं चात्रयद् भ्रातपः स्थाने निराकृता पार्थिवेन शंठता शापं ददौ तस्मै हृदागता स शापक्लिष्टतातेन वर्ष
180 वैराटवेश्मनि स्त्रीवेषेण महाश्चर्यं रूपेणाप्यतिवाहितः अतः कलिंगसेने त्वां विधिदानमयात्मरा ।
विना त्वदिच्छया हर्तुं किंचिदप्युत्सहे इत्याश्वास्य पलभ्याथ हृदयेणैव राज्ञिणा सुखोषितेन मम
येन संयम्य तदाशयं तथैव समहराष्टिता राज्यावासं व दत्तया मंत्रिस्तुत्वमति शोकात् त्वष्टोवत्से घोरा
वसत् अत्रान्तरे च यत्सर्वं दिवा राज्ञोऽश्रुतुक्तवान् कलिंगसेनावृत्तान्तं तस्मै योगंधरायणः स ब्रूहत्वा
तसौभ्यत्यसहं योगेश्वराभियः तस्यामेव निशि स्वैरं तं मंत्रिवरमभ्यधात् कलिंगसेनासदने स्थि
तोऽस्म्यंतर्बहिः सदा दिव्यानां मानुषाणां च पश्यामि नतथागत अद्यादृष्टेऽमया शब्दः श्रुतो कस्य
त्वमस्तले अक्षुत्वेनाद्यहर्म्याग्रसन्निकर्षे निशामुखे प्रभवं तस्य विज्ञातुं प्रयुक्तापि ततो मम विद्या
नशाम वेनेन विस्मयाहमचिंतयत् अयं दिव्यप्रभावस्याशब्दः कस्यापि निश्चितं कलिंगसेनालाव
ण्यलब्धस्य भ्रमतोऽम्बरे येनना क्रमते विद्यातद्दीप्ति किंचिदंतरं न त्वाप्यपरं छिद्रं जाय इति चिंतयिणे
यतः दिव्यानां वाविते वेति प्रोक्तं मंत्रिवरेण च सोमप्रभा सख्यो वास्या वदेत्येतन्मया श्रुता इति चि
श्चित्य तत्र भ्यामि हारूढवक्रमागतः इदेशं स गान्धर्वकामितन्मे तावत्त्वया च्यतो निर्यवोपिरक्षेतिसा

न्मानमितियत्त्वया उक्तो राजा तदशेषं योगादहमलक्षितः निदर्शनं चेदत्रास्ति तन्मे कथय सुव्रते
इति योगेश्वरेणोक्तः स्माह योगपरायणः अस्ति मित्र तथा चात्र कथामाख्यामि ते शृणु विदिशानगरे
वासिन्यग्रोधोऽभूत्पुरा महान् चत्वारः प्राणिनस्तत्र कथामाख्यामि ते शृणु वसन्ति स्म महातरौ नकुलोलू-
कमार्जारमूषकाः पृथगालयाः भिन्ने भिन्ने बिले मूलदेशे नकुलमूषकौ मार्जारो मध्यभागस्थितरोम-
हतिकोटरे उलूकस्तु शिरोभागे नभस्तलबिलतालये मूषकोऽत्र त्रिभिर्वध्यो मार्जारेणात्र योऽपरे अन्नाय मा-
र्जारभयान्मूषकान्नकुलस्तथा स्वभावेनाप्युलूकस्य परिभ्रमनिशि त्रयः मार्जारस्तु दिवा रात्रौ निर्भ-
यश्च भ्रमत्यसौ तत्रास्ति यववत्क्षेत्रं सदा मूषकलिप्सया येऽन्येऽपि युक्त्या जग्मुस्तत्त्वकालेऽन्नाय लिप्सया
एकदा लुब्धकस्तत्र चण्डालः कश्चिदाययौ समार्जारपदश्रेणिं दृष्ट्वा तत्क्षेत्रगामिनीं तद्वधायामितः दे-
वं पाशान्दत्त्वा ततो ययौ तत्रागाच्च मार्जारः समूषकजिघत्सया पूर्वप्रविष्टस्तत्पाशैः बद्धस्तत्रैतस्मिन्नवस-
त मूषकोऽपि ततोऽन्नार्थी सन्तत्र निम्नतागतः बद्धं तं वीक्ष्य मार्जारं जहर्ष च ननर्त च यावद्भक्षति तत्क्षेत्रं
दृष्टादेकेन वर्त्मना तत्र तौ यावदायातौ उलूकनकुलावपि दृष्ट्वा मार्जारबन्धं च मूषकं लब्धुमैच्छतां मू-
षकोऽपि तद्दृष्ट्वा हृदा खिन्नो व्यचिन्तयत् नकुलोलूकभयं मार्जारं संश्रये यदि बद्धोऽप्येकप्रहारेण शत्रुर्मा-
मेष मारयेत् मार्जाराद्दूरगं हन्यादुलूको नकुलश्च मां न वेद्मि संकटगतः कथं कामि करोमि किं हतमा-
र्जारमेवेह शरणं याम्यापद्गतोऽद्य आत्मत्राणाय मार्जारपाशच्छेदाय योऽमिने इत्यालोच्य शनैर्गत्वा मार्जारं मू-

बृ॰ क॰
मं॰ मे॰
१८२
181

षकोऽब्रवीत् बद्धेनव्यामि दुःखंमेतन्मेपाशंछिन्ध्यहं स्नेहोजायतेस्नेहःसहवासादिष्टोऽपि किंतु
मेनास्तिविश्वासस्त्वयिचित्रमजानतः नकुलेनोवाचमार्जारोभद्रविश्रब्धस्तात्वया अद्यप्रभृतिमेमित्रंभ
वान्प्राणप्रदायकः इतिश्रुत्वेदंमार्जारात्तस्मात्संरोपसंश्लिष्य तद्दृष्ट्वानकुलोलूकौनिराशौवयस्ततः
ततोजगामार्जारोमूषकपाशपीडितः गतप्रायानिशामित्रंतस्याशाशंछिदिमद्भुते मूषकोपिशनैश्छिन्दे
न्लुब्धकागमनोन्मुखः मार्जाराकराकटोपच्छिदं शनैरकरोच्चिरं तावत्प्रभातायांलुब्धकेकटकाद्गते
मार्जारेऽर्थ्यमानेनाशुक्लापाशांश्छित्त्वेदंमूषकः छिन्नपाशेऽप्यमार्जारेलुब्धकत्रासविद्रुते मूषकोऽस्मत्स्वगु।
मुक्तःसन्मत्वाथापिविशाम्भूदिलं नाथसस्नेहबाहुतोमार्जारेणजगादच कालप्रमाणात्मामित्रंजायतेन।
वसर्वदा एवंबद्धेभ्यःशत्रुभ्यःप्रज्ञयात्माभिरक्षितः मूषकेनतिरश्चापिकिंपुनर्मानुषेणयत् एतदुक्त
स्तयाराजाममायाज्ञत्वयाश्रुतं बुद्ध्याकार्यंविजेरत्वदेवीसंरक्षणादिति बुद्धिनामप्रसवेत्रधुर्मेमित्रंत
पौरुषं योगेश्वरतथाचैतामत्रापिनवकथांशृणु श्रावस्तीत्यस्तिनगरीतस्यांपूर्वंप्रसेनजित् राजाभूत
त्तस्यप्रायागाकोप्यभूद्वैद्विजःपुरि समृद्धान्नभुगेकेनवणिजाप्युणवानिति ब्राह्मणस्परटेहेतत्रकस्यापि
तस्यापितोद्विजः तत्रैवतेनशुष्कान्नदक्षिणादिभिरत्नहे आर्जयततोन्नैस्त्रप्रानैर्बुद्धावणिग्वरैः तेना।
सौहेमदीनारसहस्रंकृपणःक्रमात् संचितंयाताराणपतत्रिहस्तस्तिमवान्भुवि एकाकीअन्वहंगतात
वस्थानमवेक्षत एकदाहेमशून्यंतेनखातंमात्रंचदृष्टवान् शून्यंचतत्खातकेतस्यपश्यतोहृतचेतसः

नृपरंहृदि संक्रांता विप्रेंदित्वपि शून्यता अथोपागाच्च विलपंस्तां विप्रं यदृहे स्थितः दृष्ट्वैव सत्वरं।
गोतेन स्नेमसर्वं तद्वदयत् गत्वा तीर्थं मध्यं ज्ञानः प्राणांस्त्यक्तुमियेष च वृद्धाच सोन्नदाता स्त्र वणिग्गमे
सहाययौ स तेन जगाद किं बलं विना हेतोर्मुमूर्षति अकालमेव च वद्दिने मकस्मादेतिया तिच इत्याद्य
कोपितेनासौ न जहौ मरणाग्रहं प्राणैर्भीणश्चमाशाहि कृपणा स्मराबीयसी ततश्च मत्तयेती पर्थगाच्छ
तोस्य द्विजन्मनः स्वयं प्रसेनजिद्राजा तं वृत्तांतिकमाययौ पप्रच्छ चैतं किं किंविदस्ति नत्वाप्यलक्षणा
यत्र भूमौ निखाता स्ते दीनारा ब्राह्मणेन वा तच्छ्रुत्वा स द्विजो वादीदस्मित्क्षेत्रपादपः अद्यञ्च देव ते।
स्थले निखातं तन्मया धनं तदाकर्ण्य वदद्राजा दास्याम्यन्वेष्य तत्तव धनं स्वकोशादथवा मात्याती।
जीविते द्विज इत्युक्त्वा मरणोद्योगान्निवार्य विधताय च द्विजं ते वणिजो हस्ते स राजाभ्यंतरं गतः तत्राग
स्यप्रतीहारे शिरोभिर्ध्वपदेशतः वैद्यानानाययत्सर्वान्द्वापदेह वैषधेणात् आतुराः किं कियंतोऽत्र क
स्याटाः किं किमौषधं इत्युक्त्वा पानीय पप्रच्छ तान्नेकैकोविविक्तगः तेष्वितस्मिन्नदेकैकः स वैद्यो मुमेहीप
ते एकोथ वैद्यस्तन्मध्यात्कमट्टश्चाब्रवीदिदं वणिजो मातृदत्तस्य देवनागबला मया अस्वस्थस्यौष
दिष्टस्य द्वितीयं दिनमौषधिः तच्छ्रुत्वा सतमाहूय राजा वणिजमभ्यधात् तत्र नागबलाकेन ते वानीता
वतामिति देवकर्मकरेणेति तेनोक्ते वणिजा तेरा त्रिप्रमा त्यतेराजा सकर्मकरमब्रवीत् त्वया ना
गबलानीता खनता शाखिनः स्थले दीनारजातं यल्लब्धं ब्रूहि स्वं तमर्पय इत्युक्तो भूभर्त्रा भीतः प्रतिपद्य

ह॰ क॰
स॰ मे॰
१८२
184

वत्सलेन सततमानीयदीप्तांस्तत्रकस्मिंश्चिद्राजहो राजापुपोषितायासैद्विजायाहूयतां ददौ दीव्रागा
न्हारितशामा प्राणानिववहिःश्चरान् एवमुलब्ध्वाबुद्ध्यानीवामूलतलानरो: द्विजोपिभूपतिर्ज्ञानन्तो
घथितोतदुडवा तदेवसर्वेरावुद्द:प्राथान्यजितपोहपे इटशोपूवकार्येषु किंचिदप्यात्पराक्रम: तथो
गेश्वरऊर्ध्वोध्यात्वमपिप्रश्नयात्वया यथाकलिंगसेनायादेप्राप्तायैतकथ्यतं श्रुणिष्वैतद्यथातस्याल
भंतीहस्तरालंतः: तथाचदिविकस्यापितिशिशब्द:श्रुतस्त्वया लब्धेस्वदेशतस्याश्रभवेदकुशलेन।
तु नोपालब्धेततोराजानवाथमे:कुतोभवेत् इस्तुदारीयिय:श्रुत्वासर्वेयौगंधरायणात् योगेश्वरस्तस्म
तसुजगादब्रह्मराक्षस: कस्त्वयासदृशोनीतावन्योदेवाधुरस्पते: अयंतस्मरतमेकोस्यवन्मत्रोराज्य
श्रुणुखिन: सोहंकलिंगसेनायाजित्वासिद्धिगतेसदा बुद्धाशक्यापिचेन्तुकथाततोयोगेश्वरोययौ त
कालेसाचहर्म्योदोपर्यटंतंस्वहर्म्यगा कलिंगसेनावत्सेशंददर्शद्दृष्टास्मरशासयति तन्मनाःस्मरसंतप्ता
त्पणलोगदहारिणी साश्रीखेडांगनागावतलेमेनिर्वृतिंक्वचित् अत्रांतरेसतोपूर्वंदृष्ट्वाविद्याधरा
धिप: तस्याप्यमदनवेगाख्योगाढानंगशराहत: तत्प्राप्तयेतप:कृत्वावरेलब्धेपिशंकरात् सान्याश्रु
कान्यदेशस्थाप्राप्यासनाभवत् यतस्तेनोत्तरलब्धे मत्स्योविद्याधरेश्वर: राज्ञोपुरिविश्राम्यन्ना
सीतन्मंदिरोपरि सश्रुत्वाततदादेशंतपस्तुष्टसमर्जैदै: एकस्योशिशिवत्सेशरूपंवकेस्वविद्यया ।
तद्रूपस्यविवेशास्यामंदिरंद्वा:स्थवारितः कालेनपात्नमोगमेमविष्णसङ्वायात: कलिंगसेनाप्तुन

स्यो तं दृष्ट्वाकंपविक्लवा न सोयमिति सारावैर्वार्यमाणेव भूषणैः ततो वत्सेशरूपेण क्रमाद्दि
व्यास्यते न सा भार्या मदनवेगेन गांधर्वविधिना कृता तत्कालेव प्रविष्टेन दृष्टा योगात्संछादितः यो
गेश्वरो विघ्नो माभूद्वत्सेशालोकनभ्रमात् यौगंधरायणायैतद्बोधकालान्निवेशतः पुत्र्या वासव
दत्ताया वत्सेशोपि स्वपार्श्वगे दृष्टमेवं वरोक्तैव तद्रूपस्त्वमस्य वैरिते कलिंगसेनाप्रच्छन्नकामिनः।
सोब्रवीत्सुतः गत्वा कलिंगसेनायाः सुप्तायाः शयनीयके सुप्तं मदनवेगं तं स्वरूपे स्थितमैक्षत कु
बध्वजो कनिर्धूलिपादादिव्यमानुष स्वापात्तं हित तदिद्या वीतरूपविवर्तनेन तवदृष्टा यथावृत्तं नि
वेद्यपरितोषवान् योगेश्वरो जगादासौ प्रीतो यौगंधरायणे न वेत्ति मादृशः किंचिदन्यब्रवीति वत्स
श नवमंत्रेणउः साध्यमिदं कार्यमिदं प्रभो किं वाक्येन मृत्विना केन किं सत्त्वेन विना वचः इत्युक्त्वा तं
मामेअप्रीतो योगेश्वरे ततः प्रातर्वत्सेश्वरं दृष्टुमागाद्यौगंधरायणः तद्रूपेण यथावृत्तं कथाप्रस्ता
वेनाब्रवीत् नृपकलिंगसेनार्थे दुष्टकार्यविनिश्चयं त्वदुक्तेदासीनेनेह राजन्याणिस्पर्शोस्मि ह्याहेति प
ष्ठाहिस्वेच्छयाद्वृष्टप्रेम्नेन जितमागता विरक्ता वीक्ष्य तं दृष्ट्वा संग्रामाद्रूपलोभतः तदस्य पुरुहस्ताः संगमा
पिस्वेच्छ.... सा तत्कुलाकुलकन्येयं कथमेवं समाचरेत् शांतिः कस्य प्रवेष्टव्या मदीयांतः पुरेष्व
तेरे अलिरात्रोदितेवादी हीरो यौगंधरायणः अचेयवदरी याम्येतत्सत्यं दौकिशिदेवतो दिव्यास्त्यामा
भिवोक्तेति सिद्धायामानुषोत्रकः दिव्याना गतीरोद्धुं राजन्केनेह शक्यते तदेहि मादृश्यात्स्वशेपनिवदतो त

हे॰ क॰ नमंत्रिणा सहगंतुंमतिंचैवतत्रराजौसक्षूपतिः पद्मावत्याऽऽगतेनराज्ञातावद्विवाहापरेतियत् प्रोक्तंदेविप
म॰ मे॰ रिज्ञातंमयातिदृष्टमयतत् इत्यथाभ्येत्यदेवीतमुक्तायौगंधरायणः कलिंगसेनावृत्तांतंतत्रैस्मैसर्व
१८३ मुक्तवान् त्वदीयशिक्षानुष्ठानफलमेतन्ममेतिसा देवीवासवदत्तापिप्रणताभिनंदत तत्तोनिशीथे
183 सहमंत्रिजनेनवत्सेश्वरोययौ गृहंकलिंगसेनायाःसचयौगंधरायणः अदृष्टश्चप्रविष्टोत्रतस्याःशय्यांति
के सुप्तंमदनवेगंतंस्वरूपस्थंददर्शसः हंतुमिच्छतियावत्तंसाहसिकोनृपः तावत्सविद्ययाविद्या
धरोऽभूत्प्रतिबोधितः प्रबुद्धश्चविनिर्गत्यकरोत्युद्पतन्नभः तत्क्षणात्कलिंगसेनापिसाप्रबुद्धाभवत्ततः
शून्यंशयनमालोक्यजगादचकथंहिमां पूर्वंप्रबुध्यवत्सेशःसुप्तांमुक्त्वैवगच्छति तदाकर्ण्यसवत्सेशः
माहयौगंधरायणः प्रतारिताहंसितानेनखेचरेणरूपधारिणा मेषयोगबलाज्ञात्वासाक्षात्तेदर्शितोमया
किंत्वदिव्यप्रभाववादसौहंतुंनशक्यते इत्युक्त्वासचराजाचसहतावुपजग्मतुः कलिंगसेनासाप्येतौदृ
ष्ट्वातस्थावानततादरा अधुनैवक्वगत्वातेराजन्नागतःसमंत्रिकः इतिब्रुवाणांसवदत्तामसौयौगंधरायणः क
लिंगसेनेवत्सेशंजगादैवंदसुलोचना गांधर्वविधिनाऽहंतेनपरिणीतापिविस्मृता किंस्विद्राजन्यथाऽपूर्वे
उःश्वेतस्पर्शकृतत्वा इत्युक्तःसतयाराज्ञानानामुवाचानताननात् सत्येनपरिणीतासिमयाद्येवागतोह्यहं
इत्युक्त्वातंवत्सेशंमंत्रीयौगंधरायणः पहीत्युक्त्वाततःस्वैरंमनैषीद्राजमंदिरं ततःसमंत्रिकेराज्ञिगते।
साचविहंगशागा मृगीवयूथविभ्रष्टापरित्यक्तस्वबांधवा संभोगाविगलत्स्वच्छप्रत्यग्रगर्भपीडिता पद्मि।

नीवपरिच्छिन्नकवरीभ्रमरावलिः विनष्टकन्यकाभा॰ निरूपायकमासती कलिंगसेनागगनेवीक्ष्य।
माणदमब्रवीत् वत्सेशरूपिणान्येनपरिणीतास्मिकेनचित् प्रकाशः सोऽस्तुकौमारः सएवहिपतिर्मम
एवंतयोक्तेगगनात्सोऽत्रविद्याधराधिपः मयाचन्नाखिलोकस्त्वंपुरापितृगृहस्थिता त्वत्कामिदस्तपःकु
त्वावरःशम्भोमहेश्वरात् वत्सेश्वरान्तरंप्राप्यतद्रूपेणमयाद्भुते अद्यत्वंतद्विवाहेनपरिणीताविशङ्कितः इ
तिवाक्यंसयातस्यश्रुतिमार्गप्रविष्टया किंचिदुच्छ्वासिताचाभूदुच्छ्वासितहृदंबुजा अथसमदनवेगस्तां
समाश्वास्यकान्तांविहितधृतिर्वितीर्यस्वर्णराशिंसतस्यै उचितउतितयाततर्वबद्धसद्भरभक्तिःपुनरुपगम
नायययौतदेवोत्पपात दिव्यास्पदंचपतिमघनमर्त्यगम्यंकामात्मितंभवनमुज्झितमित्यवेत्य तत्रैववत्स।
मथमाधिकलिंगसेनाचक्रेधृतिंमदनवेगकृताभ्यनुज्ञा ॥ इतिमहसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरे
मदनमंचुकालंबकेसप्तमस्तरंगः ॥७॥ आदितस्त्रयस्त्रिंशः ॥३३॥ ॥ ततःकलिंगसेनायाःस्म
रन्ननुपमंवपुः एकदामन्मथाविष्टोनिशिवत्सेश्वरोऽब्रवीत् उत्थायैवखड्गहस्तःसन्नावेवप्रविवेशसः ए
काकीमंदिरंतस्याःकृतातिथ्यादरस्तथा तत्रप्रार्थयमानस्तांभार्यार्थंसमहीपतिः परपत्नीतवास्मीति
प्रत्याख्यातस्तयाब्रवीत् तृतीयंपुरुषंप्राप्तायतस्त्वमसिबंधकी परदारगतोदोषोनमेत्वद्गमनेततः
एवंकलिंगसेनासाराज्ञोक्ताप्रत्युवाचतं त्वदर्थमागताराजन्नहंविद्याधरेणहि हृतामदनवेगेनस्वैरंत्व
द्रूपधारिणा सपूर्वेकोऽस्यभर्तामेतत्कस्मादस्मिबंधकी किंचातिक्रांतबंधनोऽस्विष्टाचारकृतात्मनो इ

बृ॰ क॰
म॰ मं॰
१८४
184

मास्ताविपदः स्त्रीणांकुमारीणांकेयैवका दृष्टाशङ्कनयामुख्योनिविद्यापिव्यसर्जयं त्वत्पार्श्वंयदहंदूतं
तस्यैवेदंफलंमम तत्स्पृशस्यसिवलान्मांचेत्प्राणांस्त्यक्ष्याम्यहंततः कानामकुलजाहिस्त्रीभर्तृद्रोहंकरिष्य
ति तथाचकथयाम्यत्रतवाजन्कथांशृणु पुराभूदिंद्रदत्ताख्यश्चेदिदेशमहीपतिः सपापशोधनेतीर्थे
कीर्त्यैदेवकुलेमहत् चक्रेयशःशरीरार्थीशरीरंवीत्यभंगुरं तत्रभक्तिरसाकृष्टोदिदिनेसययौनृपः स
वेश्मतीर्थस्नानायसदातत्राययौजनः एकदाचददर्शैकांतीर्थस्नानार्थमागतां सराजाचवणिग्भार्यां
प्रवासस्थितभर्तृकां स्वच्छकान्तिसुधासिक्तांचित्ररूपविभूषणां जंगमामिवकंदर्पराजधानींमनोरमां
त्वयाहविजयेविश्वमितिशोतेवपादयोः आश्लिष्टांपञ्चवाणास्यतूणीरद्वयशोभया सादृष्टैवमनस्तस्य
जहारनृपतेस्तथा अथाविज्ञम्यहंतस्याः सययौविवशोनिशि तांचप्रार्थयमानःसंजगादेसतयानृ
पः रक्षितात्वंनयुक्तंतेपरदाराभिमर्षणं हठात्स्पृशसिवामांचेदधर्मस्तेमहान्भवेत् मरिष्यामिचसद्यो
हंनसहिष्येचदूषणं इत्युक्तेपितयातस्मिन्बलेनास्तिचिकीर्षति शीलभ्रंशभयात्तस्याःसद्योहृदयमस्फु
टत् तद्दृष्ट्वासपदिह्रीतःसगत्वैवयथागतं दिनैस्तेनानुतापेनराजापंचत्वमाययौ श्रुत्वाख्यायिकामेतां
सभयप्रश्रयानता भूयःकलिंगसेनासावत्सेश्वरमभाषत तस्मादधर्मेमत्प्राणहरणेमामतिंकृथाः इ
हास्थितायावदस्तंमेदेहियाम्यम्पतोन्यथा एतत्कलिंगसेनातःश्रुत्वावत्सेश्वरोऽथसः विचार्यविरतोभूत्वा
यमेतत्तामभाषत राजपुत्रिवसस्वैवंभर्त्रासममिहामुना नाहंवत्स्यामितेकिंचिदिदानींमाभयंकृथाः

इत्युक्त्वैव गते तस्मिन्स्वैरं निजसमंदिरं श्रुत्वा मदनवेगस्तत्संभ्रमसो वततार समः प्रियेसाधु कृतं नैवमकरिष्यत्कुभेय
दि नाभविष्यत्कुभेयस्मान्नासहिष्यततन्मया इत्युक्त्वा सोन्वयिनातां निशां नीत्वा तया सह तत्रैव गत्वान्तर्गत्
वासीद्विद्याधरेश्वरः कलिंगसेनापि च सा पत्यौ विद्याधरेश्वरे तत्रान्तर्मर्त्यभावेन दिव्यभोगसुखोचिता ।
वत्सराजोपि तत्त्वतां श्रुत्वामिथ्यवचः स्मरन् ननन्द लब्धमन्वानो देवीराज्यसुखं तथा देवी वासवदत्ता च मंत्री यौ
गंधरायणः अभूतां निर्वृतौ सिद्धनीतिकल्पलताफले अथ गच्छत्सु दिवसेष्वापांडुमुखपंकजा दधे कलिंग ।
सेना सा गर्भमुत्पन्नदोहदा तां गर्भिणीं जनस्तस्याः स्तनावाशृणामहूवकौ नियातुं भौ कामस्य मदमुद्राङ्किता
विव ततो मदनवेगस्तामुपेत्य पतिरभ्यगात् कलिंगसेने दिव्यानामस्माकं समयोस्त्ययं जातमानुषगर्भेय ।
त्युक्त्वा यामोविहरतः काण्वाश्रमेण तत्राजसेनका किं शकुंतला वेत्थयच्चाप्सराः पूर्वं तदप्यविनयान्निजात्
शक्रशापेन संप्राप्ता मानुष्यं दिवि सा च्युते तेनैव बधकीशंसहा जातः साधा भुप्रोहिते तस्माद्यत्नं वदेस्वस्थ
नेया स्वाम्यहं निजे स्मरिष्यसि यदा मां च सन्निधास्ये तदा तव एवं कलिंगसेनां तामुक्त्वा सास्रविलोचनां स
माश्वास्य च दत्वा तस्मै सद्रत्नसंचयं तद्विनः समयाकृष्टो ययौ विद्याधरेश्वरः कलिंगसेनाप्यत्रासीदप ।
त्याशासक्तोमिव आलेख्यवत्सराजस्य भुजच्छायामुपाश्रिता अत्रान्तरे कृतवती सा गर्भश्रीमयेतपः आदि
देशरतिर्भार्यामनंगस्यांबिकापतिः वत्सराजगृहेजातास्यपूर्वः सत्पतिः नरवाहनदत्ताख्यो यौवि जो म ।
विलेचयत् मदाराधनतस्त्वतुमर्त्यलोके प्ययोनिजा जनिष्यते ततस्तेन भर्त्रा सा योगनयोत्पस एवमुक्तारतिश
भुः प्रजापतिमथादिशत् कलिंगसेनातनयसोष्यते दिव्यसंभवं तद्दत्वामायया तस्याः तस्या नेयक्षिमारातिं नि
मायमानुषीकन्यात्वकदिव्यतनुतिपः इतीश्वराज्ञाम्मादाय पृथ्विवेधस्यागते कलिंगसेनाप्रसवं प्राप्ते काले

ह·क·
म·मं·
१८५
185

जातमात्रं सुतं तेन सा हृत्वैवात्र स्वमायया रतिस्तां कन्यकां कृत्वा तथा हि स्थिरलक्षितं सर्वैश्च तत्र तामेव कन्यां।
जातां सुलक्षणां दिव्यां प्रकाशप्रतिपच्चन्द्रलेखामिवोदितां कान्तिद्योतितसद्दासगृहां निर्जित्यकुर्वती रत्न
दीपशिखाश्रेणीलज्जितास्तव निष्प्रभाः कलिंगसेना तां दृष्ट्वा जातामसदृशीं सुतां पुत्रजन्मादिकं तोषाउत्स
ववितताननमा अथ वत्सेश्वरो राजा सदेवीकः समंत्रिकः कन्यां कलिंगसेनाया जातां शुश्राव तादृशीम् ।
श्रुत्वा च सस्मरपोकस्मादुवाचेश्वरचोदितः देवीं वासवदत्तां तां स्थितो यौगंधरायणे जाने कलिंगसेनेषा दि
व्या हीशापतश्च्युता अस्यां जाता च कन्येयं दिव्यैवाश्चर्यरूपधृक् तदेषा कन्यका तुल्या रूपेणात नयस्य मे ।
नरवाहनदत्तस्य महादेवीत्वमर्हति महाराज किमेवं त्वमकस्मादत्य भाषसे कुलद्वयविशुद्धाय कः पुत्रस्ते
वतंकसा कलिंगसेनातनया बंधकीगर्भसंभवा श्रुत्वैतद्धि मरुषवाजा सोब्रवीत्पहृहेसतः वदाम्यहं
प्रविश्यपातः कोपि जल्पयतीव मां नरवाहनदत्तस्य कन्येयं पूर्वनिर्मिता भार्यास्यैव वदंतीव श्रुणोमीव।
गिरं दिवः कलिंगसेना किंचासौ एकपत्नी कुलीद्भवा एवं कमेव शान्तस्या बंधकी गर्भसंभवः इतिरा।
ज्ञोदिते प्राह मंत्री यौगंधरायणः श्रूयतां देव यद्धृत्तं रतिर्दग्धे स्मरे तपः मर्त्यलोकावतीर्णेन सशरीरेण।
संगमः मर्त्यलोकगतायास्ते स्वेन भर्त्रा भविष्यति इति वादादवंशं वैरैस्मि स्वपतिमीप्सवे कामावता
रः प्रोक्तः प्राग्दिव्या वाचा सुतस्तव रत्यावतरणीयं च मर्त्यभावे हरात्त्वया गर्भयाह्निकयाचाद्य ममैवंव।
णितं रहः मया कलिंगसेनाया गर्भः प्राग्गर्भशय्यया शुक्लो दृष्टस्तु दैवान्न दशपतद्धि वर्जितं तदा शुभ्र
विलोक्याहं तेनवाव्यानमिहाधुना इति स्थिया तयोरुक्ते मजातेषाप्रतिभासते तज्जाने मायया देवैरतिरेषा हि यानिजा

गानेनयागर्भवीर्येणतानिर्मिता भार्याकामाकन्नारसपुत्रसुतेनवस्तुपने तथावात्रकथामेतांयत्संवेधितो
मृगः भृत्योवैश्रवणस्यास्मिन्द्विरूपात्तस्यनिष्कन: यतोनिधानलक्षणंप्रयातोअथतत्रागतः सपुत्रायां
बहिःसंस्थानिधानेवस्तुवर्तितम् यदानिपुणःकानेकशीलालाभमिवावलम् नत्रतेनगर्भवासीक
भिन्नात्पपतोद्विजः निधानायान्तेधारणायायागान्तवन्यावान्देकदाचन समानुषवसात्यपहृतोयावत्
राशिते स्थानेनत्रावदस्यात्रकपाटतोपरेपातम: ततःतौनवनेनात्रनिधिंस्थितमवेत्यसः उद्धृत्य
रयितमात्रे भैसहायैःसर्वविभिर्द्विजैः प्रथयोसौनियुक्तोभूयलशास्ताद्वियोगतम् दृष्ट्वागत्वायथाव
त्तद्विरूपाक्षोराजसेवने गत्वास्यापादयतिस्मतद्धोरुस्तावन्यवारितः इत्यादिदेशांनेयतोविरूपाक्ष
सकोपनः ततःसपुत्रोगत्वेवस्वपुत्रस्थानिजयादत्ता निधानवातिनोविशानसंश्रावल्यमतोरथ्या
त नद्धृत्यनरःक्रुद्धोविरूपाक्षस्त्रवाचतम् प्रसह्यात्कथयापकारितासह्यमानयो दुर्जनोवाचि
कतेनोलोभात्किंनासत्तावदेव निवार्यतेनसाविद्यासाविष्टोलेसानिहृत्यते इत्युक्तोयथाप्राप्यवैनविरू
पाक्षनाधिपः सत्योनाश्मनायस्तइष्टावावरणादिति प्राप्तापापोत्थकस्यापिसत्लन्नेन्वातसाधुः
विरूपाक्षनोजानोवास्याणसंग्रहाविणः ततोस्पयाहितोपनिवीयतोयक्षाविजितपतः देवपत्रसुमनांसे
तिमक्षवेवमांहिय प्रसीदनाहिप्राक्तोमिविपुक्तानेनजीवितम् पवनयासावित्समःसाथ्यावैश्रवणो

दे॰ का॰
म॰ २॰
१८६
186

भयात् यस्याविश्रम्भमदनेजातेनोमनोमतेन्नवे तस्यैवदास्यागेहेतेनिपतितस्सयोनिजा ततस्तेनसमंम
हासंगममस्मिमविष्यति तन्ममादात्मजामुपवनीतामनाशुध्यमेष्यति तेनिवेशुवणाद्देशान्ताधीयति
नानतः दासास्तस्या गृहेदारिकेञ्जातम्नैवमानुषी साकोस्मानिनयातदासाः कन्याहष्ट्वाद्भुताकृतिः
गृहीत्वाद्दर्शितानतस्ममन्यभार्यात्वमर्हति इतिसाधिपतिर्ज्ञातोदासीनतमुवाचवनेदेव कमाद्दत्त्वविदह्या
साकत्याविशालजम्नुमः अन्यान्यदर्शनाबद्धगाढस्नेहावभूवतुः ततः कृतविवाहोतातेनवि
शालाद्दयतो अजातिमनरगेष्याङ्गुलाप्तुमीर्णाविवह्नाविव अनेककालेनदेहान्तेनयासोद्गतः प
तिः ततपः कृतयायस्सम्पतः स्वयामसवायदम् इतोहावनतंन्नेवनिराम्नानदयोनिजाः भूता
लेकारणवशाद्दिव्यादेवततिनिर्मिताः योगयवंशयणेनेव मुक्तोवत्सेश्वरस्सुतत् देवीवा
सवदत्तावनयोतिहद्दिवकृतः तथेनपंगृहायानेमंत्रेसुविमसभूपतिः यानासिकौतुयामा
तिन्यसभार्यस्तहिनेसावी ततोह्निनेगुणाश्नतमोहमूहसकस्मृतिः कालिंगसेननतनयासाम
नेउपमपदा क्रमेणवाहयेनाम्नाकृनामदनमुंचका सुतामदनवेगस्यैतनोमात्राजनेनव नू
नेनाशिग्रेउपसर्वोन्यवरयोषिताम् अन्यथानाः सुरमस्याविद्यापाजन्मिरेकयम् स्कताके
पवतीनावकौतकान्तयमेकदा देवीवासवदत्तामानिनायात्मनोन्तिकम् तत्रयाअगुला

बृ॰क॰ नैवोन्नतामानदाहिमः ततोवत्सेश्वरस्तस्य सूनोर्बालस्य यौवने सममंत्रिसुतान्नाह्य यासाविवष्ठे स
म॰नृ॰ मावेशान् यौगंधरायणस्य तु मरुभूतिकम् सेनापतेस्तु हरिशिखं विद्यमाणवं तनयं ततः व
१८० सन्तकस्य तु नर्मोडाशिलात्मजेन यन्तकम् शिशुं विश्वमतीहारस्य पुत्रकायामित्यकात्मजम् यौगंहितो
187 वसुर्वीजकाव्यसेविंगालिकनैतो वैश्वानरेणागतिशान्तेश्वरोदायोगंधरोयमः इत्यादिशेषप्रदत्तस्या
विवेनेषुगृह्णतेन गगनात् इदमुदवाणी पुण्यसूक्तिश्रुतः सदा सर्वार्थसाधकानायन्लेभविष्यन्ति
स्वामिवाणिः पाणिनादिविभिन्नोद्मयोगौ पुवत्सभविष्यति इत्युक्तोऽहिश्याथावाचाहिषोवत्से
श्वरसूनः सर्वीयस्मानयामास वत्सेराभ्रुवणीशुनाय अनुजीविशुनाश्रित्य जेनोपुवव
वर्धिति हरिदत्ताहेमकक्सनामीनन्यागमगतेः पवनोलासिनालिसमपालकाणटपार्के
भिः पाहृतोरिवसमायोतिनर्थकोवाकृणोऽश्री प्रागाद्वयायथीमातालक्ष्मीत्सेव भावि
नी कलिंगसेनाजानान्नकृतमवेत्रमदविष्यतेः ततोवासवदत्ता सावसाचयप्रावनीलतया हृषे
णानन्त्यविस्मोमिलिलारोवषाक्रयः माकृतेदोलिलनलतः पान्तूल्लभ्ल्व समवेनः उपा
ननरवोपात्रवेननेशुनृपेवकः नृनःकृताभिषेकःसत्त्राकृतलजयकृजरम् नरवाहनद
तामहवपुवराजोविनिर्ययौ प्रवाकोयन्ताविल्लिमरैश्रनीलासिनाकृणोः पोरस्त्रीभिःसतो

लाञ्छनामपरां जलधिगर्भैः इक्ष्वाकवन्तुग्रीशृङ्ग्यदेवनावेदिमागतैः स्तूयमानः समग्राविवृतः स
विवेशासनं दिव्यम् तत्र दिव्याम्बलदाहान्सन्ध्योपानान्युपाहरत् कलिङ्गसेना नानस्मादोस
विस्मृत्यपिकालिसा इदौ मेमेसवस्त्राणि दिव्यान्याभरणानि च समं त्रिसखिविस्मृत्यायज्ञा
मातृस्नेहकातरा एवं महोत्सवेनासावस्थानान्मादरेण यथावत्सम्भवरादीनां सर्वेषावास
रोपयौ ततो निशायां शय्यायां सतोद्वाहविमर्षितः कलिङ्गसेनासमस्मादरेतासमोमय
भासवीम् एतयास्वतमात्रोतामयाम्बवसनोनदा मदिरामनोमहातानीजगादेनं कृ
वरः कलिङ्गसेनामयोमोस्मिका स्मरतिनिषेधे नम्रस्कान्दिव्यप्रधानेकारयेत्स्मताहृले इत्थ
काभाविभ्रमेनवकथये तावतनक्षतम् तदेवप्रथयामास पत्नीसोमप्रभामतेः सावगात्य
विरोक्तेकाक्रेनकेनग्रहाससावीम् कलिङ्गसेनाऽऊपालस्पृष्टासोमप्रभाब्रवीत् विद्याधरेण
नावत्सप्रविणीनामहृहिता प्रवतोतिगरितिलिचवस्त्रताशायागादनुगृहान् कामेवतावस्य
सावत्समेशालब्धेनमनः नरवाहनदत्तस्य पूर्वभार्याविनिर्मिता विद्याधराधिराजस्यचाहे
वाकलंकविष्यति तस्मेसान्यावैतथानामस्यैमान्याभविष्यति तत्रावतोगास्मेलोकेक
स्वापद्युताः सराः निष्पन्नकार्येशाप्रशापांशुक्रेमावपद्यामि एतमेजन्मवाक्यानेमनो

रे·क· स्नानवनामपि तस्माच्छ्रीमानानेकार्यामाविसर्वैश्चर्मं नव ग्रहे वेहकरोम्येवाद्दिव्यं त्वन्तनयाकृ
म·२· ते उद्यानेनाक्षिपानालेनम्हसोयन्नवादिवि रस्नकाद्दिव्यमुद्यानेस्तानिमायस्नमायया ।
१८८ कालिंगसेनानामस्यसोकासोमप्रभायया ततोनिर्गत्यभानायामकस्मान्नंदनेदिवः स्र
188 माविवच्युनेलोकोदद्दर्शायानमत्रतन्नु उद्याघयावन्मेषुः समायोः साविवेसह नरवाह
नदत्तस्यमानगोत्रसमायया दद्दर्शतत्तद्यानेमताभ्रव्यफलद्रुमम् नानामणिमयस्त
भितिम्भभावापिकम् स्ववर्णवर्णाविहंगादिव्यासोरभमाफलम् देवांशारवनीरिति
स्वर्गनवमिवहृते दृष्ट्वानरद्ध्नेराजाकिमेतदितिपृष्टवान् कालिंगसेनामातिप्यव्य
ग्रावन्मेषवरल्लता सायम्भुवावसर्वेशस्थ्यावन्नपलिवलम् विश्वकर्मावतारोस्मिमयो
नाममहासुरः युधिष्ठिरस्यस्यपस्वकेभेवंत्रेवज्रिणः तस्यसोमप्रभानामतनयाक्लिष्ट
सोमम तयायात्राविद्वहागन्यमत्स्नशीघ्रापयंसमायया पैत्र्याकृतमिदंदिव्यमुद्यानेमत्सना
कृते रस्यकायसुस्नत्र्यासामन्तभाव्युदितेनतथा ततवैवोकमिद्धक्कानदासवैशाग्रामसा
न्तः कालिंगसेनोक्तंसमंवाराममवेत्त्यनम् निरव्रत्समयासवैनोद्धनगात्रलेयपुोः का
लिंगसेनातिथ्यनानिनायदिवसंचननु उद्यानेवैववन्मेषसोभार्यापुत्रादिभिः सह प्रवे

ग्रस्येहर्म्यगतोदृष्टेदेवंदेवकुलेचसः दृष्ट्वांनृपतिर्विद्धौः सर्वस्त्राभरणाःस्त्रियः कान्तयास्मि
लिख्यध्रुवमेनेनात्मैव भाषिते वंशविद्याकलाश्चैनामस्त्वन्तुत्रार्थं सिद्धागतः गत्वाविद्यामस्त्र
त्वान्तरीयस्कात्स्तात्स्त्रियोभवत् सविस्मयः सराजापि वत्सेशोभिनंद्ययो नत्रवासवदत्ताय
देव्यैसविग्रणायच तस्मुशोभाभ्यनेदेवानेदेवतानुग्रहेचते ततोराजाप्रेदेशेनवीनावासवद
त्तया नरवाहनदत्तेत्रयाविहेजगृहेतगणान् वात्स्यंनीतेनतस्मांचमानंरोविनयोतसः राजपु
त्रोवलीढाणास्पुनस्थानादमावित्ति नेवात्स्यागृह्णानेनाभितिपुत्रोदितेयसः वीणीमवाद
येदुर्वगांधर्वाननाथिविद्यास्मिताम् एवंसर्वास्तुविद्यासुकलासुचपरीक्षितः पित्रायावबहूनाला
भिःस्वयंसर्वविविदेदसः वीतवानेस्मगणस्तत्रैवनमेषुस्नामसोहतयत् कलिंगसेनानन्दनयान्
मेमदनमंचुकाम् यथायथास्तुणोकलामास्त्रनत्तौविवेदवी नरवाहनदत्तोषिस्फुटंभेमनथा
तथा प्रवेशलताचगायन्तीनृत्यन्तींविविलोकयत् पदलौमिवकामासामेगायमिनयेहूताम्
माविहमाभयपश्यन्तीनम्भूसाहःहृयामयत् कालमासीद्दृषःकालेजलाद्वेवक्षेउद्दतो सतत
नेवामह्रःस्यानेष्टेशबालोलनविना नरवाहनदत्तोसोनतयानमायोयो नत्रयापासेनया
नीयसनामदनमंचुकाम् कलिंगसेनयापीत्याराज्यमानःसतस्थितवान् गोपत्स्वत्रामि

श्री·क·
स·ह·
१८५
169

स्वचिन्तनात्स्वामात्योऽत्र विवरास्यत्तम् रोहुंकालिंगसेनायांतेनामकन्यकायाम् विज्ञयहेमाने
नाम्नाराजपुत्रस्तलनोविमः हृदयात्तुप्रवेशोहि प्रभोः संवननेपरम् नूनाविर्योग्याक्रतेनसि
मदनमञ्चुकाम् तत्रस्वैरंवमर्गीतवेषम सुधापानवत्तिभि तस्याःप्रियापात्र्यन्तनामवीनोप्रान्य
वादयत् त्रिगायवागनोदिग्भ्यो विवियाघडिनाल्लोप्या गजाश्ववधाशास्त्रास्त्रादित्रवुस्तलादिके
विदः एवंविहरतोविधास्यंवर्द्धन्नस्यते नरवाहनदत्तस्यपौराविवासराययौ एकादावा
त्रयात्रायामथानेमन्त्रियासखा यथोनागवनेनामराजपुत्रास्समैत्रिकाः तत्राभिलाषिणी
काविद्दृष्टाभार्यानिराकृता ।१। यैषगोमुखविहन्तेसानिशाहन्तयानका तांहेवेदवन्नस्वाख्या
पुत्रावरत्नमगोमुखोः नाटदेयानकेनस्वाहिषपवातेनि हृव ग्रहोयाज्ञापुत्रः स्वदूष्यताहत
नदन्नस्त्रियः तेनासाऽवकरकिंचित्रमगोहिहत्तिहविधुने ववसीनामस्त्रद्धेयमस्नेननावि
वेणव ग्रनरक्तान्मनसाहिविरक्ताविषमेवच तायतेकानवतानाकेनपङ्कन्नपानका क
हेशफुल्लकमलागृहनकेवपद्मिनी भर्त्स्नाचामहास्तद्दोषभाभानोविवोमला हेत्येवा
तद्गृहीतान्यापदरक्तागतास्पृहा पापविरागाविषम्भेऽभ्रनारंभुजगीवसा तथाहि कुत्राचि
दामथात्रत्रनिकोपिभूत् पुरुषस्तस्यभार्याववभूवव्यभिचारिणी सदास्वैकदासाये

भार्यान्तेजमसंगतानाम्‌ जघानानेवतज्ज्ञात्वं विहङ्गेनोनानर्गिहस्थिनम्‌ राज्यपालेहं वनमस्यो वहारिभा
र्यां निरुध्यतानाम्‌ नत्कालेवत्निवासार्थीतमवघृथिकोभगान्‌ दत्वाश्रुयेनसाधुत्मानेनैवमहन
हनम्‌ पारदारिकमायाधरात्रोनद्राटकीयघो नत्रायज्ञकृपेयावन्मभावं हिपातिनेनया नाव
दागतयापश्चात्तिमाः सोप्यत्रभार्यया पवं कृपयोधिनकृतेकिं किं नाम न न साहसम्‌ ॥ इति श्री॰
वतिनवालोप्यलिंद नत्रगोष्ठवोः ननोनागवनेनत्रनागानामर्कसमयम्‌ नरवाहनदत्तो
गात्वावासमयविस्मृतः नत्राज्ञिज्ञासस्त्वेगुः कविवागोष्ठवोहिकान्‌ ज्ञानत्रयिमपसङ्घ
राजनीतेः मगुस्वयम्‌ सर्वतत्कालनयाद्ग्रमः मष्टावयंनया ॥ त्रुक्रसाभमन्योन्यमेलेत्र
सेवमन्ववत्व श्राकतृनृपतेः पूर्वं मिद्दयाष्टान्वशीकृतान्‌ कामक्रोधादिकाजिनानिष्ठ
नोभ्यन्तरानुपूतान्‌ जयेदात्मानमेवादौविजयायान्योविद्विषाम्‌ ग्रजितात्माहिविवशोव
शीकुर्याकथमपरम्‌ ननोजानपदत्नादित्यपुरुकायुमन्त्रिणः ॥ पुरोहितेनचाथर्वेनेऊर्याह
तेनपाविनम्‌ उपाधिभिर्भयेलोभधर्मकामपरीक्षितान्‌ यामेष्ठमात्यकान्‌ कार्येष्वयुंजो
नानवाविनमः सन्तुष्टेपापगुणकेवामेष्टाकेसार्थसहतनम्‌ ववत्सेवांपदीद्धेतनामिथः कार्येषु
जल्पनाम्‌ सन्येनवक्षेदसत्त्येनयथार्हदंडमारेन्‌ जितासेनमपथकवेषावारेरावरिनमः

बृ॰क॰ रा स्यानाहृतहरकपाषपनुकार्याणगुनवायकेटकान् उपार्ज्यकोशं संग्राहितमाय्यपेद्दस्मृना
मद॰ मु उत्साहप्रभुतामंत्रशाक्तित्रयगुणस्मृतः पुरहेशाजिगीषुः स्याद्धिवार्येस्तु भूतेन नरम् श्रा
१५॰ मैः स्फुरत्तान्वितैः शास्तैः मंत्रैः कार्योदनायतनम् नैतैस्त्विनेस्स्वबुद्ध्यानसर्वांगपरिशोदयेत् मा
190 मुदानाद्युपायस्तोयोगतो मौशमादयेत् प्रयुंजीत नतः संधिविग्रहादीन् गुणान् सुषट् एव
विनेद्धीविक्रयन्नहेमापदहेपायोः विनाराजाजयस्येव नष्टनजोन्नजो यतो सुतास्य
कामलोभाधोद्द्याभागोप्रदर्शिभिः नेतावत्व —— विहित्यमनोनैर्भनवेटकैः नैवा
वकाशं लभतेराजंस्स्यानिकयत्नः मृतैर्निवद्धवाटस्य शालेरिवक्रूषीवलैः घनम्रू
यरहस्यघनेवशीक्रियतेहितः ततः श्रीविविधोवनान्निवत्तानस्यामलायते स्वसृक्ति
तान्माराजास्याद्युत्कटर्द्वौविशेषवित् प्रजानरागास्वैवहि सभवेद्राजनस्त्रियः श्वेवा
हरसेनासाम्भोमस्तेकप्रणयोन्नृपः मावैवः पेटकेस्फतवाभुजवनेस्तवशीकृतः यस्ता
स्यसेवकोराष्ट्रस्तसैनमंत्रिणाअवेत रान्नमेस्तुवरत्तमप्यादिनस्त्याभिभूपतो नेवान्न
सेवकोयत्रोटड्साम्भेस्वयवने नेवांविलप्यराजनेनहायाप्यरायपयेत् नष्टदृष्टास्तन्
पोवहारानलदेवपेटकम् सन्योनं यतयायुष्कास्मविवाक्तानिभेदयेत् भित्रेषु

तेषु नष्टेषु मित्रः पैशुन्यकारिषु मम्यकथाशासराज्यं तन्मराजान्यवं विनः हरिसिंहाख्यराजा
माकमामान्यो नीतिनवविन कृतभक्तनुधामान्यः मदुर्गो स्मा धिष्ठवयः अनुरक्ताः प्रजाः कृ
तावेष्टनेसमयथानथा वक्रवर्त्यभियुक्तोपिन जगामयराभवम् एवंविधाविधाङ्गिनावमारेशा
ज्योधिकेनार्किम इत्याद्युक्ताय पृथ्वास्वनेविरोगुर्णोमुखादयः नरवाहनदत्तस्तुनेषां श्रद्धया
हृदः विनेषुहृकर्णेत्येवाविसृदेवमभ्यधात् ततस्त्वार्थायनेवमाकेनाप्रेहितेनयया सवि
लवकृतेनात्कनाथियामदनमञ्चकेम मामेनमेहिनरनारित्राममनस्येकृतनादरा तत्पकालि
गसेनात्रगोमुखविविस्मितान्नवीत् नरवाहनदत्तेत्र राजसूनावनागते उन्मकापरस्वी
मदुद्धमदनमञ्चुका हर्म्याग्रभूमिमाकृष्टा गोमुखादान्मगतामया यावत्तावन्नु मानेको
नभोवतीर्णोवान् माकिरीटीवाविद्याधरोमाभिरव्यक्तिरब्रवीत् अहंमानसवेगाख्यो राजा
विद्याधरेश्वरः स्वः सौभाग्यमिदनान्यान्येवपाशाधकृतामया मेनामवदिदृवायमेतन्म
विदिनेकिल नदहिमवन्नामेनाम्नेवमाः सरद्धमानुयम इन्युक्तेननसहसाविहस्याहनुम
नवम नरवाहनदत्तोस्याममनादेवविनिर्मितः मर्वेषांयोविद्याधाकवर्ती भविष्यति
इत्युक्तः स योन्यमावामविद्याधरो गतः सत्वैवनयनोद्भग्ना कामविद्युल्लतापमः नस्तु

बृ.क. नागेसुखेवावादीज्ञानेऽस्मि वहः राजपुत्रैर्न विलोके ब्रुह्मास्ते भाविनेऽप्यमुम् यापं विधातुम
म.व. योऽसुसयोविधायनाहिने उक्तं बलोऽनियनाबकस्पुडिलिने नारदोक्तिविधिनानेः ननोयेव
२९९ तिनाःस्नाताहृणानाहिप्रयशंभुना नारदोक्तिवियनानेनोच्यमाना भ्रनामया भ्नोवियाः
१९१ पुत्राःसम्प्रन्येनेऽस्माकं विरोधिनः श्रुत्वा कलिङ्गसेनैनं नन्दहृत्तान्तमभ्यागवीत् माययानः
हिंसो यावन्मदनमञ्चुका वत्सेशराजपुत्रेण किं तना वाह्निवाहने पत्न कलिङ्गसेना
नः श्रुत्वा तां सोमप्रभा वादयः उक्तुस्तमेव कार्यमितन्वमेशः श्वेतनासीति ततस्तनतयोस्मा
स्मिन्नं घानेविहरं हिनम् नरवाहनदत्तस्यापि पत्नी मदनमञ्चुकाम् उक्तुलपमवद्गना
दलानुकूलयेत्तणाम् वेमुककमनीयोम्नामदारस्तवकस्तनीम् योगीषमकुमारागी
पंच पञ्चमयोमिव पकामिवजगज्जेत्रीं स्मरेणाविहितामिमम् कलिङ्गसेना यमन्येतु
गुणावत्सेश्वरं स्वयम् स्वनाविवाहदेनोस्पघ्याभीष्टाजीवितपत् वत्सेशोपि विस्
सेनामाहूय नेजमंत्रिणः देव्या वासवदत्तायाः निजगादमनान् कलिङ्गसेनाबदनेम
सनोहारायतन्तणाम् उक्तो वेयकोऽन्यैर्वालोकोऽवतमतुमगामितेन लोकस्य सर्वाध्यारस्य
स्वयं वादेनकिं परा राममङ्गेणाशङ्काप्यन्यस्मान देवीजानकी प्रभावहंनेहनाग्निभीरुणाः

यस्मात्प्रातः कृतेनेव या सती [illegible] किं न वा स्वकान् [illegible] एवं कलिंगसेनैषा स्वयंवर
कृते मयि [illegible] कामदेववेगेन [illegible] जनाः [illegible] गन्धर्वविधिना स्वयम्
नरवाहनदत्तो [illegible] इत्युक्ते वत्सराजेन [illegible] महायौगन्धरायणः । इहैव कलिंग
[illegible]

बृ·क·
म·ट·
१५२
152

भगवानन्दयमान् प्राप्ते विवाहदिवसे ऽथ कलिङ्गसेनापि ज्ञातिसहिता निजसख्या विभूषणाय
तस्याश्च मातरनविधिं ग्रहितुं प्रकारे सोमप्रभा प्रतिनिदेशवशागता च । कृतदिव्यकौतुका
सा समनगमद्गृहमदनमञ्चुकाविवभौ तनैवमेवकानाविद्धनतः कानिका नु गता । दिव्याग
नाश्रुनस्यानातयाश्रु प्रमाणागीतिरवाः नन्दप जितानाश्रुक्षोनाश्च मङ्गलावितृप्तः भक्तान
केऽपि नजयाद्विसृतेनैवया प्रवन्यात्तपः स्वयम्भौनाकृनेकृनार्थम् इत्यादि दिव्यवरत्नाणवा
र्यश्रिस्रवाकान्तमेप्रमापितं प्रियेश्वगौर्याः श्रुधनरवाहनदत्तः प्रविवेशमदनमञ्चुका
भूषितम् कृतवरकौतुकशोभीविविधमहान्तेयमाह्विवेशप्रहम् निवर्तितत्रवलतो
यतविधमानवीवाहमङ्गलविधिवधूवरौतौ वेदीसमाकृतहुताशार्चितालिनाग्निमञ्जुरा
ङ्गोपितौ प्रभवस्वेवामलरत्नदीप्राम प्रदिष्ठुगणप्रदिहितइन्मूर्तिमाचकनककलगिरिश्रमतो
मितः कदाचिन् भवनेनन्दयमानयोस्तदानीं जगतिवधूवरयोः प्रदाहितोग्रैः यथाविवा
होत्सवकार्यनानादानयोपयद्धदभयोः तरितम तथा वधूस्तातेनहोमलाजः सनोतिना
कौतुकमङ्गल्योत्र ततः कनककागभिर्मणीमयैश्च जामाताश्च समार्पयद्दायधीः किल
कलिङ्गसेनानया यथाम्नुतुर्वेजनेरायिमङ्गलतोस्याः परः सकालमलकापतिः क्रय

णमस्मृतेनेत्येपिके निश्चन्ननाहस्याहिराभिसनान्नूयपाणीग्रहोन्मवविधीववएवैगेनो घ
मंतनंविविशानः घमहोपहइलोकसमानसाभिवामलाविञ्चभांकि सत्याहिनीयगिगनेर
यिविश्ववंवयाशेर्यार्थोष्पुयेरायिजिनावननेनेवेंदुः मावारियायोगिरेवाप्युद्गीश्रुपरेवन्मेस्वर
समहउपायनरन्नहस्ले घनजीविजनायसोपिराजाव्यकरोद्भेमनत्यामहोन्मवोस्मिन य
हिपरममभवृत्तज्ञानत्वयाजननीगर्भगतायथास्यादि ववचारणानर्नकीसम्हरेविवियरे
गतसमागतेस्मदास्तदात्र परितस्तवान्नग्गीतवाद्यैर्युयेन्मयपवजीवलोकः वाद्यो
इनपनाकावाहुलानासोन्मवेवकौशांवी लापिननतैवष्ठरीयोगमल्लो गवितमेइनामर
णा पवंवमग्रतितिदनगयरिवर्तमानोनिर्विव्येनेस्मत्ताविरेणमहोत्सवेत्र सर्वैःसदेवन
हिद्धत्याजननोजननस्नुहह्यम्तनःकिमापिद्वर्गसनोरथोन्मन सवनरवाहनमदनोद्भवग
नोमहतनमेत्रकामोहितः भजनेस्मव्यविग्रकालितनम्हदयेषीजीवलोकासोहनः त्वम
इतिश्रीमहाकविसोमदेवभट्टविरचितेकथासरित्सागरेमदनमंचुकालम्बकेषष्ठस्तरंगः प्रा
हितनृपस्त्रियः ततःपारावतमभालत्वकामभविष्यति ३२७ कुमारीगोइजासुग्रणयमेदारोलोल
नाम्नराकिलकथामनेहरिविवेश्रुयेवनदनमू प्रमहनरमयोलियेविगाननविग्रलतद्दयोधरर

बृ·क· यन्निवेत्तुयोभुविविभवप्रसादेनते केलिकेयात्रहत्यगौरीकवनावाहनम् शीवायानेकचंद्रा
ह्मामिवप्रशांवर्णितोस्तवः कवयोनाम माहेयः कापिनात्रप्रसादान इदानीं हीरिवाभाति
रत्न· सयायाहागजातुनः एवंसनत्रकोपत्रमाद्युक्तोवत्सेश्वरसूनेस्म पतिर्गायस्तुवाशाणास्मा
१५२ सहमेत्तुकाम् नरवाहनदत्तःसैःसाविवेगोगत्वाहिमिः सर्मनस्यायथाकामंपरिभ्रमन्
153 सनातस्थः एकदाचोलमसमकोकिलारावजित्ने यनालिनलनगमस्वलमलयमारुते
प्राणीनस्मृसमर्गानेसमानिकमप्रत्नवे ययौविहर्तुंनेजयानेराजपुत्रःसमंत्रिकः नत्रयाग
नोकस्मादुपेत्यतेनागादनम् महर्षिस्कलनयनःस्ववस्रपेनकः युवराजमयाहृष्टाका
मीलोनानिरूवनः कन्यावर्णायगगनान्नियन्नायोकनेवात्रथः नयेवयप्रेषितस्त्राहमुपेत्य
सद्वतोकिया स्वकान्तिपात्नेनदिगानवरहस्त्रानायकन्यया नस्तुत्वानैःसमाविष्टःसाके
नहर्षोनोत्सुकः नरवाहनदत्तस्तन्मूलमागाद्दृहनम् ददर्शतत्रतोकांतालोललो
वनषट्पदाम् योगोहृपलवांपीनस्तनवशीकयोमिनाम् प्रागामेजगोतागीक्रान्ताय
यानायहारिणीम् प्रानीविनाकुलेमालादिवोपवनदेवनाम् उपायपोवश्यणेनाम
नामसिनेहिव हिव्यकर्मान्नयस्त्रनस्तद्रूपापहृनेहताः प्रयत्नस्ताविवःसवेशुपविष्टेष्ठ

गोत्रवः नामषट्क्षुक्षुभेकालेकिमर्थो स्त्रागमोवे नक्षुनामषड्फलेख्यामेमयानेहितेनवया
नरवाहनदत्तस्यवाह्नामोफहृष्टवः पक्ष्मलोचहल्याविंगममशृणायस्कना विलवेणा
ल्पहेनानाकथामेनामवर्णायत् ग्रामेत्रिजगानिष्यामोनगेंद्रोहिमहिमवानेति मृरि
शृगस्यनस्यकेशृंगगोरीपनेविते भांहमणीमभामालोविलनहिनगुति गगनोभोग
देवयाःपविष्ठेनेनष्पाकले हृवषमाहलभ्यानुजनरामनृत्तमयक्षिराम सिद्धीनामोवर्षो
नावलिपानेयस्यमेनवः येनविद्यायरक्षानशरीरकाविष्णुजनैः सिंहवैरमगाईदशृगयोमा
मिथुयते नवकोवनश्रृगाव्यमार्तिहमययशुरम भानेः ग्रामाकरस्यानमिवयज्ञानिमा
करस्यानेमिवयज्ञानिभाम्वरम वकृयोनृवृस्तोणानस्मिन्विद्यायरेमुवः ग्रामेहेमपभो
नामषट्कमक्तिरूमापलो नस्यवाल्मिमहादेवीपत्नोषुवहृषुगियी प्रलेकावमभानामपणेहि
णीवहिमह्निषः नयामहृत्रराजावशाकृत्यायधार्मिकाः स्नानावीयेतावियिवत्सेरीश्रुकेम
हेमवरम् पतिमात्रषलोकेवरत्नामिश्रदिनेदिने ग्रामणोभोटविहेमः हर्णेहसपयक्षुते न
नक्षागानियमेणराजक्ष्कन्यास्यवेत्यमः केवोन्याहारयानादिभ्रुतिवाविधयत्रनः एवंहिनेषु
गक्षुन्यानस्पोद्द्यानवशाकिल प्रयत्रनाक्रुनागनाद्भिनाजात्रुदपयत नयाइमिनस्क्कवह

क्था
रत्न:
१८७
194

ष्ठापमस्थूतेषिया प्रलंकारसुभाद्देवीदीर्मेनस्य स्पकावणम् ततः सराजावाहीतो सर्वसंपत्तिरस्मि
न् एकैकश्चोनामसौ तिङः विसर्गे विवायने यो मया प्राग्गतश्चमस्यैः सः मन्त्रवतः कथा श्रुतानि
तस्मिन् गो हुताशनाविनाशैर्विहीनाभ्रमन् कोऽहं श्रीमान् कथयाह देवीन्द्रको देवानयावसः राजानस्य कथा
मेनामस्तेयानासुवर्णपत्र नगरे श्विश्वक्रीडाभिधानासु गार्ध ननन्दुरः वस्तुवशासुगवतोनाम्नात्वर्थी
महीपतिः तस्यावभ्रन्मावशीलाभोजयोगुरुकसेवकः मासेमासे वलभक्तेन स्वामिकार्याशानेन
गान् पर्यामैतस्तु नवास्मत्यागेन तस्य कोऽवनम् प्रभुत्वनाश्रुहानेक विनीतमतेर्नमः ११
त्रो विनोदहेतमैर्दतस्याव्रतवेषम्यः दत्तवदानव्यसनेतद्गर्यविनाकृतम् वरगीणिस्वश्रुक
स्यनराजत्मोपलस्वा ततमावेदादिहस्यत्यागीकव्यसनस्य इति संविनयात्रिसंमनशीलाम
नाविविन उद्यानेसंववंशापत्तिर्विदैवाकलावन सम्भूतस्वस्तमाहायस्तरिकावनभास्वरम्
महावरवत्क्रावरत्तिनायश्रमसमूहम् ततः समीगांस्तुजातोत्रसगोम्योददृहृन्त स्तेनेम्यश्रु
रहस्पृस्तुयावदासेत्रमात्रिकाः तावदृहृस्तान स्पृहाण्येतियिलामस्तुगोत्रुमैः तस्यराजतले
गत्वासैरगतेतिविवेदिनः प्रघणातामसमाहृतः शीतीहारवलिदेशनः हतोराजांगगौत्तेकोतेस
वशीलः सनतस्यिवान् तत्रहस्तस्ययालीलावत्रगुष्याखवेतंदितिलिम सलेभेनामस्रुं ओमीस्य

निधानं वायं महत् रक्षेऽहं वै जनौघस्य राजेन्द्रहृदयं निजम् विधिनामन्त्रयुक्तेन स्वकाशासि वर्षीत
म् न शैवाश्चारयामास मन्दाल सुविवेशाद्य शावेहिनाः पनोह्यावेगानिकेन्रपतेस्मानः सानेमया
निधिलेत्रस्मयानतेसमर्पय इतिनत्रमरागावशगानेजगदेवयन् किमर्पयामिदेवायं किमय
ननगुणनाम् सोपिनत्रेतिराज्ञानेसत्वशीलोजगादनम् अर्पयामिनवशामुरन्नमस्तसमम्
ना गत्वाराजानेकांतेविधिनस्मैसमर्पयेत् आयांतिविधियथोक्तेनपुत्रांतिशेषनाघमः नयं
णानिधिनष्टेन सत्वशीलोगमहत्तम् नत्रासीशानभोगास्थानन्वन्नामन्नौनियथार्थनाम् न
देशाशत्रनाङ्कः विदामुनस्यकथयन् इत्येनमात्रशीलमस्तेनमहं वेक्ष्यतेमया संस्मान्मस्थीय
नेङ्कः विघ्नाशुश्राविलया इति विघायवेदेणमायाहमयभेगागता पलकारपमावेदी
दिनानिजगादनम् सत्वमेवमहासत्वानामहाद्यमजनेविधिः किनायशांनिधिलेन्द्राः सत्व
शीलेनसंकटे नत्मसत्वशामावेगानमयिशापत्सोषितम् नत्रविक्रमनगस्यकथावा
वनिहशानम् पालिनारलिसुत्राविषयबोलकारणपरम् मुनिवर्णाव्यवस्थानेलमाः सम
विनामिस्तुनम् नत्रविक्रमनगारोराजामहेन्नवापुरा योमहनुराशलोहानेनार्थिना
नाथुयिहिनाम् सजानमृगयाहनेः प्रविशान्यपानेवनम् विलहांमविदयनेनत्रा

शै.का.
रत्न.
१९५
195

स्रैमेहतनम् । तेद्दृष्ट्वा सहृत्कामो विपरीहस्तनर्यंतिकम् । ययोमस्त्यां मृगयायां मेन मेबलसातः ३
त्यक्तैः पतद्भिश्च हस्त्यमानैः स्वपाणिना । चिरं मृगेगेष्वासिं हैष्वक्रीडेनाकेडकेरिव । श्राहमलेन
शैवात्रदृष्ट्वा होमपरं द्विजम् । उपेत्य पप्रच्छ तं नावप्रश्च नामहोमफलं वसः । ततः स ब्राह्मणो
नृपं कृत्वाशीस्तमभाषत । विप्रोहं नागशर्मा यो होमे वह्निगमफलम् । अनेन बिल्वहोमे
न प्राप्तोदानि यदानलः । हिरण्मयानि पिण्डानि तदा नियाति ॐ इतः । ततो ग्रैः प्रकटो भूय
वरं मां तान्प्रयच्छति वह्निर्मम स्वयं श्रु कालो विल्वानि जुहुतः । सदृश्यण्मयतां यापि
यान्नैव च पावकः । इत्युक्तेनैव राज्ञा नेयो रसत्तामभाषत । नहि मे देहि बिल्वनमे केयावत्स
होमितं । प्रसाद्याभिवदसन्न युतेमलवान्लम् । कथं प्रसादयामि त्वं वह्निमाश्रयतो
श्रुविः योमम्तवत्रसन्यसाश्रुनस्याप्तिन न्वश्चानि इत्युक्तेन विप्रेणा राजा जातमवदन्नुमः १
मेवं प्रयच्छ मे बिल्वपत्राश्च येहणादिति ततः सराते विप्रो स्मे ददौ विल्वमेकोत्तकः राजाव
ततदानत्रह्नस्तवेन वेनमा हुतेनानेन बिल्वेन वेनब्र्यासिन श्चिवः । नव्यग्रेस्वज्न होमीति
ख्यातानाधास्मिं जहावनम् । श्राविराशीशुमसार्चिः ॐ इत्याहिल्वा हिरण्मयम् । स्वयमादायत
नसफलमनतरागिव जगाद वसमाहात्म्यतेजानवदामहीपतिम् । तत्वनानेनन होमिन हृ

१५३

198

[illegible]

कलहंसायुधंभवे नमोऽस्त्वंशकाशाय निर्मलाय जडात्मने सतीगणेशोवै हंसपाय सोमाया
सन्धुनाकृते येऽहार्यधूनकालायकेवलब्रह्मचारिणे १ ह्मा निर्मित विश्वाय नमो विश्व
मयाय च पंचकृत्ये नमस्तिलिनवराजान नमोऽस्तिजायपतेः त्रिशंत्रोपोषितेन सद्भा माताङ्गयोरमब
वीनं उमिस्हराजभावीनेवीरोवंशाय यरः स्वनः गौरीशसासाकन्यापिमविश्वम्भुनमान
व नरवाहनरत्नसप्तुष्माकेवकवल्लिनाः भविश्वनाभविद्रीयामहेश्वीमह्मान्येः १स्नु
कोनहिंनुषावैसोषविधायथवेश्ववः हंसपभः सतुष्टुपेशहहंषावजनोत्तये श्वानन्दयश्लेका
दशभासब्रलिवपसः गौर्यासब्रनयेवोकामाभार्योसंवादसंधीनोम उभ्यायवननः स्नान
सराज्ञाविनमूर्जितिः वकारवदनस्वलः सव्रलनवेकुनपारणाः शिवसेषप्रयालेशुदेवीक।
लिपयेषुसा सलकायशभानसाशलोगभनुयावयत सानन्दयासामवनेशलेनसपुगा।
पिना लोकनेशालिनाकालपकजेनवणहना शाप्यानस्वाख्यजसानमूरारैगभसेहु
दैः सत्वननयकालेघोरकेमिवसानन्ः येनजानेनसफजेसत्तेजोभिरिवभासितम् मि
हराहणानानीनेसपिनज्ञानावासकम पिनावनेशिशुराजायामुत्तोवभयावहन हिव्य
वाग्यरिहेननामावजमभेव्ययान ननःसवदहूयेवालःपार्वतीशङ्करौ विक्रमान क।

श्री क
र त्न
५०
१७

लाभिः स्वर्गमागतः सन्नृपाद्विहेतोः कुलोद्भवैः । प्रद्ये विजात्मनेन्त्यस्यागतो हेमप्रभस्तथा । अलंकारप्रभाया
तो न्नत्यर्भो समभूद्यन । स गर्भो वा श्रुयो ऽन्नसवि वशाशुनिस्तथा । सन्यहे मा सन्ना नूका भेजेनः परवत
नम विद्याकालिन सन्यप्र विमानेनने भूतले । वम्याम चन्द्रयाम्भाले विलसन्न भेरोहरा । सा म्प्रव
सम येन स्यादेव्याः कन्या जातेऽद्भुता । यद्यामवर्णितेयस्यास्तु सनौरी प्रसादनः । नरवाहनदत्तस्य
भार्येयं भाविनीति वाक् । नदाश्रावि हतादेश्या वचः सैवादिनीदिवः । ततो राजा सतेनान्यति तेति वि
मोघ स्कृतोऽत्सवः । नाम हेमप्रभोकाषीत्स्वा स्वारत्नप्रभा सुताम् । स विद्यास्स्कृता मासा बतनसारत्वा
प्रभाय्येत् । प्रवर्धता गृहेदिलप्र कामाप्यरचयन । ततः सराजा नेव सुहृद्वज्रप्रभ स्कृतम् ।
हनदा वकिंय स्कृताया यौवराज्येऽभिषिक्तवान् । वितत्ल राज्यभार श्रुतन्मिन्ननासीत्कालिहेतः । स
ताविवाहर्विलान्तस्येका स्यूनदाहदि । प्रकस्मोतिकामीनां यदेयां वीक्ष्य नोऽस्त नेम । राजालङ्का
रलंकारप्रभादेवीं समीपगाम् । उत्तालंकारम्यूनाप्रियप्रप्रदेवजगत्रये । कन्यानामसहद्रुक
विधिगद्दोमहतामपि । विनीताप्यात्मविद्यापि रूपयौवनवत्यपि । रत्नप्रभा वरप्राप्ता विनेता
यम्बनोत्तिमाम । नरवाहनदत्तस्य भार्या कादैवनैविद्यम् । तत्किं न दीयते तस्मै भाविसम्बन्धकं वः
लिले । नपत्स्तुकस्स्यादेव्या सराजा प्रत्युवाच । वादं माकन्यकायुन्या यानैवरमो वाप्नुयात्
सहेकामा वनारीत्वकिंतनापापि दिव्यनाम । प्रामस्लेनसयानप्रविद्याधाभिः पत्नीत्वे सैव

[illegible]

क्ष.क.	ईहागतास्ततः सर्वैः कृतोऽनेनात्र वेषमीदृशम् चक्रवर्तिविमाने हि भाव्यग्रे स्थितास्तदाश्याम् श्रुत्वैतन्मनसा वद्
रत्न.	हृष्टास्तद्विरादेन मान्मजम् रत्नप्रभावधूयुक्तं च राज्ञामिहागतम् एवं वत्सेशमभ्यर्थितेनानम
१५८	नवाक्षितः प्रज्ञप्त्या कल्पयित्वा न हि मानानि निजविद्यया तज्ज्ञारोग्यत्रपानस्य रत्नप्रभायुतम् न
198	रवाहनदत्तेन सहितं गोमुखादिभिः यौगन्धरायणेनापि पितृत्रान ग्रे खिलेन सः हृष्टेन प्रभो निनाय स
एकं काञ्चनस्तूपकम् नरवाहनदत्तस्य ददर्शाश्र्याननन्तरम् स्फुरत्कांचनमयं हेमप्राकारमा
श्रमम् रत्नप्रभानानैर्निर्धृतिरालिंगिनमिवाभितः यत्राविनाने कृत जयमानस्यांते संभ्रमान्
तत्रालोविधिवन्मेत्राजाहेमप्रभोदयो रत्नप्रभामहारं भोहरयाविर्विश्रयम् प्रायश्रुद्धत्व
गर्यौश्च नदानस्तेमभारवान् प्रदीप्तानेकवीवाहरवंक्रि विभ्रमशालिनः सोऽस्मवत्स्यपदेनाम
गतोविनानिवर्धनः लक्षयस्त्रारवंवप्रः सपालाकारहेहाद्यायि नरवाहनदत्तस्तु निकुम्भोद्धार
संगालः दिव्यभोगभुगावासमरत्नप्रभयासमम् नेमचादिदानयानवापीरवंकुलानिमः
पक्षपल्लयासमहत्तनहृष्टिवललनोनमः एवं चनत्रकनिविहितविमानर्षिनारविद्याधरायिपश्चेन
वेषमहोयः वत्सेश्वरस्याननयः सर्वदीप्रयान्तयौगन्धरायणमनेमरसिंबकार संस्कानलोत्रविन
संगलमविधानः मध्यजिनः समारिवः स्वश्वरेणाभ्ययः तेनैवपुत्रसाहितेन सहप्रतस्थेकालः
नवकलादिधिकत्तपनर्षिमानम प्राप्याश्रुतांत्रमरानि भवत्स्यराजावडोत्स्कवोमजननीः

नयनानन्दनोद्भवः रत्नप्रभांददयद् यस्मपटौविविधांहेमप्रभोस्मैसतेनसहान्येगेष्व वस्त्रेष्वगोपिसहवासवद्
नयानांघाटानांनसमभिंयस्तेनवधूव हेमप्रभेस्तननयंविभयानक्ष्युंस्तेवंथिनेनवसभूजयहूर्जितश्री
प्रथाविधायतराजनेस्मिन्नाप्राष्ट्राज्ञावत्सराजाशीव उत्सवनभःस्तसेगानवतिहेमप्रभेस्तमदम् नरवाह
नदत्तोसौरत्नप्रभायास्तमदनमञ्चुकया सहस्ताविनस्तदनैर्वीहिवसंदिवसानिजैर्मुकः इतिश्री
महाकविसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेरत्नप्रभालम्बकेप्रथमस्तरंगः आदितः पंचविंशाः २५ प
वैविधायरींभार्यांमव्याप्तरत्नप्रभांनवाम् तस्यामवततोन्येद्युनेष्टपमस्तेनयासह नरवाहनदत्तस्य
स्थितस्यसानरायम्ः दर्शनार्थमपद्वारंमाविवागोग्रबान्दृयः द्वाःस्थयाम्राणफड्रेष्रुनेष्वआवेदितेष
प्रविष्टष्टाहनेस्तैनांद्वास्यारत्नप्रभामथान् द्वारेमघानरोद्ध्यमिह प्रविशतोप्रतः आर्यपु
त्रवयस्यानांसंदशीरमस्रीह्रितः रतानांनःपुरेपरहेन्नेनतदेनमतमम इतिद्वाःस्थासांदिताप्सत्त्व
पतितमथाब्रवीत् आर्यपुत्रप्रसंगेनवक्ष्यामितवनसूणु नीतिमात्रमहंमन्येरक्षाणांरक्षणप्रत्व
णाम् ईर्ष्याकुलोगवामोहःकार्यनेननकिंचन महनरेणरक्ष्यनेशीलेनेवकुलस्त्रियः याला
पितमयः प्रायोयोषितांचापलावने ममानदोषवनारीवनियंत्रकेनपार्थिवे तथावभूयनामत्रका
थैवःकथयाम्यहम् प्रस्तीहरत्नकूटाख्योद्वीपमध्येवर्येमहत् तत्रराजामहोत्साहः प्रागयस्मवे
स्नवः यथार्थनामभियानेनरत्नाधिपतिरित्यभृत् ससराजाविजयप्रस्थ्याः सर्वेराजानस्त्रसाहेतो

श्रु॰क॰ भार्या प्राप्तेन यत्नेऽपि विस्मोरायने महन् सेनयुध्यात्मपरमात्मानानङ्गवानादिदेशानम् उत्तिष्ठ राजं तस्य शोभिः
न हि देवे धिमनेष्वप्य कालिंगविषये कोऽपि राजपथे वीस्तुन्तिषण्पनः सत्तुल्यस्त्रोराजः श्वेतनः श्वेतनराशि
रत्न॰ रलिष्कृतः सर्वज्ञमनयः सिद्धियोगात्म्यइन्द्रजिनस्तथा तान्नीरागगनगामी चगजो जातिस्मरश्च सः इत्ता
१४४ देशो मया स्वप्ने सचहस्तीमहांस्तव यत्नस्तस्य शुभमार्गेणवाहनं तस्य चापत्स्यते नमाहस्तराजं श्वेतं सदेवमसि
199 व वसम्भवन् व्योममार्गेण ये येवराजानमभियास्यसि सम दिव्यानम्भावाय भीनस्त्वं स्थमचदास्यति स
इत्युक्त्वैवस्ततः कन्यादानतिभास्करवम् एवं विजेष्यसे कृत्स्नां पृथ्वीमतः शुराणि च राजपुत्रीः सहस्रा
णि च मरीतिमवाप्स्यसि इत्युक्त्वान्तर्हिते विस्मे स राजा कृतपारणः प्रत्यग्युगानव्योम्नो नरदत्तं गजे
नृपः प्राप्तेल्तोपनते नैव यथादिष्टं च विस्मृता तथा विजित्य पृथ्वी ताप्राजहुरराजकन्यकाः सहस्र
तासीतिभिः साकं तान्नस्ताभिः समं वसः उवास रत्नकूटेऽद्रये ष्टुविहरन्नृपः प्राप्यप्राङ्गं श्वेतन
रथेस्त्वनस्पादिक्यस्पहेतिनः पश्यन्भोजयामास विप्राणां पानपंचकम् कदाचित्स्नातमात्रस्य यस्य
शुभस्य सम्भूपतेः हीपानराणिस्व हीय त्वं नायियपतिरायतो नन्नावतरत्तस्य गगनान्तगजोऽसम
म देवो नानात्योद्भवः पतिगृहे धिदेवादत्ताइयत् स वयतीयद्भावराज्ञानीतागजमाहतः इत्ती
तस्य नामाव्यपनस्त्राप्त्वायानेनस्त्राक्षितः नृपवेनीपेश्या रजोलवे मतो पितामाकर उन्मायमाणा
पुत्रात्वनेरत्नकवलयहः पंचाहानि नस्थैवाक्षिनावारणेय पतिनान्तिस्थिते ड्व्यश्विनः समन्तिराज्ञाते

राजा वाक्यमब्रवीत् भो लोकपाला युष्माभिर्मे नृपायं संकटे मम प्रत्योपहर्तिरिष्यामि सुष्ठु वाहं
स्वाशीरोयव: इत्युक्ते वान विह्वंगेन स्वाशीर स्तुत्यनयनम् श्रीराजगादेव वाणीनत्वए
मेवान् मासाह संकृत्याराजमाधीकाचिन्करोगिवेन् हस्तसंयोगराजस्यास्य तु ड निष्टनिना
त्वथा न क्षुनैवान्न ललनानाम हृष्ट: सम्भूपति: मत्यामानायया मा मनिजा देवी सव
हिनाम नयास्पृष्ट: सहस्तेननो रतिष्वहजो यदा नदाचान्यान्नेज: सर्वा देवीरानायया
न्नृप: नाभि: कृतकाकरस्पर्शा: समस्ताभिरपि क्रमात् नैवाप्तस्पर्शो नृप: सो यत्नतो वेका
याम्भूत्सती ग्रन्त: परमहस्याणीनाम संशीतिरम्फुटम् दृष्ट्वा विलज्जितास्येव सराजा
जनसन्निधौ विलक्ष: स्वपुरान्स्मादानाथ्यतिर्विलासिय: क्रमेणाहार्तिन स्वस्पृहस्त
स्पर्शं मकारयत् तथापि यस्मैनो तस्पोगजैहूस्तस्सम्भूपति: कष्टे पुरे मे साध्वी स्त्रीनेका
प्यीतिसवपायया नावस्पृहस्तस्य माख्येस्तस्याः विशाः समागता: वणिक्पुत्रा यथा वहावृत्तान
सकौतुक: नगरकमेकं गोपस्त्रा राजगाम पतिव्रता एकाश्शीलवतीनाम समानकृहाख्यान
मब्रवीत् स्पृश्याम्यहं करेणान स्वमेवं स्वापतो मया मनसापि न वेद्मान स्वं तं निहत्य यदि हि प:
इत्युक्तोपस्पृहस्तेन सा नृपस्पर्शेन गजस्य उरसि हस्तस्य स्वस्थ: केवलं वत्तोग्रहीत् इमा स्त्रीर्वे
रला: सा ख्या: कास्विदेवं स्वरूपस्मा: सर्वे पालन सहाय समर्था जगतोस्यया: इति शीलव

शाल

१·क· शीलवत्कृतकोलाहलो जनः सोऽन्वभावनदाहदुःखायेन वंशेऽस्मिन्नुत्तायिनाम् राजाधिराजोऽपि सिद्धा
वत्र· न्तिः परित्यक्ताशेषधनाम् सोऽपि यत्स्मृत्यै रत्नैः वेनीमन्तीम् नत्वाभिनेचवर्णाजहूर्यं तत्र
२०० न्यवनम् ग्रस्यदृष्टोवामस्यगृहराजगृहादिके परिवर्जितसमस्यायो निजभार्यास्त्रैवसः
पितास्त्वाद्दनमात्रकभागिनीरकारोजनः ग्रयानाम्यनाहामाहप्तत्रमस्य सावित्रीयो सांधी
२०० शीलवतीनाजगादविजनन्नृपः शीलवत्यास्ति नेकार्वित्कल्याणिनृकुलादिहिति नामे
दापयजानीहि सापि स्वात्म्यादर्शानुरूपवम् इत्युक्तोन नमाराताणीवृत्यब्रवीमेता राजदत्तेन
स्वाभिलिनामलिंगाद्रव्यमानस उपयस्तु स्वलोदेवसाद्य भूपायदेशे इत्युक्तः स नृपः ग
जाधालिपेदेलक्ष्मीनन् निश्चित्य वनदत्येषु शीलवत्यानयामहु तेनाविहृष्टेऽत्रमेनन
माहत्वविगामिनम् पयेन वंशेऽस्य यागान् मालिभीसम्भूपतिः विवेचाहष्टत्रमस्यवाणि
जलमस्मेदिरम् न त्रयप्रस्तुनहृत्येग्रे शीलवतीस्वस्ह विवाहराजदत्तायागणकास्य
नलक्ष्या गणकास्तुभयोः दृष्टान्तत्स्त्रानेवमत्त्वव लग्नोवाशोभानोराजन्नास्तिमासे
ष्विनवित्र प्रयवाविरयलेयादक्केनेघावोद्दिवाहने राजदत्तानलोवस्यमसाधीमवति
यभो गणकैरेवमुक्तोऽपि कमनीयवपुष्मकः एकाकीविरमस्यादः सराज्ञा समवि
नयन श्वविवारणाद्देवराजदत्तामिदृष्टये शीलवत्याः स्वसाले घातेऽयानामवा

ह.क. कस्यामस्तीवापसङ्कुमेकिल ततःसाक्षिहृष्टवक्त्रललक्षेत्यालंपुरुषोऽब्रवीत् शृण्वेषवसेनाख्योवणिक्कप
रत्न. र्दोस्मिमागुरः हतसोगोत्रजैसोहमनाथः प्रमयाल्मितः गत्वावदेशोकृपणापरसेवामर्षितोऽब्रिय
म ततःक्रमेणसम्प्राप्यपत्तलेशंवणिज्यया गङ्गदेशान्तरंमार्गमाश्रितोहस्मिनस्करैः ततोभिहा
२१ भ्रमेसृत्लैः सहान्येर्गतवाहनम् रत्नाम्भाकरस्थानकनकतैत्रसंहितम् नञ्जागीक्रमस्मृपृः
201 समागमेवक्षणाविधिः ख्यातेरत्नेहितिरत्नैनेकमपश्यसितलब्धवान् नदृस्यलब्धरत्नेषुमहि
षुपदेशुच गत्वाङ्गेलीरेडुःख्यातैः कार्षाप्यहृस्तुपाहरम् अग्रिमवेशायचिन्तायावद्व्रकरोम्यैते
जीवद्रत्नाभिपस्ताववकोपित्रवणिगायपी लिवार्येसवर्णातेनदमहर्षिनिदयालना एहीतोहृष
हणोस्वर्णाद्वीपयियामला ततस्माकपवहणेनाब्धिमध्येनगच्छताम् पवृमहःसयानेषुमेघो
कस्मादहपवन प्रविष्टस्यथाराभिमेघोस्मिसाफलेननतत प्रचुर्णोनवहणमततहस्मिशिरायथा
ततोत्रिमज्ज्य मग्नेस्मिन्यानपात्रेविधेर्वशात् एकःफलहकःप्राप्तस्तत्कालेमज्जतामया त
सृष्टलतःशनेर्मेघातोयविधेर्वशात् रमयद्देशमायाहसुतीर्णःसायतेवने वीक्ष्यवेद्धचत्नःश्या
लस्विधयाप्रान्तेमया हृष्टहृष्टिमयाहृष्टिसत्ता पयाप्सनतोशुभे रस्तकवनपर्यङ्केनिवष्टेवा
लिलितलम सोहिताराजदत्तामामदततसदीतच स्त्रीतदेतीवतमेकान्ते:पुष्पोलभ्योतिपत्रः
णा यत्रपताग्रयस्त्रवातौपीलतृणास्यका नयेवहमतीवाविविधार्ग्रमारमोहिता माधियस्त्र

केसरीतिनामकामंविपक्षमम नावसुरवन्नाधिपतिः मराजारवन्नकूटनः प्राजगामेनोन्नकसर्वणीषु
वरह्निपवाहनः प्रविश्यचत्रमोपसुयलाहयोनाधिपेनेनलाम श्रुकवेणसमंभार्याराजनरलोव ।
लोस्थितनाम दृष्टाजिगांसिनमाधिहिनीयाः श्रुकयंवनम नावयोन्यादपानिनेत्रवाणांक्रपणा ।
गिरः भार्याभोलोवमनोनामवीत्यवमविनयत मयेमारेकसहांदिसमक्षारवीसनीजनः ।
नियंत्रवपलानारीरहयापिनशकाले किंनामोन्यानवानालीयैत्रैवाकुमोजानुवेध्यते न
क्रनागणकोक्रयन्नहिंदनस्यमेफलम विपाककटुकंकस्यनाम्नवाकावधीवणाम शील
वन्नाः स्वमनीमाजाननोवनविस्मरना स्वपायाः सहजामानेकालकरविवस्वता ग्रस्य ।
वाकः समुद्यः स्यादसङ्गाव्योविवेकिनम जेनश्रुकस्यकारेणविधेरनुनकर्मणः इत्यालो
चनेन्द्रक्रोकस्याविनोजहाचमः प्रष्टोहनेवणिकपत्रराजामसङ्गमकाशकम सोपिश्रुक
ल्लनोपस्युगलिकाविहर्णांस्थितः निर्गत्याव्रोग्रवहणहराराग्रसुरेन्नन ननःफलहके ।
मूपत्नमेवाहनसोमपी भ्रमन्नकनोवकेदमासुहुरनभोःइति नेनुनेत्रायवमंत्र्यावणिक
यानपात्रगः समुद्रनवणिकपत्रचकारानिकवर्तिनम यस्यपाहिहिनयात्राकमेनाष्टायन
ल्लनन्न परवीपत्रनगाधिपावनोप्पिनयावनि यस्मनत्रास्थितेनास्यकस्नन्याहिनगरोरहः ।
विलोकवणिजाजानेनतोपिनोत्रोवाधपयन नवासुरवन्नाधिपतिः मराजामयारेसुरः प्राो

हे॰क॰ प्रश्वेनरक्षतोराजरन्नामकोपनः प्रायश्चरन्नकरेवशीलवत्याः समर्थ्य च तस्यैव हस्तिवैभग्न
रत्न॰ नहतेनानमवसायन्‌ जग्राहवधकियद्दूरं ततः सुमन्तुस्थलमहामया प्रकाविरसेषशुभोगेषासक्त
२२ वेनसा नदिरानीवनंगत्वाहरिविषारण्यमाश्रये येनस्नानेवक्त्रं गतानाभाजनेषु नरीहस्याम् १
४०२ न्मुविवांसमग्निवैवाग्निमाण्णोपिदुःखितः शीलवत्याश्चवैराग्यात्रिपुष्ययेनेवनाजलौ ततोऽथ
सर्वयितावाहावकंसाध्यसकोपनः शीलवत्याहितेभार्यहावासाज्ञागतेः स्पृहः पापसज
नमेतायत्वाप्तण्णायथाविधिः रत्नगाणेरिष्टायन्नेजंसांसमंभूपतिः रत्नराज्यपुत्रनमसाला
गामिषोमत्पोवनम प्रालयस्कन्धेनवार्ष्णेयेरागाणांसाक्षपयप्पलाम् आनीनमात्रः सकरीम
गैर्वार्पविप्रख्यालाम उक्रवोदिवाहुयोम्हार्वकेपूरवाजिनः कोभवान्किमिहायेनपृष्टोराज्ञा
जगादसः गन्धर्वोऽभ्रातरावावांसोमलयवासिनौ ज्येष्ठःसोमप्रभोनामकनिष्ठोदेवप्रभःसः
तस्यवैकेवज्ञानभार्यासावातिवल्लभा तनौराजवतीनामकन्नालगोपरिभ्रमन् एकः
दासिद्धवासाज्ञायाने पायांसयासह केपावायनतेनत्रवयमस्याविनाश्रुताः सेवनाम
हिमवैविगतेमगवन्‌ः ऽवः तावदागल्पतत्रैकः सिद्धस्तान्यांगायिनीम् दृष्ट्वा राजा
वनीमत्विज्ञलिखितिंमेवया सिद्धोपिसामिलाः घः किंपरनारीनिरीक्षसे इतिसेर्ष्यः स
सज्ञानाक्रुक्तयाः सिद्धंनमव्रवीत ततःसासिद्धः कोपिनः शापमेवनमव्रवीत् गीतासक्त्या

मयाप्युक्तो वीथीति तेनैव कामेन: तेन सर्वोपितुर्वीर्यशालः पतितस्मन्नयासह एवमेवैनामेव भार्या
तेस्मात्तां तत्त्रान्यस्मै गतामम्। इत्यविवां मयासोऽप्य बाल्यात्तस्मापकोपतः हस्तस्थेनाहतः क्रौ
ञ्चमध्ये मयप्रवेन हस्तिना ततः सम्मोसमस्थापयुताहं भवताहतः तटकमध्ये तोमजोऽहं सोम
वानस्य पतामिति एवमानन्दीतो मत्तुत्त्वात्तेन देवशर्मेत्यासः स्मिन्दः कृपालुः माघानमेव
स्याकमब्रवीत् हवेः एतस्याहं मत्स्योऽपि मत्ताद्वीपे एवरोमवात् गजोऽभूत्तमिसेमाया प्रस्य सनु
जेदृविवाहनम्। एवं तः पटमहस्राणितमखीतिमावाप्याति तेषां वस्याति दोः शीलसर्वे
पाजनसिद्धियो एवं तामेत्वाभूत्तास्वभार्यापतिताप्यमि गत्वात्तमेनामपि वद्धस्य स्यैतत्
सेगतानाम्। ततोविरक्तहृदयोदस्माराज्यापुर्ह्विजमतो देवशर्मायचर्यावृत्तैर्गतस्म वनस्यासि
तदायथमनुक्लेशिंराजानातस्तु जेनव एवं नया भार्यया साकं स्नाप्यनमपि मोत्तमे इतिसिद्धो
केशपानावपश्राककर्मभेदनः एवंजातः स्थयपोगाङ्गयातः सेषवायनः एवंसोमश
मेतोकेस्मत्वापिपतिस्थः जातिस्मरात्वब्रवीत् तमेषदेवशर्महम् एषापिराजदत्ता
सापत्नीराजवतीमम इत्युक्त्वा मनयासाकं भार्यायातेनतंजजहौ तत्त्वाष्टवैयापिगायवां
सत्वालोकसापत्यपतः एव शत्यातिजयामयपुलेमलयाचलम् शीलवस्यापिशील
समाहात्यान्यापामेसपदम् तामाहिमीपुरीगवानस्यायमोऽपमीविनी इतिजगातेनत

बृ.क.　हितं समर्थाः कर्तुं क्वचित्तपि काश्चिदपि समस्तनारीषु । एवं वदन्त्यास्तस्यास्तद्विशुद्धरूपकः कलयुगोतिगम
रत्न.　न्यायाश्चयः एवं चेयाने मन्त्रः श्रीके हि त्रयीवः सुमाहृवरा येपरीवाम । योयमाम्बूद्रूत्ताण्याया
२२　नानामसाध्यासंकेयसन्तुलासाकरोति । इति नरवाहनदत्तो रत्नप्रभायास्तभार्यायाः कथितामु सत्ये
५०३　षास्यकथामसख्यास्तचिवैः सार्धं परितुष्टे । इति श्रीमहासोमदेवभट्टविरचिते कथासरित्सागरे
रत्नप्रभालम्बके द्वितीयस्तरङ्गः २ आदितः षट्त्रिंशः ३६ एवं रत्नप्रभाख्यानकथाक्रममव
साय च नरवाहनदत्तेन सचिवो गोमुखोऽब्रवीत् । सर्वत्र साध्व्यः शुचिवलास्त्वपलाश्च सदाहि
षः सविषवासनास्तथा वेलामपि देव कथां शृणु । इहास्त्युज्जयिनी नाम नगरी विश्वविश्रु
ता तस्यां निष्पयनाख्यो वणिक्पुत्रोऽभवत्पुरा सम्बलकारोपूलेन यत्न जिताहिवेदिने ।
स्नानाविपाजले श्मशाने महाकालश्मशानस्थीः ददायन्नइहिजातेभ्यादीनानाथाभ्ययेवच
यथाविलेपनाद्याहारत्नाबला एव विशेषतः सदा स्नानार्चनादिपेले महाकालालयान्तिके
गतानानलिपचालयानेषम्यानुवेदनाविला । तत्रस्य चाविलासलमे विन्यस्य विलेपनम् । वि
लिलेपकेषदूहदुवाशलहमेककः । ततस्तम्भः सहस्रताः कालेनाभवदेकतः । प्रयागा
स्त्रिनदत्तेनपथारूपकनामह सर्वमेवालपत्तासत्तानत्र गोरीसमालिकन् रूपकारोपि
हेमकोडरेवालिलोविनाम ततस्तयोगिनवनोमेहाकालार्चनागता विधायरमने ।

कान्तस्तम्भे देवी हर्षितानाम् सुलतानानां नामात्रियं तत्सामन्ताकलावेना यद्दृष्टा विष्णुमायते
शीलास्तम्भे विवेशासा नावाविष्णुपदत्तः सतत्रागन्तवासिकानः सा स्तुयं स्तम्भमुत्पन्नात
दृष्टो हि सा विनाम मामम् विलियामानितन्तुम भागेन्यत्रानुलेपनम् तत्रस्त्वहं समाल
स्तुयात्मभनिकं स्तम्भतः तद्दिलोकाविलोलालानो सा विद्याधरकन्यका तां मानवस्यानन्तुं
हृतविनाश्वविन यन्न इह भासा याभिकोयम्नामितिहृष्टानुलेपकः तदहेनाव दस्यागृह
हृमेघासमालभे इत्यालाप्य मसायेव कवस्तम्भानराजनः व्यालेपनस्य सा हृष्टं स्तेहाहिं
यायरीनदा ननालं भ्रमस्याः शुलकेकानिःस्वनः तस्याह हृत्वेहसोनमलस्यास्त
वासिकस्वनः महाभागपयाद्भुनेकिमयानुचमकरम् इत्यहृष्टपवने विद्याधरीस्तम्भाद्गर
वावसा यत्पतानाह्नि हि मेकांवनलोमोतामिनेकरम् इत्तिविष्णुपदलोपि मन्त्रावासलोन
नः यन्त्वत्र दृष्टा सर्वनेवधर्मातिमायव्यानवम् विद्याधर्यानयो क्रोधकतनस्यानुमावसः
भूपस्तम्भाद्धिनेगानि मालालम्बे वागहे रही नमुखे वा सकनयनानेजगारोपवि षपसा य
स्तिप्रालेयशालाग्रनगरीशुष्कराव नी नानाविद्याधरस्यामस्ति विद्याधराधिपः वसुरा
गपरानामतस्याहं कन्यकाहेना महाकालावेनाया नानाविधानामा सोहं सर्वति नवस्तुनामि
हागत्य ऊर्ध्वं दृष्टविलेपनम् दृष्टः स्तम्भे त्रमारी यमोहन्नास्लोपमो मया ननः प्रमानुरागतः

कृ॰ क॰ देजिनः स्नानवेलासम पद्मान्यहृविलोलिन्याशुगतागतेनैकरः सुतः पंचलेविहितेनतुहिजानी
रत्न॰ हि सप्तति गङ्गामीतितेनयोक्तः स्ववाणिकपुत्रोजगाद सः सोऽहं तेनैव याचेड्तेनस्नानेनमवा
मीहतम प्रमत्तकूलनद्यानाकथमुवंतुगच्छति इति तेनोदितेनमाचलतुरागवशीकृता ।
२०७ मेगमिष्यनयाकाममप्यस्यः सन्मरीयादि इर्गमासानतेनाथसेनस्पनेतमसीहितम् ना
२०५ हिदृक्षुत्रमसोऽहंकिंचिदथ्यवसायितनाम् इत्युक्तं यत्रवसुन्यसानुरागायसाययौ प्रगाढे
श्वयदनोपिसननक्तनमनागृहम् सावेन्दुमादित्वस्तभावड्विनक्रयलवम् हासिक्षौहसु
मानृहीत्वापिनामः पाणिग्रहोमया नदृष्वासुतिकेनस्याः श्रुतिनाशुक्रावनीम् पाणि
त्यहत्यामिदंववासहायमेकमेध्याति इति संचिंतयन्नीतः सरार्थः सोऽवनाहितम् य
तिष्ठनतः प्रातश्चलेव्योमनर्गादिशाम् ततः प्रक्रमततस्थततलोत्योसहयायिनः मिले
तिस्मवणिकपुत्रात्तत्राययथागामिनः तैः सम सनिकामाभवदयामाटवीतेदीः क्रमा
हतवति समृद्धिमाप्य सत्यस्नुभृयसी तत्रैवेवसंहितः पृथिव्याश्चवनाजिकैः तीतापर
सैमूल्यनरमामुनाजिकायसः तेनापिनावकृाप्यानाहतकोपालिकाकृते सुरवा
गमियानस्तत्रबद्धस्यच्यहृत्यते तत्रैवतना सततृतेयुक्तसोऽपरेरवादिभिः सुरवारम्
तेवद्वानन्त्रायनस्वयन यितः कोपालिकातेषाक्षित्रणायैतामय तत्रसेवातिको

यातः स्वानेहेयाइमे मया इत्याकर्णाथ वचस्तेन तत्र शोधितमनोनिशाम्य संयम्य ध्यायन्यासास्तत्र
कोटिगङ्गेहृदम् तनोरवृथलेरागोमहृणत्रासकालमृत्युं कालविघाटेन तः शिवे इष्टये ऽप्स्मालया
तिष्ठन् भोताइवाहृथोराणायातिहृवेविधनयः सचनेकाभगवतोड्गोऽमायाच्छेमोचेतोम
स्तवौत्रिस्तुपदमस्तोमजगात्स्वर्णकालानां इतितोपोरगंभक्त्याहृवोतहृष्टवसोद्धलानाम् तम
स्तंभमहादेवविधादोनेयावकोकेतो स्वहितत्तार्वलुग्नास्तुपर्युकाविवनमामहम् जितेश
काशीवस्यापिविष्वेमवयेक्षतानयः सदनुष्यागीनिवेदेवेष्टनेभुवनत्रयम् पौरेत्रातास्व
यालोकामहिषासुरसूदनिः पौरेत्रायसमाभक्तवत्सलेशरणागताम् इत्यादिसम्यादेवी
तोस्तुत्वासहृदवैःसह साधानिस्तुपदस्तोत्रघ्गतोतिस्वामगाद्गुतम् ॐमिष्टनस्तुत्यायानेव
गतेवंपतेहिवाः इत्याविदेशामास्वत्रहृदेवीतोवापराशूलानां सकुद्यावतस्तगजोहृष्टावेपा
सतशूलातां ग्रन्थोनुसभमात्याथयहृष्टास्तोत्रेयग्रसन्नः गत्वाइवंसर्वाधानेहीणाण्यातिंशेते
परे ऽतुतिस्तुपदतानेहृष्ट्वात्रासाक्षीणाकस्मनाः ग्रास्तोवरकुम्भस्तनयादिगोवादहितणापुष्पम
वर्षयामासवितेनतयथाभिमतमावर इत्युक्तवास्व तु हाज्ययथयागमनायतानां ॐ इतीम
वतामाघामवलम्ब्यशतस्वमः एकोतिस्तुपदतैषशतस्योग्रसंभपोषु ग्रतगगपराश्रमयाश
कण्ठोलिरस्तयोः क्रमेणगङ्गोमिलितःसमहाबलकैसह वनोर्मिः प्राप्यसरितेविनस्ताञ्च

श्रीं क

रत्न

२०४

205

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

206

[illegible]

बृ.क.
रत्न.
२०
807

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

वैशम्पायनर्षिनाम धासंहालोकसंज्ञानंसमयाले थ्वनामसे वयसंपायाहेगोहालांमहंसमले
गस्माथिनो धानहृयस्याकाम्नांसाशुपगस्य जनोतिकुल धाव्यानन्हद्भिसायायामामसनेषो
त्रिजरहम नयमास्याणाथ्विलावगनाशुमनहेवसा लांवेथुहलामानेषीहोस्तकायागालन्ने
पाम धालेनेववसामेत्रकेहालस्वधुगायागलम एकवोरोहृनारीणामनिन्हांसिगनः स्मरः
एवाहिनेहिनेलवमागनयात्रपिनेगिरहम घोरलवेथुहेनासामयासहृसवोगहे एकहोना
निजहृहेनलनेत्रविराधिनेस धागनाः सपतिलसमथुगालोमहावाणिक ततः पिशाभव
तोलापन्यानेनलिनोविला रहस्यातोहृनीयामाबेथुहनात्रबोलसवोम निश्चनसोखिनेना
थ्याभन्नीहेमथुगाथुरोम नवजोवास्यहृनयसोमस्यासिविनाक्रोला नहत्रकोभुपायोसे
ककथुयेस्तुहिलामया सर्वोस्वविशायानामयोगोनोलाजमाहसा होहलोमत्रसयोगो
नेयुयोरकनस्तत्रके कहबहे ऊगोनेमाशुघोसकटीभवेन हिलोयेनध्रुशकेसिसह्वः
केसेववमात्रषः धुनर्भवेलकपिनेवनामामसहलाविलष्याने नयरीह्नानिसध्राणामामस्यासो
सियाः स्तने नहेनमर्कटेपिशुमयन्नेवकरास्यहम ततःक्रीडानिभाहेनयहोलामसुगा
वज मेत्रधुक्रिहयेवनहृवलोनिलयास्यहृम सोवियास्यसियेनेनपाश्वस्थमर्कटाक्रः
लिम हवःस्यानेवधुकहवाथियेसेपाहथिष्यामि एवमुक्तानयासथ्याबेथुहलानयेवसा ।

शु कं रहस्थानायमंमेनेहेनरथ्यामामवोयपन्। कृत्वानुतांचमांवयमेवरक्षद्वेगलेहतणेन। तस्य
रत्न· र्तोमामत्रवणयायाञ्चयाममर्कटपोतकम्। तद्भवेणास्त्रमेवेमांबपुरनोयत्नोयमाम्। सत्या
सहानंविनोदायरत्नमाविलम्बर्शयत्। स्वभ्यन्तैवमाहश्लाक्रोडनोयतदाकरणम्। ग्रहेचक
३८ पिरेवामग्रातोपिवाक्यकृवागपि। घरस्थोचरिनेविक्षुसिनंभ्यनस्तुहमनज्ञापि। नयाविष्णुमर्क
208 कोऽहंकामेनतनविडम्बने। सह्याणिहितनन्नेमंत्रावपुरन्तात्यथापरे। मन्तुराशलिमासाया
स्तेमहपितन्रहहान्। मांचायकैरमकटमारोपितवनद्रा। समन्तावपुरन्नायाः पश्चिमारा
यकाम्यया। ततोवयतेसर्वेऽपियानतोमध्येपथिस्थितम्। दिवैर्हितैरेवनस्थाणववक्रमर्कटभी
षणम्। ततोभयावहस्थमामर्कटागणशोभिताः। हीर्षंकिलोत्किलाणवेरकृष्येतायार्थ
ष्यवम्। श्रागत्यायात्वोदितैर्नेवयार्। मतन्त्रेयामाः। इवोत्पत्तिवर्णाम्यन्यायस्यकेयहमा
मिताः। सतेनविफलाकस्यस्यकैवपुर्विमाभयात्। पलायतोमूढरथामामसृहृत्णास्त्रिचम
केटाः। मस्तेहाहरतावनदृश्लौनस्यचानुगाः। पाषाणोलेपुडेस्त्रैवाजेननाशकेकपीन्
ननस्तेमर्कटानृद्धासांगेगेलोमलोमसे। नवेवमेत्पर्हनस्तुकमकमेकुपिताःइव। केवहू
त्रस्यसहानन्यासंभूनस्तुस्मरणात्तनः। स्त्रलतेवलत्नभ्यावयुःसमिख्याविडनः। सविधप
गहनेनचानस्त्वानैरमामेमिकाननम्। मश्रुस्यवेपुरन्नायाजेमनायैवनेकपम्। मर्कट।

नामीसाधुमहिषाः पुत्रंचबंधमोचित्वानयामहूतमोघजन्म रेवातागतयाहताहूहसूः सोमरया
नया श्रीकायेनज्वलनीनातानिनीचंधमोचनीम पुवारीकिंमयेपापापीयेकामोचन।
स्वया पिकस्यापयसिद्धगवारफलमस्यककमेणः यानस्वाविहूनिष्यामिसहूनाया मू
नापुना। रस्तुकेवगतायांचनस्यासासिद्धयोगिनो नम्यनीयनहेलोमासयोवहूयमाचि
नो हतमोकृम्नरगीश्रुपेणेवाम्पुयेब्याति मयावयाणावस्वाश्रयमत्राश्रियिच्याने नतो।
पुत्रेयवनेनोहहनोः स्वङ्गयपाणिना सोमरायांयहनेब्धेनयास्यामयमादिना युवमेना।
हतिच्यावनयामस्वयहेमम यागच्छुरिस्तुदिनामाहहेमेनमरथायन नवनस्यायरेश
यामहेनिजगृहानगाम पुस्वमातुनानेकजेमापुत्रेवजेमाने यानःक्रूपणयाणिस्युग
नवानुरम्निनहूहम पुष्यागान्मोमरामाजक्रम्नायवाहूयथारीणि मायिषाणाह्याहू
पनकरोहूयमोविनो विरहनयहारेषुनमोयुद्धनम्ननयोः मयायहमनिनिस्त्रियायुहश
नहूयाकिनो निहनोवंधमोविन्यानयामासोमरानन: पुष्याहूनिर्मयेम्नन्हणीण
निपुन्कहगोनि: नजुहोसंगमम्नयोमनसामर्मोचिनयम वायुलमाहूसिकतायाकिनो
शवनारह: शेषामीणात्रयः यायोलोकत्रयमयावहू: मस्तुकिनोमायोवधुरम्नाकि

श्रीकं· मनुधावति स्नेहोयस्यानपत्यो लेनस्याल्लनय्य मोकृतः एवमुक्तोप्यहं तेन मित्रेणाहृहिसाम्र
रत्न· णा नाकार्षं वचनेनस्यभ्रामोस्मी भ्रंगतितततः श्रुतस्तावेशिमसाकांक्षी रत्नुरागयतोशप्ति ले
२.५ शो सा हि स्वजातोषयाभेदोन्यस्यतिप्ररुवम् मे गौवसुभव्यपुरुषव स्त्रीवाक्कातेन वतनम्
१०५ प्रतोनुनाथो भविनाम मेवभवतः साते स्यन्तकापि नृपस्य सोमस्ताभिवोहाटे नस्यति
श्रुयत्नस्यनाविषाह्रागनिर्भरे उवाच सकोपितं हि न साक्षाभिविरेन्माये विधायपाय
यक्तुलश्रुद्धेजाना नान्यसाविलि एवं न यो यालपतोः सप्याक्तो मन्यस्यरस्य यथोन श्रुयरस
स्यायिपक्षुरिव भास्करः श्रुत्वागतयोरजनावग्रहस्यम्भिवाययो साक्षुगोन्याहिनी
नस्यानि कत्र्नत्रपहेणी यथोतिश्रुयरम ल्लन्कयावृद्धः शियायति शियान माह श्रु
कविः स्यन्त्र्योस्मोभिवादिनम् निश्चोत्थेवहिमाद्रौ नमत्रुरागपरांशुभोः श्रुतेवि
पायरयनैः प्रामवोगुरुः रावनोम नावस्यभावतो वद्धानराभ्यमस्मनायस्म नेमोवग
मौनिरगाद्दनुरागपरावहिः स्वयमायातिनेकानिशिने योन्नवयरा स्वस्मनोहिदे
येवनेरेरानोग्रजामाहम स्वस्कार्यविनानमामात्र्यरवतादिनम नेनातिश्रुयरम
नग्रमायातिणीयये ननःतायविरोन्कृतसरभालिंगनादिभिः उपनाम्याम्यनुर

नमस्तु रागगणरागिणम् सोप्याशु तं बकहलके शालगुल्मसंगमोन्मवः ग्रावर्तमानः स्वेदेहे नवत्र
स्याद्वा विशन् तेनगायत्रीविधिना भायोन्मना यत्नस्य सा गुरुरागगणरागणघो विधया तुलिमे
मेघयम् नस्मात्रिस्पृयत्नोमोवातनत्स्यानयामहृ नहियाश्रुत्रहर्षिभ्यानात्यिरभ्याग्र
नार्किनः इह लोलातर्यगान्नस्यमागंलेखा वयामयन् मनसावकुमेनेनभोगैश्वर्यहृपा
ववन् ग्रथ तेमकृते स्वनेसोमसामेकथाद्भुतम् स्वयातेस्पृयत्नोसोविधायधैः स्वावेदय
न जगाद वेतात्सुवेमेनत्यं यत्नेन केन चित् लिखुकायदिगुल्मेन नास्तु यश्च हलेमवेत्
ऽस्तु का तेन सा वोवस्तु रागगणरागिणम् योगिनो मेत्रमानां यनाप्नाक विषयः पुनः
नवा शिवा यधि त्रासैः सियमेनत्रहृनव ग्रभ्याम् भक्षणास्यो वयस्या मिडयागिनीम् न
कुलान्नवगिपिकत्रोत्रहला मवरा स्वियाम् नाहं तेपश्यसंमेहियावल्लवरातिक्रम् न
यन्नको नयान्वेषु लङ्कगास्थिनस्त्रमः श्योन्वानिस्पृयदलो गान्नाह्य लसानस्त्ववते
म नत्रनेसहस्ते हृष्टा कपित्रूपनमस्यातमः शणमास्थियथ्यामाकमनहस्तूक्कशालनवा ग्रथमे
ऊशालेयलमस्तु रागगणरागुनः इह सोमयेति सोप्युक्ता सा मम स्वामिकार्यैः किल नमस्यतेव
स्वदेनास्त्रियायेन दासो बभ्रू ततः सर्वे प्रपार्थिते स्वत्र मे मोलानले वक्रस्वनक्या

210

कथम् मर्कटत्वफलो जातः परदारसमागमः इति दुःखेन मौयस्य प्रमनाः प्राह श्रीहर्षे दुःखां
नरसमीपगतमनस्त्वं हेव वेपसा यत्नैर्मा कस्मात् रागत्य कृताङ्कोलं कवेलका मेघाभः पानि
वल्मीककर्दमान्तवेद्मायेन भवन निःशुक्लावजाने माहपिदेवला यादिनानाथंके नस्मा
सकाम्बुलिसमपलम् प्राप्तवान् स्माने वेतास्मिन्वम्हनो स्मिनेकेवलम् यावा स्थाने समा
त्वर्मानिर्ध्यायतो हरम् यावत्कालं वैनेवासीत् तत्स्मावस्तिविमम् मावरघो दुःखः पुष्कर
कक्कुटादहृतया तानेयामेपिपाकिमे तावतीनेवविष्ये मोहयेयययात्मानमितो मर्क
टभावितः केटत्वे यदा कायितेनमे चैनेवमोह्यति योगेनीमेनराम्ह यो भविता सोहमा
गतः इत्येवसमहत्तोनकेतेन गस्यमिदं वनम् किमागतः कथंवेति ब्रहीदानीं वयस्यमे एवं
मर्कटरूपेण सोमस्वामिद्विजेन सः पृष्टो निश्वस्य दुःखेन सोमहमब्रवीत् यथा विद्या
धरीहेमाकन्यापिन्या समागतः प्राप्तोलोपे यं जिनस्य यः हितापाचनयानिषो ननः तत्स्व
गृहमानीतः कापि तत्र पत्नी यो मानि श्वशुरतेन सोमस्वामी जगाद सः धत्तुम्हं तवयाद्दत्वम
यत्सनाकृतेमहत् नवसंघ यः गन्धि यश्पुरुह कराविल स्याविस्थिताः संध्यावतारणकर्णाणयो
नरीवक्र टिलायाया भुजगीव रविष्व्यास्याह्मिखुदव्मगमलाः स्त्रियः तत्साविधायतीर

211

[illegible]

२१२

212

दृक: द्वारि सेवकोऽस्मि नित्यं पते इति कुलसावतिनलो सिंहे ह्यगजाधिपौ समासीयसमेयसमेनाभ्यां
रत्न: हूलयवल्लोऽभिनन्दितः प्रभियोगेन नृपतिर्नृसिंहसद्मनम् सययौ विक्रमादित्यो राजा
२१३ विलवलान्वितः प्राप्य नरसिंहप्रतिष्ठानान्निकटस्यार्थवेतनम् नारसिंहोऽनरपतिनेन हत्रस्यावि
213 निर्ययौ ननृसयोरमृद्धं द्वारहोजेनिनृविस्मयम् गजाश्ववेनसमेयवृत्युध्यनेस्मदुरालया
क्रमाद्भुवनरसिंहास्मकोटि सेनापपदातिभिः भग्नतद्विक्रमादित्यबलनरपतेबलैः भग्नश्च
विक्रमादित्यः पुरं पाटलिपुत्रकम् ययोपलायनेनसिद्धेवसंदेशाजन्मनः नरसिंहोनरप
तिर्जितशत्रुर्निजंपुरम् प्रविवेशाप्रतिष्ठानंवंदिभिःस्तुतविक्रमः ततः सविक्रमादित्यो
सिद्धकार्योऽस्मिविनयन् प्राहेरजेयसंशत्रुनेजयामि मत्यावरम् कस्मैकौविद्धिगर्हनेमा
प्रतिनान्यथात्मन् इतिचिन्त्यान्तिहितः त्राज्यंयोग्येषुमंत्रिषु निर्गत्यनगरान्मुक्तखे
नैकेनमंत्रिणा सहद्बुद्धिवराख्येनराजपुत्रयशनेलया पंचभिःकुलजैःपुत्रैसकार्पटिक
वेशभृत् मनलापुरंतिनिर्ययौ प्रतिष्ठानंजगामसनम् तत्र वारविलासिन्यानरेंद्रमदनो
पमम् कलाकुलालमिवयोषुपालेतिख्यातायावरमंदिरम् कारायेविरोज्झितैः ध्वजा
ग्रकेसरैसमहाद्वारितमालिसपल्लवैः प्रधानेरवैर्हिरण्मयैर्विविधायुधैर्यशालिनम् तमस
हचरैर्विशाम्यापदातैर्नानाविवाविशाम् प्रत्याविहितार्नेस्तुप्रातिहाराभिरक्षितैः रयाभि

रेखाभिः शुभ्रैः सहस्रैर्विभक्तिलासम् ग्रावेश्मनः स्वर्णहारैरलङ्कृतमन्नः शोभितम् क्वचित्स्फटिकविनला
नेकवर्णपक्षश्रेणीशोभितम् क्वचिद्राजहंसमालागीतटासंवद्धासंवरम् विविधपुष्पगुच्छस
मनोभीराकारतुम्बितम् क्वचिद्रत्नमयभाभासम्बद्धकोषगृहोज्ज्वलम् क्वचिल्लवङ्गकसंच्छादितसे
ननावहमन्दलम् क्वचिद्भृङ्गैः पवहृद्दकोलाहलाकुलम् क्वचित्त्रिवद्धसंगीतनर्तनागृह
विनोदितनम् सप्तकस्यानिततन्तुमयसंकुलपरिस्फुरः श्रीमदनमालायावासगृहसमक
नम् सप्तकस्याससाकृतनिर्वीणिताहस्यारिकम् स्फटिकसूपरिजनसनान्वस्फुटकिंविदुसम
म् मल्लतिमतपाशाणभाषमाभिलावसकोतुकम् राजोविनत्रवर्णानुरूपावेशधयदागले
मोपिनद्धपलावण्यविनयाढ्यतये नवनः तामप्रमाणदृष्टान्नानसप्रकाशपवसम्पतिः ननौ
मदनमालामात्मानपश्यानुलेपनैः वहिरामरणोश्वसहाहरैरुसमानयत् दलादिव
मदेविववनैवालरञ्जयार्थिनाम् ग्राह्यारैरसमहिवनानाविपरूपावरत् तेनायवसमके
हितपानादिलीलया गृहस्थानेवार्थयनसमासादयन्तु वर्णीकृता नथैवगाम्भमानोपि स्फु
श्रीरहहररहलया सनस्यावि चमाटिमश्रुकवेत्तविलक्रमः यावकेसम्यारद्वादिविनिन्स्या
वस्त्रपश्रुसः दृष्ट्वा मदनमालामानलसोहस्वपानयत् नेनापि भज्यमानवस्त्राचायोपनं
नया मेनेहसनार्थनस्यात्सिंस्पृस्यथवपागशरो नस्यणाहपिनत्रजपनत्वरंकिनरायि

यो.क.

रत्न.

२१७

214

प्राप्यं नेन रश्मि हृन्नेव रयामामानस्तुल्किभिः एवं नयामि व्यमानः कराहिं मंत्रिणा हरः एजाम हृव

रमिोत्र नत्रुहिंव रमस्मोगायात प्राप्यांयिं नेनकामें पिवे श्यारल्पन्निन विना नाप्सां लोभोहिः

विधिनाहनोलिमां यथाप्रकात ११ युमरहनमालानभुन्यमानेयनेनमया नाविरत्यालिव

निहामृयिमन्तुननख्याति नटस्मानः समलिकयकरोमिमन्नुपाक्रियाम येनकामस्पत

नाथिकेमणामममेनस्थिति नष्णुमानवीनस्ममंत्रोत्राइवरात्यम यथेवनटनगोलि

यानिवत्वान्नुयाहरत मयवत्रुद्विभिन्नलानेभ्योस्पेदृहिकालिविन १२ नुकेमंत्रिणाने

तृगजानेयग्नभावत रनेसमग्रेरपिनेनास्याः किंचिन्कृतमवेत् पनहृनोम्नसंस्त्रिष्टा १

किंवस्मान्मत्रानिस्कृतिः नष्णुनासो श्रेवीमंत्रोदेवाकिंनेनभिहणा नम्मेवासाह्कले

नेवनहूलानस्लयाघ्यनाम १३ नुन्कामंत्रिणानेन एजात्राहिंवरेणमः जगाटस्तुणनत्रे

तानक्वेयावर्णयामिने मर्वेपाटूलिश्रेमेशविश्पास्यानमनहृम भिनःशुपवत्रुत्रा

व्यामश्वहकश्रपानयन श्रहनश्चवमननंवृत्तमात्रममर्थयम भोग्नागात्रिकहलनरत्रु १

हगांटनेमवमून एकराभिनणानेनक्षकिनेननम्मत्रृकम रेवात्माणमंमपत्नहिं

यामनमसहुवे निरगाश्रुमहारत्वनस्मटननलभास्वरम गामयेवापांरतानेहूटयेने

नटशानम नहुटह्वादायवान्यानिनन्यादायाविभजाव मम्रकानिसवेभ्यो रत्नान्यहृ

भगवान् ततः पंचबुद्धिनमस्कृतेविस्मयाहृदय किमद्भोमेवृमेत्वैविस्मयानामेहशेरि
ति प्रष्टाविजनेगोकृतानभिहसंसवोवन नस्माकृसवनुईपणामागामेन्तालिषागामे
षसषानेसाषनोयामेविपाकाविननोवहिः नत्रसाह्रायकेवोरनाह्रागमननमथेये वीर
साह्रायानेविघ्नाः ह्रविलभ्याहिसिद्धयः रत्नकोभिहवाणनननरहृषृलेपत्रवान् प्रथह
हहेगनेनस्मिहिनेःकृष्टवनरयो प्रागात्मा श्रमणस्मात्रनस्मास्मार्थसहेवचः ततःकृ
कृताञ्जिकोभ्यनायचेहाष्टशनिपालयत कृतसंध्याविधिर्ईवात्तेशृतेष्टमगामहृस न
लिणागहृसत्रुक्लोमगावामकवंसलः हरिषयोकिनोनगाः स्वत्रमामेवमात्हिवान्
पंचबुद्धिरनर्थनामायोमेऽलाभेन प्रत्रषसूषानेनीनानाप्रुपहारीकरिष्याते प्रनाव
स्यालियस्सनाजिह्वान्मोमसनन्कृष्याः नश्वव कृषणोलिनाकरिष्यामोतिनवरेः ततल
घातेकृवाणानस्कुइणेवणेवनत्तणम हस्माल्नेनरभिषेनासिहिलवभाविष्याति रत्न
कानहिनेविस्नोपत्रुडाहृसविनयम हरेरनग्रहल्लोनोवध्योमायोमयाप्रमः पवंवि
विन्पयामेन्याः पृषसृरहरेगने कृपेणपाणरकाकोनस्तुयानमगामहृस नत्रहेष्टान
समिसंगामितमर्विनमडलम सापवीत्याभ्वतंरमामखवीस्वनराणाठः सिलिनातःप्रमा

स्तु.क.
रत्न
२१५
215

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

वृ.क.
रत्न.
२१६
216

[illegible]

गम: पुत्रं लिलेखानेन तस्मिन् हस्तस्य पत्रे शते यत्र त्रीं तेषु व्याप्यमास्ते ग्रहम् सर्वं सर्वमात्मा
लायां तेषां काया गतो भवम नम्या: सकाशे लिख्यो हि कोष्ठ विना विरुद्ध मातु गतो
कायकया रत्नापुरुषाधव काव्यनान ननलाङ्घ्रयां गानो जीवितं विषवेदनाम देहं तेषु
लक्ष्या याम माहात्म्ये रघाल नाम मन्त्रमाला गतम् पुनः कथा विरनुजो विभि: प्राप्य वास्य
मानाव्यपिन पतितो ताम नानारिगो यदि सन्तापा मन्ये सा नमस्ते भावयिष्यति नमयार
ग्राम वेष्ट वेरो भागपो परता नमया रतिव रुपति ताम ससाम गणाध्याय सायेनो साव रहसम
यात्वेव विरुद्धविलपटे स्थिता: पताहा रक्तपाता पिपाति रे पातिवत्तु भिना लान तोयार
हनकरा सिलिलताल जला जला डः स्थिता काम कृशेणा मराव स्यव दहिती मन्यति
पश्च सकाशेषो वघश्च सकाशेयोजहातिनातु कांते येन विना सा हवमनन्य जातिसंर
ति नयात्र मले च नारः सपाः पुरुषवाहयः वन्वेशापातेपि वसरत्ना केसर रूपया नत्व
मन्त्र रहकृतमाव्यमे सिहसे विनम १ स्मारितन्त्वरवेन मानायामे विधीयताम १ तित
सहलाब्धुनायेया वातो हिजसपसः सयो भ्रहिम्र हिकेसा रिल्पलसाहि ममना रयः
पाहिभाव पतीहागीहिजसा भेद्दसिड्ये विविनहरुगाव नोहग्गिकन जीविताम
पतितासिडिमाहायोसहमाकाः लकामिनोम गागयेनाल्पशोषवनस्यारहव्यया

बृ.क. वेपितम् ततं मे त्रिनिहितमराज्ञो गन्ताविहायसा प्रतिष्ठानं सनृपतेः श्रियावेश्माविवेशा॰
तत्र तत्रज्योत्स्नाप्लुतसमनोविभ्रुयापितं वमवान् कृपाणमथपश्यत्कोलानां पर्वणोडकला॰
रत्न. सिव सारथिनेवसहयावमनर्कितमुपस्थितम् दृष्ट्वा मदनमालाननृद्धा तेवाभवत्तणम् प्रा॰
२१७ लिंगनं तनो भयाः पलायनभयादिव कंठेभुजलतापाशामर्पयामासनस्य सा किंमा
217 मनागासन्नकामानवानसि निष्क्रुय इत्युवाचवचनवाष्पकुर्गुणाहरयागिरा एहिवत्सा॰
सि हृश्योत्सुकामयोतरंवहः नयामहयपोराजापरिवारांमितेरितः तत्रात्मानयका
श्यासम्मवृत्तांतमवर्णायत् नरसिंहनृपं पुत्रं जेतुमसौ यागमयद्या यथापथं चत्रीड
वगनाविचरतो यथा यथा वैरयत्नायहत्तासमानामेवमस्त्रुनाम् यथावशासयेण हालो
गतानत्रागतः पुनः नत्रत्वोमेप्यतितार्था उक्तामेपोजगाहताम् ततस्तेपेनसिंहे
यमजीयोतिवलीवलैः इहदृष्टेनतुमयासाकामेपालितुयाने भूत्वोपरो भूतानवे
नेहतनवाहनम् सूपमेषुहेतजयेकोहृदृष्टेनल्लिमिवोभवत् तमेषतितामसाथ्यंवहेदिति मिहो
रबृतेनः प्रावेलनत्यशाप्यनवसाहायकेन पतद्गुलैवयन्वासौ आत्महाण तामनो
सह समभ्यगान्ताकाशस्थानाहुयोवाचवंदितः नरसिंहोपदाराजान्तहसेध्यातिमन्नदा ह्ला
रसीतिहतेमांध्यमवाद्भिदनहस्तिभिः हवमकोनराजकानरसिंहनृपसत्याय इतिवाक्यंवच

स्माभिस्तस्य शर्विशालो गुरुः कः स्थितोऽत्रेति यदि देव मत्यन्तं त्वेहत्यनन्तागाम स्थितोऽत्र विक्र
मादित्यस्तिवक्रमव्ययवसः एष कालान्तरे सज्याय यतो हारी जगाद सा नरसिंहो नृपात्मजात्र
नृपेभ्यः शर्विशालात्रेति एवं क्रमात्पुनः आमयणना याहावेम तस्या मदनमाला सा नित्यं सः
त्वरत्नी वस्त ततः स्फालातिदानेन तस्यो वर्णापुरुषाद्भवम नरसिंहनृपो हि तावद्यागाद
इष्यतमन इष्टम् यतो हारातिविङ्गस्यतस्य शर्विशालोऽत्र च शावहितारनलापुरः सर्वैरपि वा
दिनः नरसिंहो नृपो देव गणालो मतिसातिति न त्वम्पृणवमसामर्थः सयोग्यामवृत्त्यः
इष्ट्वाव कः स्थितोऽत्रेति वृत्त्यानन्तरस्थितेवतस्य राजाति विक्रमादित्यं तत्रागमेव तु मतिलयत
तेदिदं शाक यत्नाति स्थाति मध्ये निवेदनम् विक्रमसनारागायसतानः शर्विशालेसु
हो राजा यमाजमतो येनायेवमहाजिनः नचवध्यो वलेनासौ वृक्ताकौमेरहागतः ततावर
त्यविशालोऽतिनरसिंहाविविन्यसः विविशालानेरराजावेदितेवतिदिनः शर्विष्टलेवदृष्ट
वमरविमलानलः उन्यायविक्रमादित्यः केहेज गाहविषिमलतः श्रयोषापविष्टानो द्वावयन्यान्य
उपालस्यो तस्या मदनमालायो पार्श्वस्यायामहश्रुतेम कथाक्रमासुपस्थविक्रमादि
त्यनवसः नरसिंहः केलात्रेम सवर्णापुरुषाः इति ततः सा विक्रमादित्यो निहतनश्रमणोयनम् ।
नाथिताकाशगामनेविनिश्वरवर्णाव संग्रामानयसौ वर्णामहापुरुष एवकम केनेत्वकौषि

वृ·क·
र·त्न·
२१८·
218

नवानलैसन्देहेलांतेनलमन्त्रेनम् वासिंहोदयमनांनेमहाद्यार्लिंकेनमगुरुम्म् यथापवत्तृद्धिर्भूनवाप्ति
त्रनायत्नृपोत्पाम् शक्तिपत्रमहस्रनेवक्रनावावविर्धिनदा राजधानीं निजां नीनाकोपवा
रैहयावरन् संमान्य शक्तिलक्ष्मेनृपानावसरयाः पुनः गृहं मदनमालाया विक्रमादित्यग्ना
ययौ सुखमतिजोज्ञः शक्तिभावमघाद्वितरुस्तरयनितार्थः गतेनवकावकुनो निजनगरं वि
क्रमादित्यः तेनस्तमसाजिगामिशुरमहाविरहस्य मदनमालापि स्वप्ताना नेद्देशावाय
णमादहत्नवक्ष्मतिस्त्राम् मनस्तयासाकमनन्यविनयानदीयहस्तयवपदान्यवृत्तनः ।
सविक्रमादित्यनरेन्द्रवेद्रमात्तिजेघुरेपाटलिपुत्रके ययौ सुतेनेनसहवद्धमोहदिक्षास्य ।
वामनरसिंहभूभृता याचनोमदनमालाया येमपुत्रकेनिजदेशायामुवम् इतिदेव
भवतुदायमन्नायहुद्भावकस्त्रुविलासिनीजनोपि प्रवरोधममोमहीपतीनांकिमनाव्य ::
कुलजाः पुरंध्रिलोकः इत्यतिनिशाम्यमरुभूतिगोमुखाद्स्पदमेताकथामनरवाहनदत्तभू
पः विषायरामसकुलगमदावमासवरत्नप्रभालवबधूविर्धिनगमोदम् इतिश्रीमहाको
मदेवविरचिते कथासरित्सागरे रत्नप्रभालम्बकेवञ्चमस्तरङ्गः प्रादितोऽष्टाविंशः ३८ ।
एवंकथितवत्स्यवमरुभूतौ नरवाहनदत्तस्यगोमुखःशासिवोभवेन मन्त्रमेववत्तनहीणां
मन्त्रिष्वाप्नमतायणम् नयाचक्रूपतांमेघाविवित्रुनराकथा वर्धनामयरनामयहास्तिन

ह्र॰ क॰ ह्यरेवोपसृत्युतुणवर्णानलम्‌ स्नेगमोसृवसोन्मत्तैतैर्नानाश्मृगमगुजेवलनम्‌ पितावीरगुजसृत्वेकेग
रत्न॰ नाकृतमहात्मवः वर्धमानः महात्मैस्वैधीरभिवृंदमापरम्‌ कानिष्कः सोभवनेत्वागुणेजै
२१५ ष्टतमलक्ष्मन्‌ कमात्मराजपुत्रस्तु यथाकामसस्तुमामवत्‌ यतवेतजसमोभीमसीतसमो
बले ततः स्वपुत्रासनतौरस्त्राधीरभुजस्मताम्‌ पितागुणवर्णराजोरेख्यामनस्तरपगुः प्र
२१९ थनामस्वपापालोकोवोनामसरानोद्गणप्रायः समस्थनाभिर्गुणाभिः सहकृतावृतवि
रम्‌ ममसत्ताभिसपुत्रोभिलरानानेगृहाद्दृहागनम्‌ मथाधनपुत्रवमलानिः ॥ स्वेनेक
स्तुतोभवदीन प्रियगुचकपनामसद्वतेरहहृद्दवणम्‌ यस्यावहितावघनवत्सासा
मनः कथम्‌ यः स्वहितेननामायमेतपुत्रयोनिर्धुवा ननमकाहितरीघपापानोगुणव
राकिल नरस्मासतलोभोप्लिसोविरलाभिरातेने पुनः पुत्रवपुसोयुरनासोनेनमग
ना सर्वतानः पुत्रवेतनस्यासिद्धोमिहगीयते इत्युक्त्वासनयावाजारधेयावीसमसंव गला
वेककमोतीरन्याः पञ्चसृतलाकेमान नस्त्रनसमनयवोगुः सवोरोहिन केनवाः ततःस
तिमानाताजितकोपोविहितेनयत्‌ नयोः सभावाने नेनसूवादसृत्पापसीहयाः नरा
निष्कृतिकायोमस्वतिमेरानेकसाहेन गत्वानवरिहायोनोसगुन्यतमवोतिनम्‌ इति
संविनासेन्यपुत्रास्यानेनः पुत्राघिपम्‌ स्वाहेनसमाहूयकृतनकोपसमस्पयात्‌ वमहः

बृक॰
रत्न॰
२२
220

शुत्वाच्छ्वाघो निरर्षंकोमघोत्तिनः कष्टेन थ्यापि जिज्ञासे भवास्यामध्याति श्रुयम इन्यालोक्यत
नेराजा राहो महात्मड्ःविनः नाहं हूवबरे हैविम शृहिक्ति यनामिति नेघात्रे वन यांघो म्लल
वैवोनः घेरस्नगम विधारयम्भरहराज्ञा रेवानो निरघेश्वमः पुत्र स्पृगभूहं तरुणाविवाशमस्य
श्रकारणम घ्राघवामयनशैवोल्काराङीलां मयुड्कवान सोपिराहो हितम्भिति लगं मनेय
राहृहम लहत्वनाल्लि साधीनाला सामनेशुत्वलावम एवं कृते यथालुत्वानस्यराज्यराज
घसा निर्वासभूतनामानो हैरमहातलनमध्यान गताम्न हिपुरानवत त्वानेगणवराधिना
यतन्मुत्रमूहे यास्त्रे रेलोगस्त्रुल्हात्वभवेन नन्मघृगभुजारेस्या त्रिवांसेना विरायस्या नाशुत्र
चिनयेशुकिं तमन्म भानभिःसह इतिमाज्ञोरेलासोमो भ्रान्तन्क्रामममन्स्रः शालेमलिक
स भुजलज्ञोपायेविहितयत एकहा नेमहाह्लागोमघुजानान्नृपान्मजाः शामादोगम
हाकायमवैरिरहस्त्रुंवकम विकृतयत्तिगोनेवपयपनस्नामविस्मयान तानीहपण
कुःकोपिपथालेनागनोश्वेवीम राजपुत्रावुकोनायं नृपेणानेनरात्तमः भृमन्याक्षिप्रिकाल
त्यायुतनगरागोविनाशयत नहिप्पनेन कोइनयावरुत्रुत्रिलोहनः एतन्तपणकाङ्गुनान
वतिलेनवृथिकाः कोङ्गानिर्वाहेपुत्रंसेघानेकोष्याहननेवान्यकम ननोनमवैयनकःपु
नल्पानवशेष्ययः प्रयकनीयानुस्माधानाश्चगंभुजोवकम शाक्रोतिहृनमेनशुहृहाकाले
महनपतः नश्रुनैवसमेमानल्लतहृतावनंववः सर्वेवामभुजोज्ञामममनर्विनयत्र मेयंशृगभुज
सास्य ॥

स्यादुपायाद्विश्वासेन । तदर्थयामास्तातस्तस्य संवत्सरे मैथुनः पुरम् । सौवर्णं तत्र बकं रहत्वा विज्ञायास्य
ति चेद्बकः । यदा चलत्यसौ तेनेतं चिन्वन्नरहत्त्वबकं तदा । स्यास्यतीति तस्मात्तातो श्राम्यन्नैष्यतीह पुरं विना
पश्चाद्गृहं पुणपिशितास्यात्मा गेहस्यास्मात्तत्पुरम् । इत्यालोच्य ददौ तस्मै पापः शृगभुजाय सः । बकं ज्ञाता
यस्य शरीरं वित्तं सर्वं पिकाम्युकं । संगृहीत्वा तदा कृष्णेन तस्वर्णं पुरे गत्वा रत्नं पुत्रेण बद्धाय बकं शृगभुजो
बली सविज्ञामात्रस्तं कायत्नग्रमाप्य सायकम् । बकः स्वदस्यघातेः पलाय्येव तततो ययौ । ततः शृं
गाभुजं वीरं सन्निवासभुजः पुरः । तत्सुत्वा श्रुतितास्तेच भ्रातरो मे तमब्रुवन् । देहि हेम मयं तेन सातः
तस्य वत्स्यति तत्पुरम् । अनाथा यच्छरीरयाणि तस्य वृामः शृतस्तव । तात तस्य मे विनाशस्यानितो निवासयि
ष्यति । न च बकं तेन गृहीतं वा श्राकं तत्त्यति ऊर्ध्वं रूपकम् । तच्छ्रुत्वैव सा जिह्वास्ता वीरः शृगाभुजोऽब्रवीत् ।
धीरा भवत मा भूद्वो भयं कार्यं पापसुत्वृत । ग्रामेष्यामि पुरं गत्वाहं त्वातेनास्तसायमम् । इत्युक्त्वा सप्त
रेचापं निजं शृगभुजोऽग्रहीत् । ययौ च तां मम्हिपुरदिश्याता सबको गतः । पतितां तां महत्याप्ता
भूमावनुसरंजवात् । हत्वा शृतेषु चाम्यु मातृपार्श्वं गतेषु । गत्वा तस्य बकमपः पापहं तां शृगभुजो
ऽटवीम् । तस्यां ददर्श विन्वानेनानवस्यानः पुरं महत् । भोगा याप्यतं कालफलं पुरापतरोरिव । न
त्रोद्यानतरोर्मूले मविश्रान्तः क्षणादिति । प्रास्थर्थ रूपमायाती मत्त्रकन्यामवैक्षत । विरहे जीवितः
हरां सज्ञामेवप्राणहारिणी । विचित्रां निर्मितां धात्रा विषामृतमयीमिव । पुनैरुपगतां तां च दृष्टवा

शृं.क
२.प्र.
२२१
221

प्रेमवर्षेण पश्यन्तीं तद्गतमनाः स पप्रच्छ नृपात्मजः किंनामधेयं कस्येदं पुरं हरिणलोचने त्वं च का ॥
किं त्वेहायमागमः कथ्यतामिति ततः साचीकृतमुखी न्यस्तदृष्टिर्महीतले सा तं जगाद सुदती
मधुरस्निग्धया गिरा इदं धूमपुरं नाम सर्वसंपद्गृहं परम् अस्मिन्वसत्यग्निशिखो नाम्ना राक्ष
सपुंगवः तस्य रूपशिखां नाम सदृशीं विद्धि मां सुताम् इहागतमसामान्यत्वद्रूपाहृतमानसाम् त्वं
तु हि मे धुना कोसि किमत्राभ्यागतोसि च एवमुक्तेन तया तेन सर्वं शृंगभुजोब्रवीत् योसौ यन्नाम ये
यस्य यस्य पुत्रो महीपतेः यथा शर निमित्तं न तद्धूमपुरमागतः ततो विदितवृत्तान्ता सा तं रूपशि
खाभ्यधात् त्वया सदृशो नान्योस्ति त्रैलोक्येपि धनुर्धरः येन तातोप्यसौ विद्धो वक्रदंष्ट्रो महेषुणा स च
हेममयो बाणस्त्वीकृतः क्रीडया सखिभिर्मया तातश्च निर्व्रणः सद्यो महादंष्ट्रेण मंत्रिणा विशल्यक
रणी मुख्यमहौषधिविदा कृतः तद्यामि तातं संबोध्य नयाम्यभ्यन्तरं शुभम् तामायं पुत्रं त्वत्कृते हि त्व
यात्मायं मया धुना इत्युक्त्वा तमवस्थाप्य तत्र शृंगभुजं बहिः ययौ रूपशिखा यावत्स्वपितुरग्निशि
खस्य सा तात शृंगभुजो नाम राजपुत्र इहागतः कोप्यनुरूपमे रूपकुलशीलवयोगुणैः ज्ञान
कोप्यवतीर्णोत्र देवांशेन समानुषः समे भर्ता न चेत्तात त्यजीयं जीवितं ध्रुवम् इत्युक्तः सतया तत्र
पिता तां राक्षसोब्रवीत् मानुषा भक्ष्यमस्माकं तथापि यदि ते ग्रहः तदस्तु राजपुत्रं तमिहैवानाय
य दर्शय ततः श्रुत्वा सा ययौ रूपशिखा शृंगभुजान्तिकम् उक्त्वा यथावृत्तं तं सनिनाय तातस्य पितुः

सोऽपिनम्रस्समाहृत्यनत्वितामग्निशिखोऽब्रवीत् ददामिराजपुत्रैतांतुभ्यंरूपशिखामहम् यदिमद्
वनेकिंचिन्नातिक्रामस्यजातुचित् इत्युक्तवंतंतंसोऽपिप्रह्वःशृंगभुजोऽब्रवीत् बाढमस्तुलंघयिष्या
मिनैवाहंतावद्वचनंतव इतिशृंगभुजेनोक्तस्तुष्टःसोऽग्निशिखोऽभ्यधात् उत्तिष्ठतर्हिस्नात्वात्वमागच्छ
स्नानेवप्रमनः तमेवमुक्त्वावादीत्स्वांसुतांरूपशिखांवचः त्वंगच्छसर्वभगिनीरादायागच्छसत्वरं
एवमग्निशिखेनोक्तेतेननिर्जग्मतुस्ततः तथेतितावुभौशृंगभुजोरूपशिखाचसा ततस्तस्मा
स्मैशृंगभुजेरूपशिखाभ्यधात् प्रायेणैवकुमारीणांसहस्राणामेतिमेश्रुतम् सर्वावयस[illegible]दृग्रूप
शुक्लाभरणवाससः सर्वासांसेनिकेष्वतुल्याहारगताश्चताः तास्तेनोमेलयित्वास्मांस्त्वावि
माहयितेप्रिय आसांमध्यादभीष्टांत्वंवृणीष्वेतिवदिष्यति जानाम्येतमहंतस्यचाजाभिप्रायमीदृशम्
सर्वाःसंघटयत्स्मात्किमध्येमयमत्वया तदासूर्भिकौरिवेदंदामहारलतामहम् तदभिज्ञाना
लब्धायांवनमालामोयहिष्ये भीतप्रायश्चतानांयंबुद्धिनोऽस्यविवेकिनी तथामध्यापिमागोऽस्य
ज्ञातिसिद्धिकगच्छति तदेतद्वचनांध्रेनेयद्यत्किंविहद्विषति शृंगीकृत्यत्वयातत्रहाच्चैम
वच्म्यहंपरं इत्युक्ताभगिनीनांसापार्श्वंरूपशिखाययौ तथेत्युक्त्वाचगतवान्स्नातुंशृंगभुजोऽप्यसः
श्रुत्यागात्सखिभिःसाकंपार्श्वंरूपशिखापितुः सोऽपिशृंगभुजःस्नात्वास्नापितोऽत्रययौपुनः आसाम
ध्यानीनेष्टायाःप्रयच्छैतामितिब्रुवन् वनमालांददौशृंगभुजायाग्निशिखोऽप्यसः सोऽप्यादायवता

बृ॰ क॰
२॰ ४॰
२२२
222

रूपशिखयाहितश्चान्तराले प्राङ्मूर्ध्नमस्तसंकेतहाविघ्नेन्नृपात्मजः ततः सोऽग्निशिखो रूपशिखां शृंगभु
जानिताम् निजगाथ विधास्यावो प्रातरुद्वाहमंगलम् इत्युक्त्वा तौ च ताभ्यां विससर्ज स्वतां गृहम् द्व
ण्यास्वतं शृंगभुजं समाहूयैवमब्रवीत् गच्छेदं दानयुगलं समादाय पराह्णहि: राशिमस्यभुवि तत्रायुति
तिलखारीप्रातं वपुः तच्छ्रुत्वा स तथेत्युक्त्वा गत्वा शृंगभुजोऽब्रवीत् विघ्नो रूपशिखायास्त माध्येवंति
जगाद ततः प्रार्थ्यपुत्र न कार्यं ते विषादो त्वमनागपि गच्छ त्वं मायया मेतदहं देशं स्वमायया ततश्च
त्वा तत्र गत्वा स दृष्ट्वा राजसुतस्तिलान् राशिस्थान् विह्वलो यावदुपक्रमे कृच्छ्रेण तावद्दृष्टीभूः
मिताः कृष्णास्तत्र प्रास्यतो तिलान् प्रियामायाहृताः सर्वान्क्रमेण वस्तु विस्मितः गत्वा चाग्निशिखाये
तत्तत्कार्यं निवेदयत् तथा स वचकोऽभूयस्तमभाषत राक्षसः नमसोऽयं तिलैः कार्यं गच्छ राशीकुरु
ष्वतान् तच्छ्रुत्वापीत्यत रूपशिखायै सोऽब्रवीत् पुनः साते विसृज्य भूमितोऽसृष्टाः संख्या पिपीलिकाः ता
भिः संघटयामास तिलास्तान् निजमायया तद्दृष्ट्वा पुनर्गत्वा तस्मै सोऽग्निशिखाय तान् निवेदयत् शृंग
भुजस्तिलान्राशीकृतानपि ततः सोऽग्निशिखो मूर्खः शठो भूयोऽप्युवाच तम् इतो दक्षिणेनाऽगत्वा यो
जनद्वयमात्रकम् शून्ये देवकुलेऽरण्ये मद्भ्रातामवम् तस्मिन् धूमशिखो नाम भ्राता वसति
मे प्रियः तत्र त्वाद्दीत्याजैवं च वदे देवकुलाग्रतः भो धूमशिख हे तस्मान्मानागम्य निमंत्रणे प्रहितोऽग्नि
शिखेनाहं शीघ्रमागम्यतां त्वया भावी रूपशिखायाह्नि प्रातः परिणयोत्सवः एतावदुक्त्वैवात्र त्वमि

ह्नायाह्यघस्त्वरम् प्रातः पवित्राय सैतां सनतां नूपशिखां मम इत्युक्तस्तेन पापेन तच्छ्रुत्वा क्रान्तश्चैव सः
गत्वा नूपशिखायां तस्मै वै भृङ्गभुजोऽब्रवीत् सा साध्वी मृत्तिका तेनायं केदारकान् अग्निमेव च दत्वा तस्मै व
राख्यं च निजमेव जगाम तम् एतमारुह्य तुरंगं गत्वा देवकुले चतत् इतश्च मार्गे खात्तु क्रान्ते तातो
क्रान्तिमत्त्राणम् प्रागतं तत्त्वया शीघ्रमश्वेनानेन तया वता पृष्टो वेदितं वंचमहुर्वलितकन्धरम् पृ
पश्चात्तन्मागतं धूमशिखं दृष्ट्वा सिंचेन्नतः तन्मार्गे मृत्तिकैषा ते प्रदेशे त्वयात्मपृष्ठतः ततो विपश्चाद
गच्छन्त्या धूमशिखायाः दि तथैव पृष्ठतस्त्याज्येतायमेवं तया यातया तदश्वाति वेत्तियतहृदे
वस्य काणकाः तथापि च तस्मान्नुपेततत्र तस्याग्निमिमं दिवेः पवं कृते तदृहनि दैन्यमस्य सिद्धेष्टां सिमा
वते विकल्पाभूद्राजदत्तास्य घोविघ्यावलेमम इत्युक्तासतया भृङ्गभुजो धृतमस्तादिकः तथैति
तद्यान्नूप्रकारणे देवकुले ययौ तत्र वामस्य गौरीकं दक्षिणस्य विनायकम् दृष्ट्वा नत्वा यविस्थि
शुभकृत्वाग्निशिखोदितम् निमन्त्रणं वचनस्य गृह्य धूमशिखस्यातत् ततश्चालचतुरश्वदावितः
तुरंगमाः क्षणाच्च पृष्ठतो यावद्दीक्षितेवलिमाननः तावद्धूमशिखं पश्चादागतं तं ददर्श सः विदे
पश्चात्त्वमार्गेस्य मृत्तिकां मां स्वपृष्ठतः क्षिप्तया च तया मध्ये स ह्योभूत्सर्वतो महान् तत्र शैलिगपक
थं विन्नमागते वीक्षा राह्नसम् तथैव पृष्ठतस्तायं तत्ता राजसुता ह्यपत् तेन तत्रातत रुजे तेवलदी
विमहानदी नाम पुन्नीयं कथमप्यागते स्मिन्निपातचेरे पीत्वं भृङ्गभुजाय पश्चात्कारकोतानवाकि

सो.क. रत्नैतत्ह भूवनगानेवनमध्येप्राकटकम् ततोपिनिर्गते तस्मिन्नृवद्भस्यग्निशिखएषतः जहीतेनसजज्वा
र.प्र. लमार्गः सत्त्वकातरः तेवोद्भसंखड्गमिवज्वलितं ततिक्रमम् यथोधूमशिखः खिन्नोभीतश्च स
२२२ यथागतम् ततान्नृपशिखवामायामोहितामहिगालसः पञ्चामामागादगाश्चवनसमारनभोगतिम्
५२७ श्रथश्रंशंसनेस्तंतस्त्रियामाविज्ञेभितम् गतभीराययोधूमशिरं श्रृंगभुजः सततः ततोधूमशि-
खोयेतेममर्णांस्त्वंनिवेयच यथाकृतप्रहृष्टोयेजगामाग्निशिखांतिकम् तिमंत्रितामयागत्वा
भ्रातापूमशिखस्तव इत्युक्त्वैतंतंसोत्रसंभ्रांतोग्निशिखेब्रवीत् यदितत्रगतोभूस्त्वमभिज्ञानं
तदच्युताम् इतितेनोदितः शृंगभुजोजिस्तजगादतं शृंगिवदेवच्छिभिज्ञानंतत्रदेवकुलोवि-
भोवामस्तिपार्वतीपार्श्वेदक्षिणेचविनायकः तच्छ्रुत्वाविस्मितोसोग्निशिखः त्वाणमवितयन्क
थगतोपिमद्ज्ञातापृकितोनैषखादितं तज्ज्ञानमात्रबेणायदेवायकोपिनिश्चितम् अनभूपस्त
दोषस्तभर्तास्यान्दुहितेमम इतिसंचिन्त्यतंशृंगभुजनृपशिखांतिकम् कृत्वानिविस्रजंत्संततोनागमेदं
विवेदसः सचशृंगभुजस्तत्रगतोपरिणयोन्मुकः भुक्तिपीतस्तयामाकंकण्ठविदितयन्निशाम्श्रा
तश्चाग्निशिखस्तस्मैतांसम्भूपशिखांददौ ऊर्जामकूतुतयाविद्विवद्धिमालिकम् कृत्वासम
ताकचराजपुत्रः कृवतयो विवाहोवृतचित्रेवगतिप्राकुलनरूपंणा सरेजेराजसूयस्तोप्राप्य
दौस्ततोप्रियाम् पश्चालोयकसंभूताराजहंसोब्जिनीमिव तस्याचसततयातत्रतदेकमनसासह

भुंजानो विविधान्भोगान्रहः सिद्धप्रकल्पितान् गतेष्वथ दिनेष्वत्र सतां भूपशिखा रहः अग्न्यादी दे
ह्यागच्छावो वर्धमानपुरं प्रिय साहि सा राजधानी नस्तस्मात्तुं वप्रवासनम् परैः सोढुं न शक्नोमि मा
नशाणामहिंसा हृपः तन्मे च जन्मभूमिं च सन्त्याज्या मयि सत्कृते श्रावद्यपितृस्वं च हृस्तहेमया
तेऽरुरु इति शृंगभुजेनोक्ता सा तं भूपशिखाब्रवीत् यदा दिष्ट्यासितत्कार्यमार्यपुत्र मयाधुना का
जन्मभूः कः स्वजनः सर्वमेतन्मे भवान्मम न पतिव्यतिरेकेन स्त्रीणामन्यत्र गतिः तातस्य वेदनी
यं तेनैतत्सोस्मादृढं न सत्यजेत् तस्मान्नैवविदितं तस्य कर्तव्यं कथनस्य नः आगमिष्यति चेत्स्वाद्
ह्यायविजनात्ततः मोहयिष्यामि बुद्धितेनातत्वं सविद्यया इति तस्याव वचः श्रुत्वा प्रहृष्टः सो परेद्युनि
दत्तराज्यार्चयानर्घरत्नपूर्णं समुद्गया तयैवानीतत अस्वारूढवर्णीं शरयासह आकृष्य शरवेगारव्ये
तदायेतस्तत्रेऽत्तमे वंचयित्वाप्य राजिनं स्वैरोद्यानभ्रमस्कूलात् ततः शृंगभुजः प्रायाद्वर्धमान
पुरं प्रति गतयोरंतरं तस्मधानं बुद्धा सोग्निशिखस्तयो दंपत्योराययौ पश्चान्नभसा रोषसः कुथा त
स्याराभन वेगोत्थशंखान्दृष्ट्वाचहरतः मार्गेनुपशिखामाथ तं शृंगभुजमब्रवीत् आर्यपुत्रगत
स्तातो निवर्तयितुमेष नः तन्त्वमासे हनिषकः पश्येण तं वंचयेयं कथम् नैषद्रव्यतिसाम्यतां विद्य
यास्ताविदितमया इत्युक्ता सावतीर्णा सा पुरूपं मायया करोत् इहायाति महद्दवतत्वेनत्समीद्दत
भव इत्युक्ता काष्ठिकं चात्र दावर्थं वनमागते तत्कुठारेणकाष्ठानि पातयंती किलास सा तदानूप

ह. क. शिखायां शृंगभुजे पश्यति सस्मिते तावत्सोऽग्निशिखस्तत्र प्राप्यैतां कार्पटिकाकृतिम् दृष्ट्वावतीर्य गगनाद्
२. ३ मूढः पप्रच्छ राक्षसः किं भूर्दृष्टो पथानेन यान्तौ स्त्रीपुरुषाविति ततः कथंचित्त्विवेनैव पृष्टे वधासा
२२८ तमब्रवीत् न दृष्टौ कौचिदावाभ्यां विन्नौ दूरमध्यापरिश्रमात् रक्षःपते हं तस्याघद्दाहायाग्निशिखस्फुरि
224 प्रावां काष्ठानि भूयांसि यावद्यं तावि दहस्यतौ तच्छ्रुत्वा राक्षसः सोऽत्र मूढबुद्धिर्व्यचिंतयत् अहो कथ
विपंनो हं तत्किं मम तयतया गच्छामि तावत्पृच्छामि गृहे परिजनं निजम् इति संचिंत्य स गृहं तूर्णं
मग्निशिखो ययौ भद्रा समंहसंती सा प्राग्वत्प्राप्यिततस्ताता वर्णाश्च पुनरप्यागात्सांतर्हो सात्परि
ष्कृदात् पृष्ट्वा जीवंतमात्मानं श्रुत्वा हृष्टः स राक्षसः पप्रच्छ पथि मस्त्रीकस्त्वया दृष्टः पुमानिति न
ततः पुरुषरूपा सा स्वपुत्री निजगाददत् न तावाहं तविन्नं नता हककपीलितो मया अहममग्निशिखा
खेनाद्य रोगेण ग्रस्तोऽहमतेनाह किं विच्छेषामनाराज्ये समर्पयितमिच्छता प्राहानाय मननगोरस्थितेनोत
क्तुं गलस्थितेन भ्रातर्धूमशिखस्येदमस्य यतो लेखहारकः तच्छ्रुत्वाग्निशिखस्तत्र किं हतोऽहं परैरिति
संभ्रांतः प्रियया भूयः स्वगृहे तद्वैविलितम् कोऽहं ततः स्वस्य पृष्ठे हिमभ्यवोयितनैव सः कोऽप्यहो ता
सम्बुद्धिर्मूढसर्गः प्रजापतेः ग्रहस्याप्रश्नतद्बुद्ध्यायाप्यसत्यलोकहासनम् पुनः स नाययौ होम॥
श्रांता विसस्रत्यतां सतां सापि संमाह्याप्य पितरं प्राग्वद्रूपशिखापतिम् तमभ्यागात्पतिह्रिताहस्त
स्माध्यानजायते ततस्तयाराम शृंगभुजः पत्नीसमस्तं प्राप्य यं तरंगात्तद्वर्धमानपुरं ययौ ॥

तत्र बुद्ध्वा तमायातं युक्तं शृंगभुजं तया पिता वीरभुजस्तस्य हृष्टोग्रे निर्ययौ ततः सहृष्टाशोभि
तं वध्वा तं शौरिमिव भामया प्राप्तास्तदानवां मेनेनरेन्द्रोराज्यसंपदम् प्रस्थावतीर्णमीनं वपार
लंघ्य सवल्लभम् अथ्याप्यालिंग्य तं तनयं हृष्टवाष्पाम्बुविभ्रता चक्षुषा वृहतोदार निर्विक्लृसन
मंगलः प्रावेशयद्राजधानीं सतां विहितोत्सवः कुगतोभूस्त्वमित्यत्रतेनपृष्टः सतादृशः निज
मामूलतः शृंगभुजोहृष्टोतमब्रवीत् आहूयततस्तमहत्तसभ्रातृभ्यः स्वस्य समर्पयेत् सनिर्वासभुजा
दिभ्यस्तेभ्योहेममयपुरम् तत्तस्तद्बुद्ध्वाचपृष्ट्वाचतेनवीरभुजोनृपः विरज्यदत्तेषुसतेष्विकेमः
स्यचतेसुतम् ततः सराजामतिमामस्यामेवविचिंतयत् जानेयथैषविद्वेषादभूदेभिः प्रवासि
तः पापैनिरयरणोयोपिपुत्रैरभिभ्रातृनामभिः तेषु वन्नूनमेतेषां जननीभिर्ममप्रिया मातास
सागुणवरा निर्दोषा दूषिता मृषा तत्किंचिरेणपश्यामि तावदेवं विनिश्चयं इत्यालोच्य यथा
हृष्टे दिने नीत्वाभ्यगान्निशि जिज्ञासुरयपुरोलेखां राज्ञीं तां सन्नयोपरि तद्वाजागमनप्रीताम
ध्येतेनाध्ययायिता एतां तमस्माविलपद्वास्थितस्सि सजागरे मिथ्यागुणवरायाह्यन्नावदिषामि
दूषणं तत्किमेवमस्तु पापायासिद्ध्यं राजाय मामिति इति तस्याववचः श्रुत्वा मत्सुताया उपेत्य तमः उपं न
निश्चयोराजाकोपाज्ज्वल्याय निर्ययौ गतासावासमानायतसजगादमहात्मवाणव उद्गम्य तां गुण
वरास्नातामानयतद्रुतम् प्रयंत्वाणां हस्यतनोद्यतानिनानिष्ठ्यं गतेय तस्याभूयहसवासकस्थिता ॥

हृ क
२ ४
२२४
225

भूमिकालावधिः तच्छ्रुत्वातैस्तथीमक्रागत्वास्तात्वाविभूषिता राज्ञीगुणावरादिश्रमानिन्येसातदंतिकं
ततस्तौदंपतीतीर्णविरहार्णवनिहृतौ अन्योन्यालिंगनानंदैर्नित्युत्सवांविभावरीम् अवर्णायत्समरा
जात्रदेवौतस्यमुदातदा तस्यंगभुजहत्यातत्तदेवनिजस्तनेव साथश्रवुद्धाराजानंगतंवुद्धामवाक्
कलम् सभांत्यवयशालीखाविषादमगामतस्मम् प्रातश्चसन्नृपोवीरभुजोगुणावरांतिकम् आनाय
यत् श्रृंगभुजेस्तेनरूपशिखाश्विते सोप्यत्यमातरंदृष्ट्वाहृष्टभुग्रहनिर्गताम् तयोर्ववन्देचरणौपि
त्रोर्नववभूयतः अथोत्तीर्णांतमाश्लिष्यपुत्रंगुणावरापिसा तावरस्नुषांतथाशश्वादुस्सवाद्रुत्सवंव
यौ ततःपित्तदिनेशान्तस्तस्यश्रृंगभुजोब्रवीत् विक्रोरणम्हन्नांतेयश्चरूपशिखाकृते ततोगुण
वरात्तीसाश्रहृष्टाजगादतम् किंकिंनरूपशिखयाकृतंपुत्रततवानया हित्वाहजीवितंवन्धुदेशं
देहंयदेतया ज्ञीर्णपतातिसदन्नानित्रम्पंविचववित्रया त्वदर्थमवतीर्णैषाकापिदेवीवियेवेशात्
पतिव्रतानांसर्वासांयया मूर्ध्निकृतंपदम् एवमुक्तेतयाराज्ञितद्गाकामर्शिनेहृति अथयोसत
येवश्रागयशोलेखयास्त्वा हृषितोतः पुराथश्चाधातःतीर्थःसदलितः तत्रानिवेदितेतच्चश्रहृ
एवरणानतनम् तानार्थोपृजयिज्ञजाभृपांवीरभुजोथसः तेनेवानाथचानानाराज्ञीरवैवड्रजेनो
तमेवावाचगच्छामाभूग्रहेनिखिलाःश्चिय ततश्चवातासभीतामहिमासगुयथानयं तंसागुणाव
रादेवीयादलग्नावजहायात् देवमामेवभूयोपिचिरसत्यायरिभूग्रहे श्रसीदनैवमेतारिभीताः

शाक्तोमिवीलितं इति प्रार्थयन्तीं तां सांत्वयन् सान्ववारयत् मृद्दृतामनुकंपार्हि विरुद्धेषु प्रति-
क्रिया ततस्तां पुष्पितां राज्ञा सज्जितां सगृहान्ययुः अनिच्छमपि वाल्कोतोदीयमानं भुजंतरम् तां च
राज्ञो गुणवरां वहुमेने महाशयाम् आत्मानं च तया यत्नात् कृतपुण्यममन्यत अथानाध्यस्तातान्
स्तान्मनिर्वासभुजादिकान् निर्वासयेषयुक्तयातान्राजाकृतकमभ्यदात् श्रुतं मया वणिक्कुपापि
भवद्भिः पथिकोहतः सद्यस्ते सर्वमीयानिर्यात मास्मेह तिष्ठत तच्छ्रुत्वा तेन शोकेन नृपं वोचाथ
यितं स ततः प्रभो हृदयेहेतिहि कस्य प्रत्यायना भवेत् ततस्तानुगच्छतो दृष्ट्वा भ्रातॄन्मृगभुजोथ सः
कृपाद्भुतास्तु प्रणिन्ये पितरं तं विजज्ञपत् नानापराधमकरोत्त्वन्नाम स्वेषां कृपां कुरु इत्युक्त्वा पादयोस्त
स्य निपपात स भूपतेः सोपि मत्वा नरेन्द्रस्तं भूभृद्भारसहं सुतम् यशोदयाश्रितं वाल्ये एवं ताराहृ
रेरिव गृहाशयो वैरत्नीवचस्तस्य तथाकरोत् तो पितृभ्रातरसेवं प्राणादं मेनिरेनुजं सर्वाः प्रकृ
तयो यथावत्तस्य मृगभुजस्य तम् उत्पातिशयमालोक्य दध्युस्तदनुगामिताम् ततोस्य गुणराजेषुः
तद्वेषेप्यनस्य सः पिता वीरभुजो राजा यौवराज्येभिषिक्तवान् स च प्राप्ताभिषेकः संदिग्जयाय यय
यौ ततः विजित्य पितरं सर्वैर्वलैः मृगभुजः सह वाहुवीर्यजिताशेषवसुधाधिपमंडलम् आदा
य चाप्ययौ दिक्षु प्रविकीर्य यशः श्रियं ततो वहनु राज्यभारं प्रणीतैर्भ्रातृभिः सह निश्चिन्तभोगान्सवि
तोरं जयन्पितरौ कृती दानं ददौ ब्राह्मणेभ्यश्च स्यो स्मेगभुजः सखी नृपवत्स्यार्थिसंडवसनृपयतो च

क. स.
र. प्र.
२२६
926

याससह इत्यनन्यायतिंसा ध्याः सर्वाकारमुपासते पतेगुणवत्तून्यथिमिवे यस्तुष्टेषयथा इति नर
वाहनदत्तोह विधिस्वमुखतः कथां श्रुत्वा रत्नप्रभासमेतः स्वाधितिजलां सन्तोषयरम् उत्थाय
चाह्निकमथाविधाय गत्वा वत्सेश्वरस्यान्तिकं स पितुः सभार्यः भुक्त्वापराह्णमसत्ववाद्यगीतवा
द्यैः स्वांतः पुरे सदयितो रजनीं निनाय इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरित्सागरे रत्न
प्रभालंबके पंचमस्तरंगः ५ आदितः एकोनचत्वारिंशः ३९ ततः प्रातः पुनर्रत्नप्रभासंनि
तिते स्थिते नरवाहनदत्ते तं गोमुखाद्या उपागमन् मरुभूतिस्तु मनाक् पीतासवमदालसः
वद्धपुष्पानुलिप्तश्च विलंवितमुपाययौ प्रस्खलत्पदमागत्य हासयत्तं गिरा तदा तन्नीतिरेंजि
तमुखो नर्मणा वादगोमुखः योगन्धरायणमतेर्भूतानीतिं न वीक्षिको प्रातः पिवसि मद्यमे
न्मतः प्रभुमपि पिबतस्तुवातेव यालीवा मरुभूतिर्जगाद सः एतन्मे प्रभुणा वाच्यममनागुरु
णापिवा त्वं तु कः शिक्षयसि मामित्यकांडेश्वर इत्युक्तवंतं तं भूयो हसन्नाह स गोमुखः भ
त्वयं सविनीतं किं त्वंवाचः प्रभुविशिक्षः श्रूयतां तस्य वृत्तांतं पार्श्वे स्थैर्यं यथावितम् सत्यं चेत्सक
पुत्राहं त्वमे चिरूपमः पुनः वदातेजाऊसमैवत विषाणाग्नस्तः परंपरा ते इत्युक्तो गोमुखेन स मरु
भूतिरभाषत नैववत्सप्रभवं हि गोमुखस्यापपद्यते तथापि वदतामस्मिन्नपश्यंते जातिसंकरः
एतस्य जूनावसर्वे प्रहसन्नथावाच गोमुखः मरुभूतिरयं रत्नं जातं यत्नसुतेरपि श्रूयतां चत्ववज्ज्ञमेतस्मिन्

गुणं को हि द्विजेषु वृणीयेत ग्रन्थं पुरुषरत्नं तनयं दयितेनैव बुध्यते सिकतामेतद्धृत्वा तं प्राणवान्वनिदश्च
नम् प्रासीत्कोपि प्रतिष्ठाने तपोदत्तं इति द्विजः स पित्रा लाल्यमानोपि विद्यां नाधीत शैशवे श्र
नन्तरं गर्ह्यमाणः सर्वैरनुतापान्वितः स विद्यासिद्धये तप्तुं तपो गंगातटे ययौ तत्राश्रितोग्र
तपसं तस्य तं वीक्ष्य विस्मितः वारयिष्यन् द्विजश्रेष्ठं मा शक्रो निकटमाययौ ब्राह्मणरूपेण गंगाया
तटाद्विक्षेपवारिणि उद्धृत्योद्धृत्य सिकताः प्रक्षिपन्तमसौ मौनि तद्दृष्ट्वा मुक्तमौनस्तत्र तपो
दत्तः स पृष्टवान् प्रणतः किमिदं ब्रह्मन्करोषीति सकौतुकः निर्बन्धपृष्टः स चैनं शक्रोवादीद्द्वि
जाकृतिः सेतुं बध्नामि गंगायां तारायप्राणिनामिति ततोब्रवीत्तपोदत्तः सेतुः किं मूर्ख बध्यते गंगा
यामोघहार्याभिः सिकताभिः कदा पुनः तच्छ्रुत्वा तमुवाचैवं शक्रोथ द्विजरूपधृत् यद्येवं वेत्सि
तद्विद्यां विना पाठं विना श्रुतम् कस्माद्व्रतोपवासाद्यैस्त्वं साधयितुमुद्यतः एवं यदि भवेदेतन्न
ह्यधीयेत कश्चन इत्युक्तः स तपोदत्तः शक्रेण द्विजरूपिणा विचार्य तत्तथा मत्वा तपस्त्यक्त्वा गृ
हं ययौ एवं सुधीः सर्वं बोध्यो मर्त्यभूतिस्तु डं मं ति न शाकुनो वा वायधितेवाध्यमानस्तु कथयति
इत्युक्तो रागमुखेनात्र मध्ये हरिशिखोभ्यधात् भवति स्वस्वसंबोध्यामास स्वदेवस्त्रमेधमः तथा च पूर्वं
सुभवद्वाराणस्यां द्विजोत्तमः कश्चिद्विरूपशर्माख्यः कृतया निर्धनस्तथा स चैव रूपदौर्गत्यानि
विणास्तत्तपोवनम् गत्वातीव्रं तपश्चक्रे स्वरूपद्रविणकांक्षया ततः स्वरूपतिकृत्वा विकृतत्वापितात्म

ह्र क
र य
२२०
227

नः जम्बुकस्याथ मंत्रप्रभेत्याग्रे तस्य तस्थिवान् तं विलोक्य परीतांगं मृत्तिकाभिरलं ततः विरूपश
र्मा शुनैकमनसा विमृश्यैवं सः ईदृशा अपि जायन्ते संसारे पूर्वकर्मभिः तन्ममालमिदं यात्राकृतेन य
देहभृः कृतः को दैवलिखितं भोगं लंघयेदिति वैसतः विरूपशर्मा संहृत्य तपः स्थानं ययौ गृहम् ३१
त्यं सद्बुद्धिरल्पेन दैवयत्नेन बाध्यते न कष्टेनापि महता निर्विचारमतिः पुनः एवं हरिशिखेनोक्ते
प्रहस्तेनेच गोमुखे मरुभूतिरनात्मज्ञात्क्लीवेति क्रुपितोब्रवीत् वलेगोमुखवाक्येवनत्तुवाहो भं
वाक्चूर्णा वाचालः कहलः क्लीव त्वया स्फुरदाकूपालिनो इति ब्रुवाणो युद्धेच्छुं मरुभूतिं स्मितानतः नर
वाहनदत्तोथ प्रभुः स्वयमसान्त्वयत् विसृज्य तं च स्वगृहे स वालसखिवत्सलः कुर्वन्दिवसका
र्याणि निनाय तदहः स च प्रातश्च सर्वेष्वायातेषु पुनर्मन्त्रिषु तेषु प्रियारत्नप्रभा जगादेवं मरुभूतौ च
यानेन समार्यपुत्रस्य कृतीयस्य तस्य सचिवा इमे आबाल्यस्नेहनिगडनिबद्धः शुद्धचेतसः एतेच
यन्मायेषां त्वमीदृक्स्नेहदृपरः प्रभुः प्राक्कर्मपार्जिताद्रूपमन्योन्यमस्स न संशयः एवमुक्ते तया
राज्ञा वसंतकस्ततोब्रवीत् नरवाहनदत्तस्य नमम मित्रेतं पतनकः सत्यं पूर्वार्जितोयं नः स्वामी सर्वं
हि तिष्ठति एवं कर्मवशादेव तथा च श्रूयतां कथा अस्ति भूलोकैकतिलके विलासपुरनामनि पुरे
विलासशीलाख्यो नाम्नान्वर्थेन भूपतिः तस्य प्राणसमा देवी बभूव कमलप्रभा तया साकं च भो
गैकसक्तस्यास्य चिराय सः अथ कालेन भूपस्य जरा सौन्दर्यहारिणी तस्याविरासीत्तां दृष्ट्वा स चाधीर

तिद्भः खिन्नः हिमाहतमिवाम्भोजं पलितम्लानमाननम् दर्शयामि कथं देवीहा धिग्मे मरणं वरम्
इत्यादि चिंतयन्सोथ रहस्याहूय भूपतिः वैद्यं तरुणचन्द्राख्यं निजगाद कृतादरः भद्र भक्तोस्त्व
मस्मासु कृपालुश्चासि सुस्थिरः ब्रूहि कांचिद्युक्तिमायेयेयेवायं ते जरा तत्कुरुष्व कलामात्रसार
वाकन्सहृष्णेताम् वक्र तरुणचन्द्रोतः सततनामा व्यचिंतयत् मूर्खोयं नृपतिर्भोज्यो मया वंचयामि
चक्रमात् इति संचिन्त्य स भिषक्तमेवमवदन्नृपम् एकान्ते भूगृहे मासान्षण्मासान्नृप यदिदमौषधम् उ
पयुंक्ते तत्ततो देव जरामपनयामि ते एतच्छ्रुत्वैव सन्नृपस्तद्गृहमकारयत् तमं तेन विचार
हीनमूर्खो विषयलोलुभः राजन्सत्येन पूर्वेषां तपसा च दमेन च रसायनानि सिद्धानि प्रभावेनपु
गस्य च श्रूयते चश्रु तानेव स्यामेतानि भूपते सामप्रभावात्कुर्वंति यत्नसंततं विपर्ययम् तेन पु
ननमिदं हन्तः क्रीडेतेवं हि बालिशैः किं देव समतिक्रान्तमागमिष्यति पुनर्वयः इत्यादिमं त्रिणां वा
कंयनलेभतत्संवोत्तरम् ब्राह्मेनेहृदये गाढ्याभोगात्स्पृहया विविशाचगितम भिषजस्त
त्सभूगृहे एकाकी वारिताशेषराजोचितपरिच्छदः एकोवैद्यस्य भृत्येन सहैकेनैव तत्र सः त
त्रौषधादिचर्यायां बभूव परिचारकः तस्यां च तत्र सन्तो भूमिगर्भे तमोमये ग्रस्तानखं बभूवस्त्वा
नस्ततेहृदयाद्बहिः गतेषु चात्र मासेषु षण्मासेषु स भूपतेः विलोक्याभ्यधिकीभूतां जरां तां
नो भिषक् प्राजहार कमप्येकं पुरुषं तादृशाकृतिं राजानं त्वां करोमीति युवानं कृत सविदम् ततः

द्वे क. स्वकृगांभूगेहेहस्ताद्धत्वा च तं नृपम् सुडं हत्वा तथा नीत्वा सोन्यत्कूपे न्यपातयत् तथैव पुरुषं तं च तत्
२. ४. कुणीतत्र भूगृहे प्रवेशयामास स्वकं गोपितं दर्शयेयतनाम् संप्राप्य मृद्धवृद्धीनामवकाशं निर्गलम्
२२८ उत्क्षिप्य खलमतिदुर्योत्सा कृतः किं न साहसम् ततः स सर्वाः शक्तीर्वैद्यानेत्युरभाषत शृणु राजन्ये हु
228 तत्त्वावधस्त्राद्विमासे मयानृपः सा समन्वयेन वैतन्नृपमत्र विष्टाति तच्छ्रुत्वा किं विद्वानमन्मे
दर्शयताधुना तच्छ्रुत्वा भूगृहद्वाराणि सर्वाणि नानीय दर्शयत् तस्मैन वेदयच्चूने सर्वेषां नामकमेण
ह्यं ततः पर्यपश्यत्तं मासं हितयमेव तद्गमम् भूगृहे वीय इत्तस्त्वा युवानं पुरुषं स्तनम् प्राप्य च समये
तस्मै भोगान् पृथ्वीं राज्यं गृहात् उज्ज्वलभाजनः सायज्ञातो राज्ञे तस्य दारहर्तन् ततश्चोषधयि सिद्धिं सेवरा
जैतितत्र सः पर्यवापयत् हस्ताभिः प्रमाणकृतिभिर्युवा प्रथमस्तात ततदा लब्धराज्यो राजो वितावि
यः चकार च सदा सैसो स्वात्मवल्लकृतः प्रमाणं तदा प्रभृति तस्याश्च वक्त्रं वै न राज्यस्य खेनसः नामाज्ञर
इति प्राप्य क्रीडन्नतः पुरैः सह सर्वैश्च तत्समं भाग्यवैद्य हन्ता विष्णुकिनः रसायनपरायन्नृपं स्व
मेनिरे प्रभुम् सोथ सामित्रै रज्जोराज्ञा भुंक्ते महच्छ्रियम् मित्रं तद्गुणा चेत्त्वात्वं तथानं पद्मरूपेणम्
उभयं प्रात्मसमेव वक्त्रे हस्तास्य ग्रामपतिते वैद्यतत्पुणावच्छेत प्रक्रियार्थं समानयत् न तु तस्मिन्वि
श्वास सस्वपथमेचतात्मानि एकदा च स वैद्यस्तं स्वैरं राजानमब्रवीत् किमाममगाणयितेव वस्त्रं
वेण विवेच्छ्रमे तद्विस्मृतं यदा राजा भवानिह मयाकृतः तद्विस्मृतं यदा राजा भवानिह मयाकृतः

ततश्च तैव स राजा जातमजरो वैद्यमभ्यधात् अहो मूर्खो भिषकः कस्य कर्ता दाता पिता वा पुमान् प्राक्कृतं कर्म
हि सर्वेषु करोति च ददाति च अतस्त्वं मा क्रुधा दैर्य तवः किं हि मिदं हि मे पततु च दर्शयिष्यामि प्रमद
मा विरणोन इत्युक्तस्तेन स त्रस्त इव वैद्यो व्यचिन्तयत् अहो किमपि दृष्ट्वायं धीरो ज्ञानेव भाषते यद्
हस्नातरंगनत्वे साभिसंवल्लनं परम् तदपि ज्ञातेनास्मिन्न वर्षं स्तोके ह्यमे पश्यामि तावत् किमयं स्ना
त्वा स्वदर्शयिष्यति इत्यालोच्य तस्थौ स एवं भिषक् तूष्णीं बभूव सः अन्येद्युश्च राजरोगजा परिभ्रान्त
सन्निर्वेयो क्रीडन् कन्दुकेण बन्धुभिः सेव्यमानः सुहृन्मुखः भ्रामं प्राप्तो नदीतीरं तत्र सामखेददर्श सः
प्रवाहे वहद्दायान्तं सौवर्णपद्मपंचकम् आनाययत् अमुं भृत्यैः अस्त्रहद्दीनां अविलोक्य च वैद्यतरुणा
वन्देनं जगाद निकटस्थितम् नदीतीरेण गच्छ त्वमुपरिष्टाद्वितो मुना उत्पत्तिस्थानमेतेषां
कं ज्ञात्वागतेव अप्याय तच्छ्रुत्वा त्वमागच्छ समहूत्कोन तकं हि मे अद्भुते अत्र पद्मपुत्रं त्वं च ददत्वः सुहृन्मम
इत्युक्तो प्रेषितस्तेन राज्ञा स वैद्यवो भिषक् यथादिष्टेन मार्गेण गतो यानि प्रययौ ततः राजाप्यद्या
सीत्तस्थं स चागच्छन् भिषक् क्रमात् प्रापदायतने शैवं नद्यास्तस्यास्तटे स्थितम् तदग्रे तत्राविज्ञोद्यतेटे
वटमहान्तनम् अपश्यल्लंभमानं च तस्मिन् नरकरंककम् ततः प्रान्तः क्रतस्नातो देवमभ्यर्च्य
तत्र सः यावत्तिष्ठति मे चोचता वदा गत्वा सहष्टवान् मेघाभिवृष्टात् तस्मात् वटशाखाग्रे लविनः मान्व
बास्थिकरंकाद्येन्य पतितो यविन्दवः नद्यास्तीर्थं जलतस्मात् तेभ्यस्तानि ददर्श सः जायमानानि पद्मा

स्कं.क. निःसीवर्णानिहत्वा तद्भिषक् अहो किमिदमाश्चर्यमेकं पृष्ट्वामि जनेवने यदि वा वेदकः स्वर्गं वक्त्राश्चर्यमयं
२५. विधे दृष्ट्वा तावन्मया सोयं कनकाभो रहारकः नदेनत्य द्वयाप्यत्र तीर्थे नरकलेवरम् यस्मात्तत्वेतन
२२५ प्रेक्षेच जायेताम् मन्दुजानि च इत्यालोच्य स हृष्टात्मा ग्रामं नकं कालमत्यपन् नीत्वा च तं हि नंतत्र सिद्धका
229 र्येत्येरहते प्रत्यावर्तित्तु सततो भिषग्देशं निजं प्रति दिनैः कतिपयैः प्राप तद्दिग्मा सपुरं च सः तस्मा
जरत्य निकटे गत्वा तो धक्रुष्य सूपरः स्वान्येनावेदितो यावत्स विप्रपचरणान्ततः स एष पूर्व कुष्ठलो राजः
हृत्तान्तेवक्ति तं भिषक् यावत्स विजने कृत्वा राजा तं स्वयमभ्ययात् दृष्ट्वा हेमाम्बुजोत्पत्तिस्थानेत
ज्ञावतः सखी तत्तेत्र पुत्रमेवैवं तत्र दृष्टुं त्वया च सः करंकोवदहृदेतां प्राकृतीविद्यमेतनुम् उद्ध
र्धृयादेनमयालब्धमानेन कुर्वता तपस्तत्र पुराणं यम् प्राप्यकलेवरम् तपसस्तस्य माहात्म्या
त्करंकाप्रच्युतेस्ततः मत्यान्मुभिस्तजंमन्तेपद्मास्तत्र हि ताम्रयाः सकरंकस्य यदि विप्रस्तीर्थं तत्र मम
त्वया पृष्टं तद्धि हि तं तं हि मित्रं च पूर्वजन्मनि पषभेषजवन्द्र श्रुतं प्यामोपमदर्पणः पतावपि चत
त्कसंगतो सुहृदं मम तत्रस्थ तपसो मित्र प्राकृतस्य प्रभावतः जातिस्मरत्वं संस्नानयुग्राजं चोप
नतं मम तदेतद्दर्शितं तत्र भंपुत्वयापृमत्वतो मया भवति प्राप्ये संघाते सामिस्तानं च वर्णितम्
तस्मात्त्रभंमया राज्यमदायीति मम त्वया पृष्टं कारोन कर्तव्या स्थाप्यं वेनानड:स्थिते विना हि प्राक
तेवर्मेन दानाकोप्य कसविन्न प्रागङ्गा जंतरप्राप्तिपूर्वं कर्मतरोफले इत्युक्तः सो भिषजं तेन रात्नापपु

तैश्चवनेन प्रसंतोषं पुनर्नैनवंतत्सेवामखिन्नोभ्यगात् सोपिराजाज्झोजातिस्मरस्तंभिषजंततः स
मान्यार्थप्रदानेन यथोचितमथार्थिभिः अतःपुरस्सहद्भिश्च साकंनयजितांमहीम् भुंजानःसुकृ
तप्राप्तांसुखसंस्तायकंटकाम् एवंभवतिलोकेस्मिंदृवसर्वस्यसर्वदा प्राक्कर्मोपार्जितंजंतो
सर्वमेवशुभाशुभम् तस्मान्ममपितुःस्वामीसन्येजन्मोपार्जितः सत्वेप्येवमस्माकंप्रसंनो
प्यन्यथाकथम् इतिएवंरमणीयविचित्रांकांतयासहतपंतकवक्त्रात् सनिशम्यसकथा
मदतिष्ठत्स्वांतमत्रनरवाहनदत्तः कृतस्नानोगतानिकटमन्तःपुरान्नृपतेः पितुर्गेचनमातु
र्गृहंरसितवर्धनयनोकृताहारस्ताभ्यांसहसदयितामित्रसहितः सखेनापानादेर्दिनमनयत्
चंद्रेतेचरजनीम् इतिश्रीपरमेश्वरदेवविरचितेकथासरित्सागरेरत्नप्रभालम्बकेषष्ठस्त
रंगः आदितश्चत्वारिंशः ४० ततःसरत्नप्रभयासमंतत्रावसेवत्समभिति स्थितोनेचुःकथांऊ
वैस्तास्ताःससचिवैःसह नरवाहनदत्तोत्रमंदिरप्रांगणेनवहिः अकस्मात्तुरुषस्वशु आवाक्र
न्दिताधनिम् किमेवमितिकस्मिंश्चित्समुच्छनागत्यचेटिकाः अब्रुवन्कंचुकीवान्देतेपुष्प
मेगिरिश्रमो इत्यागतिहिमूर्खेवनमित्रएकस्थितोधुना तीर्थयात्रागतोमृष्यभ्रातादेशांतरे
मृतः तन्नृराजकुलस्योस्मीत्यमरशोकमोहितः साक्रन्दःसन्गृहेनीतःसंभ्रमेणवहिर्जनैः ततस्तु
त्वायुवराजोस्मिंजातदुःखेनकस्यया राज्ञीरत्नप्रभातत्रविषमोवज्ञगादसा प्रियबन्धुवियोगो

कृ क
२ १·
२२
930

त्यमोहन्तुः खङ्गेन त्वमहं कथं किं न कृतो राज्ञा जनोयमजरामरः इति राज्ञीवचः श्रुत्वा मरुभूतिरुवाच
नाम मेश्रोषुतन्वकृते देवि तथा हीमां कथां शृणु चिरायुनाम्नि नगरे चिरायुर्नाम भूपतिः पूर्वं चिरा
युरेवासीत्केतनेसर्वसंपदम् तस्य नागार्जुनो नाम बोधिसत्त्वांशसंभवाः दयालुर्दानशीलश्च म
न्त्री विज्ञानवानभूत् यः सर्वौषधियुक्तिज्ञः कृत्वा सिद्धरसायनः आत्मानं तं च राजानं विजरं चिरजी
वितम् कदाचिन्मेश्रिणोऽस्य बालो पंचत्वमाययौ नागार्जुनस्य पुत्रेषु सर्वेषु दयितः सुतः सुतेन
दृष्टं तत्त्वा पाभ्यम्भानां मृत्युशान्तये श्रमं तेन स्वयं देवकृपोज्ञानप्रभावतः प्रोषौषधयस्तेक
स्य कालयोगं समेल्लने यावत्त्वनीत्वेन तावदिन्द्रेण तद्बुध्यत इन्द्रः समामेश्वारगोष्ठिना
वेवमादिष्टम् गत्वा नागार्जुनं ब्रूतमिदं त्वद्वचनाद्भवि किं त्वयं कर्तुमिहारब्धोमं विधाणयनुः
यत्त्वया किं त्वं प्रजापतिं जेतुमुद्यतेव तत्साधुनेम् मर्त्यामरत्वं यन्मानुषात्तेन येकिल निर्मिताः
साधयित्वामृतं पित्वा नृपत्वं कर्तुमिच्छसि एवं कृते विशेषोऽधिकः स्याद्देवमनुष्ययोः इष्ट्यायाज्य
काभावाद्दूरे तेव जगत् स्थितिः तदस्मद्वचनादेतत्संहरामृतसाधनम् अन्यथा श्रुक्तपितादेवाः शा
पं दास्यन्ति ते ध्रुवम् यस्य शोकादेवाद्यत्नस्तेन संगो न त्यक्तः स्थितः इति सन्दिश्य पुण्याकस्तो प्रजिज्ञाय
स्थिना कुमौ नौ चार्यानगृहीत्वा चैतदागमनतोषिणे ऊचतुः शक्रसन्देशं तस्मै नागार्जुनाय ते पुत्रे
जगरस्तदस्यासमे दिव्यदेवैः समसियते ततो नागार्जुनः सोऽपि विषण्णः सन् चिन्तयत् न करोमीन्द्रवाक्यं चे

हेवास्तन्नावदास्यतात इमामेव न किं प्राप मयि तैनो मे प्रयस्कृतः तदेतदास्तामामृतं न सिद्धोऽमे मनो
रथः पुत्रश्च मे प्राक्त्वत्कृते रणे प्राणासमगेतागाति इत्यालोच्याश्विनौ देवौ तौ स नागार्जुनोऽब्रवीत युवाभ्यां
नामृष्येन्द्रादास्सहतास्मृतक्रिया पर्चाहृनाम्नृते सिद्धकृते वै षाजरामया मयाम विषयत्पृथिवी
पुर्वाचस्मारामि ध्रुवः इत्युक्त्वा तस्मै दत्त्वा तद्धाकर्माणि च तां नसः धरण्यामम्नृते सिद्धप्रायेनागा
र्जुनस्ततः ततोऽश्विनौ तमापृच्छ्य गत्वा प्राकृायतर्हि विश्राव च प्रीतः कृतेकार्येन नन्दाप्येवराट ता
वस्त्राश्चविराधुः स राजा नागार्जुनः प्रभुः पुत्रं जीवहरं नाम युवराज्येऽभिषक्तवान् अभिषिक्तं च तं प्र
ताप्रणामायुष्युपागतं राज्ञी धनपरा नाम हृष्टं हृष्टा ब्रवीत्कृते यौवराज्यमिदं प्राप्य पुत्र किं हृष्यसि स्मरथा
राज्यप्राप्तेरुपायो ह्यत्र तपसा च न विद्यते युवराजा हि बहवो गताः पुत्रा पितस्तव न राज्यं केन विस्मा मृप्राप्तं सवै
विद्धं भवम् नागार्जुनेन रसेन दत्तं हि तत्रसायनं वर्षाणां येन प्राप्तं समसे दम पुमं को जानाति कियन
मान्यपि प्राप्स्यति विक्रमात् युवराजानु पञ्चास्य कृते तोल्पायुषः सतान् एतच्छ्रुत्वा विषण्णं तं पुत्रं सा
पुनरब्रवीत यदि राज्येन न कृतं ते तदुपायमिमं कुरु एष नागार्जुनो नित्यं नित्रं यते हि विहिताह्निकः प्राह स्म
मयि याताकरोत्स्नात्वा शिरांसि मिमां कोऽर्थी प्रार्थयते कः किं कस्मै किं दीयतामिति सशिरो मत्र्यश्छिनिता काः
लेखहितास्थान सत्यवाचितनतत्सिद्धिनमृत्युम्मीन गतेन नृपः तत्लोकाश्च चतातायायाद्धनेवेषमाश्रयेत
ततः प्राप्स्यसि राज्यं त्वमुपायोन्योऽत्र नास्तीति इति मातुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रः सतापसः तथेति तद्धि धात
वचकार वचनिश्चयमकरोद्धि वाच्यवक्त्रं हि राज्यलाभाभिवर्तते अथ राजसुतेनात्र युः सदैव जीवहरे ययो ॥

कृ तस्य भोजनवेलायां गृहं नागार्जुनस्य सः याचकः कः किमित्यादि तदा तस्य च मंत्रिणाम् वदंतं तं प्रविष्टं सैवमभ्य-
२.७ र्थनमयाचत श्राद्धार्थे वत्स शिरसा किं करोमि ससंभ्रममना मा मा स्थितिके पुत्रे संगो द्विकोपयुज्यते पचते तथाप्यर्थं
२३१ स्त्वदानेनयदिच्छिता गृहाणतत इत्युक्तो याचनस्तस्मै स च मंत्री शिरो यथा रसायनकृतच्छायो च तस्य प्रहरत
७३१ श्चिरम् राजसूनोर्ययुः खड्गा बहवस्तस्य खंडशः तावत्स्नेहात्तदा याते राजानं तं चिरायुष्क वारयंतं शि-
रोदानात् सोऽत्र नागार्जुनोऽब्रवीत् जातिस्मरोऽहं नृपते नवतिं च नवाधिकाम् जन्मानि स्वशिरो दत्तं मया जन्म-
नि जन्मनि इदं शततमं जन्म शिरोदानाय मे प्रभो तन्मास्म वोचः किंचिद्वि विमुखोऽर्थी न यातु मे तदिदानीं
ददाम्यस्मै तत्पुत्राय निजं शिरः त्वन्मुखालोकनायैष विलंबो हि कृतो मया इत्युक्त्वाश्लिष्य तं भूपं चूर्णमानाय्य
कोशतः अलिपद्राजपुत्रस्य कृपाणं तेन तस्य सः तत्कृपाणप्रहारेण सोऽच्छिनत्स नृपात्मजः नागार्जुनस्य चिच्छेद
दच्छिरो नालादिवाम्बुजम् अथोत्थिते महाक्रन्दे प्राणत्यागोद्यते नृपे इत्युच्चचार गगनादशरीरा च भारती ।
अकार्यमाकृथा राजन्न शोच्यस्ते सखा नागार्जुनो पुनर्जन्मागतो बुद्धसमां गतिं एतच्छ्रुत्वा स विरतश्चि
रायुर्मरणान्नृपः दत्त्वा दानान्यथोत्सृज्य राज्यं वनमशिश्रियत् तत्र कालेन तपसा सम्प्राप परमां गतिम् ।
तत्पुत्रो प्राप्य तस्योत्तराज्यं जीवहरोऽथ सः प्राप्तराज्यश्च नचिराद्गोत्रभेदं विधाय सः हतो नागार्जुनसुतैर्वि १०
द्विष्टस्तद्वधे पितुः तच्छोकाद्व्यसुतन्माता तस्य सा हृदयस्फुटत् अनार्यजुष्टेन पथा प्रवृत्तानां शिवं कुतः राज्ये चिरा-
त्समन्वगाज्जातस्तस्य चिरायुषः शतायुर्नाम पुत्रस्तैस्मै मंत्रिभिरभ्यषिच्यत एवं नागार्जुनाराधमत्प्राप्तानामनुतापानम्
नसोऽकृदेवतेयोवत्सापि मत्सवृशं गतः तस्माद्विधात्रविहितो यममनिलपवत्र्यवेदुःखबहुलो ननु जीवलोकः शोकान्तके
मपि यत्प्रतैते स्तदेवकेनापि किंचिदपि तेच्छितियद्विधाता इमां कथां यच कथां किल सविरते महाभलिके समसविधै नरवाहन
दत्तो निजमन्याय यवकारदिवसं कतेषो इतिः कथासरित्सागरे सप्तमस्तरंगः आदितएकचत्वारिंशः ५

ततोह्नि पुरे यातः सोत्सां रत्नप्रभां प्रियां शीघ्रं प्रत्यागमिष्यामीत्याश्वास्याविटकायसः वत्सेशून
समं पित्रा वयस्यैश्चाटवीं ययौ नरवाहनदत्तोऽश्वैर्गजैश्च परिवारितः तत्र भिन्नेभकुंभानां नोदस्यपरिप्लुतैः
सिंहानां हतसिंहानां समबीजैरिव मौक्तिकैः व्याघ्राणां वल्लनानां दृष्टाभिः सांकुरैरिव सपल्लवैरिव हतिमेदु
विलानां परिप्लुतैः निमग्नैकैकपत्राकैः क्रोडैः स्तबकितेव च शरीरैः शरभाणां च पतितैः फलितेव च वसृ
वनस्थली पतत्कृत्तनशाहृशलीमुखा प्रीतये मृगयालीलालतायोभितकानना शनैः श्रान्तः स विश्राम
विवेश वनान्तरे इत्यादृष्टः सहैकेन गोमुखेनाश्वसादिना तत्रापश्यच्च गुलिकाक्रीडां किमपि निर्वहणं नार
यस्तापसीकापि यातेन किलापयौ तस्या लस्यकराद्गुलिकामूर्ध्निं व्यापतत् ततो विहस्य किंचि
त्तां तापसीं तमभाषत एवमेव मदीयं चेत्तव तपो वा स्यादिह नानङ्कर्षरिका भार्या ततः कीदृग्भविष्यति प
तच्छ्रुत्वा वहस्यैव नरगाश्रुगणात्ततः नरवाहनदत्तस्तां तापसीं निजगाद सः ततेरहस्याम यादे गाढलिकाश्चात्र
मेगता प्रसीद तद्भगवति त्वमस्य क्षान्तिं तस्य तच्छ्रुत्वा नालिमेमोचकोपस्तमभिधाय च सा तापसी जितको
पानमाशीर्भिरस्वीनयत् ततश्चावर्तितीं मतामत्पृष्टामस्य तापसी नरवाहनदत्तस्तापप्रश्नविनयेन सः ।
कैषा कर्पूरिका नाम भगवत्यभिहिता त्वया पत्नी मे भविता सा इति ममपि वोक्तो निवकी हि मे इत्युक्त एवं तमनेन तापसी वे
नगाद सा यदि पारे समुद्रिण्शं नाम्नाकर्पूरसंभवं श्वेतपल्लवनामास्ति कर्पूरकरस्तिस्कतः तस्य कर्पूरिकावा
मसुतानास्ति वरकन्यका एकांविलोकनकमलोनिर्मंथ्यापहतोहरैः यादिनीयेव निदिष्यन्त नयोपापत्ता यि

क. स.
प
२७२
932

ना गृहमेत्य देविणीसा च विवाहं नाभिवाञ्छति तथापि नेयदि परं भविष्यति निदर्शिनी तत्रत्रागच्छ शक्रतं नो वृषा प्य
सिन्नेदशी गच्छ तस्त्वा त्वनेरव्या महाङ्के शोचय विष्यति तेमो हसनकार्ये लिसर्वे स्वतेहि भ्याविनत इत्युक्तैवे
त्वमुसन्मनावसीमानिरोदधे नरवाहनदत्तो घनदा सोमदना तपा श्राकृष्यः सः तमाहसगोमु त्वेपा र्थ
वतिनं पहिकर्मरिकापार्श्वं परकदूरसंभवे गच्छावत्वामरद्वाहिनव्ल एं स्थानं मन्त्रदे तच्छ्रुत्वा गोमुखो
वादी देवालं साहसेन नतं कन्या यिपरतन्त्रा नृपो धाकन्यकाजता नाश्रित्य ने किमकाकी समकदिव्या ग
च्छामनः निरभिमायमेरिणामभिधावस्यमानुषी एवं समाप्नुविनो नो कोवत्सराज नसत नसलदा श्रब्रवी तस्मिन्नी
वस्मानन्तस्मा वव नेत्रथा तमन्याचक्र्यंतत्वं श्रानुंना गजकन्यका इत्युक्त्वा सहयात्रदः शतसौ तबहणतः
श्रव्रगात्मवतेतनश्रीमत्विष्ठंन पिनो मुखः श्रुत्वर्तवचनंतस्मै रत्नगम्यः परमेष्टः तावदतस्य वेश्यागा क्वता
विरोनिजांवरी मन्त्वानः सतमायातेह नेमवलमध्यगे मवलतसतत्र्यागान्मत धन्यादिभिः सह पुरीनामिव
मवातेसैन्यमध्याश्रितेमष्टम् तत्रमामस्त्र विल्वनलक्ष्यातमनागतं वन्ने श्वरादयोजनमुः सर्वैरनुमभा
तिकैः सवादीन स्त्रैनेरान्यांध्यानयानिजविषया श्रात्मानदयतोदंता विश्वस्य गुमभवीत् कर्णविकाण
नस्वनीनापस्माकंधिनेवेने श्रापगृत्रागतः प्राप्नुपरं कर्णरसंभवे शीघ्रं वक्तनकार्यः सन्निहैष्यति स
गोमुखः नदलेविनयैनद्विविद्या नो धिगतेमया इत्युक्ता श्यामहपन्मा नेवन्नेश्वमपरिच्छदं रत्नमभान्याय वि
द्यां चपत्रः प्राप्तेकनत्वसा नरवाहनदत्तस्य पपिले शोपशान्तये नैष्यां भर्त्तांहि ते विष्णोगणयिष्यति

रत्रियः तावच्चत्वरमध्याने स पश्यौ वाजिरुहगः नरवाहनदत्तोस्यामरव्यां गोमुखान्वितः अश्वाकेस्मा
द्रपेत्याच्चकुमारीपश्चुवाचतं अहंमायावतीनाम विद्याधरच्छद्मभेरितः रह्नामद्रहस्यामार्गेवानिश्चितस्त
द्वनाधुना दस्युमाह पिप्पलीविद्यातिरोभूत्स्वामप्यपश्यतः तन्मभावात्ततःशांतनव्रत स्वापाधिहंव
चेन् नरवाहनदत्तस्तांरस्त्वेवत्वमभमभाप्रिया सापरसज्जेसरःप्राप्यतत्रसाधुतरैःफलैः जलैश्चाहा
रपानादिस्नानस्थकेसगोमुखः तर्केवनतत्रसंपश्यदनन्यासोहयावधः सोत्रिद्विनीयोवासार्धमाहि
रोहमहातहम तस्मोहशा खोमविष्टाविलस्तदयहेषितैः प्रबुद्धःसोंतराय स्तारपश्यत्सिंह
मागतं दृष्ट्वा देवतिनीर्ष्वुतमश्वार्थेगोमुखोब्रवीत् अश्वेदेहः नृपत्तःसत्रमेत्रेणविवेष्टसे शरीर
मत्यहित्तपामेवमूलावराजता पश्चुत्समेततिर्यग्भिनेत्वदृष्ट्वा बुधेःकथं पत्तद्रचात्पमेवावासिंहा
दृष्टौहिसंमति इतिगोमुखवाग्भिर्गुप्तराजः स्वनन्दनं सिंहेनेनमृगंध्नं तेदृष्ट्वा द्विरिकयाहतं श्रा
जेयानत्तरैः दृष्ट्वा हित्यामास्तिमग्रपा सतयातेनविद्धापितेदृढेवदृष्टलेवली सिंहोव्यापादयामासदि
तीयमपिवाजिनं ततोवक्षस्थःसतःखड्गमादायगोमुखात् तेनतिग्मेनमध्यं तं सिंहदेपावकारसः
श्ववतीर्यवसंरघ्यहपाणौसिंहदेहततः खड्गंवाहयसोचैवदृष्ट्वेराविद्धवासता प्रातस्तनवनीऌ
अमनस्सोगोमुखान्वितः नरवाहनदत्तोऽस्यानकपुरिकांप्रति अश्वपञ्चाप्ययानेतंसिंहेनद्दतवाह
ने दृष्ट्वाविनोरपत्तेवमश्ववापपप्रियोगोमुखः देवमासगिकोमनोकथामासाद्योमितिस्मरण अस्तीहेरा

ह॰ के॰ वतीनाम नगरी विजितालका तस्यामभून्नरित्यागसेनो नाम महीपतिः बभूवतस्य तस्य देवे द्वे भार्ये प्राणसमे
र॰ म प्रिये एका स्वमन्त्रितनया नाम तस्याधिकसंगमा नाम्नाल्पकाव्यालंकारा द्वितीया राजवंशजा ताभ्यां समं च सो
२२२ भूयो राजा पुत्रार्थं समम्बिको धारापवित्रिताहारो रद्धं भार्गवीं व्यधान्मखः ततः स्वातेन पल्लवस्थ स्वप्ने दत्तफलद्व
233 ये दिव्यं समादिश्य तस्मा तार्क्ष्यगतो भक्तवत्सला उत्तिष्ठ देहि द्वाभ्यां भार्याभ्यामेतत्फलद्वयं ततो राजन्प्रबोधितो
जनिष्ठेनैव तत्ताभ्यो ३न्युक्त्वा न दर्धीमरोऽभवत् स च भूपतिः ततो द्रष्टा न तन्माय हस्ते ल पश्यत्तु भेफले स्व
मनतेनवात्रेषुवर्णितेन परिग्रहे स्नातो मज्जानीम सम्यक्च्व कारव पारणम् तत्रैको पेत्यतनाऽपूर्वं राज्ञी मधिकसं
गमात् फलमेकं ददौ तस्यै सा च तद्बुभुजे तदा ततस्तन्मन्दिरे तस्याः सुवास सुचयो निशि तस्मिन्नेव शिवाल्य
स्यातिनस्य किल गोरवात् तस्याश्चनिदधे सम्यग्यत्नात्म सा स्यापिरोगतिके द्वितीयस्या हृतेदेव्याः द्वितीयं क
ल्पितं फले ममस्यात्रन्तयस्याः पुत्र राज्ञीसाधिकसंगमा अस्या यामतनय बद्धा विश्वंतीस मद्दशौमहतो शीर्षांता
ड्ढ्य यामास द्वितीयमपितत्फले ममस्यात्रनयस्याः पराज्ञीस्याधिकसंगमा अस्यात्मनयबद्धा विश्वंतीसम
शौमहतो शीर्षांताड्ढ्ययामास द्वितीयमपितत्फले निर्गमिष्टोनागीनं सुपत्नीषु हिमत्सरः ध्यानश्चा
स्यायवित्ताव्वेतत्फलं तेमहीपतिः मह्यं एवतत्फलं युक्ते द्वितीयमितिसाब्रवीत् सम्यग्ममेतदयश्चात्स्वपत्नी
नेछलादिति ततः सा तनयो लसितिहेन ममायातत्फले बभूव काव्यालंकारा राज्ञी नन्दी सौसङ्गः खिता ग
ष्टस्तस्य दिनेषु च राज्ञी साधिकसंगमा सगर्भाभूदसत्ताय कालेदौ सुगपत्सुतौ राजापि सतनउस्पति

फलितस्वमनोरथः नंदंतिस्म पवित्रागासेनाकृतमहोत्सवः तयोश्च हृततपोभिरेषु अभिन्दीवरनिभेक्षणं नावें
देवरसेनेसत् पश्चक्रेद्रुनाकृति विरुधेवकनीयासमनिश्चामीनस्मा ख्येया नञ्चनन्याश्चनो भुक्तेफलंतनद
निश्चया अथावनस्यमाराजीहितीयाभूमिमसनन् आलोकाकालकारास्मामर्षोहमविनयत् अहोय
हृते यामेस्पक्ष्याविचिंतनया नरेनस्मामयावश्यंकार्योमत्प्रतिक्रिया विनाशोननयावेनावे निर्दैयोस्व
शक्तितः इति संचिंत्य यातस्योतड्पाचेविविन्वनी यथायथावनेनानवहूधातेनपात्मजो नथातथावव
र्धेहृदयेवैरूपादपः क्रमेणयोवनस्योचनो विज्ञापयतस्मतं राजश्चौहृपितरं जितीशधजशालितो अ
त्वेषु शिविनोनावदावंसंग्रामयोचनो नड्जात्विफलाविनात्विष्टनोकयपाववहे त्वद्विपस्या जिगीषस्य
धिर्वाहृधिकयोवनं अतो विजानीयधुनानानदोर्विजयायनो इति सन्नोवचःश्रुत्वा राजा सहोन्वगम
सः पत्रारंभंपरित्यागमेनः सविरधेनयोः तयश्चसंकरंजातश्चवयोस्यानदाम्बिका स्मृतेप्पातिहराटवीनया
दतौहिमियुवो श्चक्राववसनो राजायायात्रायैयाहिणोत्स्मतो श्चकौसैन्यैःसमामातेजेनन्याकृतमंगलो
निजमेविप्रधानेवपश्चात्स्मातामहंतयोः प्रज्ञासहायंविसर्जयत्रात्राप्रथममंगले अथतौराजश्चौद्वौ त्वा।
नरोमवलोकमात् गत्वाप्राचीदिशंपूर्वंनिर्यातप्राज्यविक्रमौ ततोप्रतिहतौवीरौमलितानेकपार्थिवौ
जेतुंसिद्धप्रतापौतौजग्मतुर्दक्षिणांदिशं तोचवार्तांतयोश्रुत्वापितरौतौननंदतुः जग्मालापरमानाक
सौनविदेषवह्निना यतामंपाउजदर्थिलएच्युतीजितानिहत्यमां राज्यमदीयंस्वीकर्तुंमस्यभ्यांविविं

ह.क. तितम् तद्यूयंमयिभक्ताश्चेन्नेतावत्रमन्त्रितौ अविचार्यैवयुष्माभिर्निहंतव्याउभावपि इतितत्करक
र.प. स्थेभ्यः स्वामितेभ्यस्ततः पठता राजादेशमस्याराज्ञीनत्राश्चैवाभिलेख्यस्य सन्धिविग्रहकायस्थेना
२३८ हितेनाथसंचयैः उपांशुकाव्यालेकारा विसृज्यलेखकारकं सचगुप्तंतयोर्गताकूटकंराजपुत्रयो ः
234 स्वामितेभ्यादर्शितेभ्यः स्वाम्यलोलेखपत्रस्वकः तेयावदर्थितानिस्वैरं राजनीतिंस्वकर्कशां विचिंतितौ
प्रभोराज्ञामस्तुसंस्थामिवेत्यव तावौमिलितावासंमंत्र्य निहर्त्तुनौतत्त्वपात्मजौ विवशानिश्चयंचक्रतुस्तद्ध
एवजितायापि तच्चतुर्द्वैवतन्मध्यादेकस्यस्तद्दीर्घकालात् तोसमानामहीमंत्री राजपुत्रौसहस्थि
तः बोधयित्वायथातत्समारोप्यवरवाजिनः स्वपुरादिनवानुमंतत्कालंकटकाततः तेनाथिमि
लितौतौचव्रजंतौनिश्चितपथौ विंध्यागारीं विवशत्तमागौत्राज्ञानात्रपात्मजौ तत्रराज्ञावतीतायां
क्रमात्यक्रमतोस्तयोः मध्याह्नेतितृषाक्रांतौहयौपववमापतः सचमातामहोहृद्रः स्तनस्था
शुष्कतालकः बधनाउपक्रांतःश्रांतयोःपश्यतोस्तयोः अनागसौकथंपित्रागमितौप्रवादपात्र
मिमा सकामात्तुर्वंतातौतौउच्छायमपरमातर इतितौतत्रशोचंतौदुःखितौश्वातरोतनः प्राक्ष
वैवोपदिष्टंताटेवींरथ्यातरम्यिकां तस्याध्यानप्रभावेनशरण्यायास्तदैवतौ विगतव्यक्लमतृषा
वलितौववभूवतुः ततस्तत्रस्याघ्रस्वावविज्ञातपरिश्रमौ तामेवपयतद्द्वेष्टुविंडकांतौरवगीतौ
तत्रपामौतदग्रेचश्रांततौताउभावपि प्रारभेतांनिराहारौतामाराधयितुंतपः अथांतरेचतेतत्रस्वामि

नाः कल्पके खिलाः संभूय यावद्यान्ति तयोः पार्श्वे विकीर्णवः तावत्काचिद्दरस्थविचिन्वंस्तान्विसर्वतः तौ स
मातामहो ज्ञात्वा पितृजनस्तौ पलायितौ तेन स्वाशंकितेनैव भेरस्त्वैर्विवर्धितेभयात् राजलस्य परितस्याग्रमेव सान्ति
कमागतः प्रदर्श्य तत्स्मिलेखोऽस्य यथाहं तानमब्रवन् सोऽपि बुद्ध्वा तदुद्वीनः क्रुद्धस्तानेवमब्रवीत् नैतेमत्यानि
तालेखा यदिहंजालं किमप्युदः पुत्रं वने किमेतावदपि जानीथ बालिशाः यदेनं स्वतपः प्राप्तः वहेहास्मिकथं पु
तौ ग्रष्माभिस्त्वाहतावेवमुक्त्वा ते स्वपुरं स्थितौ मातामहेन वतयोर्दर्शितं त्रिनाफलं इत्थं कालात्समागम
तात्कायस्थं कदलीवदं तेपलायतमप्याशु सुपर्णात्मानाध्यभूपतिः सम्यक् द्वेषमाहतं यथाविनिगृहीतवा
न् भार्यां च कायाङ्कालकारेतारक्तार्थविधायिनी पुत्रेहैसम्बविदेषपापांतोऽञ्जयातिनी अविचार्य वधं
तमविदित्वा पापिना सहसा हि कृतं पापं कस्मात् भूर्दिनवे येवनेतो जगत्रायांस्या सहगतात्मपुत्रानाः।
सामेतोऽस्तोनिवार्याग्यांस्वनदेसनपोऽभ्यधात् तयोश्च वानीमनिच्छमानतः पुत्रयोस्तयोः तस्माज्ज्ञात्सहेतुः
त्वातीधर्मोऽसकोऽस्मिकोऽस्मरन् तावद्वरात्मजत्रयस्तनपसासानुजस्तदा तस्मिन्दीवरसेनस्तत्रहोत्थाभूद्वियवा
सिनी दयाच खङ्गस्तमेसासाद्यादेवतमादिशत् अस्यप्रभावात्तवङ्गस्य धर्मं जेष्यसि दुर्जयात् किंत्विति
पार्ष्णिकं विमर्द्यास्पत्याऽतेतव ज्ञावयितेन वत्रवामिश्रमिद्धिमवाप्स्यथः इत्युक्त्वान्तर्हिताऽथो च देव्यां तस्माद्वय
सः तवेन्दीवरसेनस्तत्र हस्तस्थखङ्गस्सेतन अयं खड्गेन तत्स्वअवदानेन वसोऽनुजे अस्यास्वकेतस्म्यकस्याः
तवेस्वेनपारणं मतः प्रणम्य देवीं तां तत्प्रसादहृतक्रमः इत्यलतवङ्गहस्तश्चसमंभ्रात्रायपोतनतः गता

बृ. क. चन्द्रोऽसमप्राप्य दैवं पुरवरं महत् ऊर्वीतलेऽत्र शिखरश्रोतिदिक्षु समये गृहेः तद्दैवं दर्शकं प्रति लीलाविरार
र. म. सु यमश्च तेन वीरोऽस्य परस्यास्योपतिश्च सः इदं शल्यपरं नाम नगरं राजसाधिपः अथास्य यमदंष्ट्राख्यः स्वा
२३५ मी नः शत्रुमर्दनः इन्द्रकेरवसाने तेन यमदंष्ट्रनिवासया तयेन्दीवरसेनो व्यस्य प्रवेष्टुं प्रत्यनवान् निहत्य तं वने द्वाः
235 स्थं राजतं स महाभुजः एकाकी खड्गप्रहारेण शिरश्छिन्नान् निपातयत् ततो राजभवनं प्रविश्य तत्र ददर्श सः शूरः
सिंहासनस्थं तं यमदंष्ट्रं निशाचरं दंष्ट्राघोरमुखं वामपार्श्वस्थितवरांगनं आश्रितं तस्य पार्श्वे च कुमार्या स्थि
कन्यया दृष्ट्वा च सोऽविकारदनाः खड्गहस्तो रणायुते आहूतवान् स चोत्तस्थौ खड्गमाकृष्य राक्षसः प्रवृत्ते च त
योर्युद्धे छिन्नच्छिन्नोऽप्यराक्षसः तस्येन्दीवरसेनेन समूर्धा मस्तकं न्यायत ततो नस्य मायामालोक्य तत्पार्श्वस्थितया त
या कुमार्योक्तस्ते तः सन्दर्शनेनाराक्षस्या सराजपुत्रश्छिन्नैव रसालस्तनोऽक्षिरः भूयः खड्गप्रहारेण लघुहस्त
द्विधाकरोत् तयास्य तनुश्च मायाप्रस्तरत्तु सः अनिमायया नानायतश्च तत्र सृष्टीतेन राक्षसेनाप्यपाहितेन हतेन तस्मिन्प्रह
तेन दूरस्था कुमारिका साऽत्र मो राजपुत्रोऽस्या वपाविश्यापृष्टवान् आसीत् किमीदृशी त्वं भिन्न रक्षसैकरत्तिनः ए
तस्याः पश्यावे हृतेऽस्मिन् किं च रक्षणायः यतनश्च वीतनेयात्मध्यात्र कुमारी साजगाद तं अस्ति शैलवरे वीरभञ्जनेतामा भ
वन्यपः एषाम रत्नदंष्ट्र इति भार्या तस्य सयचामुना मायया राक्षसेन तस्य यमदंष्ट्रेण भक्षितः एतत्तः परिचरस्त्वा समावर
पेति निर्भत्सिता एकाम्रसदनं दृष्ट्वा भार्या चेति निहितात्मनः ततो विविक्तेऽस्मिन्पुरे निर्माय कांचनान् गृहान् तेऽनया
कीडनार्थमपास्तपरिच्छदः गृहे च खड्गदंष्ट्राख्या कनीयस्यस्य राक्षसः भगिनी कन्यका दृष्टे त्वयि समधावरागिनी अ

तोऽहमेतस्मिन्नुद्याने महेश्वरनदीहृदावुपविष्टस्तत्र मामाकाशात्पश्यत्प्रेमसमर्पितो पवनकनकवतीं वज्रदंष्ट्रां दंष्ट्रासहितामपरिगणीत
वान् तामिह दीव्यरूपेणोपयातां विधिनानया तद्भावा देवनगरी देवी वज्रदंष्ट्राप्रभावतः चिन्तितोपनमद्भोगाः क
लहीनोऽत्र जातोऽस्मि ततः एकदा च कनीयांसं भ्रातरं ब्रह्मसमागतमिति स्ववज्रदंष्ट्रावितीर्णरत्नस्यप्रभावाद्ध्याननिर्मिते विमा
ने वीरमानौ(?) ... निश्वासेन विश्रमाम प्राप्य हिरण्यदन्तकं पितरौ स्वदेशे देवतापते ... विमानेन तेन हिर
ण्यपुरी प्रतिमानिश्वासेन ... मातापितरावतीव तत्रैव ... दर्शनेन ... तीव्रदुःखेन ...
तौ च कोऽपि विवेकः ... निश्चयोऽचित्तो ... परिपालितौ ... निरामयत्वं ... शंकाभ्रातुः कल्याणवार्तया
... ततः ... विहितेनाहं
... ततः पित्रोः ... निर्वृत्तः ...
... शोकितः भ्रातरि ...
... भिक्षापात्रमुत्सृज्य ... देवर ... जानीहि ...
पित्रा ... विमाने ... निश्वासेन ... प्राणेश्वरे ...
तत्र ... हृदन्तरे ... वज्रदंष्ट्रा मदनदंष्ट्र
योः किमेतदिति ... तन्मध्ये ... वज्रदंष्ट्रा निवेदिता ... पितृत्वं ...
तेनताया मे कदानया ... मदनदंष्ट्रया ... ततः ... प

है·क· तथापुष्करमहाहंसवाचावनिरभत्सयं ततोऽनुनीताप्येनेननिपत्येवारिलेख्यया इंद्रियायामोक्षिताल्पशेमुहमेवस
र·प्र· विनयं मुहोऽमुनाप्यिनैवमामयं भजतेपरां ज्ञानेनमावत्स्नमाहात्म्यकृतोदर्पोपमीहशः तदस्यगोवपा
२२६ मोनमितिमत्विंत्यमरुद्धया पतद्वृन्द्वानिविपिदिमः स्वप्नेस्मिन्दहनेमया कलंकितश्चावृन्दैमेगतशैव
236 दशाभिमां अनंतमास्मिवाकृष्टाननतोमदनंदेहृया अपोलस्पांचसपिवद्धयोः शोकोधवेतसोः मर
णाव्यवसायिन्यो णानतल्मिहाधुना तत्रहाणातमेवेनतवद्दामिस्त्रिंशकर्मिको अन्यकजातिधर्मामे
मितेनैवनिपातय पुष्करः सतयातिष्ठामितोत्रयातजापपा तापादवधांमसवातं छेदमेखत्रिंशेशिरः
मेवेकाषीमितोनार्थरात्रयत्रतवागजः स्वद्रुमप्रसादकोपितदेव्यास्वेषविमोहितः अस्मांचवत्द्रदेशं
मितव्यानापराधिता यतः शापावतीर्णानामेतदुल्लविजृंभितं एतेचास्तवभ्रातः सर्वभार्येङ्भम
पि तत्प्रसादयतामवदेवीमभिरतामये इतितत्कालमुद्भूतान्मतरिहातत्सहवती अग्रानिवद्धतेनि
ष्कासेनः समस्तपोषमान् आरुरोहेवविमानेनतम्महोनापिकलितं खड्गानतेविन्ध्यवासिन्याः पादे ..ज
गामसः तत्रसपीपदर्शणोनाघविषाद्भुपाषितः देवींतामन्नतामेतागगनादस्पृशोऽङ्गिरे साप्तवसा
हसेकाषीराहजीवितेतेयजः जापतेनिर्मलः एवहोभवत्प्याज्ञाप्यततव पतदिव्यंववः अत्रानातत्
दुतेनिष्कलंकितां ततोरसूमिवाकृत्यविमानेस्टिमासृततत आनगामोक्षको निष्ठामेतःशैल
पांसततत् तत्रदृष्टाप्सितेमहोलयसन्नेनमयजे तगराद्रपादयोः सानुः कण्ठेसाप्यतमयसीत ॥

तयानीरवहनोऽसौ तेनैव भवने पादयोर्नतः निषण्णश्चानुजो येन समं तिष्ठन्मेने सूचनः अथेन्दीवरसेनाय एकस्मै नेसाग
ज्ञायतनं नाकृष्य त्वद्दूर्दृष्ट्या वैश्यान तव सिंहलेनोक्तश्च श्रुत्वा चैतेन सम्यक् कोऽपि नरो दर्शितो न्यक्को मायामय
रमात्रावेकुं नीतोऽन्तर्हितो गह्वरे ततो व्यचारि पितेरथे गृहीतानन्यभावना ध्यातोऽपनतमात्रस्य विमाने हेम
कूटवेसः महेशमंदिरो भार्याद्वयेन सहसानुजः तामिन्दीवरसेनः स्वां पुरीमागाद्दिव्यावतीं तत्रावतीर्य नभसो
विस्मयालोकितो जनैः राजवेश्म पितुः पार्श्वं विवेश सपरिच्छदः तथाभूतस्य पितरं तेनहृष्टा मा हतेवसः पु
त्रस्य पादयोः प्रापुः पादयोस्तमपतयोः तौ ननतो सहसा दृष्ट्वा पुत्रसामस्य सानुजे अथ तस्मै व सिंहलो योगतापनि
वेदनीयतः दिव्यरूपेवनञ्चार्यकृतपादाभिवंदने सुषेणभतेयथं ततो दृष्टा वीभतनंदनः कथाप्रसंगाद
हुद्यानस्थने सर्वं निर्मिते दिव्यवाक्यवने भार्यायुगलं चापरामृदे विमानगातिसौवर्णमंदिरानयनादिना
प्रभावेन हतस्याप्सरविस्मयेन नन्दनः ततस्ताभ्यां समं हितः पित्रभ्यां सपरिग्रहः आसेन्दीवरसेनोऽत्र स
दानन्दतोत्सवः एकदा च पवित्यागसेनं तं जनकं नृपं विज्ञप्यमानजः प्रायाद्धनन्दि स्विजयाय सः स्वबुद्ध्यप्रभा
वार्जितांश्च दूरीकृत्य स्वामहाभुजः अयं पैरिहेम हस्त्यश्वरत्नान्याहृत्य पृष्ठतो अत्रावपन्नगरीं तां च निजां वि
जितया समयात् अनुयातश्चोद्धतसैन्यपुलिनिभाङ्गवा प्रविश्य राजधानीं च विज्ञामतस्तत्रृतो यस्सः जन
नीं नन्दयामास स्नातो जनोऽधिकस्वर्गसमां समानयत्तां जलोकं च स्वभार्यास्वजनान्वितः तत्रेन्दीवरसेनस्तस्य सो
देनान्यदादिनं स्वप्ने फलनकरद्वारे पापोर्यथितावमेदिनीं पितुश्च राजपुत्रः स्वामकस्माजातिमस्मरत् मया

ह·क· नातिःस्मरन्तोतातततदिदेशएवाक्षिते अस्तिमुक्ताफलंनामस्थानंनोहिमवतःपरं तत्रास्तिमुक्तासेनाख्योराजावि
र·प्र· द्याधरेश्वरः कम्बुवत्याभिधानायांदेव्यामस्यसुतौक्रमात् जातौद्वौपद्मसेनश्चरूपसेनश्चतद्गतौ पद्मसे
२२० नंतंयौवनेमत्णा स्वयंरक्तवतीपतिं कन्यादित्यप्रभानामविद्याधरवरात्मजा तद्वज्जातंरूपसेननाम्नाचंद्रवती
२३७ स्वयं पत्याहृणीतकामार्तातेविद्याधरकन्यका द्विभार्यःसन्तदापद्मसेनोनित्यमखिद्यत सपत्नीमत्सर्याद्वि
त्यप्रभयाभार्ययानया ईर्ष्यार्थभार्याकलहेसोऽहंशक्नोमिनान्वहं तपोवनायगच्छामिनिर्वेदस्तामस्मिंशान्त
ये तत्रातदेहिमेस्थानमितिनिर्वेदितोमुहुः जनकंपद्मसेनस्तंमुक्तासेनंजगादसः सोपितंतद्गृहक्कद्द्वे
भार्यमथापत्पिना किंतेनपोवनेगच्छमर्त्यलोकमवाप्नुहि तत्रैषाकलहासक्ताभार्यादित्यप्रभातव राक्ष
सीयोनिमासाद्यतद्भार्यैवभविष्यति द्वितीयाचंद्रवत्येषातवपित्र्यकातिवल्लभा राजस्त्रीराक्षसीभूताप्र
सोनेप्राप्स्यतिप्रियं साभिलाषोवनंतेनामेहंसपद्मसेनोमया नरेषुरूपसेनोपिभावीभ्रातेवतूच्यते द्विभा
र्यकष्टेनकिंचिद्दुःखंनत्वापिताप्स्यसि एवमुक्तोपिमर्त्यस्यशापांतमकरोन्मनः राजपुत्रोभवान्मर्त्योजिता
पित्रोश्रप्राप्स्यति एतांतदामहामेरंभजातिस्मरताविमोक्ष्यसे इतिपित्रोदितस्तेनपद्मसेनोनिजेनसः तत्का
लेसहतेनरूपसेनमर्त्यलोकमवातरत् सपद्मसेनस्तातायमहंजातःसुतस्तव नाम्नेंदीवरसेनश्चकनिष्ठोयंचकृते
मपायोरूपसेनःसविद्याधरकुमारकः अनिच्छामिनइत्थमेवजातःसोनुजएवमे याप्यादित्यप्रभाभार्यायाया
चंद्रावतीतिमे विद्धितेदेशमवज्ञा देशामदनदंष्ट्रिके इदानींचापमवधिःप्राप्तःशापस्यावास्यतः तद्गता

मेवंपंनाननिजैवैद्याधरंपदं इत्थकामसमंसंभार्याभ्यामभिख्यननमानिभिः त्वकैवमानुषीमतिंभूत्वाविद्याधराण
कृतिः प्रणम्यपितरौप्राप्यराणौकृतौकेदखिनादयं मानुजः प्रययौव्योम्नानिजंवैद्याधरंपदं नृपाभिनंदितः पि
त्रामकामेनेनमन्मतिः मातलेज्ञात्मयोप्याप्यरूपमेनेनसंगतः उवासपञ्चमेनेसौभूयोनाविष्कृतेर्ष्यया श्रा
दित्यप्रभयादेवद्रावत्याश्चसहहर्निशं नः इत्याख्यायगोमुखेनोस्माः कथाः कथितवान्यथिः नरवाहनदत्तेनमुखाच
सचिवःपुनः इत्यस्यात्महनामेवमहाक्लेशात्मयोदयः श्रुत्वैषांतानकियादेवक्लेशोनावाप्यदयोपिवा तंतस्तस्य
भादेवीविद्याधरमानपालितः कथंविकोणाजमकौमलेशानामवाप्स्यामि इतिनरवाहनदत्तःस्वावासमगात्वेस
गोमुखेसमगात् प्रक्रामन्थितस्मिन्स्नानपानदिप्रमः सन्तमास्थितः गन्धस्त्वनन्तकालस्तुजितराजहंसमभे
सधामरसशीतलपूरिवारि श्राश्रावलेपनसदाडिमरस्येपेधःसायंसरोविकचवारिजमासमाद तास्मिन्का
ताहिमगिरिमताकांतमभ्यथमभजता कलाहारंसुरभिमधुरास्वादहृद्यैःफलैस्तैः त्यक्त्वासार्धंमुदकिसत
पाल्तीरेशय्याप्रशस्तमलतीरेतोरजनिमथयत्सोचवत्सेशसूनुः = इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचितेकथासरि
त्सागरेरत्नप्रभालम्बके षष्ठस्तरंगः ॥६॥ श्रादितोद्वाचत्वारिंशः ४२ ततःप्रातःसचिवैःशनस्माकरात्थाय
संविष्टे नरवाहनदत्तस्तेगोमुखेप्राप्स्यतोऽब्रवीत् वयस्याजानेकाप्यदृष्टामेतेधवलाम्बुरा कुमारीदिव्यरूपासा
मेतिस्वप्नमिथ्यादिदम् निश्चितोऽभववत्साचमितः शीघ्रमवाप्स्यामि श्रुत्वैतस्तारेवमात्मसात्मास्त्रयेनगरंमहत्
विश्रान्तस्तत्रवालोकेशात्याप्यकर्पूरसंभवं प्ररेकस्मिन्कोप्राप्यनत्रतानाराजकन्यका इत्थंकामंतिदेभत्यासतु

९·क· इत्याश्रितवत्सलेन पर्वतेन मकवेतेव मोनः प्रोवाच गोमुखः देवैतन्न गृहीतव्यं देव किं तेनालिकेनैकं नास्ति स्थितमत्र

१·म द्भुतं नवमेतन्नत्याभीप्सितं एवमुक्तवता तेन गोमुखेन समं पथि नरवाहनदत्तोऽत्र समायात्यन्तरलनः क्रमाव्या

२२८ पश्चजलपूरपकेठनिवेशनत श्रीदिकूटनिभातालयतोल्लीगोपुरान्विते मेवाभमखमौवर्णराजमंदिरवि

जिते नगरे विपुलाभोगं भूमंडलमिवापरं प्रविश्य तत्र व्यापणीमार्गेण मदद्दर्शं च काष्ठयंत्रमयं सर्वचेष्टमा

नेममजीववत् वणिग्विलासिनी पौरजनं जनितविस्मयं विज्ञायमानं निर्जीवं इति वाणिविरहान्परं क्रमाच्चते

न सहसः सौनिकैराजवेश्मनः प्राप्तनाहं स्वयमेवात्र हस्त्यश्वादि विलोकयन् विवेश चास्य सौवर्णस्तम्भस्तम्भ कशो

भितः अभ्यंतरं ससचिवः साश्चर्यो राजसद्मनः तत्र यंत्रप्रतीहारवारनारीपरिष्कृते जडामात्यान्दने हेतत्तेषां

चेतनमेककं इंद्रियाणामिवात्मानमधिष्ठातारमपाश्रिते रत्नसिंहासनासीनं भव्यं पुरुषमैक्षत सोऽपि तं पु

रुषं दृष्ट्वा प्रोत्थायाकृतिसूचितः विधायस्वागतं स्वस्मिन्नुपावेशयदासने उपविष्टाय चोपाविश्यात्रैकः कथं

किमसमानुषा त्वामात्मानतातिदितीयः सन्निमोप्याभोभवानिति ततः सोऽपि स्वहूतांतं निवेद्य तमपृच्छत ततः नरवा

हनदत्तं लेभ हृष्टप्रश्रप्रहृष्टं कस्त्वं किं चेदमाश्चर्यं श्रुत्वेति भद्रकथ्यतां ततः श्रुत्वा तमपृच्छमानवकं स्वोदंतमुपचक्र

मे अस्ति कांचीति नगरी नारी पीवरगणगुप्फिता कांचीव वसुधावध्वाः सरत्नोल्लसितांगता तस्यां वाहुबला

ख्यो नासीत्कांचोत्तो महीपतिः कोशोवद्धा कृता येन चपलाश्रीर्भुजार्जिता तस्य राष्ट्रे नुपस्थितान्ता दारुणे

नातरावुभो मयप्राणीतदावादिमायायंत्रविचक्षणौ ज्येष्ठः प्राणधरो नाम द्वेष्यपाद्मसनविद्गृतः अहं कनि

हलङ्केशो नाम ब्राह्मणः परः प्रभो तेन श्रुत्वा यत्नं पितृं मन्त्रज्ञानं स्वं च किंचन भक्त्या मदान्वितं विपिने हाद्देव्या
र्पितं मया ततो विप्रो नित्यं समीवेश्यापार्श्वे यो जिह्वा षेण्या रज्ज्वा येत्र वहद्दाहमर्पितं समीपे गतो विधानं ततः सगुण
लेरज्ज्वा चैहुन प्रेरितो निशि राज्ञो वाहुबलस्यात्र कोशागारमपो गतः गवाक्षेण प्रविश्य तत्र वेश्यापरलोक
स्थितम् आदाय आभरणं तस्य मन्त्रज्ञानं गृहमागतो ततो विप्रो वेश्यां समुद्रमाप्य सः सह वेश्यया तस्यैव रात्रौ निशि
कोशागारस्थानस्य वह्निपतेः वाद्यमानेषु चिह्नमपनाना कार्याद्यं स्मरतः कोऽपि मार्गं समागता वा व्यसनो यानि
दितते तथा च समुच्छमाले पिताश्चिषु चालितनाले निरीक्ष्य के राजगेहे दिनानि कति चिह्नयानि विचिन्त्यमः
महेन्द्रं सौपवित्रमोषिकाधिके ततो गुणगारिकोशागारस्य रात्रौ तेन वेश्यावत् राजानं तेन यान्यास्य रत्नकोशा
गतो निशि कोशागारः स्थापयामास तत्र तत्र सर्वे हि तम् तेन निशीथे प्रविष्टो गवाक्षेण पत्र रत्नकः स
ज्ञात पत्रं स्वसौन्दावपश्चद्दण्डयोष्ठितो पत्रं शुक्लिपरिधानो वेश्यापात्र विभूषणेण भिन्ने रत्नमुपहृष्ट्वा राज्ञे
दर्शयित्वा गते तत्कालं च समन्त्रज्ञानं स्पेष्टवादीन्समेत्य श्रमः आगतं गृहीतो हस्तो हो मदीयो गेनर चिह्निभिः
रज्जुहिशिथिलीभूता पत्रे हलाचकीलिका तस्मात्तितोपसतव्यसमधुनेवावयोर्द्वयोः चौरा विनिलिनु
हर्णीत्यानतऽज्ञानपो हितो आवामेव हि विद्यानो मायापत्र विदात्रभा वातपत्रविमानं वतन्त्रमालीह
तं रूपयत योजनाप्रशतोयांति सहस्रत्यहितकीलकं तेन तत्र द्वेजावेषविटे शमपि श्रः स्वर्दं पापिकर्मः
एपवक्तातहितहितवाके जनतः स्वर्वे पत्रयानकृतं वाकं तत्र वेड प्लुतं तद्धिना तस्यैव पाकः प्रहृतो योपे

ह॰ क॰ तथ्युपपणायिनि एवमुक्त्वा समारोहद्विमानं व्योमगामि तत् समेमप्राणधरो यानानां देवसज्जकुंभकः अहं तु कोपि तेना
र॰ म॰ ह्नारोहं वज्रभिष्टे ततस्तेन विमुन्यस्य मस्मायाप्यका पिरवतः गतेप्राणधरेतस्मिन्नहमन्वस्थितामनि प्रभाते मा
२३५ मसेभाषाजनतोमुपमेककः आहयमत्वकृतेनास्मिन्नानयंत्रविमानके इतस्ततोगतो भूर्वे योजनानां शतद्वये प्रेरि
235 तेनुश्वतस्तेन विमानेन त्वेगामिना तेनापियोजनशतं द्वयमत्यरगामहं ततः समुद्रइनैकस्य शंकाल्पक्वविमानकः
एषामवजनि हयाम: अस्यं पुरमिदं क्रमात् कौतुकाखुप्रविष्टोहं देवेन्द्रजमंदिरं वस्त्राभरणशय्यादि राजेपकर
णान्वितं सर्वतोयानवार्ष्णभः स्नानोप्तमाफलाप्यहं राजशय्यामतो राजा वेकाकीसमवितमम् निर्गते किं
करोमीह तन्म्यानर्थचक्रवित् बुनामीतोगते मे हि भयवाङ्कवत्ता नृपात् इति संचिन्त्य संहम नियातेदिव्यरूपट
त एकत्रावहि एणमुरु: सर्वेमामेवमादिशत् इहैव भद्र वस्तव्यं गतव्यं नान्यतस्त्वया आहारकाले चाहस्य
तव्येम्प्रमेदूरे क्रमात्र निर्मितमिदं दिविह्याणामनुनिश्चिते कृतं सर्वमेतन्मसं भयसंपश्य देवगृहः इत्युक्तोस्मी
हन्तं नं हि श्रेयालिव सतीत्वसे इतिवइत्यमुक्तापकृतावाह्निकमहं स्थितः आहस्य यावदाहारकालोस्मिन्मर
प्यमेद्वे तावद्दिरण्मयेष्वेव पात्रेषु पक्वतेषमे अपततवाङ्गतदीय शालिभक्तादि भोजनं चिंतितं चिन्तितं वा
तन्ममभोज्यमपानमन् तद्भक्त्वा चाहममवं देवाने है वनिर्हतः ततो गृहीनेवमया स्थितिरस्मिन्तु देशभो र
हितिर्तो पनमडाजन्मोगेन प्रतिवासरं भार्यापरिह्वदोवामेविंतितस्तु ततिष्ठति नेनयंत्रमयोत्रायजनः सर्वः कृ
तोमया इतीहागतस्य तत्वापि दैवेकाकी करोम्यहं राज्ञोलीलायितं तम्यपरीतामविषेयवस्तान् न देवानिर्मित

मूर्मिभृद्वंशोद्भवनर्दिनं विश्रामं तत्र प्राप्य शक्तिपरिचर्यापरैरपि इत्युक्त्वा तत्पथे ध्याने तेन राज्यपदेऽर्णसः नरवाहन
दत्तोऽवनीपतेस्तस्य सोऽभूत् ः तत्र वापीजलस्नातो वारिजार्चितमन्मथः तोमस्थ्यमपराह्णावस्थामिव प्रापितो भवत् ।
बुभुजे तेन चाहारान् प्राज्ञो पद्मापितो द्युमान् तेन राज्यपदेऽर्णा गृहीतेन ससमर्पितकोः ततः केनापि देहेन प्रसृष्टा
हारस्त्रमिकः स्तनताम्बूलभोगेसत्तश्चोपरि ततनवः स्तवे श्रेष्ठचिन्तामणिप्रत्यग्रमाहात्म्यविस्मितः संक्षेप
सूर्यधेनुक्षेमभेजे शयनोत्तमं कर्परिकानवोन्मदकाव्विनिद्रश्चात्र तेन कथा इत्युक्त्वा तत्रवीद्राज्यपदेऽपशयनास्थितः
किं न निद्रासि कल्याणि प्राप्य सेवापितां प्रियां उदारसत्त्वहृष्टे तेन स्वयं हि श्रीरिवागता मत्यहरूपे इवेदं तथा चरम
एवं विमिते यः सर्कारोपनिर्वाहशालीराजा नाम योदितः तस्यानुयोगी घेलो भाग्येः प्रतीहारो रथेवान भ्रत् तस्य
माणपदानाम भावाप्तरूपशालिनी सोऽर्घेलो भोवणिग्य मौल्लो भाइ ते च विश्वसन् वणिग्जायाव ह्यारेद्
मध्ये भार्यां स्वयं कृतां ग्रामनिक्षेपनिक्षेपणावणिजः स्तवाहरन् मद्धेरत्नाद्रुतनना द्रूपेण च वनेन च गजा
श्ववस्तुरत्नादिविक्रयं पंचविधमस्ता तेन सोऽपचयं द्रष्टा सोऽर्घेलो भोतु मोदय एकदा चात्र कोप्यागाद्दूरदेशान्तर
वणिक् महानल्पवेधतोनामसम्भृताश्चादिभांडभृत् तेनदृष्ट्वागतेभार्यामर्घेलो भोव्रवीत्स तं वणिक्स्त्वेवधेन
नाम मार्गोदेशांतरादिह प्रियेवाजिसहस्राणि पंच तस्मादानीमानय क्रीता तत्र स्वगुणमानो सहस्राणि तथा दश या
वरस्थसहस्रैः सैः तथास्त्रैचापि पंचभिः करोमि रचनां एतो वणिक्सांविदद्धाभिच एवमुक्त्वार्घेलो भेन प्रेषितः
तेन पापसता श्रगाल्मानपदातसपार्श्वं हावयनस्ता मार्गोत्पसन्चमल्पानतात्वस्तसहितान्हयान् रवितस्वाग ।

हे॰ क॰ तानस्मान्मन्त्रपारहनवच्छ्रेष्ठः सवनीकामविशेषानीतेकांतेनब्रवीद्राणिकः मूलेनूत्रहमेकंतेहयेवानदद्दम्यहं
र॰ प्र॰ शतानिवाजिनांपंचसहस्राणिचवासभं इन्द्रकाम्सोधिकेनापिनोपार्श्वपतस्सदर्शी ह्रीद्वनर्यलेचेद्द्याहकस्य
२७। ह्यानोपजाप्यते ततःसाप्रतिवाचन्मेवप्रद्यामहंपतिं श्वश्रापिवसुनानेमांप्रेरयदनिल्लोभतः इन्द्रकास्वय
२४० हेगानापत्येनस्मितदब्रवीत् इन्द्रकानेनवणिजारहःस्वावेधनेनसा सोर्थपापोर्थलोभमस्लोकीनाशपनि
ब्रवीत् पिपेवहस्रसहस्राणिपंचवाजिशतानिच एकयापदिलभ्यंतेराज्ञादोषस्तत्रकः तन्न्यक्षपार्श्वनसाध
प्रभातेद्दतमिष्यामि पतङ्गुनावचस्तस्याभर्तुःकाद्रहवसास्ता हदिमानपराजानविचिकित्साद्धिचिंतयत् दा
रविक्रियणेपापंहेनसत्वधिनाहिमं वंसपवभर्तामेयोमांमस्थ्यानेनिशुंगां चीनपरसहस्रेस्त्रक्रीणानेका
मयाप्यधीः इत्यालोच्यतमेदोषइत्यनुज्ञाप्यतेनतः कभर्तारमगात्तस्यगृहंस्वावेधनस्यसा स्ववतामागतेहट्
द्वाहृष्टाववहावनतेषा विक्रीयमानस्तत्मासेमेमेलान्मन्यपमतां प्राहिणेज्वार्थलोभायतस्मैतत्मनपेदत्ते
नष्टुल्कश्वानस्येववहुवाणिचपश्योदिते उवासतत्रपापाकंस्वर्णकामःसतांनिशां मूर्तयेवविरयामति
जवसम्पन्फलश्रिया प्रातस्तांह्यापकाम्पूमानघलेभनविहुयं स्त्रीवेनत्तेनमहिनात्मापयमानपराब्रवीत्
विक्रीतास्मिगतान्येनश्वानस्यकपंडुनः भार्याभवामिनिर्लज्जःसयपाकिमहत्तया ह्यपमेवममहृतव
दैवक्ष्याभर्तृभुना नयात्येनक्रीतास्मिसपवहिपतिर्मम इन्द्रकालेनपाश्वत्यालतेगतानालयेवनत् श्व
शुद्धवन्नर्थलोभायवाक्यंतस्यायथोमसद्यः पतङ्गनावलावैष्कुदानेतंनोनरायमः ततोहत्ववलानाम

वयस्योऽत्र सभाषत तस्याः खड्गवेधनाख्यस्य मादाने ग्रामनेतया प्रवीरस्य ततस्याग्रितव प्रणामिषीरतो सहितयागा
न्नगरात्तिलयानायां धात्रीहृतनलघा वलीयवलिभिश्चान्यैश्च कोमिथैः सहायातः वेलकार्णएणविक्रीतविवितः
पत्नोक्तितः श्रवमानविहन्या ह्यागहितः स्त्रीवितागतः नवस्त्रनोवलीनाय्टुनचमित्रवलान्वितः तत्कथंत
समर्थः स्यात्तस्य प्रत्यर्थिनो जये राजा चक्रे प्रवृत्तो तेदार विक्रिपत्र कृतं तत्कुं स्त्रीभवभूपोपिमाकयाहास्य
विभ्रमं इतिसख्यो निषिद्धोऽपि क्रोधात्त्वसैनिकः यावद्गुणं भूपोलोभारहे खड्गवेधनस्य सः तावत्तस्य सुमि
त्रस्य सैन्यैः खड्गवेधनस्य तत् सैन्यं तदीयं निर्गतं कृत्वं भग्नमभूत्क्षणं ततः पलायितः प्राप्तात्सोऽर्थलोभो नृपोति
कं राज्ञो खड्गवेधनात्सिन्नवाणि जादेवमिहताः इतिख्यातिः पश्चात्तत्कृतेनिकृतं तेन यः नृपोऽपि खड्गवेध स तेहि
खड्गवेधनेहतघा ततः संधानना मानेमन्त्रीराजानमब्रवीत् यथा तथा सशक्तो स्याव्यवहृत्य वाणिकस्मा तस्य कादे
शाभिमित्रैः सहायातैर्युतस्यादि लक्ष्यमभ्यर्थिकेदेवविघतेवस्वानितो ततेचनात्रविज्ञातेनतेनतस्मादकारणं
तत्स्नेघात्रस्य तेस्मद्धाः किं तावत्सोत्र जल्पति इतिमित्रैर्वचः श्रुत्वा राजावाहुबललस्ततः प्रहृष्टस्तमाहितं णोहृत्तेनतस्मै
खड्गवेधनाय सः सकलं तत्त्वोदेशात्क्रमात्प्रावदत्तत्सर्वमिति तावत्तमानपरासासि स्वहस्तोतेनतमभ्ययात् श्रुत्वैवतत्
दाश्रुपूर्णं स्वपतेन स्याश्चर्वीक्षिते गृहे खड्गवेधनस्यागमात्सार्थलोभो महीपतिः तत्रापपण्यान्खड्गवेधने प्रहृष्टमानपरामतो वि
धातुरपिलावण्यलन्याविसवदायिनी धादानतायाः सोऽस्याश्चर्यस्वापाक्षुन्वेषशावात् ग्रस्तणोतघयाहते
सर्थलोभस्य श्रुत्वा ततः श्रुत्वाचमनात्स्यतत्दर्थलोभनिरूपते तामपृच्छत्सुमहत्त्वाविकिमिदानींभवेदिति ततः

के॰ क॰ सपनिश्चितावादीहेवयेनात्मनापदि विक्रान्तान्यस्यनिःसृतं लब्धं कपालं पतितेन त्वद्भुतानन्येनास्मिन्नाभवत्तमिति
र॰ त्र वादिनि सवेचन्सोर्थलोभात्कामक्रोधवशाकुलः अर्थदत्तवणिग्नोराजन्नहेचानुक्तंविना गुण्यावहेहस्वसेन्याभ्या
२७१ समासमस्मेवत्सतो कृत्यर्थलोभस्यवचःश्रुत्वामहावणिजो भयात् नहिहृष्ण्यावहेश्यावोदातेवकिमुहेतिकेः पःपा
२५ प्यातिनपेमानुपरानस्यभविष्यति श्रुत्वैववादक्षमन्येव मितिरानाण्यभाषत ततोमानपरापेवरात्निवावेत्मा
नयोः पुरस्थमिहयात्रहितोनावरानरत्नामभा प्रवृत्तेवाहवेनत्रकेनाथानोन्यनदर्थे अर्थलोभेहविवणिक् पयस्य
इसमधावले नष्येववातंस्त्रीनन्योहत्वाश्चपतितेहितो धीरपत्यम्भियोपीवननेत्सुवणिजोवधीन् वारेनपेवमेष्य
नपविनोपरिताडितः अर्थलोभःसनिस्त्रुहस्तनोभूस्येरनीयत ततःसवणिजंमर्यसास्ववारामिप्रजितेसतेवा
कृवलोराजायथ्याविनसमानयत प्राश्नेवनदानीतेतस्मादेवसमर्पयत् प्रहस्यार्थलोभस्यसर्वस्वमस्यभाजि
ते नपदेवापरंकृतानष्टःपापास्वमंदिरं निक्षमपापसंपर्कान्सेनोपानिहितिष्ठेति सोपिप्रसद्यविहस्त्वासी
त्सवणिजःस्वके सहितोमानपरयाभार्यायावानुरक्तया एवदारःफलायतेहीनसत्वाङनानिव सप्तसो
पतिष्ठति स्वपमेतिपनस्ततः नरपेचिनयानिद्राभजस्वनविरेणहि राजश्रीमवामासिवेताकशेरिको
सभा इतिराज्यधराःश्रुत्वाततोन्तर्यर्थवहदवः नरवाहनदत्तःसभ्रमेनिद्रासमयोन्मवेः प्रातस्त्रायकृतावाहि
रोपावस्तातिष्ठति तावत्समोममुखोपोमात्संराज्यधरमभ्ययात् कल्पतरुविमानेनतस्मात्सभोरमयोनननन् क
मरसंभवंप्रख्याणमाप्यास्मेहोयिपोपनद्भुताहननाम्मेवातपंत्रविमानके नरवाहनदत्तापप्रवक्त्रासम

कौतुकपरं नरवाहनस्य मनः शीघ्रं वगामिनि निमगोमुखे: उद्धे ये लोके सोल्लासमभिवोष्ठलिनवीविकं मकर
करमन्त्रं च्यापनतनीरवा स्मितः नरवाहनदत्तः स्वम्ने कर्पूरसंभवे नत्रावतीर्णान्नु भर्त्सो विमानादवरुह्य सः
श्रान्तः परिवश्राम कोनकेन समगोमुखेः इह स्थ लोकनेवद्रागादेवाभीप्सितं पुरे प्रापे निहसरायं स्त्रपाणपनो राजजकन्तोनिके
नरेकेतस्वि रंवे स्महद्र पाधिष्टितो विधा सविवेषानिवासायनत्र यानमनल्पया श्रुते जितनाममानस्यार्णनान्वय राजग्ना
स्त्रियां श्रीयेकिमभिधानोद्यानमापनिं वनस्ताकं ग्रंथचनस्पनः शोभयनीवैदेशकावधि स्वमातिनहजसानवि
लोकोनमाहक्तिं प्रत्युवाच महाभाग श्रृणु सर्वं वदामि ते इह कर्पूरको नाम राजा कर्पूरसंभवे सत्यानपत्यः
सेतानहेतोः हरिप्रशंकरं भुङ्क्तिकायांसमसंदध्यानिराहारो राजपः त्रिरात्रोपोषितं देवो हरः स्वप्ने तमा
दिशत् उत्तिष्ठ भविता कन्या सामानेककन्या जनिष्यते विद्याधराणां सम्राजं या स्वप्नं पतिमवाप्स्यति इत्या
दिष्टो हरेणासौ प्रातः प्राबुद्ध भूपतिः निर्वेध्य भुङ्क्तिकार्यं च देवैः स्वपुरं नत्य मन्त्रिनः प्रविश्याथ तस्यासाकं
यकाभवनपारणे ततस्तस्याचिरादाज्ञो राज्ञी गर्भमधत्तमा कालेचासूत सर्वागं कन्या सर्वाङ्गसुन्द
रीं यया प्रभाविता तापरानानावेश्म निदीपकाः कज्जलाङ्कारमलिनत्वानिःश्वासानमुचन्निव कर्पूरिकेति
सा च पिता नेनाभिननः पित्रा एष कर्पूरकोरणाविधानाविहितोत्सवः क्रमाच्च बुद्धिसंप्राप्तालोककलोचन चन्द्रि
का कर्पूरिका राजसुतो यौवनस्था ववर्तते पिताचैहतं पत्युः स्या विवाहमभिकांक्षति प्रदृष्टे विप्रेसा पुरुष
द्वेषिणी मनस्विनी कन्या जन्मफलेकस्य विवाहे मतिकेच्छसि इति सदस्तनयासा च सख्यापृष्टमब्रवीत

हे॰ कं॰ सा विज्ञातिस्मरा या मे आपन्नं संभूत एव कारणं अस्ति तीरे महामोघे धर्मे हाख्ये चन्दनपादपः तस्यासन्निकटे सम्भूतानलि-
र॰ ग्र नालेकृते सरः तत्राहमभवं हंसी पूर्वजन्मनि कर्मतः साहमद्य नरराज्ञान तस्मिंश्चन्दनपादपे अकार्षं राजहंसेन
२५२ न सार्द्धं सहालये तत्रालये च संपामि प्रजातांस्तान् नकान्सुतान् अकस्मादेत्य धीवरवान्समुद्रे शौर्मिर पाहरत् ह
242 ते स्वपत्ये श्च तेन सार्द्धं हंसि हमन मूर्ती आसं श्चापि नीरस्थापि वलिमग्रवर्तिनी ततः स राजपुत्रं तिमामवेति पाति
भयात् उत्तिष्ठ किमपत्यानि ध्यातानानन्तशोचसि अन्यानि ते भविष्यन्ति सर्वं जीवद्भिराप्यते इति तं बाक यः शरणा ह
ह विविज्ञाव्य विनयन् धिग्गहां गृहघाः पापा बालापत्य द्विपी हस्ताः निःस्नेहा निःस्पृहाश्चैव स्त्रीशु भक्तिमती च
पि तस्मै किं समता पत्या किं वा देहेन दुःखिता इत्यालोच्याहं त्वं तत्रात्मनाभक्तिं प्राचीनं हृदि तत्रैव पुत्र ततस्तपस्य
हे समपश्यतः नातिस्मरा तत्र श्रीभूपादेजननाते इति प्रकल्पनात्वि प्रशरीरं जलपेयमया ततोहमद्य विज्ञा
मया तथापतेहं जन्मनि पूर्वजातौ च तस्याभर्ताऽभवत्तस्य तत्र समता संस्मरेत्यानकाक्षिं विशेषवरस्य निमेमतः
अतो विवाहं ते इच्छामि देवापनमतःपरं इत्युक्ते राजसहनयाम सुतापितपारहः तयामन्हतयापितत्माहिमाग
तव श्रीतं तदेवतेमया ख्यातेपुत्रयतश्चवानस्मि तदेव भाविनी भार्यापि तत्रैवा तन्मात्मजा सर्वविद्यापुराण हिम
विद्यश्चक्रवर्तिनः महिषी च समादिष्टा सर्वदेवेन शौधता तत्तत्रापि श्रुतं त्वापश्यामितिलकादिभिः किंचि
न्दर्यमानोऽतः कोपितमह देवयुक्ता उत्तिष्ठ पावनेगिरहं स्तामः किं भविष्यति इत्युक्तोपहतानाहारो बहु दिवासत
माविशं नरवाहनदत्तस्तामत्रेभीक्षोभसत्वान्वितः प्रातः संमंत्रिकार्यंतोगमद्विनसमं बहुः महाकृत्यकवेशा च।

क्रमाद्वनेस्थापयामासः तद्दृष्टीयोथ हाहंसिहाहंसीति वदन्मुहुः गतो राजकुलाद्दारिविश्राममजनतेद्धिनः तथाप्य
नेच्चतेरहस्तात्तरगतेवेचेटिकाः कृष्टिरिकां राजहंसं तं नाममवोचन्म विस्मयाः सिंहद्वारे युवादेवि हृष्टो
स्माभिर्महाव्रती सहितो यो पिपीयाथ तौ सौन्दर्येणाद्वितीयतां नारीजनमहामोहदायिनो मंत्रमन्तु
ते उच्चारयन्निहाहंसिहाहंसीति दिवानिशं तच्छ्रुत्वा मर्वहंसी सा राजपुत्री समकौतुका आनाययत्तमे
तामितस्वपार्श्वमात्मनः ददर्श चैनं सद्दामत्रपालकृतभूमिकं शोकरागायमोपानवन्नं शिवमिवस्म
रनिर्गमाद्वपश्यन्ती विस्मयोत्फुल्लपाहृशा किमेतदेव हाहंसिहाहंसीत्युच्यते त्वया एवं तया कोपित
दोहाहंसीत्येवमब्रवीत् ततः सहास्थितत्सत्समायस्त्रसिंमत्रवावतौ गृहे तेकपापामत्र खलु देवि समासतः
पूर्वं जन्मनि हंसोयं ममभवाल्कमयागतिः तद्वैषजलपल्लीरमहतःसरसस्तटे कृतालयः सभेहंसात यो
वेदनपादपे तस्मिन्देवादपत्येषु सममध्यामिरह तेषुसा पतत्सुहंसी शोकार्ता तत्रैवात्मानमाहिपत् ततो
सौ तद्वियोगार्तः पतितः शोकार्तो विरक्तिमान् स्तकामः शरीरं तत्सकल्पमकरोद्धरे जातिस्मरो हंसया सरा
तेषुतोस्य जन्मनि एवा वत्तचेमे भार्यापूर्वजातिस्मरा सती इति संकल्पदेहं वनस्यामेस्यति शोकरं विरहः तल
तेतमः समुद्धाभसिपातयत् ततो यं वत्सराजस्यकौशाम्ब्यां तनयो धुना नरवाहनदत्ताख्यो जातो जातिस्मरः
शुभे अथ सौ विद्याधरेन्द्राणां चक्रवर्ती भविष्यति इत्थं विवाकदमूहिव्याज्ञानत्ताक्षस्फुटं नदा क्रमेण यौवना
न्यापुः पित्राय परिणायितः दैवीकारणसम्भूतो दिव्यामदनमञ्चुकां ततो हेमप्रभाव्यस्य विद्याधरपतेः सु

हे.क. ना पनस्त्वयेहतवतीकन्यारत्नप्रभेत्यमं तथापिनास्मरेहंसीनायेमजानिनिर्द्दहेति पतत्वदुःखलष्टन्यायमहिमेतेन
र.प्र. वर्णिते अथास्यमगयायाततस्यासीत्तेरर्षीनेवने कथाविशिष्टतापस्याममहितीयस्मेदेवनः कण्यम्प्रेंगातन्याचे
२७२ तमेवेमानुग्रहाद्वुवैत् कर्मेयागात्मराप्तत्रकामोहंसमनमागमत् तम्पचान्नुपितीरस्यचेदनडुमवाप्तिनः प्रिया
२५३ भार्याभवेदृसीरिव्यवंच्छ्रापनस्मामा वेलाजलरुतापमयेशोकांतनम्नोचवाविधो हिमान्यात्मनिमहेसोपितवेवा
त्मानमच्छिपत् सोघशंभाः प्रसादान्वेजातोवत्मेयरात्मजः पूर्वजातिंचनोवेत्सिवत्सजातिस्मरोह्यसि साहं
सपिवमेवाब्धेःपारेकर्पूरसंभवे पुरेकर्पूरिकानामजातावराजसूतनाधुना तदूर्ध्वागच्छतत्रत्वंस्त्वांभार्यातामवा
प्स्यसि इत्युक्त्वासावलत्यन्तर्हितिराश्रस्वस्तिद्वतापसी अर्थवत्सस्यतत्सुजातमप्रहृतिसन्तत्वणतततः ततोभिमत्य
मार्गेणप्रावृत्तेनमयासह वनेस्मिन्गालवयमामाण्णेषुपणीकृतमयगजीविते अर्धेयकंतारमात्रप्राप्यदेशोवृथेतत
तत्रहेमपुरंष्याप्तेनेद्वाराज्यधर्मिथः महितोयायमिलितःप्रादाचेत्रविमानकं तस्मिनारुह्यभयदेहाग
तेहवसाहसे अधिकांतारमल्लचप्रमामावावामिदंपुरं पतत्स्वेमस्मावेवेद्याहंसीतिवदनिति श्रोतोदेविम
मास्वामीपावन्यामलदेतिके इदानींतन्मलोलरत्तकारमणदर्शनात् अर्थवेत्वेडःखमानिध्यनमोपमृतिमत्र
ते तस्मिन्नीलनलिनमनार्येयमहालितिपि एवंवचोविरविनोगोमवखमानिम्यमा सेवारप्रन्यथात्मयोमिनेकः
पतिकातदा अहोमयाप्रियवत्सस्तेहोमयामदेवसे विरकनापूरितेनः प्रेमास्त्राविविमर्षच उवाचसाहमम्येव
हेमपनावयत्मते एवंतन्महयेत्रकेषामायविज्ञानभूनवान् तरहंवोप्रनादासीप्रेमकीतेनितवादिने तवाह

नरसंतं स्नानाद्यैः सममानयत् ततः परीवारसंवेत्तितत्समवीक्षयन् पितरं तेन सचोपायानत्र दृश्येवतदंतिकं त
तोन्यत्र विवाहेच्छास्तनां वज्रादत्रेन यो नरवाहनदत्तेन संग्रामसमुच्चितविग्रहान् विद्याधरमहावक्रवर्तितलक्षणलोकि
ते रत्नाह्वानार्घ्यमात्मानेत्रामन्यत नतदा नृपः प्रददौ वासनंजामेतान स्वैककर्पूरिकां तदा नरवाहनदत्ताय यथा
विधिससादरं प्रदादस्मैच नामात्रे प्रतिवह्निप्रदक्षिणं कोटीतिस्रः सुवर्णस्य कर्पूरस्य च तावतीः यद्वाशयो
त्तुंगुस्तत्र शोभाद्रव्यभूमिवाग्गताः गिरिजोद्वाहहर्षस्यानीमहाकैलासमानवः मनस्तन्द्रस्तकोटिस्त्रुवृष्टाद्दासी
यानद्वयं स्वलेच्छतेनेदशोसास्मिन्कृतौ कर्पूरिकानृपः ततस्तस्थौ कृतोद्वाहः सकर्पूरिकयानया नरवाहन
दत्तोत्र समंसेन्यैवस्ततया कस्मनाभून्मनः प्रीतेः सवधूवरयोस्तयोः संगमो माधवीवल्लीवसंतोत्सवयोरिव
एहि व्रजामः कौशांबीमित्यन्येद्युः स सोऽब्रवीत् नरवाहनदत्तस्तां कृतोत्कर्पूरिकाप्रिया ततः प्रतिब्रवीत्सा
तं पद्येवं तत्स्वयाभिना तेनैवतद्विमानेन व्रजामस्त्वरितं ततः किं तच्चेत्स्वल्पप्रतीतोऽस्य विस्मितांद्धोकपाम्
हे इह प्राणधराख्योहि तद्धायेन विमानकृत् अस्त्येदेशांतरायातस्तेशीघ्रं कारयाम्यदः इत्युक्त्वा सा प्रती
हारमानाय्यैतत्तत्रवादिशत् गत्वा तं पेत्र तन्नाणकं प्राणधरं महत् सोऽभ्यास्त्रि विमानेनः प्रस्थानायो
पकल्पय एवं विसर्ज्य संमानं राज्ञे कर्पूरिकायया सा वीरीसुखोनपिज्ञेतां प्रस्थानेच्छां न्यवेदयत् स च बुद्धे
वतयाव दायात्पश्चैव भूपतिः नरवाहनदत्तोऽत स्तावदेव मचिंतयत् तद्वाराज्यपरस्थानात्प्रासिप्राणधरोध्रुवं
राजभीत्यास्वदेशाद्योविद्रुतस्तेनवर्णितः इत्यास्मिं चिंतरत्येव रात्रिश्च दिवसमागते आगात्यनीहारवतस्त

हे·क·
९ त्रं·
२४४
244

त्वा प्राणधरेण च सः स्वनिर्मितयन्त्रमयहंसविमानं कृत्वा नभसि मे सपवनस्पन्दानन्ताहे देवो वैवस्वतेनोक्तः इति प्राणध
रः सोपि प्रणतः प्रत्युवाचतं ततो यथा राज्यधरेण लोके दृष्टं यथावसः नरवाहनदत्तस्तस्य यातस्सेशंसत्सः श्र
युतेन सुदः प्राणधरेण समुपाहृते महाविमानेन सतः श्वश्रूदेवनाथभूभुजाः तस्मात्मे श्रमस्मारोप्य दासीकर्पूर
कोचते तेन राजनि सहितेन तत्ताः प्राणधरेण सः तेन च वत्सराजस्यमन्त्रिणा स्वश्वश्रूरचितमङ्गलः कर्पूरिकां राजपुत्री
नवामादाय तो वधूः दत्तदानो द्विजातिभ्यः सह दृष्टनिवेशैस्थिते नरवाहनदत्तोसावारुरोह समोत्सुकैः
स्वं समध्ये तद्वै यावद्यामो राज्यधरान्तिके ततो गृहमिति प्राणधरे तेनि जगारव ततस्तेनाहतेनाशु विमाने
नोत्पपात सः नभोमार्गेण त्येनेव वसुलीलं सपरिग्रहः तत्तण्डीरपिंगलधिंगलसौवर्णलिव प्रापहेमपुरं पार
ततस्राज्यधरस्यान्तत् ततो राज्यधरे सहे सदृष्टे सातिरेनातं दासीभिल्लमदासीके सेविमानेखुस्वेनसर्वे ग्राहक
सिवत समुद्रार्पकं रायमसुद्धिं सिनाशुत्ते पयोतेनेव कौशाम्बीविमानेन ततेवसः तत्रा सर्वराष्ट्रशंकितमवतीर्णं विबुधवि
मानवहनेन सान्तर्वान्नवत्सधातुकेर दृष्ट्वा विस्मितैर्जनता पौरैस्साहेमकरेणुर्दैवज्ञापितानास्य वत्सेशः प्रीतोत्ति
रागादेवदेवीस्नुषः दिभिः सहितः दृष्ट्वा विमानवाहनम् विनमविनत्सुल्लिखवरासंशुखते तेस्तानतेदभिहृतेवत्या
समेतमास्थितुद्वारा विमानान्तिसमेव नरदशनतुः स्वशिबिपिंजहोवाष्पं रत्नप्रभामवभार्यो गामावेदमदनमञ्चुकाचतदा
तस्पेमहतेद्वौ वरत्नेहरणैनरहितत्वप्ल्वे पौरेपुप्राणधरराणदोर्विनयधिवामास्याचमोप्तनपकन्तः महभूतिम
त्वं प्राणरता नानन्दयत्क्रमतपर्यायसत्कारैः सर्वेचेतनाविभूषितमरशाहेङ्कलेन जलधिमाक्रम्य समुपाक्र

नौसख्यपतिनायकं सोदर्यं मूर्त्तिमित्तस्य अनंतरं तनताशानन्दनामायातां स्त्रियमविवाप्यनरेन्द्रलो कर्पूरिकां नरवा
हं वत्सेशाग्रायपश्चाच्चिन्तावनितो नस्याशुपेनकं नेवत्सेशोऽवधत्यनीहारं अर्पितविमानवाहितकोचनक
हुरिवत्सकोटिदायादं आख्यातेन नरवाहनदत्तेन तनो विमानकर्तारं उपकारिणे सराजा प्राणधरं नमस्त्विमा
नयामास कर्पूरसंभवाराज्ञसुता संमानाकर्षितस्वयानैस्थः इति पञ्चमहर्षांसंमानप्रयोगात्खेचरपतिः अ
यनरायावतरामतन्नात्मष्टतिपयार्थमनं तपस्विनः राज्यधरसमानासादितविमानपुत्रागापयावती लोकेविः कर्पू
रिकाविवाहे विसृष्टोपि च हेमपुर्वोयपा विहिता प्रालापवरलोभलब्धे नागमने प्राणधराविमानेन पुत्रैकां ते स
नयानरश्रेष्ठे मन्त्रिवेपथाहूते कर्पूरांचकारमैसरारमविवापवत्सराजाय कोविदः कुञ्चनापरीक्ष च
नेषांयन्वनरेन्द्रं विनेत्रा राज्यधरप्रन्तदेवपहतेनोले चनेत्राशुगुयेः तत्तारे च विमानकर्ने रपरस्याप्सरप्रवे
गतिमव्यानाप्सुभासिद्धियायरवनाविनोविधतोविधिः इति ते निखिलेन तविस्मयप्रमदाकंपितमनस्के स्तनः
नगरे विदधवेगान्वितप्रभाकिल्लनिवृत्तमारेः रत्नप्रभावराङ्गीपतिव्रतो धर्मज्ञनिनतपतिनो धामं प्रथम
हमेभवे निजविद्याविहितनपस्थिरा तस्मै अथ नरवाहनदत्तो विनीतनगरनानागमविदः सविवेशराजधानी
पितृभिर्भार्यादिभिश्च सह तत्रोपागतमानितवेधुसहस्त्वयविक्कटनकोशः बहुभिस्तोषूरितवान्या
णपरस्याश्रयपतीहारो भुक्त्वोत्तरं च सम्पदि प्राणधरस्नेविजित्रपत्नातः देवावयो किल्लैवकर्पूरिकभूष
ताहमादिष्टे आगतवंतरितेसञ्जहिताहितरिमतंभवनमाप्पायां येनाहं ज्ञानीयो हेमप्राप्तामत्रपत्नीत्वमिति ।

क॰स॰ नद्दत्तवचो निश्चित्य मायापुंसां देवचन्द्रस्य चैव तदापथकर्पटिककायाराज्ञा लेखे स्वहस्तलिखितेनौ। नहि नरायु
र॰लं॰ नाहितं हस्तेनत्तोन्यथा समाश्लिति मयायुक्तविमानेन नानत्तुंक्तकनेप्रयानमतः नेह्रेदानशंवे सं
प॰ प्रतिमहितेन पाप्रयानमि मे यत्र जानीहि विमानेन यमानेशेन लेखप्रतीहारं अहमादायपञ्चहेवकमेघामिसुनाश्वि
२७५ ह्नेवयुवराज शिखामानिकनामस्तनमप्यचरणं तंभो नहुवत्तवस्यकं इतितेन हुक्तमुक्तेप्रणमय्य तेनाप्रवन्महानस्तु
245 नः लेखस्य लेखवते तोमप्रेक्ष्यकर्पटिकं तनदेवचन्द्रे नानतविनामयितेकार्पटिमृष्टे सोथमदन नृपि किंहिम
ज्ञात्वोः कमलाविनापरस्माच्छिनेन मेपुहतं इतिवस्य हस्तलिखितेकर्पटिकयानयाममर्पितलेखं तन्मं
प्रणयतौ तानत्तेप्यशस्ततोविनिन्नचविमसर्जनौ चाहस्य विमानं गगनगतौ नानाविस्मयैः सर्वैः दृष्टौ तौ नामनल
र्भिंयत्तकर्पटिकं नगरं नत्र सत्तोपनिमदनमञ्चकास्त्राव्यदनलेखौ तौ शाव्दे निवच्यन्वन्ह रणुत्ते कर्पटिकेन्ना।
पिपतिं श्रेष्ठं कनेस्तातार्थ प्राणयस्तस्य पंचसकुंभः सुप्रभाविनराज्यधरो नरवाहनदत्तपार्श्वमेवागात् सेनाग
तायसैन्यः कृत्वनकार्पटिकस्य मंदिरसमीपे नरवाहनदत्तोसौ मदयौवन तिवजीवनं चमहन्त् विक्रीडचनद्रिहि
तैः रवेयोथमवत्ते विमानकैविचरन् ग्रव्यमहिव भविष्यद्विधारस्वचक्रवर्तिगगनगतिं इत्यचनेदितवान्।
मनावरोधावस्तेयस्यतनयोप्यसनापहारव्य रत्नप्रभामदनमंचकोत्तरलतौ योकर्पटिकं समधिगमस्थिवेन
नाय ॥ इति महाकविश्रीसोमदेवभट्टविरचिते कथासरित्सागरे रत्नप्रभालम्बके नवमस्तरंगः ९ आदितस्त्रिचत्वारिं
शः ४२ समाप्तश्चायं रत्नप्रभालम्बकः ॥ अतः परं सूर्यप्रभालम्बको भविष्यति ॥ ॥

ॐ इदं गुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमन्दरान्दोलनात्पुरा किल कथामृतं हरमुखाम्बुधेरुद्गतं प्रसह्य रसयन्ति ये विगतवि
घ्नलब्धर्द्धयो धुरं दधति वैबुधीं भुवि भवप्रसादेन ते ॥ चलत्कर्णानिलोद्धूतसिन्दूरारुणिताम्बरः जयत्यकाले
(प्य)सृजन्सन्ध्यामिव गजाननः ॥ एवं वत्सेश्वरसुतः कौशाम्ब्यामपि तद्गृहे नरवाहनदत्तस्स भार्यासाच्यावस
स्थितः एकदापितुरास्थानेस्थितस्सुहृदन्वितः अवतीर्णं गगनतश्चदिव्यपुरुषं ददर्श सः प्रणतेन च सत्कृत्य पित्रा
साकं तत्क्षणान्तरे कस्त्वं किमागतोसीति पृष्टवान्सोप्यथाब्रवीत् अस्तीह वज्रकूटाख्यं पृष्ठे हिमवतः पुरम् ।
वज्रसारमयत्वाद्यत्तत्सत्यार्थनामकं तत्र वज्रप्रभाख्योहं राजा विद्याधराधिपः वज्रनिर्मितदेहत्वान्नाम्नान्वर्थेन
शैवमे मत्निर्मितेयथाकाले भक्तः सच्चक्रवर्तिनि अग्रजपूर्वविपक्षाणांमत्प्रसादाद्भविष्यति इति चाहं तेन तत्र
ह्येनादिष्टश्शम्भुना यदा तदायो भोप्रणामार्थमागतोस्मीह सांप्रतं वत्सराजसुतो दिव्यं कल्पं कामांशसंभवः
नरवाहनदत्तोनः शिशिशोविरनिर्मितः मत्तोप्यभयवेर्यचक्रवर्ती भविष्यति इति विद्याप्रभावेन विज्ञाते स्य
पन्नामया आसीच्च दिव्यकल्पेनःपरा मर्त्योप्यनुग्रहात् शार्वात्सूर्यप्रभोनाम चक्रवर्ती ह यद्यपि तदापि भूल्पप
कस्मिन्वेयर्यदत्तिलाप्रभुः उत्तरेश्रुतवर्माख्यचक्रवर्ती स्वभूत्तदा उभयोस्त्वथोरेककल्पस्थायीकचारिणोः
चक्रवर्त्यत्र भविता देव एव ततुणवान् इत्युक्तवन्तं वत्सेशस्सहितस्तेजनैस्तहलात् नरवाहनदत्तः स प्राह विद्या
धरेश्वरः कथं विद्याधरैश्वर्यं मनुष्येन मता पुरा प्राप्तं सूर्यप्रभेणेति तद्यथा नः कथितामिति ततो विविक्ते देवी
नामे विरचतो महिषौ स्मः राजावज्रप्रभो ब्रैक कथं नाम प्रचक्रमे शाकलनाम मद्रेषु बभूव नगरेश्वर चंद्रप्रभा

हृ. क. त्वा तत्रासीद्राज्ञो गारप्रभात्मजः आह्लादकारी विश्वस्य नाम्नान्वर्थोऽपि यो ऽभवत् संतापकारी शत्रूणां च स्वतुल
स. म. नप्रभः कीर्तिमत्यभिधानायां तस्य देव्यामजायत पुत्रोऽनपत्यस्य शुभैर्लक्षणैः सूचितोदयः एष सूर्यप्रभो ना
२७३ म राजा ज्ञानात् गुरिणा भावी विद्याधराधीशचक्रवर्तीति निर्मितः इत्युच्चचार गगनात् तस्मिञ्जाते ऽत्र दैववाक् तथा
246 वर्धिष्णुर्यो ऽस्य मुद्दमसम महीभृतः ततस्तत्सुतरां तिप्रसादोत्सवशालिनः सूर्यप्रभः स ववृधे राजपुत्रः पितु
र्गृहे बाल एव च विद्यानां कलानां च क्रमेण सः सर्वासां समतिप्रापमुपासितगुरुः स यो पूर्णषोडशवर्षं च गु
णोत्कर्षितप्रजम् यौवराज्ये ऽभ्यषिंचत्तं पिता चन्द्रप्रभो ऽथ सः सप्रदर्शितविख्यातमन्त्रिजातं न्यमीसमर्पयत् भास
प्रभासमिद्धार्थप्रहस्तप्रहस्तनीन्वहन् तैः समं युवराजत्वं धुरं तस्मिंश्च विभ्रति आजगामैकदा तत्र मयो ना
म महासुरः आस्थाने च स्थिते सूर्यप्रभे चन्द्रप्रभे स्थिते उपेत्य रचितातिथ्यं नृपादेवं मयो ऽब्रवीत् राजन्विद्याधरेशा
नां चक्रवर्तीति शूलिना सूर्यो विनिर्मितो भावी पुत्रः सूर्यप्रभस्तव तत्किं न साधयत्येष विद्यास्तत्याप्तदायिनीः
एतदर्थं विसृष्टोऽहमिह देवेन शम्भुना अनुजानीहि तद्यावदीमैनं शिक्षितुं याम्यहं विद्याधरेन्द्रा हि तेन विद्या
साधनानां क्रिया एतस्मिन्नाप्रियमीयौ हि कार्येषु विचरे स्मरः विद्यते ऽस्य लक्ष्मीर्याव्योः सो ऽपि पार्वेण निर्मितः।
सिद्धविद्याप्रभावस्तु स हास्मादभिविजित्य तं एष विद्याधराधीशचक्रवर्तित्वमाप्स्यति एवं मयेनाभिहिते राजा
चन्द्रप्रभो ऽब्रवीत् धन्याः स्मः पुत्रमेवानेष यत्पुत्रपूतामिति तत्तत्समापयत्वेनं तत्तान् माप्नुतम्।
स सूर्यप्रभं समासाद्य पातालं नीतवान्मयः तत्रोपदिष्टवांस्तस्मै तपांसि विद्यास्तथा राजपुत्रः समासाद्य वि

प्राप्तीश्रमसाधयत् विमानसाधनं तस्मै तैर्व्योपदिदेश सः येन भूतासनं नाम महद्विमानमपार्जयत् तद्विमाना
धिरूढश्च सिद्धविद्यः समधिके सूर्यप्रभः स पातालात्मयः स्वपुरमानयत् मापच्चपित्रोः पार्श्वं च नेजगादस्वज्ञा
मह्दे वे सिद्धभोगात्मस्वेद्द यावद्येषामद्देशुनः इस्मनवानीतमप्तीजगाममहमयाप्तकः नन्दविद्यासिद्धा
च सूनोः स्वेद्दप्रभोनयः सोथ सूर्यप्रभो विद्याप्रभावात्सचिवैः सह नानादेशान्विमानेन सदावभ्राम लील
या यत्र यत्र च यायात मयप्रपुरा जनकन्यका तत्र तत्र स्वयं वव्रे सा मानेकाममोहिता एकामदनसेनाख्याता
मालिन्याम्महीपतेः सुता वीरभटाख्यस्य तनया वेदिकावती अपरेनाधिराजस्य सिद्धेर्नीतोज्झितान्यतः
कांचीनगर्या नृपतेः कुंभीराख्यस्य चात्मजा ख्याता वरुणसेनाख्या रतीयारूपशालिनी लावानकाधिराज
स्य पौरवाख्यस्य भूपतेः सुता सुलोचनानाम चवन्द्रभीवाहुलोचना चीनदेशपतेराज्ञः सुरोहस्यात्मसंभवा
हारेहेमावदातांगी विद्युन्मालीति पंचमी कांतिसेनस्य नृपतेः श्रीकंठविषयप्रभोः सुता कांतिमतीना
म षष्ठी चापि जितापरः ततमेजनभूपस्य कौशाम्बीनगरीपतेः तनया चरुख्याताख्यासप्तमी मंजुभाषिणी
अविज्ञातहृतानीतचनासाउज्जापि विद्याधराः विद्यावलोद्गतेनास्मिन्नामन्तैन्तस्वसूनयः ताभिस्त्रीपान्तविद्याभिः
समेत्य गगनपदारमत् विद्याविरचितानेकदेहः सूर्यप्रभोऽत्र सः नभोविहारसंगीतपानगोष्ठ्यादिभिस्तथा वि
क्रीडसहितस्ताभिः सहस्ताध्येष्वमेविभिः दिवाचित्रकलाभिज्ञो लिलिखलिपिनांगनाः ऊर्ध्वं च नर्मवक्रोक्तीः
कोपयामास ताः प्रियाः ववलेष्वसकं पोद्दस्युरं विलखलिता तैः सदा रत्नामालिम्यांस्वगतो यानेषु खेचरः

बृ. क.
स. प.
२४०
247

मरानस्म् ऐश्वर्यत्स्मैमदनमेनया ध्यापयितास्मिपश्चात्भूनाम्ननविमानगः जगामवज्रनाराख्यंप्रह्लेक
हावेः पुरे नगाग्रहतस्वतननयोरात्तोरंभस्यपश्यतः रक्तांतारावलीनाम दृश्यमानः स्मराग्निना आपयौतामसं
लिङ्गींचपुनस्तत्रापुपाहृदत् अपरेराजननयोकन्योनाम्ना विलासिनी नरपंजापितायातेनस्याभ्रातर
मुपतेस्मरहस्ताग्रुधनामविद्याधरलेभिनेविधात् मानलेवमत्यायातेनस्यासंलभ्यसानुगो चक्रेमहिन
मूर्धानेतेकांताहरणेविर्णे भार्यावेधूइतिक्रोडाप्यववधीत्समनाद्भुभौ धर्मभंगाविलक्षौसौविहस्यप्रतिमुक्त
वान् ततःस्तवभिःसूर्यप्रभःकान्ताभिरन्वितः पितामहेनाविमानेनस्तुत्वंप्राकल्पयेत्ये ततश्चात्मपितः
वेदमममभूमिस्थतेनोतिके प्राहिणोन्नामलिखितांहतेवीरभटोनृपः समस्तदिशाग्रजेणनवेषमहतेहते।
नरेन्द्र विद्याधरेऽहि स्वाध्यायपदपतिस्तयोः स्नेहस्थापयितोस्मात्नदिहागच्छताधुना विवाहाश्चास्म
त्कारंमाविद्याधरेन्द्रप्रभेहृ एतच्छ्रुत्वाम साकं तादृते निश्चितवांस्तथा स्वपक्षन्तरगमनंराजावेदयमोहिते
मन्तावनिश्चयंज्ञानेपार्श्वेवीरभटस्य सः प्रहृत्ये प्राहिणोन्नमात्रं हतनागमागमौ समहस्ते जगवाहृ
ताहस्तावीरहृत्यावते तपसंस्थावनकार्यंतद्विद्दितमपूजितः नमस्मेनविस्मयापायोक्तप्रभपेणयातर
गमे महतेनाप्येवेदमप्यपार्श्वेविहायस्मा शशांकनम्मेनाशेवपद्मवीरभटेनृपे सोपितेमविवेकुनोनुष्टेराताम
मनयत् ततःकीर्तिमतीदेव्याः सहत्रप्रभःप्रभुः सूर्यप्रभोविलासिन्यानयामदनसेनया भूनामननविमानेनत
हस्मपरिच्छदो ताम्रासोवापरेघोसेस्थातःशपपत्रस्तनः ग्रहहः प्रहरमाचंतानमालिखीमवापक्षः हृष्पमानो।

जनैर्यौवनश्रियैकौतुकेनान्तिमलोचनैः ततस्तालावलीर्यैव कृतमप्रसुडमेनतो राज्ञा वीरभद्रेनैनां स्वयं विविशानुभूतीं
वेश्मनोरकसंसिक्तचाहरण्यापदेपदे कदाचिद्यौवनारीनां प्रकीर्णेन्द्वरामिव मश्रलेवेधिजामाजेः कनावीरभ
स्तयोः समं पश्चावेतनयाविवाहमाक्षिपोव्यधात् विशुद्धस्यहिमानामं महाहेतेवोचनस्युच प्रतेचमानमपूष्णाणां
रत्नाभरणभारकैः उष्णपुंवत्सानोनानावहुभाराभिमरितां वाणिनावमहस्त्रारिणिसमानिपंचरंगिना रूपाभरण
प्रख्यातामहस्तावारयोषितां वेश्याद्धहिश्चोपदृश्यो राजावीरभद्रस्तयोः सुवर्णप्रभस्यजामाता स्वस्तिमद्वश्वनयोमि
नः उपचारं समदैः सूकारविशेषैस्तथा तत्रैश्चिरोणप्यावन्धप्रहस्तादीनमानयत् चकारवोत्सवेहस्थमदने
कनगरेजने सुवर्णप्रभस्तत्रासीशिनस्तुकाः प्रियापरेः तत्कालेविविधाहारपानताम्बूलादिभोगभुक् तावस्त्तनयं
भस्य सक्तावाराद्वराजतः याताद्भुतः सुवासिनेजगाद स्वप्रभोर्वचः विद्यावलावलिभेनपवनाजेनतः कृतः
सुवर्णप्रभेननने यान्हराणोस्यः परभवः सुपवन्तानमस्वामिपदेवीरभद्रभूपतः प्रतिपन्नाः स्वसेधानेस्वमान
व्यसनसम्भवः तथैववान्तमन्यैश्चपयस्तसंधिमाश्रुतत् इहाप्यागमतानेनोचेत्सत्त्वतानोत्रनिष्कृतिः तद्भु
नातेचसंमान्यहृतेवीरभद्राविनः महस्तेसोत्रवीद्राजा नत्र्यवेदुप्रभः शृणु तमेवगच्छतेरंभमस्सदाकार्य
देवद् किंतमेयस्याभावीचक्रवर्तीश्चतिमितः विद्याद्भराणांतिर्ष्टेतेनेवसत्वंषभोधुना प्रसेनालक्तताया
स्वभार्यासिद्धेहृदाहृताः तत्याभालेसतापाणिककेपास्तेतनार्थितः तस्मीपरुवसवोनस्वमेषसोज्ञापयमाव
पे इतिराज्ञोक्तमेहशः महस्तोगगनेनसः गतामहरमाउत्रेणवनुराजमवापतत् तचारंभापसंदेशाप्रख्यातेना

सू.क. नमोदिनः नथैवागतमोवादीज्ञानीचेद्दप्रभापतन् चेद्दप्रभोयमविवेप्रभासेपेषणाकलान् ग्रानापपत्रांरेभ९
सू.प्र. सपापैनारवलीसनो नतैापैमाविमानेनसद्दन्तुधप्रभेसूः रज्ञावीरभरेनापिसवेश्चानेलसेविनः वनुराइ
२७८ वसेशापमार्गेक्कावननाजूले रेभेणभ्रुङ्गनम्लसपानजपानीविवेशाव नत्रंरेभोम्भसैालुमविवाहस्मक्रियोन्लवः
948 प्रसोखिरेमूहल्मपरज्ञारिद्वहिनोदेदो नामानवचसतपापासपैप्रभमपावरन पपानसनिनाभोगाः सर्वेवि
सनमापपो पावचनयेतनिष्ठेत्पन्सवःनेदिनाः हावे नावहेभानिकेकोवीनगर्पारतत्पापयो सनसाक्षुनि
सेदेशोरभश्रुंदपभंनपे साहृक्रेवीयोएनक्रंभीराख्योलिमेग्रनः नेनास्लःप्रपितोमेघहनोवक्कमिरेवव:
ससस्पेप्रभेनादोसतानीनाननसलव क्रनेवाघवपासख्यैनेस्महेतिमपाकृते नक्मापिनपैवनेसख्यैनेसह
सापव ग्रापांननेससमतृहेपावन्सपैप्रभापुना स्वहलीनापैपामीहसनोवहणसेनिका रनेघाम्भपैनातस
क्रियताभिनिवादिनः रेभसप्रइधीवेदप्रभोगज्ञाननावचः पहल्लेप्रेषिचलिमेणाकलानामनापनन भराद
हणसेनोसक्रंभीरसोनिकेपिवः प्रमेघक्षुविमानेनसवसपैप्रभसूसः रेभोवीरभरःसर्वेकोचीनसानुगा
पत्ः क्रंभीराभ्रुङ्गनासीवनानारव्रविनोछ्रेपी कांवीकोधीमिवभुवःसाविपानुणग्नास्फिनो नचकोविधिनाद
नोसनोसपैप्रभोपसः ववधोरदाङ्गरिक्रंभीरादविणनपाः निहनेनविवाहेवःमुकौनरघुवोधिने मुवु
प्रभासवावेवेप्रहलमवेसविपो देवश्रीकेठविषवेप्रभसगोनवानुहे नत्रप्रसंगतद्वेसोकोनिसेननपोभवे
न सपैप्रभोसमादापवनाकोतिमनीहनो गहमेजकरिष्यामिविधिवनसससक्रियया नवेम्पस्पाम्पहृदेवे

देउहि नत्वैह मोहितः इन्द्रस्य लक्ष्यत्वेनाहं यणं वंचमयोऽरितं पवनकेसहस्त्रेन राजा चेंद्रप्रभोऽभ्यधात् गच्छ कोऽसि
मतीं न हि तो पापवपतत्वे तिके तद्दल्लत्ववंधामवरुन्के तेन भूभृता तेरेवेनम्समागतामहस्तेन व्याकरोत् मा
तस्मात्तेन सज्जभीराः सर्वे चेंद्रप्रभादयः श्रीकंठविद्याधरानुगः विमानेन नभोगामिना तदाप्यगात्गतो राजा कौतिसेनः
सर्वमादिदे तावत्प्रवेशा हि नेः य धाइद्वाहमेगले द्दरैन स्वनदाकोतिमनसेस्तु पद्मभायच श्राश्रुवंजन तेनला
भपितेरत्नसेचयं ततनाहितेड्रष्टेनेतत्रनानाभोगोपसेविष्ठ सर्वेष्टुरूनः कोपाम्प्यामागतेवमभाषत तवमेन
यश्च पालाब्रवीतिभवतामिदं द्दनाकेनापिनचिरंपारवृष्टेतिमित्हता ज्ञातेवेद्यायपत्न्यामाः हस्ते सूर्यप्रभस्यसा
ततपासहसोस्माकेगृहमायातशोकितः सत्कान्यभेघापिघामिसभार्यतेयपाविधिप्रत्याशत्रवोस्रयंसम्
घाकंमण्डहे इन्द्रस्कोस्वामिववनेरुनतस्वेश्रीवयूवसः यथावेंद्रप्रभाः सधानेकोनेहितिपोब्रवीत् कथमे
वमधर्मोकेर्गम्यतेनस्यवेषमति तच्छ्रुत्वातनशेमिद्धार्थनाममंत्र्येवमभ्यधात् नान्यथादेवमेतत्यवंक्रमेवंहिसो
हेति सहितराजमहाराताापरितनस्तक्लोकतः अशेषमेयथाजीवसदेवान्मःपराजितः विरुद्धं किं नते
नोनेपापावरस्त्मिधायिना शत्रुतोदाहृतायावास्मावासवहुकनेपुना तद्वेतप्रेगृहीतस्यपत्न्यसे धोहियम्नृपः
तरपिमाविताकाश्चितस्यविलापलभ्यते इतिसिद्धार्थवचनेसवेश्रद्धपुरुते ततोजितज्ञात्विहेचंद्रप्रभस्ते
ततमितंरं सहस्तेविसर्जतेवरुनेनस्याप्यमानयत् सहस्त्रसुतागतापुकोशाम्बीशंहसेविदे विधाया
तीपतत्वेविचेंद्रप्रभमतोषपत् ततश्चेंद्रप्रभाधालेसूर्यप्रभवृतोगमा सकांतिसीनाः कौशाम्बीविमानेनाग

हे॰ क॰ मरूपाः तत्र सर्वे धिनामान्मलोकमगुरूमाहिता महूल्लान्यत्र यामा समस्तराजाजनमेजयः स्रौ चवक्र ताइहि त्रिविवा
ल॰ म ह्रैविपिमविव पेवहस्ति मुहस्त्राणिलसैचवरवाजिना रत्नकोवनमदहस्तकर्णरोगकृसु विनैः भौरेष्वनानामश्वा
२०५ नाम्लहस्त्राण्यपिपिवसुः चक्रेचवाखनतेकमपलोकमहोत्सवं मुनितव्राह्मणवंमानिनाविलराजके नाव
२५९ च्चाशंकिनैतत्वननः पिजवनायेमा रत्नाहतमवमम्यर्ण भाविशत्स्वात्मनः नमलाजलमाहाश्ववभूतः सरस्वा
दिशः भीताइवागतेहस्ताण्येमेन्वविद्याधरा नावचनन्दनातेषश्वमोथमहानिलः सेवितैः महद्गुज्ञाप सूवे
रानुत्विपत्रिव तत्तरोच्चरहयोन्योज्ञिविचाररवलेमहत हीमियोनिर्द्दच्चाकः मदिनादेमहाभुजे तस्म
येचानित्वभगोविद्याधरकमाभके एकंतथैवभायाविप्रशतिसस्वविस्मिताः श्रोषाद्वेषरतनयोदामो
दरएषजयतिप्रवराजः रेममेघरत्निगोचरसंयममनिपनपाटपोरस्य प्रणममतेजनमेद्रय भवनादनाहृता
किमस्थाने श्रावयगनहिमेनरेवेनेयोन्ययाहमने इतिनस्मिंलोकेविद्याधरवेदीततोलखणान तस्यदामोद
रस्यामाद्याजहारोत्सुयाभिरा नरश्चाहश्वनत्मेत्योगृहीनावत्रुचमेणी सूर्यप्रभोनभः क्रोधाङ्कयात
गविद्यया अन्तेनसूचविवास्त्रसम्बर्वेश्वनागुपाः महल्लवप्रभावक्षभासः सिद्धार्थप्रवच प्रज्ञाद्याः
सर्वेरमनीतीतधीतिशुभकरः विद्याधराणांतैःसार्कंप्रावर्ततमहारणः सूर्यप्रभस्याभ्यधावद्धनोदामोधरस्ततः
तत्रैनागलिसन्महणलस्त्रवाणिसवमेणा नेजनःकनिमेव्योमस्थलतरमेव्योनभस्थगुः सूमतमेवविविदु
धपमानःपरस्परं वधलब्धलनाश्वावमाजलाहधिराणा एतेनसःसूर्यप्रभारेषुकृत्तानस्यवस्कंधपः विद्या

हे क
स प
२५
250

स्पृशमानं च चक्रे च सहस्रतापरिणयोत्सवे दृष्टौ च वेदिकावर्तिसोमेश्वरादिकं तथा यथा वीरमराघावतिस्वरेनेन ललज्ञि
रे ततः स्वर्णप्रभेन च श्रिये नस्यत्रुरवेश्मनि आगात्योर वसे वेधीर लोलावादकारपि सोऽपि वेद्मप्रभमिदं निनस्वामि
वेवोभ्यघात सनाम लोचना नीता श्रीमत्स्वर्णप्रभेणामे ततो मानेव समघस्तघकः किं न मे गृहं आनीयतां साधुभ्या
भिः तावारंपादिदस्मरे तस्तुलेवमुवाभ्यधात् ततो वेद्मप्रभो नृपः आनायपत्महसले न पित्तपार्श्वं सलोचनां ततस्तु समभराः
सर्वे सह स्वर्णप्रभेन ते लावण्यकं विमानेन पथुवातेऽप्यगामिना ततो दाहोत्सवे कृत्वा स्वर्णप्रभ सलोचने रत्नेश्वरस्य
तेसापि पौरवो विनतक्रकः ततो पच स्वर्णमाणे ष स्व सवस्य श्वतेषु च पति याप सहोदासपि स्वते चेन नरेश्वरः सोऽप्यन्य व
स्न नवलिनार्णयामाम पार्थिवः सन कन्यस्तपाशाकं ते षामात्मभवे गृहे ततस्त्रे दशभीरनगात् स्वस्त सनाविता सतां
विष्णन्मालां गृहस्त्रेन तापयामास केतनं श्रेनोघस्त्रविमानेन सह स्वर्णप्रभापत्रुः वेद्मप्रभाद्याः सर्वे ते वीन देशोस
पोस्तवाः ततश्च निर्गतारस्मानिन कोद्यप्रवेशितां सलोचनां पि स हि तत्र्व के वैवाहिकं विधिं अत्रात्र विष्णन्माला
येन स्वर्णप्रभापव अमेतोहे महत्स्य स्वस्वयीनां गुरुकादिके ततः स्वनवतेले भोगेश्वद्मप्रभारवः विनमु
निकतिविन्स्त्रे स्वहा व्यविता तदा आसीत स्वर्णप्रभ आश्च विलसद् नयोवनः साहृदा लोच या विषतालया शामि
ततन्या एवं तत्र भुजन तु वेनचयचुरवेश्मनि ततो मातनसालः स्वर्णप्रभोऽभोगात्स्वं वा पवः ततः संव्यतिज्ञापयः प्रगुवैः साविवे
सह श्रमादीरमराशीस्ता नयी व सहितामुपान विस्मनिन दे प्रोक्षुत्ते सेवहमहीपालं आमन्यनत्त लासु महः विन भो
महेसानगाः भूनामानविमानेने दाहृ स्य यामवन्मनः स्वर्णप्रभः प्राय याष्ठाकल्ले न गारे शतां ऊर्विषसामेगाः ऊ

चिरं चिरं संगीतकरवैः अविज्ञातनभोऽङ्गकनस्रहशाभेद्नविधिः ऊचिन्तु यथाभीष्टं तत्र निजरवैरवैतालिकैः श्वेतसिता
सीमप्रद इति तत्सभामनुजः नवान्यः पित्रैवेश्मन्युषितवतीलतादिनमुपिपादरैसुलक्षितनभिगंवाच्यनिवहेस्लाभिः
स्नेहवागतः नानारत्नस्वर्णभारविनिर्हूरैः संख्यातितेलीलारम्भितदिनयोक्तविभवचक्रेपनाकोत्नके वहुव
स्पृशितिनिपातैतेनमहागोभिरतनतापुषितं स्वरनदम्भनगरनरैः कृतनमितनच्याकलेविवभो ततोमदनमेनयासह
सतवत्सुरुपभो यथाभिमतभोगांश्चकलकलसागंसपन्नावो उवाहपितसेगतः समविवोन्यपमीभृतः कृतागमनंसविदं
मयप्रदीनसमागमान्वहे इतिसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरे पद्मावतीलम्बके प्रथमस्तरंगः १ ओरितत्रवतत्र समाशिशः
॥ अथ तत्रैव कदाचित्त्रिनेत्रवेदश्मभेनपे स्वयंप्रभेवनतयत्समप्रसविवान्विते सिद्धार्थीदीर्तिनकथाप्रसंगेनमय
स्यते अकस्मादत्ववस्तुयासभामध्ये नभोऽथविवत्सदीमपाहः स्वरभिमिस्त ओविरासीतनः पश्चाउज्ज गासम
यामरः कृतेनाननाशिरःक्षेत्रगनलतेकोश्रिमहोवधिः नकाभरोत्तलज्ञात्निशायामिवपर्वतः यथार्हैः कृतमज्ज
राजावेदप्रभेणनः रत्नासनेऽपविष्टः सन्दानवेद्रोभ्यभाषित भक्ताभोगाइमेभोगामवद्विप्युवावतः कालोन्येषाननउघो
गेमितिकृतमतोपने इत्येषयाणपृथसान्यान्तवेयिताघवान् ततोविद्याधरेद्रणामिलिपामःहमेहणण मेघ्यमः
श्रुतशर्माणंयापस्यामः वेवरथिच समेहशमहापवेरापतुश्यात्रियतोचनः रद्देः स्वयंप्रभेदयावेचतसेनिजाल
तु रत्नादौवैवस्वैवनमस्यानिष्टः पिनाकिना एवंभूयामरेनोकेपहस्तादीनसायोवतान् वेदप्रभः पहिनवान्स्तौस्तवम
हीरूढ़तान् स्वयंप्रभस्वविद्याभिः स्वभार्याभिर्विणाविलान् सविभजेमयादेशात्स विभक्तानयश्ना नावचाज्ञस्ति पु
प्रभाभासितनिहितशुल्कैः अवतीर्णायातनलामादीमतिराप्यपि गहीनान्योपविष्टश्चवेदप्रभमब्रवीत् मेथितोहिमदे
हेणतेनवोक्तमिदंतव तातेमयापक्ष्यामिभिमहेश्वरनिदेशतः अवमत्यपार्श्वस्ममहापयितनमिष्यते सर्वविद्याधरा

बृ.क.
सू.प्र.
२५१
251

धीशा चक्रवर्तिपदे महत् तत्पुत्रकं तदस्माभिर्दत्तं हि स्फुरत्तवमीते विद्याधरकुलाम्भोदानं चैतस्य क्रमाद्गते अस्माकं प्राप्तिपदे
ण्डन्नवायेन नैवेवपतन् ऊरुयेन हि नायाय निष्ठितं वः प्रकल्प्यते पूर्वं च हृदयं तेऽपि यजमानो भवान्मया प्राप्तदाचाप्स्यसे
येन चैवं काकान्तवान् किं तदेतान्न नपेदोऽवहद्घनाशाधेकया परावरप्याद्दर्शनभवनामप्राबाधनत्त् इन्द्रकेशाकृ संदेशोनाद्
देवविहस्तान् मयो वादीन्नसाधकं सुरेन्द्रणा महात्मने सूर्यप्रभस्य मत्वेत्यप्यहं किं तदपार्थिकं ततो दासो दमयामेशान
तेनूनं तस्य किं मर्त्यापवचमनुष्याः सर्वमितश्चाधिकारिणः येंद्रेणसाधितं सर्वं परं किं नु रूपादिभिः पश्चाद्दत्तमस्माभिः
सेव्या सेश्क नूवभितेक मा गतेच्चतनेसेन्तेन रापिसमतन्स दानामहे स्थेरो पञ्च प्रामाण्यं तच्च तस्य किं ज्येष्ठागतेहि वण्णा
तमहंसं वृकयहते यद्भाममरप्राप्तिपत्यमधर्मं वा हतनृषा मपवहिहठान्ते हप्राप्तिपदे कीर्तितः कथाधर्मीनिगी।
च्छामीत्र वपाहि पारिपाथिते ततः तामस्तेनेभी भीत्रस्तहूतानत्रमेदं पश्चाच्च्यमेयकरणं देवावतारानस्यति ततस्तु दूयतेहि
विहितेमेकिम तुरैः सुर्चितेरेववदेवेचशंमोरेवानकाविनः परहूकेवहुत्रच्यानाशोवनितदपिमत किं तवदेवनिवहूरसेप
ज्ञोघतोहरः रवावश्चयतेनानाकिंतनेमसचकामति ततेतदेवतामायमर्वेवाच्यतयाप्नुते वयेचप्रस्तुतं क्रमस्यपदेतिक
येनतत एवं मयाश्रोत्रलोकेनारहर्षिरप्याज्ञसाः मयसंदेशमादाययपोतुरपतिप्राप्त गतेतस्मिन्मनोमात्रंतं वेदप्रभः
यतिं श्रुतसंदेशसाशोकमनुवाचैवं मयापात्रः नचाक्राद्दाभयकार्यं चैत्याश्रुतशर्मणः पदेदेवगणोसार्धमसदे
याणासश्रुते ततस्तं ख्यामस्यानमद्भुद्दशधिष्ठितावतः पुष्पन्यवेत्र्यितः प्रवमहिलावेस्यदानेवैः कृतस्त्रमादेवासमाकेत
यक्रेविशंतिके वराकस्यापरस्यातिकस्यशक्ति तेनाश्चय ततोरः ऊरुतोषोगकायंस्थिरविन्दोरिते मयेनकुंःसर्वे
तेतवपेवृतिमितिर श्रयकलोकस्वेदपाः सर्वैतत्राप्यवःक्रमात् नृपाधीरभराधालेखेचान्यमित्रवाप्वाः कृतोचित
सपर्येश्च सैन्येश्च सुराजवः अत्रार्थे दमयेश्रुपयकवाचैवं मयापास्वरः ऊरुपुमध्यहद्रसाप्तासोराजमहावलिं ततो यथाहे

वस्तामिन स्पा सर्वं थ्या स्य एतन्मयववः श्रु नाराजा वेदसभे पृष्ठतः हृदस्य बलिं से भार्यं कारयामास नन्द्याणे न
नोगनारदीना गोमये कर्मोपदेष्टुरिः वेदसभः स्वपं च चक्रे बलिं हृदस्य भक्तितः होमकर्म महत्तेव तत्तितनस्तिर
यं किंते मासाद्दाविश्मनवनदीभूतगणाधिपः सोर्चितो विधिवद्राजा समहे नेदमब्रवीत् सन्तुष्टेन दमादिष्ट
स्वपं देवेन शम्भुना सुपिशाकशतान्मा भूयस्त्वां मन्यामदतः सपं ममश्रुत्वा तो भवितो विघ्नचारिणा रक्षकः शु
करादेवी महोत्त बलिभागकः नेदीस्य वो भूतगणैः समहं तत्र निरोदये ननष्टं दृभोजानतमत्यपलत योरवे बलि
समाप्य होमान्ते विवेश समयः पुरं मानसस्वैः श्वेतेणानभिर्मचिवृते एकान्तस्थे वनं वेदसभ भूपमयो भयवान्
मुण्डरानस्थोनेव वाक्यमिद विरहितं नेदानवः स्वनीतात्वो समयुजो महाबलः सपं मम स्वतं उरीक संख्क सु
तवान्तमः देवाहृवहनौ नानि पिता ९ जो ९ वामिह तदानव शरीरे नेसं रत्नमाप्यतेमया श्रालिप्य गमादिव्याभिर
घपीभिह्नेनव तस्मात्वा विशप विवेपानालमपरसाव मविशपस्वं शरीरे नेपन्नामय पदिष्टया तद्वीरमवि
ष्टयतेनोवीर्यबलाधिकः तयाभविष्यस्य यथा न्येष्वस्य फचलनले सपं ममस्व तेनेव कोनेन वपुषाविरं सपुरी
कमवनारे भाविनाशो विरेश्वरः एवम्म्यापहराः श्रुत्वानपोनं मोवकारसः राजावेदसभो हृष्टः सिद्धार्थोस्मिदम
कवाव श्मनेरहस्य विष्टः किं यथ्यं पं चतोप्यानः श्रुतिशुतोनदस्याकं कारनिरदानवोनम किंचेष्यविस्मरतुस्माले
दारेस्यानतास्थितः परलोकागतो पृष्टवनः कोपं वपं वके एतस्मिन्नेव तः श्रुत्वा समजरादमयापहरः प्रविश्य तामि
मेतास्मिंशशरीरे योगयुक्तिनः स्वतेवेपरमात्मास्माला नेव पश्यत नचेवं विस्मरते ष्टपाछुतेनकारणे
घस्वतेवोमरतो न्वजागर्भेपानाममनेनमः किं विलस्व रत्नानेतः कोपोले मरणादिभिः स्वातेवेनव प्रोप्तासिवे
करावियोगयुक्तिनः भनः कारणमाविष्यासि शोषिह पोषिव सनिस्तन मनो उईशरदादिवरहानरम्

हृ. क.
स. प
२५२
252

सह मासे स्मरन्नेव तन्नातीयोगीच्छेवाखिलं तस्माद्विकल्पो मा भूद्वः प्रवृत्तेषु तपो महत् तद् दिव्योऽस्त्री रमासोति
सहसा संस्मरन्नेव तत्तातीयोगीच्छेवाखिलं तस्माद्विकल्पो मा भूद्वः प्रवृत्तेषु तपो महत् तद् दिव्यो शरीरमासोति
नरोऽत्र नाविवर्जिते पूर्ववदात्मनः सर्वे प्रविशेष वर्तमानेऽस्मिन् पापानीत नीरोगदिव्यदेहा भविष्यथ एतन्मयः
स्वरवचः श्रुत्वा सर्वे तपोनिते तन्मतत्पयुपविश्य शोकाद्वन्न्यतिपेदिरे तदा केन वसान्ये कामिलिताखिल
राजकः वेदगर्भाचेद्दभागेरावनोसंगमयथा तत्राचस्थापितपतेवद्विर्निर्दिष्यतेष्ठव स्तम्भभावेनाथ ल्लगुप
तिमयिदर्शिते विवेशाविवरे तोयसहसरिघ्रभेणः वेदगर्भः समं देव्या सिद्धार्थादैश्च मन्त्रिभिः प्रविश्य गता
दीर्घं वनेनाध्वानं ददर्शासः दिव्यं देवकुलं तत्र सहसर्वा विवेशनैः तावद्देयेष्वितः तत्र ज्वाला विवतह हिः तेषां
विद्याधराणां तावल्लेः सहसमापतन् तेनातेऽलभिमायाभि भायाः सूर्यप्रभस्यताः स्वहस्तालताले वैवसदार
अ्रातोदिवः श्रुत्वा तदा सभे नरे वापुपघेताश्चक्रवर्तिनः भार्यास्मत्स्वामिन तस्य यः सहैवो मनमापयासि तस्मात्मा
तवैवेनास्त पृच्छरहेसगौरवं सुप्त्वैव नमतानांपदेनामो वितमया तत्रालिका मणिकिं विमतिष्ठत्यत्र संस्पृशति इत्युक्ता
दिव्यभावाविलवन्मलेतिरोदधे राजानानामली चनीमालाह्न्हादीमभदादयः आसनन्योन्यष्टुडेनदेहस्यागन्कुलाय
माः तेताःसमालिविधसःआप्यर्थेताः सततःश्रवः तस्माहसेनश्चामिः कापाकल्याण समत्वः इति वाङ्नाभसूतेषां
तमग्रघोगगन्य वारयत् ततः प्रतीतमाणुस्तत तपुतरैवशृणुनः सर्वातरेवयानालेतस्मिन्देवकुलेष्वितं सर्वैहत
सर्वोचमे सवे वेदगर्भोऽथ या राजपेकमनाभूता श्रुतिविरानी मनुनतमं उपरीतामिनुद्यागमन्यदेह प्रवेशादि इत्युक्ता
ख्याय सात्त्विचयोगावमयरहस्यक शुक्तिदेहामरावेशात स्मात्र्प दिदेशमः जगमरदवस्र्यो गेन्द्रा सैणा सिद्धिरिस्चपत तानुवा
नेय्यमेष्यमानमादिनिकेतवर्तम सुरेश्वर चिन्तामात तवाङ्नि स्वेरस्य वः एतदर्थं जपतपः शेषमन्ये पिलेते संग्राममपिते
इति स्वभोगमाशयः आसीत्कोऽपि शाकल्यकालो नाम महाद्विजः समानाश्रुतो गोवर्णजपं वके दिवानिशम्

जपतस्तस्य तत्रागाद्दिव्यं वर्षशतं ह्ययं ततोस्य शिरसो छिन्नमर्चिरा विरभून्महत् येन सूर्यायुतेनेव
वपुष्मतेनास्वैरगति सिद्धादीनां तिरोद्धाभूज्ज्वालं च जगत्त्रयम् ब्रह्माण एत्य तं वरोभीष्टं तं गृह्णाण
जप्तेनानेन मी लोकास्तव दर्शिता तु ब्रह्मेत्युक्त्वा उपेत्य तम् जपादन्यत्र मा भून्मे रतिरिति विषयं वमे वरो
नान्यद्गृह्णामि किंचिदिति तामसत्तुवाच सः निर्वंधं तेषु क्रुद्धेष्वहं ततो गतवानपि हरन्तः उत्तरे हिमवत्पार्श्वे
जपतो सीत्स जापकः तत्राप्यसह्यतेजा स विशोषयन्क्रमाद्धरा तदा विज्ञाय तत्सेन्द्रः प्रजिघाय सुराङ्गनाः सधी
रो लोभयन्तीस्तानन्तरं या यापि मन्यत विसृष्टास्तेन ते मस्तम्मे मन्त्रं विससृजुः सुराः उपेत्य तमथ प्राह स स्वब्रह्म
न्मर्त्यं शरीरं त्यज चिरम् न जीवति तदात्मानं त्यज मा लेश त्वयि स्थितम् तच्छ्रुत्वा स द्विजो वादीद्यदि पूर्णो ममावधिः
प्राप्य वस्तु मकस्मान्मां नयसे किं प्रतीच्छ मे स्वयं च नाहमात्मानं त्यजे यं पापं ब्राह्मणस्तु रे प्राप्य यातीभवेयं हि पुरी
री रेका मद्गुर्जन् इत्युक्ते तं तं ते नेतत्प्रभावान्नाभवद्यदा तदा परांगमुखो भूत्वा सजगाम यथागतम् ततो
विजितकालं तं कालं सातिशयं द्विजम् बलाद्धर्तुमवाच्छाभ्यां नितायेन्द्रः सुरालयम् तत्रापीन्द्रादयो भूयो
वराः थैर्वो अथयं ति तं यावत्तावन्नपस्तेन मार्गेन तां द्रुणये यो सतदुच्चायथावत् तजापकं तमभाषत देवेभ्यो
न गृह्णामि वरं मत्तो गृह्णाण भो ततः श्रुत्वा स विहस्य तं जापको भ्यवदन्नृपम् त्वं शक्तो वरदाने मे त्रिदशेभ्या
पगृह्णतः इत्यूचिवांसं तं विप्रं श्रुत्वा उक्तवान् वाच सः शक्तो न तेहं प्राक्तनं त्वमस्य स्वदेहि तं वरम् ततः सजा
पकोवादीद्यत्वभीष्टं ह्यणीषतत् ददामीत्यत तच्छ्रुत्वा राजा नात विमृष्य सः अहं ददामि विप्रायं गृह्णा
तीत्यचितो विधिः विपरीतमिदं गृह्णामि श्रुहमेष ददातियत् इति यावत्स नृपति विचिकित्सन्विलम्बते

तावद्विवदमानौ द्वौ तत्र विप्राववेयतुः तौ तं दृष्ट्वान्तयस्यास्य यज्ञोन्मायार्थमूचतु एकोऽब्रवीत्प्रदत्ता मे
गौरनेन सदक्षिणा तामेष प्रतिददानस्याह स्मादहृत्यागात्य सोन किं अथापरोऽभ्यदत्ता नाहं क्रीतमूल्यप्र
विशेह न चार्थिता मेतः कस्माद्गृह्णास्येषमावलात् एतत् श्रुत्वान्ययोवादी दात्वे प्रायेण श्रुद्धाति प्रति
गृह्णात्कथं दातेवलात्पतिददाति गां इत्युक्तवंत तं भूपमुक्ताकालज्ञानरोऽब्रवीत् राजन्नजानामि वेदवं
सायतत्तायकाद्द्विजात् वरमभ्यर्थ्य संप्राप्तं कस्माद्गृह्णामि नामतः ततो निरुत्तरो राजा जापकं
तं जगाद सः भगवन्मह्यं जपस्याद्य फले वितरमेव रम् इति तस्मै ततो राज्ञे जापकः स वरं ददौ ।
सर्वलोकगतिं लेभे तेन राजा समाधिच जापकः स्वर्गिवाख्यानां देवानां लोकमाप्तवान् तत्रास्थितश्च
तूष्णी कल्पान्त्सनराहृत भूतले प्राप्य सतेव तायोमात्मसिद्धिं लेभे च प्राप्य तीम् एवं स्वर्गादिवाप्युवेः सिद्धि
रेवा कृतेबुधे स्त्वान्वयायामप्तासुते तेन राजेसदेहमाविष्ट इत्युक्तापहृतयोगेन मयेन प्रमुदे परम् सूदायं
ततयामास्तो राजा चन्द्रप्रभोऽपि सः ततो द्वितीयं पातालं नीत्वा तेन मयेन सः प्राविशत गृहं दिव्यं
पुत्रादि सहितोऽन्यः तत्रानहं हशुजंलेच सर्वं सु प्रामिव स्थितम् महान्तमेकं पुरुषं पतितं शयनोत्त
मे महौषधिवृता भर्वंके विकृताकृतिभीषणं विषमवदनाम्भोजं दैत्यराजस्तानितम् सोयमत्रास्य
देहांत एवं भार्याहतः स्थितः प्रवेष्टव्यमिति स्माह ततश्चन्द्रप्रभं मयः सोऽप्यनेनोपदिष्टेनेयोगमा
स्थाय भूय ततः तस्मिन्पुरुषदेहे तेनस्नाकंस तन्तुरा विष्टात् ततः सुविर्जं भिकां कृत्वा प्रानेरुन्मीलस्ताक्षे
गतनिद्र इवोत्तस्थौ पुरुषः शयनीयतः दिष्ट्या देवः सुनीथोऽयं पुनर्जीवित एव नः इति तत्रोदभूत्रादो

हृष्टास्सर्वभूत्कृतः सूर्यप्रभाद्यास्सर्वेऽत्र विषण्णाः सहसाभवन् हृष्टानि पतितं तं चन्द्रप्रभदेहं सजीवितं
चन्द्रप्रभास्सुनीथश्च स्वस्वसायादिवोत्थितः हृष्टा मयं ववन्दे स पितरं पादयोर्पतन् स पिता पतितमालिं
गपृष्टवान्सर्वसन्निधौ कच्चित्स्मरसि पुत्र हे जन्मनी द्वे हि संप्रति सोऽपि स्मरामीत्युक्त्वैव वयस्यश्चन्द्रप्रभज
न्मनि सुनीथजन्मनि वयस्य स्वर्गेनेऽत्र उक्तवान् नामग्राहं सदेवीकान्स सूर्यप्रभादिकान् एकैकमा
ख्यातवान्सर्वभार्याश्च दानवीः चन्द्रप्रभेन ज्ञाते च देहे दृष्ट्वाज्य युक्तितः भवेत्ता हृदययोगीति स्थाप
यामास रक्षितम् ततोऽभवन्नन्दमयाणां जातपतिय निहताः चन्द्रप्रभासुनीथं तं हृष्टा सूर्यप्रभादयः म
यास्सर्वे च सुनीत्वा तां हर्षानीत्वा पुरानतः प्रत्यपादयामास हेमरत्नचित्रं पुरम् प्रविष्टास्तत्र वैदूर्यवापी
तेष्टदृष्टश्चभूतानाम् सुधारसेन नस्नाचतीरे सर्वेऽप्युपाविशत् ते पपुश्चात तत्रापानमसता दिकमत्रैत सु
नीथभार्यायहूते विचित्रैर्मणिभाजनैः तेन पानेन ते सर्वे मत्तसुप्तोत्थितास्ततः संपेदिरे दिव्यदेहा
महाबलपराक्रमः चन्द्रप्रभसुनीथं स वतेतावादीन्मयासुरा पुत्र हि यामः पश्यस्त्वा मातरं सुचिरादिति
ततस्तथेति सोऽस्तुत्सः सुनीथोऽथ सरे मयः ययौ चतुर्थं पातालं सह सूर्यप्रभादिभिः तत्र चित्राणि प
श्यंतो नानाधातुमयानि ते पुराण्यकेत्र प्रापुः सर्वे सर्वहिरण्मयम् तत्र रत्नमयस्तम्भे सर्वसंपन्नि
केतने ददृशुर्मयभार्यां तां ते सुनीथस्य मातरम् नानालीलावती रूपेनायः कृतसंगनाम् हृतनाम
रकन्याभिः सर्वाभरणभूषिताम् साऽदृष्ट्वैव सुनीथं तमुदतिष्ठत्ससंभ्रमः सुनीथोऽप्यपतत्तस्याश्चरभिवा

लं.क देव्याः पादयोः ततः सा तं चिराद्दृष्ट्वा समाश्लिष्योदश्रुरात्मजं पुनस्तत्राप्निहिते तु ते श्वशुरं प्राप सुपतिम् अथाब्रवी
सूर्यप्र मयोऽद्विसंपुण्डरीकोऽपरः सुते पुत्रः पुत्रोऽस्य पुनर्जातः सूर्यप्रभोऽव्ययम् एष विद्याधरेन्द्राणां चक्रवर्ती भ
२५७ विताऽपि तेनैव पूर्वीरेण भावी दैवविनिर्मितः ततश्चैते वाभिपद्यन्ते तान् सा सोत्सुकया दृष्टा सूर्यप्र
257 भापपातेति पादयोः सचिवैः सह किं सपुण्डरीकदेहे नवत्स तेनैव शोभसे इति लीलावतीदत्ताशाशिष
तमभाषत ततोऽत्र पुत्राभ्युदये मयो मन्दोदरीं सुतां विभीषणं च संस्मार स्मृतावाजग्मतुश्च तौ गृहीतातस्
वसत्कारः सतं प्राह विभीषणः करोषि यदि महाकं दानवेन्द्रैर्वरामितम् दानवेषु त्वमेवैकः सुकृती
शुभजीवितः देवैः सह न ते कार्या न दा कारणैर्वैरितः नहि विरोधे हि नायाया हन्ते कश्चिद्गुणोऽस्ति वः ।
निहिता हि सुरैः संख्ये शतशो दानवास्त्वैः स्वराः तच्छ्रुत्वा तं मयो वोचनवलान्नु कर्मेह वयम् हन्तास्तु वैतिसा
केवकव्यं प्रनमहामहे ये चास्त्वराहनास्ते वस्तेन बभूवुः प्रमादिनः अप्रमत्ताः स्तः किं नैव बलिप्रधृतयो
हता इत्याद्युक्तो मयो नाथ मन्दोदर्या सहैव सः राक्षसेन्द्रः समामेत्य जगाम वषणीं निजान् सूर्यप्र
भादिभिर्युक्तो गत्वा नीयश्च मयेन सः निःसन्तती ये पाताले बलिं राजानमीक्षितुं स्वर्गादप्यधिके तत्र
सर्वैस्तैर्ददृशुर्बलिम् आमुक्तहारमुकुटं हृष्टं दितिजदानवैः निपेतुः पादयोस्तस्य सुनीथाद्याः क्रमेण ते
सोऽपि तान्मानयामास सत्कारेण यथोचितम् मयावेदितवृत्तान्तहृष्टः सोऽथ बलिस्ततः प्रह्लाद
मानाययत्वांश्चान्यानपरान्दानवाधिपान् तानप्यत्र सुनीथाद्याः पादयोस्ते ववन्दिरे ते चाभिनन्दनं तु

स्तान्महानानन्दनिर्भराः अथात्र बलिराट्सम्भूताचन्द्रप्रभो भुवि सुनीथः सुतनुप्राप्त्याप्रसज्जी-
वितपेषनः सर्वंहीकावनोरेष्वप्राप्तः सूर्यप्रभोप्यसौ पूर्वेणचायुमा द्विष्टोभावेविद्याधरेश्वरः एतद्य
त्प्रभावाज्जातोहंसुस्थवन्धनः तेदत्तामपामवाप्याभ्याथ एवमभ्युदयोस्तिनः एतद्बलिवचः श्रुत्वा
शुक्रः प्रोवाचतद्गुरुः धर्मेणचरतांसन्ते नास्माकमभ्युदयः क्वचित् तस्माद्धर्मेणवर्तध्वं कृतेनायाप्रिमहर्षः
ततश्चतादानवास्तवतेष्यति नियमेश्यमथुः सप्तपातालयतयोयत्तत्रमिलितास्तदा बलिश्चात्रोत्सव
चक्रे सुनीथप्राप्तहर्षितः अत्रांतरेचतत्रागात्सगुन्नारदोमुनिः गृहीत्वाचैयविष्णुदानवोस्तानुवाचसः
प्रेषितोहमिहेन्द्रेणत्वस्येवंवदत्ययःकिल सुनीथजीवितप्राप्त्यासंतोषःपरमोमम तदिदानीनका
र्यनः पुनर्वैरमकारणं विरोध्यनचैवास्यपदेनेणकृतधर्मणा एवमुक्तेन्द्रवाक्येतप्रह्लादोमुनिरब्रवीत्
सुनीथजीवितात्सिद्धिरिन्द्रस्येति किमन्यथा अकारणविरोधंचवयंतावन्नकुर्महे अद्येवनियमोस्मा
भिः कृतोमर्वैः गुरोपरः कृतप्रामोसपक्षत्वमाश्रित्यसवलाधिद्रि अस्माहिरुद्धं कृतेतेनास्माकं
तत्रवाच्यतः सूर्यप्रभस्यपक्षेणदेवदेवेनशंभुना प्रागेवहियमादिष्टः सपूर्वाराधितोस्ययत्
तदस्मिन्नीश्वरादिष्टेकार्येकिंकुर्महेवयम् तन्निष्कारणमेवैतच्छ्रुत्वाक्रोवत्त्यतमजसम् इत्युक्तोदानवे
न्द्रेणप्रह्लादेनसनारदः तथेतिवासवंनिरन्तदर्षीणमण्वन्मुनिः तस्मिन्गतेदानवेन्द्रानुषनाः
स्तानभाषत वैरानुबन्धः कार्येस्मिंस्तावरिद्धस्यहपपेन किंत्वस्माभिःप्रसादेकवद्धकेव्यमहेश्वरीकातस

सू. क
सूर्यप्र
२५५
255

प्राप्तिं किं कुर्यांराज्यावाप्तस्यैवेप्सवी इति पृष्टवचः श्रुत्वा तानवासेन मनाव सहप्रह्लादमाम्यवलिं ज
गाम निजालयम् ततश्च तत्र पाताले प्रह्लादस्याम्यं गते उत्थाय स दसो राजा विवेशाभ्यन्तरं बलिः
यमः स्वनीयचान्येते सर्वे सूर्यप्रभादयः प्रणम्य बलिमाजग्मुः स्वस्वमेव निकेतनम् तत्रोवि
तकृताहाररपानेष्वस्मसमेत्य सा लीलावती मनोवती यन्ते जगाद जननी निजा पुत्र जाः
नास्मिय दिसाभार्यास्त्नमहतास्सुताः तेजस्वतीथेनुपाम्य तन्मशेमंगलावती चन्द्रप्रभपुरी
वेलाप वदिनीनाचयात्वया प्रभासस्य वसो रत्नावल्यै कीर्तिमतीमताम् तिस्रस्त्वदेता सुप्रवा
सदृष्ट्वा `` त्वया उत्सृज्य मम स्वभार्यास्नास्ति सोरमसा मम मर्पयेत् ततस्तस्मिन्दिने राज्ञो
मनोवतीजेष्ठयात्वया तेजस्वत्या समं प्राप्य वासवेष्मविवेशसा तत्रायभुक्ते सततया
त्वचिरोल्लकया सह नरक्रीडाम् अखंतं ततस्त्वागभुक्त्वमपि तनम् सूर्यप्रभस्तु सचिवैः सह
वामगेहेषु रे निषद्यत्स्वामय त्नीका निषीदस्त्रयनीयके विस्ते हे न किमते न स्वप्रिया
त्यजनावहिः इतीवनिन्दालित सैकसायमनायये प्रहस्तस्य च पुत्रीर्णी व कार्यचिंतैक
संगिनः श्रीमन्तयरितः सूर्यप्रभेनिद्रायय्युः सुखम् तावत्सूर्यप्रभासोत्र प्रहस्तस्य सखीयुताम्
प्रविश्यन्तीदद्दृष्ट्वत्त वरकन्यामत्त्वनमाम् साभूत्सुरांगनासंगा विद्याधरस्य पुत्री मम इत्युक्त्वा
यापिविधिनायातालेस्थापितामिव सूर्यप्रभचकेयस्मादितियावद्विसर्पति तावत्सा

तत्सखी चैतत्स्वप्ने चैके कैमैतत्र श्रुचक्रवर्तिविक्रान्तान्हित्वात्तहृल्लग्नानितम् दृष्ट्वास्सूर्यप्रभं सान
मयागान्मथ्यप्रशायिनम् उवाच च सखीं सोऽयं सख्यु उत्स्प्रपादयोः एतं निद्राच्च प्रीताभ्यां
कराभ्यां प्रतिबोधय ततः श्रुत्वा तत्सखी सा तं तथा चक्रे स चेद्रागा सूर्यप्रभो व्याजस्वप्नं विहाय
प्रोद्घाटयत् वीक्ष्य तां वाच कन्ये ते के युवां के मिहागमः भवत्यामिति तत् श्रुत्वा तत्सखी तम
मभाषत शृणु देवात्रियाता लेह्विती यीथियतेजेयी अमीलयति दैत्येन्द्र हिरण्याक्षसुतो
वती कलावतीति तस्यैषा प्राणेभ्योऽप्यधिका सुता मयतो यवलेपार्श्वादागतैतत्तत्पिताव
वीत दिष्ट्या द्विजीवितेषा मा: सुनीथः पुनरीक्षितः सम्यङ्गीकावतारस्य दृष्टः सूर्यप्रभो युवा
त्वष्टः खेचरस्य चक्रवर्तीभावे हरेण्यायः तदिहानन्दमस्मानेसुनीथस्य करोम्यहम् सुतां सू
र्यप्रभायैतां प्रयच्छामि कलावतीम् सुनीथायैकगोत्रता हातुचेषा न युज्यते सूर्यप्रभस्य
पुत्रोस्य राजजन्मनि नामरे ततस्त्वस्य च मामा मानः कृतसम्यक्कृताभवत् एतस्मिन्वचः श्रु
त्वा तत्क्षणात्कृष्टमानसा मत्सखी यमिहायाता तावद्दर्शनकुतूहलात् एवं तयोक्ते तत्सखा
निद्रातिसमरेषु एवं सा तदपि प्रायता त्स्वैत्स्वयं त्वा तत्सूर्यप्रभस्य तदा साथ कन्याविनिद्रस्य
प्रहस्त सांतिकं प्राप्तैः गत्वा सखी सखीनो क्राः स्वमसैव हार्ययो प्रहस्तश्चाभ्युपागतदेवज्ञा

वृक
सूर्यप्र
२५६
256

गर्षि किं न वा इति सूर्यप्रभं स्माह स चोत्तिष्ठन् ममन्यथात सुखे जागर्मि निद्रा हि मम नाद्यैः काकिनः
कुतः विज्ञापितं वदाम्येतं स्वप्ने गोप्यं हि किं त्वयि स्वप्ने नैव प्रविश्य हि मया दृष्टा सखीयुता ।
कन्यैकैका च यामुक्तिं मैस्वलोकेऽपि न दृश्यते द्वारा न च गता साकापि हृतेव मम मानसम् त
द्वेपश्यमच्यस्ता मि हे व क्वचन स्थिताम् इति सूर्यप्रभेणोक्तः प्रहस्तोऽप्यवहितः दृष्ट्वा त्वं ता
स्थितां सख्यां समं कन्यामभाषत मया तदुपरोधेन स्वसामेष विबोधितः तत्त्वमथ पुण्यो ये
न पुनर्देहि स्वदर्शनम् यच्छ्रुत्वा स त्वं भूयोऽपि कृतार्थकरणो हृष्टः तवपश्यपति चैषोऽपि हि दृष्टमा
त्रवपूर्णीकृतः प्रबुद्धो न स्वमेनाह मृ[illegible]कृता भवत्कथा कृतोऽपि दृष्टो नानीयते त्वं प्राणिमिना
त्वया ततो हि तामपायात् तस्ते देहालोकयस्वयम् इति प्रहस्तेनोक्ता सा कन्या सहलम्भया
ह्रिया प्रसह्य नाप्याकागतं विमृष्टं ते यदा तदा हस्ते गृहीत्वानीता भूत्तेन सूर्यप्रभान्तिकम् सू
र्यप्रभश्च तां दृष्ट्वा याभ्यथीयातां कलावतीम् उवाच चंडि युक्तं ते किमेतद्यद्गृहीतिमैयमे त्वयाम्
प्रसह्य चौर्येण प्रविश्य हृदयं हृते न दृष्टा निगृहीतासि चौरि न त्वद्धमे मया एतत् श्रुत्वा विदग्धा सा
तमस्येवाजहारतं पूर्वं त्वत्तोऽत्र पिवेचौरीयन्निगृह्यते निष्ठितां येयितेयस्मात्स्मात्त्वमेनिषे
धकः अस्माचौर्यो चिंतकामे निगृह्णन करोषिकम् ततःश्रुत्वालिंगितं सूर्यप्रभवेवाक्वितसज्जा

मामार्यपुत्रकन्यास्मीत्यवोचत्साकलावती ततः प्रहस्तोवादीत्तांमाविकल्पोस्तुदेविते गां
न्धर्वोह्येषसर्वेषां विवाहानामिहोत्तमः इत्युक्त्वैवसमंसर्वैः प्रहस्ते निर्गते वहिः सूर्यप्रभस्तदैवेतां
भार्यांचक्रेकलावतीं तयासहचपातालकन्ययामत्तस्तु लेभे भेजेस्मरतंसंभोगमविच्छिन्नवसंगके
रात्र्यन्तेचकलावत्यांगतायांवसतिंनिजाम् सूर्यप्रभस्सनीथस्सुयन्योपार्श्वमयस्यव ते मिलित्वा
थ सर्वेपिप्रह्लादस्यान्तिकंययुः सतान्यथार्हंसंमान्यसभास्थानमयमब्रवीत् स्वनीथोस्मान्विव
नृपाङ्गिप्रियंकृतेयमेवनः नदयतावत्सर्वेपिवयमेकत्रभुंजते एवंकुमौचकोदोषइत्युक्तेच
मयेनसः हृतेनिमेत्रियासामप्रह्लादस्तत्रराधिपान् आययुश्चात्रसर्वेभ्यपातालेभ्यकोम
णितेपूर्वमागाह्वलीराजासहासस्खोमहाहवैः अन्नेनतरमिमीलश्चतुराहोह्रश्चवीर्यवान्
स्वमायसन्तकश्चैव विकटाक्षः प्रकंपनः धूमकेतुर्महामायोयेचान्येप्यसुरेश्वराः एकैको
निजसामंतसहस्रेणानुयायीहृतः अपूर्यतसभातैश्चविहितान्योन्यवन्दनैः ययप्रक्रमापवि
ष्टाचप्रह्लादस्तानमान्यत् प्राप्तेचाहारकालेनसर्वैःसहमयादिभिः गंगास्नाताममाज
म्मभोजनायमहासभाम् शतयोजनविस्तीर्णांसुवर्णमणिकुट्टिमां रत्नस्तंभचितांनत्त
विचित्रमणिभाजनाम् तत्रप्रह्लादसहिताः समनोप्थमयाश्चते सूर्यप्रभेणसाचिवैर्युः
केनचमहासुराः तत्रनानाविधंभक्ष्यभोज्यलेह्यादिषड्रसम् दिव्यमंनंबुभुजिरेपपुःपान

बृ.क सूर्यप्र २५० 252

मथोन्नमम भुक्त्वा पीत्वा च गतानां सर्वैर्रत्नमयं सदाः दैत्यदानवकन्यानां ददृशुन्नतमुन्नमम् तत्र सं
गेददृशुश्च कन्यां तां पितुराज्ञया प्रह्लादस्य सुतेन सूर्यप्रभो नाम महल्लिकाम् द्योतयन्तीं दिशः कां
तां वर्षन्तीममृतं दृशोः कौतुकादिव पातालमागतां मूर्तिमैन्दवीम् ललाटतिलकोपेतां
चारुन्यस्तरुपाणिकाम् स्मरहर्षविधात्रैव स्वहस्ताक्षतमयीमिव केशैस्तरलैर्दशनैः शुखरैः
बिभ्रतीं स्तनौ उरोसौ उल्लितौ न्तं सृजन्तीमिव नूतनम् दृष्ट्वा च तदा चण्डी तस्य सूर्य
प्रभस्य सा स्वीकृतमन्याभिः जहार हृदयं हठात् ततः मायस्य रुद्रनाम्नां मध्ये हृत
हृदयं तम् हरःस्मेरस्य पुत्रं स्मरपरमिव स्मरम् दृष्ट्वा च तत्र तन्मना तथा बोध बल
श्रेष्ठा श्रीगिकोप्यनयोर्यामास्मादृष्ट्वा विनयं रुषा सम्भास्या च तयोर्भाव तं हृदयोर विल
क्षणम् यत्र प्रवृत्तां चोपसंजज्ञुः प्रीतां नागजस्तु तेति ततः सूर्यप्रभं तिर्यक्पश्यंती सा
महल्लिका पित्राविसृष्टा वन्दित्वा दानवेन्द्रान् गताहं हम् दानवेन्द्राश्च ते सर्वे यथास्व
मगमन् गृहान् सूर्यप्रभोपि सावास माजगाम दिनक्षये प्रदोषे च कलावत्या पुन
रागतया सह सम्प्राप्याभ्यंतरे रत्नैर्वहिरस्त्राखिलानुगा तावन्महल्लिका सापि तत्र
नर्पीनमोत्सुका तत्रयथौसवि ॥ ॥ ॥

श्रीराम

त्वम्भवयस्याहृदयंसंगता श्रुतेः प्रवेष्टुमिच्छन्ती प्रज्ञप्त्याच्चोद्दर्शिता सूर्यप्रभस्य सविवेकोनिद्रयान्तन्ह
रणमितः हृविनिष्टुतलं यावन्नविशपाभ्यनरादहं निर्गच्छामीति सवनीपरित्त्रायोत्थितोभ्यन्तरान्
कुद्धाः स्यां किंबहिः कस्मात् मूर्यं चेति सशंकया तया तूष्णीं सम्भूयापि प्रज्ञप्त्योनिजगाद ताम् सेयं
प्रमस्य सहसैवान्तिकं किं प्रवेष्टुमे सममन्त्रास्त्रभुरसावेकोत्रतव शादिति ततस्तयाविशाम्येयेना
सुकः सविलतया अह्वादेन्मस्तनया प्रज्ञप्त्यापीत विवशः स्वमाकलावतीं दृष्ट्वानसे सूर्यप्रभाय
सः प्रबोध्यस्वरमात्रा बोवागतात्वा महल्लिका सूर्यप्रभस्तु दृष्ट्वा तच्छ्रुत्वे रुन्यायार्तिं गतः दृष्ट्वा महल्लि
कामात्मतनीयाम्मण्यभाषत नीतः कृतार्थतां तावद्यमभ्यागतान्त्वनः नीयतां स्थानमेव्यन्तत्रदाम
न परिग्रहात् तच्छ्रुत्वा शविवेशाप्य सहान्याभ्यां महल्लिका सूर्यप्रभोप्युपाविशत्प्रशान्तायुतलत
उपविश्य सर्वोवाचतन्त्रियपुण्यमकृता त्वया वसामदस्मन्यापितांतेन वर्धमानया तथापितावेलोला
त्तिदृष्टिमात्रान्मनव सौन्दर्यएवल्लुने नलोचनेसफलीकृते इति सूर्यप्रभेणोक्तसाप्रह्लादस्वमाता
वीत् नार्यपुत्रापराधोसौ ममसोपरात्स्यति येनाहं संसदि हृतात्भग्राभिनयस्तजिता एतच्छ्रुत्वा
जितोस्मीतिहसन्सूर्यप्रभोब्रवीत् नग्राहवकरेणास्याः करराजसुतोपमः बलात्कारग्रहाद्गीता
मिव[illegible]स्वेदवपथुं मेचार्यपुत्रकन्याहेपितृवशेति वादिनी ततोस्वेरं हृतनयां प्रज्ञप्त्यास्तमुवाचसः
कन्या[illegible]किनगान्धर्वोविवाहो देविविद्यते तव प्रत्यासन्नस्यैपितावालतिनाशयः एतस्यवा

सू·
क·स·
२५८
258

चसंमानेनेणाश्वितं सकरिष्यसि तदलं माधसे नेहग्रह्यामाभूत्समागमः एवं महल्लिकां यावत्स तावद्याखो
ब्रवीति सः तावत्तामध्यनेरेतत्र प्रबुद्धाभूत्कलावती श्रुणशंपतीच नेस्तूर्यप्रभे साशयनीयके प्रतीह्यकिंचि
दुद्विग्नाशंकितानिरगाद्बहिः दृष्ट्वा महल्लिकोपेतनं वात्र निजवल्लभे सकोपा च सलज्जा च सभया च बभू
वसा महल्लिका च हृष्टैवनामासीद्धीनलज्जिता सूर्यप्रभश्च निःसंदलस्याबालिखितो यथा दृष्ट्वा कथं पा
लायेहं जिह्मेमीर्ष्यावशायदि इति तन्त्वाश्वमेवागात्कलावत्यपि सा ततः कुशालेसविकुत्रत्वमागतैव मि
तोनिशि एवं महल्लिकांतोच साप्यसूर्यप्रभ्वाचसः ततो महल्लिकावाचत्समैनं हृहमत्रतु त्वमम्यपातालरा
ह्मास्मा साप्रह्वणिकायमे तच्छ्रुत्वा साविहस्यैनं तो कलावस्यैवमब्रवीत् समंहृष्यन एवेदं यत्वं सर्वस्य कस्य
चित् करोषी ह्यागतस्यैव ब्राह्मणातिथि सत्क्रिया एवमुक्ते कलावत्या साजगाद महल्लिका यदि श्रीसाम
योक्ता त्वं न त्वं किं सन्देषनिष्ठुरम् एवं यदा सि निर्लज्जे किं त्वहं सहशीतव किमहं वान्यवादत्ता हृतादेस्य परस्य
ले परस्पशायने सुमारहस्येकाकिनी निशि गृहेपितुः ब्राह्मणकं स्वस्थाने द्रष्टुमागता ख्यातिर्ध्यनाधुनैवै
षासखीहि नयसंगता यदस्मान्विप्रलभ्यादावसौ मंत्री प्रविष्टवान् तदेवैतन्मया ज्ञातं त्वया यत्कौतुकं
ते स्वता एवं महल्लिकोक्ता कलावत्यगमत्ततः तिर्यक्कोपकषायेण चक्षुषा पश्यती प्रियं ततो महल्लिका
साषिबद्दुवल्लभयाप्यहम् सेप्रतीतिस्तथा सूर्यप्रभमुक्तानतोयया सूर्यप्रभश्च विसनायुक्तेयदभवत्तदा
कांताभ्याहिमसंतप्त नदा सक्तमनोगतं श्रुतज्ज्ञातं कलावत्याः कलंहान रवेष्टितं प्राहिणोद्भूनमस्याप्या

प्रभासं सख्यमैत्रिणम् महल्लिकायास्तद्वत्प्रहस्तं स विसृष्टवान् स्वयं च तस्थौ तेनः सन्नासीत्सुप्तोथ सं
सुतः स्वप्नातिप्यकलावत्याश्लिष्टं तेन मम मायया प्रभासो निकटं तस्य प्रश्लेषं स्ववाच तं इतो द्वितीय पाता
लवर्तिनस्तानवानहम् वासवे पूर्वकलावत्याः स्वविद्याच्छादितात्मकः बहिस्तत्र द्वयोश्च सोपालापश्च
तो मया एकाब्रवीत्त्वं सखि किमद्योद्विग्नासि कलावती ततो द्वितीयाप्यवदत्सखि दृष्टएव कारणं सपुंडरीका
वनारोहि चन्द्रिकायां घरसानले स्थितः सूर्यप्रभो नाम रूपेणाजितमन्मथः तस्मै गुणमासवयं गुणस्माल्लात् दत्तः कि
ल्लितया गतायामद्यैव तस्यां तन्मकाम्यानिशायामे प्रह्लाददुहिता वागान्तायनं तु महल्लिका तयामहेष्या
कलहं हन्ति सम्यान्मद्यानेन उपेतु पास्तां वाणो सुखे साहदूवरादिता ततस्तांतः प्रविश्य पवनिपस्य पायती
यके स्थितातया सहस्यसास्पष्टं हृतं तानवित्रया एवं वसोः कथां श्रुत्वा प्रविश्य पाश्ययैवच कलावती स्वा
लोवसो दृष्टत्वया कृतीमया इतिप्र॰॰स्तोयावमेवक्रिमस्त्वयेप्रभरुः तावन्महस्तापद्यागास्पृष्टः सोप्यब्र
वीदिदं इतिमहल्लिकावासगृहेयावद्गतः तावत्तत्र प्रविष्टासास खीभ्यां सहदृष्टमे ततः श्रुत्वैवच
हृष्णो विद्याप्रभावात्प्रविश्य तत्र इष्टामयात्र तत्साश्चसखोद्वादशान्तसमाः ताश्च सदृशत्पर्यंक निषण्णमपरि
वृत्ता महल्लिकामुपावित्तेत्रकापर्यंक तानन्तः सविकस्मादकस्मात्त्वमहिं श्रेवादाशहस्यसे विवाह
प्रस्तुते प्रेपावनकान्ते विपादिना तच्छ्रुत्वा सविमार्शधीसाता प्रह्लादस्तानाब्रवीत् कोयं विवाहोद्यमासिक स्मै
केनोद्देतेनव एवं न योजे सर्वास्मा जगदुर्निश्चिन्तेनव प्रातर्विवाहोद्यमासि समाविसूर्यप्रभायच त्वद्भुतम्या।

वृ॰ वृदेवैतदघोक्तं त्वदसत्प्रियौ अस्मात्प्रियोजयंत्यानेकौतुकप्रतिकर्मणि नहन्यासिसयस्यास्तेभा
क॰ सू॰ वीसूर्यप्रभः पतिः नहूपलब्धोनिद्रातिनिशिनेहांगनाजनः अस्माकं तु विषादोयं केदानीं त्वं वयं क्व
२५५ च तस्मिंहि मन्त्रिप्रभृति त्वमस्मान्विस्मरिष्यसि एतन्महल्लिकां तां सा सवाक्कृत्वा जगाद सा कश्चिन्मह
259 द्योगमामिमेनमस्मिंगतेचवः नकुत्वानामवोचंस्ताहृष्मीत्मासामिरीदितः कावसास्त्रीमनोयस्या
सहृष्टोनहरेदिति ततः साप्यवदन्नर्हिनानेवसाम्यहंतया अस्मान्यथाविलासास्तस्मैदायपिष्याम्यसूर्य
था इत्यमन्योन्यविरहोनस्मात्कः सहवासतः इतिब्रुवाणाःकन्यास्ताः संभ्रान्ताः संबभाषिरे सखिमैवं
कथानैतदुक्तमेषात्वयाहितः एवमुक्तवतीरेताः साजगादसखैरिद्रजा किमयुक्तंमनेनेकापरिणीयाहृ
मेवहि तस्मिन्सर्वेपिदास्यन्तिद्रुहितॄर्देत्यदानवाः अन्याश्चराजतनयास्तस्योहृदाभुविश्चिताः परिणे
ष्यतिवहीश्चसविद्याधरकन्यकाः तन्मध्येपरिणीतास्युष्मास्ममकान्ततिः सर्वैवप्रसूतवन्तामोवयं
सख्यःपरस्परम् अन्याभिस्तुविरुद्धाभिःकलाभिःसंस्तवोमम युष्माकंचत्र्याकात्रसर्वमेतत्करोम्यहं
इतितासांकथायावद्वर्ततेनतत्रहस्तामनाम् तावत्ततोहंनिर्गत्यसैवंरंत्वस्यापश्चमागतः एतस्मिन्हृतस्यस्वलो
कृत्वासूर्यप्रभोत्रसः अनिद्रएवशयनेतांनिशामनयन्तदा प्रातःसहस्वनीष्ठेनमयेनसचिवैश्चसः अ
स्तरीयपतिप्रहृष्टप्रल्हादस्तन्त्रमायर्यौ स्वनीस्थंतत्रसस्नाहृप्रल्हादोदर्शितादरः सुनांसूर्यप्रभायांहृदा
सार्धमस्मैमहाल्लिका अस्महिश्राहृणानिष्ठ्यकार्यमेनवचाप्रिये एतन्प्रल्हादवचनंसुनीथोभिननन्दसः

ततोवेदींसमारोप्यमध्यज्वलितपावकाम् तत्रभाभ्राजितोदग्ररत्नालंभावभासितां महल्लिकांतोस्वस्त
तोप्रादात्सूर्यप्रभायमः प्रह्लादोस्वरसाम्राज्यसदृशीभिर्विभूतिभिः ददौसदन्तराणीश्चसदृहिचैवाय
व विटपावजयानीतस्तुमेरोशिखरोपमान् तानतंश्रुपिदेत्तस्मैसर्वोमैह्लादशश्रियाः एवंमहल्लिका
सैरं प्रह्लादस्तातदाब्रवीत् पुत्रिमञ्जुत्रुयीनास्त्वालेनुवेदीकृतापुनः ममदात्वेनयुञ्जनेइतिसोपिजगा
दतो कृतोद्वाहोत्सवस्थानिम्यानेसूर्यप्रभोदिने विवपावामकेनत्कसममहल्लिकयासह सर्वकामोप
वारात्वितत्रतत्स्युरतोत्सवे श्रुतायाममनाःप्रीतिसोत्येसौनुबभूवच प्रातर्गतेचप्रह्लादेसभान्तस्थिम
ह्लानुगे प्रमीलोदानवाधीशः प्रह्लादादीनभाषत स्वपुत्राभिरखिलैरागतैर्गृहेमम तत्रातिथ्यं
ततःसूर्यप्रभस्यास्यकरोम्यहं सुतोकलावतीतस्मैददामियदिरोचते एतत्तद्वचनंसर्वेनथेतिप्रति
पेदिरे ततोद्वितीयेपातालेतस्मिन्नेवक्षणेचतेन सर्वेजग्मुस्ततःसूर्यप्रभेणसमयादिना तत्रामीलाद ने
दोतस्मैसुतासूर्यप्रभायुता कलावतीप्रक्रियययाकाकांतभूमिव कृत्वाविवाहंप्रह्लादगृहेभुक्त्वासुरा
न्वितः निन्येभोगोपचारेणदिनंसूर्यप्रभोत्रतत् द्वितीयेह्नितथैवैतान्सुरारोहोसुरेश्वरः निमंत्र्यसर्वान्
यत्नवमस्वंरसातले तत्रसूर्यप्रभायस्वांतांनामसंकुमुद्वतीम् प्रादादत्यवदातिथ्यंहृतोविधिवद्दात्म
जाम् ततःसर्वैःसमंतैस्तैर्भोगैर्नीत्वादिनंसुखतत् वामकंजुमद्वावणभेजेसूर्यप्रभोनिशि तत्रचिलो
कसुन्दर्यानवसंगमसोत्कया सहितस्यमनुग्ययामाकंतयारात्रिमुवासतां प्रातस्त्रुतंतन्तुकब्धेनप्रह्लादप्र

ह॰
क॰ स॰
२६०
260

गौविहृतः निर्मंच्य सप्तमं नित्येपाताले सस्वमन्दिरे तत्रासुरपतिः सोऽस्मै सुतां नाम्नामनोवतीं ददौ सुर
त्नाभरणेन सज्जामङ्गुनदद्युतिं ततः सूर्यप्रभामोत्रनीत्वायथिकसद्विदिनं मनोवतीनवाश्लेषस्वाविनीमन
येनिशां अपरेद्युस्तेन सर्वेषुक्रकृते निमन्त्रणः पातालमनयत्स्वष्टुं स्वसंमायासुराधिपः तत्र सोऽपि ददौ
तस्मै सुभद्रां नाम कन्यकां हृद्यां लावण्यमलांगीं मूर्तिं पाञ्चपारीमिव तया सह स भोगयोग्यपर्यायेणामया
स्तः महासीन्नदहासूर्यप्रभः पूर्णेन्दुवक्त्रया अमेघुस्त्वबलीराजानन्देदेवनिनाप्तुते सूर्यप्रभस्ववपाता
लन्तृतीये सोऽसुरानुगः सोऽपि तत्र सुतं तस्मै सुदृशीं नाम दत्तवान् बालप्रवालसच्छायां मायवीमिव सुज
री स्वीरन्त्वेन समं तेने रेमे सूर्यप्रभोऽत्र सः संराजितस्तैर्दिव्यैर्दिव्यभोगविभूतिभिः अपरेद्युः सुदासोऽपि
राजपुत्रेन तथैवतं चतुर्थं पाताल गते भूयो नैषीत्स्वमन्दिरं विचित्ररत्नप्रासादं निजमायाविनिर्मितं नव
नवमिवाभासमानं लक्ष्माप्रतिलक्षणं तत्र सोऽपि ददौ तस्मै सुमायां स्वां निजां सुतां जगदाश्चर्यरूपां स्वां श
क्तिमूर्तिमतीमिव मानुषत्वाच्च तस्मै तां नैवादेया मम स्फुटं सोऽपि रेमे तया माकमत्र सूर्यप्रभः कृती वि
द्याविभक्तदेहोऽथ सर्वाभिस्तु गणन्त्समं पूर्वस्ताभिः सुरकन्याभिस्ताभिः सह नृपात्मजः तत्त्वेकेन तु देहेन भ
भजे नस्मसभ्यसा महल्लिकाप्रियतमा शुद्धादासुरकन्यका एकदा च निशि से रस्थितं तां समहल्लि
कां एवं सूर्यप्रभाः स्वच्छदाभिजानो कथानेरं प्रियतमो महायाने ये हि सोऽद्यनदातव नेकं ने स्पन पश्यामि
किं चेतकगते इति ततो महल्लिकावादीत्स्पष्टं रूस्मारिनालया नेन हे एवं नाः सति वयस्या द्वादशाहमम

सिन्हेष्मणचस्वर्गोद्यानीताश्चपतत्पताः एकामृतप्रभानाममहिलीयाकेशिनीतथा एवैतस्पमुनेरेतेन
नयेषुभलक्षणे कालिंदीतिन्हनीयावचन्दथीभद्रिकेतिच नष्टादर्पकमालेतिपंचमीचानलोचना
एतामहामुनेस्त्रिरोदेवतस्मात्संभवाः षष्ठीसौदामनीनामसप्तमीचोज्वलाभिधा एतेह्राह्राभिधा
नस्पगन्धर्वस्पस्तेतउभे अष्टमीपीवरानामगन्धर्वस्पहूहोःसुता नवमंजनिकानामकालस्पडुहिता
विभोः पिंगलाश्वगुणज्ञातादशमीकेसरावली एकादशीमालिनीतिनीनाकम्बलनंदिनी नानामंदा
रमालेतिद्वादशीवसुकन्यका अस्मुरास्तुसप्तपुत्र्याःसर्वादिव्यास्त्रियस्सुताः पातालेप्रथमेनीतास्ताश्चोद्दा
हेहुतेमम तस्मंमयैवदेयास्तास्तुयुक्ताःसामदायथा प्रतिज्ञातंमयाचैतन्मामांसेत्वहोहितास्सुमे ततो
युक्तामयानेननदत्ताभार्यापेत्नणा एतच्छ्रुत्वामवेलस्तस्मिन्सूर्यप्रभोऽब्रवीत् प्रियेमहानुभावान्महं
ऊर्ध्वाकरोत्विदम् एवंसूर्यप्रभेणोक्ताहृष्टावोचन्महल्लिका मन्मसस्तेवसम्यक्त्वामहृदयस्यास्तुनेच्छ्रास
याभिर्वियुक्ताराज्येयंनाहमेकमपिक्षणम् इत्युक्तास्तेनयासूर्यप्रभास्तुष्टाव्वसस्ततनत् ततस्तदेवपा
तालेनीत्वैवप्रथमंतया प्रह्लादस्तुतयातैस्पृष्ट्वाद्वादशापिताः अथामृतप्रभामुख्यास्ताःससूर्यप्र
भःक्रमात् परिणीयोपभुङ्क्तेस्मतस्योद्दिव्यागतानिनिशि प्रातस्सुताःप्रभासनानायपित्वारमानतं चवर्णं
स्थापयामासगोपयित्वामहल्लिका स्वयंचालन्लिनःसाकंतयातत्रैवसोरमत् सभाजनायचसारवस्य
ह्लादस्यसभायेयो नत्रासौतेषांवक्तिस्मतेनमुनीश्वमयेवसः यात्तसेवंदितितदत् इष्टंदेवागतुभेअपि तथेत

बृ॰
क॰ स॰
२६१
261

थ रसातलात्सपदि निर्गतास्तेन तेनोपयास्वसमसुरैः समं मयस्तनीयसूर्यप्रभाः विमानमनुचिंतितं तत
द्यिरूढस्थूतामनेसमेरुगिरिमानुगेप्रययुराश्रमकाश्यपं तत्र ते दितिदनूसहस्थितेसादरेणतिजेन
निवेदिताः प्रभुपेत्यदृष्टः क्रमेण तेन पादयोः सुशिरसा ववंदिरे ते च मानसुरमानरातुभेसानुगान्सम
वलोक्य सादरे सास्त्रुस्रुभिर्परिरभ्य समदाहाशिषानुपदम्चनुमेयं प्राप्तजीवितमनेन वाम्नजेवीद्य पु
त्रकस्तनीयमावयोः चत्वरपसफलत्वमागतं त्वां च पुण्यकृतमेवमन्महे सपुंडरीकं चेनेकृतानमिहरू
ये प्रभूतयापुनर्जीनेद्विषाकुलिपरमसाधारणगुणम् चिंतभाविश्रेयः प्रथमपिश्रुने तेबणगोणोवि
लोकयानेत्रेषात्सकुटमिहनमावः स्ववपुषि तत्क्षीरमुनिष्ठुतयानवत्साः प्रजापतिं द्रष्टुमिहाययुत्रम
तह्मभ्नाहाविततार्थसिद्धिः कार्यं च वत्स हवने शिवाय इति ताभ्यामादिष्टा देवीभ्यां तेन पैवगतवानम
कश्यपमुनिमथाश्रमेदृहप्रदिव्याभुमेनत्र इतस्तद्हाटकाभनेजोमायाश्रमे चेदवानां ज्वालाकपिलज
टाभारमनलसमानेडुरायर्षभम् उपगम्य च तस्य पादयोस्ते निपतंति स्म महानुगैः क्रमेण प्रथमोपि महः
कृतो विताशीः पतितो षाडुपवेश्य तानुवाच आनंदः परमो मे यदमी हष्टाः स्थ मेवं स्तनाः स्थस्वमय
सम्यगादचलितो यः सर्वविद्यास्पदम् यस्त्वं च सुनीथे येन गतमप्यामे त्वया जीवितेन त्वं सूर्यप्रभगुण
वांस्त्रभविता यः विचराणां पतिः तद्दस्मे पथि वर्तितव्यमधुना बोद्धव्यमस्मद्वचो भोत्यधैसततंस्त्रुवानि
परमामास्त्रायेयनश्रियम् नैवस्मास्त्रुपुरा यथा परिभवो भूयः परेभ्यात्रवोयमाहि क्रमेणः पुराहि मुरजि

स्वक्षस्य यानावशम् येवाचरादेवहन्तामुनीघमर्त्यप्रवीरा ल्लद्गमेवनीलाः योभूत्स पुंडरीकद्गहानुजस्ते
सूर्यप्रभामेघकिलाग्रजातः अस्मेपितेमौ सुरसुरावयस्याप्रसूयैवजातौः खल्ववान्यवाश्च यः शंभराख्यस्य
महासुरोभून्नैषोग्रजातः सचिवः सुहृत्सः यश्चासुरोभूत्त्रिशिराः सजातः सिद्धार्थनामा सचिवो मयस्य।
वातापिरित्यागमदानवोयः प्रस्तावनामास्य सएवमंत्री उलूकनामा दनुजश्च योभूत्सोयंवयस्योस्य
भंकराख्यः योयंवयस्योस्य वीतभीतिस्स कालनामाप्यभवन्सुरारिः यश्चैषभामः सचिवोस्यसोयं येस्मो
वतीर्णं हृषवंनामा योयंप्रभासस्सुरस्य एषदेसोवतीर्णोहृष्ट्रबलाभिधानः महात्मना रत्नमयेन येन
देवैर्विपत्तेरपियाचितेन कृत्वाशरीरं दलशो वनीलं रत्नानिजातान्यखिलानियस्मात् नमोघनस्सुति
कथास्यदेव्याववरोन्यदेहानुगतः सुदमः येनप्रभासोघसएषजातो महाबलो दुष्प्रसहोरिदूणाम् योदा
नवावभूतोस्य विसंदोपसुंदनामानौ तावेतौ मदनभयंकरावस्य मे त्रिणोजातौ यश्च हयग्रीवाख्योवि
कटात्सश्चासुरावभूतां हास्थिरबुद्धिमहाबुद्धी उग्रमंत्रावस्य ताविमौ सचिवौ अन्येप्यस्य यएतेस्य सुराः स
चिवा दितान्यवायेच तेप्यवतीर्णा सुरायेदिंद्राद्याः पराजिता बहुशः नतु युष्माकंपक्षः पुनरथैवंक्रमा
न्नतोवृद्धिम् धीराभवत स्समृद्धिं प्राप्स्यथ यथमादविरुद्धताः परमां इतिवदति कश्यपेर्षौ दानवाय एषः कि
लसपत्नोत्र सविनिशम्य सुवोः सर्वामाय्येदिनमवनस्त्राजग्मुः दत्वाशिषं मयादिषु नमत्सु भर्तुः कृत्वा।
ह्निकात्तासु नासुचपणक्रोभ्यागात्स लोकपालोपितं सुनिंदश्रुम् वंदिनमदारकश्यपमुनिः सचरणौवा।

बृ.
क. सं.
२६२
262

दितो मया यस्य सोऽथ समरोऽयं प्रशान्तः सूर्यप्रभ सुत्रकं वा हृदयं श्रुतः एषोऽर्भकः सञ्जातो विद्याधर चक्रवर्तिताकामः
न ददर्शासत्वेन कथं सोऽत्र सृष्टो नेह न्तो किमर्थ्यते नतच्छ्रुत्वैव मयस्तं जगाद देवशत्रुणोपीन्द्रस्यैव परमेश्वरेणानि
र्मितमादिष्टं चास्य विचेरशान्ते इति मयवचनात्सोऽथ वासवस्तदा विहस्य मनुवाच सामर्षः अस्माभिर्हि न दस्याः स
न्तनया साकृत्तेरप्युक्ष्येति प्रथम समयेष्य वदन्नेष श्रुतशर्मा यत्राविचेरन्द्रत्वे योग्यो स्यात्रा संशयमाकृतिरस्यैव
महर्त्तीद्रत्वे इत्येवोक्तवते तस्मै मयाय कुपितः सवज्रमुद्यस्य मघवा तस्मै काश्यपमुनिरकरोत् ज्ञासकोपहुं
कारम् यिककारसाद्वरतास्मै वेदने कोपयसुखादिसाधाः ततश्च दुःशापभयादुपाविशन्सर्वतना युथाव
ननः प्रणिपत्य पादयोरय दारपुनन्तेसुरास्तरप्रभवं कश्यपमुनिश्च सा यववितापिनवाक्या नाञ्जलिः प्र
कं श्रुतशर्माणां मयाय द्रगवन्विद्याधरा धिराजत्वम् दत्तं नदेवहरेत स्तर्यप्रभः कोपुनातनस्य एषश्च सर्वा
कारे सयोस्यतत्स्याय ने कृतो योगः तच्छ्रुत्वा सततमिन्द्रे दितिदनुसहितः प्रजापतिरवोचत् इष्टे श्रुतशर्मा म
घवत्सूर्यप्रभस्य शर्वस्य नचतस्यैषाचितपानेन तत्तमस्य स्वर्वमतश्च मयः तत्रैव मयस्य किं विलज्जस्यासि कश्यपा
त्र कोणा तायोस्य एषहि सुयमपत्यो ज्ञानी विज्ञानवाननुरूपगुणः अस्माकहितदस्य कथाशिष्या मनवंदस्तथा
सश्रुत् नचपाकृत्वमिमं प्रतिप्रभावमेत स्य किं न जानासि इति मुनिनाक्रसदोरणोक्ते लज्जाभया ननेतं वेद्
श्रदिति कृवाच सकोहंकस्य श्रुतशर्मादर्पेणामिहानीय एतत्विशाम्यमानत्विमा द्विषपवनत्स्थानेनत्र श्रान्ता
यर्तिस्मसतेऽश्रुतशर्माणनभस्त्वराधीशं नेहहृताकृत विनतं तिवीत्सच सूर्यप्रभेन माचवत्तुः कश्यपमुनि

सभार्याः कृपणतयोक्तपलत्वणाख्यइति श्रुत्वा सुनीथोवादीत्कुतशर्मास्थापितप्रभामस्यणनन्मविवस्यस
मः किंपुनरेतस्यनिरूपमानस्य सूर्यप्रभस्यपुत्रतोदिव्यैस्तैरूपलक्षितोर्गुणैः येरसाध्यवसायंविदधान
स्येदृशोस्तिनास्यलभ्यः इतिकश्यपर्षिवचनंसर्वेपिश्रद्दधुस्तथेत्यत्र ततएवमयायवरंददौमुनिः सूर्यप्रभा
नोमस्पैद्धस्य यत्पुत्रनिर्विकारंभवतस्थिरमुपनाशुयेपीढे तेनाजरामेरोगेवज्रमयेरत्नतस्मभविताखि
लावपिनेसहदोमुनीथस्सूर्यप्रभोमहासत्वो शश्वदपरिभवनीयोभविष्यतः सकलवैरिवर्गस्य एव
मुवासञ्जमारस्त्रापद्रजनीश्रुर्वितितोपनतः साहारिकेकरिष्यतिमत्तनयः शरदिंजेद्रसमकांतिः इत्थं
कथितोमयसुतेनेभार्यास्थयस्त्रलोकपालाश्च सदसिमयप्रभृतिभ्यः सर्वेवरानादद्रुस्तद्वत् प्रतिदिनरक्षश
क्रमवद्धिरमाविनयात्प्रसादयदमयम् दृष्ट्वविनयफलंहितयाचयद्दनेनसद्वराः प्राप्ताः नत्वानामया
मिंद्रः प्राणणवालम्ब्यतोषयामास सूर्यप्रभाभिभूतः सतश्शर्मावाभवद्धितेंद्रुनिभः प्रणम्यतमथत्वतान
सुरपतिर्गुरुंकश्यपंजगामसयथागतेनेनिखिललोकपालान्वितः मयप्रभमयोपितेमनिवरस्यतस्याज्ञ
यानतः खेत्वनदाश्रमात्स्वकृतकार्यसिद्धेयषुः ॥ इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरे सूर्य
प्रभलम्बके द्वितीयस्तरंगः ॥ श्रादितः पंचचत्वारिंशः ४५ ॥ ततोमयसुनीथोतोगत्वासूर्यप्रभस्सहः
कश्यपस्याश्रमात्तस्मात्से प्राप्तुः सर्वेपवने स्रगामेचंद्रभागायाएरावत्याश्चयत्रते स्थिताः सूर्यप्रभस्यापिता
गानोमित्रवान्धवाः प्रापेसूर्यप्रभेनेचवृद्धान्रक्षितात्नृपाः रुदेतोग्रेसमन्तसश्चविषम्ममरणोन्मुखाः चं

वृ. इत्प्रभावदर्शनजातेर्ष्यामाशंकाकुः खिन्नो सूर्यप्रभो विलंबेनाभोययथाहतं शशंस ततः तथाविविघ्नाः प्रष्टा
क. स. सेतेन कृष्णाद्दर्शयन् तस्य भार्यापहरणं विहितं श्रुतशर्मणा ततः प्रभवद्दुःखोऽपि देहत्यागोद्यमं निजे
२६२ वाहिते द्वितीयया वाचा तथैवास्मन्यवेदयत् ततः सूर्यप्रभस्तत्र प्रतिज्ञामकरोत्कथा यदि त्वलादयः सर्वे प्र
2-63 तिरक्षन्ति तं सुराः तथाप्यन्मूलनीयो मे श्रुतशर्मा मया निश्चितं परदारापहरणे बध्यप्रागल्भ्यवाशदः एवं
कृतप्रतिज्ञं गत्वा तं हर्जयाद्यमः लग्ने निश्चितेवान्वा गृहीतविजयोद्यमो दृष्ट्वोत्पातकैः समं मेऽहनि तत
स्तन्निश्चितं ज्ञात्वा गृहीतविजयोद्यमं इष्टं पितापुनर्वचा प्राह सूर्यप्रभं मयः सम्यक्कृतोपमस्त्वेवन्हद्दा
सिमया तथा मायया प्रदर्शनीत्वा तेन पाताले स्थापिताः प्रियाः एवं त्वे विजयोद्योगे कर्त्तव्यो विरमसादिति तै
वमेव तथा त्वाग्निर्ज्वलद्दानेरितो यथा तदेहियामा पातालं प्रियास्ते दर्शयामि ताः एतन्मयवचः श्रुत्वात
नेडुः सर्वे एव ते प्राक्तेन तथैवैतेनैव प्रविश्य विवरेणते जग्मुश्चतुर्थं पातालं मयाख्यासुरपुरः सराः तत्रैकतो
वासगृहान्मयः सूर्यप्रभायताः भार्या मदनसेनाद्याः समर्पयदसौ ततः गृहीत्वा तास्तथान्या स्त्रुपत्नीस्ताः
सोतान्मजाः ययोः सूर्यप्रभो दृष्टप्रह्लादं मयवाक्यतः मया कृतनवप्राप्तिः प्राणंतं तव मोसुराः श्रात्राणु
यो त्वजिताभः कृतक क्रोधसुप्यधान श्रुतं मया कुरावारयत्कन्माद्वाद्दशान्वया भ्रात्राजितामेपस्त्वतास्त
नोहमेघपरूपं सा तत्कृत्वा निर्विकारस्तं पश्यन्सूर्यप्रभोऽब्रवीत् मत्कारितं त्वदायत्तमविनीतेषु शासिमा इ
त्युक्ते श्रुत्वा दैवीहसन्तमुवाच सः प्रीतितोसि मया याचे यद्यपि लेशोऽपि नास्तिते वरं गृहाण तद्धोऽसौ सूत्र

तेनतत्रैतिसः भक्तिगुरुस्तुशाम्भोश्चवचेस्तसूर्यप्रभोवरं ततस्तत्रैषुसर्वेषुतस्मैसूर्यप्रभायसः प्रज्ञाढ्यो।
यामिनीनामहृद्विनीयानतयांददौ महायशेत्वचपुत्रीहेनतस्मादात्मेश्वरः ततःसर्वैमहामीलयाश्च
सूर्यप्रभोयया सोपिश्रुत्वानवरश्रामिस्तत्रस्तस्मैसत्वावतीम् ददौहृद्विनीयानतयोमाहात्म्यचस्ततद्वय
ततःस्वभाजंयद्भमानमहात्म्यायासुरादिपान् स्थितःसूर्यप्रभःसोत्रतेषहस्तप्रियासर्वैः निःसृत्यैःस्वनीय
भार्यास्वस्वभार्याश्चनृपात्मजाः सर्वाःसगर्भाःसंजातामयादिसहितोऽग्रेणात् दृष्टाश्चैदोहदंतत्रसर्वाशोऽस्र
विलाश्रीप महाहवदिदृत्तानानतदाथमयासुराः एतास्तुदृष्टासंभूताश्वस्तदायेपुराहृताः तेनज्ञोनोऽ
भिलाषोयेसतामामितिसोवदत् एवंययुःश्वट्टदिवसाः समंमेतरसातलात् भार्यादिप्रकानिर्जग्मुःसर्वे
सूर्यप्रभादयः उत्थानमायाविद्यायायातेषामदर्शनार्थिभिः साधुवासुकुमारेणासुरमायातिनिराशिता न
नष्वाद्वप्रभंप्रष्टीराजेरत्नप्रभंष्वाप्युम् प्राभिषिच्यसमात्रूढभूतामनविमानकः सर्वैविधायर्थंद्वस्य
मेरोस्तेनिकेततत् ययुर्मयगिरावथंवेगगातीरतपोवनं तत्रतान्मौहदृद्याश्रामसमेरुवदृष्ट्यततत् मयोऽज्ञा
ग्रीवहृश्रातःप्रवोत्ताःशाम्मवीस्मरन् नेहृषाश्याश्चतेसर्वेसैन्यसूर्यप्रभादिकाः कान्मेनाताययामास्त्र
भ्रष्टसहृदस्तणा श्रायपुःप्रथमेसूर्यप्रभमयस्वपुरान्मजाः राजपुत्रामयादिष्टाविधाःसमाध्यस्तोष्मा :
तेषांहृरिभक्ताटीनोपाद्ग्रशानारसाधुते द्वेचापुत्तेपदात्तीनामकैकस्मानुगंबलम् तदनुस्थितसंकेता
ऽजग्मुर्दैत्यदानवाः सम्पूर्याःसम्पुरामित्राश्रेत्येतेनसबान्धवाः त्वष्टरोमामहामायःसिंहदंष्ट्रःप्रकंपनः

बृ.
क.स.
२३४
234

तेनैककेनाद्रुणारोहः समायातो वज्रपंजरः एकैकेन प्रमथनो विकटाक्षश्च दानवः बहवोन्येपि चाजग्मुस्तास
ममरसातलात् किश्चिद्द्वाभ्यामयुतैः सप्तभिः कश्चिद्दशभिः कश्चित्षड्भिस्त्रिभिः कश्चिद्विंशतिस्वल्पोद्युतेन
च पदातीनां त्रिभिर्लक्षैः कश्चिच्च लक्षद्वयेन च कश्चित्कोटिलक्षेणातार्थेनायमलयः एकैकस्य बहूनस्य
मागाद्बलं दन्तुसारतः प्रसन्नैश्चाप्ययाचामन्येप्यमयस्तनीषयोः सूर्यप्रभस्य चामियमाजगाममहाबलम्
वसुदत्तादिभूपानां सुमेरोश्च नरेश्वर ततो मयासुरोऽपृच्छ.. शिवितेनोपविष्टेन मुनिं नभुवावजमायाविसह
सूर्यप्रभादिभिः विज्ञप्तो मेनजगवन्नस्मिन्नेहोपलप्स्यते नह्यल्पं च विस्तीर्णं युगपद्दर्शनामिति इति यो
जनमात्रेऽस्ति कलापग्रामसन्निकः प्रदेशस्तत्र विस्तीर्णो गत्वेतन्नु विलोक्यताम् इत्युक्ते तेन मुनिना तद्युक्ताः स
सुमेरुकाः ययुः कलापग्रामं तं सर्वे ते ससैनिकाः तत्रोन्नतस्थानगतो दृष्टस्तु लदृष्टपृथक् सन्निवेश
स्वराणां च नृपाणां च बभूषितैः ततः सुमेरुराहस्म कृतप्रणामो बलाधिपः सन्ति विद्याधराधीशाः स्वस्येये को
वरेशाने तेषां च पृथगेकैकाशस्त्राद्वाविंशतिः पतिः ततस्तु भित्र्याकोशश्चित्राश्ममलयिष्यामहे तव तस्मात्तद्
नरूषामः स्थाने वल्मीकसन्निभे फाल्गुणस्यासिताष्टम्यां तरुणसीहिमहातिथिः तस्यां वोस्यप्येतेनतत्र लक्षणव
क्रवर्तिनः स्युर्हि विद्याधराधिपतेः नन्वेतेवाद्यैतातिथि एवं सुमेरुणा प्रोक्ते सम्यक्सविधिना दिने नीत्वा शर्तये
शुक्लेन वल्मीकसबलारण्ये तत्रैव दन्तिर्णमानो हिमोदीनिनदहलाः निर्विघ्नादहमः प्रामान्बहविद्याध
राधिपान् तव विद्याधरस्तत्र ज्वलद्दीपितानलाः होमप्रवृत्ताश्रुभवेजपव्यग्रास्ते चेन ततः सूर्यप्रभो

एवंवह्निकुंडंसमुद्दश्ययातं स्वयंज्वालनत्राग्निलस्यविद्याप्रभावतः तंदृष्ट्वानष्टिरन्येदेसमेरोर्मन्त्रिणः ७
तः विद्याधराणामुद्भूत्तदैकलमभाषत विद्याधरेंद्रनामन्काधिकमेरोन्नुवनेस्म सूर्यप्रभाभिधमिमक
थयराणिगोचरं तच्छ्रुत्वाससमेरुस्तंसकोपेनिरभत्स्यत सूर्यप्रभंचतत्रामप्रच्छन्नामिदमब्रवीत् अलि
विद्याधरोभीमनामात्मस्यचगेहिनी ब्रह्माकामयतस्वैरंतनतएषोभ्यजायत गुप्तयद्ब्रह्मणाजातोब्रह्मग
मल्लडुच्यते अतएवेनदेतस्यतज्जन्मसदृशोवचः इत्युक्ताकारितेनापिवह्निकुंडंसमेरुणा ततस्सूर्यप्रभ
तेनसह्णहोषीत्तुनाशनं तत्पाक्षप्रभूर्विवरादुद्गगमातिभीषणः अलगम्भाभियानोव्यसमेरुर्येनगर्हि
तः सेननाजगरेणाश्रमुद्वेहुत्कारवायुना नीत्वाहस्तिशतेनितिमोस्यपतत्क्षीणपर्णवत् ततस्तेजःप्रभोना।
मतेजिह्वत्तरूपागतम् मेदविद्याधराधीशः सोप्यतेपितथास्तना ततस्तुडुपदमनोनामविद्याधरेश्वरः
उपागात्सोपिनिःश्वासेनास्यवत्मेनविश्लिपे ततोविरूपशक्त्याख्यःखचरेन्द्रस्तमभ्यगात् सोपितेनतत्पौका।
लाश्वासेनतृणहेलया प्रख्याभ्ययावत्तोन्नेहावेगारकोविजम्भका राजानौयुगपत्तौवहरगात्मामेनसोत्लिप
त् एवंविद्याधराधीशाः क्रमात्सर्वेपितेनते लिप्ताःकथंचिदुत्तस्थुरंगेरस्मावचूर्णितैः ततोदर्पेणतेदर्प
भुतशर्मावचूर्णितैः ततोदर्पेणतेदर्पविलिप्ताःसमारुतैः प्रहरपतिनःसोप्युनरुत्थायधावितः तेन
हरतेरनीत्वाश्वासेनाक्षिप्यभूतले विलिप्तेचूर्णितांगोस्मिन्स्थितेश्रुतशर्मणि सूर्यप्रभोह्रियहृत्प्रशि।
ताभ्नस्सुमेरुणा परपतेरनुस्यजगरेग्रहीत्वामिमहस्थितः प्रहारमेनिर्विचारामकटाइवमानुषाः प्रपत

हे॰
क.स॰
२६५
265

क्रियमाणं यत्त्वयापण्यमनुष्ठितं तेन तत् इति विद्याधराः सूर्यप्रभं ते जहसुस्तदा तेषां प्रहस्तनामैव गत्वा सूर्यप्र
भेण सः क्षिप्तिमितास्फोगृहीतस्वशक्तिप्रस्थाजगरो विलात् तत्क्षणं प्रतिपेदे स भुजगस्थाणरत्वतां मूर्छितस्सूर्यप्र
भस्यापि पुष्पवृष्टिर्दिवोपतत् सूर्यप्रभ त्वयैतस्याणरत्वे सिद्धमिदं तव तत्क्षणेनैव दिक्ष्वभूद्दिव्या वागुदभू
त्तदा तेना विद्याधराला नियषुः सूर्यप्रभो गृहीत स्यांणमयसनीथो वसुमेरुस्था भजन्मुदं श्रुत्वा सामर्णिया
तेषु विद्याधरबलाब्धिन एतत्सूर्यप्रभे हृतनलदीय इदमभ्यधात् त्वा समादिशानि श्रीमां सुनयार्मा प्रभुर्ये
या समर्पयतत्याणमेकार्येचजीवितेनेनते सूर्यप्रभोथ्यप्रस्याहहृतेदेहहिगच्छत स्वदेहप्रवमविनाह
णोलमब्धिराहृताः एतत्स्तुतिवचः श्रुत्वा गतेहृतपरांमुखे शाहमन्तभमांकिंतासर्वेनश्रुतशामणः सूर्य
प्रभोथ्यमानेदमाख्रिहृस्त्वसमेरुणा दिहशाघशांभवेवाकापालिनेतदसेणाये सुगरत्वेहिसिद्धस्मिनिसिद्धा
तेचक्रवर्तिना तेदोहस्याथयेदानीयतुरत्नोनिराकुलः एतत्सुमेरोः श्रुत्वातेनतस्मिन्नेवायहृयायिति सूर्यप्र
भाद्याजग्मुर्हेमकूटाचलेततः पार्श्वेतस्याग्रेतेचमानसाख्यसरोवरम् प्रापुः समुद्रनिर्माणविधानुरि
ववर्णके सुखानिदिव्यनारीणांक्रीडेतीनांजलांतरे निहृवानेमसहृतैस्तमुलैः कनकाबुजैः आलोक
यंतियावस्त्रसरस्सत्स्यतेस्त्रियं तावत्तत्रययुःसर्वेश्रुतशर्मोदयोपिते ततःसूर्यप्रभस्तेवहोमेवक्रुवेता
वुजैः तारणस्वाङ्गाद्गाङ्गारीमत्यलसस्मात्सरोवरान् सप्तामरातनेमत्ताससहस्त्रैयमवासृजत् तत्रसर्वधपा
पातेकोनागःकालाबुदाभतः सुमेरुवाकाद्दस्याययगाढसूर्यप्रभेणयत् गृहीतोविद्यमानोपितत्स्मनागो

भवद्वन्तुः तस्मिन्पुत्रहुमापन्ने द्वितीयो ऽथ आगतो ऽपतत् नागो विषाग्निविद्रावनस्वन्निःशोषवेवरः सो ऽपि
सूर्यप्रभेणाग्रात्गृहीतस्तेन पूर्ववत् यत्नेनगृहं वेसप्राप्य मेघरवाशुतनामसः सूर्यप्रभामृतबलसिद्धम
तद्वन्तुस्तव प्रक्षेपस्त्रशूणोथ्यवरेत्वेणतेगृहाणतत् इत्याश्राविववाग्विद्यापुष्पवृष्टिपुरःसरा सूर्यप्र
भसुमसगुणं यन्नृवत्नेनदधृहीत ऋतुशर्मा ऽथ गाढिशः मानुगः सततपावनं सूर्यप्रभीयाः सर्वेवद्दर्षमा
पुर्मयादयः शृङ्गाणयनुतस्यात्रिनेः सुमेरुरुवाचसः इहकीचककुवेणतो दिव्यसलिलवनमहत् ततो
यकीचकाः तिमातास्थितेत्रसरोवरे महान्त्यनानि दिव्यानि संपद्यते तत्र तं षितो माधिनानि चतान्येव
देवैस्तैः पुरात्मनः प्रसैररथानवैसत्यावविद्यापरोत्रमैः मिश्रानितेषां नामानि चक्रवर्तिपत्रं षि
त तत्राहतनबलायानिप्रतिमानि पुरामरैः तानिवैनैः परिक्षेशैः सिध्यन्ति शुभकर्मणान् केषांवि
दीनिचैः नैः परिक्षेपैः सिध्यन्ति शुभकर्मणा स्वेरथानो भविष्यत्सुक्रवर्तिनाम तत्सुसूर्यप्रभस्थैनत्सिद्ध
मधमद्वापनुः स्वाविमानिवयमासात्माथयं स्नसतात्वमी पद्मादिसिद्धविद्यानां वीराणामस्तियोग्य
ता तथान्नसूर्यप्रभस्यानोसिध्यघ्पपिनानिद्धि एतन्सुमेरुवचनं श्रुत्वा सूर्यप्रभस्तते वयस्याः कीचकव
नं तत्सभामादयो ऽयपुः तत्र तत्कंचरान्नानवाएटएविजित्ये तत्र आनीयकीचकांतत्र निदधुः सरसो
वरे तत्रीरेपोषिनानावजपताजह्वतातथा सिध्यन्तित्स्मय तं छ्योपासमाहात्म्यवृशालिनां शोभैस्तैर
कविमानैमयाद्येषमहाथमः आगात्सूर्यप्रभस्तावतत्समेरोस्तपोवनं तत्रवाचसमेरुसं जिमोवाण

हं॰
क॰ स्तु॰
२६६
266

वेदेश्वरः त्वन्निदेशान्द्रगदतोयदज्ञेयोपिनदद्भुते तस्मान्निर्मोहनीनामविद्यानेनमद्गर्जेयः नूनंसाख्यापि
तातेनप्रधानस्यविपाःकृते पुनःप्रयुक्तानेनेषुत्वद्दयस्येषुसंप्रति सकृदेवहिमानस्यफलदानपुनःपुन :
ग्रवेवहिमातेनप्रभावावेत्तत्त्वयभोः प्रयुक्ताभूदतःशापलेनदत्तोस्यनाहृताः तच्छिन्नमेतद्विद्यानोप्र
भावाद्विद्युतामतः तत्कारणंचभगवान्भवताप्युक्तोमयः प्रसार्थेकिमहंवाप्यमिकः प्रदीपोरवेःपुरः प
वंसेमरूणास्यप्रभस्योकेमयोव्रवीत् सत्यंसमरणांकेतसेनेपाद्युएवयमाद्वः प्रव्यक्तास्वभवतोहृता
स्ताःशाक्यानुशाकयः तत्रोक्तनःप्राणपाकेनोदेविद्युपयाश्रितः विद्यादिमत्रतामतिपरतन्त्रकलाविनः
तेषांचमंत्रविद्यानांत्वानेनतपसापिवा सिद्धान्तयावासिद्धानामभावोदुरतिक्रमः तमुत्रसर्वविद्यास्वसि
द्धाद्याभ्यानहीयसे मोहनीपरिवर्तिन्यो नविद्यसापिनेत्वया याज्ञवल्क्यस्तुतेवेत्तितत्त्वशास्त्रयस्वने प
वंमयोक्तानस्पर्धोयेयोस्तूपप्रभौतिकं सम्पतिस्तवसम्मोहतिवासंभुजगहृदे विद्याविमोहवद्रहस्यहा
हिपरिवर्तिनी प्राप्तविपस्यभूयोपिवह्निमध्यप्रवेशने तस्मादिदेशसमुतिःसतेषस्यकरोऽश्वतत् तत्व
णंचमहापद्मविमानेनस्यकामगे प्रभूदपनतेस्त्रयप्रभस्यगगनेचरम् प्रेषातरेणपद्मानांपुराणांवशा
नेनयत् अलंकृतंमहारत्नैर्नानारूपैर्विनिर्मितं चक्रवर्तिविमानेनसिद्धमेतदस्मस्यच पुरेषतःपुराण
पुसेवेपुरस्यपरिपूर्णसि तेनतान्यपरान्यपिभविष्यन्निभवद्विधाम् इत्यनरिताद्वीरंतमुवाचाथसरस्वती
ततःसयाज्ञवल्क्यंतेगुरुंसहोत्थितस्तपन प्रादिशत्तावयव्वामिकोहशीदत्तिणामिति निजाभिषेककाले

मांस्मेरैरेषैवदत्तिणा गच्छतावत्सकंमैत्यमितितंसोऽब्रवीन्मुनिः नजानातितंसमुनिर्विमानेवापिहृत्पुन
त्. तन्वेमेरुनिवासस्थैसैन्यंसूर्यप्रभोययौ तत्रापश्यत्तनस्वर्हस्तानेसमुन्नीयस्वमेरवः सिद्धविद्याविमानेतम
भ्यनैदत्तमयादृशः ततःस्वनीरथःसस्मारतेसुवासकुमारकं सचागत्यमयाद्दीमांजंगादेवैसराजकान्॥
सिद्धविमानेविद्याधसर्वाःसूर्यप्रभस्यतत् उदासीनाःकिमद्यापिस्थिताःस्थरिपुनिर्भरे एमत्कुनाममयावा
दीपुत्रंभगवतोदिते किंनप्राकेयध्वनाहृतोमीतिस्तावसपुत्रस्पतो एवमथाहृरोतोक्तेसोऽब्रवीन्मनिपुत्रकः
शृणुत्वंकान्तिमानिहप्रहृतःप्रध्वनामय एषस्वमोक्षितोवाग्मीगतिस्तःकार्यकालयोः कर्कशस्तस्यहि
सुश्चसर्वभूतगुणान्वितः इतितस्ववचनेसर्वेश्रद्धायस्तृजेततः प्रहृष्टदन्तसंदेशोऽहृष्मायस्तूर्णवसोलो त
स्मिगतेब्रवीत्सूर्यप्रभस्ताविखिलादिक्जान् श्रूयतांयन्मयादृष्टमत्रैवस्वमकौतुकं जातेयतीयमाणया
प्रयणामिरजनावहं यावंमहाजलौत्येनवयंसर्वेह्रियामहे ह्रियमाणाश्चनृत्यामोनतत्रास्तःकथंचन श्र
यांचस्नापराहृतःप्रतिकूलेनवायुना ततःकेनापिपुरुषेणोत्थज्वलिततेजसा उद्धृत्यवह्नौक्षिप्ताःस्मोत
वह्नेराप्सुमहाग्निना इत्यादिमेघोरकाेच्चैःप्रहृष्टस्तेनचासृजाः याप्राप्यक्तोनिद्रानष्टामेनिशायामहं इत्यु
क्तवनेतस्माहसमन्त्रीसकुमारकः श्रायासभवोऽभ्युदयोःस्वप्नेनानेनसूचितः योजलौघःससंग्रामो यैर्यं
तपरमस्ततेने नृपस्त्राह्रियमाणानोजसेस्तमोरिवतकः योपुण्याकंमरुत्सोपिशारणःकोपिरतकः यश्चा
हतोज्वलतेजाःपुमान्मातान्मशंकरः तिर्माःस्याग्नौवयंतेनतस्मात्ताःस्थमहाम्नृपे मेघोदयस्तेनायसमभू

ह.
क.स.
२६७
267

योपिभयागमः रक्षोत्रवर्षलक्षंयस्त्वनङ्गयस्यविनाशनं हि शांपदङ्क्षशप्तेत्वमृहिः स्वामफलीचकाः स्वम
स्थानेकयस्माद्यो हतोत्योयात्क्षेपवच यः समः स्वचयस्त्यमायस्मात्कंः मोभिधीयते प्रमदेवनाद्देशात्रूपः
स्वमोयथार्थकः गात्रानुभवविनाहि कृतमाहरणार्थके रजोमूर्छे नमनमावासार्थविमुखेन हि जंन
निद्रावशः स्वमेनैतैः पण्पनिकारणैः चिरशीघ्रफलत्वं च नसकालविशेषतः एवरात्रेन दृष्टस्त्वमः
शीघ्रफलप्रदः एतन्मनिक्षमारोनेश्रुत्वा तस्मात्तु निर्ह्नुताः उक्तायदिनुकनैवयुः सर्वधप्रभातयः नाव
स्वहस्तैः प्रत्यागाच्छ्रुतशर्मसकाशतः इत्थोमयादिभिश्चैवयण्णाहृतमवेगणयत इतोगतोहं तत्रसाविक्र
टाचलवर्तिनीम् तां त्रिकूटपताकाख्यां नगरीं हमनिर्मिता तस्यां प्रविश्य चापश्यं महत्त्वं न्यद्धिवेदितः हृ
नेनेश्चवमांगानेस्तविद्याधरात्मियैः पितात्रिकूटसेनोपिनष्टाविक्रमदर्शिना यरन्यारणावासञ्चस्तैरेहा
मोदरादिभिः उपविश्याथ नमहश्श्रुतशर्माणमब्रवीम् श्रीमताप्रहितः सूर्यप्रभेणाहं त्वदन्तिके सोदेश
नेवदेनप्रसादादुर्जटेमेया विद्यारत्नानि भार्याश्च महायाश्चैवसाधिताः नदेहीमलसेप्समेमहद्भिः त्वच
रेण्वैः निहताहविकृहानारतितानमनोपुनः यावाशास्मात्पनासानेः स्वमीप्यनतयत्वया कामहन्ताम
गोकन्यान्नुचन्त्रामश्रु भेहितन एवमयोक्ते सर्वनेकदालत्रैवमभ्यधुः कानामसमयदसाहटणान्त्मा
हिशानी हशा संशुत्रमेदिपालेवकस्त्वविद्याधरेश्वरः वराकोमानुषो भूत्वाप्येवं हर्तविनस्याति नह्य
वोकमयाकिंकिकोनामसतनिराप्स्वता महरोगोहस्रणाकेचकवर्तीविनिर्मितः मखीवायदिनेमर्सी

वत्समपि तम् विधायैवं सुमर्मस्पृक्तस्पष्टः पराक्रमः नाशश्चेहागतेनास्मिन्कदाचिद्विहितो हि हृष्यते इत्ये
वोक्तो मया कुत्सितो सभालोभमायया श्रुत्वा वनात्वहं ते मे ज्ञातया मध्ये रम्यरो एवं यस्याभिप्रायं वामित्र
वोऽवमहं चैतो ततो दामोदरेणैतावत्यायविनिवारितो यातेऽहमागत्य विप्रश्चनवध्य इति जल्पता ततो
विक्रमशक्तिर्मामवदद्दृष्ट्वा हे प्रभोः त्वत्तामी वहि सर्वेऽपि वयमीश्वरनिर्मिताः तदागानुसमर्पणमस्ता
सातिक्ष्णत्वमावयोः एवं भगवते तेनोक्ते विहस्य सहस्रबाहुस्तत्रहस्तवपंच हेमाः पद्मवनेनातथ्यदाक्षवं निसृष्टिताः
यावत्सर्वेऽपि तेनायान्ते मेरुमाल्यादिनावरे द्रुमकान्याप्यसावत्तेनिर्गत्याहमिहागतः एतत्सहस्ताकुलता
नेतुसिद्धिः प्राणिमयादिभिः निश्चितस्ववाहवोऽयागं सर्वे सेनापतिश्चयः प्रभासमथनेऽसूर्यप्रभाधारणेऽसमेदं
सर्वेवरणादीतायानेमवासज्जमानतः निर्दिश्य प्राप्य तदर्द्धः प्राविशत्त्वियतन्नताः राज्ञो सूर्यप्रभस्याभ्यन्त
तःशय्यागृहान्तरं प्रविष्टा मदनाद्युत्कामनिद्रावरकन्यका सा तस्य व्याजसुप्तस्य प्रसुप्तस्य विवशस्य च स्वैर
निकटमागत्य सखीमाह सहस्थिता यदिहायमस्य विश्रान्तविलासायी यमोहृत्वी नृपशोभास्यतत्कीहृ
कसुहृदस्य भर्तृत्वमात्रि तदस्तु न प्रबोध्योऽसौ हृदि तेनकौतुकं हृष्याः श्रुणि किं हि निबद्धेन किमनृतं हृदयेनं मे
भविष्यत्यस्य संग्रामः समे हि ज्ञतपोमेणा तन्त्रको विजानाति भविता किल कस्यापि प्राणव्ययायस्र
ताणां जायते हि रणोत्सवः तत्रास्मात्स्वशिवंतावरुद्धो त्वास्यामदेद्युनः कामचूडामणिर्येन किं च व्यासा
विहारिणा दृष्ट्वा तस्यास्य हृदयमाहृशीकानुरञ्जयेत एवं तयोक्ते सा वाटीमन्तः सखी किं ब्रवीम्यतः प्रसंगोऽत्र

बृ॰
कस्तृ॰
२६८
268

दयस्यास्मिन्न्यायान्स्वपितुरिकिं न व येन दृष्टेन हृष्टश्च कामचूडामणेर्गृहं तं सोऽनुस्मान्दृष्टेस्मिन्कस्माद्यदि सा त्वा
दृष्टवती विद्याधरस्य कस्मात्तां वञ्चि किं नाम्न्यसंगरे एतस्य भार्याः श्रुत्वाज्ञाः स्मासिद्धेः स च चक्रवर्तिनः कामचूडा
मणिश्च सप्रभाचेकगोत्रजा पंचवर्षाणि तावद्दिनेषु तेन सप्रभा न किञ्चित्स्माशिवकुहेनापि हि सिद्धं वचो
मृषा किं वा त्वं तेन सप्रभया विनेयस्मात्मनः किं नाहरेद्धवतीवेहि हृष्टेष्टाभ्यः पिकानेद्य वान्यवायेत्तयावा
नेविकल्पायदि तत्र सत्. भर्ता गृहि हि विना नायसती नाम मालिवन्यवः एतन्मालीवचः श्रुत्वा मावो वदद्रकम
का सम सखि त्वया शंकेन कार्यं सत्यवन्यभिः शंके चास्माये पुत्र सज्जयं जानेऽस्य विद्यया सिद्धानि वास्य रत्ना
नि विद्याश्चास्माषि किं पुनः नैनसौषधयः सिद्धास्तेन मे हृदये मनः चेद्गुणादेगिरोनाश्च सर्वाः सन्ति गुहान
रे सिध्यन्ति पुण्यभाजश्च चक्रवर्तिनएव ताः नेदेषसाघयेद्गत्वा तस्य सर्वौषधीर्यदि भद्रं तस्य यदा सन्नद्धः प्रा
तरस्य महाहवः एतच्छ्रुत्वा विलेखस्यका ग्याजनिद्राम् सउत्थितः सूर्यप्रभः स विनयेनानुवाचा च कन्यका दृ
ष्ट्वा तानीवमय्या ह्रिपतयोना मयि त्वया नेदेषनचगच्छामि कान्तस्वामिति शेषे समे एतच्छ्रुत्वाश्रुतेऽस्य सर्वं मने
नेनित्रपाननता हसीव भूवसाकन्यानन्त सौवीन जगादमा एषा विद्याधरेन्द्रस्य सुमेरोस्तनुजात्मजा कन्या
विलासिनी नाम मन्ददृष्टीनसकौतुका एवमुक्तवतीमेव तां सा विलासिनी पुहि मंषलिगव्वाव हृस्मकाप्र
यत्नेननः ततः प्रभासादिभ्यस्त्वत्पबोध्य तद्दृष्टीरितं सूर्यप्रभः स्वमं त्रिभ्यः शशीमावपिसायतं विस्मजये
प्रहस्तवयोरपि तत्साधनाय सः नदीत्यात्त्वनीषस्य सुमेरोश्च मयस्य च ते ऽगनैश्च हृष्टानेः सममसविवान्वि

नः निशि सूर्यप्रभः प्रायाच्चंद्रपादाद्बलैः प्रति गच्छंतो वक्रमार्गेणान्यतस्तस्य मार्गरोधिनः यत्नगुप्तकटकं भांड
विद्यानानायुधोद्यताः कांश्चिद्देहैर्विमोहितेनाकांश्चित्तैलब्धविद्यया चंद्रपादगिरिं तेने प्राप्तः सूर्यप्रभाद
यः तेषां तत्र हाहाकारभीमानाशाकरागणः यत्नप्रवेशं कुरुध्वं विविच्य विक्लवाननाः यतेः सहस्रयोद्ध
भंजन्यद्धि भगवान्हरः तत्रामात्यसहस्राणां तमेव वरदत्तसः तेनैव तेन प्रसीदंति तत्क्षणादस्य वोचत स
सयामसुकुमारस्तान् तथ सूर्यप्रभादिकान् ततस्तेष्वतिसर्वेष्विति तत्रैव हरमस्तुवन् स्वामिस्त्वमिति प्रसन्नास्य
तान्वदंति स्म ते गणाः मुक्तेऽपि वो गुहास्माभिः रक्षणीया स्या महौषधीः सूर्यप्रभस्तत्वतत्स्थान प्रविवेश महा
त्मना प्रभासः प्रविशत्वेतामेतस्य सुगमा हि सा यत्तत्क्षणवचः सर्वे तत्रैवमनुमेनिरे ततः प्रविशतस्तस्य
प्रभासस्य तदेव सा गुहा बहांधकारापि प्रकाशा किमभूत् उत्थाय च महाघोररूपाः प्राञ्जलयस्ततः
चत्वारः किंकराः ऊचुः प्रणताः प्रविशेति तं प्रयप्रविश्य सगृहीत्वा दिव्याः सम्मौषधीः ततः प्रभासो निर्गतः
सूर्यप्रभाय निर्विलादद्दौ महाप्रभावाः सर्वेताः सिद्धाः सूर्यप्रभा हे ते औषध्य इति तत्कालं गगनादुदगा
द्वचः तच्छ्रुत्वा मुदिताः सूर्यप्रभाद्यास्ते सर्वे ते सम्मेनुः समायधुः स्तिंश्च समेवासदस्रविंमे तत्राश्चर्यमनीषोच्य
तेस्तवासकुमारकं मुनेः सूर्यप्रभं हित्वा प्रभासः किं प्रवेशितः गणैर्गुहायां किं चैषः किंकरैरपि सत्कृतः प
तच्छ्रुत्वा सर्वे शृण्वन्तु मुनिरभ्यधात् श्रूयतां कथयाम्येतत्प्रभासो हि तत्परः सूर्यप्रभाश्चात्मभूतो न भे
दोऽस्त्यनयोर्द्वयोः किं च प्रभासेन समो नान्यः शौर्यप्रभाववान् प्रतिप्राग्जन्मसंस्कृते नदीयाव समागुहासो

बृः
कः सः
२६२
269

येयाहकपराचाभूतदिदं कथयामि वः बभूव तनुमुचिर्नाम पूर्वं दानवसत्तमः यस्य दानप्रसक्तस्य महावी
र्यस्य नाभवत् अदेयमर्थिना याचमानाय किंचन दशवर्षसहस्राणि सततं याथेम पत्तपः लोहाश्म
काष्ठावध्यत्वविविधाच्छस्त्रास्त्रेभ्यो वरं ततो सत्कृत्य जितेन्द्रविविधाच्छस्त्रास्त्रमकारयत् अथ विज्ञानवैरालेसमभ्ये
वसुरासुराः दुग्धाम्भोनिधिमभ्येत्य समसंक्षुभ्य मन्दराद्रिणा ततोऽमृतादयो भागा कमलाप्रभृतीमध्या प्राप्नुस्त
यो सुरैः श्रवसंहयं तमुचिराश्रवान् अथेमं देवासुरास्त्राया यदिष्टोच्चलक्षणात्त्वकः तेभिरे विविधान्भागानमृ
मानाणिवाप्यिनात् मन्यन्तेन लब्धेवचिद शौरशूतेनलवे ते तेषामन्याससुराणां च पुनर्वैरमजायत ततोदेवास
रराणेजत्रेपोयः सुरासुरैः आद्याणे यो सुरैः श्रवावालतेनजीवयामास तत्क्षणे अजेयाजज्ञिरे तेन देवानां देवदा
नवाः ततो विषण्णवाक्रिस्मरहः शक्रं बृहस्पतिः एकस्तवाद्योपायो स्तितं जरुणाविलम्बितं स्वयंयावव
गत्वातं जरुणाविहयाचनम् विपत्तापोपनेयस्ते महर्येन तु दास्यति त्वं स्वयं याचितो नाजन्म संविनं दातुं तावया
शः इत्युक्तो देवगुरुणा महेन्द्रोद्विदशैः सह गत्वायाचत नमुचिं तं श्रवसंहयं तेनमेपरांश्वं स्वर्गच्छन्नधी
नजापिवासवः तदस्मै तमुचिर्भूत्वा दद्या नान्यं कथयन्न जगत्सदानेता कीर्तियामया अविराजिता सा चैं
त्राणि गतानन्मे किं श्रियाजीवितेन वा इति संचिन्त्य शक्रायत नमुचिः श्रवसं ददौ वार्यमाणोपि शुक्रेण तमविः
समहाशयः ततोश्वमपविश्वासतेनोगेन जन्मान्तः शास्त्राय वज्रफेनेनवज्रन्मलेन हृक्षहा अथेहोदस्त्वा
संसारभोगन्तस्मा यथा हताः अमोविमा दकीर्तेस्त्वदेवापियेन विभूति तद्धानस्मन सवेदन्मोनातेणाबला

त. वकारद्ःखसेनतस्मात्संकल्पंशोकपर्णानये सप्तमेपुनर्गर्भेसंभूयात्रमुनिर्बली भूयाश्चसर्वदेवाना म
जेयासंयुगेष्वपि ततःसप्तम्याःसंभूयगर्भेजातोमुरःपुनः सर्वरत्नमयोनानाप्रबलोबलयोगतः सोपि
तमनयाःश्रीलक्ष्मीरण्यस्थितःकृती शानकृतोजिगायेदंप्रबलोदानवेश्वरः ततःसंमेश्यदेवालमुपे
सैवंययाचिरं देहेपुरुषमेधार्थमस्मभ्यंदेहिसर्वथा तत्कुलासरिपुभ्योपितेभ्योवहमदान्विजे याणा
तदायाविसृज्जन्प्रार्थितोनपरोम्यालान् ततःखंडशोदेवैःकृतःप्रबलदानवः मनुष्यलोकेजातोयप्रभा
मवपुषापुनः तेदेवमातोनमुचिसंज्ञितोभूत्स्वबलस्ममः मेघप्रभामसत्सुत्यप्रभावाहुर्जेयोरिभिः याव
संवत्यितोनस्यप्रबलस्योषधीगृहा तेनप्रभामस्यान्मीयावद्दणमास्यसकिंकरा तदयस्त्रात्तिपानालमं
दिरंप्रबलस्यतत् यत्रहाटकशालस्यस्यमुख्योभार्याःमलेकृताः विविधानिचरत्नानिनानाप्रहरणानिच
चिंतामणिश्चलतेचयोयानेतानुरगास्तथा तत्प्रभामस्यसंबध्यिसर्वेमपपुराजिते नदीहषाःप्रभासोयेना
मदेकिंचिद्भुते एवंततोमुनिक्रमारकतोनिशाम्यसूर्यप्रभप्रभृतयःसमयप्रभासाः रत्नाघवामुमग्न
तस्यपुत्रस्तदेवयानालंगप्रबलवेश्मविलप्रदेशा तेनप्रविश्यपरिगृह्यचसर्वपत्नीश्चिंतामणिंसनुर
गानसुराश्चयोयान् निर्गम्यवासुनिखिलद्रविणःसपक्षःसूर्यप्रभंकिमपितोषितवान्प्रभासः प्रयसम
यस्तनीयःसप्रभासःसुमेरुप्रभृतिभिरनुयातोराजभिर्मंत्रिभिश्च द्रुतमभिमुनसिंहिपाख्यसूर्यप्रभासो
पुनरपिनिजमेनासन्निवेशंनमागात् तत्रसोस्वरनरापिपादिपुसस्वसामकगानपुनेपुते रात्रिशेषम

हे॰
क॰स॰
२२०
270

नयन्नुशालंरसत्रिशूलवरणादीक्षितःपुनः॥ इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेसूर्यप्रभल
म्बकेतृतीयस्तरंगः॥ आदितःषट्चत्वारिंशः॥४६॥ ततःप्रातःसमंसर्वैःसहसुमेरुतपोवनात् तस्मात्
सूर्यप्रभःप्रायाच्छ्रुतशर्मजिगीषया तन्निवासस्यनिकटंत्रिकूटाद्रेर्व्वाध्वच आवासितोभूत्तत्रैष्यवलेना
स्मार्यतद्दले आवासितेचतत्राभिन्नसुमेरुमयादिके आख्यानस्थत्रिकूटेशसंवन्धीद्रुतआययौ सचाग
त्यजगादेवंसुमेरुंविद्याधरेश्वरं श्रुतशर्मपितारजानवसंदिष्टवानिदं हस्यमनेनस्वामिराज्ञाराजानुवि
ष्टतः श्रुतास्मिद्विषयंशास्तःसत्यमाहुगणकैःसह नदोतिथ्यामिदानींवोविद्यास्मामायथोचितं श्रुतेनश
कमंदृशामेसुमेरुःप्रत्युवाचतं साधुनास्मस्त्रयमपात्रमतिथिंप्राप्यष्यापरं प्रातिष्ठ्यनपरलोकेदास्यतोहेवा
तत्फलं नदिमेवयसातिथ्यंक्रियतामिमुदायेन सुमेरुणानयेवागात्सहतःस्वप्रभुंप्रति शुश्रोत्रतप्रेदश
श्योत्तत्तुसूर्यप्रभादयः सेम्यानिदृष्टुःस्थानिनिविष्टानिपृथक्पृथक् ततःसुनीथःपितरंमयसुवाचमया
तरं शविभागेरथादीनामस्मत्सैन्येमयशंसतः एवंकरोमिश्रृणुतेत्यस्मकाग्रग्रस्यानिदर्शयन् दानवेंद्रःसमर्व
लोकस्मेवंप्रचक्रमे श्रमीसुवाहुनिधानौमुष्टिकोगोदृखलस्तथा प्रलम्बश्चप्रमाथश्चकंककद्रःपिंगलोपिच
वसुदत्तादयश्चैनेराजानोरथरथाइमे श्रूङ्कीशविशालश्चदंडिभूषणसोमिलाः उन्मत्तकोदेवशर्मापि
तृशर्माकुमारकः एतेसहदिटत्राघाःसर्वेपूर्णारथामताः प्रकम्पनोदीपनश्चकुंभीरोमानपालितः स
हाभटःसाग्रभटोवीरस्वामीसुराधरः भद्रंकरःसिंहदत्तश्चगुणकर्मामकीटकः भीमोभयंकरश्चेतिसर्वे

मीहिगुणरथाः विशोचनो वीरसेनो यज्ञसेनो थाप्युत्तरः इंद्रवर्मा शैवरकः क्रूरकर्मा निरासकः भवेषु
स्विगुणा एते रथा राजसूनवः सुन सुशर्मा राजपुत्रः शालीच विशाखः क्रोधनोऽप्ययं प्रचंडश्चाप्यसौ राजपुत्रोऽर्धा
र्थवलगुणः जंजरी वीरवर्मा च प्रवीरवर एव च सुप्रतिज्ञो वराराम श्चाऽप्यदंनोऽप्यजालिकः त्रयः सिंह
भटव्याघ्रभटशत्रुभटाश्चापि राजानो राजपुत्राश्च रथा पंचगुणाश्चमी उग्रवर्मा त्वयं राजपुत्रः साप्यद्भुतगुणे
रथः राजपुत्रो विशाखश्च सुतनुः सगमोपि च नरेंद्रशर्मा चेत्येते रथाः समगुणाः स्मृताः महारथः पुनर
यं सहस्रायुर्नृपात्मजः महारथो नायुष्मान् शतानीकस्त्वयं पतिः सुभामहस्तो विमलाः सूर्यप्रभवंशस
काः महाबुद्धिचलाक्षो विशोकः सुभंकरः एते महारथा यत्तु रुचिर्थमरुवीनथा एवविध्यस्तु विभी
सःसिद्धार्थश्चेत्यसौ त्रयः सूर्यप्रभसमविवाः सुमहारथयूथपाः प्रहस्तश्च महाऽयुवनस्तायरथयूथ
पो सुयूथपौ रथयूथानां प्रज्ञाढ्यस्थिरबुद्धिकौ दानवः सर्वदमनस्तथा प्रमथनोऽप्यसौ धूमकेतुः श्व ह्र
णो वज्रपंजर एव च कालचक्रो मरुद्वेगो रथानिरथपावुमौ प्रकम्पनः सिंहनादो रथातिरथयूथपौ
महामायाकाम्बलिकः कालकंपनकोऽप्ययं प्रहृष्टरोमा चेत्येते चत्वारोऽप्यरथाधिपाः सुनातिरथयूथा
धिपतीनामधिपाविमे सूर्यप्रभसमश्चायं प्रभासः सैन्यनायकः सुमेरुतनयश्चेवः श्रीकुंजरकुमारक
हो महाहरियूथाधिपतिरथातिपाविमौ इत्येते स्मृहलेन्यैच यच्येसुराः देवैः देवैलेह्र्ताः परिसंख्याधिकाः
नैतिनेयाप्यस्मृहलस्मिने नपर्याप्ताभविष्यंतिसप्रसादे महेश्वरे इति यावन्स्वनीपुंनेव वीतिसुमयाथ

हः
कः सः
२७१
271

रः श्रुतशर्मपितुः पार्श्वाद्दूतोऽभ्यस्तावदाययौ स चोवाच त्रिकूटाधिपतिरेवं ब्रवीति वः संग्रामो नाम सङ्ग्रा
गाणं तुल्यावाहिमहाक्रुये तस्यैषा सैकरा भूमिस्तस्मादागम्यतामितः यामः कलापग्रामाख्यप्रदेशे वि
पुलान्तरे पतच्छ्रुत्वा सुनीथाद्याः सैन्यैः सह तत्क्षणेन ते सर्वे कलापग्रामं ते सूर्यप्रभपुरोगताः श्रुतशर्माद
यस्तेऽपि तत्रैव समरोन्मुखाः तं समदेशमाजग्मुर्विद्याधरबलैर्वृताः श्रुतशर्मबले दृष्ट्वा गजान्सूर्यप्रभाद
यः प्रानाययदब्जाजानीकं सर्वं विमानाधिरोपितं ततस्तत्राभवत्तिस्रश्चके सेनायां श्रुतशर्मणा दामोदरो महारथ
विस्तृहविद्याधरराज्ञमः ततः पार्श्वे सह यत्नैस्तस्य श्रुतशर्मा समं त्रिकूटः अथैते दामोदरस्त्रासीद्सप्तमे महारथाः
सैन्यं सूर्यप्रभस्यापि प्रभासो नीकिनीपतिः अथ वृन्दं यथा द्वन्द्वमथ्येतस्याभवत्ततः स कुञ्जरकुमारस्य प्र
हस्तस्याः स्पकोणयोः सूर्यप्रभमनुनीथाद्यास्तथा सर्वे वृहद्दृष्टतः सुमेरोरन्तसमीपस्थः स्तवासकुमारको
शाहस्यं तरणानोद्याश्नुभयोरपि सैन्ययोः तावच्च गगने देवैः संग्रामे द्रष्टुमागतैः सेन्द्रैः सलोकपालैश्च सा
मरस्कैरदृश्यत अथयोचात्र विश्वेशः शंकरः पार्वतीयुतः देवताभिर्गणैर्भूतैर्मातृभिश्चाप्यनन्तुतः आया
च भगवान्ब्रह्मा सावित्र्यादिभिरन्वितः मूर्तैर्वेदैश्च शास्त्रैश्च निखिलैश्च महर्षिभिः आजगाम च देवीभिर्लक्ष्मी
कीर्तिजयादिभिः शङ्खचक्रायुधो देवः पतिराजरथो हरिः सभार्यः कश्यपोऽप्यागादादित्या वसवोऽपि च य
क्षराक्षसनागेन्द्राः प्रह्लादाद्याः सुरास्तथा तैर्वृतेन नभोभागे शाक्षसंपानदारुणः प्रावर्तत महानादः संग्रा
मः सैन्ययोस्तयोः दिक्चक्रे वाणजालेन च तेनाच्छादिते तथा प्रवृत्तयशरसंघर्षजातानलतडिद्वने शस्त्र

नगजाश्वौघरक्तधारावघूर्णिताः वीरकायवहद्धाह्वानिर्ययुः शोणितापगाः नृपसंतानरत्नाकरेकेतुदर्शांचोन्मा।
वायमः श्रुत्वाणेह्नरवाणैचभ्रूनानौचाभवद्रणः शौनेनमलसंयामेनिभ्रूनासंख्येसनिके लक्ष्माणविभा
गेवशनैःस्वपरैसैन्ययोः प्रतिनांप्रवीराणांप्रयुद्धानांमहमेहतः नामोदाश्रूयमाणेवक्रमान्नयेपभादिभिः
एवंमहावाहौनेपनेविधायरणेनलया श्रेष्ठहासाभियानमनस्यविद्धसमायकैः श्रेष्ठहामोर्थवेदेणस्ववाहो
रक्विनक्विरः हृष्टासवाहूनिहतंमृष्टिकोभ्यापतन्कथा सोपितेनाहूहामनस्तदिव्याणहतोपनन् मृष्टिकेनि
हतेक्रुद्धः प्रलम्बोनामभूपतिः अभियायाहद्धामेनेशरवर्षैरयोधयत् अहहासोपितस्मैमेहत्वाहत्वावम
मेति प्रलम्बमपितेवीरंरथव्यपेतमपातयत् वीरप्रलम्बेनिहतेमोहतोनामभूपतिः सविप्यमाहद्धासंतेता
डयामाससायकैः ततोहद्धामतांच्छिन्नकोदंडंहतसारथिं हृष्टश्हाणाभिहतंपातयामाससोहतं हृष्टाह
हामनहतांश्चन्नरश्चतुरंगानान् कृतशमेवलंहर्षाद्ववनादजयान्मवि तद्दृष्ट्वाजुपिनाहर्षासुर्यप्रभवया।
णकः ममेममभ्यधावन्नमहद्धामंसमोचकः निवार्यचशरैलक्ष्यशरांस्तेन्यनिहत्यच व्यापायसारथिंहित्वा।
धनुश्छित्वावृतध्वजम हर्षायदहद्धासस्यनिर्बिभेदशरैःशिरः तेनाप्तोहर्षिणोह्यारीनिपपातरणाद्भुवि अह
हासहतेनाहतोभोभूदत्रसंयुगे ताणाद्दृष्ट्वावशेषंतेपनजनेवलहर्षम् निपत्यैरवनिहतास्तथाश्वगजपत्र
यः रणमूर्धनिभूभृत्सुःकबंधापवकेवलं ततोविहृतनदष्टाक्योहर्षविधायरेश्वरः पत्नाहहामनियनक्तु
होवाणैरवाकिरन् हर्षोपिनस्यनिर्धेयशरान्सध्वजसारथीन् हत्वारणाश्वांश्छिच्छेदशिरोललितकुंडलं॥

हे॰
का॰ सू॰
२२२
२७२

हेतेविक्रमनदंहेलन्तचक्रवालइतिश्रुता राज्ञाविघायरोहर्षमभ्ययावदमर्षितः सयुध्यमानमवदीद्दमा
हकच्छिन्नकाण्डकं चक्रवालोग्रुधिश्रान्तेहर्षशीर्णपराग्रुपं तत्कोपादेत्यनृपतिः प्रमाथ्यतमयोधयत् सोथ
हस्यततेनाथचक्रवालेनसंयुगे तेथ्यवतनवाग्राम्येण्यकशोयाविताः क्रमात् वत्वारस्त्रकवालेनराजस्तुन्यो
निपातिताः केकटस्तुविशालस्तुप्रचंडस्तुाऊरीतथा तहस्त्वाभूपतन्कोपात्रियोतोनामतेन्नृपः तोचक्रवा
लनिर्धोतोयुध्यमानोचिरक्रमात् श्रुत्वामृत्युत्तिरथावभूतांपादचारिणे श्रीमिचक्रयरोहावध्याकापमि
लितोचतौ खङ्गाहतिद्विधाभूतमस्तोनोभुविपततुः विपक्षावीत्सेतोवीरौविघ्नमपिबलद्वये रणाग्रमाय
योविघापरेङ्कः कालकम्पनः राजपुत्रोभ्ययावत्तुनप्रकंपननामकः सकालकंपनेनाग्रतत्रणोतेनम्पणास्त
न तस्मिन्त्रिपातितेतस्यपंचास्यन्यपतन्त्वयाः जालिकस्तुंद्रद्रमस्तुगोपकः सोमिलोपिच पितृशर्माचसर्वेपि
शरासस्मिमहाहवे सतपंचापितोकालकंपनोविरथीकृतान् जघानयुगपद्दिध्यत्राराचेर्हदिपंचभिः
प्रएङ्ः विवरस्ततर्हषीदटतुज्ञागस्तुगः ततोभ्ययावन्नृपरेवताराख्यरथःसम उन्मत्तकः प्रशास्तस्तुविलम्ब
कधुरायुरौ सतानथवधीत्कालकंपनोलीलयाविलो तथैवथाविताततमास्वडुरथ्याद्विजन्यातसः तेजि
कगोपिकेचेववेगिलेश्यामविलनथा भद्दकरंदद्विनेवश्ररिसेन्यान्महारथान् प्रपरोस्तुपुनःपंचसोवधीत्त्रि
लितास्तुपि भीमभीषणडंभीरविकटान्सविलोचनान् तहत्याकदनकालकंपनेनकृतंरणे श्रुत्वावत्सरा
तोनामराजपुत्रोस्यसमन्ततः सतेनतावहिदयसमेपुद्दमुभावपि हतास्समारथ्यायावहिरथ्यातोवभूवतुः त

तेनविद्याधरेणस्वगतंपादत्वाविशं सकालकंपनःपादवीर्यैववनजक्षिवान् तावद्भ्रमान्वेषैर्विधायपराणं
समस्याहवे ग्रसंभाव्यविलोक्यवीतिवन्नोत्सप्रययौराविः रत्नाकुररभरिनेनपरंसमरांगने यावत्सन्न्याहत
पदंययौव्योमापिशोणिता कवचैःसहभूतेषुसन्निधानन्नोघनेष्वपि संहृत्यपुद्गंपयन्तःस्वनिवेशायतेवले
षानेणमंबलेनसिंदिनेवीराहतास्थयः त्रयस्त्रिंशत्सुवीराःबलेमौर्यप्रभेहताः तेनबन्धवमित्रादिनियते
नसुधर्मेताः सूर्यप्रभस्त्रियमानानामासीदंतःपुरेविना प्रतिद्वन्द्वसविवैःसहसंग्रामसकथाः तातास्तुर्वा
श्चिनापितापुनर्पुत्रांसुखोनिषण्णा तद्भार्यास्वमिलेतिमहतनवन्धुवद्दुःखिताः एकत्रतस्मारजनावेत्यान्यास्वासु
नागताः स्पृष्टतावसरेण्यत्रकथानानाविधाबभुः स्त्रीणांनसतणेयत्रनकथास्वपराश्रया तत्रसंगमेचननैका
राजपुत्रीदमब्रवीत् आश्चर्यमार्यपुत्रोधकथंसमोनिरंगनः तत्कुतावाव्याजहारान्यासंग्रामेस्वजनत्यजान् दुः
खितेतिरार्यपुत्रोधरमनेस्त्रीजनेकथं ततोपराब्रवीतिस्मधामोत्स्यभिनवोयदि वरकन्यासुतनदुःखविस्मरत्यपु
नेवतत् श्रुत्वेतराब्रवीन्नैवंयद्यपिस्त्रीषुलंपटः तथापिनसदुःखविस्मिन्नीदृशाःसान्त्वयाविधाः इतिनास्वस्
दंतीषुजगादैकासुविस्मयं सूनुस्त्रीलंपटःकस्मादार्यपुत्रोवतेनदृशः आहिहितास्वपिभार्यास्वभूयसीष्वनवा
नवाः प्रतिनिशंराजपुत्रीर्यत्स्मगृह्णात्रेवतृष्यति एतच्छ्रुत्वाविदग्धैकास्वनाम्नामनोवती उवाचश्रूयतांयेन
राजानोबहुवल्लभाः देशरूपवयश्शीलविज्ञानादिविभेदतः भिन्नागुणावरस्त्रीणांनैकासर्वगुणान्विता ॥
कर्णाटलाटसौराष्ट्रमध्यदेशादिदेशजाः योषादेशसमाचारैरंजयंतिनिजैर्निजैः काश्चिद्धरन्तिसुदृशःशार

हे॰
का॰ स॰
२७२
२७३

हेमवृक्षनिभैर्दिव्यैः सुप्ताः कनककुम्भाभैः स्तनैरुन्नतसंहतैः स्मरसिंहासनप्रायैरपराजघनस्थलैः इतराश्चेतरैरं
गैः सर्वा हृद्यमनोरमैः काचित्कांचनगौरांगी प्रियंगुश्यामलापरा अन्या रक्तावदाता च इन्दुवद्धरनीलता का
चित्सम्यक्सुभगा काचित्संपूर्णयौवना काचिन्मौढवयस्या प्रसरद्धैर्यमाधुर्यला इसन्ती शोभते काचित्का
चित्कोपेपिहारिणी ब्रजन्ती गजवत्कापि हंसवत्कापि राजते आलपन्त्यमृतेनेव काचिद्दासिंचतिश्रुती मधु
विलासेपश्यन्तीस्वभावाढ्या तिका च न नृत्येन राज्यते काचित्का चिद्गीतेन रोचते वीणादिवादनज्ञानेनान्या का
नाचरोचते काचिद्धावरताभिज्ञा काचिदाभरणे प्रिया प्रसाधनोज्वला काचित्काचिद्दिव्यशोभिता भर्त्तु
चित्तग्रहाभिज्ञा चान्यासीमारणमसुते किं यहा दृष्यसर्वहृद्वाश्यमन्यासां प्रत्येकगुणाः नैदेवामिह कस्याविद्गुणाः
कोपि वरस्त्रियः नतु सर्वगुणाः सर्वासु स्त्रिलोक्यामपि काचन अतो नानारसास्वादलब्धकस्याः किलेश्वराः आह
माप्याहरेमेव भार्याने वनवाः सदा उत्तमास्तु न वाञ्छन्ति परदारान्कथंचन नास्मार्यपुत्रस्यैषस्माद्दोषोनेष्यावनः
एवमाघामनो व्यमाप्रोक्ताः सूर्यप्रभांगनाः अन्याम दनमेनाघास्तथैवाक्तुः कथाक्रमान ततोतिरसतस्तुतोवि
स्मिनकिमप्यहो यदिहनोहमंतिस्त्रियः अथकथमपि दीर्घोसाकथा चात्रनामामवसितिमुपयाता मावरात्रि
क्रमेण तिमिरविगमवेलावीतलीलाभिकांतारिपुबलविजिगीषोः सावसूर्यप्रभस्य ॥ इति श्रीमहसोमदे
वविरचिते कथासरित्सागरे सूर्यप्रभलम्बके चतुर्थस्तरंगः ॥ सप्तचत्वारिंशः ॥४७॥ अथ युद्धम

वेशानं जग्मुः सूर्यप्रभादयः श्रुतशर्मोदयश्चैव सन्नद्धाः सबलाः पुनः पुनश्च सेन्द्राः सबलविबुधाः
सुरासुराः सयक्षोरगगन्धर्वाः सत्रामेद्रष्टुमाययुः श्रुतशर्मबले चक्रव्यूहे दामोदरोऽभ्ययात् वज्रव्यू-
हं प्रभासश्च सूर्यप्रभबलेऽकरोत् ततः प्रवृत्ते तद्युद्धे तयोस्तस्मिन्सैन्ययोः तूर्यस्वनभटनादैश्च बधिरीकृते
दिक्तटे समकालहताः पांशुभिर्नष्टमण्डले इतीव शरजालान्तर्व्याप्ताभानुरभूद्दिशा दामोदर
कृते चक्रव्यूहमस्मिन्नटभिर्दे छित्वा प्रभासः प्रविवेश तत्सूर्यप्रभाज्ञया तत्र दामोदरोऽरुद्धच्छिद्रमस्या
दृष्टोऽन्वये प्रभासो युयुधे तेन वनेचकरधरणवसः प्रविष्टमेकाकिनं च दृष्ट्वा सूर्यप्रभोऽपि सः पश्चाद्दर्शितान्
सर्वेषां सर्जमहारथान् प्रकम्पनं धूम्रकेतुं कालकम्पनकं तथा महामायं मरुद्वेगं प्रहस्तं वज्रपञ्जरं
कालचक्रं प्रमथनं सिंहनादं सकम्बलं विकटाक्षं प्रवहणं कुञ्जरकुमारकं तेन प्रहृष्टरोमाणमसह
गाधिपसत्तम तेषु यथायथं युध्यत्स्वेवं स्वहस्तं महारथाः तत्र दामोदरोऽपि एवंस्वपौरुषममर्षणोऽयन् ये दर्प-
वद्युयुधे तैः पञ्चदशभिः सह तं दृष्ट्वा नारदमुनिपार्श्वस्थं वासवोऽभ्यधात् सूर्यप्रभाग्रगा ह्येते दानवाश्च
महाबलाः श्रुतशर्माणमद्देशश्च सेवे विधाय तदिमे देवांशास्तदयं श्रुतशर्मा मनुदेवासुराहवः तस्मिंश्च प
एते देवानां सहायः सर्वदा हरिः दामोदरस्तदंशोऽयमेवं तदिह युध्यते एवं चैकं वदत्यस्य दामोदरस्य च स
पत्नैः महारथाः समाजग्मुः साहाय्याय च तद्देशात् ब्रह्मगुप्तो वायुबलो यमदंष्ट्रः सुरोषणः रोषावरोहो
निबलोऽतिबलस्तेजःप्रभधरन्धरौ कुवेरदत्तो वरुणशर्मा कम्बलिकस्तथा वीरस्वामी दृष्टमनो दोहनो रोहणस्त्व

सू॰
क॰ सू॰
२७४
274

भौ दामोदरपुत्रास्तेपिवीराःपंचदशावृतान् सूर्यप्रभीयास्तस्थुर्वीरांम्महारथयोधिनः ततोत्रद्वंद्वयुद्धा
नितेषामासन्परस्परे दामोदरेणसहयुद्धंसमंचक्रेप्रकंपनः बलदेवेनचसमंधूमकेतुरयुध्यत महाशा
यस्तत्पुत्रमहस्वातिबलेनच तेजःप्रभेनयुयुधेदानवःकालकंपनः समहवायुबलेनापिमहद्वेगोम
हासुरः यमदंष्ट्रेणचसमंयुयुधेवज्रपंजरः समंसरोषेणनापिकालचक्रोमहारोमः साकंकुंजरद
मेनयुद्धंप्रमथनोव्यधात् सिंहनादस्तुरंगेन्द्रःसमंवरुणशर्मणा युद्धंप्रचण्डदण्डश्चदमनेनसहाकरोत्
प्रहृष्टोमारोचावीरोहेणापिचदावः धरन्धरेणचसमंमज्जेनरकुमारकः महोन्मातापराबेनप्रह्ला
वाहनेनच एवंमहारथद्वंद्वेष्वन्त्रपरस्परं सहाग्रेयुध्यमानेषुसुनीथोमयमभ्ययात् कष्टमस्मद्
याश्वानानायुद्धविदाम्प्रभो सुहाःप्रतिरथैरेतैःपञ्चपञ्चसहप्रवेशनः प्रभासस्त्वेकएवाग्रप्रविष्टोत्रावि
वारिनम् नजानीमहेतस्यकिमिवात्रभविष्यति एतच्छ्रुत्वाब्रवीतिस्मनेसुवासकुमारकः त्रैलोक्या
पिनपर्याप्ताःसहायाहरमानुषाः एकस्यास्यप्रभासस्यकिंपुनःखेचराइमे नदेवाःकथमस्यान्येशक्ताबो
जानतामपि एवंसतिकुमारेस्मिन्ब्रुवाणेकालकंपनः विद्याधरःप्रभासस्ययुधिसंमुखमाययौ ततः
प्रभासोवाहिनीवैरस्तुपहतेनतया प्रतीवनसदर्पहरप्रणामस्तवपौरुषं इत्युक्त्वास्त्रजन्तस्मिन्प्रभासोवि
शिखावली सोपितमायकैःकालकंपनोवाकिरच्छिवैः प्रमप्रस्थसहयुद्धेनयुयुधातेमिथस्ततः प्रदन्मयु
वनाश्वयोतोविद्याधरमानुषौ अथप्रभासोविशिखेनैकेनापातयद्ध्वजं द्वितीयेनावधीत्कालकंपनस्यच

सारथिं वृतर्भिस्त्वन्तरस्त्राणान्यन्तरेकेनवाछिनत् द्वाभ्यां हस्तौ भुजौ द्वाभ्यां द्वाभ्यां वक्षश्रवणत्रुभौ एकेनशि
रस्तथारेणाशिरश्छेदतस्य च प्रभासः पञ्चिणा शोधार्हशिनाङ्गनलाघवं एवं प्राग्निहतोनेकप्रवीरोक्तेनमञ्जुना
प्रभासेनाग्रहकालकंपनस्तथ्यथादिव दृष्ट्वा च तं हतं विद्याधरेशमनुजास्तैः नादश्चक्रे विषादश्च जगत्म
सपदिविचैरैः ततोविद्युत्प्रभोनामकालजरागिरीश्वरः प्रभाममभ्यधावत्क्रुद्धाविद्याधरेश्वरः तस्यापिद्रु
ध्यमानस्य प्रभासः समहाध्वजं छित्वा च कार्तेकोदण्डमानमानं पुनः पुनः ततः समागतोयोम्न्यस्त्वाविद्यु
त्प्रभोनभः प्रभासस्यापितत्कालेववर्षासिगदादिकम् प्रभासोपिविपश्यास्त्वतदायुधपरंपरां कृत्वाश्र
काणानास्त्वणप्रकाशंतेनभस्त्वरं दत्वामहास्त्रमाग्नेयंतन्तेजोदग्धमम्बरान् विद्युत्प्रभंभूमितलेहततजीवम
पातयत् तकुलाङ्कनशर्मातात्रिजगादमहारथान् पश्यतानेननिहतोद्वौमहारथयूथपौ तत्किमह
थैसंभूययुष्माभिर्हन्यतामयं तत्कुलाष्टौरथाःक्रुद्धाःप्रभासंपर्यवारयन् ततोवज्रकाडीनुनिवासीर
थयूथपः ऊर्ध्वरोमतिविख्यातोविद्याधरमहीपतिः धरणीधरशैलाधिपतिर्विक्रोशनःभिधः विद्या
धराणामधिपोहितीयश्चमहारथः इन्दुमालीतृतीयश्चलीलापर्वतकेतनः करोतिरथयूथस्यपति
विद्याधरप्रभोः मलयाद्रिनिवासीचकाकोडकइतिश्रुतः रथयूथपयोरामाववनर्षःखचरोत्तमः ति
केनाद्रिपतिर्नोनादर्पवाहश्चपंचमः षष्ठश्चधूम्रनवयनोनामाञ्जनगिरीश्वरः विद्याधराविमौवाग्रिरा
थयूथपतीउभौ सप्तमोगर्दभरणोराजाक्रमदपर्वते नोनावराहस्वामीतियोमहारथयूथपः प्रभा

सू.	सोऽप्युत्पपात सर्वोऽसौ स्वयं केऽपि विप्रतिस्मतान् जवानं स्वविद्यास्वान्कस्यचिन्मार्गस्थितथा चक्रे नेकस्य विच्छेदंक
क.स.	स्यविद्याच्छिन्नहस्तः मेघावरे वतुभिस्तु शरैर्विद्धास्तमेहृति प्रणानयन्मही सृष्टे भयोऽपहृतजीवितं ततः
२७५	स्तूयमानः प्रभासोऽङ्कं विनोदहृष्टेऽनले शरेणाञ्जलिकेनाराद्धरद्धीमतः शिरोच्छिन्नं शेषांस्तु ये तेकेकभ
275	ग्नानिलेनकन्यराज्ञ हताश्चसारथीकृतवासप्रभासोऽन्यपातयत् यथा तष्टष्टहृष्टिश्रुतसमन्नभिन्नतनोदिव
उभे जितात्विलनृपाविद्याधरीकृतवेवगाः ततोऽस्य तत्र चत्वारः सचिवाः श्रुतशर्मणो महारथाः प्रभासेन
हन्तुमिस्मायतुर्धराः एकः कांचरको नाम द्वितीयो डकगिरेः पतिः हितीयो दिण्डिमालीति पंचकाहिसमाश्र
यः विभावसुस्तुतीयश्च राजाजयपुरावले चतुर्थोपवलो नाम भूमितुण्डकपालिना तेमहारथसहायापि
एतयः स्वचतुरोऽमी प्रभासेपंचपंचपुण्यानानिसमंतुःसमे प्रभासस्त्वक्रमात्तेषामेकैकस्यावहेलया प
केनध्वजमेकेनधनुरेकेनसारथिं चतुर्भिरश्वांस्त्रिपुणैरेकेनापातयच्छिरः शरैरत्यभिरकैकमसमाप्यवत्
नादसः एकःकुवलयपणासतेवविद्याधमेतुयान् जातोऽभयङ्करो नाना हितीयश्चविंध्यचकः उभयोराज
भकतेऽभासारश्मिनिसप्रभः तृतीयःकालकायाख्यःतेऽवहामोदरस्तथा जातापानेःस्वराह्णसःकुम्भः
कौकिलसूर्येजः जातस्तासम्पतेःसेवेसहेडसविवाह्रहान् नानाविकमशालिस्वचतुर्थःकन्नकप्रतिःप
यातिरथ्यप्रवापिपतीनामपुण्यपणाः चत्वारोऽत्रमहावीरासदृश्यापिकविक्रमः तेचप्रभासंदिव्यास्त्रैर्यो
यामासुरुद्यताः नानिनारायणाहृत्यप्रभासोऽस्त्राण्यवारयेत् तेषांचदेलयेकैकस्याप्यहन्तोच्छिदरथः तत

त्तस्यहिंतास्यासगदेोिइतिहृप्यसः हतास्वसारथीन्सर्वोविरथानकरोद्रुतान् ततहृष्ट्वाविसमर्जोऽस्याङ्क
तशर्मेन्दुर्नेदृशा रथ्यघवपश्चात्यिपतीन्विद्याधराधिपान् दृष्ट्वान्येनियमागेवसद्रूपसहृशाहृतीके
तमालेश्वरलेखजातौहावष्पिनोःस्तैतौ विक्रमसत्कमेवपराक्रममथाक्रमं समर्दनेमर्दनेवपमर्दन
विमर्दनौ तेत्रजात्मकरेटस्याशोवसहुतान्समान् तेषाहृतेषुचाघास्तेष्णोरोहृत्रपरारथान् तेश्वत
र्दशभिःहृतैर्मिलितैःपारवर्थिभिः निष्कपणवयुग्युधेप्रभासस्थितमेककः ततःसूर्यप्रभोदेशाद्युद्ध
ग्राम्यङ्कसंगरौ सर्वंजरकुमारस्यप्रहृतस्यधनायुधौ उमरक्ष्योममार्गेणाथवलसणामत्राहृती तस्मा
पजगमतुःपार्श्वेरामहृत्साविद्याधरौ तौपदातीरथ्येस्थोदैरमेवनियमैवत वाउलीवक्कत्विद्यवाणे
निहतसारथी भयात्राशुद्धौयौमतयारोराहतःसतौ सर्वंजरकुमारस्यप्रहृतस्यधनायुधौ ततदृष्ट्वा
तभसास्मूर्यःप्रभोप्राहिणास्तयोः महावुद्ध्यवलयुद्धेसारथिस्वेस्वमंत्रिणि मोघप्रहृतलोदृष्ट्वानावहा
स्पावमायघो सिंहाजनप्रयोगेनसर्वंजरकुमारकः तष्णाविद्याधवाणेन्द्रैःपलायप्ययतन्द्रेष्णा दम
श्चनियमस्थाभौनौविद्याधरपुत्रकौ प्रभासोयुध्यमानस्यशेषैर्द्वादशभिःसह तेषांचकृतेकोदेडानस
हृत्कलितानीपि प्रहृत्याप्यमस्वेषामवधीन्सारथीनमम सर्वंजरकुमारोपिजन्यानेषांतरगमान् त
तस्तष्णरथाःसर्वेद्वादशापिसमंयुतेन हृन्यमानास्त्रिभिर्वीरैःपलायप्समसंपरापयः ततोत्योङ्कतशर्मोद्धोर
ध्यातिरथयूथपो विद्याधराप्रेषितवांदुःखेकोयचपाउलः ततोनदन्नामनवनेत्यस्मारेणवसस्वयं प्रागा

ह॰ सुतैस्त्रिभिः सहितः श्रुतशर्मा सुमहारथैः महौघा रक्षणायास्य नवतिश्च सहस्रकाः क्रमात् तदनु भंगस्य चार्यमाणः ष
क॰ स॰ सन्नाहान्नसत्त्वैः चतुर्णां चित्रपाटादिविद्याधरमहीभुजां मलयाद्यधिनाथानां तैस्त्रैः प्रजितविक्रमैः
२७६ ततस्तेनावमर्षान्येनामात्मनापञ्चमेन तु प्रयुध्यत प्रभासाख्यात्मयोऽत्र श्रुतशर्मणा तदा तेनैकमस्माय बाल
276 जालवर्षीद्दिवि दाणलक्ष्मावयत्यकैर्वितानकमिवाननं ततो विद्याधरास्तेऽपि प्रतुलस्त्राद्यप्रमृथे विर
थीभूय नष्टोयबभूवः समरात्तदा प्रयतोऽश्रुतशर्मोद्दीकिलितानाहवे दृष्ट्वा सूर्यप्रभोन्मोहाद्यभासा
प्रतुष्टेन सहायान्प्रहितवान् प्रज्ञाढ्यप्रभृतीनतोन वीरसेनशतानीकप्रख्यान् राजसुतान्तदा येना
चेतद्यायान्तानां सचसूर्यप्रभो रथान् भूतासनविमानेन प्रजिज्ञायप्रवर्मणा ततः सर्वेषु भूतेषु वरषा
हृद्यविषु विद्याधरेन्द्राः शषप्रणाजन्मनः श्रुतशर्मणः तेषां विद्याधरेशानां तैः प्रभासादिभिः सह संप्र
हारः प्रवृत्तोऽभूत्सहासैन्यतयावहः तत्र चण्डदत्तसंज्ञामषमाःस्यसेनयोर्हयो हतामहारथस्तेन मानुषास
राखचराः वीरसेनेन निहताः सानुगो धूम्रलोचनः वीरसेनोऽपि विरथोऽभूतः संग्रामवाहनः हतो विद्या
धरो वीरो हिरण्याक्षो महिता मस्तुना प्रभिसम्भः सुनेत्रेण हतो हरिभटस्तथा सुनेत्रश्च प्रभासेन शिरश्छित्त्वा
निपातितः ज्वालामाली महायुद्धाद्धमोऽस्येन हतावुभौ स्वभीरकोनीरसकः शाहरदशनेऽपि स्वयंयाऽस्त्र
भुजच्छेदान्सशर्मा वीर्यविक्रमः जयः शत्रुभटव्याघ्रभटसिंहभटाश्च यः हताः प्रवहणेन विद्याधरम
हीभृता समरोऽहविरोहाभ्यां हाभ्यां प्रवहणो हतः श्मशानवासिना दीर्घवहतोसिंहबलेन तो सप्तवा

हतः सिंहबलः कपिलकोऽपि च विद्राणो दृष्टस्ततो विद्याधरैरेषोऽग्रजगर्ज्जरः ततः कांचनपतिस्फारः सुवर्णास्त्र
महाबलः हेमकामदमनक्षोभपत्नी विद्याधरेश्वरो बलदेवस्तेनाराजानिविविद्राणीत्युषध राजपुत्रशाला
नीकेनैतद्दशविद्रुपिताः एवेहन्तेषु वैरेषु हृष्टा विद्याधरस्तथ कृतशर्मोऽग्रानानीकमभ्यधावत्स्वयमग्रे
ततस्तयोराहितेनान्ते सैन्यकरं महत् आश्चर्यमपि देवानां तयोर्युद्धमभूद्द्वयोः शतानि यावद्भूकायकब
न्धानां समेततः भूतानां च कृतालम्बसन्ध्यानृत्तमालस्य वागमे प्रद्युम्नः तथैव बहूसैन्यविद्याविद्याधरानिह
तवान्यवद्भुः विनाश्य मन्त्रोऽस्य राः प्रसभञ्च जयाशु जग्भुः महाव्यूहमध्ये स्वनिवेशनानि नृकाल
मत्रवत्समेत्य निवेदितो देवो विद्याधराधिपत्नी रत्नप्रभापणानि शुभे भूतं परिहितं शुभतरमेव तत्रोऽस्य प्रभं
जगदन्तर्विहतप्रणामो भावामहायानसमायसंन्नाद्भुभावयं सिंहबलस्तनीयः महाश्मशानायापति
वसियाविद्याधरैरिहैरपरैः स्पृष्टा तेषां श्मशानानां मध्ये स्थिता नाम साकमागाज्ञिकटं कदाचित् महाश्म
सद्माश्मशानभानना चासौ योगिनीदिव्यमहाप्रभावा उक्ते स्थितानां च वदकिं वनत्वं हृष्टो भवनाभगवत्प्रत्येम
साम्माभिरित्यप्रणिपत्य दृष्ट्वा हस्रानमेवं वदति स्मदेव इत्थं प्रभेदं समहयोगिनीभिर्देवं महाकालसंहृग
तासे बलिजपश्चमस्तमत्तमागत्य वनालपतिस्तमेकः प्रसन्नमहासैन्यपतेस्तनूजो विद्याधरेशोऽनि
हतस्यदेव पश्चाग्निकाख्येस्पहरस्यकोटेन ततः प्रभोनामसहा चेहृपा सिद्धेश्वविद्याधरचक्रवर्तिपत्नीभ
विद्यीगतिनाप्रभोऽस्मा नत्वा च यैनां जरुतः प्रसादयावब्रह्मराज्ञियत हृदेन इत्यामेवेनालवचोनिशम्य

हे.
क.स.
२११
२७७

यस्मात्तं मोचयतेति सोस्मान् देवः समादिशत् तथाम्बेरणगैवैव सास्माभिरवाप्यिकन्या सञ्चक्रवर्तिश्रुतशर्म
हेतोरेतां हृतामीति च तेन वदेन सेलभ्यनेत्रः प्रभमात्मशक्त्यासास्माभिरानीयविभार्विनीता नेनापितावदस्मज
नाकस्मात् दृष्टमयाकामममशवेमतन तेनात्र कांश्चिद्दिवसानुषित्वा प्रणम्य देवतमिहागतास्मि इत्युक्त्वा
काशरभानुनासा योगिन्यप्यास्माभिरदृष्ट्या तेव कोन्विह विद्याधरचक्रवर्ती भविष्यति तं विल्लैर्वतिमसवेम
सूर्यप्रभोहं तन्न भविष्यतीति शोकेन यांसिंहवलोब्रवीत्रा प्रमत्यमेत्रनुबद्धकल्याे देवाहिमेद्राः श्रुतशर्मप
ते सर्वे न तदायं वृत्तिस्समानेनाप्रत्ययश्चक्षुणेनेब्रवीमि यथा भविष्यत्याचिरेणैवदं सूर्यप्रभस्य श्रुतशा
मणश्च हरिष्यतोसिंहवलस्तदा युग्मुक्तम्समहेतुयिमानुषेण श्रुवासमभित्तानमिदं विलोक्य विज्ञाय स्वयः सम
सिदेवचोम एतावद्रक्ता किल योगिनी सा ययौ वयानानि वनाम्महानि प्रमतस्मयेहचद्दृष्टमेतत्स्वस्येनय
त्सिंहवलो हतोसौ तस्य न्यायेनिश्चितमेव मन्वा तामेव सर्वेषु वराधिराजे श्रावामिमीणादस्सरोजयुग्मे समा
श्रितो शाम नवतिनीते इत्युक्त्वेतो समयादितृक्तः सूर्यप्रभस्तावणोवचरद्दे श्रहायसंमानितवान्यथाह
द. शामहायानसमापकोद्दा तच्छ्रुत्वा श्रुतशर्मणोप्रहृतरामुद्वेगभाजोवयायादाश्वासं किलहन्त्याययातश्र
वः सपेक्षविश्वावसुम धीरत्वं भव सर्वे देवसहितः शनैः करिष्यामि ते साहाय्यं रणमूर्धनीति प्रतिकृत्संदे
यत्तत्स्वहृतः सचपरबलभेदालोकतो मत्रनोपुः समरपिरसिद्धयाराति पतत्यमुः प्रसरत्पितिजकां
ताः श्रोत्यसूर्यप्रभस्तां निशां सचिवसमेतो वासकेस्वं विवेश॥ इति श्रीमहसोमदेवविरचिते कथासरित

सागरे सूर्यप्रभलम्बके पंचमस्तरंगः॥ अष्टचत्वारिंशः ४८॥ ततः स राजा वस्तीकः शयनस्थो रात्रावनु
लेः सूर्यप्रभः समस्तविवेवीतभीतिमभाषत निद्रामेनां नि नोकिंचित्तस्माद्वीरात्रिनाशले कथामपूर्वामाख्याहि
रात्रावुक्तो विनोदिनी एतत्सूर्यप्रभवचो वीतभीति निशम्य सः यथात्तायपसीमुक्ताकथां कांचिनवानिसा
श्रस्ति लक्ष्मीनिरेतस्याः पृथ्व्यामुज्जयिनी पुरी रत्नैर्निशेषैर्निर्विनाशर्निर्मिता गुणाम्बितैः तस्यामभून्महासे
नो नाम राजा गुणिश्रियः कलानामेकनिलयः सूर्येन्दुमयरूपवत् तस्याशोकवती नाम राज्ञी प्राणसमाभ
वत् यस्या रूपेण सदृशी नासीत्स्त्री जगत्त्रये तयाहुघाससमं तस्य राज्यं राज्ञोऽनुशासतः गुणशर्माभिधानोऽभू
द्विप्रामात्यस्तस्याश्रियः सर्वशास्त्रातिरूपश्रुवेदविधानगोयुवा कलाशास्त्रार्थविद्विप्रः सिषेवे तं नृपं सदा
एकदा तेनः पुरस्त्वत्कथाप्रस्तावतः समं राजा राज्ञी च पार्श्वस्था गुणशर्माणमूचतुः सर्वं त्वं वेत्सि नर्तनाद्यतद
स्माकं दर्शयेः ते नितेन्वृद्धिजानामितस्मसीदादर्शय एतच्छ्रुत्वा स्मितन्मुखो गुणशर्मा जगाद तौ जाना
मि किंतु नयक्रमलितं नृत्तं न संसदि हासने मूढत्वेनमतन्मायशः शास्त्रगर्हितं नत्रापि राज्ञः पुरतो राज्ञस्त्वपि
गर्हात्रपा इत्युक्तवंतं तं राजा गुणशर्माणमत्रसः प्रत्युवाच न या राज्याश्रयेमाणः कुतूहलात् नेदं संगादि
नृत्तं नयत्त्यामत्समक्षपावकं मित्रगोष्ठीरहस्यमालेवद्गर्व्यप्रदर्शिनी न चाहं भवतो राजा त्वं मे मित्रं हृदयंगमं
तत्रापमाद्रेभावत्कमहद्भ्रान्तेनकौतुकं इतिवह्रुपयहरात्तिसर्वविप्रोगीचकारतत् कण्ठिलेखनेविप्रः
गाहिकमप्रभोवेवः ततः स गुणशर्मा तत्ततनो गायुवानथा राजा राज्ञी वा विवन्तहोनोनन्तनंद्येषा नट

ह॰
क॰ स॰
२७८
278

नैवं देवो राजा वादयत्यस्य वल्लकी तस्यां च मार्गणमेवत्तदेवैवाब्रवीदिदं देव प्रशस्ता वीणेयं नदन्त्यां
यत्नाममम श्रुत्यां स्थायादेतन्माश्ववालो विघ्नेनतरे श्रृह्य वतोहि ज्ञानामि मे त्रीजोकाराललितैः इत्युक्तो गुण
शर्मा कारमो विपञ्चीमस्यौच सः ततः समिभ्यानेत्री तोयाव दृष्ट्वा भूपतिः वीरणातिनिरगात्रावद्वालस्तत्कृष्मे
नः श्रुतः ततः सर्वं तत्वा तस्य प्रशंसन्भूपतिर्विस्मितः वीणामानाययामास महासेन नृपो परो तामवादि
तवान्गायै गुणशर्मा शिम्यागेया रोगानिवो च सभगा कर्णपावनतिःस्वना ततस्त्रिशीयमाणयरा तेन सम
ज्ञानयेत्युक्तोऽदर्शयामास सणास्त्रासविद्याश्चपि सततक्रमात् श्रुत्वा वा तस्य राजा ते नियुद्धे प्रादिदेवत्त्ति तेन एकमेव
चक्रतणेऽस्त्रं स्वहस्ते प्रदर्शय गृहाणदेवशस्त्राणि मयि प्रहरत्वक्रमात् यावद्विनदर्शयामीदं स विप्रः प्रत्युवा
वते ततः स राजा विज्ञोऽत्ययदायुधमगृह्णीत ततः प्रहरतस्तस्य गुणशर्मा विहेलया तेनैव बन्धकरणेन
पत्न्या प्रत्ययमसः बबन्ध राजेहस्त च गात्रं च वाच्यतनो मुहुः ततस्तं राज्यमाहात्म्यं सम्बाहि तोऽन मे सत्त्ववत
हृष्मनेसराजा सर्वोतिशाविते साववणोकवमी रात्रीतस्य तृप्ति गुणाश्चतान् हृष्टो हितस्य तस्याभ्यन्तस्य प्रश्र
नमानस्तां एते वृत्यास्तु पानाहं नवरमेकिं जीवित फलं इति तेन विनयेनुक्त्वा सा राज्ञा तमिदमब्रवीत् श्राप्ये त्व
प्रसीद ता तादृक्वभ्ये गुणशर्मेण यथा सोऽपि शिलय मेघ वीणावादयितं प्रभो शुश्रेष्ठे तदपाह वृष्टाहि वीणावादन
मेव गुण दुत्सङ्कः कोप्यतत्र मम मयाणायि कार ससः तच्छ्रुत्वा गुणशर्माणं स राजा निजगादतं वल्लकी वाद
नेदेवी मिमां शिक्षय सर्वथा यथादिशसि तत् मोऽयप्रारभ तश्रुमेहानि इत्युक्त्वा अमंत्रसतृपं गुणशर्मा गृहय

यो वीणारंभावहारं नृचक्रे सद्दिवसान्वहन् हृष्टः सन्याहयंशीराज्ञाः प्रेष्यापनयशोकिनः एकस्मिंश्च दिने
राज्ञो भुञ्जानस्यान्तिके स्थितः व्यंजनं दद्दनेस्म ददमकंमामेत्यवारयत् किमेतदिति पृष्टो राज्ञा प्राज्ञो जगाद
न सविषं व्यंजनमिदं मया ज्ञातं नेवलतलोः सूदने मम सहृष्टि ह्यि व्यंजनं दत्तवान्मुना सुवं भयसंकंपेन शो
कावकिन हृष्टिना हृष्टेन वायुनेवेनलक्ष्मीअविहीयतामिदं भोजनं व्यंजनेयस्मान्निहित विषयास्महे विषं इ
सूक्तेनेन राज्ञा समस्य एकारेनमेवननं व्यंजनं भोजयामास भुक्त्वा नश्यन्मूर्च्छेमः मेशापालं विधुमलेनततः
सगुणशर्मणा राज्ञा पृष्टो यथान्नमवेवंवाक्यं समस्य एकृतं देवाहं गोग्रपतिना राज्ञा विक्रमशक्तिना विष
प्रयोगे शहितो गुप्ताकसिद्धवैरिणा साहं वैदेहिकाभ्यनाऊपालं सूदकर्मणि देवायात्मानमाविशएव वि
शत्रुमहानेस सख्याघटदत्तवाहेतु विषं व्यंजनमध्यंग ललितेनाधीमनानेन प्रभुं ज्ञानात्मनः परं इत्युक्तवं
नेनेसत्वेनिगृह्य गुणशर्मणो प्रीतो ग्राममसह स्वं सशासनं दायदत्तोन्नृपः श्रेयगुप्तानवधमोराजाराज्ञास
यत्नेनः वीणायां गुणशर्मणोशिल्पारंभमकारयत् ततः शिल्पयन्नसत्स्य वीणांसा गुणशर्मणः राज्ञोवि
लासमहासात्तिवक्रेः शोकवतोसदा एकदामाकरहृद्विध्वंतीविजनेमुहुः उवाचवारयत्वनवीरंसार
शरान्वक्ता वीणावादापदेशनं त्वसुन्दरमयार्थितः त्वयिगादेत्वरागोमाह्यि ज्ञातोमेतदुज्जनत्वं मे एवमुक्तं
वतीराज्ञी गुणशर्मा जगादताम् मेवंवादीममनेहि स्वामिद्रोगानवेहृष्टो प्रस्मोहृणः प्रभुद्रोहं ऊणहि र
ससाहसम् इत्युक्तिवांसंमाराज्ञीगुणशर्माणमाहते किमिदं निष्फलं रूपं वैदग्ध्यं च कलास्वते मामीदृशी

हे:
क.स:
२७९
279

गुणिनीनीरसोपेत्यमेकथं तच्छ्रुत्वा गुणशर्मा तां सोपहासमभाषत सत्यमुक्तं त्वया रूपस्यैव द्रव्यस्यैव
किंफलं परदारापहारेणायशःकीर्तिमलीमसे इहामुत्र च यत्रस्याः पातनं नरकार्णवे इत्युक्ते तेन सा
राज्ञी सकोपं वतमब्रवीत् मरामि मथ वनावश्यं ह्यवस्योक्तेन त्वया न त्वहं मारयित्वा त्वां मरिष्यामि विमा-
निता गुणशर्मा ततोऽवादीः कामं भवतु नाम तत् परं धर्मपाशेन हन्ताममेकं हि जीवितम् वरं न यद्ध-
र्मेण कल्पकोटिशतान्यपि श्लाघ्यं स्यात् कृतपापस्य ममवृत्त्या गर्हितः न पुनः कृतपापस्य गर्हितं राजशा-
सेन एतच्छ्रुत्वापि मा राज्ञी पुनरेवमुवाच तं श्रान्तोऽसि मम वश्यो ह्यमाकृत्याः पृच्छ वशिमेन नातिक्रामति
राज्ञायमसशाकामपितद्धवः तदस्मि कृत्वा विज्ञप्ति विषयोपायमिते कारयामि च मामेतान्त्वं वो त्व
दन्तघातिनः तेन संप्रत्यमेराज्ञात्वमेव हि गलज्ज्वलः ततस्ते किं भये कल्याकष्पपरिभविष्यति इति तां
ब्रुवतीमनामानुवच्यानृपांगतो गुणशर्माब्रवीच्छ्रुत्वा तत्त्वां सख्यणोहितं यदि तेन सतानिवेद्य तत्क्षते ह्यो
वचस्त्वं प्रतिभेदभयाद्विमहसानुवनुशसे सह त्वदिवसोकोविनस्समज्ञातो हि मे वचः सर्वेनाशा क
लेनार्थस्तु हि रायेन कामम इत्याशयात्वांसतोस्य प्रतिपन्नवचास्तया गुणशर्मा समतिर्गम्य ययावुच्छ्रि
तस्त्वः ततो दिनेषु गच्छत्सु समहाम्नेन भूपतिः गतेव वेष्टयामास कोऽहस्य सोमकेश्वरं तत्रग्रामं विदि
ता च मा कृत्वा नाथ्यः सम्भूपतिः एत्य विक्रमशक्तिस्तं महामनमवेष्टयत् ततः स गुणशर्माणं महासेनं नृपो
ब्रवीत् एकं तद्गताः क्षिताः सैनिकाः स्योमेन शत्रुणा नेदानीं समर्थामः कर्णं कृत्यामेह त्वयोः प्रपद्धो रु

हृकोवीरःस्यास्यामस्त्र्वक्रियश्विरं नदस्मिंमंकटेस्माभिः किंकार्यमितिनेनसः इष्टःपार्श्वस्थितोराज्ञागुणश
र्माप्यभाषत धीरोभवकरिष्यामितथोपायेनयाहिथे येनास्माभिर्नरिष्यामः कोऽकदाचिदपिकार्यनः इत्यास्था
स्तनृपेदत्त्वासोतथोराज्ञेनेहशः राज्ञोविक्रमशक्तेर्लेखंदृष्टःकटकेययौ सोविक्षपतोनिकटनसस्त्रंमप्रतिवा
यते जगादविहिमोराजेदेवहतस्तुपागते सन्धिकृत्वामहासेनन्नृपणापसरद्रुतं अन्यथातसमेत्यस्त्यनाश
सादिहनिश्चितं येपितेवत्वयाहतेनसंधिमत्रसंमतं इतिवक्तुंभगवताविसृष्टाःप्रहितोस्मिते भक्तस्त्वनाम
भक्तानायोगतेमंनवर्त्तते तच्छ्रुत्वाचिंतितंतेनराज्ञाविक्रमशक्तिना निश्चितंसत्यमेवैतदृष्टवेशोऽन्यथाकथं
हृदयःप्रविशत्कश्चित्रेष्यामस्यैवितात्हातिः इत्यालोच्यसतेस्याहराजायुष्मानयसमे देवःसमादिशत्येवंय
थातेहृदृकरोमितत् इतिवादिनपत्रास्याराज्ञःप्रमययुमादृथत् श्रुजनानहितोभूत्वागुणशमानितोययौ गत्वा
यथाहृतंतेनमहासेनायसोभ्ययात् सोप्यभूद्दत्तंतेनगृहीत्वाप्रणताज्ञपदं प्रात्तोविक्रमशक्तिस्यसहृतंप
श्चभूपतिः महासेनेनसंधायससैन्यःप्रययौततः महासेनोपिजित्वातेमोमकेशाप्यहृष्टित्नः श्रुष्टाश्याज्ज
यिनीमागात्सभावाह्गुणशर्मणः तत्रस्थेचनदीस्नानेयाहाडुपवनेचते सर्पदंशविधाङ्ग्यगुणशर्मारक्षतः
गतेषुचदिनेषामथवेलाराज्ञामसैरिणं महासेनोभियाङ्कनेययौविक्रमशक्तिके सोपितुद्युवनस्यायेत्नृपोयु
द्धायनिर्ययौ ततःप्रवहततत्रसंग्रामोतिमहात्तयोः क्रमास्यहेद्धयुद्धेनमिलितोतावुभावपि राजानौमहा
साभूनामसमोत्थवीरश्रीहृतौ ततस्तयोर्वीरतयोःप्रकोप्यानवद्धोहस्तयोः प्राक्तलस्वेनचसजोतमहासेनन्व

ह°
क° स°
२८०
280

पःस्थितो सर्वस्मिंस्तस्मिन्ग्रहवनस्थकेनाप्यजनमविशन् ततो विक्रमशक्तेः स गुणशर्मा सबलं श्रुत्वा हृदि
हत्वा नपरिखेनस्मपातयत् तेषामागमनं महासेनो राजा श्रुत्वा तत्रोपसः किं वधिष्यति च मे वा रक्षिष्यति गुणशर्म
म विश्वस्तो यादृशात्स्वमेवावस्कन्दः ततो विक्रमशक्तेस्तस्य सैन्यं समागतं श्रावकाश महासेनोऽहन
स गुणशर्मणा श्रावकस्य वा नयनं प्रायेण गुणशर्मणा श्रागमोऽत्र यथा नितरां स राजा स्वविक्रमलाद्धा माव
शोकवती राज्ञी सोऽन्वकाद्गुणशर्मणि विरागमनतिवेश्य शर्षनातो दिवानिशं ततो नागवकारेवनदका
र्यकथेवन देहपानमपीच्छति सततं नाविनयेषु तः ततोऽशोकवती गृहीत्वा स्वयं तस्मैवरन्तः एकदा राजनि
देशात्कृत्वा नेष्यादन्त्यावो प्रविष्टाय महासेनस्यामालोकनेष्याहितास पश्च राजा किमिदं प्रियेकेना
सि कापिता इति यस्य कराभ्यावयतेः शोणस्वनिशद इति ब्रुवाणं तस्य राज्ञी कृच्छ्रादिवाहसा ये नमेयत्कृते
नस्येनेवत्वनियहतमः नसतादक्कदेतेनामिश्रवाद्धाहितेनकि इमकामानुबन्धसाराज्ञिमिश्रवमब्रवीत्
श्रायप्रज्ञातिनिबन्धायदित्वविनिमतस्मृत्य प्रयोगो इस्य राज्ञा मेननसंभ्रमाणमेविदं गुणशर्मा न वद्धोऽहं कन्यम
च्छलाहतः तेच कोणानिबन्धाहिंगत्कारयिनतः विससर्ज स हन्तेखेगुणमयामासेहिताय मः ते हत्यानव
हृदस्वमाभ्राराजानुमस्थधातः श्रह तेन साय पाम्यनकार्यस्यासोत्रयकृष्णाः इस्त्रक्रोबस्थाप्यिनानसहनगुणश
र्मणः सदामेव स्कन्दत्स्थिरागाद्धिषदायः तेनप्येवपलाप्यवनितोनिगमसवन्यनाम् गुणशर्मान्तिकेऽहन
लदीयःसाप्युपागमन् तेनापिगनहमानेनाग्नात्सर्वेसदीयानः सदोमहानतस्माकप्रविष्टगुणशर्मणि न

नोक्ता नासत्यं तेन सर्पकुण्डलबद्धबन्धुना विषहस्तेनोपनेतेन ननुभ्यमाभवेच्चानितः श्रुत्वैतन्मे हृष्टः संमानमा
यैनतानुजे वानोमत्वेष्टमायुनानुगुणशर्मा महाबुद्धिमान् बुद्धो तेन हतानस्यमानानाभायोवसोऽस्मत् श्रान्ता
पलायितो देवास्माद्विशन्ममम्मोदिरे तेन तहणेनयावन्मैवमपारणोपायेना गुणशर्मा यतनदासगृहेना
वस्थितिः एवान् नहरूणानामनकृताभ्यानास्तदस्य तस्यामः भयाद्विगतस्तुत्स्या श्वात्रजानेहकृपलायितः गु
णशर्मापि तेन हृष्टान्तभूमेः प्रवेशितोऽन्तःपुरं तत्पदः सेवलत्याविमृष्य त्रिवोकिंचन गुणशर्मन्किमयेवममा
हशाइवेवासे इत्युक्त्वाम्हरेन तेवजितासौ विज्ञेनमन्नतः सोऽप्यवीकतेकामामामाहस्माद्वेदशंकितः देवि
वेदवत्तरगाग्निर्दराहतनइजनमाभ्या श्रुत्वापाहृतजीवेषट्टहेमगाणहतितांणा इत्युक्ता वामकेषृत्स्पादा
धारपतत्मम तनोहपादस्मादिष्पतथ माणवश्रुत्स्यतिना नावदुत्स्यायेतनाहस्तबलालिंगितावलात् तन्न
णेवप्रविश्यामेचेटीपञ्चविकानिके नाटदेवमनिर्घ्रस्य गुणशर्मा भयाद्गनः यदि पञ्चविकानाशयेवत्स
मन्निनिश्चितम् शुद्धमप्यविलम्ब्यायमामिमेवहृत्यमयमे इत्युक्त्वामाम्रूषाराज्ञीविदारामकरोदव श्राहाव
तत्यवचनाः पश्चात्तानाहिक्रोधिधयः राजा च समदाकर्ण्य ज्वलत्कोपाग्निः कथा स्त्रीवचः श्रुत्वा पहतेनिव
वारम्यहन्तामपि श्रवतीस्वसकोतानामसमाप्सिमिति हरिसहरि तस्माद्व्यपकरिष्यामिदोहिणो वधस्थितिरहम्
किंतु शुक्रास्तदहेतेस्यामेवट्टपयशोमया सखीतोतिहतन्नस्य वहनवोरेदममेननजीविनम् नदास्कदेनदोषस्या
लोकेवकृतनषुस्यते इत्युक्तोतेनराजा ज्ञामारास्तिनेप्रस्य भाषन श्रवाद्यपरवेदोषस्येनववाच्यास्मोऽपि किं यो

ह॰ गौडेश्वरसचिवेन प्रभुद्रोहसमुद्यतः एवमुक्तेन याप्युक्तमुक्तामित्रमथापायुतः ययौ राज्ञा महासेनो निजामाप्य
क॰ स॰ नेमसदं तत्र सर्वे समाज्ञगमद्देशीनां याप्यम्भूपतेः राज्ञा नो राजपुत्राश्च सामन्ता मन्त्रिणस्तथा नावश्यगुणशर्मणो
२८१ विग्रहाद्राजकुलं शनैः आगान्मार्गे च सवहस्यानि मित्रामवेतन वामलम्याभवनाकः ष्वावामाहूतिणया
281 यो हतितेणहि रभूद्धामः सम्यक्त्वमाप्य रज्जुजः अप्रभसवयं नेतामतिनिमित्तानिमेषवं तमामेवात्तुयत्किंचि
माभूद्रातो मम प्रभोः इत्युक्तश्चिन्तयन्सोऽथ नृपस्याभ्यान्तमाविशत् मामाराजकुले किंचिद्विहतद्रामोतिभक्ति
तः प्रणम्याशेषविवृष्टवनेनेराज्ञामएवंवत अभ्यनेत्स्वपश्पस्रातिर्यकक्रोधदूपदृशा किमेतदितिनतस्मिंश्च
गुणशर्मणि पृष्टिकिते सदुस्याथामता राज्ञा तमुक्त्वा युपाविशन् विस्मितोऽथाब्रवीन्मत्वा मायमेगुणशर्मण
शृण्वेतितनतस्मै गुणशर्माब्रजित्तपन् भूम्याहन्वप्रभवत्तोद्धविहारः समः कण्ठ अपितिचुसनैवपश्चाघण्व
सितपात्रिश्रा इतिधीरेणनेनोक्ते मन्त्रिभिश्च प्रबोधितः अथ्यात्तस्मामसेनराजापुनः सभ्यानुवाचव विहितनाव
देतदोमन्त्रिणयत्कुमारेण विहायगुणशर्माणमयात्मशतिसः कृतः श्रूयतामममवेतेनक्रमाहूतगलागतैः
गौडेश्वरेण हस्तेनकोद्रोहकतेमविंमयत इत्युक्तावर्णयामासतत्वेभ्यः समहीपतिः यदस्मीकवनीतस्मिंजगा
दर्वितनृपा योषात्मधमनापेत्तलयातमम्यघातितः निष्काल्यलोकान्नाभ्यः सोऽपुत्रकलेनश्वभुजा ततः
सगुणशर्मान्तमुवाचाममोहशो देवकेनापि विसमः त्वविप्रकेनतिर्मित नकुलेवनृपावादीस्याणसंमव
वेदितं चहमोऽज्ञानरम्यनत्कपतातेविषवया अत्तयाज्ञायनेसर्वमित्यस्क्रेगुणशर्मणा अप्रणाकमसतोत्स्मन्त्र

लहृषेणाम्बमेत्रिताः देवनत्वमनविष्णुवक्त्रमेवं ननेनेत्समं प्रभुस्तुनिर्विचारस्तुनीतिसैर्नेप्रणाम्यमे इत्यस्यवह
तो भूयः सराजागुणशर्मणः थाविवाहरिकायानेद्देशयमुद्दिश्यतुवन् नविमप्रहारेणकरणश्रेयोगानेनवं
विते श्रुत्वेनशहरतिसमवीरनोसिद्धपानुगाः सर्वाणिशुद्धकरणैवचपिनाकपाणिकाः गुणशर्मासमनेको
सर्वेषामपिपणाहरन बवन्धवेनानम्यान्यकशापाशेनवेष्टितान कृत्वाकरणशुश्रूषवविद्वशिलितलाघवः नि
यथाचलतनस्मा:श्रमहानुपसंसदः जघानवानमाश्चयोधानामनुधावतो नमोदत्वावलस्यलदनपीनां
ज्ञनेदृशा: श्रुद्धयः प्रययौनस्माहृष्णामन्त्वाणमेवसः हस्तिलाघवपाहि श्यगाखस्त्राविनयमपि मृतेनयाशाक
वल्याम्भृतोसापुरिनानृपः श्रुत्वाविश्रामृण्यपिकः स्त्रियारमविमानिता: श्रुत्वाश्रुत्वा:साधुनाराजानातव्यद
तोनः इत्यापिविनयेश्चापगुणशर्माकथयन् ग्रामेनसवदस्याथोद्दर्पोकेहिजोत्तम शिष्यानध्यापयेनेनगुप
स्त्याभ्यवादयन् सोपिनेविहिनानिष्वः पश्चाद्धालणः लाणन इत्वलंकनमाशाबामथपिकण्यनामित
ननः सगुणशर्माचब्रालणशग्वावन पाहामिहादशवलशाबाईसामवेदतः सृग्वेदोहयजुर्वेदान्सम
वेकामथर्वनः नकुलनानहिदेवत्वमिष्यकाबालणाथसः श्रीकृष्णाकथिमांकर्षप्रहृः पश्चान्नपुनः कोदश
कोत्वचाहिजन्मनालकृतवया किंनेनामकथंचयम याधीनेकवावद नकुलनागुणशर्मानम्यवाचोज्ञा
यिनोपुरि श्रादिमशर्मानामासीत्कोपिब्रालणपुत्रकः पितानस्यवबालस्यमतः पेचत्वसाथयो मानानेन
समंपत्माविवशचहुताशने ननः सर्वहृयेनमापुरिमानलवेश्मनि श्रादिमशर्माधीयानोवेदांविधाःकला

हः
कः सः
२८२
२८२

तथाभ्रामं विपणस्तस्याव्रजपञ्चतनिषेविनः प्रव्राजकेन केनापि सख्यं समुदपद्यत सपरिव्राट् समं तेन तमि
श्रेणादित्यशर्मेण गत्वा पितृवने होमं यक्षिणीसिद्धये व्यधात् ततस्तस्याविरासीत् स्वकान्तेस्वरविमानगा व
रकन्यापरिवृता दिव्यकन्या सुलेखना सा तं मधुरया वाचा बभाषे मखकृद्विहृ विद्युन्मालाभिधा यक्षी यक्षि
ण्यस्यापरा इमाः नन्दिनो मन्मथो वा राज्ञ्यस्त्रीणां कापया यथा रुवि एतावदेव सिद्धं ते मन्त्रसाधनयानया त्वया हि
नैव विज्ञातं शेषं यन्मन्त्रसाधनं प्रतोषितेन सिद्धं वसा मान्यैः शोभना कृताः एवमुक्तस्तया यक्ष्याप्रिव्राडनु
मन्यतः यक्षिणीमग्रहीदेकान्तस्माज्ञप्तिवारतः ततस्सा विद्युन्माला सा तिरोभूत्सा च यक्षिणी आदित्यश
र्माप्यप्रसिद्धा प्रव्राजकस्य या श्रुण्वाति विद्युन्मालातो यक्षिणीका विडम्बना न कृत्वा यक्षिणी सा तं प्रश्नवा
वास्ति सुन्दरः विद्युन्मालाचन्द्रलेखासुतो याच सुलोचना उत्तमा यक्षिणीष्वेतास्व पश्ना स्वास्ते सुलोचना इत्युक्तासा
यकालमागत्य यक्षिणी ययौ आदित्यशर्मेण साकमगात्मश्रीइवतद्गृहे तत्र शतिद्धिमनतेस्मै सीता प्रव्राजका
यस्मा पायश्च यक्षिणी भोगानिष्टा कालोपगामिनी एकदादित्यशर्मा च प्रव्राजकस्मासेवन सः सुलोचनाम
रविविंकोज्ञाना नानीति पृष्टवान् सापि तन्मुखेपवासेयक्षिण्येवं किलाब्रवीत् अस्ति तु स्वर्वने नाम स्थानेत
त्रिणदिग्भुवि तत्रास्ति विश्रुतशालो वेश्मनोरहरूता सदः प्रव्राजको भवेतारगुः सतद्देमि सविलम्बं द्रुहेतय
क्षिणीवाक्यादेशोस्तकायया आदित्यशर्मानुगतः श्रीमान्प्रव्राजकेन सः तत्रागविश्वयश्चाहतमभं दनमभि
गम्यच परिवर्ययित्वा भस्मागीत्रिवष्णोरसेवन उपावरश्च यक्षिणापारिभ्राद्विष्टदयनया यत्नोपयोगोपदेने

रूपवीरैरमानुषैः ततस्तुष्टो भवेन्तो सौनमा प्राह हिमशर्मणे हृदि स्थलोचनामेत्य मथितेन सविधानतः ततस्त्वा
हिमशर्मा तेन मन्त्रेण प्राप्य समाप्य च होमं चकार सहसा गान्धकारे यथाविधि ततस्तत्र विमानस्था यत्रिणी सा च
लोचना प्रादुर्बभूव दिव्यरूपा जगदाश्चर्यदायिनी जगाद च तमेवाहिहिमशर्मा नव किं पुनः श्रुणु मानं कन्यका
भावानामपि तेषां समस्तयाः पूर्वं महामहावीरः कृष्णेन पातनं मला तेषां सर्वतः कल्पनां तेन पुत्रं समश्रुमि स्वसि
हस्तं कृत्वा स्नानेयमेनं मन्त्रं कवेतेनापतिनी प्राप्ता या हिमशर्मणे विमानेन नालकायो सच तत्र समीपस्थानाप
सन्नमस्तु संस्तुयः श्री हिमशर्मा तुष्टमाप्तानो तथापि शुभ तत्र चरन् ततस्तु लोकनाथ्यनेताहि येन विधिनाम्बर सदि
तशर्मणा तेन सम्यक् नवशो स्थलोचनां तस्मात सम्यक् हिमस्मात् प्राणानां मयमानमजः पिशाचमेकनतामगुणशर्मा
तिमन्त्रेण तत स्वत्त्ववर्णनाथित्तेन मतिं वरा संप्राप्तान् क्रमाद्दृष्टा स्वविधानस्य कन्यामायि गतानमया श्रुत्वा क
हा किमत्र आगताः को त्वं यत दानिक उक्त्तेति पुष्पदन्तेन हृष्टो येन ग्रामत केवलं मलिनाहिमशर्मानत कालेनवि
धियोगतः ततस्तमशापन्ताम् हृष्टः सशोकोपि जनुस्वजा सर्वमवमस्य लोकतेने हृदयो गपो भवानिति श्रीगणेशा
वृत्तीनां यस लोचनां तयानया शक्तावतीमुहिमागोमत्स्य लोककस्य यत्र पत्नस्त्वत्तस्य यानेषु षष्ठशोहं तत्र
कथ्यते मा भूत्स दृश्य नेमा तमिस्त्रके इः शमयन्तो ततः पिशाचमानीयति जमानुस्त्वमपि उज्जयिनी विल
निलिमाभवितुं दोहीयस्सपन् तदा जायत सेयं मेरा तत्र नेन देवतः ततोऽस्म सहमे स्वसमेत्य सिद्धम्
हस्तं क्रामु लहमाने यदेशा कवतीर्हते यक्षराजाकृते नेन सदुहा नेन दर्शयत् पुनस्तावा चनहस्तिनिन्नम

हे॰
का॰स॰
२८३
283

स्मिप्रलापिनः सेशांनरंश्रनन्मार्गे भवंतेस्मिन्हृष्टवान श्रीनेनहृष्टा लालालंसगुणशर्मा तत्र मध्यपान नहिंथमो
स्मिमहम्मलटभ्यागमतात्मभो नेदेहिमे गृहनावदंग्रिदम्मेवोविहिमा नोनामदश्ग्रहारम्भयामोयेनिहंनोभव
इम्मकामोग्रिटम्मलंगृहम्णावेशास्त्रिन सोहिसद्गुणशर्मा तत्र वहूगोमहिष्ठीहयत नत्रस्थानागगगाभ्यांवहे
गाभरणेश्चने श्रुतिलिंपिमानयामासभोजनेनविविधैः श्रमः ग्रहणायश्चनसैसोकाम्पद्रूपेणाहरेरपि ललणावेत
णमिथान्महृदीनामकन्यका गुणशर्मापि सोनस्ममम्भूर्णोविलोक्यता सपत्नीसाभूंवक्ष्मनीत्यग्रिदम्मुका
वने नामायानिलकोत्स्मात्संमवयाश्चवधम्महृ उरस्मात्तिहिनीयाणिनयाश्चनमक्लविङ्ः एवंनेनोहिने
नस्मभ्रातापिनरन्नुमया उद्धाटयमुरोयावग्राविबिलकमुलेन नेनाग्रिदमः साश्चेयागुणशर्माणमथा
न संवल्स्वीमिमावस्यातिलकानाशुभप्रदा सपत्नीहिभवतीहयाथः श्रीमतिभनैरि हरिदोविभूषादेका
प्पिकप्रजनावहः नञ्जूलागुणशर्मानेयस्ववावरणाह्रभोः सललणाइहणाप्राकृनेरश्वभंजनः इस्मवि
वाग्रसेगनेप्रष्लस्सेणणससः प्रसंगेतिलकादीनाप्रलद्धीश्वसयोः हृष्टक गीदावगुणशर्माणानसाहहृ
वनेटी इयपषपानेहृष्टवकोरीवेहस्मानका नेनाग्रिदस्मोविज्ञनेगुणशर्माणमाहने महाभागददा
मेताकन्यानेहिटीमहूम मागाविदेशानिष्ठहृ एहमसयच्छाम्हवं पनमदवनञ्जलागुणशर्माश्रावत
ससमवहृक्तनेकोंकिनसोत्वमसकिन्नुमा मिथ्याराजावमानाग्रिदगंधीणानिनेवतन्न कोनोवड्भोदयावी
णंवमधनिनोसमी येनेदयतिसाविताद्रुःविनाधष्यनिने मायावसरमारस्माभवदव्यभिवारिणी श्र

वर्णापि न दृष्टान्यस्माद्दृशोक वनीयथा इतः प्रदेशात्त्रिकटामा किं वोज्जयिनी पुरी तद्दृष्टा सन्नृपो ज्ञानं मम
ऊर्ध्वं पुष्पइव नगरे श्रुस्यन्ती यानि प्रताल्याजन्मकिल्बिष शरीरमेन महत्तामिमविख्या प्रयाति हतः इत्यु
क्त्वैवं तत्रस्थ्या हृदमाग्निदमो विहृद्यस्मिन्ने तवापि माहात्म्यं हृ ऊर्ध्वं यस्या किं प्रच्यवेना श्रुत्वा वमानोऽस्त्यानिःकावदा
शुद्धाशायने एकाहिन भसितास्मः तेषुःपतन्ति स्म पांति राजेव माविराम्यायाम्यां विशेषुतफलं माहात्म्यम
विवेकहि श्रीश्विरायन सवने किं चाथा कवनी हृष्टावेरस्म सीषु चेनव मनो हृष्टानं किं नाम श्रद्धावेत्तिव
लदत्तं निकटोऽज्जयिनी ग्राचेमं वदाम्यास्य हृत्तव यथा नामि हृति षुनेन वत्तास्याति कम्पन नीर्थयाग्रानेव हृ
वा तन्छना नस्य वाशु पैः सर्पाग्नि विघ्न वज्रस्याहृदि के यस्य कर्मणि प्रयत्नाद्देव पिशाचाग्नि क्रियाव्रत जपाहि मि
रहृया पुण्य निष्फलिः साधनिश्रमनः ऊनः भुक्तोपयानो भूशा यीभित्याशी केवलोयतः सुतेः सममत्वं यामा
तिनक्षेशमेत्यैनयेनः दहत्यागान्स्याविय हावांछमेघनव श्रमः इतः कष्टतरं दुःखमणुत्रतालम्बातितो न
दोषोऽनुचितो माहात्म्यन स्मर्य विद्युष स्मने स्मर्य विवाहयावत् स्यकनेयमहत्वमत्र कारयामि हृगुसेन भूगृहम्
गुहदारे विवाह सन्दरीन ग्रनिशुल्का नाय पञ्चासि इति तेनाग्निदमेन वाचिनः सप्रयत्नतः गुणमाना
पदेन स्वति पयजगादने कृतेमया नवचनं कोभार्यो मे दरीमज्जन किं नेतामहत्ती नाहं परित्यजामि ते
सत्ता श्राराधया स्यहं नावहृद्धं केविन्ध्य मयतः येनतस्य हृतेन्द्र स्मरातः ऊर्ध्वं प्रतिक्रिया इति तद्वचनं हृ
द्ः सोऽग्निदमोऽनमस्यन सोऽपि तां गुणमामाशुविशाशा समहावनि पाप्रे प्रेम्य पुत्र्यामग्निदमो सोऽसौ तेनत्रास गृ मि

ह्रे॰
क॰स॰
२८४
284

मत्पातालवसतिश्रीखेकारयामासभूगृहे ततस्तस्मादग्निदत्तं स गुणशर्माब्रवीद्दृढः इहान्तर्हि हि कं देवं वे
दम येन भक्तितः आराधयाम्यहं तावद्ब्रह्मचर्येण इत्युक्तेऽनेनैवीरमग्निदत्तोऽभ्यभाषत श्रीस्वामि
कुमारस्य मन्त्रोऽस्ति गुरुलोकाहितः तेनाराधयतो देवं सेनान्यं तारकान्तरं ग्रसज्जन्माभिर्दिव्यैः प्रेषितः पाश्चपीठि
तैः स्पृष्टोऽपि कामः सकल्यजन्माशोर्वणितिमितः महेश्वरादग्निजोऽहं देवैः शरवणादपि कृत्तिकाभ्यश्च शोभ
तिर्विविधेयमसंभवं ज्ञातेनैव जगत्कृत्स्नं दृष्टपूर्वेषणानेनाममा ध्यानेष्येतति हत्वोदुर्जयं तारकासुरः ते
मन्त्रमेतमादत्स्व मत्तस्त्वमभियाचसे अग्निदत्तोऽददान्मन्त्रं सद्गुणशर्मणे तेनाराधितवान् स्कन्दं गुणशर्मा
स भूगृहे तेनैवं वर्त्तमानः सन्संहृष्टपीठितपथतः ततः प्रसन्नो नामस्याब्रवीद्देवः षण्मुखः तुष्टोऽस्मि तव
रंगत्कृष्णिधर्ति निर्माहितान् प्रतीणकोशो भूतान्वमहासेनेविजित्य च गत्वा प्रतिहतः पुत्रश्चौराज्यकरि
ष्यसि इति दत्त्वा वरं स्कन्दस्तिरोऽदधे सपत्नीकोऽशुभ गुणशर्मापि सोऽभवत् सद्यश्च ततः स्वम
हिमाचिन्तयदग्निदत्तविप्राज्ञाम मनुदिनाधिकवयभावो भावयोसिद्धिमिव इपवनी स्नुपेनो संदेरी स्तम
कृतीर्विधिनापचौसं प्रतीणकोणतिच यत्र भवात्स्वभावात्संभ्रमत भूरिगजवाजिपदातिसैन्यः दानप्रसा
हस्मिलिनाविलपार्थिवा नाह्यबलेरवतिमज्जयिनीं जगाम प्राव्योपतस्सालददौ कवलमाः प्रजाश्च सो
नमसेवं भूपम् जितान्महासेनमशाम्यरान्यात्स्वपतिं समसमासमाद् अमास्वकस्याः परिणीय राज्ञा
मघलदेधूणपरामुखाप्ततः स्पष्टं समभोगो गुणशर्मस राजहविराजभेजे सममसमंदरीकः इति गुरुपविप्राश्च

तानन्तोऽस्मद्वधाद्धिः संप्रति विपदमाप प्रांशुहासेन भूपः इति वसगुणशर्मा थैर्यमेकं सहायं कृत्वा मनिरवले
ख्यश्रामवान्निद्रामगच्छत् एवं कथासु संविवदसु दानवेन्द्रेषु प्रभो निशि निशामसमवीनमीनैः वीरो महा
समरसागरमुत्तितीर्षुः कृत्स्नामहस्सम्प्रत्यिकमापशाने सुखिशयः॥ इति श्रीभट्टसोमदेवविरचिते कथासरि
त्सागरे सूर्यप्रभलम्बके चतुर्थस्तरङ्गः॥ आदितन एकोनपञ्चाशः ४९॥ ततः सूर्यप्रभः प्रातः कृत्वा प्रयाणं सविवेः स
ह दानवाधिवलेः सर्वैर्युतो युद्धभुवं ययौ। श्रायया श्रुतशर्मा च विद्याधरवलैर्वृतः आजगाम युद्धनद्युद्भुवं
देवा असुरादयः सम्मद्दुर्यापितामहाद्यांशु व्यवस्कन्नः भावतेनतनतोयुद्धवलयोरुभयोस्तयोः सशहेमु
मिथावेतौ निकेतनेः परस्परं पत्ताकेत्काः प्रस्तविकोपुध्यनेशावरागुपि कोशानन्तापतनियोनाः सदीकोःपी
नपोत्पितः लोलाकूतलनारेन्द्रः हुतानरमनाश्व धारोत्कलसुलोभाजसपततव्यकासहति राजरम
तपायामीनदाहवमहासमः उत्फलद्भिः फलोद्भितिलैः स्वरमुधिभिः हृतानकेऽकक्रीडासन्निभा स
मितावभौ ततश्चामे कतिधनयलिधानेरापिरे महारथानामभवद्द्वन्द्वयुद्धानि महर्षिणा आसीत्सूर्य
प्रभस्याग्रे श्रुतशर्मणा दामोदरेण च समं प्रभासस्याहवोऽभवत् हृष्टेनामात्येन साकं च सिद्धार्थेन यु
युधे नहा प्रहस्तोऽवलगुप्तेन सत्यामेल वबीतभीः प्रतापवृद्धस्तुग्मेनाप्यक्रमेण प्रियंकरः युयुधे सर्वद
मनः सुहृद्वात्तिबलेन च धुरन्धरेण युयुधे सङ्केतराजकुमारकः श्रममहारथाभ्यामेरयुध्यत इत्यवकृ
नवश्रवेमहोत्पातः प्रतिहरणपारैः पातान् सिद्धार्थश्च यथ्ववलिवत्वान्तनामा समरोधीन् विरथः सोऽपि

हु: ड्रांयोंथा यथा विज्ञातन समनन्तकथा श्रयोदंदेन महता सार्धं रणमहार्णवे ततस्तं पादचारी स सिद्धार्थः पादचारि
क.स: णा बाहुयुद्धेन परमेण महामानमपातयत् यावत्स भविनि निष्क्रम्य सेनातावन्मालेश्वरः भगनरविलिनः पिशा
२८७ चाक्षाय समुद्यतो रणे ततः प्रहस्त बलगर्भो बाष्पमोमविरथोऽभूत्क्रुद्धो करोति वज्रमुष्टिनयुद्धेन स्पृश्य यत्निबद्धे ः
285 प्रहस्तस्यापि निर्भिन्नवर्मणा करणाक्रमात् शुक्रानेपाननयाश्रमसबलगर्भे भुवनले पतितस्य शिरस्तस्य
मयावज्ञेन्मिश्लाते नावविचारितोऽहं यान्निधामस्वबलाणस्वयं सेनारतिस्त्रमायानाद्य पनश्चलित्रमन ः
इत्युक्त्वा दानवः सर्वे देवा विजयं यहस्तस्तदा नावद्धीन भयच्छिन्नवथन्वानेहत सारथिं जघान हृदये विद्धा
प्रयुक्तास्त्रसंक्रमे प्रतापवाञ्शुद्गमवपरातीरथयोः स्तथा पदाति वज्रमुष्टिनसर्वथीर्लक्त्न मस्तकं
ततः पुत्रवधक्रुद्धः स्वयमागमदेश्मा: प्रतापवान् यायामामयुद्धवासीद्वयाः समं शिरकरस्य विरथावि
रथो रथस्यनाशनः पकावज्रप्रहारेणकरोति स्माक्रमस्थिया छिन्नेप न्पोषितनिस्ति मनोऽक्रोशानहस्तिलतः द्व
नवाम सेदमनोऽहं लयातिबलरणे ततो युद्धमपरं तेन वसञ्जरञ्जमारकः शुभमुस्मसमयुद्धेन वज्रारविराश्च
महः ममहद्विक्रमशालिस्वतस्मेरणमकोकयत् रतस्मकृतेनवाणमेरस्तादिवारयत् सञ्जरञ्जमा
रो यथा विज्ञामहतीं शिलां कुद्धो विसृष्टशापरोक्रुद्धोऽक्षितपस्मदनोऽपति गतेविक्रमशालो बहूनि नस्पदने
ततः नृपवशालयानं समधुरस्परमहार्णवे समयभ्रमापयुद्धोऽपिमहाशङ्कनशर्मणा विशाववनवधकां
या ज्ञत्वानेकशुरण्यामे तत्को पाद्धिनोदवोद्धायापतितोऽशनैः सनीपः प्रतिजगाह तेनोपद्रुममम्नम

हत स्थिरबुद्धिश्च संग्रामे शम्बराहृतापराक्रमं वज्रभिन्नहृदयकुहदामहाहाभिरयुध्यत विरथीकृतभासे
वप्रभासो वीतसमरः सोमादरवराणमव्योध्येकनेव बुणेलवधीत् शकुपेनासरुहतहत्वातेजः प्रभंपुधि
युयुधेन हृदयकु हेनाग्निनाम हृदानवः धूमकेतोश्च समरेयमहृ ह्वतिजन्मुषः ऊपितेन यमेनाभूत्सहयु
ह्वसहारुणे हृणेष्विनासशिलयासिहृदहः सुरावणे समेनिर्कोतिना युहृतद्धयामर्षशालिना काल
वक्रोपिवक्रेणवक्रेवायुबलेहिता प्रयुध्यतचतत्कोपाज्ज्वलनावायुनासह दैयेनागाडिहृताणेमहा
मायाविमाहृदं ऊवरद्दमहृतवालाह्वेवज्ञाग्निहृपहत ततः क्रुद्धः ऊवरोत्तमेन साकमयुध्यत एवमन्ये
ऽप्ययुध्यन्त सुराः सोमादयक्रुधा निजघ्निरेश्च यान्योन्य विपायराधिपाः उम्मतद्धिः प्रतिपद्दैतैलेमेनुज
दानवैः नावश्यायप्रभामस्यसहृदामोदरणेन तत परस्परा नृप्रमनृभीमपुद्धमवर्तत प्रपचामोदरा
त्रिवपत्वातिहृतसारथिः प्रामाम्यवापः समृष्ट्यस्वयरपमीनयुध्यत साधुवादप्रदैवामयप्रच्छेदेशाभुजा
सते हीयमाने प्रतिकष्टनुष्टाहृभगवच्छिति ततो बलाजगादैनेकपतेनेनसमनुष्ठेन इयत्प्रिरप्रभासेन
सहयोनेन युध्यते सोमादरहरेरणो विनाऊर्योहिहिहिकः एकस्यापि प्रभासस्य सर्वेपत्पानगारणे नश
विना मयानामासीदस्वरः स्वरमर्दनः प्रबलाखिलमोजन्ते सर्वेरत्नमयप्रभः मेघप्रभासोजानोपप्रजोभ
समदुर्जयः भासोपि एवं समभवत्कालनेमिर्महासुरः भूयो हि रत्नकशिपुलतोभूत्वापिपिंगलः सद्
ऊंकालरायोभूत्सोयंस्तृयप्रभोपचहिरण्याक्षयोभूत्याकामनीयामहोघ्नयं प्रह्लादपायेयप्णेतेनसमे

बृ:
क·स:
२८६
286

दैत्यदानवाः येषु त्वामिहैतान्समीपुनर्जीतायतोऽसुराः मयाद्येतेनपश्चामीपत्तमेषामुपाश्रिता :
सूर्यप्रभादिभिःस्वैरुरुद्ध्यतप्रभावतः विमुक्तवस्त्वनःपर्णवल्लिर्इहभूमिस्थागतः स्वस्मस्मव्ववनर
लपानालेषषतिष्ठति ब्राज्येन्कालपर्यन्तेननेश्वशोभविष्यति एनेपरिगृहीताश्चसांप्रतेत्रिपुरारि
णा नत्वायुज्जयकालावःसर्विक्रतनकिंग्रहः इतिगाथस्तरपतिब्रवीतिकमत्तामतः तावत्सभासः
प्राग्वदर्पणाक्षपतेमहत तद्युद्धासवेसंहारोरोद्रमस्वविजृम्भिते प्रस्त्रकेहरिणावक्रौस्वतस्वहास्त्र
दर्शने ततःसूर्यपयोगामोपुष्ठेदिव्यास्त्रयोः प्रकाण्डविश्वसंहारसंभ्रान्तभुवनत्रये प्रस्त्रस्वसंहारेनेव्या
वत्वसंहाराम्बुदे इस्त्रकोहरिणाप्तोऽथप्रभासःप्रस्त्रवावतम सक्रमसौवृष्णानसामम्बयानुपरामुखैः
दामोदरोरणेदिव्यातनोहिसंहाराम्बुदे इस्त्रकेनेनभगवानवादीदोमोदिमानय वक्रेतमपिममाभूदो
पत्यमयारपि एतच्छ्रीरेवचःश्रुत्वाथप्रभासःप्राहकालवित् एवमस्तरणेहन्तुममवक्रास्तिदेतत्व न
षेतिहरिणादामोदरमात्रवीतिनेरणात प्रभासःसज्जहाराशुसवक्रवास्मापतद्दैव्य ग्राहहोम्बरपसोऽ
पयौसूर्यप्रभान्तिकम दामोदरोपिसप्राप्याक्रुद्धनणामोन्तिकततः तावत्सुवामदेशान्वहरूपस्पस्रुनशाम
णः सूर्यप्रभस्यवक्षेद्वगुद्केकाष्टपरामयाम स्रुतणामोप्रयुक्तेस्मयपरस्वपरपत्नतः प्रस्त्रस्तैःप्रतिहृत्वि
स्वनव्यस्मसूर्यप्रभदत्णातम मायायायावनेनाम प्रयुक्ताक्षतणामेणा सूर्यप्रभेतास्तासामास्वतिहत्वाप्रति
माययाततोऽश्वसामस्वमत्तचक्षुनणामोतिकोपतः सूर्यप्रभोपिप्राग्वद्दर्पणाख्यपनकतो ततोऽहम

ह्रस्वेणञ्चलांसंप्रतिहन्यतेतन् यावन्नदृष्ट्यैघृणाक्र.नवासोविभूयते तावद्दिन्द्रप्रभृतिभिर्लोकपालैःस
मेननः वृत्त्यादीनिप्रगृह्यानिपरमास्त्राणिमहर्षिभिः तेनतुष्टेनपतेतानिजित्वासर्वेषुपात्रेषु ज्वल
सुतरामस्त्रक्लनवासंजित्वामया ततःस्वयंप्रभःस्तुवामहास्त्रनस्रजितपन् मावयोःक्लनवासोणवद्धा
तेनैवमर्पये ततःप्रसृत्यनिःशोषःसत्त्वडमभवन्वरैः तन्निजगीवावशाभाम्येःप्रत्नैकैरसरैरपि तत्वाण
वीरभद्रात्वैःशंभुनाप्रेरितोगणः श्रागत्यैवनदादेशामिद्रादिभ्योऽब्रवीदिदं सुंयप्रतिन मायानास्त्यघो
ऽरुवःक्रमोचकः मर्यादालंघनानामस्मद्दर्पिसाद्दसमंजसे एतच्छ्रुत्वाश्रुवदेवाहृस्मेनवहृताश्चनः सर्वेषा
मथनतयास्त्रत्रगुण्यामहृकथ दृस्यन्नोहिसुनस्त्वहृत्तदवर्णप्रतिक्रिया तन्निहन्तृचक्रेनेचायपाशक
चकोकुमः दृश्यकवत्नदेवगुवीरभद्रेननोगते स्वराणामस्त्राणांचवशावृतेतमहारणः सनीघःसम
मर्भिर्धासनाव्वश्मसहेतुना श्विरद्रुद्धिस्वकस्तभिःकालचक्रोपिवायुना प्रकम्पतोऽग्निनासिंहृदहश्चोतिरं
तिनातथा वहृणनुप्रमथेनाप्सकनृयमेनव महामायासवलदायनाविपातिनास्तह गृहुष्मनास्व
प्रमेवैरमोसैस्त्रसमन्वरैः पर्येतेणरमात्ववरायोयघम्नरोहियन् तस्मनस्पहरलमडुकारणवना
शायन् एतदृष्टपतनगारःसोनाशवेणवारितः भग्नास्त्राश्वस्राश्लनपरिम्लसहृवयघुः ततःस्वयंप्रभण
कःस्वयंकोपादशाचयन् शारोच्चममचमाम्लानितामाघुपानिव स्वयंप्रभश्चतिर्भ्यतदस्त्राणिवहृ
लया श्राकर्णाकृष्टनाराचशतेनैतन्मनादृयन् ततःकुद्धःसज्जलिणजगाहृवसणाधिपः हुंकारेणाकरो

वे॰
क॰ स॰
२८२
287

युद्धः कुलिशं वननाशानलं ततः पराङ्मुखे याते शक्रे नारायणः स्वयं प्रभासं योधयामास क्रोधात्क्रोडीकृतै-
रः शस्त्राण्यस्त्राणि बाणस्त्रोतिं क्षिपोपुत्रुपसमं हत्वाश्वान्विरथीभूतो न्यारुह्याम्बरेण्यमः तेनेन्द्रस्यारिणा
साध्येनिर्विशेषमयुध्यत ततः प्रकोपिनो देवा ज्वलच्चक्रं समाचमः प्रभासोप्यभिमन्त्र्य वदिव्यं वेद्मास्त्रमग्रा-
वात् तेषां राणुपयाशु प्ययमानयावोदयचक्रतः हीयमानेषाने वृद्धं हुङ्कारकृतवाहरः तेननेवेद्मश्चक्र-
देश्रुतर्थानमुपेयतुः ततोननेद्गुरस्त्रराववीदेनिस्मवामराः सूर्यप्रभेनायजेयवहेवम्ग तयामोत्र स-
त्यराध्याजयामास्तरथदेवाहयधजे ततस्तुषः स्वानेवमादिष्टपाण्डिकापतिः सूर्यप्रभप्रतिज्ञानेवजे
त्वाच्युतोवरः देवकेनुप्रतिज्ञातेकः पणः कर्तेमनयोः किनस्मामिः प्रतिज्ञातं यदस्म्ग तृशामणः
समेतद्यत्सविभामान्तृदेशात्पश्चनः इस्युक्ताविरतादेवात्भगवानेवमादिशत् सत्योहतेनभवत्ते-
तन्निश्चेवमिहास्ति वः सूर्यप्रभप्रणमनुङ्कतयामोमहानुगः ततस्तथावदिष्णामोयथोभयहितेभवे-
त् इतीष्टरवचोदेवाः प्रतिपद्यतथेतिच सूर्यप्रभस्यविदधुःङ्कतयोमाणमानते ततस्तथेतियस्तत्रके-
रथाःकेहतमयोः सर्वदेवासुराश्चकुःशानवैरंपरस्परं मयष्ट्रापवनस्तेनिवितेषु सरेषु सुरेषु च उवा-
च भगवाञ्छंभुः सूर्यप्रभमिदंवचः अतःदचिणवेयर्थेवकावतित्वमात्मना उज्ञमेमित्तवगये होहतम्ब-
तयामेण श्रामव्यमतुविरात्तुव्रवयाहीतश्चतग्रेण सामान्योकिन्नराटीनामशेषाणां गुणातिथिण तम्मिश्र-
मेवदयात्वेयर्थमपिदत्तिण सकुजरङ्कमारायसविशेषपदेश्यतः येचायेनिहताविराःसमिस्ततुभाः

यपुत्रयोः उत्तिष्ठन्नत्नैरंगैर्जीवेनः सर्वेणवेते इत्युक्त्वांतर्हिते यांशुः सर्वैर्वोनस्कृततनाः स्वमयूर्वहा
इवनयेशाभूद्वोलिविहृतारणे गुणस्य्यप्रभोमृभिमृतनशाभवृणासनः गत्वाविविक्तं विस्तीर्णांभूमि
भागमीरिंदमः उपविष्टोमहाख्यानेष्कृतशांमाणमागते निजसिंहासनार्धेनस्वपावेशितवानहृय तेह
यमाः प्रभासापावयमाः कृतशर्मणः हासोदराषाश्वनयोः पार्श्वयोः समुपाविशत् उपाविशत्स्वनीच
स्वमयश्वास्मवहानवाः श्रासनेषुयथाहेंषुनयाविधाधरेश्वराः ततस्तत्रयथुः समयानालपनयोविला
सहासस्वमुत्वाटैसाहानेवड्राः प्रहर्षनः शाक्यश्लोकुणालादिष्टनागुरुपुरःसरः विधाधरः स्वमहस्व
सुहृद्वासकुमारकः हनुमभूनयः सर्वाश्चायषुः कृपणगनाः भूतामनविमानेनभायोस्तर्थेश्रमस्यव
सर्वेषुषुकृतास्यास्मश्रीम्यावारोप्यवेषिह सिद्धनामसर्वोदस्वास्तहाकानेवमभ्यधात भोभोः स्वराष्ट्र।
तादेवोरत्नेयुष्मान्व्रवीमिसा शुश्रिंप्रीतिसमाज्ञेयत्सोमनस्मसर्वेवनः नहूनयदिष्णुभ्यामिरभूतेकदा
वन नहस्मोस्मनकनेयोविरोधोदुःखदारुणः स्त्रिरणालादिभिमैत्रैष्ठतामायकृतस्सयैः तेगताः।
शाक्यएवाधश्रेष्ठस्तस्काविरोधिता निर्वैरस्याविनास्तस्मिंह्ननेधर्मिनेरतरं श्रमाकयेनसंभाषः स्त्रीवच
जगतोभवेत् इतिसिद्धसत्वोक्तुत्वाभगवत्पादेनोक्तः शाक्येणवीतितस्त्वोहहसंतिस्तवाचना ना
नुबन्धोपरिस्वानामस्वराप्रतिकस्यत् विज्ञवनेनयस्तेमिथ्यादेवानिमांप्रति इत्युक्तेदेवगुरुणाह्वा
नवेदोमयाश्चवीत् साधिकाराम्बराणांवेरहरूपणात्रमुविःकथं उत्तः श्रवसीमिंद्रायमृतनसंजीवनहृयं॥

हें॰
कं॰ सं॰
२८८
228

प्रबलस्मरशरीरं सं सारेभ्यः कथमर्पयेत् त्रैलोक्यं हरयेत्वा विशोकाङ्गं कथं बलिः श्रयोलोहः कण्ठे दहं
दयाद्याविश्वकर्मणा श्रपिकेवाकियद्दृष्टिनिलंसभाविनाशनाः स्वयं नावत्रबाध्येन न दंष्ट्रानालिविक्रिया
एवमगास्पृरोणकेमि द्वावोवितथायथा प्रीतिस्वामरश्मिकमिथुः कटग्रहोऽभरं नावद्गुवाम्याप्रहितावृ
नीहारीजयाप्रिया श्रशागाम्बजिनाम्रवैः स्वमहमवदस्मा दयाहृषभिनानोवेम्यादिष्टवनयानव श्र
लिनकन्यकानानाकामचूडामणिः सुता सूर्यप्रभायनादेहिर्षीश्रभक्ताहिमामम इत्युक्ताजयाप्रहृः
समेरुः प्रभुवावनो यदादिशालिदेवीमापरमानुग्रहास्य देवनाम्यमवाप्तः श्रगादिष्टासमाभवन
एवं सुमेरुणाप्रोक्ताप्राहसूर्यप्रभं जया नवेषामवभायानां कन्योपरिविवृतिनो सर्वाभ्याभिमनाम्याम
लवाप्येषाम्नविष्यति इत्यादिष्टत्वाणपदेयागोयोप्रसन्नया इत्युक्तानदेयसूर्यप्रभेणाभ्यर्थिताजया
प्रद्रेवाह्नि सुमेरुस्थलंशनिश्चितवाड्गने देवीचकारयत्सोत्रसहत्स्वमभङ्गहिमा एष्मांतडप्रिमजालनहि
ह्निनेनवग्निह्ना श्रानाययामासवनोकामचूडामणिसुतां श्रापीयमानलावण्यतालेदेवासुरैलोकैः
डमाहिमवतोजाता नातावेयंसुमेरुतः इत्येवनसमानेनसोदयेणसमाश्रितो ततोदेवी समागाप्ता
हृतनकान्तकण्ठाभितो प्रसादयन्तां सुमेरुः लाटदेवो सूर्यप्रभाय सः सूर्यप्रभस्य जयाहकामचूडामणिस्तदा
दत्तप्रभृति भिवेदकं कणीपाणिपंकजं दृष्टोनाजविसर्गोवप्रथमनत्वाणागता जयाभवानीप्रहिता
दिव्योमानानवस्त्रीप्र सुमेरुस्याणनत्याणिरत्नानिप्रदेशोनदा ऐरावणानमनुसमन्दिरदिव्यवरवारणं हि

नीयैलाजमोतेव जया रत्नावलीमहान् यथार्कं दुस्पथामत्सुः त्वज्जलावनवाथने सुमेरुस्य ददाति स्मद्वि
गुणारत्नमेवचे उम्भुग्रवः पश्ततेव हृयत्नमुन्तुमम लाजमोतेन नीयेव ददौ वकावलीजया यौवनेतीय
नेनैवयथार्कटावलग्रया सुमेरुस्त्रिगुणराशिरत्नानांप्रवितीर्थच दन्नवांगुलिकादिवासर्वसिद्धया
योगिनीम ततोविवाहतिर्हेममस्मरुःसमरामरान् विधायरोहवमान्तःसर्वानेवेमानितपत् मोक्षय
मधुवामिःसर्वेरवागृहमम श्रुत्युग्रहापिकनेयावहमृषिमयाजलिः एवमभ्यर्थनानम्मस्वमराःसर्व
पर्वत यावच्चेलाौतितावच्चनटोत ज्ञागतोभवत् हतानवाटीमुगणानाहि श्वेतविभ्रमौलिना गृहहमेरोर्भा
कृष्णमेघाहस्यास्यविग्रहः पतत्पङ्क्तिर्भुजैश्छुत्रभिः सास्वनीवकः इति नेदरिमत्सानाम्सर्वेत्नप्रविपदि
रे ततोप्राज्ञमस्मरमिताःफेत्कारपहितानागणाः विनायकमहाकालवीरभद्राघोरपाशुनाः तेनभोजना
सत्तातालावेटिकृत्वाययाक्रम नानणावेप्रायद्वेवगुचरामरमानुषान् उपाहरन् … मसुविपान्नमा
समेहृणा आहाराशकरादिष्टकामधेनुभवालया एकैकमप्यपार्हेचत स्त्वरिवाविधायिनः वीरभा
द्रमहाकालभृङ्गिप्रमुखयःसुराः पेटपेटवसंतोषोमिलापुरवरवारणा ततोसंगोनकसमहिद्विहीन्
मेरुरे आहारानेवसर्वेषानेषांनंदीश्वरादयः दृष्टिदिव्यानिमाल्यानिवस्त्राण्याभरणानिच एवंसमा
प्तेवादीर्घदिग्भूतपापविलाः गणेश्वरागणाःसर्वेःसहजगम्युर्यथागतं ततोदेवासुराःसर्वेनाथ्रतन्मा
नोपगुः कृतशर्माद्यलेवाणामेवाप्तसमापमट सत्यप्रभासमभार्थसर्वेयमस्वयम्भुनः विमानेनया

ह॰
क॰ स॰
२८५
289

गावाएंनन्तमेरुतनयोवृतं श्रेषयामासहर्षेवसवयस्यंमहीभृते रत्नप्रभस्यचश्रान्तुगाख्यानुमदर्यनिजं॥
हितांतेचससहन्नयेयेकसाधुनिर्मिते कामचूडामणेवधावासेषमविवेशासः तत्रैतोचुमनुनाश्रबदर्शान
ब्रद्दलेङ्गैनेः याजयिन्याशनैः कांतेनवाढाम्हलभोक्रमान प्रनिर्वोढ्यनवेभुग्यविदग्धमधुरेरतं शुनास्या
हितमन्याभ्यःमिथेवमतयामहृ इदानींवहिरमासांनिवेशोहृदयसमे श्रतःपुनस्तवैकस्याइतितेनाचान्व
रेजयत ततोरत्नातस्ममप्याप्रियाश्रेष्ठहृद्यावहा शनैःसमामिमगमन्निशानिद्राचनस्पस्ता प्रभातेनचतुत्या
यगत्वास्वयंप्रमतत्तः श्राधामात्ररंजयामासनिजाभार्याःसहस्थिताः तास्तेनवचयुरंकेयावन्मरिहरेतिच
मनसेवक्रमधुरस्निग्धमुग्धेर्वचःक्रमैः हाःस्थनावेदितस्तावदागमस्थाणिपत्यच विद्याधरःस्वेषणाख्यःह
तिनेनत्वजितपत देवत्रिकूटनाथाधःसर्वविद्याधरेश्वरैः श्रौवतोहमिहवेवदेवचुरेदविज्ञापयंतिते म
षभाद्वान्नतीयह्निस्तभिषेकःशुभस्तव संवाधतानस्मैवेषाम्रुधमोत्रविधीयतां तच्छुत्वाप्रमबोचमहतेसूर्यप्र
भुसवा गन्धविकृत्ताधिपतिप्रभृतीर्हृहिमजित्रा भवंतएवकुर्वन्तिसमारंभंवदतिच श्रान्मनैवपरंसज्जावे
धमेतेस्थिताःपुनः संवादनेनसर्वेषांकरिष्यामायथायथं इत्यानुपतिसंदेशःस्वेषणःसततायेयो सूर्य
प्रभोपिचवकंकप्रभासप्रभृतीन्नाचीन देवानांयातवल्क्यादिमुनीनांभूनुतोनयो विद्याधराणांचवित
सजेष्वकरध्वक निमंत्रणायसर्वेषांस्वाभिषेकमहोत्सवे स्वयंजगामचैकाकीकैलासंपर्वतोत्तमं हरस्या
सिकायाश्चनिमंत्रणहृतेनाधमः श्रारोहचतमहातोकुभभृतिसितंगिरिम सेव्यदेवर्षिसिद्धानांहितीयमि

वर्णाकरं प्रथ्वीत्यधिकमारुह्य दुर्गारोहं ततः परं सलेपपुष्पदर्पणोत्त्रैवैदुर्यमं द्वारमेकं ततः यदा प्रवेशं नैवात्र
सिद्धिमानस्य वाप्यसः ततेदेकाग्रणमनसा मौलिस्मयशिशिरोवरं ततस्तद्द्वारमद्धास्य पमांगजमुखोऽब्रवीत्
एहि प्रविशात्र पश्यत्वं हेरम्बो भगवानिति ततः स्वयंप्रभस्तत्र प्रविष्टोऽनः सविस्मयः उपविष्टं महाभोगे स्फाटी
रत्नशिलातले हाटकादिसमं कार्यमेकदंष्ट्रं गजाननं लम्बोदरं त्रिनेत्रं च ज्वलत्परशुमुद्गरं विनायकं प
रिवृतं नानाप्राणिमुखैर्गणैः दृष्ट्वा प्रणम्य तं देवं पादयोः प्रणिपत्य तं सोऽपि तेन विघ्नजिन्मीनः स्वागमन
कारणं प्राह हानेन मार्गेण स्वैवाचन्निर्गम्य यया गिरा तेन स्वयंप्रभः सोऽप्यागात्(?)ः पंचयोजनीं पद्मरागमा
यं द्वारमपश्यदपरं महत् प्रत्नवाम प्रवेशस्तत्रापि सपिनाकिनं देवं नामसहस्रेणानुष्टुवानस्यमानसः
ततः कुमारपुत्रेण स्वयंद्वारे विहृतेन उत्कान्तनाविशाखाख्येनानः प्रवेशपनात्रसः प्रविष्टस्तदृष्टात्र क
न्यज्वलानलद्युति पुरं षण्मुखं विशाखाद्यैः सहर्षैः पंचभिः स्तुतैः स्वज्ञानमात्रकप्रहृष्टैः ग्रहशिशुग्रहैः वृ
तेनेकोटिसंख्याकैर्गणैः शैरेणसरणागतैः तेनापि परितुष्टेन स्पृष्टाकारणमागमे तस्यारोहणमार्गोत्रयादि
ष्टः शरजन्मना एवं क्रमेण कान्यानि रत्नद्वाराणि पंच सः सभैरवं महाकालीवीरभद्रगणेदिना भृंगिणा
चानुगैः साकं निरुद्धानि यथाक्रमं प्रतीत्य प्राप षष्ठं इष्टः स्फाटिकं द्वारमष्टमं ततः स्तवं देवदेवं रुद्रष्टेके
नसादरं प्रवेशितस्तद्द्वारी क्षोभोः स्वर्गापिकं पदे दिव्यगन्धवहद्वानं सदा पुष्पफलद्रुमं गन्धर्वारब्धसं
गीतमप्सरोनृत्तमांसलं तन्मध्ये कदेशे स्फाटिकमयसिंहासनस्थितं त्रिलोचनं शूलिपाणिं स्वच्छस्फाटिकस

कृ·
क·स·
२५०
९५०

त्रिभे वह्नींगजलातस्त्वं वारूढं चेद्वार्थंशोवरं पार्श्वस्थयातिविद्यया भगवन्मयोपसेविते सूर्यप्रभः समानेहः प
प्यतिसमहेश्वरं उपस्थापनमस्मसेदेवीकस्यपादयोः ततः प्रहृष्टकरं दृष्ट्वातनमुत्याणोपवेषपश्च किमर्थमा
गतोसीति पृष्टश्च भगवानाह हरः प्रथमामञ्जाभिषेकोमेमत्संनिधानेनतदृष्येय प्रभोस्त्वेवेति तेन सूर्यप्रभः प्रत्यब्रवी।
स्मरः ततः शंभुरुवाचैतमियद्धि श्योसितर्हि किं सन्निधानाय किंपुत्र न तत एवास्मिन्स्मरतः तदस्तु सन्निधा
सोहमिमुक्ताभक्तवत्सलः सोतिकस्थितमाहूयगणमेकंसमादिशत् गच्छैनमभिषेकार्थं वृषभपर्वतं।
नय महाभिषेकस्थाने हिते देवाश्च चक्रवर्तिनो इत्यादिष्टो भगवतासने सूर्यप्रभं गणः प्रदक्षिणीकृत्ये तेन तान
मुत्संगे प्रणतो गृहीत्वा तत्रासंस्थापयामास तस्मिन्वृषभपर्वते स्वसिद्धान्तलक्षणेनैव यथोवाहदर्शनेन ततः सू
र्यप्रभस्य वाञ्छस्य स्यायपुः स्ववयस्यकः कामदकामागमास्तवोभार्याविद्याधराधिपाः सेन्द्राश्च देवा ब्रह्माद्याः स
मयाद्यामहर्षयः श्रुतणमोत्समेतस्य सत्ववासजमारकः सूर्यप्रभस्य सर्वेस्ताम्पत्योवितसमानयन् उद्धृ
हादिहृंग्रेनतमभ्यनेदंस्रनेपिते ग्रथविविधियोवधिसहितेन दीनदोभोपितीर्थसंभूते मणिकनकमयैः
कुंभैः स्वयमानिस्सजलेलप्रभामासायाः तावद्गौरीसहितो भगवानत्राययौ पुरारातिः देवासुरविद्याधरनृप
तिमहर्षिगणस्थमानोद्भिः सर्वेषु तेषु सुरदानवखेचरेषु पुण्याहघोषमुखरेषु विलेपजलैः सूर्यप्रा
भेतम्नृषयोघुचराधिराज्येसिंहासने समुपवेशितमभ्यषिंचन् बबन्धपट्टंमकुटं च तस्य प्रहृष्टविज्ञान
मयोमयासुरः ततोद्दृष्टैः सहदेवहुंदुभिर्वरामरोनन्दपुरः सरोदिव तोच महर्षिसमूहः सकामचूडा

मन्त्रिणं समभिषिच्य सूर्यप्रभस्य विदधे नमस्समर्पितां महादेवीं ततो गतेषु त्रिदशाद्येषु सूर्यप्रभो वस्तुम

हृद्वयेशः सहास्रविद्याधरचक्रवर्ती महाभिषेकोत्सवमाननान दिनेष्वथ देवैर्दत्तकमनुचरं नरवाहनदत्तहरोऽङ्क

तथा मेलोसः प्रमाः प्रियाः प्राप्य समं वयस्यैर्भेजे चिरं विद्याधरराजलक्ष्मीं एवं हरप्रसादप्रभावतः प्राप्य मा

नुषेणापि सूर्यप्रभेण पूर्वं विद्याधरचक्रवर्तित्वं इति विद्याधरपुर्यां व्याख्याय कथामवत्सराजात्रे वज्र

प्रभः प्रणम्य च नरवाहनमघयोगगगते तस्मिन्गते च नरवाहनदत्तदेवो देव्या सह यामदनमञ्चुकया सम

नः वत्सेश्वरस्य पितुरनाश्चगृहे स वीरो विद्याधरेन्द्रपदलाभमुदीक्षमाणः ॥ इति श्रीमहासोमदेवविरचिते

कथासरित्सागरे सूर्यप्रभलम्बके सप्तमस्तरंगः ॥ आदितः पंचाशः ॥५०॥ समाप्तश्चायं सूर्यप्रभलम्बकः ॥

ॐ अतः परमलंकारवतीलम्बको भविष्यति ॥ इदं गुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमन्दरान्दोलनात्पुरा किल कथा

मृतं हरमुखाम्बुधेरुद्गतं प्रसह्य रसयन्ति ये विगतविघ्नलब्धर्द्धयो धुरं दधति वैबुधीं भुवि भवप्रसादेन ते ॥

निखुभवनभ्यौ वीतविविनाः पूर्वं तथापि येनमंतीवनृपंतेन नमामसोविनायकं एवं वत्सेश्वरसुतः कौशाम्ब्यां

भवने पितुः वसे विद्याधराधीशपदाद्येवश्यानागतः नरवाहनदत्तः सकदाचिन्मृगयागतः विवेश गोम

खसत्वामुक्तैस्सेन्यामहद्वनं सतत्रहतालिणनादाणसुरनोकस्रुभागमः दिव्यवेणुरवोमिश्रमश्रणोद्गीत

निःस्वनं गत्वा तदनुसारेणनातिदूरे ददर्श सः स्वयमायतनं शैवं संयताश्चो विवेश च तत्रोपवीणयंती

वदेवेशं देवकन्यका प्रणप्रणदुरकन्याभिर्बह्वीभिः परिवारितां साहष्ट्वान समुदयं प्रसरन्कोनिनिर्जरा दे

हृ॰ कं॰
अलंकार॰
५५१
२९१

दृष्टिर्निरिवांभोधेः सभयामासनस्थितां साथितेन समस्विगयसुगेनालोकवत्तया नदैकगतविद्याभूर्हिमसुत
स्वरसारेण नरवाहनदत्तस्य चित्तं तोषयामास ततः कथं कस्य सुता चेति यावत्पृच्छति तत्सखीः तावत्स्वसदृशी
तस्याः पूर्वैर्हेमारुणप्रभा यस्मादवतनतो रत्नकाञ्चीप्रभा विद्याधरी दिवः साथावतीर्य कन्यायास्तस्याः पार्श्वमुपावि
शत् कन्यापुत्र्यास्य समस्तस्याः पादयोरपतत्तदा सर्वविद्याधराधीशं तं विज्ञपति माभूदिति इति सैकापि मातस्याः
कन्यायाश्चाशिषं ददौ नरवाहनदत्तोऽथ ताम्मेयस्य प्रणम्य च स्त्राशिषवर्धे ष्ट्वेमां विद्याधरीं प्रणतेः कथं क
न्याभवत्पत्तत्वकाकथ्यतामिति ततो विद्याधरी सा तमुवाच श्रृणु वच्मि देव श्रुतिमार्गगुरोः शैले श्रीसुंदर
पुरे परे आसीदलंकारशीलाख्यस्तत्र विद्याधरेश्वरः तस्योदारगुणस्यासीन्महिषी काञ्चनप्रभा तस्या तस्य च का
लेन राजः सुतो जायत एष धर्मपरो भावी माहेश्वरमयोयतः स्वयं तदा धर्मशीलं नामानमकरोत्पिता क्रमेण
यौवनप्राप्तं धर्मशीलं मतं सुतं राजा सेयात्स्वविद्याभिर्यौवनप्राप्तं धर्मशीलमन्तःस्तुतो राज्येऽभिषिक्तवान् ततः यौ
वराज्यस्थोऽर्थे क परमोवशी अरंजयद्धर्मशीलः पितुरप्यधिकं प्रजाः ततोऽलंकारशीलस्य राज्ञः सा काञ्चन
प्रभा असूत वत्सीं सुतां राज्ञी तस्य स्तस्मेककन्यकां नरवाहनदत्तस्य भार्येयं चक्रवर्तिनः कन्या भवित्रीति तदा
दिव्या वागुदचोदयत् ततोऽर्जनेनालंकारवतीति कृतनामिका पित्रा क्रमेणावर्धिष्ट बाला शशिकलेव सा
कालेन यौवनस्था च प्राप्तविद्या निजात्पितुः तत्र दायतने शंभोर्भक्त्याभ्रमितसुद्यता तावच्च धर्मशीलोऽसावश्रा
न्तोऽगोत्रयुवापि सन् रहोऽलंकारशीलं तं पितरं समभ्यजिज्ञपत् त मां भोगा इमे तात प्रीणन्ति क्षणभङ्गुराः किं तद

त्वि हि हिंसे सोरपर्येन विरसं नयत् । तथैव न त्वया किं न क्रान्तं व्यासमुनेर्वचः । सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः स-
मुच्छ्रयाः संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितं । नेदृषं कारितं स्नानं न च वैरं समं त्विना परत्र च महायाया
ति न भोगा नार्थसेवयाः । एकस्तु बान्धवो धर्मो न जहाति पदात्पदं । तस्मादहं नाथ गत्वाहं साधयाम्यद्य मेऽनघः
श्रामादये येन धनशाश्वतं परमं पदं । इत्युक्तवन्तं तं पुत्रं धर्मशीलं समाकुलः । राजालंकारशीलोऽथ वक्ति स्मा-
श्रुलोचनः । बालस्यैव तवाकोऽयं कोऽयं पुत्र मतिभ्रमः । उपभुज्य हि तारुण्यं प्रशमः सद्भिरिष्यते । हन्त दारस्य
यमेण राज्यं पालय तनस्तव भोगा भोक्तुमयं कालो न वैराग्यस्य साम्प्रतं । एतत्पितुर्वचः श्रुत्वा धर्मशीलोऽभ्यधा-
त्पुनः । न शमाशमयो रात्र नियमोऽस्ति वयस्कृतः । ईश्वरानुगृहीतो हि कश्चिद्बालोऽपि शाम्यति । वृद्धोऽपि न शाम्य-
ति कश्चित्कापुरुषः पुनः । न च राज्यं मतिर्मेऽस्ति न बाहारपरिग्रहे । मम न जीवितं फलं यच्छिवाराधनं न तपः
इति ब्रुवाणे यत्नेनापि निवार्यमाणे वृत्ते पितालंकारशीलो मा विमुञ्चस्व मामेवं भाषते । यदि सूनोऽपि न पुत्र वैरा-
ग्यमिदं मोहहं नास्ति हृद्यस्य मे तन्त्विमहं मया ग्रावयावते । इत्युक्त्वा मरुलोकं वगत्वा भार्यासुतं ददौ । श्रान्ता-
न्यादरिद्रस्यार्यत्नानां कांचनस्य च । पश्य च सत्पुरं कान्तामवाप कांचनप्रभां । तयामदासतये हेव स्थाने तन नगरे
निजे रत्नालंकारवेश्याकन्याप्यैश्च वन्सैर । अलिवैवाहलग्नेषु स्थिलिधाव धनेनेष्टुभः । नरवाहनदत्ताय
दास्याम्यन्नाम हे ततदा स चक्रवर्तीजामाना पास्यति देवभ्रवनः । इत्युक्ता दत्रशपथाभार्या राजाति वर्त्मसः स
सुतो विलयनीनां सपुत्रः संचिन्नो वनं सा त्वपुरमध्यास्ते तनदार्या कांचनप्रभा । इति हि तामसहसाधीशीमर्त्ता ता

बृ॰
अलंकार॰
क
२५५२
292

काविलंघयेत् तन्मनुष्यामात्रा सह स्नेहानुयानया अलंकारवती श्रान्ता बह्वायतनानि च एकदा तां च व
ग्दिव्या विद्याधरात्मिसेतिका कश्मीरेषु स्वयंभूनि गत्वा देवगृहाणि पूजय नरवाहनदत्तं च निर्विघ्नेन पतिं पुनः
सर्वविद्याधरेन्द्रैकचक्रवर्तिनमाप्स्यसि इत्युक्ता दिव्ययागत्वा काश्मीरांस्तामातृका अलंकारवती शंभुपु
ण्यक्षेत्रेष्वपूजयत् नन्दिक्षेत्रे महादेवगिरावमरपर्वते सुरेश्वर्यादिषु तथा विजयेकपटेश्वरे एवमादिषु
मेष्वन्येषु क्षेत्रेषु गिरिजापतिं विद्याधरेन्द्रकन्या सा तन्माता चागते गृहान् तामेतां विद्ध्यलंकारवतीं सुभगाक
मेकां तां च मातरमेतस्या विद्धि मां काञ्चनप्रभां अद्य च प्राप्य मातुर्मे वागतेर्मे शिवालये ततः प्रज्ञप्तिवि
द्यातो विज्ञायाहमिहागता तन्मुखादेवदत्तानामणीहागतो मया तदेनां देवतादिष्टामुपयच्छस्व मेसु
तां प्रामघ्नसोस्याः पितास्याः प्रातर्वैवाहवासरः तदत्रैव पुत्र कौशाम्बीं स्वामेव नगरीं व्रज श्वो वामिलितस्य गच्छा व
प्रातेरमतपोवनात् राजालंकारवत्येतदास्यतेतां स्वतनां स्वयं एवं तयोक्ते लंकारवत्यास्तस्यास्तस्य च न
रवाहनदत्तस्य काश्यवृष्याद्वयोरभूत् प्रेमान्धरजनीमात्रविश्लेषासहनात्मनोः चक्राह्वयोरिवासन्नेऽपि दिना
न्तेमासहनेत्रयोः दृष्ट्वैतौ तादृशौ ह्यावद्वादीत्काञ्चनप्रभा किमेकरात्रविश्लेषे धैर्यं पुत्रौ ययोरिति श्रुतिः
स्थितावपि धीरः सहेत विरहं चिरं श्रूयतां रामभद्रस्य सीतादेव्याश्च या कथा राजाभूद्दशरथस्तस्यासीदयोध्या
धिपतेः सुतः रामो भरतशत्रुघ्नलक्ष्मणानुजाग्रजः विष्णोरवततारांशो रावणोच्छेदनाय यः सीतानाम
भवद्भार्या यस्य राजा जनकात्मजा सपित्रा भरतस्तस्य राज्ये न विधियोगतः प्रेषितो भूद्वनं साकं सीतया लक्ष्म

रोनव नत्र तस्याहरत्सीतां मायया रावणः प्रियं निनाय च पुरीं लंकां पथि हत्वा जटायुषं ततः स रामो वि
रहात्सुग्रीवं वालिनो भयात् स्वीकृत्य मारुतिं प्रेष्य तत्सहस्त्रमिम बुध्यत गत्वा च सागरे सेतुं बद्ध्वा हत्वा च राव
णं लंकां विभीषणेभ्यः सीतां प्राप्याजगाम सः श्रुत्वाहं मम वचनं ततः शासनो भरतापितं तस्य राज्यमयो
ध्यायां सीतागर्भमथ प्रमा तावक्षात्र शत्रो वष्टौ तालु मत्यपरिच्छेदः स्वैरं परिभ्रमन्नेकः सो पश्यद्रजकं भ :
र्त्सयन्गृहीत्वा गृहिणीं निरस्यन्तं निजां गृहात् परमेवं गृहं गमादि निर्दोषानुकीर्तनो रक्षो गृहोषिता सीता
रामेदेव न नोत्तिना श्रुयमप्यथ कोयोमामनुगच्छतिमानि बुध्य मगात् इति तत्सुहृहिर्णी नावक्र वर्तीन पत्तिनिज
रामो राजा सपुत्रावविविन्न स्याभ्यन्तरं ययौ लोकापवादभीतश्च सीतां तत्याज तां वने सहते विरहक्लेशं यश
स्वी नायकः पुनः सा च गर्भालसा देवा द्वाल्मीकेः प्राप दाश्रम तेनाश्वासमुपाश्वासनते त्र वशाहिताद्दिति।
त्वं ते सीता सदोषेयं प्रकामं भर्त्रा मम स्यात कथं तेदेत दर्शनाद्धि मे पापं संक्रामति नीहतः वाल्मीकिः कृपया चैतानि
वासयन्नि नाश्रमात् यत्न दर्शनजं पापं तत्पामावध्यपाहति नदेत या वक्रुस्त्वा मोहितीयकं विदाश्रम इति स
मन्त्रयामास लवश्राम्ये मनयत्तदा तद्दृष्ट्वा नाम्नवाल्मीकिरब्रवीद्रात्रसंशयः श्रुत्वैषा शरणि यानेन मयाहं दृष्टा हि
मा इति तथाप्य [illegible] यदा सीता तदा प्यथान् भगवन्ना पश्चावस्यन्त [illegible] पयते हंसो [illegible]ः पि
त्रोर्दितग्रहः क्रियतां मम तच्छ्रुत्वा ज्ञानकृत्तणजगद्वमुनयो [illegible] श्रुत्वा त्री दिप्तसेनाम [illegible] सहस्त्रं नेटी
टिभिः सुरा कापि भर्त्सना संगणे किना मिथ्या वहूषिता साधी [illegible] भुवं लोकपालांश्च [illegible] स्माः ॥

ह॰
श्लोकारव॰
क॰
२९३
293

स्वयं तत्र हि निर्मिते तेजसा राघव वपुः परिशुद्धिं करोतु नः इत्युक्त्वा वह्निमेत्य साकं जानकी नन्दरोदयौ यथायथ
ज्ञाटमत्र नु लक्ष्मणेनामम नडुन्द्र रघु सरमः पारमस्व समन्वये इत्युक्त्वैव प्रविष्टा वनस्मिन्नाश्रमे सा सती नीता
वपारमन्मगे हृता विभूतया भुवा ततः सीता महासाध्वी प्रणम्य नयाविला: राघवं शान्तमेक्ष्य स्वजन्यपरिमाग
मस्तुना युष्माभिरार्ये पुत्रस्य तथा नत्वा ममंगलं शत्रुमहे यमामामेव पाणामंजलिरेष वः इति प्रहारयामास
सीता तान्या पतिव्रता तेन तेन स्नेहयस्तु शास्त्रसाः पुत्राशिष्टदुः ततः सा तत्र तिष्ठती समये सुषुवे सत तेव
तेनालवकुक्षे सर्वा वाल्मीकिमुनिः शिष्यं बालमादाय तेन सागता यो नानामेकदा तेन शून्यं तदुटजं दृष्ट्वा सो
वितयन्मुनिः स्थापयित्वार्भकं याति स्नातुं सा तत्र सार्भकः सीतः सत्यापदे न हन्तुं न मंत्य मज्जामि तत् सा
नागता न्यथा सीता न शरणान्यारये दिह इति ध्यात्वा कुशेः कृत्वा प्रतिरचनि ममेऽर्भकं लवस्य सदृशाकृतं च सत
स्थापयन्मुनिः आगता तेन च सा दृष्ट्वा मुनिं सीता व्यजिज्ञपत् स्वकीयं मशिशुना बालस्तदेषोऽयं कुतो मुने न
कृत्वा तस्य यथा दृष्टमस्य कथा मुनिरुवाच ते भविता द्युगृहाणैते द्वितीयमस्तु ते सुते कुशास्तत्र मया येय तव प्रभो
वान्कुशः कृतः इत्युक्त्वा तेन मुनिना सीता लवकुशौ सुतौ तेनैव कृतसंस्कारौ वर्धयामास तत्र तौ बालौ वव
र्धनौ दिव्यमहाग्राममवापतुः विद्यास्त्र सर्वा वाल्मीकिमुनेस्तत्र कुमारकौ एकदा चाश्रमं मृगं हत्वा तन्मास
मादत्तः ऋषिलिंगं च वाल्मीकेः खण्डनं तु क्रीडनीयकं तेन ताडितो मुनेः सोऽथ सीता दृष्ट्वा ननाथितः प्रायश्चित्तं
तयो रवमादिदेश कुमारयोः गत्वा कुबेरसरसः स्वर्णपद्मान्ययं लवः तद्यानाश्रमद्वार उष्मापाणानयन्नु ते ॥

तैर्वैतौ भ्रातरौ वने लिंगमर्चयतामुभौ तैनैतयोर्विदितं पापमस्मपर्यांति गमिष्यति एतच्छ्रुत्वैव कैलासं सवालो
पिलवोययौ आवसक्तत्र्यकुवेरममरश्चोपवनेवनन निहत्य यत्नानादायपश्यानिक्रममानिव आगच्छत्य
श्चिमस्त्रानोविपाश्रामतेरोक्तले श्रवांतरेवराममरन रमेथम्हलनतणं चिन्वमरूपुमागच्छत्रेनमार्गेणलक्ष्म
णः मलवेममराहृतेमोहनास्त्रणमोहिते तत्रर्थमेणवद्धानमयोध्यामनयत्सूरी नावस्थसीतामाश्वास्य
लवागमनदुःखिता वाल्मीकिःस्वाश्रमेतत्रतानीकुशामभाषत नीतोयोध्यामवष्टभ्यलक्ष्मणेनसुतोल
वः गच्छमोचयतंतस्मात्दिभिरस्त्रैर्विनिर्जितौ इत्युक्तादत्तदिव्यास्त्रस्तनगत्वाकुशस्ततः रोध्यमानामयोध्यायां
यज्ञभूमिरुरोधसः जिगायलक्ष्मणंवाणैर्निर्मित्रस्थाविवं युद्धेदिव्यैर्महास्त्रैस्ततोरामस्तमभ्यगात्
सोपिप्रभावाद्वाल्मीकेर्जेतुंनास्कः शशाकतं कुशांयनेनपप्रच्छकोर्थस्त्वकोभवानिति कुशस्तेनाब्रवीदुद्धृ
लक्ष्मणेनाग्रजेनामम आवालवकुशौरामतनयौइतिजानकीमातानौवक्रिचेत्यकान्तहूत्रानेशशेभसः त
तःसवाष्पोरामस्तत्कुशमानाय्यलवमुभौ कंठेजग्राहमेघाहूपाणोरामइतिब्रुवन् अथसीतान्त्रशेभमत्सवी
रोपपण्णक्षौनोशिषपयौरत्युमिलितेषुत्रसनेतोरामोगृहीत्वतौ आनाय्यसीतांदेवीचवाल्मीकेराश्रमात्ततः त
यासहस्थावनेसौख्यपुत्रन्यस्तभरोप्यसः एवंसहत्तेविरहंधीराश्चिरयणीहृणं नसहास्पेसुंवांबुचोकथमेका
मणितयो इत्यान्मजामलंकारवतीपरिणयोन्मुकम नरवाहनदत्तंचनत्त्वकाकाचनप्रभा नभसात्रा
रागतमगाद्दायतोग्रतो नरवाहनदत्तोपिकोशांवीवमनायया नत्वाति इति निशिस्माहगोमुखं

बृ. अलंकार. कः २५४ 254

सेविनोदयन् पृथ्वीरूपकथां देवस्त्वामिमां कथयामि ते अस्तिनेनाम्प्रतिष्ठानेन नगरं दक्षिणापथे पृ
थ्वीरूपाभिधानोऽभूद्राजा ज्ञानशालिरूपवान् तं परिव्राजिनौ जातु श्रमणौ द्वावपश्यतः विलोक्याद्भुतरूपं
चैतावेवं नृपमूचतुः देवावाभ्यां पृथिवीभ्रान्तौ न च रूपेणानेन समम् अन्येषु मा सा नारी वा दृष्टवन्तौ क्वचि
त्परं किन्तु मुक्तिपुरद्वीपराजस्य रूपधरस्य या अस्ति दुहितास्य नाम्ना देव्यां जाता रूपलता सा ना सैकानेन सह
योग्या कन्या तस्याश्चैकोऽभवानिति अवयोर्यदिमे योगो भवेत्तत्कृतं तेन ततः इति श्रमणवाक्येन समसमर
नसायकाः प्रविश्य श्रुतिमार्गेण राज्ञस्तस्यान्तर्हृदि ततः सोत्सुको राजा निजं चित्रकरोत्तमम् ॥
कुमारिदत्तनामानं पृथ्वीनृपः समादिशत् पटे यथावल्लिखितं समादाय मदाकृतिं एताभ्यां सह भिक्षु
भ्यां द्वीपं तं प्राहिणोन्नृपः तेन कुमारश्चित्रकरः श्रमणाभ्यां सहितस्ततः प्रापुः पद्मपुरं नाम नगरं वारिधेस्त
टे ततः प्रवहणारूढा गत्वैवाम्बुधिवर्त्मना ते तं मुक्तिपुरद्वीपमवापुः पंचभिर्दिनैः तत्र चित्रकरो गत्वा
राजद्वारि सचौरिकां ममचित्रकरस्तस्यो नाम्नास्तीत्युदलक्षयत् ततस्तेन समाहूतो राज्ञा रूपधरेण सः
प्रविश्य राजभवनं तं प्रणम्य व्यजिज्ञपत् पृथ्वीभ्रान्तो मया देव न दृष्टश्चित्रकृत्समः तद्देवा सर्वमेवाना
मालिख्यामि कमादिश तच्छ्रुत्वानाथ्य नृपतिः सुतां रूपलतां पुरः इमामालिख्य सम्यक् त्वं दर्शयेत्यादि
देश तम् ततः कुमारिदत्तः स चित्रकृद्राजकन्यकाम् आलिख्यादर्शयामास तद्रूपामेव तां पटे अथ
रूपधरो राजा तुष्टो मनागिव चतुरम् पृच्छनिस्स सतो चित्रकरं जामातृलिप्सया भद्र पृथ्वीश्च या भ्रान्ता

तद्दृष्टिपथमूचिवान् इयं सत्यं हि नु त्वया दृष्टा स्त्री पुरुषोपि वा न दृष्टा चित्रकृत्प्राह नृपं प्रणतदाय
दा नैनं मन्यामया दृष्टा नारी काप्यथवा पुमान् एकस्त्वदृष्टो नृपान्यो प्रतिष्ठानमहीपतेः दृष्टः समो
मासेनैव प्रयुक्तेनेयं हि मया पुनः तस्य नृपाय दानेन ग्रामा राजस्य कन्यका तदानैव पिनाकृत्यैतमतिष्ठ
स्वपरिग्रहः मयावेदवदृष्टैव मया राज्ञालोचनप्रियः अभिलिख्य पटे सम्यग्गृहीतो नृपकौतुकात् त
कृत्वा किं पटः सोत्कीर्णकलेन समभूत् ततः श्रुत्वैवं तां सा नेचित्रकरः पटमदर्शयत् तत्र दृष्ट्वा स तद्रू
पं दृष्ट्वा नृपस्य भूपतेः राजा नृपथ्यरोदथैव विस्मयाद्वारितेक्षितः जगाद च वयस्य नान्यः ये रचलिखितो
प्ययं दृष्टो राजा न मत्तेभ्यः सा तापशान्तिये तत्त्वं एतस्मिन् वचः श्रुत्वा हृष्टो चित्रे च तेन नृपं सोत्कारू
पतनानामत्कृष्टा पावनदर्शीच तो मारमोहितो दृष्ट्वा स ततो स नृपतिस्तदा कुमारि स्वेनैव चित्रकरं नृपे
यतो भ्ययात् नास्मा लेख्य विसंवादमवनष्टहिनु मम एतस्याः प्रति नृपः स हृष्टो नृपनृपः पतिः तेदेनं
मन्मनाविजयपत्नीत्वाय समर्पयं दूतो नृपनृपायैतं नामन्सुतागच्छदर्शाय श्राव्यो हि चयप्राहनेनन्तमे
यदिरोचते तदिहद्भुतमागान परिणयं सताम्मजां इत्युक्ता पूजयित्वा तैः समहस्तिन भिल्लुकं रा
ज्ञा चित्रकरं तेन सह हतं च विसर्जयामास तेनागत्य सुयि चित्रकरं तो ये चित्रकाहन भिल्लुकाः सर्वे प्राप्तुः प्रतिष्ठा

हे॰
अलंकार॰
कं॰
१८७
295

नेरुश्रीरूपनृपंपानिकम् नत्वाभूनकर्मन्वाकार्येनेत्रैयथाकृतम् सद्रूपयरसन्देहंगतेनस्मैस्मवे
हयन् सचचित्रकृतेनैस्मैभूभृनेनामर्षेणायन् कुमारिदत्तमित्रस्यांप्रियाद्रूपलतानानतः रातस्व
स्वपुत्तस्यालावण्यस्वरसीकृतः मग्नाहृहिल्लणानेनामहृदनुमशाकयणा सहिकंतिस्था
स्वदमयीतांचर्वयद्रूपः नानुप्पदयिकोत्कदृस्यकोरस्वेड्डिकामिव प्राहचित्रकरेनचवेषाव।
याःकरस्यते येनेदंनिर्मितंरूपंयेनचालिखितंसखे नदूपथरद्रूपस्पशनिपत्रैवचोमया यामि
यामिमुक्तेश्वरद्वीपमुपयस्त्रेयनलनाम् इसकाचित्रकृहृतविलक्षेमानस्ततान्यनेः श्रासीत्क्षि
त्रपटंपश्यन्नश्रीरूपनृपोत्रसः उद्यानादिषनीलावनद्धिनंविरहान्तरः लग्नेनिश्चितसंसोम्या।
गुप्तकेराजाप्रयाणकम् युक्तोविलक्षहस्तैः सामंतैराजसूनुभिः सहूपथरहूतैर्लो।
श्चित्रकल्लमणेश्वसः गजेन्द्रमंगलंवहंराजाहल्लवजन्दिनैः प्राप्यविन्ध्याटवीद्वारं सा।
येनत्रस्थितोभवत् द्वितीयेनसमाहल्लशत्रुमर्दनसंज्ञकम् वज्रेसामर्थवीराजाह्यद्री
रूपोविवेशसः यावद्यातिपुरस्तावद्ग्रयायिजंबलम् पलायमानमाहत्मकस्मात्सवि
लोकयन् किमेतदितिसम्भ्रान्तेनेचाभ्यस्पेवनतल्लणम् राजपुत्रोगजाद्रूढोनिर्भयात्वो

हृजिज्ञपत् देवाग्रतोतिमहतीभिल्लसेनाभियाविता तैर्वरणानु पंचाशन्मात्राभिल्लैरणेहता:॥
सहस्रंचपदातीनामश्वानांचशतत्रयं अस्मदीयैर्भिल्लानांद्वेसहस्रेनिपातिते एकोहमस्मद्दले
दृष्ट:कवंधोहौचतद्दले ततोस्मत्सैनिकाभग्नास्तद्वाणशनिपीडिता: तच्छ्रुत्वाहूपितोराजा॥
दृष्टीभूप:प्रधावत: जघानसेनाभिल्लानांकोदण्डमिवार्जुन निर्दयोविमिरन्येषुनिहतेषु
घटस्वपु सचिच्छेदभल्लेनभिल्लसेनापते:शिर: वाणव्रणगलद्रक्तस्तस्यभ:शत्रुमर्दन: सथा
तुनिर्करोट्कारध्वंजनाद्दिग्व्यडंभयत् ततोलब्धाजयाश्चेनतस्मैन्येभिल्लितेखिले पलाप्यहतशे
षास्तेभिल्लादशदिशोययु: ततोनिवृत्तसंग्राम:दृष्टीरूपोमहीपति: सरूपयरहृतेनस्तूयमान
पराक्रम: व्रणितानीकविश्रांत्येतस्यामेवाटवीभुवि विजयीसरसीतीरेदिवसंवसतिस्मतम् प्रात
स्तत:प्रयातश्चसराजाक्रमशोव्रजन् तस्यापनगरंपत्रपरंतीर्थस्यमम्बुधे: तत्रैकाहं विशश्राम
तत्रतेनमहीभृता उदारचरितास्त्विनरचितोचितक्रिय: तेनैवोपहृतेयानपात्रेस्तीत्वाचसागर
मल्पैरिवदिवसै:आपद्वीपंमुक्तिपरंसतत् वुद्धारूपयवस्तत्रराजाहृष्टस्तमभ्यगात् मिलत:स्म
चैतोभूयोकृतकाण्ठग्रहोमिथ: ततस्तेनसमंदृष्टीरूपोराजासतत्पुरम् विवेशपौरनारीणांपी
यमानइवेक्षणै तत्रहेमलतारात्रीसचरूपयरोन्प: दृष्ट्वानुरूपंडहिनुर्भर्तारंतंनंदथु: अपस्व

वृ:
श्र लं
का
२५६
296

सम्पद्भिचितै राज्ञा रूपधरेण स: आचारैरर्चितस्तस्योष्ट्रीरूपोऽत्र पार्थिव: अन्येद्युश्च विरोत्काया वेदी
मारुह्य शोभने लग्ने रूपलतायाः स सोत्सवमाणिमगृहीत् स तं स्कन्नं तया प्रवेमितिवक्रमिवक्र
तिम् प्रायोत्फुल्ला तयोर्दृष्टिरन्योन्यं रूपदर्शिनो: रत्नानि लाजमोक्षेषु तथा रूपधरस्तयो: ददौ य
थापथ्यासेषमेने रत्नाकरोजनै: निवृत्ते च स तत्रोद्वाहे चित्रकक्कुमणन्मुतान् संपूज्य वस्त्राभरणै: स
र्वानन्यानपूजयत् तत: पुरे स्थितस्तस्मिन्नुष्ट्रीरूपधरोऽत्र स: तद्द्वीपोचितमाहारं भेजे पानं च
सानुग: नृत्तगीतादिभिर्याते दिने नक्तं विवेश च सोऽन्तो रूपलतावासभवनं सोऽवनीपति: आली
णि रत्नपर्यंकं रत्नकुट्टिमशोभितं रत्नस्तम्भोऽम्भितनाभोगं रत्नदीपप्रकाशितं तत्र भेजे तया साकं
स रूपलतया युवा चिरसंकल्पगुणितं यथेच्छं सुरतोत्सवम् स रतश्रमसन्नप्रसुप्त: पठद्भिर्वैदिमाग
धै: बोधित: प्रातरुत्थाय तस्थौ चन्द्रो यथा दिवि एवं दश दिनान्यत्र उष्ट्रीरूपनृपोऽवसत् द्वीपेन
वैनिर्वेभोगैर्विलसंस्त्र सुराहतै: एकादशदिनैर्युक्त: स रूपलतया तत: गणकानमतो राजा प्र
तस्थे कृतमंगल: कृतानुयात्र: श्वशुरेण समुद्रतटं च स: वधूसहस्रप्रवहण: न्यारुरोह सहा
नुग: दिनाष्टकेन तीर्त्वाब्धिं तीरस्थे मिलिते बले उदारचरिते चाग्रप्राप्ते पोतत्रुवरं ययौ तत्रोपचरित
स्तेन राज्ञा विश्रम्य कानिचित् दिनानि स तत: प्रायात्स्त्रष्ट्रीरूपो नरेश्वर: प्रियां रूपलतां हस्तिन्यारोप्य

जयमंगले कल्याणगिरिनामानु मात्मना रुह्य च हियं गच्छन्क्रमाद्विरतैः सोथ राजा प्रयाणकैः उत्पता
काध्वजं प्राप प्रतिष्ठानं निजं पुरं तत्र रूपलतां दृष्ट्वा रूपदर्पधुरां गमाः जग्मुस्तत्कालमाश्चर्यं निर्निमेषवि
लोचनाः राजधानीं प्रविश्याथ पृथ्वीरूपः कृतोत्सवः ददौ चित्रकृते तस्मै ग्रामानाजायतं च सः प्रम
णोश्च जयिताच वस्त्रभिस्तोयथोचितं सामंतान्मंत्रिवान्राजपुत्रांश्च समसमानयत् ततः स रूपलतया प्रि
यया सहितस्तया जीवलोकसुखं तत्र भेजे पृथ्वीपतिः कृती इत्याख्याय कथां मंत्री गोमुखस्तन्मुखोन्मुखः
नरवाहनदत्ताय तमुवाचोत्सुकः पुनः एवंविधत्यजनेधीरैः सक्लेशो विरहश्चिरम् त्वं पुनः सहसे नैकामपि
देव निशां कथं प्रातर्भवानलंकारवतीं हि परिणेष्यति गोमुखेनैवमुक्ते च तत्र तत्समयागतः यौगंधरा
यणस्तनो मरुभूतिरुभाषत प्रहृष्टस्मरसंतापः स्वस्थस्त्वं किं न भाषसे नावकृतं प्रमान्धैर्यं विवेकं शील
मेव च यावत्सतनिकामस्य सायकानां न गोचरे यस्याः सरस्वतीस्कंदजिनश्च जगतित्रयः पतंतल्लयनत्
एवं त्द्विणावापूयये स्मरः मरुभूतावदत्येवमश्विर्ग्रवीत्स गोमुखं नरवाहनदत्तस्तत्समर्थवितुमभ्य
यात् विनोदनार्थमेतन्मे गोमुखो युक्तमुक्तवान् स्निग्धोहि विरहायासे साधुवादं ददाति किं समाश्वासो
यथाशक्ति स्वजनैर्विरहातुरः अतः परं स जानाति देवाश्च समसायकः इत्यादिजल्पश्रृण्वंश्च ताः स्ताः परि
जनालृथाः नरवाहनदत्तस्तां त्रियामामत्यवाहयत् अथ स प्रातरुत्थाय विहितावश्यकक्रियः गगनाद
वरोहन्तीमथ पश्यत्काचनप्रभां भर्त्रालंकारशीलेन धर्मशीलेन सूनुना तयालंकारवत्या च स्वदुहित्रा समम्

वृ॰ अ॰ लं॰ का॰ २५७ 297

त्विता तेचावतीर्य सर्वेपि तत्समीपमुपागमन् अभ्यनंदंश्च तान्सोपि तंच तेपि यथोचितम् तावच्च हे
मरत्नादि भारवाहाः सहस्रशः अन्येपि वनरंतिस्म तत्र विद्याधरादिवः विज्ञायैवं च वृत्तांतं वत्सराजः
समंत्रिकः सपत्नीकश्च तत्रागात्तनयोत्कर्षहर्षितः यथार्हं विहितातिथ्ये तस्मिन्वत्सेश्वरे थतः राजा
लंकारशीलस्तमुवाच प्रणयानतः राजन्नलंकारवती कन्येयं तनया मम जाते व चैवमेत्यादिष्टा गग
गनोक्तया गिरा नरवाहनदत्तस्य भार्याभुष्यस्तनस्यते सर्वविद्याधरेंद्राणां भाविनश्चक्रवर्तिनः तदे
तस्मै ददास्येतां लग्नोह्यद्यानयोः शुभः एतदर्थमिलित्वाहमेतैः सर्वैरिहागतः एतद्विद्याधरेंद्रस्य तस्य
वत्सेश्वरोवचः महानतुग्रहइति श्रुत्वन्नभिनंनंदसः अथ निजविद्याविभवात्पाणि तलोत्पादितेन तोये
न अभ्युक्षितिः ससंगोत भूमिं विद्याधराधीशः तत्रोमेदेवेदी कनकमुदी दिव्यवस्त्रसंछन्ना नानारत्नम
यं चाप्यकृत्रिमं कौतुकागारम् उत्तिष्ठलग्नवेलाशंस्त्राहीत्य वाच नदनुकृती तं नरवाहनदत्तं राजाल
कारशीलो मौ स्त्रानायकौतुकम् तेवेदीमानीय धूनवधूवेशाम् स्प्रेष्ठोलंकारवतीं सदद्दौ मनसात्मजां तस्मै
मणिकनकवस्त्रभूषणभारसहस्राणि दिव्यनारीश्च अग्नौलाजविसर्गेष्वदंदात्समात्मजोद्दुहितुः निवृत्ते च
विवाहे सर्वान्संमान्य तनुचामंत्र्य सहपत्न्या पुत्रेणाच नभसैव यथागतं सययौ अथ वीत्स न योपचर्यमाणः
प्रणतैः खेचरराजभिः लनृजं उदयोन्मुखमत्र वत्सराजेश्चदिनस्तं चिरमुत्सवं नतान सच नरवाहनदत्तः
सहत्तमनोरमामुदारगुणाम् प्राप्यालंकारवतीवाणीमिव कविशास्तं तद्रसिकः इतिश्रीभट्टसोमदेवविरचि

नेकथासरित्सागरेऽलंकारवतीलम्बके प्रथमस्तरंगः आदितः एकपंचाशः ५१ ततोऽलंकारवत्या स युक्तो वत्से
श्वरात्मजः नरवाहनदत्तः स नववध्वा पितुर्गृहे नक्षेदिकानां दिव्येन नृत्तगीतेन रंजितः आयान्तं सेवमानश्च
सचिवैः सह तस्थिवान् एकदा च तमागत्य सा श्वश्रूः कांचनप्रभा अलंकारवतीमाता विहितातिथ्यसत्र
वीत् आगच्छास्मद्गृहं पश्य पत्तनं सुंदरपरंपरं रमस्व नन्दनोपवनेष्वलंकारवतीयुतः एतच्छ्रुत्वा तथेत्युक्त्वापि
तुरावेद्य तत्क्षिप्रं वसन्तकं सहादाय वध्वा सह समंत्रिकः श्वश्र्वा विद्याप्रभावेण तथैव स विनिर्मितं विमानव
रमारुह्य प्रतस्थे व्योमवर्त्मना विमानस्थश्च गगनात्सोऽथ स्थलात्प्रविलोकयन् स्थलीपरिमितां पृथ्वीं समुद्रान्परि
खालघून् श्वश्रूभार्यादिभिः सार्कं क्रमात्प्राप हिमाचलं नादितं किन्नरीगीतैः स्वर्णभूसंभवसुंदरम् तत्राश्च
र्याणि स बहून्पथि पश्यन्प्राप्तवान् नरवाहनदत्तोऽथ तत्सुंदरपुरं शुभं सौवर्णरत्ननिचितैः प्रासादैर्हिम
वत्यपि सुमेरुशिखरभ्रांतिं कुर्वद्भिरुपशोभितं व्योमावतीर्णश्चोत्तीर्य विमानात्प्रविवेश तत् सानासादर्शिना
स्तत्पदिवलोलैर्ध्वजांशुकैः प्राविशद्राजधानीं च सश्वश्र्वाकृतमंगलः अलंकारवतीयुक्तः सवयस्यः समंत्रकः
तत्र तं दिवसं दिव्यैर्भोगैः श्वश्रूप्रभावजैः उवास सत्कृतः स्वर्गे श्वशुरवेश्मनि अन्येद्युश्च तं सा श्वश्रूरवोच
त्कांचनप्रभा अस्तीह स्वयंभूर्भगवान्नगरेऽस्मिन्नुमापतिः महेष्टः पूजितो भोगमोक्षं चैव प्रयच्छति अलंकारव
तीपित्रा तत्रोद्यानं कृतं महत् तीर्थं गंगासरः संज्ञमन्वर्थं चावतारितम् तेनत्रार्चयितुं देवं विहर्तुं चा
यगच्छत एवं श्रुत्वा तयोक्तस्तच्छ्रद्दधानः सहानुगः नरवाहनदत्तोऽगादलंकारवतीसखः तरुभिःको

बृं॰
अ लं॰
का
२५८
298

चनस्कंदै रत्नपाषाणमनोरमैः मुक्तागुच्छाच्छकुसुमैः कांतविद्रुमपल्लवैः तत्रगंगासरःस्नातः पूजितोमा
पतिस्त्रुतः बभ्रामरत्नसोपानावापीकांचनपंकजाः तासांतीरेषुहृद्येषुकल्पवल्लीगृहेषुच महालं
कारवत्यासविजहारानुगान्वितः दिव्यैरायानुसंगीतैःपरिहासैश्चपेशलैः मरुभ्रमार्जवकृतैरमतेस्मच
तेषुसः मासमात्रमुवासैवंक्रीडन्नुद्यानभूमिषु नरवाहनदत्तोत्रस्वस्पूविद्याविभूतिभिः ततोदेवोचिते
र्वस्त्रैरलंकारैश्चपूजितः सवधूकः सहामात्यःकांचनयाप्रभयानया आययौसविमानेनतेनैवसह
सानुगः कौशाम्बीसहितोवथापित्रेदत्तेक्षणोत्सवः तत्रवामवदंतायावत्सराजस्यचाग्रतः अलंकार
वतीमाहमातामाकांचनप्रभाः दुःखंस्याप्यसत्त्वयाभर्तानेष्याकोपेनजातुचित् तत्पापजोहिविरहःषड्त्रि
गाब्दानुतापकृत् दृष्टावत्यामयाएवंदुःखंयत्स्यापिनोपतिः ततोयपश्चात्तापेनतप्येतस्मिन्नातेवनम्
रम्यकान्तांसमाश्लिष्यवाष्पसंरुद्धनेत्रया कांचनप्रभयाजग्मेस्वमुत्पत्यनिजंपरम् ततस्तस्मिन्दिनेयात
प्रातःकृतोचिताःक्रियाः नरवाहनदत्तेचस्थितेस्वमचिवान्विते अलंकारवतीपार्श्वंप्रविश्यैवविलासि
नी एकाब्रवीद्दीनभीतादेविस्त्रीरक्षरक्षमाम् एषहिब्राह्मणोहंतुमागतोमांबहिःस्थितः एतद्भयात्त्व
य्याहंपलाय्यशरणैषिणी माभैषीर्ब्रूहिश्रुत्वातंकोयंकिंवाजिघांसति इतिपृष्टाचसावक्तुंभूयएवंप्रचक्रमे
अशोकमालानामाहमस्यामेवपुरिप्रभो बलसेनाभिधानस्यक्षत्रियस्यात्मसंभवा साहंकन्यामतीपूर्वंरू
पलब्धेनयाचिता हठशर्माभिधानेनविप्रेणार्थवतापितुः नाहंदुराकृतिंचोरमुग्रमिच्छाम्यमुंपतिं दत्ता

नासे गृहे स्थिता पितरं चाहमब्रुवं तच्छ्रुत्वाप्यकरोन्नाव हठशर्मा समन्ततः प्राप्तं यावदहं दत्ता तेनास्मै वधभी
रुणा ततो विवाह्यानिह्नुतो मय्यनैषीत्स मां द्विजः अहं गत्वा च तं त्यक्त्वा वान्यं क्षत्रियपुत्रकं सोऽभिभूतोऽर्थसंद
र्पादनेन हठशर्मणा तद्दूनीयो मया त्यक्तः कुमारो यत्र वाश्रितः तस्य गेहे नाग्निना रात्रौ गत्वा दीपितं गृहं
ततस्तेन विमुक्ताहं तृतीयं क्षत्रियं गता तस्याप्यादीपितं तेन निशि वेश्म द्विजन्मना ततस्तेनाप्यहं त्यक्ता त्रासं
प्राप्ता कान्दिशीकताम् जम्बुकादविकेवाथ बिभ्रतीहं तु कामतः हठशर्मद्विजात्तस्मात्त्रासादास्मादमभुवन्
इहैयुष्मन्नगरस्य बलिनो वीरशर्मणः राजपुत्रस्य दासीत्वं शरणेप्साहमाश्रयं तद्बुद्ध्वा महिते नेशपाविभ्रुतो
विरहातुरः तृणास्थिशेषः संतप्तो हठशर्मा स ढौकितः मुद्दत्तार्थी प्रश्नत्स्व वंयनायेह तस्यास राजपुत्रो मम
पादे विवीरशर्मा निवारितः अद्य मां निर्गतां दैवाद्दृष्ट्वाकृष्टकृपाणिकः हठशर्मा स हन्तुं मामभितो यावदत्र
धावितः तेनागता पलाय्येह श्रीनाहार्यार्दयाद्भया युष्मद्वारात्प्रविष्टाहं स च नानेव बहिः स्थितः इत्युक्तवत्यां
तस्यां च हठशर्माणमात्मनः नरवाहनदत्तस्तमग्रमानाययद्द्विजं क्रोधादशोकमालां तां पश्यन्तं दीप्तया दृशा
विकृतं छुरिकाहस्तं कोपकम्पांगसंधिकं उवाच चैनं ब्रह्मंस्त्वं यद्येवमिदहस्यपि नश्यर्थपरवेश्मानि किमेवं
पापकार्यसि तच्छ्रुत्वा स द्विजोऽवादीदियं मे दारा इयं मम त्यक्त्वा मां चान्यतो याता सहेऽयं न तदहं कथं इत्युक्ते तेन विप्रा
साशोकमाला नृपमब्रवीत् भो लोकपाला ब्रूतेन किं न युष्मासु साक्षिषु अनिच्छन्ती हृत्वा नीता विवाह्यास्मि मिहा
मुना किं तदा च मया नोक्तं नास्मि ष्ठाने गृहे स्थितिः एवमुक्ते नयानन्तरं दिव्या वागेवमब्रवीत् यथैवाशोकमाले

बृ॰
श्र लं॰
का
२२५
२९९

यं वक्ति सत्यं तथैव तत् नचैषा मानुषी तत्त्वमेतदेयं निशाम्यतां अस्त्यशोककरो नाम वीरो विद्याधरेश्वरः
तस्यापुत्रस्य चैकैव दैवादजनि कन्यका अशोकमाला नाम्ना सावर्धतास्य पितुर्गृहे यौवनस्था च सा तेन
दीयमानं तयार्थिता न कंचिदैच्छद्भर्तारमभिरूपाभिमानतः तेन शापमदात्सोऽस्यै निर्बन्धकुपितः पिता
मानुष्यं व्रज नामात्र भविता चस्व सेविते परिणेष्यति चात्र त्वां विरूपो ब्राह्मणो हठात् तं त्यक्त्वा नष्टयाद्र
र्रं क्रमेणात्रीनुपैष्यसि ततोऽप्युपद्रुता तेन दासी त्वं नाश्रयिष्यसि राजपुत्रं बलीयांसं नचैव सा निवर्त्स्य
ति दृष्ट्वा च यादिते तस्मिन्हन्तुकामे पलायिता प्रविश्य राजभवनं शापादस्माद्विमोक्ष्यसे एवं याशोक
माला सा पित्रा विद्याधरी पुरा शप्ता तेनैव नाम्नाद्य सैषा जातात्र मानुषी जातस्मरैषा शापान्तो मुष्या गत्वा पु
नः पदम् वैद्याधरं स्वं तत्रस्थां प्रवेक्ष्यति निजां तनुम् ततोऽभिरुचितां त्येन विद्याधरमहीभुजा वृतेन भर्त्रा
सहिता शापं संस्मृत्य वक्ष्यते इत्युक्त्वा विरतं वाचादिव्ययासापि तत्क्षणं अशोकमाला सहसा गतजीवापत
द्भुवि दृष्ट्वा च तत्दलंकारवती वाष्पायितेक्षणा नरवाहनदत्तश्च सपार्श्वस्थो बभूवतुः सत्वङ्गः स्वजिता
मर्षो रागाधो विलपन्नपि अकस्माद्धठशामाभूत्रुषीस्कहलानतोद्विजः किमेतदिति पृष्टश्च सर्वैर्विप्रोऽजगा
मसः मयाजन्मस्मरं तं पूर्वं तस्य वाक्यानि शम्यतां हिमाद्रावस्ति मदनप्रभो नामात्र संपरम् प्रलम्बभुजनर
मस्ति तत्र विद्याधरेश्वरः तस्योदपद्यत स्थूलभुजाख्यस्तनयः प्रभो स च राजसुतो भव्यो यौवनस्थो भवा
त्क्रमात् ततः सुरभिवत्साख्यो विद्याधरपतिः स्वयं सकन्यो गृहमागत्य प्रलम्बभुजमाह तं इयं सुरभि

दत्ताख्यास्तु तातस्तेनैवेमया दत्तास्थूलभुजायायाचिताग्रणीवान्सवहतिमाम् तच्छ्रुत्वा प्रतिपद्यैव समाहूय
स्वसूनवे सप्रलम्बभुजस्तस्मै पितमर्थं न्यवेदयत् ततः स तं स्थूलभुजो रूपदर्पात्स्ततोऽब्रवीत् परि
णेष्यन्न तातैनां रूपेणैषा हि मध्यमा किं प्रज्ञान्य तद्रूपेण मान्या ह्येषा महान्वया पित्रा दत्ता मया याचितन
त्यजेमा त्यथा ह्रूषाः इत्युक्तोऽपि पुनस्तेन पित्रा स्थूलभुजः स तत् नाकरोद्यत्ततस्तं स शशाप कुपितः
पिता रूपाहंकारदोषेण मानुष्येव नराशुना भविष्यसि च तत्र त्वं विकृतो विकटाननः भार्यामशोकमा
लां त्यां प्राप्य शापच्युतो हृदान् विरहक्लेशमनिच्छ'' ज्ञानयोज्झितः तस्याश्चैवाप्य सज्ञायाः कृते दुः
खक्लेशोऽहतनः करिष्यस्यग्निदाहादिपातकं रागमोहितः इत्युक्तशापं रुदतीं तं प्रलम्बभुजं तदा सा
ध्वीस्त्वरिभदत्ता सा पादलग्नाप्यजिज्ञपत् देहि शापं ममाप्येवं समानगतिरावयोः मा भून्मे भर्तुरेका
स्य क्लेशो मदपराधतः एवमुक्त्वा वनीतुष्टः साध्वीं तां परिसान्त्वयन् सप्रलम्बभुजः सूनोरेवं शापान्त
मभ्यधात् यदैवाशोकमालायाः शापमोक्षो भविष्यति तदैव गातं स्मृत्वायं शापादस्माद्विमोक्ष्यते भा
र्यया च त्वं ततं शापं संस्मरन् विरहक्षतिः अचिरात्त्वां विवाहेऽह त्वद्युक्तो भविता स्तुतो इत्युक्ता तेन साध्वीक
र्थचिह्नतिमादद्दे तं च जानीत मां स्थूलभुजं शापादिहच्युतं दृष्टं मया चाहंकारदोषाद्दुःखमिदं महत्
प्रसाम ह दृष्टे दृष्टे वाप्ये योहं कारिणं कृतः दीर्णे मे स च शापाद्येत्युक्ता मुक्ताच तां ततनुम् हवशर्मा सम
पेदे विद्याधरकुमारकः अशोकमालादेहं च नीत्वा विद्याप्रभावतः अदृष्टमेव च देपगंगायामन्तः शा

वृं॰
ग्र॰ लें॰
का
३००

ष्पन्नः विद्याप्रभावानीतैस्तन्नोयैरभितः स्तुणान् अद्यालयदलंकारवतीवामगृहं स ततः नरवाहन
दत्तं च मत्वा तं भाविनं प्रभुम् स्वकार्यसिद्धये प्रायाद्गुल्मपसनभस्तनः विस्मितेषु च सर्वेषु प्रसंगाद्वत्सगो
मुखः अनंगरतिसंबद्धामिमामकथयत्कथाम् अस्ति शूरपुरं नाम यथार्थं नगरं भुवि महावराह इत्या
सीद्राजा तत्रातिदुर्मदः गौरीमाराध्य तेनास्य देव्यां पद्मरतौ सुता जज्ञेऽनंगरतिर्नाम भूपस्यानन्यसंततेः
कालेन यौवनारूढा सा च रूपाभिमानिनी नेच्छति स्म पतिं कंचिद्याचमानेषु राजसु यः शूरो रूपवा
नेकविज्ञानं वेत्ति शोभनं तस्मै मदात्मदातव्य इत्युवाच तु निश्चयात् अथ तत्रायसुधीरास्तत्वारो दक्षि
णापथात् नरास्तेऽपश्व कृतोदंताः स्वदीप्तिनयुणान्विताः द्वास्थैरावेदितास्तत्र प्रविष्टान्पृच्छति स्म
सः महावराहो नृपतिरनंगरतिसंनिधौ नाम किं कस्य युष्माकं जातिर्विज्ञानमेव च एतद्राजवचः श्रु
त्वा तेष्वेकस्तं विजिज्ञपत् पंचफुट्टिकनामाहं शूद्रो विज्ञानमस्ति मे वयामि प्रत्यहं पंचफुट्टिकायुग
लानि यत् तेभ्य एकं प्रयच्छामि ब्राह्मणाय ददामि च द्वितीयं परमेशाय तृतीयं च वसेस्वयं चतुर्थमे
भवेद्भार्या यदि तस्यै ददामि तत् शरीरयात्रां विक्रीय पंचमेन करोम्यहं अथ द्वितीयोऽप्यवादीद्वैश्योऽहं भाषाज्ञ
संज्ञकः वेद्म्यहं तं विजानामि सर्वेषां मृगपक्षिणाम् ततस्तृतीयोऽप्यवदद्दहं खड्गधराभिधः क्षत्रियः
खड्गयुद्धेन जयेनान्येन केन चित् चतुर्थस्त्वब्रवीज्जीवदत्ताख्योऽहं द्विजोत्तमः गौरीप्रसादविद्याभ्यांजी
वयामि मृतां स्त्रियं एवमुक्तवतां तेषां शूद्रविट्क्षत्रियास्त्रयः रूपं शौर्यं बलं दर्पशशंसुः पृथगात्म